ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
SOUTH KAZAKHSTAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

«Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері»

атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция жұмысының

ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

международной научно-практической конференции

«Современные тренды педагогического образования»

A COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

of the international scientific-practical conference

« Modern trends in teacher education »

Шымкент – 2020

ӘОЖ
ББК
Б

Ұйымдастыру алқасының төрайымы

Сугирбаева Гулжан Даулетбековна - ОҚМПУ ректоры

Ұйымдастыру алқасы:

Исабек Баршагүл Қашқынқызы - т.ғ.к., доцент
Бегалиева Рауан Нармаханқызы - п.ғ.к., доцент м.а
Анарбаев Қайрат Сапарханұлы -т.ғ.к
Оразбаева Эльмира Бейсенбайқызы - ф.ғ.к., аға оқытушы
Нұрпейісов Нариман Жұмашұлы - ф.ғ.к
Ибашова Альмира Байдабековна - п.ғ.к., аға оқытушы
Алпамысова Гүлжайна Байқоныскқызы - а.ш.ғ.к.,аға оқытушы
Тұрысқұлов Өмірәлі Жүсіпұлы - п.ғ.к., доцент
Байбатшаева Айдайқыз Еркінбекқызы -п.ғ.к., доцент м.а

«Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының ғылыми мақалалар жинағы. - Шымкент: «Оңтүстік Полиграфия» баспасы, 2020. – 617 бет

Сборник научных статей международной научно-практической конференции «Современные тренды педагогического образования» «Оңтүстік Полиграфия»: - Шымкент, - 2020. – 617 стр.

Collection of scientific articles of the international scientific and practical conference "Modern trends in teacher education" "Оңтүстік Полиграфия":- Shymkent, - 2020. – 617 p.

ISBN 978-9965-19-624-9

Жинаққа Қазақстандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері ендірілді. Барлық жарияланымдар авторлардың редакциясымен берілген.

ӘОЖ 37:001
КБЖ 74.58

ISBN 978-9965-19-624-9

© Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, 2020

АЛҒЫ СӨЗ

Сүгірбаева Гүлжан Дәулетбекқызы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің ректоры, тарих ғылымдарының кандидаты, доцент.

Қазақстанның бәсекеге қабілетті, қуатты мемлекет болып қалыптасуын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі және оның дамуының өзегі – білім беру жүйесі. Білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет – білім сапасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бұл өз кезегінде азаматтардың кез келген салада бәсекеге қабілетті болуын талап етеді.

Осыған орай Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған елдердің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім» екенін айта келіп, ол үшін «Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», – деп білім беру жүйесін жетілдіру мәселесін алға қойған болатын.

Заманауи білім беру дегеніміз – оқушыны өз пәніңнен ғана оқытып қоймай, өмірде қадамын нық басуға, қоғамнан өз орнын адаспай табуға, Абай атамыз айтқандай «Дүниедегі кетікке кірпіш болып қалана білуге» үйрету. Мұғалімге берілген жаңа талап: оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану. Оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Осыған байланысты ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті тұр.

Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді.

Бүгінгі ұйымдастырылып отырған «Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері» атты профессор-оқытушылардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясында білім беру жүйесіндегі жаңашылдық, оның саяси, мәдени кеңістіктегі орны, ұлттық және жалпыазаматтық құндылықтар төңірегінде ғылыми ой-пікірлер ортаға салынады.

Конференция жұмысы сәтті өтсін.

Елбасы сенімін ақтап, дамыған елдер қатарына жету жолындағы ұлы көште Сіздерге толағай табыс, отбастарыңызға амандық тілеймін.

ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ ҰСТАЗ КЕЛБЕТІ, ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

UDC 378.811.111

THE IMPORTANCE OF ROLE-PLAYING GAMES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Bulekbayeva L.A., master, senior lecturer
Muldabekova K.T., PhD doctor, associate professor
KazNAU
Almaty city, Kazakhstan

Түйін

Мақалада рөлдік ойынның маңыздылығы, яғни оның құрамдас бөліктерінің (мақсаттары, міндеттері мен функциялары, рөлдердің мазмұны, әлеуметтік-психологиялық және дидактикалық жағдайлар) және оның әртүрлі сыртқы және ішкі өзгерістермен тұтастығын қамтамасыз ететін байланыстардың (қадамдардың) жиынтығы қарастырылады. Рөл білім беру және сөйлеу жағдайының негізгі параметрлерін көрсететін маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Резюме

В статье рассматривается значимость ролевой игры, то есть совокупность ее компонентов (целей, задач и функций, содержания ролей, социально-психологических и дидактических условий) и связей (шагов), обеспечивающих ее целостность с различными внешние и внутренние изменения. Роль рассматривается как важный компонент учебно-речевой ситуации, отражающий ее основные параметры.

Incorporating role-play into the classroom adds variety, a change of pace and opportunities for a lot of language production and also a lot of fun! It can be an integral part of the class and not a 'one-off' event. If the teacher believes that the activity will work and the necessary support is provided, it can be very successful. However, if the teacher isn't convinced about the validity of using role-play the activity "will fall flat on its face just as you expected it to" [1]. Role-play is any speaking activity when you either put yourself into somebody else's shoes, or when you stay in your own shoes but put yourself into an imaginary situation! It is widely agreed that learning takes place when activities are engaging and memorable. Jeremy Harmer [2] advocates the use of role-play for the following reasons:

It's fun and motivating

Quieter students get the chance to express themselves in a more forthright way

The world of the classroom is broadened to include the outside world - thus offering a much wider range of language opportunities

In addition to these reasons, students who will at some point travel to an English-speaking country are given a chance to rehearse their English in a safe environment. Real situations can be created and students can benefit from the practice. Mistakes can be made with no drastic consequences. Role-play is a possible at elementary

levels providing the students have been thoroughly prepared. Try to think through the language the students will need and make sure this language has been presented. Students may need the extra support of having the language on the board. At higher levels the students will not need so much support with the language but they will need time to 'get into' the role.

The role of the teacher

Facilitator - students may need new language to be 'fed' in by the teacher. If rehearsal time is appropriate the feeding in of new language should take place at this stage.

Spectator - The teacher watches the role play and offers comments and advice at the end.

Participant - It is sometimes appropriate to get involved and take part in the role-play yourself.

Role-playing games are actively used in teaching English. This is a technique with very good learning opportunities, so it is often used not only for children, but also for adults. The use of role-playing games in the classroom allows you to increase the effectiveness of classes. Learning activities become more interesting and diverse, the participants actively interact with each other, which allows them to accelerate the development of speech skills. Knowledge of a foreign language in modern society is a necessary part of a people's personal and professional life, since career assessment and personality assessment are interrelated. All this on the whole causes are needed for a large number of citizens who practically speak foreign language. In addition, a good knowledge of a foreign language is an extremely important requirement for all those who want to take part in a competition for a prestigious and highly paid job.

According to Solcova [3] role-play and simulation increase learners' self-confidence and encourage more hesitant learners to speak because it is not themselves who they present when conversation happens and thus they do not have to take the responsibility for their utterance and actions. Therefore, from the statement of Harmer above stimulate the researcher to conduct similar study. This research combining the simulation technique and role- play as teaching technique in English speaking skill to motivate the students that have different motivation.

Role play is a technique that allows students to explore realistic situation by interacting with other people in a managed way in order to develop experience. According to Kusnierek [4] role-play can be defined as one of whole gamut of communicative techniques which develops fluency in language students, which promotes interaction in the classroom and which increase motivation. Not only peer learning encourages by it, but also sharing between teacher and students of the responsibility for the learning process. Moreover, role-play can be very useful dress rehearsal for real life, especially for people who are learning English for professional purpose. It fits the desire for realism, since it gives the students the chance to rehearse the typical activities. Another function that very important of the usage of this technique is it can be as facilitator for linguistic item memorization. Role- play provide physical and visual reinforcement that increase involvement and helps to fix vocabulary, structures and grammar.

Being one of the most effective, flexible and versatile training methods, role-playing game is designed to enhance the learning process, make it more productive, as well as form and further develop the motivation of learning. Role-playing games can be conditionally divided into social-everyday (E.A. Maslyko's term) and professional (or business) games [5].

The purpose of using social-everyday games is to develop students' skills and abilities of foreign language communication in general cultural terms, as well as the development of initiative, collectivism and responsibility as socially significant personality traits, improving the culture of behavior. The purpose of professional (or business) games is to form students' skills and abilities to communicate in a foreign language, and to develop their professional tact. Being introduced into the system of traditional learning, the educational game performs several didactic functions, which are manifested in the creation of adequate conditions for the complex formation of communicative competence in a foreign language and the system of communicative skills in students. Role-playing learning function; games is that the game contributes to the acquisition of knowledge, as well as the formation of foreign language skills in the within one or more training topics.

A student’s choice of one or another role, on the one hand, determines the assimilation of specific educational material in the individual work mode, and the other, cooperation with other students, for solving their educational and cognitive tasks and realizing their role-playing behavior. The educating and motivational-stimulating functions of the role-playing game are closely interconnected and are manifested in the fact that the processes of joint solution of communicative and methodological problems are characterized by motives of self-affirmation and competition, the typical emergence of mutual help and mutual control, as well as the formation of relations of “responsible dependence” which altogether contributes to the manifestation and formation of students' initiative, collectivism, a sense of responsibility for their specific contribution to the solution of general group tasks, that is motivates and stimulates educational activities: it has a positive effect on the personality of the student, broadens the mind, stimulates creative activity.

The developmental role-playing function is manifested in the formation and development of such mental processes and personal qualities as attention, memory, creative imagination, which allows each student, as a subject of communication, to realize at a higher level the procedural and substantive aspects of professional communication, to manifest his creative individuality, improve their communication and organizational skills [6]. The content of the role-playing game includes the topic of the role-playing game, a number of problem situations on the topic, certain roles that students will play, socio-psychological conditions of the educational process (complexity of the topic, level of knowledge of language material and subject knowledge, degree of students' learning and learning) and role-playing game. The theme of role-playing games is selected in accordance with the training topics defined in the program. Various forms of activities are realized in communication: educational and cognitive, socio-political, labor, sports, art, household. At the same

time communicating perform certain roles: social, interdependent, intergroup and interpersonal. Communication is carried out on the basis of the main organizational forms:
-establishing relationships;
-questioning;
-planning and coordination of joint activities;
-condemnation or approval;
-discussion of the results of activities;
-discussion.
From a functional point of view, communication as an independent activity has all these characteristics.

The role is a functional side of the status, which is determined by the rights and duties, the stable position of the subject in a certain relationship system (teacher - student, parent - child, buyer - seller, patient - doctor). Relationships of joint activities develop in the process of the activity itself, the cooperation of interlocutors, and are characterized by the presence of common ideas and goals (classes in clubs, Olympiads, quizzes, excursions, propaganda team, disputes). These relationships are largely due to the intergroup structure, cohesion; they are mediated by the goal of the joint activity, its content and values. These relations are formed in the form of friendly competition, healthy rivalry, but they may escalate to hostile competition and confrontation. While learning to communicate, it is necessary to connect all possible forms of activity and to develop speech on the basis. Role-playing involves the imitation of reality in a particular situation and requires not only a higher language level, but also taking into account a certain psychological state of a person who is involved in the situation; therefore, the selection of situations is rather difficult. It allows you to create an artificial situation in which the student, using facial expressions, gestures, verbally formalizes his behavior, attitude towards something.

Role-playing at an advanced stage can be combined with a business game. Business games have historically developed as economic, managing, imitative games. They are a new type of training in which the assimilation of knowledge, the formation of skills and abilities, as it is superimposed on the fabric of professional activity represented in training in a certain model form. The foundation of learning based on role-playing and business games. G.A. Kitaygorodskaya notes 5 following principles: -gaming modeling of professional activity
-the principle of joint activities of participants
-the principle of dialogical communication of game partners
-the principle of the problematic content of the process
-the principle of two-sided playing educational activities.
Only the first principle is characteristic only for business games, the other four can be applied to role-playing games [7].

It is role-playing games that teach the norms of speech communication, provide possession of those communicative units that are necessary when participating in a business game, when the attention of learners is focused on the professional side of

verbal behavior and speech activity. Change of names and the using of "legends" is one of the most important psychological and pedagogical conditions that contribute to the effective management of communication. Psychologically, “I” - the mask is my new face, I fulfill new social responsibilities for me, so I choose my behavior, I build relationships with all unfamiliar members of the group within the framework of those rules which are demanded from me in new organization or institute.

Generally, five categories of roles are distinguished:

1. inborn, that is determining the sex and age of the participant in the game;
2. attributed, that is nationality or belonging to a particular social group;
3. acquired, that is specifying the profession;
4. effective, that is suggesting a certain range of actions in the proposed situation (for example, a visit to a doctor);
5. functional, that is defining functions of communication (for example, offering help, expressing sympathy).

The most two important categories of roles are significant while learning a foreign language. In particular, functional roles can be considered as the minimum communicative blocks that make up a role-playing game. These blocks can be included in different game situations, so they need to be worked out at the preparatory stage. And effective roles will help to choose the way to solve the task [8]. An essential element of role-playing games is the resolution of one or several problem situations. This improves the motivation of statements, makes them more reasoned, emotional, ensures maximum activation of students' communicative skills. The need for careful thinking of the situation, finding the right solution develops logical and critical thinking, the ability to argue and counter-argue, to persuade the interlocutor.

In the process of role-playing is the opportunity to combine educational and upbringing work, to overcome the psychological barrier of uncertainty, to generate interests, to involve students in the work on the production of objects necessary for the game. Active learning methods contribute to easier and more durable learning of the material, ensure its long-term memorization. Students are willingly engaged in this technique, since the process of mastering the language takes place in a favorable psychological atmosphere that helps them to assert themselves, to believe in their abilities, strengths and capabilities. Role play is a technique that helps students improve their speech skills in the dialogical speech, as well as try their hand at acting. Role-plays are interesting, memorable and engaging, and students retain the material they have learned. In their assumed role, students drop their shyness and other personality and cultural inhibitions, making them one of the best tools available for teaching a second language.

Through the games teacher can make the lesson more interesting, easy to understand, fun and also it will help students feel free with their group mates. Students can learn more words and it will help them to start speaking well in English.

Literature
1.Gillian Porte Ladousse. Role- play. Oxford. 1987
2. Jeremy Harmer. The Practice of English Language Teaching. Longman, 1989
3. Solcova, B.P. Teaching Speaking Skills. Published Thesis. Masaryk University Faculty of Arts, 2011
4. Kusnierek, Anna. Developing Students' Speaking Skill Through Role-Play. Poland. World Scientific News, 2015. EISSN, 2392-2192.
5. Handbook of a FL teacher: Reference book / Maslyko E.A., Babinskaya P.K., Budko A.F., Petrova, S.I., Minsk: Higher School, 1999. - 522 p.
6. Galiskova N. D., Koryakovtseva N.F., Musnitskaya E.V., Nechaev N.N. Bilingual education as a component of advanced language education // Foreign languages at school. 2003. №2. pp. 12-16.
7. Kitaygorodskaya G.A. Methodical fundamentals of intensive teaching foreign languages. M.: Publishing House of Moscow University, 1986.-176 p.
8. Kalimulina O.V. Role-playing games in teaching dialogic speech // FL at school. 2003. №3. P. 17-20.

ӘОЖ

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

магистр- оқытушы Усипбекова Айжан Суттибековна,
103-17 оқу тобы Сайымбекқызы Айжан, Давранова Розаой Камалбековна
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық педагогикалық университеті ,
Шымкент,Қазақстан

Резюме

Рассмотрено понятие «Технология педагогики», обоснована необходимость внедрения инновационных подходов в организации образовательной деятельности в школе. Сформулированы основные образовательные цели в подготовке специалистов на современном этапе.

Summary

The concept of "technology of pedagogy" is considered, the necessity of introducing innovative approaches in the organization of educational activities at school is justified. The main educational goals in training specialists at the present stage are formulated

.

Қазіргі уақытта педагогикалық технология ұғымы педагогикалық лексикаға мықтап енген. Технология-бұл кез-келген бизнесте, шеберлікте, өнерде қолданылатын әдістердің жиынтығы. "Педагогикалық технология" ұғымының көптеген анықтамалары бар. Соның ішінде негізгілері: бұл мұғалімнің іс-әрекетінің құрылысы, онда оған кіретін барлық әрекеттер белгілі бір дәйектілік пен тұтастықта ұсынылған, ал орындау қажетті нәтижеге жетуді көздейді және болжамды сипатқа ие. Бүгінгі таңда жүзден астам білім беру технологиялары бар.Жаңа психологиялық-педагогикалық технологиялардың пайда болуының негізгі себептерінің арасында мыналарды бөлуге болады:

- білім алушылардың психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін тереңірек есепке алу және пайдалану қажеттілігі;
- тиімділігі төмен ауызша сөзді ауыстырудың шұғыл қажеттілігін түсіну

- жүйелі-әрекеттік тәсілмен білім берудің (ауызша) тәсілі;
- кепілдендірілген оқу нәтижелерін қамтамасыз ететін оқу процесін, мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттестіктің ұйымдастырушылық формаларын жобалау мүмкіндігі.

Неліктен соңғы жылдардағы жаңалықтар күтілген нәтиже бермеді? Бұл құбылыстың себептері көп. Олардың бірі таза педагогикалық-мұғалімнің инновациялық біліктілігінің төмендігі, атап айтқанда дұрыс кітап пен технологияны таңдай алмау, енгізу экспериментін жүргізу, өзгерістерді диагностикалау. Кейбір мұғалімдер инновацияға әдістемелік тұрғыдан дайын емес, басқалары психологиялық, басқалары технологиялық тұрғыдан дайын емес. Мектеп бағдарламаларға, оқулықтарға және оқу құралдарына енгізілген ғылыми шындықтарды игеруге бағытталған және солай болып қала берді. Барлығы мұғалімнің билігінің үстемдігімен расталады. Оқушы оқу процесінің маңызды субъектісі болып қала берді. Соңғы жылдары мұғалімдер жаңа технологияларға бет бұра бастады, жеке тұлғаға бағытталған, адамгершілік-жеке және басқа да әлеуметтік бағыттарға. Бірақ ең маңызды мәселе-таным процесінің өзі өзінің маңыздылығын жоғалтуда. Мектепке барғысы келмейтін мектеп жасынадағы балалар саны артып келеді. Оқытудың оң мотивациясы төмендеп, балаларда қызығушылық, таңдану, қалау белгілері жоқ.

Бір ғана технология әр түрлі мұғалімдермен іске асуы мүмкін, бірақ оны іске асыру ерекшеліктерінде олардың осы педагогикалық шеберлігі және кәсіби іскерлігі көрінеді Кейде “Шебер” мұғалім өз жұмысында бірнеше технологияның элементтерін қолданады, өзіндік әдістерді қолданады, бұл жағдайда осы мұғалімнің "авторлық" технологиясы туралы айту керек. Технология жасау шығармашылықсыз мүмкін емес. Педагогикалық технологияны өте жақсы меңгеру дегеніміз өзі – шеберлік. Технологиялық деңгейде жұмыс істеуді үйренген мұғалім үшін оның дамып келе жатқан жағдайындағы танымдық процесс әрқашан басты бағдар болады.

Оқу процесінде репродуктивті іс-әрекеттің үлесін азайту (жадта қалғандарды көбейту) арқылы баланың жеке дамуын қамтамасыз ететін заманауи білім беру технологияларын қолдану білім сапасын арттырудың, оқушылардың жүктемесін төмендетудің және оқу уақытын тиімді пайдаланудың негізгі шарты ретінде қарастырылып жатыр. Қазіргі білім беру технологияларының қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- дамытушылық оқыту;
- проблемалық оқыту;
- көпдеңгейлі оқыту;
- ұжымдық оқыту жүйесі;
- өнертапқыштық міндеттерді зерттеу технологиясы ;
- оқытудағы зерттеу әдістері;
- жобалық оқыту әдістері;
- оқытуда ойын әдістерін қолдану технологиясы: рөлдік, іскерлік және оқыту ойындарының басқа түрлері;

- ынтымақтастықта оқыту (командалық, топтық жұмыс;
- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;
- Денсаулық сақтау технологиялары және т. б.

Әрбір мұғалімнің алдына қазіргі кезде қойылатын талап өте үлкен болып отыр. Мұғалім өзінің инновациялық іс -әрекетін қалыптастыруы, оны меңгеріп, сол жаңа педагогикалық технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде жүйелі қолдануыарқылы оқушылардың білім деңгейін арттыруы қажет. Сонда ғана жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген, өз практикасында қолданған әрбір мұғалім өз сабағын нәтижелі даму жағынан көре алады.

Педагогикалық технология жайлы П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, В.М. Кларин, Ж.А. Қараев, Т.Т. Галиев т.б. ғылымдардың еңбектерінде оқыту технологиясын техникалық құралдардың көмегімен оқыту деген ұғынудан бастап педагогикалық технологияны ғылыми тұрғыдан ұғынуға дейін түрліше ойлар айтылған.Педагогикалық технологиялардың тарихын, оның пайда болуын және құрылымдық ерекшеліктерін қарастыру педагогикалық құрылымды түсінуге мүмкіндік береді. Ғалымдардың тарихи-педагогикалық зерттеулерін талдау педагогикалық технологияның дамуына себептігін тигізері анық.

Қазіргі уақытта адамзаттың дамуы білім деңгейіне байланысты , қоғамның дәйекті даму режиміне көшу екі-үш ұрпақты алға тарта отырып, жаңа білім беру технологияларын енгізуді қажет ететінін түсіну өте маңызды. Өмір салтын баяу өзгертетін және дамытатын білім беру жүйелері қоғамның дамуына кедергі болады.Жаңартылған білім беру жүйесінің алдында тұрған қазіргі заманғы психологиялық-педагогикалық міндеттерді шешу үшін оқу мақсаттарының басымдықтарын түбегейлі өзгерту қажет, білім алушы тұлғасының қалыптасуын, оның жеке қабілеттерін ашуды, ақыл-ой мен шығармашылық белсенділікті дамытуды қамтамасыз ететін Даму функциясын бірінші орынға қою керек, бұл олардың психологиялық дайындығының маңызды шарты болып табылады. Осы қызметті дамыту арқылы жеке тұлғаның маңызды қасиеттері қалыптасады: жұмысқа деген жауапкершілік, оны ұйымдастыру, сыни тұрғыдан түсіну және бағалау мүмкіндігі.Қазіргі уақытта педагогикалық технологиялар психодидактика, психология, кибернетика, Менеджмент және менеджмент теорияларына негізделеді және алдын-ала жасалған педагогикалық процестің тәжірибесінде жүйелі және дәйекті көрініс ретінде түсіндіріледі. Педагогикалық іс-әрекеттердің, операциялардың, коммуникациялардың технологиялық тізбегі нақты күтілетін нәтиже түрінде болатын мақсатты қондырғыларға сәйкес қатаң түрде құрылады. Алайда, кез - келген білім беру технологиясы жетістікке кепілдік бермейді. Ең бастысы-тиімді білім беру технологиялары мен мұғалім тұлғасының үйлесімі.

Сонымен, оқыту технологиясы сабақ беру әдістемесімен салыстырғанда, оқушылардың өздерінің іс-әрекетін ұйымдастыру тәсілдері және мазмұнын өндіруді көрсетеді. Олар диагностикалық білім маңыздылығын және оқыту процесінің қасиеттерінің жалпы оқушылардың тұлғасын дамытуға бағытталған объективті бақылауын қажет етеді . Педагогикалық технологиялар білім

мазмұнын саралауды, жеке бағдарлауды, оның белсенділік сипатын, оқу, танымдық, коммуникативті, практикалық, шығармашылық іс – әрекет тәсілдерін қалыптастыруға, оқушылардың осы іс-әрекеттің тәжірибесін алуға бағытталуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, негізгі құзіреттіліктерді қалыптастырады оқушылардың алған білімдерін, дағдыларын өмірде қолдануға мүмкіндік береді.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», - деп атап көрсетті.Оқу процесінде жеке тұлғаның білікті маман иесі етуге бағытталған білім беру тәсілдерін озық тәжірибемен біріктіру,кәсіби жұмысшы мамандар даярлау бүгінгі күннің маңызды жайттарының бірі болып саналады. Сондықтан да кәсіптік білім беру саласында студенттерді кәсіби мамандыққа үйрету және тәрбиелеуде өндірістік оқыту шеберлері педагог болып саналады. Білім беру процесін жетілдіру, оқушылардың қазіргі кезеңдегі технологиялық процестерді игеруі үшін өндірістік оқытуда көптеген инновациялық әдістерді тиімді қолдана отырып, мамандығын өте жақсы меңгерген, білімін әрі қарай жетіл әбден болады деп есептеймін

Әдебиеттер

1.Ишанғалиева А.М. Құзыреттілік — білім мен мүмкіндіктің бірігуі // Шетел тілін оқыту әдістемесі. — — № 2. — 34-б.

Бабаев С., Қазиева К. Педагогикалық инновациялар мен педагогикалық озат технологиялар — талапшаң мұғалім еншісі // Бастауыш мектеп. — 2011. — № 4. — 25-б.

3.Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту — Қазақстан дамуының басты бағыты» атты халыққа жолдауы // Егемен Қазақстан., 2012. — № 41–42 (27114). — 28 қаңт.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Қазақстан мұғалімі. — 1999. — 23 шілде. — 2–5-б.

Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. — 2001. — № 3.

ӘОЖ 81-139

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕСТТЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЕТЕЛ ТІЛІН МЕҢГЕРУ ДЕҢГЕЙІН БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

М.М.Дуйсенова - PhD, аға оқытушы, К.М.Беркинбаева - М1703-19 топ магистранты

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В состав статьи входит тестовая мотивация обучения учеников языковых групп. Чувство успеха в изучении иностранного языка стимулирование учащихся и их вдохновение на новые виды деятельности является одной из специфических особенностей оценки в образовании.

Языковая оценка или языковое тестирование-объсняет слушание в области прикладной лингвистики, речь, чтение, письмо, охват двумя или более интеграцией этих навыков или другими структурами языковых способностей.

Summary

In this article, the language assessment includes a test motivation for teaching students in languages classes. A sense of success in learning foreign language stimulating students and inspiring them to new activities is one of the specific of features of assessment in education. Language assessment or languages testing explains listening in the field of applied linguistics, speech, reading, writing coverage by two or more integration of these skills or other structures of languages abilities.

Ғылыми-педагогикалық саладағы білім беру ұғымы екі негізгі анықтамадан тұрады: процесс және нәтиже. Қазіргі уақытта білім берудің мақсаты жеке тұлғаның өзіне ғана қажетті жеке қабілеттерін дамыту болып табылады, ал білім берудің мақсаты тиісті мемлекеттік білім беру стандарттарымен анықталған маманның моделіне сәйкес келтіру жолымен қалыптасқан білім, дағды мен іскерліктер жүйесін әзірлеу болып табылады. Педагогикалық қызметте білім берудің мақсаты осы жүйені құрайтын функцияны орындайды. Қойылған мақсатқа оқытудың құралдары, әдістері мен мазмұны тәуелді болады.

Бітірушілердің білім сапасы бітірушінің ЖОО-да алған білім мен дағдыларының деңгейімен, жоспарланған білім беру мақсатына сәйкес анықталады. Бұл ұғымның басқа да анықтамалары бар, мысалы, білім сапасы мен әлеуметтік санат және т. б. сияқты. Онда қоғам талаптарына сәйкес тұлғаның кәсіби, азаматтық құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту көзделеді. Студенттердің білімін, дағдылары мен іскерлігін тексеру күрделі процестердің бірі болып табылады, сондықтан нақты және толық мінездеме (бес баллдық жүйе немесе сынақ қою) объективті әрекет ретінде қарастырылмауы тиіс. Студенттің үлгерімін дәл бағалауға мүмкіндік беретін әдістердің бірі білімді тексеруді педагогикалық тестілік бақылау болып табылады. Педагогикалық тест (бұдан әрі – тест) - білім берудің бір немесе бірнеше бағыттары бойынша білім жетістіктерін сандық бағалауға мүмкіндік беретін арнайы іріктелген бақылау тапсырмаларының сипатты (тестілік) нысандарының жүйесі. Педагогикалық тестілеуді өткізудің мақсаты студенттің оқу материалын меңгеру деңгейін анықтау болып табылады [1].

Педагогикалық тесттердің қарастырылған міндеттері мен функцияларына сәйкес олардың түрлерін жіктеуге қолайлы.

Классификация кестесін талдау педагогикалық тесттің іргелі деп төрт түрін ажыратуға мүмкіндік береді. Олардың ішінде кейбіреулерінің кіші түрлері бар және олардың даму тәсілдерімен ерекшеленуі мүмкін. Бұлардың барлығы мектеп оқушыларының дайындығының сапасын жақсарту үшін маңызды және мұғалімдерді олармен таныстыру және оларды оқу-тәрбие процесіне кеңінен енгізу үшін арнайы әдістемелік әдебиеттерде мұқият болуды талап етеді.

Негізінен, тестілеудің нәтижелерін түсіндіру үшін екі негізгі нормативті-бағдарлық және критерийлік дағдылар бар. Нормативті-басқарушылық дағдылар студенттерге оқу жетістіктерін бір-бірімен салыстыруға мүмкіндік берсе, критериалды басқару студенттерге материалды игеру деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Критериалды-бағытталған дағдылармен шешілетін мәселелер педагогикалық бақылауға ыңғайлы. Тесттерді дамытудағы үш негізгі мәселені қарастырайық:

Біріншісі - педагогикалық тесттің анықтамасы.

Екіншісі - оқушының материалды игеру барысында алатын дағдылары, қабілеттері мен білімдерінің жиынтығын көрсететін мақсаттар жүйесін анықтау;

Үшіншісі - әр мұғалім пәннің мазмұнын көрсете алатын тест формаларын практикалық меңгеру [2].

Тесттік бақылаудың мақсаттарын бірнеше түрге бөлуге болады. Мысалы, бір түрі білімді, тұжырымдамалар мен тұжырымдамалар жүйесін, терминдерді, гипотезалар мен заңдылықтарды, ғылыми фактілерді, модельдер мен әдістерді қалыптастыруға бағытталған, ал екіншісі - теориялық білімді практикада және есептер шығаруда қолдану қабілетін қалыптастыруға бағытталған. Үшіншісі жаңа ұғымдардың анықтамасын, оларды жалпылауды, дағдылар мен қабілеттердің классификациясын сипаттайды (салыстыру, талдау, жүйелеу), төртіншісі эксперименттерді ұйымдастыру, гипотезаларды тестілеу және ұсыну, заңдылықтарды табу, нәтижелерді тұжырымдау қабілеттерін сипаттайды. Бесінші түрі жеке тұлғаның маңызды кәсіби қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған (өз бетінше ойлау қабілеті, білімді мақсатты түрде игеру, құбылыстарға дидактикалық қатынасты дамыту).

Іс жүзінде тест тапсырмаларының төрт түрі жиі кездеседі (1-сурет).

Тест тапсырмаларының жабық нысаны, тапсырмаға дайын жауаптар, олардың бірі дұрыс жауап. Жабық тапсырмалар балама немесе альтернативті емес болуы мүмкін. Балама тест тапсырмаларында бір ғана жауап бар: иә немесе жоқ. Балама емес тест тапсырмаларына мұғалім ұсынған схемаға сәйкес бірнеше дұрыс жауаптарды таңдауға рұқсат етіледі. Сонымен қатар, жабық тест тапсырмаларының негізгі кемшілігі жан-жақты сұрақтардың көмегімен шешілуі мүмкін (яғни, кейбір ерекшеліктердің ортақтығына байланысты), бұл өз кезегінде тақырыптағы тапсырмалар санын және күрделілік деңгейін арттырады. Бұл жағдайда мұғалімнің шеберлігі - «дұрыс» жауаптарды қалыптастыру. Жабық тапсырмалардың негізгі мақсаты - оқушының берілген пән бойынша өзін-өзі тексеруге бағытын тез тексеру [3].

Жабық тест тапсырмаларын қолданған кезде жауаптар жиынтығы тек оқытушыға тиесілі. Бұл өз кезегінде оқушының ықтимал жауапты өз бетінше іздеу қажеттілігін жояды.

2. Тест тапсырмаларының ашық формасы, егер студент осындай тесттерге жауап берсе, ол тек сұрақ тақырыбы туралы жеке пікірлерге сүйенеді. Сондықтан оның жауабы жеке болып табылады және оқушының дайындығы

немесе жауабын табу мүмкіндігі туралы түсінік береді. Мұғалім оқушыдан жауап алумен қатар, оқушының жауабын негіздеп, тұжырымдай алуымен, ассоциативті ойлауын, тілін, сөздік қорын дамытумен байланысты ауызша дағдыларды үйренуге мүмкіндігі бар.
3. «Сәйкестендіру» міндеттері, оның мәні бір жиынтықтың екіншісіне сәйкес элементтердің қажеттілігін анықтау болып табылады.
4. «Дұрыс сәйкестікке» байланысты тапсырмалар, есептеулер, пікірталастар, процестер, әрекеттер дәйектілігінің дұрыстығын тексеру. Мұндай тапсырмалар негізінен кәсіби дайындық деңгейін бағалау үшін, сонымен қатар пәннің негізгі заңдылықтары мен түсініктерін бақылау үшін қолданылады.
5. Тест тапсырмаларының ашық формасы, егер студент осындай тесттерге жауап берсе, ол тек сұрақ тақырыбы туралы жеке пікірлерге сүйенеді. Сондықтан оның жауабы жеке болып табылады және оқушының дайындығы немесе жауабын табу мүмкіндігі туралы түсінік береді. Мұғалім оқушыдан кері байланыс алуға ғана емес, сонымен бірге оқушының жауабын дәлелдеп, тұжырымдай алу қабілетіне байланысты сөйлеу (ауызша), ассоциативті ойлау, тіл, сөздік қорларын дамыту дағдыларын үйренуге мүмкіндік алады.
6. Тест тапсырмаларының ашық формасы, егер студент осындай тесттерге жауап берсе, ол тек сұрақ тақырыбы туралы жеке пікірлерге сүйенеді [4]. Сондықтан оның жауабы жеке болып табылады және оқушының дайындығы немесе жауабын табу мүмкіндігі туралы түсінік береді. Мұғалім оқушыдан жауап алады, сонымен қатар мұғалімнің оқушының жауабын дәлелдеу және тұжырымдау қабілетіне, ассоциативті ойлау қабілетін, тілін, сөздік қорын дамытуға байланысты ауызша дағдыларды үйренуге мүмкіндігі бар.
Тест тапсырмаларының барлық төрт түрін тақырыптық және ситуациялық тапсырмаларды, сондай-ақ дидактикалық және технологиялық талаптарды жасауға қолдануға болады. Тест тапсырмаларының сапасын бағалау келесі технологиялық талаптар (өлшемдер) түрінде жүргізілуі мүмкін.
Педагогикалық тестілеу студенттердің білім, білік және дағдыларды меңгеруін бақылау әдістерінің бірі ретінде білімді бақылаудың дәстүрлі әдістеріне қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие, мысалы, дәстүрлі әдістермен салыстырғанда бақылаудың жоғары объективтілігі. Оқу жетістіктерімен қатар оқушының бағасына көбінесе көптеген факторлар әсер етеді: оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас, мұғалімнің талаптары, немесе, керісінше, либерализм және т.б. Дәстүрлі бақылау әдістеріне негізделген бағалауда субъективті компонент басым. Мұны әр мұғалімнің бір жауапқа әртүрлі баға беруі мүмкін екендігі дәлелдейді. Алайда, мұндай субъективті факторлар тестке әсер етпейді. Егер тест жақсы болса, бағасы объективті болып саналады. Кейбір жағдайларда тест дәстүрлі бақылау әдісімен бірге қолданылған кезде тиімді болады.

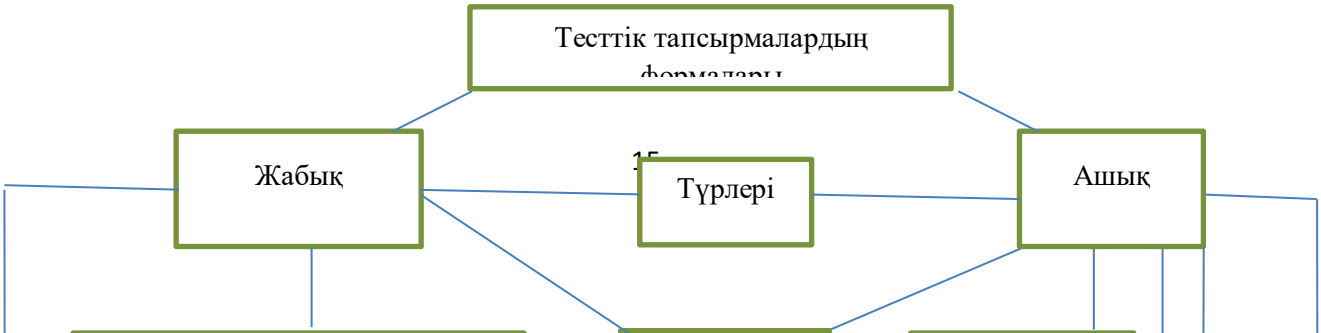

- сурет. Тест тапсырмаларының мазмұны

Студенттердің білім мен дағдыларды өз бетінше игеру белсенділігі пәннің мазмұнына, оқыту жағдайларына, оқушылардың материалды қабылдауға және игеруге дайындығына байланысты оқу ережелерінің нақты жиынтығын болжайды.

Бағалау түрлері мұғалімге де, оқушыларға да жетістік әкеледі. Оқыту процесі, білім алушылардың білімін, іскерліктері мен дағдыларын бақылай отырып, оқытушы шет тілін оқытудың жаңашыл, неғұрлым тиімді әдістерін, дайындай алады. Баға беру ұстазға да өз ойларын, шет тілдерін оқытуды ұйымдастыру әдістерін негіздеуге көмектеседі.

Бұл оқушылар үшін өте маңызды. Өзге тілді үйренуде өз жетістігін сезіну оқушыларды ынталандырады және оларды жаңа қызмет түрлеріне шабыттандырады.

Мұғалімдер бағалау жүйесін қолдануды бастаған кезде, олар оқушыларды не үшін бағалайды, қандай ақпаратқа қол жеткізуге тырысады және олар осы мәліметті қалай жақсы анықтай алады деп ойлануы тиіс. Бұл модуль осы сұрақтарға жауап беру үшін кейбір жаңашыл идеялар мен пікірлерді береді. Ұстаздарға сондай-ақ оқушыларды оқыту мен бағалауды толық біріктіру процесі ұсынылады.

Әдебиеттер

Челышкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учебное пособие. - М.: Логос, 2002. - 432 с.: ил. I8BN 5-94010-143-7

KeevesJ.P. (Ed.) Educational Research, Methodology and Measurement: An International Handbook. Oxford: Pergamon Press, 1988.

Crocker L., Algina J. Introduction to Classical and Modern Test Theory. Univ. of Florida. HBJCP, 1986.

Frederic M. Lord Applications of Item Response Theory To Practical Testing Problems 1st Edition. Lawrence Erlbaum Associates; 1 edition. July 1, 1980. – 274.

ӘОЖ 81′342

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ АДАМНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН БАҒАЛАЙТЫН БАЙЛАНЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ

М.М.Дуйсенова - PhD, аға оқытушы,
К.Д.Алимова - М1703-29 топ магистранты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются средства репрезентации оценки интеллектуальных способностей человека на современном английском языке. 2 способа оценки делятся на: прямой и описательный (косвенный). Формирование оценочного значения при описательной оценке осуществляется за счет сочетания различных компонентов предложения. Вывод положительной или отрицательной оценки интеллектуальных способностей человека основывается на определении причинно-следственных связей.

Summary

This article discusses the means of representing the assessment of a person's intellectual abilities in modern English. 2 methods of evaluation are divided into: direct and descriptive (indirect). The formation of an estimated value in a descriptive evaluation is carried out by combining different components of the proposal. The conclusion of a positive or negative assessment of a person's intellectual abilities is based on the determination of cause-and-effect relationships.

Қазіргі ағылшын тілінде адамның зияткерлік қабілеттерін бағалау репрезентациясы құралдары қарастырылады. Бағалаудың 2 тәсілі бөлінеді: тура және сипаттамалық (жанама). Сипаттамалық бағалау кезінде бағалау мәнін қалыптастыру ұсыныстың әр түрлі компоненттерінің үйлесімі есебінен жүзеге асырылады. Адамның зияткерлік қабілеттерін оң немесе теріс бағалауды шығару себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға болады.

Ағылшын тілінің американдық нұсқасында "to start your own business, especially as a doctor or lawyer" мағынасымен "hang out your shingle" фразеологиялық

тіркесі бар. Қаралған пәндік метафор қызмет субъектісінің аталымы үшін пайдаланылады. Оның сипаттамасы-салыстырудың когнитивті механизмін көрсететін және бағалау объектісін оң санаттағы полюс аймағына орналастыратын жоғары дәрежелі (the best) нысандағы жалпы бағалаудың сын есімі.

Адамның зияткерлік қабілетін бағалау репрезентациясының ең аз прототипті құралдары квазиоцентті сөздер болып табылады. Бұл ұсыныстардың сөз түрінде де, жеке сөздерде эксплицитттік бағалау элементтері болмауымен түсіндіріледі. Дегенмен, бұл сөздер осы қоғам үшін ортақ "әлем бейнесінде" бар стереотиптер негізінде бағалау мәнін ала алады. Бағалау мағынасын шығару қоғамда қабылданған стереотиптердің, нормалар мен стандарттардың жиынтығын білдіретін когнитивті контексті білуді, сондай-ақ адамда қандай реакцияны тудыруы мүмкін екенін білуді талап етеді.

Адамның интеллектуалды қабілеттерін бағалау категориялары деңгей сипатын ашады және олар үш деңгейден тұрады: негізгі, супер реттегіш және бағынышты.Осы деңгейлерге бағалау категорияларын тағайындау негізгі (құрушы) сипаттамаларды анықтауға, сондай-ақ сапаны жалпылаудың үлкен немесе аз деңгейіне негізделген. Сондықтан бағалау негізгі деңгейге жатады «ақылды» және «ақымақ» категориялары, адамның интеллектуалдық қабілеттерінің құрылтай сипаттамаларын - түсіну және пайымдау қабілетін бағалауды көрсетеді. Координаталық деңгей «жақсы» және «жаман» бағалаудың жалпы санаттарын, сондай-ақ «қабілетті» / «қабылетсіз» және «интеллектуалдық»/«интеллектуалдық емес» ұтымды бағалау категорияларын қамтиды, өйткені бұл категориялар интеллекттің тұжырымдамалық сипаттамаларының барлық жиынтығын көрсетеді. категориялары «дабыл», «тығыз», «тапқыр», «жынды», «данышпан», «келеңсіз», «білімсіз», «надан», «білікті», «қабілетсіз», «ақылды», «ақымақ», олар интеллекттің жеке көріністерін бағалауды бейнелейді [1].

Фразеологияда прецеденттік феномендердің әр түрлі түрлері жүзеге асырылады. "Прецедентті феномен" ұғымына лингвистикалық бірліктердің бірнеше түрлері кіреді. Бұл прецедент аты, прецедент сөзі, прецедент мәтіні және прецедент жағдайы. Прецеденттік феномендердің барлық түрлерінің тығыз өзара байланысы байқалады, олардың бірінің сөздерінде өзектендіру кезінде басқаларды өзектендіру пайда болуы мүмкін.

Прецеденттік атау-прецеденттік жағдай немесе мәтінмен байланысты жеке атау. Бұл белгілі бір қасиеттердің жиынтығын көрсететін ерекше таңба.

Прецедент сөзі - дәйексөз, мақал, мәтел, афоризм.

Прецеденттік мәтін-компоненттер мәндерінің сомасы оның мағынасына тең емес предикативті бірлік [2].

Тілдегі жеке сөздердің тәрізді тұрақты тіркестердің де кейбіреулері көп мағыналы болып келеді. Алайда фразеологизмдердің бәрі бірдей емес, идеялдық түрлері әрдайым дара мағыналы болады да, фразеологиялық тіркестердің қайсыбіреулері көп мағыналы болатындығы байқалады.

Фразеологизмдерден туатын көп мағыналы екі түрлі жолмен жасалады. Оның бірі – жалғаса туады, екінші – жарыса туады.
Танымдық контекст аясындағы сөйлеуде мағынаның таралуы байқалады, яғни болжанатын мазмұнның ерекшелігі тілдік құралдарды қолдану арқылы түсінік береді. Тұжырымдама ешқашан толық іске қосылмайтынын ескерген жөн. Тіл жеткізеді тұжырымдама мазмұнының бір бөлігі ғана бола алады.
Адамның интеллектісін бағалау кезінде бағалау субъектісінің жеке құндылықтар жүйесі «адамның интеллектуалдық қабілеттері» концептуалды аймағына негізделеді.Осы процестің нәтижелері тілде көрініс табады.Сонымен қатар, тілдің көмегімен бағалау категориялары қалыптасады және тіл адамның интеллектуалдық қабілеттерін санаттау құралы ретінде әрекет етеді
Адамның зияткерлік қабілеттерін бағалаудың санатталуының статикалық аспектісі ағылшын тілінде адамның интеллектуалды қабілеттерін бағалаудың үш деңгейін құрайтын жеке және жалпы бағалау категорияларымен ұсынылған.
Фразеологиялық бірліктердің мәтіндік сипаты оларға нақты тілдік белгілердің мәртебесін береді. Бұл олардың фразеологиялық бірліктердің мағынасын түсінуге пайдалы, тақырыптың факторларын, спикердің немесе тыңдаушының ниеттерін түсіндіруге қызмет ететіндігін сипаттайтын функцияға сәйкестігін түсіндіреді. Нысан факторы бұл ниеттерді білдіруге серпін беретін компоненттерді анықтауды білдіреді. Фразеологиялық бірліктердің табиғаты оларды зерттеудің қажеттілігін тудырады, өйткені «тілдегі адами фактор» басты назарда болуы қажет.
Фразеологиялық бөлімдер - адамның қоршаған ортаға деген эмоционалды қатынасы мен бағалауға әсерін зерттеу үшін ең қолайлы материал, ол «тілдегі адам факторының» рөлін түсіндіреді. Олар әлемді қабылдау және оған қатысты қатынастардың барлық түрлері туралы білімді жинақтап қана қоймайды, сонымен қатар осы тілдік заттарды қолдануға және ұлттық мәдениеттің стереотиптерін беруді қарастырады.
Адамның зияткерлік қабілеттерінің құбылысын қарастырудың кілті – адам танымының категориясы немесе құрылымы, білімі мен тәжірибесін ұғым ретінде қарастырады.
Тіл адамның тұжырымдамалық құрылымдары туралы мәліметтер көзі болып саналады. Қазақ тілін дамытудың табысы әрбір сабаққа мұқият дайындалуға ғана емес, оқытушының шығармашылық шеберлігіне, сонымен қатар белсенді және өзіндік ізденіске, әрбір студенттің жеке бастамаларына байланысты. Оқыту ынтымақтастық, білім алушы мен білім берушінің бірлескен қызметі процесінде жүргізілуі тиіс. Студенттердің интеллектуалды-шығармашылық қабілеттерін мақсатты дамыту, оқу ортасын құру, сыни және шығармашылық ойлауды дамыту қажет.
Адамзаттың зияткерлік қызметтері ұғымы сатып алынған және анықталған танымдық және когативті әрекетке жоғары дамыған психикалық факультеттер, түрлі білім мен дағдыларды тиімді игеру.

Қарастырылып отырған тұжырым сегменттік құрылымға ие және ол формада ұсынылған абстракция деңгейіне тең концептуалды белгілер жиынтығы: ақыл-ой белсенділігі;
Ағылшын тілімен ұсынылған адамзаттың интеллектуалдық қызметтері фразеологиялық бірліктерді танымдық-түсіндіру моделі түрінде сипаттауға болады: негізгі және шеткі және жалпы сипаттамалардың (ерекшеліктердің) жиынтығымен.
Аталған тұжырымдаманың өзегі семантикалық түпкі құраушылардан тұрады. Олар - фразеологиялық мағынаның макрокомпоненттері деп аталады және коннотациялық (ол өз кезегінде бағалау, мотивациялық, эмоционалды және т.б. функционалды - стилистикалық компоненттер). Бұл тұжырымдаманың шеткі бөлігі.
Жалпы сипаттама адам түсінігінің анықтамасы болып табылады.
Осы жағдайда, адам интеллектуалы ұғымының шеткі бөлігі мүмкіндігі (abilities) - бұл ағылшын фразеологиялық бірліктерін актуализациялау процесі бұқаралық ақпарат құралдарының дискурсында оқылып, талданады.
Құрамында соматизмдер бар фразеологизмдер адамдардың мінезқұлығын да сипаттайды. Ал мінез-құлық – ұлттық менталитетпен тығыз байланысты қасиет. Зерттеуші Қ. Жүкештің пайымдауынша, менталитет ұлттық психикалық қалыбының бір түрі [3].
Ақыл-ой, интеллект, өткір ұғымдары-адамның шындыққа деген көзқарасын ойлау және бақылау қабілеті. Бұл ұғымдар адамның қоршаған ортаны тану мүмкіндігін едәуір кеңейтеді. Интеллект белгілі бір жасқа жеткен дәрежені, ақыл-ой дағдыларын меңгеру деңгейінде тұлғаның когнитивті даму деңгейін көрсетеді және қоршаған ортада табысты қабылданған түрлі қызмет түрлерін меңгеру үшін адамгершілік қызмет етеді. Гуманистік зияткерлік қабілеттер әр түрлі білім мен дағдыларды тиімді меңгеруге дайындық ретінде анықталады және адамдар әртүрлі түрдегі ақпаратты қаншалықты өңдей алатынын көрсететін жеке сипаттамаларды білдіреді. Адам өмірінің барлық дерлік түрлері, мысалы, адамдардың тууы мен өлімі, олардың мінез-құлқының ерекшеліктері, жасы, келбеті, зияткерлік қызметі, кәсіби қасиеттері кез келген тілдің фразеологиясында көрініс табады. Негізінен адам себептері туралы дұрыс түсінікке сүйене отырып, адамдар да осы құбылысқа баға берді. Әрине, мұның бәрі тілде өз көрінісін тапты: адамның ақыл-ой қабілетін білдіретін лексикалық және фразеологиялық бірліктердің көп саны пайда болды. Фразеологиялық мәннің оң, теріс және бейтарап компоненттері бар, олардың негізінде кез келген құбылыстың әлеуметтік негізделген бағасын растау ретінде соттау, мақұлдау немесе айқын мақұлдау немесе соттаудың болмауы жатады. Біз келесі мысалдар келтіреміз: - оң мән: басы бар (дұрыс) - барлығы, (өткір); - теріс мән.
Зерттелетін материалды талдау кезінде қандай да бір фразеологизмді оң, теріс немесе бейтарап бағалау мәні бар деп сипаттауға мүмкіндік беретін бағалаудың мынадай критерийлерін бөліп көрсетуге болады. Бірінші критерий, сөзсіз,

адамның ақыл-ой қабілеттерінің болуы / болмауы: ағылш. көру үшін көз бар. Адамның ақыл-ой қызметі, әдетте, оның болуы / болмауы тұрғысынан бағаланады. Ағылшын тілінде адамның зияткерлік белсенділігі оны пайдаланудың тиімділігі / тиімсіздігі тұрғысынан бағаланады. Адамның ақыл-ой қабілетін білдіретін фразеологизмдерді талдау бейтарап бағалау интеллектуалдық процестерді білдіретін, бірақ олардың мінез-құлқының жылдамдығы мен тереңдігін көрсетпейтін немесе адамның белгілі бір психикалық қабілеттерінің болуын болжайтын фразеологизмдерден тұрады: ой образы, отырып ойлан, өз ақылмен өмір сүру. Оң фразеологизмдер бақылау қабілеті, даналық, проницизмалық, тапқырлық, өткір, ақыл, мысалы: ағылш. бар тапқырлығын, тілде тапты. Тиісінше, теріс фразеологизмдер аймағында ақымақтық, шектеу, тұйықтық сияқты қасиеттерді білдіретін фразеологизмдер бар, мысалы: ағылш. Бір бағытты ақыл, ағаш басы, Талантты, дарындылықты, креативтілікті білдіретін фразеологиялық бірліктер ақыл-ой қабілеттерінің ең жоғары деңгейіне ие: ағылш. бірдеңе миы болсын, өзгеше ойла. Теріс баға ақыл-ойдың, шектеулердің, сондай-ақ мінез-құлықтың, іс-әрекеттердің, жағдайлардың толық болмауын көрсететін фразеологиялық бірліктерде табылуы мүмкін. Ақыл-ойдың жетіспеушілігі, психикалық процестердің баяу жылдамдығы немесе адамның қалыпты ақыл-ой қызметінің толық болмауы жиі аурумен байланысты (уақытша немесе тұрақты): ағыл. ақыл-ойдан айырылып.

Осылайша, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, интеллектуалды қабілеттерді бағалау категориясындағы танымдық контекст адам өміріндегі рөлді атап өтетін болсақ өте маңызды. Ол қоғамда қабылданған стереотиптерді, нормалар мен стандарттарды білу, соның негізінде бағаланатын мағына туындыруды жасайды. Когнитивтік контекст, егер компоненттері жоқ сипаттамалық сөйлемдердегі ұпайларды алу кезінде маңызды болса, бағалауды қамтиды, бірақ жалпы нәтиже аксиологиялық болып табылады.

Әдебиеттер

Cowie, A.P. Phraseology. In Encyclopedia of language and linguistics. [second edition]. Amsterdam, Oxford, etc.: Elsevier, p. 579-585. – 2005.

Zykova, I. The phraseological meaning construal in the traditional vs. cognitive culture-oriented perspectives // Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Warsaw: De Gruyter Open, 2016, vol. I (2), December 2016. p. 253- 286. DOI: 10.1515/lart-2016-0015 ISSN 2453-8035

Жетпісбай Ш.А. «Мінез-құлыққа қатысты лингвистикалық ерекшеліктері: Монография / Ш.А. Жетпісбай; Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті. – Қарағанды: ТОО «САНАТ-Полиграфия», 2018. – 120 б.

ӘӨЖ

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

магистр- оқытушыУсипбекова Айжан Суттибековна,
103-18 оқу тобы Максим Назерке Бахытқызы,
Ускенбаева Айдын Жолымбекқызы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық педагогикалық университеті , Шымкент, Қазақстан

Резюме

Рассмотрено понятие «Технология педагогики», обоснована необходимость внедрения инновационных подходов в организации образовательной деятельности в школе. Сформулированы основные образовательные цели в подготовке специалистов на современном этапе.

Summary

The concept of "technology of pedagogy" is considered, the necessity of introducing innovative approaches in the organization of educational activities at school is justified. The main educational goals in training specialists at the present stage are formulated.

Білім беру жүйесі - сабақтастығы бар білім беру бағдарламалары мен әр түрлі деңгей мен бағыттағы мемлекеттік білім беру стандарттары жүйесінің, оларды әртүрлі ұйымдастыру құқықтық формадағы, типтегі және түрдегі білім беру мекемелерінде іске асырушы тармақтардың, сонымен бірге білім беруді басқару Бүгінгі таңда жүзден астам білім беру технологиялары бар.Жаңа психологиялық-педагогикалық технологиялардың пайда болуының негізгі себептерінің арасында мыналарды бөлуге болады:

- білім алушылардың психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін тереңірек есепке алу және пайдалану қажеттілігі;
- тиімділігі төмен ауызша сөзді ауыстырудың шұғыл қажеттілігін түсіну
- жүйелі-әрекеттік тәсілмен білім берудің (ауызша) тәсілі;
- кепілдендірілген оқу нәтижелерін қамтамасыз ететін оқу процесін, мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттестіктің ұйымдастырушылық формаларын жобалау мүмкіндігі.

Қазіргі уақытта “педагогикалық технология” ұғымы әртүрлі түсіндіріледі. Көп тараған анықтама В.П. Беспалько ұсынған: ол педагогикалық технология оқу мен тәрбие процестерінің (теориялық негізделген) еске түсіру барысында қолданған құралдар мен әдістер жиынтығы, олар білім мақсатын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Пеадагогикалық технология қол жеткен жетістіктерді сатылы өлшеу мен қорытынды бағалаудың объективті мүмкіншілігін жеткілікті дәрежеде сақтайтын мақсаттары мен тапсырылған оларға сәйкес ғылыми жобалардың болуын қалайды. Бірақ бұл анықтамадағы көрсетілген бір–бірімен тәуелсіз және дербес өмір сүруін оқыту және тәрбие процестері болады деген оймен келісу қиын. Тұлға дегеніміз тұтастай тұратын құрылым, және ол біртұтас педагогикалық процеспен байланысты. (Ильин

В.С.), демек педагогикалық технологияда осы педагогикалық процестің басты белгісіне сәйкес болуы керек.
Педагогикалық технологияда берілген басқа да анықтама бар, ол: оқыту процесін жүзеге асырудың мазмұндық техникада (В.П. Беспалько), педагогикалық ұйымдастыру мен жүзеге асырудың жобасы (алгоритмі), оқыту процесін ұйымдастырумен жүргізуді жобалау барысындағы бірлескен педагогикалық іс–әрекетінің моделі (В.М.Монахов), барлық сабақ беру процесін жасаудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі, білімді меңгерудегі техникалық және адам және олардың өзара әрекеттерін ескеру (ЮНЕСКО), мазмұнын қорытындылау (Г.К.Селевко). В.Н.Бордовская мен А.А Реанның көрсетуінше білім беру технологиялары дегеніміз бұл білім беру процесіндегі ұстаздар мен оқушылардың жүйелілік іс–әрекеттеріне, ол мақсат мазмұн әдістерді ұйымдастырудың белгілі бір нақтылы принциптері мен өзара байланыстылығына сай нақталы идея негізінде болады.
Педагогикалық технологияның міндеттері:
– әр түрлі қызмет саласындағы іскерлік пен дағдылардың шыңдау, білімнің тереңдігін, беріктігін арттыру;
– мінез – құлықтағы әлеуметтік құнды әдеттер мен формаларды нығайту және арттыру;
– технологиялыққұрал-саймандар мен жұмысістеугеүйрету;
– технологиялық ойлау дағдыларын дамыту;
– оқу міндеттері мен қоғамдық пайдалы еңбек ұйымдастыруда
оқыту технологиясы сабақ беру әдістемесімен салыстырғанда, оқушылардың өздерінің іс-әрекетін ұйымдастыру тәсілдері және мазмұнын өндіруді көрсетеді. Олар диагностикалық білім маңыздылығын және оқыту процесінің қасиеттерінің жалпы оқушылардың тұлғасын дамытуға бағытталған объективті бақылауын қажет етеді . Педагогикалық технологиялар білім мазмұнын саралауды, жеке бағдарлауды, оның белсенділік сипатын, оқу, танымдық, коммуникативті, практикалық, шығармашылық іс – әрекет тәсілдерін қалыптастыруға, оқушылардың осы іс-әрекеттің тәжірибесін алуға бағытталуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, негізгі құзіреттіліктерді қалыптастырады оқушылардың алған білімдерін, дағдыларын өмірде қолдануға мүмкіндік береді.
Педагогикалық технология әр түрлі жағдайлардағы нақты өзара іс-қимылдарды, жүйеленген, бағдарланған, оқыту және тәрбиелеу стандарттарына сай тәсілдер негізінде компьютер мен техникалық құралдар қолдану арқылы да ұйымдастырылады. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің құрылымдарында оқытудың айқындалған көптеген технологияларын пайдаланып жатқандығы белгілі. Болашақ маманға тәжірибе беруде ақпаратпен жұмыс істеу әдістеріне, жаңа білімдерді құру әдістеріне, ең маңыздысы – әлемнің дамуы туралы білімдердің қажетті деңгейін қалыптастыратын әдістерге үйрету.

Әдебиеттер
Бұзаубақова К. “Жаңа ПЕД-технологияны меңгеру – міндет”. // Қазақстан мектебі. № 9-10. 2005 ж.
Байғазиева Г. “Жаңа Педтехнология”. // Қазақстан мектебі. № 8. 2005 ж.
Әмір Шарапат. “Педагогикалық инновацияны іске асырудың жолдары” // Қазақстан мектебі. № 6. 2001 ж.
Көшімбетова С. “Оқыту тиімділігі – озық технологияларда”. // Қазақстан мектебі. № 7. 2005 ж.
Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. / Егемен Қазақстан. 2 -наурыз, 2006 ж

УДК 371.035.6

МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫНЫН НӘТИЖЕЛІ ЫНТЫМАСТЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ДАМЫТУДА ДИОЛОГТІК ОҚЫТУДЫН ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Богатова Л.А –магистр., Матаева С.Р.п.ғ.к., Жупарбек А.М.студент ПМНОк 17-1 тобы
Мардан.Сапарбаев институты,Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается результативные сотрудничество учителя и ученика в развитии эффективных путей диологического обучения

Summary

The article discusses the effective cooperation of teacher and student in the development of effective ways of diological training

Диалог-сын тұрғысынан ойлауды дамытудың басты жолы. Әр сабақта қолданылатын әдістердің бірі сұрақ -жауап, оқушының өз ойын жеткізу, пікірін білдіру дағдысын жаттықтырады. Көптеген ұстаздар бұл әдісті ең жеңіл деп табады, алайда сұрақты орынды қоя білу, оқушының жауабын дұрыс қабылдай алудың өзі мұғалімнен кәсіби шеберлікті, төзімділік пен түсінушілікті қажет етеді. Сабақ барысында мұғалім оқушының білім деңгейін анықтау мақсатында қолданылатын сұрақтарды молынан пайдаланып, баланың ойын, идеясы мен көзқарасын білдіре алатын сауалдарға мән бөлмейтін жағдайлар көп кездеседі. Білім берудегі бүгінгі күннің талабы еркін, өзіндік дәлел-уәждерін нанымды жеткізе білетін, сыни пікір-көзқарастары жүйелі дамыған тұлғаны қалыптастыру болғандықтан, оқушыларға пікірлерін білдіре алатындай етіп, сұрақ қоюды қолдануымыз шарт.

Қазіргі таңда мемлекеттік тілді оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану заман талабы. Тәуелсіз Қазақстанның Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлының кезекті Жолдауында қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейту, дамыту және жетілдіру мәселелері сөз болғаны баршамызға мәлім. Бүгінгі біздің шәкірттерімізге сапалы білім беріп, қоғамнан өз орындарын табуға, қоғамдық дәстүрлерді жалғастыруға дайындығы оларды қалыптастыру үрдісінің басты субьектінің бірі-мұғалімге, оның кәсіби шеберлігіне тікелей байланысты.Сондықтан, ұстаздар қауымы өз білімдерін үнемі жетілдіріп

отыруы тиіс. К. Ушинский «Мұғалім - өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім. Оқуды, ізденуді тоқтатысымен оның мұғалімділігі жойылады»,- деген даналығында. Сондықтан әрбір ұстаз білім беру барысында үздіксіз ізденуде болуы шарт. Сонымен, қазіргі заман талабына сай мұғалім «білім бұлағы» емес, «білім бұлағына» жеткізуші, яғни білім алу жетекшісі болуы тиіс. [1]

Бүгінгі таңдағы білім беру – өсіп келе жатқан ұрпақтың ақыл-ойы мен дамуының, мәдениетінің деңгейін анықтаушы фактор. Білім берудің негізгі мақсатына қатысты қазіргі қоғамда жаңа ұғым пайда болды. Мұғалім ең алдымен оқушыда өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыруға ат салысу керек. Өйткені, бұл тұлғаны ұлттық және әлемдік мәдениетке үйлесуге апаратын сара жол. Бүкіл дүние жүзіндегі болып жатқан осындай құндылықтардың өзгеруі жаңа ғасырға жас ұрпақты дайындау міндетімен байланысты. Біздің қоғамға жаңа мағлұматтарды қабылдап қана қоймай, оны ойлана отырып, ой елегінен өткізе білетін оқушылар керек. Яғни, оқушылар мағлұматтар мен идеяларды өз беттерімен, тәуелсіз меңгеріп, осы алған мәліметтері пайдалы болатындай ойланулары керек.

Олар жаңа идеяларды әр түрлі көзқараспен зерттеп, шынайылығы мен пайдасын талқылап, идеяның жалпы құндылығын анықтай алулары қажет. Жиырма бірінші ғасырға аяқ басқан жас ұрпақты жарқын болашақта лайықты өмір сүруге жақсылап дайындау білім беру саласында қызмет атқарып жүрген кез-келген маман үшін кезек күттірмейтін мәселе. Сондықтан баланың білім алуға деген құштарлығын ояту үшін қазіргі заманда мұғалім көп ізденіп, сабақтың тиімді өтуіне жұмыс жасауы қажет. Білім сапасы оқушының білімге деген құштарлығымен, қызығушылығына тікелей байланысты.

Диалогтік оқыту арқылы оқушылардың қызығушылығы артып, олардың білім деңгейі көтеріліп, сөйлеу мәдениеті қалыптастасады. Мұғалімдер оқытудың диалогтік әдістерін енгізуге арналған тәсілдерді тиімді педагогиканың бөлігі ретінде қарастырады. Мысалы, жауап алу және топпен жұмыс жасау арқылы. Тиімді педагогиканың басты тәсілі - әр оқушыны жеке тұлға ретінде қарастыру. Мұғалімнің міндеті барлық оқушылардың білім алу, мақсатқа жету мен сынып өміріне қатысу қабілеттерін арттыру үшін оны тұлға ретінде дамытуға ерекше назар аудару болып табылады.

Әңгімелесу мұғалімдер балалардың оқуға деген ынтасын оята алатын пәрменді тетік. Сыныпта диалогті қолдану арқылы мұғалімдер балалардың білім алу сапасына үлкен ықпал ете алады. Балалардың білімі мен идеясын анықтауға бағытталған шынайы әрекет оларды оқыту үдерісіне мейлінше тартуға көмектеседі. Диалогтік әдістерді қолдану саласындағы теориялық білім, оларды жауап алу, шағын топтардағы жұмыс сияқты түрлерде қолдану балалардың білімін жақсартуына мүмкіндік береді. Оқушының білім деңгейін дамытуға әлеуметтік қолдау көрсетуде мұғалімнің рөлі ерекше. Егер де оқушылар көп оқыған,көп білетін адамдар мен және бұл рөлдер де сыныптастарымен мұғалімдері,достары, ата-аналарымен диалог жүргізуге

мүмкіндік жасап,сұхбаттасып отырған жағдайларда білім беру жеңілдірек болмақ.[2]

Қазіргі кездің өзінде оқушылардың бірлескен сұхбаты үлкен пайда әкелетініне көптеген дәлелдер бар. Оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын білдіруге мүмкіндік береді, әртүрлі пікірлерді оқушылардың түсінуіне көмектеседі,оқушылардың өз ойларын, ұсыныстарын, көзқарастарын дәлелдеуіне көмектеседі. Мұғалім жағынан білім беру барысында сұрақ қою арқылы оқушылардың білім деңгейін түсінуге мүмкіндік туады. Пікір алмасу оқушылармен диалог құру арқылы іске асады. Мерсердің зерттеуіне сәйкес, әңгімелесу оқушылардың білім алуының ажырамас бөлшегі болып табылады және әңгімелесудің үш түрі бар.

1. әңгіме-дебат
2. топтық әңгіме
3. зерттеушілік әңгіме

Осылардың ішінен мен сабағымда жиі қолданылатыным топтық әңгіме және зерттеушілік әңгіме. Барнс пен Мерсер зерттеушілік әңгіме мұғалімдердің оқушыларды әңгімеге тарту кезінде оларды өзара дамыту қажет болып табылатын әңгіменің түрі деп айтқан. [2] Ендеше, оқушылардың өзара әрекет дағдыларын дамытудың бір тәсілі топтарға берілген ортақ проблемалар арқылы түйінді шешімге келетіні анықталды.

Мысалы, мәтіндерді оқып олардың негізгі идеясын анықтауда өзара кеңесіп, талдап, талқылап ортақ шешімге келіп, түсіндірді. Кластерге түсіріп, тақырыптарын қорғады. Оқушылардың өзара әрекет дағдыларын дамытудың тағы бір тәсілі оқушылардың бір-біріне сұрақ қоюы. Егер де сұрақ дұрыс қойылған болса сабақ берудің,білім берудің тиімді құралына айналып,оқушылардың білім алуына жағдай жасайды. Оқушылардың тақырыпты түсінуіне қол жеткізу үшін мұғалімдер қолданатын сұрақтың екі түрі бар:төмен дәрежелі сұрақ қою және жоғары дәрежелі сұрақ қою болып табылады. Сұрақты оқушылардың білім алу қабілеттеріне сәйкес құр , іс қажет және түрлі мүмкіндіктеріне қарай оқушылардың білім деңгейіне қарай сұрақтарды саралауға болады. Оқушының білім алуын қолдау үшін сұрақтар түрткі болу, сынақтан өткізу және қайта бағыттау сұрақтары болуы мүмкін. [3]

Түрткі болуға арналған сұрақтар бірінші жауап алу үшін және оқушының жауабын түзету үшін қажет. Сұрақты қарапайым етіп қою өткен тақырыпқа оралу ойға салу, дұрысын қабылдап және толық жауап беруге жол сілтейді. Сынақтан өткізу сұрақтары оқушыларға толық жауап беруге, өз ойларын анық білдіруге, өз ойын дамытуға көмектесетіндей болып құрылады. Қайта бағыттау сұрақтары басқа оқушыларға сұрақты қайта бағыттау.

Сабақта диалогты оқыту оқушыларды тақырып бойынша сындарлы сөйлеуге ынталандырады,қызығушылығын анықтайды, білімге деген құштарлығын дамытады, зерттеуге жол ашады, сыни тұрғыдан ойлауға көмек береді, бірін бірін тыңдауға, пікірлерін құрметтеуге, бағалауға, ойларын жинақтауға,саралап қорытындылауға мүмкіндік болады. Басында қойылатын

сұрақтар ғана емес, сонымен оқушылардың жауаптарымен мұқият танысқаннан кейін туындайтын сұрақтың да маңызы зор. Диалогты әңгімеде мұғалім сұрақтары және оларға берілген жауаптар ғана емес, сонымен қатар оқушылардың сұрақтары да маңызды.

Тіл үйренуші үшін диалогтың маңызы өте зор. Күнделікті бала өмірінде жиі қолданыста жүрген сөздерді пайдалана отырып сөйлесу тілді тез меңгеруге мүмкіндік береді. Қазақ тілінде сөйлеуге үйрету сапалы болу үшін диалогты әр түрлі жағдаятта ұйымдастыру керек. Әсіресе, жұп пен жұптың, топ пентоптың арасындағы диалогтарды енгізген ұтымды. Оқушылар тілдесу арқылы ой бөліседі, жөн сұрасады. Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілін дамытатын әдістердің бір түрі топтық жұмыс болып табылады. Бала алдымен тапсырманы жеке орындайды,содан соң жұпта, топта талқылайды.[4]

Яғни, олардың шығармашылық белсенділіктері дамиды, өз ойларын толық жеткізуге машықтанаады, сөздік қорлары молаяды. Мен қазақ тілі мен қазақ әдебиетінен орыс сыныптарына сабақ беремін. Осы орайда мен өз тәжірибемде көбінесе диалогтық оқытуға көп көңіл бөлемін. Диалог екі үш адамның қарым-қатынастағы сөзі, сұрақ жауап әдісі. Менің тәжірибемде диалогты оқытудың маңызы мен рөлі көп. Өзге ұлт өкілдерінің сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда диалогтік оқыту, оқушының білім деңгейін дамытуға, білім беруге көп жеңілдік жасайды. Күнделікті сабақтарымда диалогтік оқытуды оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы арасында жүргізіп отырамын. Диалогтық әдіс тәсілдің сабақта тиімді екеніне көзім жетті. Диалогтық әдісті қолданғанда бала өз ойын біреуге жетік жеткізе алады. Бұл әдіс материалды есте сақтауына себін тигізеді, баланың сөздік қорын дамытады.

Мұғалім баланың алған білімі жөнінде тереңірек мәлімет ала алады. Диалогтік әдісті жұппен жүргізген тиімдірек пе деп ойлаймын. Жақсы оқитын оқушылар мен нашар оқитын оқушылар бір жұпта жұмыс жасауда нашар оқитын оқушылар жақсы жауап береді.Оқушылар бір-бірін білім алуға жетелейді.Жұппен талдау жасап болғаннан кейін оқушылар өз түсінгендерін топпен талқылап, өз дәлелдерімен пікір алмасады. Бұл оқушылардың өзара топтық әңгіме арқылы ой - пікірлерін қалыптастырып, сыни тұрғыдан ойлауын дамытады. Сабақ барысында оқушыларға әр түрлі мазмұндағы сұрақтар қоюға тырыстым. Әсіресе сұрақтардың оқушы ойлауын дамыту мақсатында қойылуына ерекше назар аударамын. Бұл әдісті сабақтың кезеңдерінің барлығынан көруге болады.

Жаңа тақырыпқа көшпес бұрын СТО модулінің «Ой қозғау» әдісі бойынша сұрақтар қойып, жаңа тақырыпты ашуда, бекіту кезеңінде «Блиц» турнир өткізіп, рөлдік ойындар кезінде, бағалау, рефлексия өткізуде сұрақ-жауап әдісі қолданылады. Сұрақ қою арқылы мұғалім:

-оқушыларды тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталандырады.
-оқушылардың шынайы қызығушылығы мен сезімдерін анықтайды.
-білімге құштарлықты дамытады және зерттеуге ынталандырады.
-оқушыларға білімін қалыптастыруға және вербалдандыруға көмектеседі.

-оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына ықпал етеді.
-оқушыларға сыни тұрғыдан ойлауға көмектеседі.
-оқушылардың бір-бірінен үйренуіне, басқа оқушылардың идеяларын құрметтеуіне және бағалауына ықпал етеді.[5] «Балаға күштеп білім беруден гөрі, баланың білімге деген құштарлығын ояту ең маңызды мақсат» К.Д.Ушинский сөзін ескере отырып, диалогтік тәсілдің оқушылардың ашылуына, ойын жеткізуіне, сөздік қорының молаюына көмектесетінін түсіндім .

Бұл әдіс мұғалімнің жұмысын түбегейлі өзгертеді. Жаңа білім алу үрдісі оқытушы мен оқушыға шығармашылықпен жұмыс жасауға итермелейді, себебі оқушы білімді өздігінен іздену арқылы алу керек болса, мұғалім оқушының білім алуына себептер, жағдайлар тудыру керек. Ол үшін мұғалімнің сабақты жан-жақты дайындауы қажет, сабақ үстінде қандай болмасын оқушы тарапынан әртүрлі сұрақтар туындау мүмкін сол жерде мұғалім қажетті бағдар беріп жіберуіне тура келеді. Күнделікті жұмыс нәтижесінде, сыныпта ынтымақтастық ахуал қалыптасып, білімге құштарлықтары артты, әр күнгі өткізілетін сабақтар балалардың көңіл күйлеріне оң әсерін берді. Ынтымақтаса жұмыс істей отырып, олар бір нәтижеге жетудің маңыздылығын сезінді. [6]

Қорыта келе, оқушылардың білетін, білмейтіндігін анықтау үшін жақсы қарым-қатынас, тілдік дағдыларының болуын талап етеді. Әңгімелесу пәрменді құрал болып табылады, оның көмегімен мұғалім оқушылардың оқу үдерісін қолдай және дамыта алады. Сыныпта диалогті пайдалану арқылы мұғалімдер оқушылардың білім сапасына ерекше оң әсер ете алады.

Әдебиеттер:

ӘбдікәрімұлыБ.,Әлібекова М. Білім берудегі педагогикалық технологиялар-Педагогикалық ізденіс, 2012, №4.200-203

Кульбаева З.К. «Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының тиімділігі» Республикалық әдістемелік-педагогикалық журнал «Бастауыш сынып» №7, 2013 ж

Дүйсенова М. «Жаңарған әдістемемен оқыту» Республикалық әдістемелік-педагогикалық журнал «Бастауыш сынып» №1, 2014 ж

Л.С.Рукгабер «Новые подходы в обучении:диалоговое обучение» Астана, 2013ж, «Білім берудегі инновациялық процестер» атты II республикалық конференциясының материалдары (139 бет)

Г.Т.Касенова «Бастауыш білім негізі-сапалы білім, саналы тәрбие бастауы» Астана, 2013ж «Білім берудегі инновациялық процестер» атты II республикалық конференциясының материалдары (265 бет)

«Білімдегі жаңалықтар». Ақпараттық-әдістемелік журнал. Астана,2009 ж.

УДК 37.013.2

БАСТАУЫШ СЫНЫП МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЛОГИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ОЙЛАУҒА ҮЙРЕТУ

Мамбеталиев Т.М.– к.п.н.доцент., Байдибекова А.У.–магистр.,
Қалмурат Ә.Б. ПМНОк 18-2 тобының студенті
Мардан.Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается об обучении детей на уроках математики начальных классов через решение логических задач

Summary

The article deals with the teaching of children in mathematics lessons of primary classes through the solution of logical problems

Осы уақытқа дейін жалпы орта мектепте математиканы оқытудың мазмұнындағы сабақтастық, оқытудың әдістері мен тәсілдері арасындағы сабақтастық едәуір зерттелгенімен, бастауыш сынып пен негізгі мектепте математиканы дамыта оқытудағы сабақтастық мәселелері орын алып отырғандықтан, математика пәнін меңгеруде көптеген қиыншылықтарға кездеседі. Мектепте математика пәнін оқыту, қандай да бір құрылыс ғимаратының іргетасын қалағанмен тең. Іргетас мықты болса оқушыға берілетін білім де сапалы болады. Бастауыш сынып оқушысының ортаңғы буынға өту кезеңі қиындық тудыруы мүмкін. Оқушыға ғана емес, олардың ата-анасы, бастауыш сынып мұғалімдерінің де көңілінде алаңдаушылық туғызады. Жас ұрпаққа саналы тәрбие, сапалы білім беру,бүгінгі күннің өзекті мәселесі екенін Қазақстандық қоғамның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан әлеуметтік-саяси және технологиялық өзгерістер, тәрбие мен білім беру жүйелерінің ісін жаңа сатыға көтеру үшін білім саласында жаңа, тиімді әдіс-тәсілдерді қолданудың қажеттілігі дәлелдеп отыр.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өз Жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазіргі білім саласының алдына қойылған талаптар – оқушыларға білімді тереңдетіп беру. Мұндай жағдайда оқушының алдында үлкен мәселе: оқушыны қалайша шаршатпай, енжарлыққа салдырмай терең білім беруге болады? Осы тұрғыдан алып қарағанда оқыту үрдісінде ойын әдісін қолдану бұл проблеманы шешудің бірден-бір жолы.. сыныптардағы биология сабақтарын ойын әдісімен оқыту жұмыстары мындай бірнеше маңызды мәселелерді шешеді: біріншіден, оқушылар ойын кезінде бір-бірімен тең құқықтыққа ғана қолы жетіп қоймай, бір-бірімен қарым-қатынастары артып, ұнамдық қасиеттері дамиды, оқушылардың логикалық ойлары дамитыны сөзсіз; екіншіден оқулықта берілген материалдарды қызығып, ынта-жігерімен оқиды, бұл оқушылардың білімді сапалы меңгеруін қамтамасыз етеді, үшіншіден, оқушылардың арасында жарыс пайда болады, оқушының жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады, төртіншіден, оқушылар шығармашыл ойлауға дағдыланады.[1].

Жалпы биологиялық ұғымдар бүкіл әлемге және бәрі тірі ағзаларға байланысты заңдылықтарды қарастырады. Жалпы биологиялық ұғымдар бөлек биология курстарындағы ұғымдарды қорытындылайды. Жалпы биологиялық ұғымдар: жасуша-тіршіліктің қарапайым бірлік өлшемі, ағзалардың құрылысы мен қызметінің бірлігі, ағзалармен қоршаған ортаның өзара байланысы, ағза өзін-өзі реттеуші жүйе ретінде, зат алмасу және энергия өзгеруі, ағзалардың көбеюі, дүниенің эволюциялық дамуы, биологиялық жүйе және тірі

материяның ұйымдасу деңгейі. Жалпы биологиялық ұғымдар арнайы ұғымдардан құралады және мектеп биологиясының әр курсында қарастырылады. Оқыту процесінің міндеті-жоспарлы түрде ұғымдарды құрастыру және дамыту.Ұғымдарды меңгеру процесінде жаттығулар мен биологияда байқау мен тәжірибе мен байланысты есептерді шешудің маңызы зор.

Ұғымдардың дамуы тәжірибелік дағдылардың пайда болуымен және дамуымен байланысты. Педагогикалық жаңа технологиялардың барлығы жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына, өздігінен шығармашылықпен жұмыс істей білу қабілетін және біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға бағытталған алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін, нәтижелілігін қамтамасыз етуді көздейтін, берілген материалдарды жедел әрі сапалы меңгеруге бағытталған. Оқу ойындары формасы бойынша ойын, мазмұны бойынша –оқу, ал дидактикалық ойын мектептегі оқуды ұйымдастырудың қалыптасқан түрін тек толтыру болып табылатынына көз жеткздік.

«Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» деп Абай атамыз айтқандай ұлттық ойындардың орны да ерекшк.Сондықтан сабақты ойын тәсілімен өткізу -биологияны сапалы оқытудың маңызды мәселелерінің бірі. Қазіргі уақытта балаларды оқытуға арналған әдістемелер, оның ішінде ойын технологиясы кеңінен пайдалану үстінде. Яғни, ойындарды игеру балаларды жан - жақты болуына зор ықпалын тигізеді. Балалардың оқу іс - әрекетін арттыру үшін ойын элементтерін тиімді пайдалану керек. Ойын арқылы бала қоғамдық тәжірибені меңгереді, сондықтан әр сабақ барысында қандай ойын түрлерін қолдануға болатынын сабақтың мазмұнына, мақсатына, жас ерекшелігіне сәйкес таңдалуы керек екендігі назарға алынғаны дұрыс. Яғни, бала тілін дамыту барысында ойын элементтерін қолдана отырып, құзіреттілік тапсырмалар арқылы балалардың өздігінен дамуға, жетілуге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға арналған бірден - бір таптырмас технология. [2].

Ойын дегеніміз - жас ерекшелікке қарамайтын, адамның көңіл - күйін көтеретін, ойландыратын үрдіс. Ойын барысында оқушылар өзара пікір алмасады, оқу материалдарын жылдам және жақсырақ игереді, қиындықтарды бірге шешеді. Мұндай жағдайда, барлық балалар алға жылжиды, білімдері терең балалардың тежелмеуін, білімі төмен балалардың алға ұмтылуына мүмкіндік береді. Әсіресе оқушылар әрбір жаңа тақырыптан кейін «Сен – маған, мен – саған» ойынын ойнағанды ұнатады. Бұл ойында оқушы өзі дайындап келген сұрағын жолдасына қояды, егер жолдасы дұрыс жауап бере алмаса жауабын өзі айтып, қосымша ұпай алады.

Педагогикалық жаңа технологиялардың барлығы жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына, өздігінен шығармашылықпен жұмыс істей білу қабылетін қалыптастыруға және біліктері мен дағыдыларын бағытталған алға қойған мақсатына жетудің тиімділігін, нәтижелілігін қамтамасыз етуді көздейтін, берілген материалдарды жедел әрі сапалы меңгеруге бағытталған..Оқу ойыны – бұл оқуды ойын арқылы ұйымдастыру.Оқушының ой-өрісін кеңейтіп,

қабілеттерін ерекшелеуде, білімдерін нығайтуда биологиялық ойындардың атқаратын рқлі өте зор. [3].

Ойын әрекетінің бала психологиясының дамуына шешуші қызмет атқаратындығы жайында Ж. Аймауытов, Т. Тәжібаев, М. Жұмабаев, С. Торайғыров, Ш. Құдайбердіұлы т.б. қоғам кайраткерлерінен бізге мұра болып қалған еңбектерінде айрықша атап өтілген [1].«Ойын арқылы бала дүниені таниды» дейді Т.Тәжібаев. Ойын арқылы бала өздігінен жұмыс істеуді үйренеді, ойлау кабілеті дамиды, сөздік қоры байиды.

Дидактика – бұл ежелгі грек сөзі, яғни didaktikos – үйретуші, diddaskalos – мұғалім деген ұғымды білдіреді. Дидактика – білім беру мен оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін зерттейтін педагогика ғылымының саласы.Қазіргі оқу үрдісінде дәстүрлі емес сабақтар, кештер, дидактикалық ойындар, әр түрлі әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылып жүр.Ұстаз оқушылардың пәнге қызығуын арттыру мақсатында өз тарапынан шығармашылық ізденістер жасап, әр түрлі дидактикалық кештер ұйымдастыруы керек. Биология пәнінің дидактикалық ойын кештерінің мазмұны тіршіліктің құндылығын, биологиялық мәселелердің маңыздылығын жете түсінуге, оқушылардың өмірге деген көз қарастарын жан-жақты дамыту, оқытудың теориялық бағытын, практика жүзінде іске асыру, қоршаған ортамызды аялай білуге үйрету және оқушыларға өмір сүру заңдылықтарын терең сезініп, оны дұрыс қабылдауына мүмкіндік береді. [4].

Оқушылардың сабақтағы белсенділігі олардың сабаққа деген қызығуларының артуымен тығыз байланысты. Әсіресе, дидактикалық ойындар оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін жетілдіріп, өз пікірін дәлелдеуге, сыныптастарымен еркін пікірлесуге ықпалын тигізеді. Дидактикалық ойындар оқушыларды биологиялық материалдарға қызықтыруымен қатар алған білімдерін бекіту, тереңдету үшін де тиімді.

Қазіргі кезде ойын мәселесі бірқатар ауқымды зерттеулерде қомақты орын алып, оның баланы дамытудағы мәні анықталды. Бұл үшін әлемдік тәрбиенің озық үлгілерін, сыннан өткен тәрбие көздерін биологияны оқыту барсында тиімді қодану қажет. Осы бағытта:

1.Идеялық-саяси, адамгершілік және эстетикалық тәрбие беру;
2.Дүниеге дұрыс көзқарас қалыптастыру;
3.Отанымыздың мейлінше бай, көркемдікті бағалай ілуге, елін, жерін қадір тұтып, сүюге тәрбиелеу;
4.Балалардың алған білімдері мен оқу дағдыларын, шеберліктерін жетілдіру, тілін онан әрі дамыта түсу;
5.Еңбекке қызығу, еңбекқорлыққа тәрбиелеу керек.

Демек, биология сабақтарында дидактикалық, ойындарды оқушыларды жан-жақты тәрбиелеуге негіздеу қажет. Осыған орай биологияны дидактикалық ойындар арқылы меңгерту жұмыстарының мынандай мақсаттары болуы керек:

а) дидактикалық ойындарды тәлім-тәрбие көздерімен ұштастыруда биологиялық биологиялық жұмбақтарды, сауалғыларды, сөзөрімдерді сөзжұмбақтарды оқыту барысында ойындар арқылы кеңінен қолдану;
ә) көркем шығармаларды дидактикалық ойын түрінде беру арқылы оқушылардың мәдениет пен әдебиетке дұрыс көзқарасын қалыптастыру;
б) дидактикалық ойындар арқылы оқушыларға шешендік сөздерді үйретіп, олардың биологиялық тілін қалыптастыру керек.
Биологиялық кештерде ойналатын ойын түрлері
1. «Жапалақ» ойыны.
Алаң шетінде бір бала жапалақ болып тұрады. Қалған балалар көбелек, құс, шегіртке кейіпін келтіреді. Мұғалім «күн батты» деген белгі бергенде барлығы тыныштала ды. Жапалақ аңдып жүреді. Кім қозғалса, жапалақ соны ұстап алады.Ойын бірнеше рет қайталанады. Ойын ән әуенімен ойналады. Ән күшейсе, күн бәсеңдесе, түн болады .
1. «Белгіні тыңда» ойыны.
Ойын алдын-ала, сыртта немесе бөлмеде ойналады. Балалар екі топқа бөлінеді. Мұғалім бұйрығымен «тоқта», «тізелеп отыр», «жүгір» жаттығуын жасайды. Бұйрықты тындамаған бала ойыннан шығады немесе айып төлейді (ән айту, би билеу, жұмбақ т.б.). Қай топта көп бала қалса, сол топ жеңіледі.
2. «Шеңбер» ойыны.
Шеңбер ішіне әртүрлі заттар қойылады. Ойнаушылар кеглимен (доппен) сол заттарды ұрып шығарса, сол жеңіпаз атанады (4 зат тұрғызылып 4 зат жатқызылып қойылады).
3. «Қағаз таяқпен қатысу» ойыны.
Газеттен он таяқ жасалады. 5 жұп бала таяқпен бір-бірімен сайысады. Кімнің қағаз таяғы бірінші майысса, сол бала ойыннан шығады. Ойынды осылай бірнеше рет қайталауға болады. Салауатты өмір салтын насихаттауда дене шынықтыру ойындары балаларды қазақтың спорт өнерін меңгеруге, ой-өрісін кеңейтуге, бір-бірімен жақсы қарым-қатынаста болып, тапқырлыққа, шеберлікке үйретеді.
«Брейн-Ринг» өткізу әдістемесі
Оқушылардың дүние танымын кеңейітіп, танымдық қабілетін өрістетуге «Брейн-ринг» зерделік-танымдық ойынын қолдану тиімді әрі қызықты болмақ. Бұл ойын мынандай мақсатты көздейді.
1. Жалпы білім беретін орта мектепте оқылатын пәндердің жекеленген тақырыптары мен мәселелері бойынша балалардың танымдық қызығуын ояту, ғылыми-мәдени білімін арттыру.
2. Оқушыларды бағдарламалық материалдарды тереңірек меңгеруге, қосымша ақпарат көздерін пайдалануға тарту. Ойынға көбірек қатыстыру.
Қажетті құрал-жабдықтар: жүргізуші мінбері, 2 ойын үстелі, 12 орындық, 2 жалаушы не электірлік дыбыс сигналы, 3 микрофон, ассистент бақылаушылар үстелі.

Қатысушылар. Ойынға кем дегенде 4 топ (6 ойыншыдан) қатысады. Олардың аталуы және өз капитандары болуы тиіс. Жүргізуші сұрақ береді, жауап беруге рұқсат етеді, ұпай беруге, немесе дауды реттеуге шешім қабылдайды, ойын барысында ассистент-бақылаушылармен кеңеседі. Ассистент-бақылаушылар уақытты есептейді, топтардың жинаған ұпай санын қадағалайды.
Ойын ережесі. Ойын екі бөлімнен тұрады: бастапқы кезең және финал. Кезеңде мезгілде екі топ қана қатысады да, 3 ұпай жинағаны (финалдық кезеңде − 5) жеңімпаз болады..Жүргізуші сұрағына екі топ та қате жауап берсе, келесінің «құны» бір ұпайға артады. Екі топ үш сұраққа бірдей қате жауап берсе, кезең тоқтатылады. Олардың орнына басқа топтар келіп, жаңа кезең басталады.
Финалдық кезеңде әрбір сұрақтың құны бір ұпайға ғана тең. Мұнда жүргізуші дұрыс жауаптарды міндетті түрде естіртеді.Ойын барысында қатысушылардың көрермендермен байланысуына тайым салынады, көмек беріліп қойған жағдайда, көмектесуші залдан қуылады.
Барлық даулы жағдайда жүргізуші шешеді.
Ойнау әдістері.
1. «Айналмалы». Мұнда барлық топтар өзара кезектесіп ойнап шығарылады. Мысалы 1-2, 3-4, 1-3, 2-4, 1-4, 2-3.
2. «Олимпиадалық». Топтар жұптарға бөлінеді де, одан жеңгендері тағы да жұп құрайды. Топтардың саны тақ болса, жеребе бойынша олардың біреуі келесі айналымға ауысады. Ұтылған топ ойынан шығады. Ең сонында үздік екі жұп (анықталады). Финалға шығуы тиіс.
3. «Жеңімпазды табу». Топтардың арасынан жеребе бойынша бірінші жұп анықталады. Кезең біткенде ұтылған топтың орнын келесі кезектегі топ басады. Бастапқы кезеңдерді өткізуге уақыт белгілеу керек, әдетте, оған 45-60 минут қажет. Содан соң ең көп жеңіске жеткен, немесе көп ұпай жинаған топтар өзара финалдық сайысқа түседі.[5].

Дамыта оқыту үшін оқытудың жаңа технология түрлерін қолданып, оқушы белсенділігін арттыру, олардың іс-әрекетін басқару арқылы іздестіру, зерттеу, ой таласын туғызу, сабақты өмірмен ұштастыру, оқу материалдарының мазмұнын қоршаған орта өзгерісімен байланыстыру оқыту үрдісінің ең негізгі мақсаты.Сондықтан бастауыш сыныптың математика сабағында дамыта оқуды өз сабағымда қолданған сабақ жоспарын ұсынып отырмыз.

Әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаев халыққа Жолдауы «Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Астана, 2014 жылғы 17 қаңтар
2. Жикалкина Т.К. Биологиядан ойындар мен қызықты тапсырмалар. – Алматы: Рауан, 1992.
3. Анисимова В.С. т.б. Адам анатомиясы бойынша оқушылардың өздігінен істейтін жұмысы. Алматы «Мектеп», 1980ж
4. Биология және салауаттылық негізі журналы №1-4. 2003 ж.
5. Жарменова Г. Кәне, топтан оз! Бастауыш сыныпта математиканы оқыту. Бастауыш Білім, 2006, №3-4, 27, 28 беттер.

УДК 371.035.6

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІ

Мунашова Д.Б., п.ғ.к., Жанибекова Г.О. -магистр.,
Мыраманова С. ПМНОк 17-1 тобының студенті
Мардан. Сапарбаев институты ,Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается вопросы формирования профессиональной компетентности будущих педагогов - психологов в системе высшего учебного заведения

Summary

The views of future teachers on the issues of professional competence reflected in the work of domestic and foreign scientists, educators, psychologists, and gives the definition of competence in the learning process.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық заманауи біл ім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», - деп атап көрсетті. [1]Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілетті, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі. Білім сапасына деген сұраныстың артуы, нәтижеге бағытталған білім беру жүйесіне көшуге деген талпыныс болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығына да үлкен жауапкершілікпен қарауды қажет етеді.

Қазіргі таңда білікті маман даярлаушы білім жүйесінде бәсекеге қабілетті маман қалыптастыру үшін, алдымен маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру керек деген әр түрлі пікірлер жиі айтылуда. Құзыреттілік қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ кәсіби маманның - қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ.[2]

Құзіреттілік -қызмет атқарушының жеке мүмкіншілігі, оның квалификациясы (білімі мен тәжірибесі), шешім қабылдай алуы немесе белгілі бір білім мен дағдыларына сәйкес шешім қабылдауы.

Құзіреттілік -жеке тұлғаның теориялық білімі мен практикалық тәжірибесін белгілі бір міндеттерді орындауға даярлығы мен қабілеті. Ол жансыз жаттанды білім түрінде емес жеке тұлғаның танымға, ойлауға қатысын және әрекетке, белгілі мәселелерді ұсынып, шешім жасауға, оның барысы мен нәтижелерін талдауға, ұдайы түрде ұтымды түзетулер енгізіп отыруға деген икемділігінің белсенділігінен көрінеді.

Бүгінгі таңда болашақ мамандарға жоғары сапалы кәсіби білім беру мәселесі ерекше назарға алынып отырғаны белгілі. Қоғам қажеттіліктері мен әлеуметтік сұраныстарды қанағаттандыратын кәсіби кадрлармен қамтамасыз ету жоғары оқу орындарына қатаң талап қойып, білім беру жүйесін жүзеге асыруда озық шетелдік және отандық университеттердің тәжірибесіне сүйенуді алға тартады. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Халыққа жолдауында «Жоғары оқу орындарын ірілендіру саясатын жүргізу қажет. Нарықта жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ететіндері ғана қалуға тиіс... Білім беру ісінде 4К моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аударылуда»,- деп көрсетілген [1].

Қазіргі өзгермелі қоғам болашақ мамандарды кәсіби дайындау мәселесін жаңа сипатта тұжырымдауды талап етеді. Білім беру жүйесіндегі әлемдік тәжірибеге негізделген реформалар кәсіби сауатты және білікті мамандарды қажет етеді.Тұлға аралық қарым-қатынасты, педагогикалық үдерісті гуманизациялауға және субъект-субъектілі өзара әрекеттестікті орнатуға бағдарлану коммуникативтік құзыреттіліктер мәселесіне қызығушылықты арттырды.Жалпы алғанда коммуникация -бұл қарым-қатынасқа түсушілердің бір-бірімен ақпарат алмасуы, білімді, идеяны, пікірді, сезімді беру мен қабылдау үдерісі болып табылады.

Құзыреттілік (лат.тілінен competere-сәйкес келу, жақындау)бұл маманның белгілі бір кәсіби міндеттерді шешудегі жекелік қабілеттері. Осы орайда, педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы мен дамуына ерекше мән беріліп отыр. Әсіресе педагог-психологтар қоғамдағы өзгерістерге дер кезінде әрекет ете ала ма, яғни, білім беру үдерісінің субъектісі ретінде өзінің позициясын дұрыс анықтап, өзгертіп, жасөспірім тұлғасын мақсатқа бағытты дамыту үшін инновациялық іс-әрекетті енгізу мәселесі туындады. Белгілі кеңес ғалымдары С.Л. Братченко [2], Г.С. Трофимова [3] коммуникативтік құзыреттілік мәселесін қарастырды.

Бұл еңбектерде коммуникативтік құзыреттіліктердің құрылымы анықталған. Бұл құрылымға үш компонент енгізіледі: когнитивтік, мінез-құлықтық және эмотивтік. Сонымен қатар коммуникативтік құзыреттіліктердің қайнары шартты түрде субъективті: тұлғааралық қарым-қатынас үлгісінің субъект-объектілі немесе субъект-субъектіліге психологиялық ыңғайлануын; жағымды мотивация; мәдениет, білімділік, тәрбиелілік деңгейі; өмірлік және кәсіби, тұлғааралық қарым-қатынас тәжірибесі және объективті: әлеуметтік орта, тұлғаның әлеуметтену жағдайы, белгілі бір педагогикалық жүйедегі оқу-тәрбие үдерісі болып бөлінеді. Мамандардың кәсіби құзыреттіліктерінің құрамдас бөлігі ретінде коммуникативтілік алға шығады. Себебі тәжірибеде коммуникативтік мәселелер педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетінің өзегі және тірегі екені белгілі.

Педагог-психологты білім беру ұйымдарында педагогтар, ата-ана және балалар үштігіндегі орталық буын ретінде тұжырымдайды. Осы орайда,

заманауи маман табысты қызмет етуі үшін қажетті кәсіби қасиеттер мен сапаларды құзыреттіліктер шеңберінде қалыптастыру бағытына ерекше назар аударылуда. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту қажеттілігі оладың әрдайым байланыс орнататын серіктесімен әртүрлі және көпжоспарлы қарым-қатынас жасау үдерісімен түйістіріледі.

Педагог-психолог өзінің қызметінде кәсіби міндеттерді шешуге қол жеткізуі үшін іскерлік тұлғаралық қатынастағы өзара әрекеттестік құрылымына негізделген және барлық талаптарға жауап беретін жоғары дамыған коммуникативтік құзыреттілікке ие болуы шарт. Тұлғаралық қарым-қатынасты орнатуға, сақтауға және дамытуға мүмкіндік беретін коммуникативтік білімдер, икемділіктер және соған сәйкес қабілеттердің болуымен, сонымен қатар оларды кәсіби орынды жағдаяттарда пайдаланумен түсіндіріледі. Кеңестік ғалымдары Г.С. Абрамованың [4], В.В. Колпачниковтың[5] зерттеулерінде психологиялық кеңес беруде тұлғааралық өзара әрекеттестікті жүзеге асыру маманның коммуникативтік мүмкіндіктеріне негізделетіндігі көрсетілген.

Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік құзыреттіліктері қалыптасуынан тұлғамен байланыс орнату тиімділігі, әңгімелесушіні тыңдау, мәселенің баламалы шешімдерін іздеу және оны талқылау, ұсыныстарды орындауға бағыттау; сұхбаттасу барысында эмоциялық қысымды болдырмау және т.б. тәуелді болады. Бұл мәселенің білім беру үдерісінде балалар қауіпсіздігін қамтамасыз ету жағдайына ықпалы күшті болары сөзсіз. Педагог-психолог кәсіби іс-әрекетінде қажетті коммуникативтік құзыреттілікке ие болмаса, ол қаншалықты кәсіби білімге ие болғанымен оны жоғары білікті маман деп айту қиын. Дегенмен педагог-психологтың коммуникативтік құзыреттілігін кәсіби маңызды сапалармен міндетті түрде түйістіру қажет.

Коммуникативтік құзыреттілік жоғарыда атап кеткендей, қарым-қатынас сипатында көрініс береді. Осы орайда педагог-психолог адамдармен қарым-қатынасқа түсу барысында олардың мінез-құлығы мен ерекшеліктері туралы өзінде қалыптасқан теориялық білімдер мен тәжірибеге негізделген бақылаудың салыстырмалы нәтижелері арқылы өзгелер туралы тұтас бейне қалыптастырады. Адам туралы қалыптасқан бейне педагог-психологтың өзара әрекеттесушіге эмоциялық қатынасын, оған деген қызығушылық деңгейін анықтайды. Сондықтан қалыптасқан бейне жалған емес, барынша толыққанды шынайы болғаны дұрыс. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік құзыреттілігінің құрамдас бөлігі әлеуметтік сезімталдық болып табылады. Әлеуметтік сезімталдықтың болмауы - педагог-психологтардың өзгелермен қарым-қатынасында туындайтын қиындықтардың қайнар көзі болуы мүмкін. Сезімдерді, ойларды және әрекет-қылықты дұрыс анықтау және алдын болжау тәжірибемен және жаспен келетінін естен шығармау қажет.

Болашақ педагог-психологтардың әлеуметтік сезімталдығының дамуына «ореол эффектісі» (барлық адамдарға таралатын бір ерекшелік туралы пікір), проекция (өз қасиеттерін, әсіпесе, қажет еместерін өзгелерге ысыру), стереотиптік бағалау кедергі келтіреді. Болашақ педагог-психологтардың

коммуникативтік аймағын дамытудың психологиялық жағдайы мен болашағы-жоғары мектепте кәсіби дайындау барысында маманның коммуникативтік қасиеттері мен әлеуетін жетілдірумен байланысты. Тұлғаның коммуникативтік аймағының дамуы жоғары мектепте білім алған кезде табысты болады. Жоғары мектептің заманауи даму кезеңінде болашақ мамандардың кәсіби-тұлғалық дамуын психологиялық сүйемелдеудің әртүрлі технологиялары кеңінен жасалып және ендіріліп жатыр.

Болашақ мамандарды кәсіби дайындау барысында қарым-қатынастың коммуникативтік дағдыларын игеруге деген қажеттіліктерін сезіндіру қажет. Сонымен қатар коммуникативті құзыретті және коммуникативтік-сөздік белсенді болуға ұмтылуы маңызды болып табылады. Себебі бұл жағдай өзі, өзгелер туралы терең білімді игеруге мүмкіндік береді. Осы білім арқылы жаңаны құрып, шынайылықпен келісімге алып келеді.Педагог-психологтарды кәсіби дайындауда жоғары мектеп төмендегідей форманы пайдалануға ден қойып отыр:-тренинг;-рөлдік және ұқсастыру ойындары;- коммуникативтік жаттығулар.

Жоғарыда көрсетілген белсенді оқыту формалары арқылы адамның психологиялық ерекшеліктері мен коммуникативтік құзыреттіліктеріне негізделген өзара әрекеттесудің өнімді амалдары мен тәсілдері қалыптасады [6]. Коммуникативтік қабілеттер мен дағдыларды дамыту болашақ педагог-психологтардың қарым-қатынастағы кедергілерді жеңуіне көмектесіп, кәсіби қызметтегі табыстарын анықтайды және мансаптық өсуге мүмкіндік береді. Қорытындылай келе болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту мақсатқа бағытталған, ілгеріленетін және сапалы өзгеретін динамикалық үдеріс болып табылады.

Қазіргі таңда болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдер баршылық. Дегенмен болашақ-педагог психологтардың коммуникативтік құзыреттіліктерін әлеуметтік-психологиялық тренингтер арқылы дамыту жолдарын негіздеу қажеттілігі туындайды.

Әдебиеттер:

Назарбаев Н.Ә. Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру. Қазақстан халқына Жолдау. 5 қазан, 2018 жыл.

.Братченко С.Л. Развитие у студентов направленности на диалогическое общение в условиях групповой формы общения: дис. канд. психол. наук. - Л., 1987. - С. 116.

.Трофимова Г.С. Педагогическая коммуникативная компетентность: теоретический и прикладные аспекты: монография. – Ижевск: УдГУ, 2012. - С. 116.

Абрамова Г.С. Практическая психология: Учебник для студентов вузов. - М.: Академический проект, 2002. - С. 496.

Колпачников В.В. Человекоцентрированный подход в практике психологического консультирования персонала организаций // Вопросы психологии. - 2000. - №3.

Рыжов В.В. Психологические основы коммуникативной подготовки педагога. – Нижний Новгород: ННГУ, 1994.

УДК 371.035.6

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Турсынбаева А.З –магистр.,
Эргешова Д. ПМНОк 17-1 тобының студенті
Баймаханова А. ПМНОк 17-1 тобының студенті
Мардан.Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается использование технологии кейс-обучения в профессиональном образовании. Разбираются особенности внедрения кейс-метода в практику высшего профессионального образования

Summary

The article discusses the use of case-learning technology in professional education. The article deals with the specifics of implementing the case method in the practice of higher professional education

Қазіргі білім берудің басты мақсаты шығармашыл тұлға қалыптастыру. Егеменді еліміздің ең басты мұраты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Осы орайда оқушының танымдық, шығармашылық қабілетін дамыту мектеп мұғалімдердің алдында тұрған жауапты міндеттердің бірі. Оқушының шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін жоспарлы істің мақсаты мен міндетін айқындап алу қажет. Мақсат оқушылардың іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыра отырып, шығармашылық жұмысқа баулу, ой-өрісінің дамуына мүмкіндік тудыру. Міндет-оқушылардың шығармашылылық қабілетін дамыту,жан-жақты дамуына көңіл бөлу, ғылыми- зерттеу дағдыларын қалыптастыру. Алға қойған мақсат пен міндетті орындау үшін оқушы жастардың танымдық, шығармашылық әлеуетін жан-жақты өсіруге, дамытуға ден қою қажет.

Шығармашылық дегеніміз - оқушының белсенділігі мен дербес іс-әрекетінің ең жоғарғы түрі. Қосымша білім беру мекемесі әр оқушыға еркін шығармашылық жолын таңдауға мүмкіндік береді. Қазіргі замандағы қосымша білім беру ұстаздар қауымының алдындағы үлкен мақсат: өмірдің барлық саласындағы белсенді, шығармашылық іс -әрекетіне қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу.[1].

Қазақстанның білім беру жүйесінде рухани адамгершілік пен жалпы адамзаттық құндылықтарды, рухани ұлттық мұраларды бойына сіңірген тұлға тәрбиелеу басты міндет болып табылады. Әрбір өсіп келе жатқан келешек ұрпағымыздың заман талабына сай білім алып, бойына барлық адамгершілік, адалдық, еңбексүйгіштік, ізденімпаздық, кез-келген жағдайда дұрыс әрі ұтымды шешім қабылдай алатын, көшбасшылық қабілеті қалыптасқан, әлеуметтік кеңістікке еркін ене алатын, белгілі-бір орынды иелене алатын, жан-жақты, шығармашыл тұлға тәрбиелеу біздің басты мақсатымыз. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық кеңістікке, кәсіби жетістікке арнайы білімділік,

қабілеттілік, мақсат қою білу және табандылық, шығармашылық арқылы ғана жетуге болады. Сол себептен ата-аналардың, мұғалімдердің алдында жаңа міндет тұрады: балалардың жеке қабілеттілігін, бейімділігін анықтау және оны дамыту, сол арқылы олардың болашағына бағыт беру. Аталған мәселенің өзектілігі соншалық, жеке тұлғаның дарындылығын дер кезінде анықтап, оған қолдау көрсету аса маңыздылықты қажет етеді.

«Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырым-дамасында» еліміздің ғаламдық әлемде өзіндік орын алуы ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты екендігі ескертіліп, білімін өзгермелі жағдайға пайдалана алатын еңбекқор, өзін-өзі дамытуға және өздігінен жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру міндетін қояды[2].Осы айтылған тұжырымдарға сәйкес шығармашыл тұлғаны тәрбиелеуде «Өзін-өзі тану» пәніндегі оқу-тәрбие үдерісінде жаңаша тұрғыда қарап, оны оқушының білім, білік, дағдыны меңгеруі ғана емес, танымдық, интеллектуалық және шығармашылық қабілетін дамыту қажеттігі туындайды.

Тұлғаның шығармашылық дамуы жөніндегі пікірлер ежелгі грек философтары Аристотель, Р.Декарт, И.Кант және еліміздің философтары Н.А.Бердяев, Д.Кішібеков және т.б. еңбектерінде қарастырылған.[2]. Психологиялық әдебиеттерде Л.С.Рубенштейн, А.Н.Леонтьев, А.В.Запорожец еліміздегі М.Мұқанов, Т.Тәжібаев, А.Темірбеков С.Балаубаев, Қ.Б.Жарықбаев, Ә.Алдамұратов, Х.Т.Шерьязданова, Ж.Ы.Намазбаева, және т.б. еңбектерде оқушылардың шығармашылық қабілеті және оның психологиялық аспектілері тұжырымдалған.[3].

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың педагогикалық негізі Ш.А.Амонашвили, И.Я.Лернер еңбектерінде әр қырынан зерттелген. Оқушылардың шығармашылық іс-әрекеті М.А.Құдайқұлов, Ә.С.Әмірова, Ә.Ә.Сағымбаев, А.Б.Мырзабаев, А.Ш.Орақова, Қ.Қ.Әбдібекқызы, және т.б. зерттеуші ғалымдардың ғылыми жұмыстарында қарастырылған.

Педагогика ғылымында жеке мәселе ретінде қарастырылған жоқ. Оқушылардың шығармашылқ қабілетін жаңа инновациялық технологиялар арқылы дамытуға қатысты қоғам ұсынып отырған талаптар мен бұл мәселенің теориялық және практикалық тұрғыдан жан жақты қарастырылмауы зерттеудің өзектілігін тағы да дәлелдеп, оқушылардың шығармашылық қабілетін педагогикалық тұрғыдан түсіндіру және оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға әсер ететін педагогикалық жағдайларды анықтау қажеттілігін көрсетеді.

Осы мәселені қарастыра отырып,оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуды кейс технологияны қолдануды жөн көріп отырмыз. Өйткені, «Өзін-өзі тану» сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың барысында жаңа инновациялық технологияларды қолдану заман талабына сай әсер берері сөзсіз. Осы тұрғыда, білім берудің жаңа технологияларын сабақ үрдісінде барынша қолдану қолға алынып жүр. Солардың ішінде дәл осы күні

модульдік технология, оқытудың интерактивті әдісі кең көлемде қолданылып отыр. Әсіресе, гуманитарлық пәндерді оқыту үдерісінде кейс технологиясын қолдану қарастырылмаған. Көбінесе, оқытудың Кейс технологиясы шетелдердің өзінде тек бизнес мектептері мен экономикалық ғылымдарды оқытуда ғана қолданысқа түсіп отыр. [4].

«Кейс технологиясы» 20 ғасырдың басында АҚШ-тағы Гарвард университетінің бизнес мектебінде пайда болған. Бұл кезде ол заңгерлерді дайындайтын технология ретінде қалыптасқан. Әдістің басты ерекшелігі студенттерді өткен оқиғаларға, жағдайларға зерттеу жүргізетіндігі болып табылады. Мұнда ең әуелі студенттің өз бетімен жұмыс жүргізуіне талап қойылды. 1910 жылы профессор Копленд ең алғашқылардың бірі болып, бизнес өмірінен алынған нақты жағдайлардың талданған қорытындылары бойынша студенттік пікірталастардың әдістерін қолдана бастады.

Нақты жағдайлардың алғашқы жинағы 1921 жылы АҚШ-та шығарылған. Сол кезден бастап Гарвардтың бизнес мектебі нақты жағдайлардың әдісін таратушылардың лидері болып келеді. Өткен ғасырдың орта шенінде нақты жағдайлардың әдісі технологиялық алгоритмді иеленді. Ол тек американдық қана емес, батыс еуропалық білім жүйесінде де белсенді түрде қолданыла бастады [3]. Кейс амал-тәсілінде басты назар оқушылардың ұсынылған реальды немесе қиялдық (алдын-ала құрастырылған) жағдаяттарды талдауы және осы жағдаятқа өзіндік баға беруі, өзінің ой-пікірін нақты әрі толық айтып беруі т.б.Шәкірттің жекетұлғалық қабілеттерін жетілдіруге аударылады.

Кейс әдісінің көмегімен оқытудың мақсаты жағдайды дұрыс талдай білетін, яғни мәселенің белгілерін анықтап, олардың туындауына түрткі болған себептерді тауып, соның ішіндегі басты себепті көре біліп, мәселені шешудің жолдарына талдау жасап,оның ең тиімдісін таңдап, әрі қарай оны іске қосып және бақылау орната білетін шығармашыл адамды қалыптастыру болып табылады. Бұл үшін оған білім, белгілі бір әдісті қолдана білуі және тәжірибе қажет. Кейс әдісін қолдану барысында оқытушының іс-әрекеті екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезең-кейс (жағдай) таңдап алу және сұрақтар құрауға арналған шығармашылық жұмыс.-жағдайларды тақырыпқа сәйкес таңдап алу; -мақсат пен міндетті анықтау;-жағдайды құрастыру және суреттеу. Екінші кезең - оқытушының аудиториядағы іс-әрекеті. Аудиториядағы кейс әдісін қолдану кезеңі.-кейске кіріспе;-жағдайдың талдануы (шағын топтарда);- пікірталас; -қортынды шығару. [5].

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларына мән беріп, оны меңгермегенше сауатты, жан жақты маман дайындау мүмкін емес.Кейс әдісінің ерекшелігі:- Оқыту өмірдегі нақты жағдаймен байланыстырылады;- Оқытуда кейс әдісін пайдалану студентке проблеманы шешудің жолдарын іздеуге еркіндік береді;-Кейс жағдайын талдау үдерісінде студенттер өмірдегі нақты, бір-бірімен байланысқан процестерді көрсетеді;-Нақты жағдайды талдай отырып, студент негізгі білімді жинақтайды, қорытынды жасайды. Сабақты кейс әдісімен өткізілу барысында келесі жетістіктерге оңай қол жетуге болады:-

студенттердің сабаққа деген ынтасы анағұрлым артады; - дискуссия барысында бейтарап отырып қалатын студенттердің қатары азаяды, я болмаса мүлдем болмайды;-пікір талас барысында студенттің пәнге деген қызығушылығы айтарлықтай артады;-сабақтың жоспарланған материалдарын студенттер толық меңгеруге мүмкіндік алады.Кейспен жұмыс істеудің жоспары:-Студенттің кейс жағдайын зерттеуі;-Оқытушының көмегімен кейстің негізгі мақсаттарын анықтау;-Шешім қабылдау үшін шағын топта талдау;-Топта презентация жасау; -Жалпы топтағы пікірталас, олардың ойларын тыңдау; -Мұғалімнің қорытынды сөзі, жағдайды талдауы;-Проблеманы талдау бойынша баға беру, кемшіліктерді көрсету. [6].

Кейспен жұмыс жасау адамның білімге деген ынтасын барынша арттыра түседі, шығармашылық қабілетін дамытады. Бұл жағдайда біздің алдымызда білімге әуесқойлық, салыстырушылық әлемі ашылады. Кейс әлемі оқушыларды қуанышқа бөлеп, олардың табанды түрде білім алу, шешім шығару жұмысын қолға алуға дем береді. Ең бастысы, біз заман талабына сай жан-жақты қалыптасқан, дамыған шығармашыл тұлғаны дамытуға қол жеткіземіз.

Әдебиеттер

1. Аргунова, Т.Г. Применение кейс-метода в образовательном процессе и методической работе ССУЗА / Т.Г. Аргунова, В.Н. Андреева, В.А. Подвойский:пособие. – М., 2007.
2. ҚР Білім туралы Заңы. Астана. 2004 жыл.
3. Савинова О.В. Использование кейсовой технологии в практике преподавания. – М.: Новая школа, 2005.
4. Ф.Б. Асимбаева. “Бастауыш сынып оқушыларының көркем еңбек іс-әрекеті арқылы шығармашылық қабілетін қалыптастыру”, Алматы, 2010.
5. Ш. Ескендиров, Ж. Усенкулов, Г. Бакибаева, Е. Шертаев. “Методические рекомендации посоставлению кейсов”, Шымкент “ЮКГУС”, 2005.
6. Ж. Хасанова. “Обучение на Кейс – методе в системе бизнес образования” // “Қазақстан жоғары мектебі”, №1, 2006.

УДК 32 (073)

ҚОҒАМДАҒЫ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕУДІҢ МАҢЫЗЫ

Ускенбаева А.С –магистр., Бектурсынова Д.Т.- магистр., ТокбергеноваИ.А.-магистр
Мардан Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается значение психологической адаптации и социальной помощи детям с ограниченными возможностями в обществе

Summary

The article considers the importance of psychological adaptation and social assistance to children with disabilities in society

Адамның ең маңызды игілігі жеке басының бостандығы мен құқықтары болып табылады, бұл құқықтар мен бостандықты қорғау, әлеуметтік қолдау, оны іске асыру механизмдері конституциялық-құқықтық жарықтарда және адам құқығы туралы халықаралық құжаттарда белгіленген. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау» туралы Заңның 4 Тарауында кемтар балалардың құқықтары бекітілген, нақты ата-аналарының және өзге де заңды өкілдерінің құқықтары мен міндеттері көрсетілген.15 бап кемтар балалардың әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдауды кепіл түрде тегін алуға құқығын бекітті. [1] Әр адам қайталанбас тұлға болып есептеледі, сондықтан адам, адамгершілік тұрғылық қарым-қатынасқа құқылы. Әлеуметтік ортаға енгізу .әлеуметтік қатынастың жалпы жүйесіне және баланың өз жағдайына қарай білім алу ортасына мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік бейімделуін қалыптастыру.

Көптеген ғасырлар бойы «адамзат» әр түрлі ғылым салаларының басты объектісі болып келеді, себебі ғылым мен адамзат бір бірімен тығыз байланыста келеді. Өз тарихын, мәдениетін, табиғи болмысын танып білуге деген адамзат құштарлығының шегі болған емес. Осы таным жолында психология ғылымының орны аса зор әрі ерекше. Адам болмысының табиғаты, оның саналы қоғам шеңберінде өркендеуі мен қалыптасуы, айналасындағы басқа адамдармен қарым қатынасының ерекшеліктері психология ғылымының негізінде жатыр. Адамның даму заңдары мен болмысының мүмкіндіктері жөніндегі білімдер жүйесі бүкіл қоғамның дамуы үшін өте қажет. Көп жағдайда адамдардың жеке және ұжымдық әрекеттерінің механизі, әрекет, әлеуметтік бағыт, тәртіп стереотиптерінің қалыптасу заңдылықтары жөніндегі білімдерді пайдаланбай, сезім, психологиялық климатты танып білмей, жеке адамның ерекшеліктері мен психологиялық қасиеттерін,қабілетін, сезімін, мінезін, адам аралық қатынастарын зерттемей, әлеуметтік процестер мен құбылыстардың мәні толық ашылмайды.

Яғни, әлеуметтік процестерді зерттеуде психологиялық факторларды ескеру-заңды қажеттілік.Осыған орай ,психология бірнеше салаға бөлінген. Соның бірі-әлеуметтік психология [1]. Әлеуметтік психология- адамдардың әр түрлі ұйымдасқан немесе ұйымдаспаған топтарында көрініс беретін психикалық болмысын зерттеумен айналысады.Әлеуметтік психология бүгінгі таңда ерекше сұранысқа ие. Өйткені әлемдік проблемаларды шешуден бастап, адам қашанда топтың өкілі болғандықтан,оның ортаға бейімделуі, күнделікті тұрмыстағы кездесетін қақтығыс, күйзелістерді зерттеп, қажетті шешімдерге қол жеткізуге болады. Адам баласында өмірге келген сәттен бастап, белгілі ортаға бейімделу процесі жүреді. Психологияда бұл процесті адаптация деп атайды. Адаптация-жеке адамның немесе әлеуметтік топтың ортамен әрекеттестігі, оған осы ортаның нормалары мен құндылықтарын игеру, сонысымен қатар ортаның мақсатына сәйкес өзгеруі, қайта құрылуы жатады.

«Бейімделу» (адаптация) ұғымы психологияда адамның қоршаған орта жағдайына бейімделуін білдіреді.

Бұл ұғым индивид пен ортаның тепе-теңдік байланыстары туралы гештальтпсихология, ақыл-ойдың даму теориясы сияқты психологиялық концепцияларда да маңызды орын алады.Бұл терминді еңгізген Г.Селье. Үш стадиядан тұрады: 1. Алаңдау стадиясы– бір неше сағат немесе екі күн созылуы мүмкін, мұнда адамға белгілі әсер келіп адам одан қорғануға тырысады; 2. Қарсы шығу стадиясы- адам әсерге қарсыланады; 3. Тұрақтану немесе әлсіздену стадиясы. Бейімделудің негізгі түрлері-сенсорлық бейімделу мен әлеуметтік бейімделу. Сенсорлық бейімделу-түйсіктердің бейімделуі. Әлеуметтік бейімделу -бейімделудің еңжоғары дәрежесі, бір жағынан, үнемі жүретін индивидтің әлеуметтік орта жағдайларына белсенді түрде бейімделу процесі, екінші жағынан, бұл процестің нәтижесі. Осы екі компоненттің өзара қатынасы индивидтің қажеттіліктеріне, оларды қанағаттандыру мүмкіндігіне тәуелді. Бейімделу үздіксіз жүретін процесс болса да, оны әдетте, адамның өмірінде негізгі әрекеттердің және әлеуметтік ортаның ауысуымен байланыстырады.

Психологиялық бейімделудің негізгі көріністері – адамның айналасындағы адамдармен белсенді қарым-қатынас жасауы. Психологиялық бейімделудің басты құралы-тәрбие, білім, еңбек және кәсіби даярлық болып табылады. Психологиялық адаптация, адам өміріндегі кез келген өзгерістерде жүзеге асады. Мысалы, «үйкүшік» баланың балабақшаға келген соң, жаңа жағдайларға бейімделуіне тура келеді. Мектепке келу-жаңа талаптарды орындауға, жаңа жағдайларға бейімделуді қажет етеді. Еңбек жолын бастаған жастарда, бейімделу кезеңін басынан кешіреді. Тіпті микросоциумдағы (отбасы) өзгерістер: ата-аналардың ажырасуы немесе жақын адамдардың қайтыс болуы т.б. жаңа жағдайлар туғызады [2].

Әлеуметтік бейімделу тек дені сау адамдардың ғана емес, сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балалардың да әлеуметтік ортаға қосылуы, қоғамда өмір сүруге бейімделуі. Мүгедек бала - тіршілік-тынысының шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, кемістіктерден организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы бұзылған он сегіз жасқа толмаған адам. Мүмкіндігі шектеулі балалардабейімделу үдерісі үнемі сәтті, қиындықсыз бола бермейді. Кейде, адекватты емес мінез-құлық реакциялары, қиын психологиялық ситуациялар туындайды. Бір сөзбен айтқанда, дезадаптация пайда болады. Балалардағы дезадаптация күйі оңай пайда болғанмен, адаптация үдерістері ұзақ уақытқа созылады.Мүмкіндігі шектеулі балалардың бейімделу немесе адаптация қиындықтарын жеңілдету, психикалық дамуын қалыпты балалардың психикалық дамуы деңгейіне жақындату коррекция және компенсация жолдарымен жүзеге асады. Дәлірек айтқанда, коррекция (түзету) ұғымы психикалық және дене бітімдік дамудағы кемшіліктерді, психологиялық-педагогикалық және емдеу-сауықтыру шараларының жүйесі көмігімен түзету.

Бұл жүйе баланың психикасының, дене бітімінің ауытқуларын жеңілдетуге және жоюға бағытталады. Дамудағы ауытқуды түзету немесе коррекция жасаудың тұтас тұжырымдамасын алғаш рет итальян педагогы М.Монтессори (1870-1952) жасады. Ол сезімдік тәжірибе мен мотрикаңың дамуы автоматты түрде ойлауды дамытады, себебі олар ойлаудың алғышарттары деп есептейді. Көршілес мемлекет Ресейде түзету жұмысының теориясы мен тәжірбиесін дамытуда жетекші рөлді А.Н.Граборов (1885-1949) атқарды. Ол ақыл ойы кем балалармен жүргізілетін сабақтардың біртұтас жуйесін жасады.

Бұл жүйенің құрамына нелер кіреді? Оған ойлау, есте сақтау үдерістерін дамытуға ықпал ететін әр түрлі ойындар, шыдамдылықты, төзімділікті қажет ететін қол еңбегі, топтық саяхаттар тәрізді маңызды әлеуметтік мазмұндағы жұмыстар енеді. Кемістіктердің орнын толтыруда психотерапияның рөлі ерекше маңызды.Ұзақ уақытқа дейін, психотерапевтік шаралар вербальды коммуникация, интеллект сияқты қалыпты дамыған адамға тән компоненттер негізінде ғана жүзеге асады деген теріс ұғым орын алып келді. Бірақ ақыл ойы кем балаларда интеллекттуалды әрекеттік болатыны және психотерапияда вербальды емес әдістердің қолданылатыны дәлелденді, мысалы арттерапия. [3].

Олигрофрен оқушылармен психотерапевтік жұмыстар жүргізу барысында, нәтижесінде олардың зейін, қабылдау, есте сақтау қабілеттерінің артқанын, оқу әрекетінің арта түскендігін байқауға болады.Психикалық дамуы тежелген балалармен жүргізілген психотерапевтік жұмыстарда өз нәтижелерін көрсетіп келеді.Кез келген қоғамда, даму дәрежесі қаншалықты жоғары болғанына қарамастан, әлеуметтік қиындықтар болып тұрады.

Қазіргі кезде әлеуметтік көмекке мұқтаж болып отырған мүмкіндігі шектеулі балалар күннен күнге көбеюде. Әрине, мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп, әлеуметтік тұрмысқа баулуда, ата-ана мейірімімен қатар, мұғалім және психологтың тарапынан шексіз, мейірімділіктің қажеттілігі бірден айқын байқалады.Бұл жұмыста үлкен жауапкершілік, төзімділік, тәжірибе қажет. Қазіргі озық технология заманында мүмкіндігі шектеулі балаларды заман талабына сай, түрлі әлеуметтік жағдайлардан адаспай, дұрыс жол таба алатын, еңбеққор азамат етіп қалай әзірлеп шығаруға болады деген сұрақ осы салада қызмет атқарып келе жатқан мамандарды шығармашылық жұмысттар мен инновациялық технология әдіс тәсілдерін іздеуге итермелейді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік психологиялық түзету арқылы қолдаудың маңызы зор. Себебі, тұрмыс тіршілігіндегі шектелуді жою үшін жағдай жасауды қамтамасыз етіп, оларға басқа азаматтармен бірдей қоғам өміріне қатысу мүмкіндіктерін жасау керек деп ойлаймын. Біздің Отанымызда да осы салаға байланысты арнайы сауықтыру орталықтары да жұмыс жасап келеді. Қазіргі уақытта республикалық арнайы түзету мекемелерінде мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдер тәрбиеленуде. Осы топқа жататын арнайы мектептерде сырқаттары және басқа себетерге байланысты оқуға мүмкіншіліктері жоқ оқушылардың жалпы орта мектептерде білім алуы қиыншылық туғызады. Осы себепті әлеуметтік тәрбиенің мәселелерін көре

білу, сезіну және шешу жолдарын қарастыру, мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтендіруге қолайлы шарт жасау және қатарға қосу мен тәрбиелеуді жүзеге асыруды міндет етіп алға қою керек.

Егер, әлеуметтік педагогикалық үдерісте мүмкіндігі шектеулі балаға алғашқы сәттерде көмек беру үшін оның отбасын, ол өмір сүріп отырған ортасын зерттей алсақ, онда баланы өзі өмір сүрген әлеуметтік ортаға араластыру, бейімдеу, әлеуметтендіру мәселелеріне белсенді қатыстыру мүмкіндігі туады. Лев Семенович Выготский:. «Бала бойындағы кемістігін толықтырудың екі түрлі ерекшелігі бар, оның бірі - бала психикасының даму шамасына орай тәрбие талаптары, екіншісі - кемістігін қалпына келтірудегі өз бойындағы ерекшеліктері мен мүмкіндіктері». деп атап көрсетеді.[4].

Тек осыдан кейін әлеуметтік психологиялық үдерісін дұрыс ұйымдастырып, түрлі әлеуметтік кедергілерге қарсы тұра алатын, білімді, мәдениетті, еңбеққор және тұлғаны қалыптастыру мүмкіндігі туар еді. Бұл қасиеттерді бала бойына дарыту үшін мүмкіндігі шектеулі балалардың психологиясын терең, жетік меңгеруіміз керек. Мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтік ортаға бейімдеу үшін психолог, емдік физкультура, логопед, олигофренопедагог мамандарының арнайы тапсырмалары өте қажет.Сонымен қатар, әлеуметтік бейімделудегі, тәрбиелудегі кемшіліктерді жеңу үшін ата-аналар мен бірігіп арнайы түзету жұмыстарын ұйымдастыру қажет және оны неғұрлым ерте бастаса, соғұрлым әлеуметтік бейімделуде нәтижелі болады.

Қазіргі таңда, еліміздегі мүмкіншілігі шектеулі балалар санының көбеюі деңсаулық сақтау, білім және әлеуметтік қорғау салаларының осы мәселеге көңіл бөлуін талап етіп отыр.Жылдан жылға мүмкіншілігі шектеулі балаларға деген қоғамның көзқарасы өзгеріп, оларды қоғамның бір мүшесі ретінде қарауға бет бұрып келеді.Үкіметіміздің мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған көптеген көмектерінің ішінде үйде әлеуметтік көмек беру ерекше орын алады. Үйде әлеуметтік көмек беру барлық мүгедек балаларға емес, олардың ішінде өз-өзіне қызмет етуі төмен, қозғалысы нашар, үйде оқитын, үйде тәрбиеленетін және ешқандай бағдарламамен оқуға жарамсыз балалар мен жасөпірімдерге көрсетіледі.[5].

Педагог-психологтың міндеті мүмкіндігі шектеулі балалардың жан айқайын қоғамға жеткізу, яғни бала ағзасындағы ауытқулар мен бөгеттердің себеп-салдарын анықтап, олардың отбасындағы қарым-қатынастарын дамытып, дені сау баламен араласауына жағдай туғызу болып табылады.Тәрбиелеу барысында, жас ерекшеліктерін ескере отырып, балаларды шешім қабылдай алуға, өзін-өзі қамтамасыз етуге, еңбекке, тәртіп мәдениетіне, ұжымда еңбек ете алатындай деңгейге бейімдеу қажет.

Осы атқарылып жатқан игі істердің барлығы мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамда өз орынын табуға, дені сау балалар тәрізді білім алуына мүмкіндік жасайды. Қорытындылай келе, қоғамда тек дені сау балалар дүниеге келуі керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік психологиялық бейімдеу арқылы заман талабына сай білім беріп қана қоймай, тәрбиелеп,

оларды қоғам өміріне өз пайдасын тигізуге қабілетті тұлға ретінде қалыптастыру.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы заңы – 2005 ж.
2. Отбасылық дағдарыс психологиясы. Бизақова Ф, Мамашбаева Ш. Астана: Фолиант, 2010ж
3. Богданов О.В. «Методические рекомендации по проведению комплекса лечебно – восстановительных и реабилитационных мероприятий в Сенсорной комнате».
2. Специальная педагогика: учеб. Пособие для студентов Высш. Пед. Учеб завед»./под ред. Н.Н.Назаровой.- М:изд центр"Академия",
4. Мүгедектер әлемі және оларды қорғау туралы заң» – 2011 ж.
5. Жаназарова З.Ж. Социальная работа с дезадаптированными детьми // Социальная литература в файле работа: учебное пособие / под ред. Г.С. Абдрайымовой. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 548 с.

УДК: 811.161.1

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

Толеутай С.А- магистр
Институт Мардана Сапарбаева,Шымкент,Казахстан.

Түйін

Бұл мақалада орыс тілін оқытудың әртүрлі инновациялық технологиялары зерттеледі.
және білім сапасын арттыру мақсатында оларды қолданудың орындылығыоқушылардың зияткерлік және сөйлеу қабілеттерін дамыту.

Summary

The article examines various innovative technologies of teaching the Russian language and the feasibility of their use in order to improve the quality of students ' knowledge, develop their intellectual and speech abilities.

В настоящее время сложились условия, когда востребованность специалиста на рынке труда, его конкурентоспособность в значительной степени зависят от наличия грамотной речи (устной и письменной), умения эффективно общаться, от знания приемов речевого воздействия, убеждения. По словам К.Д Ушинского, «дитя входит в духовную жизнь окружающих его людей единственно через посредство отечественного языка …».

Русский язык - учебный предмет, познавательная ценность которого чрезвычайно высока: на таких уроках формируется мышление, прививается чувство любви к родному языку, через язык осмысливаются общечеловеческие ценности, воспитывается личность, с помощью языка происходит интеллектуальное развитие ребенка, усвоение всех других учебных дисциплин. Гуманность общества, выражаемая через обучение языку, состоит в стремлении расширить рамки познания, поднять планку интеллектуального

развития ученика. Язык связан со многими сферами человеческой жизнедеятельности, что объективно определяет высокую потребность в нем и его высокую ценность. Однако субъективная потребность в языке может быть сильно снижена из-за ограниченности социальной сферы его применения и из-за отсутствия интереса к нему. Поэтому одна из серьезнейших проблем сегодняшней школы – резкое падение интереса у учащихся к урокам русского языка и, как следствие, снижение грамотности, неумение правильно, логично выразить мысль.[1]

Следующая проблема – проблема обобщения и систематизации учебного материала. Она приобретает особую значимость при изучении программного материала по орфографии и пунктуации в школе в связи с тем, что в действующих учебниках материал одной орфографической и пунктуационной темы изучается дробно, иногда оказывается разнесенным по учебникам разных классов.Непоследовательное представление орфографического материала является одной из причин его формального изучения, приводящей к недостаточной культуре обобщения. Поэтому эффективность работы по обучению орфографии во многом определяется способами формирования в сознании учащихся представления о логической структуре изучаемого материала. В связи с этим актуален выбор эффективных технологий, способствующих развитию лингвистической активности учащихся на уроках русского языка. Главная цель использования инновационных технологий обучения русскому языку – повышение качества знаний учащихся, развитие их интеллектуальных и речевых способностей.

Понятийную базу инновационной методики русского языка составляют:

1. Принципы инновационного обучения русскому языку:
- принцип дидактической метафоризации лингвистических сведений,
- принцип раскрытия творческих способностей приобретать активным путем знания в системе,
- принцип взаимосвязи рационального и эмоционального.

функционирующий при отборе и оценке текстового материала, вводимого в уроки;

2. Методы инновационного обучения русскому языку:
- метод проблемной наглядности,
- метод лингвистической аллюзии,
- метод активизации ассоциативных связей;

3. Приемы работы на уроках русского языка: ассоциативный,
-"немой" вопрос,
-прием составления тематической сетки готового текста и прием ее вычисления при создании текста. [2]

Опора на науку инноватику позволила разработать методику обучения русскому языку на уровне инновационной технологии, обеспечивающей функционирование поисково-технологической модели одновременно на организационном, материально- дидактическом и структурном уровнях.

Организационная сторона инновационной технологии обеспечивается реализацией способа инновационного обучения, функционирующего в двух его разновидностях:

-в способе метафоризации лингвистических сведений (на уроке дидактической игре),

- в способе инновационного развития речи (на уроке-исследовании).

Таким образом организационная сторона инновационной технологии, применяемой на уроках русского языка, включает понятия: способ инновационного обучения, урок-дидактическая игра и урок-исследование. Материально-дидактическая сторона инновационной технологии связана с новой функцией лингвистической наглядности, обеспечивающей управление познавательной деятельностью ученика через аппарат эмоций, и с опорой на специально организованную работу со словесными ассоциациями. При этом материально-дидактическая сторона инновационной технологии включает главное понятие -инновационная опора (лингвистическая метафора-образ и текст с "прозрачным" ассоциативным рядом) - и результаты ее трансформации: схема-опора, рисунок (картина)-опора, крок, компакт, учебный видео клип, инновационный опорный конспект; тематическая сетка текста и др.

При такой организации инновационная опора, "провоцирующая" ученика на учебное действие, на "расшифровку" системно-структурной модели в режиме продуктивного творчества, выступает ориентировочной основой умственного действия. Обязательное одновременное внимание ко всем сторонам инновационной технологии дает возможность третьей стороне, структурной, формировать работу в режиме творческого учения, ориентированного на снятие существующего противоречия между целью обучения и организацией содержания и процессом его присвоения. Поисково-технологическая модель, построенная по законам инноватики, обеспечивает учителя педагогической технологией, которая в процессе обучения русскому языку трансформируется в учебную технологию ученика.

Особенности педагогической технологии выражаются, во-первых, в стиле обучения, выдвигающем на первый план активные его (обучения) формы, предполагающие не только сотрудничество, но и сотворчество на [2] нетрадиционно организованном уроке; во-вторых, в разработке и выборе таких учебных средств, которые помогают учителю - организатору процесса обучения и носителю целей – одновременно решать задачи организации на уроке учебной познавательной деятельности, вызывающей интерес учащихся, и задачи создания устойчивой положительной мотивации за счет нетрадиционного вовлечения класса в творческое познание. [5] Отличительной особенностью учебно-познавательной деятельноси при инновационном обучении является тип овладения знаниями, при котором создаются условия для включения учащихся не просто в деятельность, а в деятельность творческую. Это достигается 1) использованием различных источников добывания знаний (инновационная наглядность, тексты с "прозрачным"

ассоциативным рядом), 2) видом учебной деятельности (наблюдение и практические действия преобладают над слушанием,
объяснением учителя или сопровождают его), 3) логикой познавательного процесса (индукция сопровождает дедукцию), 4) учетом психологии познавательного процесса, опирающегося на механизмы творческой деятельности (анализ через синтез, ассоциативный и эвристический, связь эмоционального и рационального).

За понятием «инновационная методика» видится новая методика использования инновационного способа организации учебного материала и инновационных дидактических средств, позволяющая предложить учебную и педагогическую технологию, направленную на воссоздание в условиях инновационной организации учебного процесса генезиса и развития креативных способностей личности. Формирование учебной мотивации в рамках выполненного исследования протекало на уроке-исследовании и уроке дидактической игре. [5]

Урок-исследование - средство организации познавательной продуктивно-творческой деятельности учащихся введено с целью развития речи и построено на использовании текстов с "прозрачным" ассоциативным рядом и приемов инновационного обучения. В известном смысле исследованием является и дидактическая игра - форма урока, построенного вокруг и с использованием средств инновационной наглядности.

Особенность этих средств связана с правилами их конструирования, в результате соблюдения которых учащиеся не получают готовые знания, а идут к ним вместе с учителем, причем, процесс познания отличается единством усвоения знаний и умений.

Дидактическая игра - средство организации познавательной продуктивно-творческой деятельности учащихся, направленное на вовлечение каждого ученика как субъекта деятельности в творческий коммуникативно-познавательный процесс, в котором происходит его интеллектуально-эмоциональное развитие и реализация индивидуальных возможностей и способностей. При осуществлении инновационного обучения особую роль играет общедидактический принцип наглядности, оказывая влияние на разработку средств обучения.Для разных разделов и этапов обучения разработана инновационная наглядность .

Схема-опора - это модель изучаемого языкового материала, изображение его"устройства", главных черт, взаимоотношения частей; применяется на уроке первичного усвоения.

Рисунок-опора-учебное средство, основанное на сюжетно-лингвистической образности, используемое и для изучения основ русского языка, и как средство развития речи учащихся на уроках обобщающего и вводного повторения в 5-м классе. При инновационном изучении русского языка с 5-го класса, начиная с 6-го класса, может использоваться на уроках других типов. В инновационном обучении схемы-опоры и опоры-рисунки

применяются для создания проблемной ситуации, в которой начальному моменту мышления помогает введенная в такую наглядность новая информация, новый способ ее подачи или новые условия ее действия.

Крок - «послесловие» к уроку первичного усвоения материала, составление схемы маршрута «лингвистического путешествия», проделанного в классе и восстанавливаемого дома по памяти. Это дидактическое средство выполняет мнемоническую функцию, способствуя самостоятельному осознанию и анализу учебного материала с помощью учебной книги. Крок выступает средством развития орфографической зоркости и устной речи.

Компакт - производное от опоры сюжетной картинки, ее интерпретация; отображение изучаемой темы на этапе закрепления материала при значительном сокращении опорных сигналов с сохранением главного; графический изучаемой темы, обнаруживающий не только знание учеником составляющих пройденного лингвистического материала, а и понимание характера связей и отношений между ними.

Учебный клип-«склеивание» нескольких «кадров» в наглядный лингвистический сюжет, авторская защита которого проходит на уроке творческом зачете. Кадрами клипа могут быть все перечисленные ранее средства обучения и написанные в ходе изучения темы, раздела сочинения-миниатюры, сочинения-лингвистические сказки, а также опорный конспект с дополнениями ученика.

Такой опорный конспект -это 1) перенос лингвистического содержания темы в новые "наглядные" условия, дополнение или частичное изменение заданных условий, 2) внимание к орфографическим трудностям, преодолеваемым с помощью знания изученной теории 3) рассказ по ней. И конспект-опора, и учебный клип - индивидуализированная информация, основа творческого освоения знаний одновременно с умениями, продукт познавательной мотивации результат воображения и продуктивного мышления. [6]

При разработке инновационных дидактических средств, предусматривающих путь от чувственного восприятия к восприятию логическому, учитывались «закон сильных отношений», «явление контраста», «феномен новизны раздражителя», что обеспечивало, пользуясь терминологией К.С. Станиславского, «сквозное действие», «вычленение кусковых задач». Такие средства позволяют каждому учиться на максимальном уровне успешности, так как создаются условия для учета неравномерного развития учебных возможностей и сложностей подросткового возраста.

Проведенное исследование позволяет утверждать, что инновационное обучение неизбежно обеспечивает возникновение мотивационного резонанса, при котором происходит трансформация внешних целей педагога во внутренние цели обучаемых; при этом педагогическая технология учителя становится учебной технологией ученика, что выражается в значительном повышении качества обучения . [7]

Таким образом продуктивность разработанного подхода проявляется в непроходящем интересе к предмету и возможности его удовлетворить в условиях обучения по поисково-технологической модели, а эффективность методики, подкрепляемая устойчивыми положительными результатами языкового, речевого, правописного развития, доказана не только повышением всеми учащимися ЭК учебных показателей, но и ростом их творческой позиции (развитием чувства нового, чувствительности к лингвистическим проблемам, чуткости к противоречиям, связи на первый взгляд несвязуемого, потребности в творчестве.

Литература

1. Методические рекомендации к проведению уроков раздела "Стилистика и культура речи' (Для учителей школ и ПТУ). - Л., ЛГПИ, 1978. - 43 с.
2 Методические рекомендации к организации и проведению уроков обобщающего повторения в форме дидактической игры на материале морфологии. - Л.: ЛГПИ, 1985.
3. Методические рекомендации к организации и проведению факультативных занятий по русскому языку в педагогических классах средней школы (в соавторстве). - Л.: ЛГПИ, 1987. -
4. Методические рекомендации по использованию игр в обучении лексике в школе и вузе - Семипалатинск, 1992. - 37 с.
5. Инновационное обучение на уроках русского языка / Рукопись депонирована в ОЦНИ АПН РСФСР "Школа и педагогика" 11 февраля 1991 года. Регистрационный N 32
6 Инновационное обучение русскому языку (Учебное пособие - Ленинград,1989. - 92 с.
7. Метафоризация языка как способ его инновационного изучения: Методическое пособие для учителей. -Л.: ЛГИУУ, 1991. -47 с.

ӘОЖ 375.5.016.02:04

ОҚУ ҮДЕРІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА ФОРМАСЫНЫҢ БІРІ – ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Одаманова Г.П., Курманбаева Ж.И., Орал А.Б.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассмотрена технология дистанционного обучения в повышении уровня образования педагогов с помощью создания единой информационной системы образования.

Summary

In the article reviewed issues of the creation of a unified information system of education improve education teachers through distance learning technology.

Бүгінгі әлем дамуының жаңа ұстанымдары білім беру жүйесінен күн сайынғы экономикалық, әлеуметтік және мәдени өзгерістерге мейлінше бейімделуді талап етеді. Әлем қазіргі күні «білім қоғамын» және «білім экономикасын» құру бағытында. Бұл ауқымды мәселе туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев жолдауында былай деген: «Біз білім беруді жалғастыруды одан әрі жалғастыруға тиіспіз.Сапалы білім беру Қазақстанның

индустрияландырылуының және инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс». Сондықтан өз шәкірттеріне сапалы нәтижелі білім беруді мақсат еткен әр ұстаз өз тәжірибесін жаңашылдық арнасына бағыттап, әр әдісін тиімді қолдануы шарт.

Қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың заманауи талаптарға сай дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін уақытылы өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер,технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылып отырады. Сапалы терең білімді меңгеруге талпынған өскелең ұрпақтың жеткілікті дәрежеде сандық сауаттылығы бар, себебі олар өмір жағдайлары барысында жаңа технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Сол мүмкіндіктерді нәтижелі қолдану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты.

Кәсіби дамуға ұмтылатын бәсекеге қабілетті маман өзінің негізгі қызметінен үзілмей жаңа білім алу жолдарын іздестіреді. Ал жоғары оқу орындары мамандарға қойылатын талаптардың өсуіне байланысты оқытудың жаңа формалары мен әдістерін іздестіреді, білім беруге жаңа технологиялар енгізеді. Оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формасының бірі – қашықтықтан оқыту технологиялары арқылы оқыту. Сонымен қашықтықтан оқыту дегеніміз не?

Қашықтықтан оқыту дегеніміз — мұғалім мен оқушы арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы, яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір арақашықтықта оқыту.

ҚО ұйымдастырудың 3 түрлі формасы бар: онлайн (синхрондық) және оффлайн (асинхрондық), және кең таралған үшінші түрі вебинар

Онлайн режимдегі оқыту дегеніміз – интернет ресурстарының көмегімен ағымдағы уақытта белгілі бір қашықтықта мұғалім экранын көру арқылы оқытуды ұйымдастыру формасы.

Оффлайн режимдегі оқыту дегеніміз - интернет ресурстарының көмегімен (электрондық пошта) мұғалім мен оқушы арасындағы ақпарат алмасуды қамтасыз етуге мүмкіндік беретін оқытудың формасы.

Вебинар дегеніміз – интернет желілерінің көмегімен семинарлар мен тренинтер өткізу формасы.

Осы технология бойынша оқытуды ұйымдастырып, бүкіләлемдік желі көмегімен барлық компьютерлерді бір желіге біріктіріп сабақ өтуші тұлғаны *тьютор* деп атаймыз.

Қашықтықтан оқыту формасын ұйымдастыру мен жүргізу - қашықтықтан оқыту формасымен білім беру құқығын беретін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің (ҚР БҒМ) лицензиясы бар білім беру мекемелерінде жүзеге асырылады. Қашықтықтан оқыту формасын жүзгізу құқығын беретін лицензия алу Қазақстан Республикасының істегі заңдылықтарына сәйкес жүзеге асады.

Қашықтықтан оқытуды жүргізу құқығын, лицензия алу үшін білім беру мекемесі келесі құжаттары бар ҚР БҒМ-не өтініш жасайды:

- бірінші басшының қолы бар бланкідегі хат;
- бекітілген үлгі бойынша өтініш;
- өтініш жасаушының басқару органының шешімі;
- өтініш жасаушының ұйымдастыру-құқықты формасы туралымәлімет;
- өтініш жасаушының біліктілігі туралы мәлімет
- техникалық сипаттама.
- қашықтықтан оқыту -Қашықтықтан оқытудың негізгі білім беру мекемесі, Қашықтықтан оқытудың оқу орталығы және оқушының орналасқан жерінде жеке жүзеге асады.
- қашықтықтан оқыту жүйесінің объектілері болып оқу курстарының кешендері табылады.
- қашықтықтан оқыту жүйесінің субъектілері болып оқушылар, тьютерлер және администратор табылады.
- объектілер мен субъектілер мемлекеттік стандартқа сәйкес оқу процесінің барлық сабақ түрлерінің жүргізілуін және оқушылардың білім сапасын қамтамасыз етеді.

Қашықтан оқытудың білім саласындағы мақсаты: Білім берудің біртұтас ақпараттың жүйесін құру арқылы педагогтардың білім деңгейін көтеру.

Қашықтан оқытудың білім саласындағы міндеттері:

бір-бірімен тығыз байланысты бола отырып. мемлекеттік (республикалық, облыстық) деңгейіндегі қашықтықтан оқытудың құрамына енуі;

құру кезінде мемлекеттің стандарт талаптарын сақтау;

Оқытудың ауқымды және жергілікті жүйелерін ойдағыдай пайдалана білудің нәтижесінде білімнің базалық және деректердің банкілік мәліметтеріне, клиент - сервер, мультимедиа, компьютерді оқып-үйренуші жүйелерге, электрондық оқулықтарға, оқу-әдістемелік материалдарға, қашықтықтан оқыту жүйесінің технологиясымен үйлесімді болып келетін, алдағы уақытта оқыту тәсілдерінің ішінде кең тараған бес аспап әрі өміршең түрлері бола алатындай жайлы оқулықтарға, бағдарламаларға еркін кіруге болады.

Осындай сан қырлы, әрі күрделі мәселелерді жүзеге асыруда оқытушының атқарар рөлі орасан. Оған әрі ауыр, әрі жауапты міндет жүгі жүктеледі: ол курстың бағдарламасының құрылымын дайындап, оны қашықтықтан білім беру жүйесімен астастырып бейімдейді, оқу үрдісінің барысын қадағалап, тапсырмаларды орындау барысында, өз бетімен бақылау-пысықтау жұмыстарын орындау жөнінде ұсыныстар береді. Бұл ретте қашықтықтан оқыту жүйесінің әдістерінде көрсетілгеніндей, көңіл-күй, психологиялық қарым-қатынас бой көрсетеді. Қашықтықтан оқыту тәсілі бойынша жұмыс істейтін оқытушы оқытудың жаңа технологиясын, оқытудың компьютерлі және тораптық жүйелерін жетік біліп, олармен іс жүргізу ісін орындау шарт.

Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын оқытушыларға және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады:
Оқытушы компъютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет.
Қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет.
Қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін, білім саласындағы қызметкерлерді, оқушыларды таныстыра білуі қажет.
Оқытушының ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы қажет.
Оқытудың телекоммуникациялық құралдарын қолдану ісіне дағдылануын қалыптастыру, атап айтқанда: тұтынушылар арасында ақпараттар алмастыру және ақпараттық жүйелердегі ресурстарды пайдалануға дағдылануын қалыптастыруы қажет.
Жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін баяндай және курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі қажет.
Оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет.
Бүгінгі таңда ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіне баса мән бермейінше, білім берудің ақпараттық технологияларын, дәлірек айтқанда, электрондық оқулық және бейнефильмдерді, басқа да электрондық басылымдарды қашықтықтан оқытудың спутниктік арнасы арқылы ендірмейінше, кез келген әлеуметтік-экономикалық саланың алға басуы мүмкін емес.
Қашықтықтан оқыту мектептерде Республика, облыс, қала және мектеп кеңістігінде кең қолданыс табуда. Мектеп көлемінде айтатын болсақ, «Интернет күнделікті» алуға болады. Бұл жаңашылдық екі – үш жыл көлемінде өз жұмысын атқарып келуде. Бұл инновациялық әдіс арқылы ата – аналар балаларының білім үлгірімін, ал оқушылар үй жұмысын уақытында біліп отырады. Мұндай әдіс арқылы мектеп пен ата – аналар қауымы арасындағы байланыстың одан сайын нығаюына үлкен септігін береді. Оқытылатын пәндерден қашықтық олимпиадалар Қазақстандық интернет олимпиадалар («КИО») өтеді. Мұндай интернет олимпиадалар оқушылардың үлкен қызығушылығын танытады. Тапсырмалары қызықты, сан алуан және олимпиаданың ең тиімді жері – оқушылар өздерінің білім деңгейлерінің көрсеткішін бірден білулері болып табылады.
Аталған олимпиадалар сайыс түрінде берілсе де, оқушыларды оқытады деп айтуға болады. Өйткені, оқушылар сабақ барысында алған білімдерін шыңдайды, тексереді, салыстырады. Оқушыларға арналған олимпиадалардан басқа, мұғалімдерге арналған онлайн жүйесінде өтетін сан алуан семинарлар, конференциялар, сабақтар ұйымдастырылады. Қарқынды түрде қолданыс тауып жүрген ол – республика, облыс көлемінде ата – аналар қауымына

арналған жиналыстар. Ата – аналар жиналыстары облыс т.б. қарым – қатынастарды нығайта, бекіте түсуде.
Оқу процесін сапалы ұйымдастырудың келесі түрі - «E-learning». E-Learning – бұл оқу үрдісін ұйымдастырудағы халықаралық стандарттар мен принциптерін қолдайтын, барлық заманауи талаптарға сәйкес келетін, электронды және қашықтықтан оқыту. Оқытудың аталмыш жүйесі білім беру саласын түбегейлі өзгертеді. Яғни, мұғалім мен оқушының арасындағы байланыс өзгереді. Қазіргі таңда E-learning электронды білім беру көп елдердің білім жүйесіне қарқынды енгізіліп отырған оқытудың озық формаларының бірі болып келе жатыр. Қазақстан Республикасында электронды оқыту білім жүйесінің инновациялық дамуының басты бағыттарының бірі болып есептеледі. Әлемдік тәжірибелердің көрсеткіштері бойынша e-learning жүйесі білім беруді модернизациялаудың басты құралдарының бірі екендігін айқындайды. Электронды білім беру кең ауқымды жобасының жүзеге асуы Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің ақпараттандыру мақсатына үлкен жол ашпақ.
E-learning технологиялары оқу үрдісіне келесі мүмкіндіктер береді: Берілген материалды меңгеруге жағдай жасау үшін өте қолайлы және ыңғайлы;
Оқу материалын меңгеруде қиындық деңгейін, уақытын және көлемін таңдаудағы жекешілдік;
Интерактивті, өйткені, мұғаліммен, сыныптастарыңмен синхронды (чат, скайп) және асинхронды (пошта, форум) әрекеттесу арқылы оқуға болады. E-learning-тің басқа технологиясы – бұл мұғалімнің оқу сайты. Мұғалімнің оқу сайттарының ресурстары (бейнелекциялар, тест жұмыстар, практикалық тапсырмалар, форумдағы дискуссиялар, есептер шығару практикумдары, компаниялардың оқу-жаттығу жұмыстары) оқушыларға ыңғайлы уақытта керекті тақырыбымен өз бабымен жұмыстануға мүмкіндік береді. Сандық білім беру контентін электронды оқулықтар, компьютерлік ойындар, виртуалды жаттығу әдістері, ғылыми - әдістемелік зерттеулер құрайды.
Осылайша, e-learning технологиясы – бұл оқыту ортасы, оның көмегімен оқу үрдісін жекелеуге болады, оқытудың жылдамдығын таңдауға болады (ақпаратты қабылдаған кезде). Оқушы өзіндік жұмысты дербес компьютердің, ноутбуктың, ұялы телефонның көмегімен ұйымдастыра алады. Оқушылардың өзіндік жұмыстарының көлемін көбейту оқу үрдісін ақпараттық технологиялардың арқасында нығайтуға мүмкіндік береді.
Оқушы автоматтандырылған жүйеде өзінің жеке портфолиосын, күнтізбесін, күнделігін жүргізеді. Ал мұғалім күнтізбелік-тақырыптық жоспары бар электрондық дәптерді, сынып журналын, хабарландыру қызметін (алда болатын жоспарлы және жоспардан тыс жиналыстар мен кездесулер туралы оқушылардың ата-аналарына e-mail немесе sms-хабарламалар, есептелік және т.б. жіберу) толтыратын болады. Ата-аналар қауымы тәрбие мәселелері бойынша кеңестер алу, сондай-ақ қашықтықтан баласының сапалы орта білім алуы мен жетістіктері туралы ақпараттық хабарлама алу мүмкіндігіне ие болады. Сонымен бірге осы бағдарламаның артықшылығы – қосымша

ақпараттар арқылы мектептің порталын /сайтын/ ашып, мектептің тарихы, оқушы, мұғалім рейтингісі, құрмет тақтасы, ҰТБ-ға дайындығы, қашықтықтан оқыту курстары, ата-аналар комитеті, сынып жетекшілігі, т.б. мәліметтерді автоматты түрде енгізуге болатындығы.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесіне, мектеп өміріне енуде.

Әдебиеттер

1. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы:АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
2. Қазақстан және ТМД елдеріндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы (18-19 бет.38-39 бет. 118-119 бет. 460-461 бет).
3. Журнал «Мектеп» № 11(6 бет)

ӘОЖ 375.5.016.02:04

АРАЛАС ОҚЫТУ (BLENDED LEARNING) ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ РОЛІ

Одаманова Г.П., Бәймішева А.Ж. Сейсенбек М.Ә.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В этой статье обсуждается смешанное обучение, которое можно признать синергетической системой, направленной на максимальное использование преимуществ очного обучения и электронного обучения.

Summary

This article discusses blended learning, which can be recognized as a synergistic system aimed at maximizing the benefits of face-to-face learning and e-learning.

Ақпараттық технологиялардың жаңартылға нұсқасы болып табылатын цифрлық дәуір білім беру жүйесін жетілдіру мәселесін көкейкесті етуде. Технологиялық төңкерістің келуі білім беру технологияларынан да тап сондай өзгерісті талап етеді, солардың қатарында аралас оқыту (blended learning) технологиясы да бар.

Аралас оқыту - негізіне күндізгі оқу технологиясы мен электронды оқыту технологияларын біріктіру қағидасына негізделген АКТ және заманауи оқу

құралдары ұсынатын жаңа дидактикалық мүмкіндіктерге сүйенетін оқу үрдісін ұйымдастыру технологиясы. Аралас оқыту - бұл білім алушы, жекелеп алғанда оқушы немесе студент, білімді онлайн, яғни, өз бетінше де, мұғаліммен де ала алатын білім беру концепциясы. Мұндай қадам материалды оқып үйренудің уақытын, орнын, үйрену жолын бақылауда ұстауға мүмкіндік береді. Егер оқу уақытының 30%-дан 79%-ға дейінгі бөлігі онлайн өтетін болса ғана ол аралас оқыту деп танылатынын есте ұстаған жөн. Оның басым ерекшелігі ретінде келесі аспектілерді айтуға болады:

Әр білім алушы қажетті білімдер мен дағдыларды ыңғайлы форматта алуына мүмкіндік бар;

Оқыту қандай сұранысты қанағаттандыратыны және қандай нәтиже әкелетіндігін түсіну әрі жоспарлау;

Білім алуды басқарудың тиімді құрал-жабдықтарымен қамтамасыз ету;

Технология мен оқыту бірін-бірі өзара толықтыра және байыта түседі;

Білім алушылардың өзара және ұстаздармен белсенді әлеуметтік қатынаста болуы;

Білім алудың мезгіл мен мекенге тәуелді емес бола алуы;

Білім сапасының оқытудың тиімдірек құралдарын пайдалану салдарынан артуы;

Шәкірттің өз бетінше жұмыстануына басымдық берілуі;

Топтық жұмысты қолдану;

Білім беру траекториясының иілгіштігі;

Онлайн және офлайн оқу-әдістемелік контенттердің интеграциялануы; Көріп отырғанымыздай аралас оқытуды жүзеге асыру ҚР ББМС толықтай сәйкес келеді, яғни оны тәжірибеде қолдануға болады.

Заманауи білім беру жүйесі қалыпты, жақсы, базалық білім беріп қана қоймай, инновация туралы ойлайтын, креативті білім алушыларды дайындауы қажет. Аралас оқытудың модельдері, түрлері және артықшылықтары алдын-ала зерттеліп, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріне ендірілуі қажет Бұл біздің елімізге сандық дәуір сынақтарына төтеп беріп, Цифрлы Қазақстан бағдарламасын жүзеге асыруға, әлемнің бәсекеге қабілетті 30 елінің қатарына сәтті енуіне жағдай жасайды.

2017 жылдың қыркүйек айында елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың қатысуымен өткен цифрландыру мәселелері жөніндегі республикалық жиналыста Цифрлы Қазақстан бағдарламасы таныстырылған болатын. Мемлекет басшысы 2017 жылдың басындағы мемлекет халқына жолдауында атап өткен үшінші модернизацияның тірегі болып цифрландыру табылатынын баса айтты. Сондай ақ, Президент біліктілік деңгейі жоғары мамандарды дайындау маңыздылығын атап өтіп, бұл өз көзегінде білім беру саласындағы саясатты қайта қарауды қажет ететінін айтты: Оқушылардан зейнеткерлерге дейінгі барлық қазақстандықтар қайтадан кітапқа отырып, жаңа технологияларды үйрену қажет. Өмір бойы білім алу қағидасы қажеттілікке, қалыпты жағдайға айналуы тиіс[4]. Бұл жағдайда білім беру жүйесінің алдында үздіксіз білім алу үшін

заманауи білім беру технологияларын мөңгөріп және дер кезінде енгізу мәселесі өткір сұрақ болып тұр. Алдыңғы орынға цифрландыру немесе диджитализациялау құралы ретінде аралас оқыту (blended learning) технологиясы шығады. Замандасты сандық дағдылармен қаруландыру өте маңызды, себебі мұндай дағдыларға көптеген мамандыққа қажеттілігіне байланысты сұраныс артып келеді. Оқу процесінің білім контентін онлайн технологиялармен жеткізілуінің қанықтылық деңгейіне және қатысушылардың өзара қатынас дегейіне байланысты сарапшылар төмендегідей бөледі:
Дәстүрлі оқыту (электронды технологияларды қолданбай);
Веб-қолдаумен дәстүрлі оқыту(курстың 1-29% желіде жүзеге асады: контентті жеткізу, білім алушылардың өзіндік жұмысты орындауына LMS арқылы минималды түрде әрекет ету);
Аралас оқыту - blended learning (курстың 30-79% пайызы желіде жүзеге асады: аудиториядағы және желідегі сабақтар кіріктіріледі)
Толық онлайн оқыту(курстың 80% астамы желдіе өтеді, тіпті бетпе - бет оқыту болмауы мүмкін). Аралас оқытудың құрамдас бөліктері болып сыныпта оқу, қашықтықтан оқыту және Интернет арқылы оқыту табылады.
Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мүмкіндіктері ғана тек онлайн режимде өтетін оқытудан тиімділігі артық аралас оқытудың дамуына зор үлес қосты. Бұл ғылыми зерттеулермен дәлелденген. Жекелеп алғанда, Стэнфорд университетінің мамандары АҚШ білім беру федералды департаментінің тапсырысымен мыңнан аса дәстүрлі, онлайн және аралас оқыту туралы эмпирикалық зерттеулерді талдаған. Аралас оқытудың тарихы 1840-ж. бастау алады. И.Питман ең алғаш болып қашықтықтан оқыту курстарын ұйымдастырды. Ол өз шәкірттеріне тапсырманы хат түрінде жіберіп, олардың жауабын тексеріп отырған. Аралас оқыту қағидалары XX ғ. 60-ж. алғаш пайдалана бастаған, алайда термин алғаш рет 1999-ж. американдық Интерактивті орталығы интернет арқылы сабақ беруге арналған бағдарламалық жабдықтаманы шығарғаннан бастап қолданылды. Басқа педагогокалық технологиялардан айырмашылығы аралас оқытуда нақты автор жоқ, ол оқытудың бар әдістері мен тәсілдерін өзгертуге бағытталған талпыныстар жиынтығынан құралған. Сондықтан да бұл терминге дәл анықтама беру қиындық тудырады. Аралас оқытудың кейбір анықтамалары: Аралас оқыту - бұл оқыту тәсілдерінің (Bersin&Associates, 2003). Аралас оқыту - онлайн және күндізгі оқытуды сабақтастыру (Reay, 2001) 2006 ж. Аралас оқыту анықтамалығы (Bonk, 2006) мақаласында оның негізгі ерекшеліктерін бейнелейтін алғашқы сипаттамасы жарық көрді: Аралас оқыту - бұл күндізгі оқу (бетпе-бет білім алу) мен компьютер құралдарымен оқытудың үйлесімділіпне негізделген оқыту. Аралас оқыту АҚШ және Еуропада кең таралды. Бұл интернет коммуникациясының жақсы деңгейі мен халықтың компьютерлік сауаттылығының жоғарғы көрсеткішімен түсіндіріледі. Өлеуетті студенттердің техникалық (компьютерлік) жабдықталуы да аз роль ойнаған

жоқ. Педагогикалық тәжірибеде аралас оқыту қағидалары ұстазғамұғалімге келесі мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді:
1. Білім берудің қол жетімділігі мен иілгіштігін арттыру арқылы, олардың жеке білімділік қажеттілігін, оқу материалын игерудің қарқыны мен ырғағын ескере отырып білім алушылардың білім алу мүмкіндігін арттыру;
2. Оқушының белсенді әрекетін қалыптастыруын ынталандыру: оның уәжін, әлеуметтік белсенділігін, дербестігін арттыру, соның ішінде оқу материалын игеруде рефлексия мен өзін-өзі талдау қабілеттерін арттыру, нәтижесінде білім беру процесінің тиімділігін тұтастай арттыру;
3. Педагог стилін өзгерту: білімді трансляциялаудан оқушылардың өз білімдерін құрастыруға жағдай жасайтын интерактивті өрекеттесуге ауысу;
4. Білім беру үрдісін білім алушы оқу мақсаттары мен оған жету жолдарын өзінің білім алу қажеттілігін, қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып өз бетінше анықтай алатындай жекелендіру және дербестендіру, ал мұғалім көмекші және тәлімгер ролін сомдайды;
Сандық білім қорларының көпмөлшерлілік, тапсырмалары мен оқу ақпаратын ұсынудың сан алуандығы, мазмұнның көпдеңгейлігі сияқты қасиеттері мазмұнның көпнұсқалық қағидасын жүзеге асыратынын ескерсек, ол өз кезегінде оқу үрдісін иілгіш және икемделгіш етеді, оқытуды дербестендіруге жағдай жасайды. Аталған қағида оқу материалдарының, тапсырмалардың, оқу үрдісін ұйымдастыру формаларын білім алушының өз ұстанымдарына сай алуан түрлі етуді көксөйді, яғни әр оқушының өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасайды. Нәтижесінде, білім мазмұнын сызықты емес игеру мүмкін болады және білім беру үрдісінде оқушылардың тұлғалық ерекшеліктері ескеріледі, бұл өз кезегінде сандық білім қорларын аралас оқытудың ажырамас бөлшегі етеді. Аралас оқыту модельдерін жүзеге асыруда түрлі типтегі сандық білім беру қорлары мен онлайн-сервистерді пайдалануға болады:
Білім беруді басқару жүйелері (LMS, Learning Management System, мысалы, Moodle, Edmodo және т.б.);
оқу объектілерінің сандық топтамалары (мысалы, Хан академиясы, BilimLand), ad);
оқу онлайн-курстары
контент пен оқу объектілерін жасау және жариялауға арналған құралдар (мысалы, тест құрастырғыштар, тарсия kahoot, quizlet, т.б.);
байланыс және кері байланыс құралдары (Mirapolis, Vebinar. ru, Скайп, Google-чат, т.с.с.);
құралдары (мысалы , Google Docs, Word Online, т.б.);
қауымдастық құру құралдары (әлеуметтік желілер);
оқу қызметін ұйымдастыру құралдары (электронды журналдар, Kundelik.kz, т.б.).
Аралас оқыту қолдануға және әрі қарай дамытуға кең мүмкіндікке ие дамып келе жатырған педагогикалық технология. Дұрыс және толыққанды

пайдаланылған кезде аралас оқыту тұлғаның XXI ғасыр дағдылары деген атпен де белгілі құнды қасиеттерінің қалыптасуына жағдай жасайды:
Берілген мәселені тапсырманың барлықаспектілерін ескере отырып көшенді шешу қабілеті;
Сын тұрғысынан ойлау, сөнімді ақпарат көздерін таңдап, мәселені шешуге бағытталған ақпаратты әрәктей алу қабілеті;
Жасампаздық, қолда бар ақпаратты шығармашылық тұрғыдан сүзгіден өткізіп, жаңа идеялар мен шешімдерді синтездеу қабілеті;
Топтық жұмыс, басқа адамдар өнімді жұмыс дағдысын ұйымдастыру, пікірлес адамдарды іздеу, топтар құра алу қабілеті; ол Өмір бойы білім алу қағидасын жүзеге асыру;
Шешім қабылдай алу және сол үшін жауап беру қабілеті.
Қазіргі заманғы сабақтарды жоспарлауға деген дидактикалық талаптар пәндік қана емес, метапәндік, сондай-ақ оқушылардың тұлғалық нәтижеге жетуіне бағытталған. Аралас моқыту модельдерін жүзеге асыру сабақты сабақ тақырыбын, мақсаты мен міндеттерін тұжырымдауда, оқушылар әрекетін жоспарлап, олардың қызметін басқару және түзетуді іске асыруда, үй тапсырмасын даярлап, бағалауды жаңа талаптарды басшылыққа алады. Оқушы дәстүрлі сабақтарда сабақта отырып мұғалімнің айтқанын белсенді емес орындаушыдан аралас оқытуда басты қайраткерге, ал мұғалім оқу үрдісін жасырын басқарушыға айналады, яғни оқушыларды шабыттандырады.
Оқушылар сабақтың тақырыбын, мақсат-міндеттерін, олардың өзектілігін анықтауға тікелей араласып, мақсатқа жету жолдарын жоспарлауға белсенді араласады, белгіленген жоспар бойынша жұмыс жасайды, сонымен қатар бақылау (өзін-өзі бақылау, өзара бақылау) жүргізіп, соның нәтижесі бойынша өз қызметін реттейді, соның нәтижесі арқылы өз қызметіне баға береді. Мұғалім сабақтың көз-келген уақытында кеңес береді, ақыл айтады, көмектеседі. Оқушылар қызметін дұрыс ұйымдастырғанда мұғалімге сабақты жоспарлау кезеңінде ақ мөтапәндік және тұлғалық нәтижеге жету үрдісінің қаншалықты сапалы өтетіні белгілі болады. Аралас оқыту технологияларын қолдану педагог ролін түбегейлі өзгертіп, оны тьютор, кеңесші деңгейіне көтереді. Педагогтың міндеті оқушыларға мақсатқа жетер жолда педагогикалық қолдау, көмек көрсету Педагог - тьюторды келесі көсіби қырлары ерекшелейді: жоғары кәсібилік және өз пәндік аймағындағы тиянақты білімі, ой өрісінің кеңдігі, жоғары деңгейдегі тіл табысқыштық, төзімділік, көшбасшылық қабілеттер мен топта жұмыс жасай алуы, даулы жағдайларда шешім таба білу, жауапкершілік, оқушыларды ілестре білу қабілеті, жеке және топтық рефлексия дағдыларына ие болуы.
Қорыта айтқанда, аралас оқытуды бетпе-бет оқыту мен электронды оқытудың артықшылықтарын барынша тиімді етуге бағытталған синергиялық жүйе деп қарастыруға болады. Сандық (цифрлық) білім беру қорларын пайдалану - аралас оқытудың маңызды әрі ажырамас құраушысы. Бұл қорлар электрондық болғандықтан полиграфиялық баспалардан айқын артықшылықтары бар.

Әдебиеттер

Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы:АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың 2017 жылғы 10 қаңтар Қазақстан халқына Жолдауы.

Костина Е.В. Модель смешанного обучения (Blended Learning) и ее использование в преподавании иностранных языков//Известия высших учебных заведений. Серия: Гуманитарные науки. 2010. Т. 1. № 2. С. 141-144.

Information and Communication Technology in Education. A Curriculum for Schools and Programme for Teacher Development. – UNESCO, 2002. – 148 p. [Электронный ресурс]. – Режимдоступа: http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129538e.pdf

UDC

SOCIAL NETWORK INSTAGRAM AS A GENRE OF INTERNET COMMUNICATION

Анарбекова Б.Д – М1703-19 тобының магистранты

Ғылыми жетекшісі Шингарева М.Ю- PhD, доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается популярный жанр интернет-коммуникации Инстаграма. Обсуждаются взгляды лингвистов на жанровую классификацию коммуникационных платформ в сети Интернет, место и значение Инстаграм в ряде других жанров интернет-коммуникации, его специфика и особенности. Подчеркивается комплексный характер, многофункциональность Инстаграма, особые свойства языковых форм выражения. Особое внимание уделено необходимости изучения типов виртуальной коммуникации, роли технологических средств в формировании новых коммуникационных платформ в Интернет-пространстве.

Түйін

Мақалада интернет - коммуникациясының танымал жанры Инстаграм туралы қарастырылады. Лингвисттердің интернеттегі коммуникациялық платформалардың жанрлық жіктелуі және де байланыстың басқа да жанрларындағы Инстаграмның орны мен маңызы, оның ерекшеліктері туралы көзқарастары талқыланады. Инастаграмның жан-жақты сипаты, көп функционалдылығы, тілдік өрнек формаларының ерекше қасиеттері баса көрсетілген. Виртуалды байланыс түрлерін, интернет-кеңістіктегі жаңа коммуникациялық платформаларды қалыптастырудағы технологиялық құралдардың рөлін зерттеу қажеттілігіне ерекше назар аударылады.

Technological progress has never stood still, but in recent decades, the development of Internet technologies has significantly expanded the boundaries of reality, creating a unique virtual world that exists in the Internet. Internet. At the same time, new social groups, societies that do not know borders in the literal sense of the word, began to be created. New virtual communities easily become international. Modern communication space offers new types of communication, and among all forms of communication on the Internet, it is very popular. Technological progress in the context of world globalization community has led to the emergence and development of new ways of communication. One of the striking features of our time is the rapid development of means of mass communication, which marks the emergence of a new form information exchange in a space constructed using digital technologies. In a computer environment, interlocutors create certain patterns, norms and rules of language interaction, while modifying the communication process itself in its classic understanding. The purpose of this study forces attention to be focused on mass communication, that is, communication involving the presence of at least three participants: the transmitting subject (communicant) - the transmitted object (message) - the receiving subject (recipient). By creating new global opportunities for communication, the Internet creates and new models of speech behavior. Essentially, mass communication is a kind of phenomenon of language culture, dictating a change the specifics of understanding the categories of text and discourse, where under the text understand the abstract construct that forms organized speech [Big Encyclopedic Dictionary 2000: 286] The invariant of most definitions of communication as a communication activity is the concept of information (information exchange). Communication is a process that has a pronounced informational character. That is why, depending on the interpretation of information, we can get different ideas about communication. A common point in the interpretation of the concept of communication is the process of transmitting information, its flow, which characterizes the dynamic nature of the phenomenon under consideration.

Mass communication - historically developed and the technically mediated process of creating, storing, distributing, distributing, perceiving and exchanging information between a social subject and an object develops over time [Tumanyan 1984: 7J. Mass communication is a system of interconnections that allows a large number of people to get simultaneous access to socially significant information, regardless of their location and social status [Belikov, Krysin 2001]. Analyzing communication on the Internet, we can distinguish the following characteristic features of Internet discourse:
1) limited means of expression - a minimum of non-verbal information;
2) the substituted nature of communication - "when a minimum of information about the virtual interlocutor initiates special attention to metatext information and its "completion" to the necessary conclusions" [Goroshko 2006: 165-175];
3) emotionality - trying to compensate for the lack of non- verbal information, people Express their thoughts more emotionally in writing;

4) anonymity - information about the participants of the communication can be incomplete, false, or missing altogether. It is practically impossible to reveal your identity by any means;
5) distance - people who communicate via the Internet can be as far away from each other as they want;
6) emancipation - a consequence of anonymity and distance, in which the communicant can more freely Express their thoughts, without fear of any consequences;

In most studies of this phenomenon, it is noted that mass communication is characterized by: 1) the availability of technical means, 2) the presence of a mass audience, 3) the variety of communication channels, 4) the variability of communication tools (Zinchenko, Meshcheryakov 2005]. Modern information networks the Internet the most they clearly reflect these characteristics, given the global geographical status that determines the uniqueness of the language field of the network, where digital means of information exchange are used. By creating new global communication opportunities, the Internet creates and new models of speech behavior. In fact, mass communication is a peculiar phenomenon of language culture that dictates a change in the specifics of understanding the categories of text and discourse, where text is understood as an abstract structure that forms organized speech [Moskalskaya 1981; Vereshchagin, Kostomarov 1983], under the discourse - various types of its actualization [Arutyunova 1998; Skoropanova 2002]. Since mass communication has developed rapidly in recent years, let's consider the phenomenon of text specifically in this environment.. Do not forget that a person, being a part of society, is affected by technological progress, which in the context of the globalization of the world community, of course, leads to the emergence and development of completely new ways of communication, clothed in virtual forms of implementation in computer communication networks. Technological factors affect both online chat communication and real-world communication. Taking into account the above about the types of discourse, it can be assumed that the language on the Internet is subjected to such the same influence as the language in the real world, and, accordingly, tends to save. Taking into account the mass nature of communication on the Internet, as well as the linguistic differentiation and language variability appropriate for such communication , it is necessary to determine possible linguistic situations for further research. Among the communication situations typical for a virtual environment, the following can be distinguished: social networks, email, chat groups, virtual worlds, and the world wide web.

1. Email or e-mail. Email is the use of computer systems for transferring messages between users. AT the contact list can include family, friends, colleagues. Incoming list letters are also filled with letters from companies that somehow learned about interests of the user. Many of the letters adhere to a certain length and style.
2. Chat groups are lengthy discussions on a chosen topic, which is organized in "rooms" on certain Internet sites. There are two situations, depending on whether the communication takes place in real time (synchronously) or alternately

(asynchronously). Some chat groups are global, their members can be from different geographic points of the Earth, but there are also chat groups that can contain users within the same country or be regional.

3. Virtual worlds are an imaginary space in which people can take part in text-mediated fantasy social interaction.

Today is gaining communication on social networks. .The most successful social network, considered as a form of micro blogging, a full-fledged platform for advertising, promotion and communication, in our opinion, is Instagram. Below we give a number of arguments in favor of this thesis.

• The social network has 1 billion users, which is more than 40% of all Internet users.
• 500 million people use the social network Instagram every day.
• 80 million photos are uploaded by users every day.
• Instagram is most actively used by people aged 18 to 29 (59%), followed by the group of 30-49 (33%).
• 50.3% of users are women, 49.7% are men,
• Every day 500 million people upload Stories

Instagram post is always secondary, complex (combined) hypergenre, which includes a set of speech genres organized non-linearly (caption to a photograph, a message about place, message about the persons marked in the photo). In its turn, photo caption may include subgenres (speech genres of other levels similar to the primary genres of everyday communication): advice, requests, compliments, congratulations, thanks, information messages, requests for information, jokes, etc. Comments that may accompany the post of the author of the account, also represent sufficient variety of subgenres. An important feature of Instagram is that communication as such fades into the background, the main information is transmitted visually. However, in Instagram is actively communicating through comments, allowing users to express their attitude towards published photographs. Instagram comments are a means of additional expressiveness. User communication speed through comments appears from the moment the photo was published and continues actively act as long as the photo is in the profile buser, which indicates the asynchronous communication in within this genre. Highlighting the genre originality of Instagram, Yu.V. Shchurina writes about three of its main features: creolized character, use of hashtags and interactivity. CM. Karpoyan adds synchronicity to these features. In addition, K.V. Kiuru highlights hypertextuality and intertextuality.

Let's take a look at each of these features:

creolization

Despite the fact that Instagram was created as a platform for publishing a photo, it quickly became a platform for verbal communications. Combining graphic and written communication, Instagram has become a creolized social network that connects verbal and visual speech genres, where the center of communication is a photograph signed by the author and corresponding comments.

hashtag

Hashtag (English Hash - symbol "#" + tag - tag, tag, label, tag) Are words or phrases starting with a "#" followed by any combination of permitted non-whitespace characters. Hashtags allow users to group photos by topic or type. Besides, hashtags have become a new form of self-expression. For example, some users come up with their own hashtag, which can become popular. Despite the fact that the hashtag was created as a way to group the published photos, now it is a way to communicate, convey mood and emotions.

interactivity

Another characteristic feature of the social network Instagram has become interactivity. By uploading photos, the author receives a certain reaction from their subscribers. Appreciating each other's photos Instagram users make it clear which photos they like more, and what they want to see in their news feed. Interactivity manifests itself in the fact that subscribers can influence the content of their feed and its thematic focus.

hypertextuality

Hypertext is a link between individual texts that are carried out in a single environment. It is thanks to hypertextuality that users of the social network Instagram can find and communicate with new people linked by a specific hyperlink.

intertextuality

Intertextuality is a general property of texts, expressed in the presence of connections between them, due to which the texts can be different ways to refer to each other. On Instagram, this manifests itself through availability of links to any Internet resources, as well as through cross-posting messages from other social networks.

N.S. Kozlova believes that a significant difference between users of this network and its opponents, there are 3 psychological qualities: dissatisfaction in communication, overcompensation and rationalization. ***Overcompensation*** -users of this social network have a pronounced protection in the form of overcompensation, trying to get approval from other users, that is, tolerate dissatisfaction with needs from real life to the sphere of the virtual world . The peculiarity of the social network Instagram lies in its “visual format ”, but for people appearance is very valuable. So find approval recognition, you can get "friendship" with the help of encouraging comments and compliments to other users**.** ***Rationalization*** of Instagram users are less developed than those who are not, concluding from this that users of this social network do not try find a logical explanation for what happened, but are prone to unconstructive forms of protection. ***Self-esteem and the need for communication*** -c omparing the levels of self-esteem in two test groups, does not reveal significant differences, but users social network Instagram show clear dissatisfaction in communication. As for the psychological profile of users of the social network Instagram, it is noted that they often transfer dissatisfaction from real life to the sphere of the virtual world, are prone to non-constructive forms of protection, showing a clear lack of communication. However, this says little about the social network Instagram from the side of the language features encountered there, which are practically not studied.

Thus, Instagram is a social network in which there are already more than one hundred million active users communicating between yourself with the help of photos, videos and comments to them. Despite, that Instagram is one of the most popular social networks in our time, as a genre of communication, it is still quite young and, as a result, little studied. It is obvious that the social network Instagram has its own features such as interactivity, synchronicity, creolization, hyper- and intertextuality, the use of hashtags, and the same visual format of communication. As for the psychological profile of users of social network Instagram, it is noted that they often carry dissatisfaction from real life in the virtual world, are prone to non-constructive forms of protection, showing a clear lack of communication. However, this is not enough talks about the social network Instagram from the side of those who meet there linguistic features that are practically not studied.

List of used literature:

Rating of social networks in 2020. [Electronic resource].
Kozlova N.S. Social network "Instagram" as a social and psychological phenomenon // Young scientist. – 2014. – №16. – P. 387 - 390.
Kiuru K.V. Digital genres of modern media text: Pin, Insta, Twit // Sign: the problem field of media education. - 2016. - No. 1 (18). [Electronic resource] Access mode: URL: https://cyberleninka.ru/article/n/digital-zhanry-sovremennogo-mediateksta-pininsta-twit
Shchurina Yu. V. Genre originality of the social network Instagram // Genres of speech. - 2016. - No. 1. - S. 156 - 168.
Karpoyan S. M. Instagram as a special genre of virtual communication // Philological sciences. Questions of theory and practice. Tambov: Diploma, 2015. - No. 12 (54): in 4 hours - P. 84 - 88

УДК

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ ОБУЧЕНИЯ ПРИ РАБОТЕ С ТЕКСТАМИ

Ахметова Акмарал Баиенкожаевна
Учитель русского языка и литературы
ООСШ №130 г.Шымкент

Түйін

Бұл мақалада мәтінмен жұмыс барысында тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану жолдары көрсетілген

Summary

This article shows you how to use effective methods when working with text

Важнейшей задачей современной казахстанской школы является развитие гуманистических тенденций образования, восстановление поликультурных функций языка. Языковое образование входит в систему гуманитарного образования, сутью которого является изучение человека в его отношении к миру. Отношение человека к миру проявляется в его речи.

Предмет «Русский язык» в школах с казахским языком обучения закладывает фундамент общего филологического образования учащихся как целостной

системы, изучающей духовную культуру народа, выраженную в языке и литературном творчестве.

Наряду с этим обучение русскому языку определяется национальной спецификой образовательного пространства Республики Казахстан. Необходимость интеграции нашего государства в мировое сообщество создаёт благоприятные условия для развития языковых процессов, служит основой для формирования межнационального и межкультурного общения как внутри республики, так и на межгосударственном уровне.

Всё большая открытость нашей страны, развитие и укрепление межгосударственных, политических, экономических и культурных связей, интернационализация всех сфер жизни способствуют тому, что многоязычие становится реально востребованным в обществе.

Незнание языков приведёт к тому, что будущие поколения не смогут полноправно принимать участие в диалоге культур.

Наряду с казахским русский язык функционирует в нашей стране как официальный, употребляющийся в качестве языка межнационального общения между народами.

Соответственно, предполагается грамотное владение устным и письменным русским языком гражданами Республики Казахстан, осуществляющими деятельность в правовой, экономической, научной, общественной и других сферах на территории государства на должном уровне и в соответствии с требованиями к применению языка.

Одна из важнейших задач современной школы – формирование функционально грамотных людей. Что такое «функциональная грамотность»? Функциональная грамотность – способность человека вступать в отношения с внешней средой, быстро адаптироваться и функционировать в ней. Основы функциональной грамотности закладываются в начальной школе, где идет интенсивное обучение различным видам речевой деятельности – письму и чтению, говорению и слушанию.

Сегодня обучение чтению и письму в школе не может ограничиваться академическими целями, оно должно включать функциональные и операционные цели, связанные с повседневной жизнью и трудовой деятельностью. Новая государственная программа обучения ориентирует учителя на развитие функциональной грамотности учащихся. При обучении родному языку делается акцент на текстоведение, актуализируется коммуникативный подход и учитываются особенности мультикультурной среды.

В программе по предметному циклу «Язык и литература» в разделе «Языковая и литературная компетенция» на разных ступенях обучения дублируются навыки и умения, без которых сегодня невозможно справляться с решением жизненно важных задач:

- осмысленно читать и воспринимать на слух, а также продуцировать тексты разных типов (информационного и прикладного характера, литературные тексты);
- уметь извлекать информацию из разных источников;
- учиться находить и критически оценивать информацию из СМИ и Интернета;
- уметь пользоваться источниками и ссылаться на них;
- уметь читать таблицы, диаграммы, схемы, условные обозначения и уметь применять их при подготовке собственных текстов;
- реализовывать разные стратегии чтения при работе с текстом.

Школа должна научить своих учеников применять полученные знания в повседневной жизни. При обучении русскому языку в казахской школе в направлении «читательская грамотность» особое место в учебном процессе занимает текст. Он помогает выполнять не только образовательные, но и воспитательные задачи. При формировании духовно-нравственных качеств личности. Художественный текст служит основой для упражнения в развитии связной речи. Основным методом в совершенствовании умения воспринимать текст является анализ текста.

В сегодняшних условиях существуют множество методов и приёмов работы с текстом. Например, метод дискуссий, дебатов можно вводить в практику работы уже с учащимися 5 класса. В старшем подростковом возрасте предложенный метод наиболее интересен, так как способствует формированию умений вступать в контакт с любым типом собеседника и поддерживать контакт в общении, соблюдая нормы и правила, слушать собеседника, стимулировать собеседника к продолжению общения, изменять при необходимости речевое поведение.

Такой метод позволяет учащимся свободно излагать свои мысли, свое мнение, точку зрения, а также проводить связь с жизнью. На уроках также можно использовать метод проектов, защита презентаций, создание и демонстрация компьютерных презентаций, которые помогают преодолеть трудности, связанные с личностными переживаниями, чувством неловкости, неуверенности. Индивидуальная форма работы на уроках с применением приемов «Фишбоун» (рыбья кость), «Инсерт», «Трехчастный дневник», «Оценочное окно», «Синквейн» помогает учащимся интерпретировать, систематизировать, критически оценивать, анализировать информацию с позиции решаемой задачи, делать аргументированные выводы.

Также на уроках для развития функциональной грамотности чтения учащихся используются следующие задания:

Задания на уровень "Анализ":

1. Работа над текстом «С кем дружить?»

- Как вы думаете, в человеке надо стараться видеть только плохое или только хорошее? Почему?

-Почему Алия хорошо знает, с кем ей надо дружить?

2. Составление плана к изложению.

3. Нарисовать такую таблицу у себя в тетради, заполнить ее и проанализировать.
Знаю - Хочу знать - Изучил
Окончание – это … Основа - это…. Корень - это… Суффикс - это…
Приставка - это…
4. Ролевое чтение диалога.
5. Игра «Найди лишнее слово»:

Сад	лето	гора	вода
Сажать	лететь	горный	водный
Сажа	летний	гореть	водитель
Посадка	летом	гористый	водопад

6. Игра «Найди общее» птица жизнь зверь
Задания на уровень "Синтез":
1. Работа с текстом «Многозначные слова».
-Угадай, какое определение подходит к рисункам
2. Творческая работа. Составьте текст из данных слов и выделите части слов:
Начаться, новый, учебный, год. В, школа, начаться, занятия. Мы, изучать, история, русский язык, география, ботаника. На, уроки, мы, читать, писать, рисовать, петь. После, уроки, играть, выполнять, домашние, задания.
3. Составьте кроссворд или ребусы с однокоренными словами
4. Составьте диаграмму Венна
ОДНОКОРЕННЫЕ СЛОВА……ФОРМА ОДНОГО И ТОГО ЖЕ СЛОВА
Задания на уровень "Оценка":
1. Конкурс на лучшего чтеца
2. Чтение текста «Когда лучше учить уроки?» Высказать свое мнение в форме рассуждения.
Ответ можно начать так:
А) - Я считаю, что уроки нужно учить поздно вечером, потому что:
Б) – Я думаю, что уроки надо учить после небольшого отдыха днем, потому что:
4. Развитие речи. Как вы понимаете выражение: «Труд - корень всей нашей жизни». Докажите свое мнение.
5. Выполните творческое задание. Вставьте в предложения родственные слова.
Недалеко от нас …… дом. Завтра ……. начнут возводить стены. На ……площадку подъезжают грузовые машины. Дом …….. к празднику – Дню Республики.
Обучение на уроках русского языка должно строиться с учетом необходимости формирования у учащихся различных коммуникативных умений и навыков:
умений понять тему сообщения, логику развития мысли,
извлечь нужную информацию (полно или частично),
проникнуть в смысл высказывания — слушание;
навыков изучающего чтения;

умений ведения диалога и построения монологического высказывания — говорение;
умений, осмысливая тему и основную мысль (идею) высказывания, собирать и систематизировать материал, составлять план, пользоваться различными типами речи,
строить высказывание в определенном стиле, отбирать языковые средства,
совершенствовать высказывание — письмо, говорение,
Результативность уроков русского языка находится в прямой зависимости от того, насколько рационально организована сменяемость устных и письменных заданий, как продумана взаимосвязь устной и письменной речи учащихся, созданы ли условия для преодоления учениками трудностей, возникающих при переходе от мысли к речи, от речи к мысли.
Особое место в развитии речи учащихся принадлежит работе с текстом.
На уроках русского языка и литературы я использую следующие стратегии активного обучения:
«Толстые» и «тонкие» вопросы; «Горячий стул»; «Только одна минута»; «Трехшаговое интервью»; «Шесть шляп»; «Думай! Найди! Делись!»; «Слушающая тройка» и другие.
Данные стратегии используются на уроках с детьми, мотивируя их побуждение к деятельности, к работе над словом. Работу с текстом провожу на лучших образцах литературы и связываю его с такими понятиями, как текст, средства связи, речевое оформление. При работе с текстом обращаю внимание на такие понятия, как тип текста, обобщение и интерпретация, оценка и рефлексия. Приведу примеры применения данных стратегий на уроках. Например, при изучении темы «СПП с несколькими придаточными» на стадии вызова учащимся дается задание составить «толстые» и «тонкие» вопросы по теме. «Толстые» и «тонкие» вопросы, которые учащиеся могут задать друг другу.
Стратегию «Шесть шляп» можно применять, в основном, в работе с текстом. Она обеспечивает самостоятельность, активность учеников в их совместной работе в процессе учебной деятельности, развивает критическое мышление, помогает в освоении культуры работы с текстом.
Данный метод предлагается использовать в течение всего урока: от начала до конца. Зайдя в класс, после организационного момента, психологического настроя и разминки, где ученики делятся на группы, предлагается ребятам следующее:
-Ребята, сегодня мы будем рассматривать целый наш урок с позиции шести шляп мышления.
Каждая группа получает по две шляпы. Ученики знают, как работать по этой стратегии. Под белой шляпой – факты, что нам известно. Под зеленой – каковы творческие идеи по применению, под желтой шляпой – плюсы, позитивные моменты. Под черной шляпой – негативные стороны, под синей – контроль, все ли высказывания соответствовали заявленной шляпе: обобщение и выводы.

Группа, получившие «белую шляпу» в течение всего урока должна заниматься сбором информации и фактов, цифрами. Ученики, получившие «черную шляпу» должны записывать все трудности, с которыми они столкнулись. Группа, имеющая «желтую шляпу» выявляют позитивные стороны хода урока, а «красная шляпа» в конце урока высказывает свои эмоции и чувства. «Зеленая шляпа» подает творческую идею, изменяет что-то, выходит за рамки старых идей. Ребята под « синей шляпой» управляют процессом восприятия, делают обобщения и выводы.

Технология активного чтения включает в себя 3 этапа работы с текстом: до чтения, во время чтения и после чтения.

I этап. Работа с текстом до чтения.

Предвосхищение, предугадывание предстоящего чтения.

Определение смысловой, тематической, эмоциональной направленности текста, выделение его героев по названию произведения, имени автора, ключевым словам, по иллюстрации с опорой на читательский опыт.

Постановка целей урока с учетом общей (учебной, мотивационной, эмоциональной, психологической) готовности учащихся к работе.

Фрагмент урока в 8 классе.

- Догадайтесь, о чём пойдёт речь на нашем уроке?

Составьте пословицу и объясните её смысл. (Работа в группах)

1) Слово, злое, доброе, калечит, лечит, а.

2) Дело, пело, делай, сердце, доброе, чтобы.

Группы составляют пословицы:

1) Доброе слово лечит, а злое калечит.

2) Делай доброе дело, чтобы сердце пело.)

- Чему учат эти слова? Какова тема занятия? (Добро и зло)

II этап. Работа с текстом во время чтения.

Цель этапа: понимание текста и создание его читательской интерпретации

-Первичное чтение текста.

-Чтение текста «с карандашом»

-Определение основных понятий (без чтения всего текста)

-Составление таблиц (выборочное чтение)

-Составление плана текста (для пересказа)

-Поиск пропущенных слов

-Выявление первичного восприятия (например, с помощью беседы).

-Выявление совпадений первоначальных предположений учащихся с содержанием, эмоциональной окраской прочитанного текста.

-Перечитывание текста - повторное чтение (всего текста или его отдельных фрагментов).

-Анализ текста (приемы: диалог с автором через текст, комментированное чтение, беседа по прочитанному, выделение ключевых слов и проч.).

-Постановка уточняющего вопроса к каждой смысловой части.

-Беседа по содержанию текста.

-Обобщение прочитанного. Постановка к тексту обобщающих вопросов.
-Выразительное чтение.
III этап. Работа с текстом после чтения.
Цель этапа: достигнуть понимания текста на уровне смысла, корректировка читательской интерпретации, доведение читательских впечатлений до уровня законченной мысли.
1.Концептуальная (смысловая) беседа по тексту. Учитель ставит концептуальный вопрос к тексту в целом. Далее следуют ответы детей на этот вопрос и беседа. Ее результатом должно стать понимание авторского смысла. Цель – корректировка читательской интерпретации авторским смыслом.
Коллективное обсуждение прочитанного, дискуссия. Выявление и формулирование основной идеи текста или совокупности его главных смыслов.
2. Знакомство с писателем. Беседа о личности писателя рекомендуются после чтения произведения, а не до, поскольку именно после чтения эта информация ляжет на подготовленную почву: ребенок сможет соотнести ее с тем представлением о личности автора, которое у него сложилось в процессе чтения. Работа с материалами учебника, дополнительными источниками.
3. Работа с заглавием, иллюстрациями. Беседа о смысле заглавия, о его связи с темой, главной мыслью автора и т.д. Вопросы по иллюстрации: какой именно фрагмент текста проиллюстрировал художник (а может быть, это иллюстрация ко всему тексту в целом)? Точен ли художник в деталях? Совпадает ли его видение с вашим? И т.д.
4.Выполнение творческих заданий.
Данная технология резко отличается от традиционной технологии передачи ученику готового знания. Теперь учитель организовывает исследовательскую работу детей так, что они сами «додумываются» до решения ключевой проблемы урока и сами могут объяснить, как действовать в новых условиях. Учитель становится – наблюдателем и наставником.
Процесс работы с произведением – это обобщение, поиски и открытия истин, сотрудничество по схеме ученики – учитель – автор. Ученик – не просто слушатель и исполнитель – он творческая личность, его работа на уроке исследовательская, а роль учителя всё более сводится к «режиссированию» этой активной, познавательной деятельности учащихся. Творчески раскрепощённые и эмоционально настроенные дети глубже чувствуют и понимают прочитанное.
В заключении хочется сказать, что использование на уроках русского языка различных методов и приемов в направлении «читательская функциональная грамотность школьников» позволяет научить учащихся искать закономерности, рассуждать по аналогии, что, несомненно, повышает мотивацию к обучению, дети больше читают, учатся более-менее контролировать свои результаты, учатся сотрудничать, самостоятельно находить ответы на вопросы путём логических рассуждений, чувствовать ответственность за поведение и действия себя и других, аргументировать свою

точку зрения, выслушивать собеседника и вести диалог. Такая система работы позволяет активизировать творческую деятельность учащихся, выработать активную жизненную позицию, сформировать творческую личность.

Использование на уроках стратегий активного обучения дает хорошие результаты: развивает творческие, исследовательские способности учащихся, повышает их активность; способствует более осмысленному изучению материала, приобретению навыков самоорганизации, повышает интерес к предмету, способствует формированию у детей указанных выше универсальных учебных действий. А также делает уровень преподавания учителя соответствующим современным требованиям образования.

Литературы:

1. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование, 2003г.
2. Воителева Т.М. Теория и методика обучения русскому языку. - М.: Дрофа. 2006 г.
3. Журнал «Русский язык в школах и ВУЗах Казахстана» 2009 г.
4. Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. – М.: Знание, 2000.

УДК

ОРГАНИЗАЦИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аширбаева Жанна Рахматуллаевна
Учитель русского языка и литературы
ООСШ №130 г.Шымкент

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі мен әдебиет пәндерінде сабақ барысында рефлексиялық іс-әрекетті ұйымдастыру жайлы сөз болған

Summary

This article is about lessons in Russian language and literature. There was talk about the organization of reflexive activities

Одной из главных задачей современной школы сегодня является создание условий для самостоятельного выбора человека, формирования готовности и способности действовать на основе постоянного выбора и умение выходить из ситуации выбора без стрессов. В основе данной компетенции лежит развитая рефлексивная деятельность.

Цель этой статьи – предложить коллегам методы и приёмы по формированию рефлексивной деятельности, которые эффективно используются на уроках русского языка и литературы.

Смысл предлагаемых видов рефлексии заключается в том, чтобы ученик смог “спроектировать” полученные знания на свой внутренний мир, задача учителя – воспитать мышление, предусматривающее смещение акцентов в усвоении

знаний с увеличения объема информации на выработку личностного отношения к знаниям, критическое их осмысление. Поэтому на уроке мы учим выделять главное, планировать собственную деятельность, анализировать, оценивать. Слово рефлексия происходит от латинского reflexio – обращение назад. Словарь иностранных слов определяет рефлексию как размышление о своем внутреннем состоянии, самопознание. Толковый словарь русского языка трактует рефлексию как самоанализ. В современной педагогике под рефлексией понимают самоанализ деятельности и её результатов «учителя будут помогать ученикам отслеживать и оценивать свое дальнейшее обучение посредством обратной связи»[1,с142]

Рефлексия может осуществляться не только в конце урока, но и на любом его этапе. Её цель: выстроить смысловую цепочку, сравнить способы и методы, применяемые другими со своими.

Исходя из функций рефлексии, ученые предлагают следующую классификацию:

- рефлексия настроения и эмоционального состояния,
- рефлексия деятельности,
- рефлексия содержания учебного материала.

Проведение рефлексии настроения и эмоционального состояния целесообразно в начале урока с целью установления эмоционального контакта с учащимися и в конце деятельности. Применяются карточки с изображением лиц, цветовое изображение настроения, эмоционально-художественное оформление (картина, смайлик, музыкальный фрагмент).

Рефлексия деятельности дает возможность осмысления способов и приемов работы с учебным материалом, поиска наиболее рациональных. Этот вид рефлексивной деятельности нужен при проверке домашнего задания, защите проектных работ. Применение этого вида рефлексии в конце урока дает возможность оценить активность каждого ученика на разных этапах урока.

Учителя вовлекают учащихся в работу и позволяют им принимать активное участие во всем, что происходит в классе.[1,с141] Эффективность решения поставленной учебной задачи (проблемной ситуации) можно оформить в виде графического организатора «рыбья кость»:

Рефлексия содержания учебного материала используется для выявления уровня осознания содержания пройденного. Эффективен прием незаконченного предложения, тезиса, подбора афоризма, рефлексия достижения цели с использованием «дерева целей», оценки «приращения» знаний и достижения целей (высказывания Я не знал… - Теперь я знаю…); прием анализа субъективного опыта и достаточно известный прием синквейна, который помогает выяснить отношение к изучаемой проблеме, соединить старое знание и осмысление нового.

В конце урока подводятся его итоги, здесь приемлемо обсуждение того, что узнали учащиеся, и того, как они работали: каждый оценивает свой вклад в достижение поставленных в начале урока целей, свою активность,

эффективность работы класса, увлекательность и полезность выбранных форм работы. Учащиеся, (если в классе немного человек), друг за другом высказываются одним предложением, выбирая начало фразы из рефлексивного экрана на доске:
- сегодня я узнал (а)…
- было интересно…
- было трудно…
- я выполнял(а) задания…
- я понял (а), что…
- теперь я могу…
- я почувствовал (а), что…
- я приобрел (а)…
- я научился (ась) …
- у меня получилось …
- я смог (ла)…
- я попробую…
- меня удивило…
- урок дал мне для жизни…
- мне захотелось…

Эти выводы (метод «телеграммы») можно записать в тетрадь в конце урока. Таким образом, при проверке тетрадей учитель сможет корректировать следующий урок.

Для подведения итогов урока можно воспользоваться упражнением «Плюс-минус-интересно». Это упражнение тоже можно выполнять как устно, так и письменно, в зависимости от наличия времени. Для письменного выполнения предлагается заполнить таблицу из трех граф. В графу «П» - «плюс» записывается все, что понравилось на уроке, информация и формы работы, которые вызвали положительные эмоции, либо, по мнению ученика, могут быть ему полезны для достижения каких-то целей. В графу «М» - «минус» записывается все, что не понравилось на уроке, показалось скучным, вызвало неприязнь, осталось непонятным, или информация, которая, по мнению ученика, оказалась для него не нужной, бесполезной с точки зрения решения жизненных ситуаций. В графу «И» - «интересно» учащиеся вписывают все любопытные факты, о которых узнали на уроке и что бы еще хотелось узнать по данной проблеме, вопросы к учителю.

Эту таблицу придумал Эдвард де Боно, доктор медицинских наук, доктор философии Кембриджского университета, специалист в области развития практических навыков в области мышления.

Это упражнение позволяет учителю взглянуть на урок глазами учеников, проанализировать его с точки зрения ценности для каждого ученика. Для учащихся наиболее важными будут графы «П» и «И», так как в них будут содержаться памятки о той информации, которая может им когда-нибудь пригодиться.

В конце урока можно дать ребятам небольшую анкету, которая позволяет осуществить самоанализ, дать качественную и количественную оценку уроку. Некоторые пункты можно варьировать, дополнять, это зависит от того, на какие элементы урока обращается особое внимание. Можно попросить учащихся аргументировать свой ответ.

1. На уроке я работал (а)
2. Своей работой на уроке я
3. Урок для меня показался
4. За урок я
5. Мое настроение
6. Материал урока мне был
7. Домашнее задание мне кажется

активно / пассивно/с интересом
доволен / не доволен
коротким / длинным
не устал(а) / устал(а)
стало лучше / стало хуже
понятен / не понятен
полезен / бесполезен
интересен / скучен
легким / трудным
интересно / не интересно

Для оценивания учащимися своей активности и качества своей работы на уроке предлагаю ребятам на листочке условно отмечать свои ответы:

«V» - ответил по просьбе учителя, но ответ неправильный
«W» - ответил по просьбе учителя, ответ правильный
«| » - ответил по своей инициативе, но ответ неправильный
«+» - ответил по своей инициативе, ответ правильный
«0» - не ответил.

Обсуждая в конце урока результаты своих наблюдений, учащиеся смогут объективно оценить свою активность и качество работы.

Для того, чтобы закончить урок на положительной ноте, можно воспользоваться одним из вариантов упражнения «Комплимент» (комплимент-похвала, комплимент деловым качествам, комплимент в чувствах), в котором учащиеся оценивают вклад друг друга в урок и благодарят друг друга и учителя за проведенный урок. Такой вариант окончания урока дает возможность удовлетворения потребности в признании личностной значимости каждого.

Рефлексивная деятельность на уроке может организовываться как в индивидуальной, так и в групповой форме.

Рефлексивная контрольно-оценочная деятельность при организации коллективно-учебной деятельности в группе предполагает включение каждого учащегося в действие взаимоконтроля и взаимооценки. Для этого используются оценочные карты, цель которых – научить адекватно оценивать себя и других.

Можно предложить учащимся сделать краткие записи – обоснования оценки в виде похвалы, одобрения, пожелания и т.д.

Все, что делается на уроке по организации рефлексивной деятельности – не самоцель, а подготовка к развитию очень важных качеств современной личности: самостоятельности, предприимчивости и конкурентоспособности.

Однако, процесс рефлексии должен быть многогранным, так как оценка должна проводиться не только личностью самой себя, но и окружающими людьми.

Таким образом, рефлексия на уроке – это совместная деятельность учащихся и учителя, позволяющая совершенствовать учебный процесс, ориентируясь на личность каждого ученика.Общение с учениками по вопросам преподавания и обучения,следовательно,способствует развитию в учениках саморегуляции. [1,с152]

В заключение скажем, что рефлексия позволяет создать условия, побуждающие детей к деятельности через востребованность их знаний, способствует развитию критического мышления: анализа, обобщения, прогнозирования, самооценки. Использование рефлексивных методов и приёмов способствует формированию творческого самостоятельного мышления, развивают воображение и творческие способности, способствуют раскрытию интеллектуальных и духовных возможностей детей.

Литературы:

Руководство для учителя. Третий (базовый)уровень. Издание третье.АО НИШ, 2012.www.cpm.kz

Программа. Третий (базовый)уровень. Издание третье.АО НИШ, 2012.www.cpm.kz

Гукалова И.В.Роль и место содержательной рефлексии на уроке. kollegi.kz

Лакоценина Т.П. Современный урок. Часть 1. Научно-практическое пособие. - Издательство «Учитель», Ростов-на-Дону, 2014 г.

Майорова Н.П.«Обучение жизненно важным навыкам в школе: пособие для классных руководителей». – СПб.: Издательство «Образование – Культура», 2012г.

Соколова Л.А. «Рефлексивный компонент деятельности, как необходимое условие развития учителя и учащихся», журнал «Русский язык в национальной школе» №1, 2002г.

Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе - М.: «Сентябрь», 1996

УДК

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Болганова Айгул Маликовна
Учитель русского языка и литературы
ООСШ №130 г.Шымкент

Түйін

Бұл мақалада оқыту барысында саралау әдістерін тиімді ұйымдастыру жолдары көрсетілген

Summary

This article describes the effective organization of differentiating methods in teaching ways are shown

Современный учитель должен оперативно воспринимать то новое, что становится наиболее актуальным в вопросах образования, владеть технологиями, которые позволяют ему формировать человека ищущего, стремящегося к самопознанию, самоопределению, самореализации.

«Нет учеников хороших и плохих – они разные». Именно с этой мыслью нужно подходить к своей педагогической деятельности.

Выявляя индивидуальные возможности учащихся, необходимо развивать их способность мыслить глубоко, оригинально, свободно и эмоционально. Учитель может делать трудные задачи легкими, помогая тем самым ученикам в усвоении программного материала.

Дифференциация - это форма организации учебной деятельности школьников, при которой учитываются их склонности, интересы, проявившиеся способности.

Дифференцированный подход к обучению играет большую роль в освоении знаний учащимися на уроках русского языка.

Основная задача дифференцированного обучения - вовлечь в работу каждого ученика, помочь «слабому», развивать способности «сильных». Дифференцированная работа требует предварительного деления учащихся на группы по уровню обучаемости. В этом помогает входная диагностика.

На уроках русского языка и литературы класс делится на 3 группы.

1 группа – сильные учащиеся с высоким уровнем усвоения, с высокими познавательными способностями, умеют работать самостоятельно, они получают задания повышенной трудности.

2 группа – учащиеся со средним уровнем способностей. Для них необходимо создавать условия для продвижения в развитии и постепенного перехода в 1 группу. Работая с этой группой, следует уделять внимание развитию их способностей, воспитанию самостоятельности, уверенности в своих силах.

3 группа – учащиеся с пониженной успеваемостью, в результате низких способностей. Этой группе приходится уделять особое внимание, поддерживать, помогать усваивать материал, работать некоторое время только с ними на уроке, пока 1 и 2 группа работают самостоятельно.

В моей практике технология дифференцированного обучения, прежде всего, проявляется в применении разноуровневых заданий. Для меня это не очень разработанная тема, я не системно применяю разноуровневые задания, хотя успешность применения этой технологии как раз и зависит от системности её применения.

Разноуровневые группы подвижны. Если ученик второй или третьей группы работает в полную силу, он может перейти из одной группы в другую. Ущемления личности быть не должно.

Как работать дальше? Ставлю перед классом одну и ту же познавательную задачу, например, усвоить правила постановки знаков препинания в предложении с причастным оборотом. Изучаем тему урока. Если не последовало вопросов от учащихся группы С (сильных учеников), они получают задание творческого характера. Оно может быть записано на доске или на карточке.

Для учащихся второй и третьей групп проводится повторное объяснение темы. Если и здесь не будет вопросов, то учащиеся второй группы получают задание с элементами творчества.

Далее работа проводится с учащимися группы А с использованием таблиц, параграфа учебника (это можно делать и с привлечением сильных учеников, пока учитель помогает учащимся второй группы), возможно практическое задание: поставить знаки в предложениях с причастными и деепричастными оборотами.

Движение вперёд идёт на основе возврата к изученной теории, закрепления на большом количестве примеров и упражнений. Каждый работает в меру своих сил и возможностей, овладевает умениями и навыками, предусмотренными программой, и не теряет интерес к предмету. Непременным залогом успеха в данном подходе, несомненно, является проверка работы каждого ученика (по мере возможности и значимости задания), а не заслушивание одного представителя от группы.

Дифференциацию использую на разных этапах урока: систематически при проверке домашнего задания, при закреплении, при повторении, реже при объяснении нового материала.

Вот как примерно выглядит структура дифференцированного урока

1. Совместная постановка задачи;
2. Дифференцированное повторение необходимого материала;
3. Совместное изучение нового материала;
4. Дифференцированное закрепление;
5. Проверка работы каждой группы с участием остальных учеников;
6. Общая проверка усвоения материала;
7. Дифференцированное домашнее задание.

Внутренняя (уровневая) дифференциация - совокупность методов, форм и средств обучения, применяемых с учетом индивидуальных особенностей учеников на основе выделения разных уровней учебных требований.

Виды дифференцированной помощи:

- Постоянная работа над ошибками на уроке и включение ее в домашние задания, предупреждение о наиболее типичных ошибках.
- Индивидуализация домашнего задания слабоуспевающим учащимся.
- Повторение дома материала, необходимого для изучения новой темы.
- Использование слабыми учащимися при ответе составленного дома плана изложения материала или выполненной самим памяткой для ответа.

- Координация объема домашних заданий, доступность его выполнения в установленное время.
- Привлечение школьников к осуществлению самоконтроля при выполнении упражнений.
- Оказание должной помощи слабоуспевающим в ходе самостоятельной работы на уроке.
-Указание правила, на которое опирается задание.
- Указание алгоритма выполнения задания.
- Указание аналогичного задания, выполненного раньше.

Особенности дифференцированной работы на уроках.

- Объяснение нового материала должно строиться для всех одинаково, то есть всем предоставлять возможность учиться в одинаковых условиях.
- Закончить объяснение нового материала образцовым ответом с использованием опорных схем, таблиц, графического изображения.
- Использовать наглядные, дидактические материалы в большом количестве.
- Общая познавательная цель единая, задачи общие по теме, но каждый решает их на своем уровне.

Дифференциация может осуществляться: по объему и содержанию работы, по приемам и степени самостоятельности. Она может присутствовать на разных этапах урока (при закреплении, повторении, объяснении нового материала).

Взаимодействие дифференцированной и совместной работы групп на уроке может быть различным. Примерную схему урока можно представить следующим образом.

Как возможно организовать дифференциацию работы учащихся на уроке на разных этапах.

Для того чтобы все учащиеся класса глубоко и прочно усвоили новый материал, следует подходить к ним дифференцированно, учитывая индивидуальные особенности каждого.

Наиболее значимыми для реализации дифференцированного обучения являются следующие принципы: проблемности; исследование изучаемых проблем и явлений; индивидуализация; создание мотивации; взаимообучение.

1. Дифференцированный подход при подборе домашних заданий.

Он позволяет развить слабого ученика, помочь ему в овладении общеучебными умениями и навыками. Сильного ученика дифференцированное задание поднимает на более высокую ступень развития.

Домашние задания распределяются по группам (по степени сложности). Для группы сильных учащихся часто даются опережающие задания поискового характера (подобрать материал по теме, составить схему-опору, найти в словарях и т.д.)

Очень важно рационально организовать проверку домашнего задания. Она не должна занимать много времени, поэтому следует использовать разные способы проверки: самопроверку, взаимопроверку, слабых учеников целесообразнее учителю чаще проверять самому.

2. Дифференцированный подход для успешного усвоения нового материала.
Здесь важны подготовительные упражнения. Это диктанты, игры, самостоятельная работа. Важно при их выполнении и проверке повторить то правило, которое будет необходимо при объяснении новой темы.
Объяснение нового чаще всего проводится для всех одинаково. Чем больше используется наглядности, тем лучше усваивается материал. Одним учащимся выводы ясны после первого объяснения, другим необходимо еще раз повторить. Первоначально к доске вызываются 2-3 сильных ученика, которые выполняют задания по новой теме, проговаривают правило. Затем эти дети продолжают работать самостоятельно над дополнительными и обязательными заданиями, а к работе у доски подключаются более слабые. При подведении итога урока прошу сильного ученика сформулировать правило, после чего слабые должны его повторить.
Новый теоретический материал не даю в готовом виде. Наличие теоретических задач делает обучение проблемным.
3.Дифференцированный подход при закреплении изученного.
Тщательно продумываю задания и их проверку. В этом помогают схемы, тестовые задания и другие.
Для закрепления теоретического материала готовлю задания для самостоятельной работы, подбираю дидактический материал в соответствии с уровнем развития учащихся. Часто учащиеся выполняют задания парами: одни выполняют эти задания, а сидящие с ними рядом учащиеся контролируют выполнение практических заданий и оценивают правильность выполнения, указывают при необходимости на ошибки. Затем учащиеся меняются ролями. Например, при закреплении темы «Причастие в 7 классе прошу ответить на простые вопросы из раздела «Контрольные вопросы» слабых учащихся, те, кто посильнее, подготовят ответы на вопросы из этого же раздела, но на такие, где надо поразмышлять, сравнить признаки. Сильные учащиеся готовят сообщения об истории изучения данной части речи разными учёными-русистами и пытаются объяснить, с кем из исследователей они согласны и почему.
4. Дифференцированные индивидуальные самостоятельные работы.
При выполнении этих работ возрастает роль самого ученика в определении содержания работы, в выборе способов ее выполнения, возникает возможность сотрудничества учителя и ученика, особенно при выполнении учениками заданий творческого характера.
Обучение детей, разных не только по уровню подготовки, но даже по учебным возможностям, пожалуй, самая сложная задача, стоящая перед учителем. И решить её невозможно без дифференцированного подхода к их обучению. При любом коллективном или фронтальном обучении усвоение знаний и умений происходит индивидуально в соответствии:
с уровнем работоспособности и темпом учащихся;
с особенностями восприятия, памяти, мышления.

Дифференцированный подход необходим на всех этапах усвоения знаний и умений.

I этап – изложение новых знаний и умений.

Во-первых, провожу более тщательную подготовку к усвоению нового материала именно с теми детьми, которые в этом нуждаются. Во-вторых, после первичного фронтального объяснения его повторяю.

Использую и такой приём: объясняю материал кратко на высоком уровне сложности в расчёте на группу детей с повышенной обучаемостью. Затем провожу объяснение того же материала более развёрнуто и доступно.

Во время объяснения нового материала учитываю психофизиологические особенности учеников: задаю дополнительные вопросы ученикам со слабой слуховой памятью; невнимательным, рассеянным. Ученикам с хорошей зрительной памятью помогает наглядность; с моторной – практическая работа на доске.

Очевидна ограниченность возможности применения дифференцированного подхода на этапе изложения новых знаний (невозможно учесть пробелы в знаниях в любой момент объяснения, не всегда можно зафиксировать тот миг, в который ученик отвлёкся, что-то упустил).

II этап – закрепление и применение знаний и умений.

На этом этапе основой дифференцированного подхода является организация самостоятельной работы. Здесь более всего содержится возможностей для учёта особенностей учащихся.

Наиболее типичные приёмы и виды дифференцированных заданий.

Готовлю 2-3 варианта заданий, учащиеся сами выбирают вариант или заранее предназначаю задание определённой группе учеников.

Отдельным группам разъясняю возможные затруднения с целью предотвращения ошибок.

Наиболее удобным считаю задания в форме индивидуальных карточек, которые подобраны в соответствии со школьной программой и различны по трудности и характеру. Слабым учащимся для самостоятельной работы нередко даю облегчённые карточки-задания.

III этап – проверка и оценка знаний и умений.

Здесь важно чётко выяснить, на каком уровне усвоено каждым учеником одно и то же знание, умение.

Все проверочные и контрольные работы содержат одинаковые для всех задания, т.е. одной трудности, соответствующей программным требованиям. Оценка знаний, умений и навыков ученика должна отражать объективно достигнутый уровень успеваемости.

Таким образом, для осуществления дифференцированного подхода необходимы следующие условия:

а) знание индивидуальных и психологических особенностей отдельных учащихся;

б) умение анализировать учебный материал, выявить возможные трудности, с которыми встретятся разные группы учащихся;
в) составление развёрнутого плана урока, включая вопросы разным группам и отдельным учащимся;
г) умение “спрограммировать” обучение разных групп учащихся;
д) осуществление оперативной обратной связи;
е) соблюдение педагогического такта.
Интересным может быть подход учителей к домашним заданиям. В конце урока предлагается несколько заданий: выполнение упражнений, составление различных схем по изучаемому материалу, составление простого или сложного плана, подбор примеров на соответствующее правило уз художественной литературы, различные творческие работы.
Современный урок не может быть эффективным без учёта степени участия в нём каждого ученика, без индивидуальной работы с учащимися.
Наиболее типичные приёмы и виды дифференцированных заданий.
Лучше составить 2-3 варианта заданий (работа с текстом, анализ предложений, словосочетаний, разные виды разбора - фонетический, морфемный, морфологический, синтаксический; творческие задания; тесты и др.). Учащиеся сами выбирают вариант или заранее предназначаю задание определённой группе учеников. Возможные затруднения при выполнении работы отдельным ученикам нужно разъяснять.
Наиболее удобны задания в форме индивидуальных карточек, которые подобраны в соответствии со школьной программой и различны по трудности и характеру.
Слабым учащимся для самостоятельной работы можно дать облегчённые карточки-задания.
Современная школа сегодня ставит высокие цели и задачи, но не всегда учитывает способности и возможности общества (отдельной семьи, ученика). Способности и возможности каждого ученика необходимо изучать и знать современному учителю в конкретной школе, в конкретном классе. Именно такой подход позволит создать ситуацию успеха для каждого обучающегося, что является условием получения прочных знаний по каждому предмету, в том числе и по такому сложному как русский язык. Есть такая притча: «Священника спрашивают: «Вы каждый день призываете: «Не кради, не убий, не лги! Идут века, а человек крадёт, убивает, лжёт. Не напрасен ли ваш труд?» «Нет, не напрасен, - отвечает священник. - Мир был бы ещё хуже, не повторяй мы этих заповедей».
Высокая миссия учителя русского языка и литературы вполне сравнима с миссией этого священника.
В моей педагогической деятельности индивидуально-дифференцированный подход является одним из принципов работы, который с большим интересом применяю на практике, так как именно это направление неоднократно подводило к ответам в решении многих профессиональных ситуаций, и (что

немало важно) помогает сохранению психологического, да и физического здоровья учеников.

Использование этой системы предполагает знание психологических особенностей каждого ученика. Хорошо знать своих учеников – значит, дать им возможность проявить свою индивидуальность, фантазию, творчество, избавить их от чувства страха и вселить в них веру в свои силы.

Не будем забывать, что любой труд интересен, если он разнообразен, что чем больше новое связано с изученным ранее, тем легче оно усваивается. Учение должно быть трудным, но посильным. Чем чаще мы проверяем и оцениваем труд ученика, тем интереснее ему работать. С огромной силой воздействует на ученика, на его отношение к предмету яркость и эмоциональность подачи материала учителем. Но главное – знать своего ученика.

Исходя из своей педагогической практики, могу утверждать, что каждый ученик справится с программным материалом, если создать необходимые для него условия работы. В решении этой задачи и состоит значение метода индивидуально-дифференцированного подхода к организации учебного процесса.

Литература:

Авдеева Г.Ф. Информационные технологии обучения. Менеджмент в образовании. 2002г.

Калмыкова З.И. Проблема преодоления неуспеваемости глазами психолога. М., 1982г.

Косякова М.А. Воронежская область, институт повышения квалификации и переподготовки работников образования. 2004 Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьника. М., 1989г.

Осмаловская И.М. Дифференциация процесса обучения в современной школе. Москва-Воронеж, 2004г.

Современные проблемы образования. Тула, 7.Ушинский К.Д. Методика начального обучения.М. 1968г.

Чупрасова В. И. Современные технологии в образовании. Владивосток, 2000.

Яшина Г. А. Дифференциация учебной работы. Оренбургская область, Богурусланский район, Михайловка,

ӘӨЖ

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ

Айдаркұлова А.Ж. магистр-оқытушы**, Исахова Л.Т.** аға оқытушы,
Мауленкулова Д.Е. магистр-оқытушы**.**
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается вопрос об особенностях критериального оценивания в рамках программы обновленного образования.

Summary

The article considers the issue of the characteristics of criterion assessment in the framework of the curriculum update program.

Қазақстанда білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында Қазақстандық білім беру жүйесін жақсарту үшін, ең алдымен педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, біліктілігін дамыту бағытына үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар, өзгерістер мен жаңалықтар мұғалімнің өткені мен бүгіні, келешегі мен болашақ жайлы ойланып, жаңа идеялармен жұмыс жасауға негіз болады. Елбасымыздың жолдауында айтқандай: Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін, заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 30 елдің қатарына жеткізетін – білім. Ғылым мен техниканың күн санап өсуіне байланысты педагогика ғылымының теориясы мен оқыту үрдісі де түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Соған орай оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді.

Қазақстан 2030 стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңестігіне кіріктірумен сипатталады. Қазіргі таңда мемлекеттік тілді оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану-заман талабы.

Жаңартылған білім беру мазмұнының басты ерекшелігінің бірі сабақта шығармашылық ойлау дағдысын дамыту. түрі Шығармашылық қабілеттердің дамуы, бүгінгі таңда негізгі нысана болып, ал оқушыда шығармашылық белгілерінің болмауы – үлкен мәселеге айналып, қазіргі таңда ойландыратын дүние. Өйткені, өмірдегі сан алуан қиыншылықтарды шеше білу тек шығармашыл адамдардың қолынан келеді. Баланы бастауыш сыныптардан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдай алуға, тәжірибелік әрекеттерге дайын болуға әкелудің жолдарын көрсету керек. Шығармашылық – бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс – әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға беймідей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді. Оны жүзеге асыру жолдарының бірі – оқушыларға білім беру, тәрбиелеу барысында кеңінен қолданылып келген шығармашылық ойлау дағдысын дамыту, оқушылардың білім сапасын көтеруге жағдай жасау, сабақты тиімді ұйымдастыру.

Бірінші кезекте "бағалау" түсінігіне ой жүгіртіп көрелік. Бағалау "жақын отыру" деген мағынаны білдіретін ежелгі латын сөзі. «Жақын отыру» деген түсінікті жан-жақты талдайтын болсақ, оған төмендегідей бірнеше түсініктеме беруге болады:

• бір-біріне жақын отырған адамдар өздерінің еркінен тыс бірін-бірі бақылайды;
• бір-бірінің кез-келген іс-әрекеттерін назарларынан тыс қалдыра алмайды;
• жақын отырған адамдар бір-бірінің сөзін мұқият тыңдай алады;
• бір-біріне сұрақ қояды,сұрақтарына тез арада жауап ала-алады; • бір-бірімен келісімге келуге тырысады;
• пікірлермен алмасып,өзінің білім қорын кеңейтуге мүмкіндік алады.

" Жақын отырған " адамдар осындай өзара әрекетке түсуі арқылы өздері бірін-бірі бағалап отырғанын аңғармай да қалады.Мұндай үрдіс топтық жұмыс немесе жұптық жұмыс түрінде іске асырылады. Формативтік бағалау оқушының білім деңгейінің қаншалықты сатыда тұрғанын анықтауға үлкен мүмкіндік береді. Формативтік бағалау арқылы әр оқушының өзіндік мүмкіндіктерін ашуға әрекет жасалынады.Осындай бағалаудың арқасында дарынды оқушыны анықтауға мүмкіндік аласыз. Қандай оқушыға қаншалықты деңгейде тапсырма беру керектігі өз-өзінен айқындалады. Оқушылар өз кезегінде бірін-бірі бағалау арқылы, егер бағалау әділ жүрсе, өздерінің мүмкіндіктерін, қабілеттерін өздері анықтап береді.Бағалау топ арасында жүргендіктен, бағаланбайтын оқушы қалмайды. Сондықтан да «үнсіз» оқушының өзі біртіндеп «мінсіз» оқушыға айнала бастайды. Сабақ тартымды өтсе, топтағы оқушылар топтық жұмысқа тартылып, өздерінің белсендіктерін көрсетуге мүкіндік алады.Топтардың арасында бәсекелестік пайда болып, ізденіс жұмыстары жанданып, сабақтың қызықты өтуіне үлкен себебін тигізді.
Критериалды бағалаудың міндеттері: Сабақтың әр бөліктеріндегі әр оқушының дайындық деңгейін анықтауға;
Бағдарламаға сәйкес оқу мақсаттарын орындау қабілеті
Жеке оқушының даму жетістігін бақылауға;
Оқушының білім алу барысындағы қателіктері мен олқылықтарын айқындауға;
Әр түрлі жұмыс барысындағы алған өз бағасының әділдігіне көзін жеткізуге;
Оқу бағдарламасының тиімділігін саралауға;
Сабақ үдерісі мен білімнің меңгерілуі туралы оқушы мен мұғалім және ата-ана арасындағы кері байланысты қамтамасыз етуге

Критериалды бағалау жүйесінің тиімділігі:
Мұғалімге оқушының оқу жетістіктерін объективті түрде бағалауға мүмкіндік береді;
Оқушыларға оқу үдерісі барысында туындаған қиындықтарды түсінуге, бағалауға мүмкіндік береді;
Ата-аналар оқушының оқу жетістіктер бойынша объективті дәлелдемелермен қамтамасыз етіледі;
Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда бірқатар дағдылар қолданылады. Олар: білу, түсіну, қолдану, сыни ойлану, анализ, синтез, бағалау, зерттеу дағдылары, рефлексия, коммуникативті дағдылар, тілдік дағдылар, жеке жұмыс жасау дағдылары, топта жұмыс жасау дағдылары, мәліметті іздеу дағдылары, тәжірибелік дағдылар, шығармашылық дағдылар, IT-технологияларды қолдану дағдылары.

Критериалды бағалау технологиясы оқушы бойындағы үрейленуді басады және мұғалімді «төрешілік» қызметінен босатып, оқушы бойында өзін-өзі бағалау, өз іс-әрекетіне баға беру, жауапкершілік қабілетінің дамуына ықпал етеді.

Критериалды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қарағанда қалыптастырушы және жиынтық бағалаумен ерекшеленеді. Қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою және сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару үшін қажет.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы- 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ»,17.01.2014 ж.
2. ҚР орта білім мазмұнын жаңарту еңберінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып пәндері бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. 2016ж.
3. Бешімбаева Қ.Е. Білім алушының тілдік құзыреттілігін жетілдірудегі критериалды бағалау жүйесі . Әдістемелік нұсқау,11-бет.
4. https://infourok.ru/kriterialdi-baalau-zhyesini-erekshelikteri-2412566.html

ӘӨЖ-808.5:372.461.1

ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ

Мейірбек Н.Қ. - ОҚМПУ, «Ағылшын тілі» кафедрасы
Шымкент, Қазақстан
Гусейнова М.М. - ОҚМПУ 2 курс студенті.

Резюме

В статье рассмотрены современные дистанционные обучение во время карантина.

Түйін

Мақалада пандемия ауруының кезінде қашықтықтан оқыту жүйесі қарастырылған.

Бүгін біз адам баласына қажетті, заманауи мәселелердің бірі – COVID-19 короновирусы дертімен күресу жайында, аурудан құтылу жайында және ең өзекті тақырып - қашықтықтан оқытумен сіздермен бөлісуді жөн көріп отырмын. Жалпы дертті адам баласы өзіне тілеп алмайды. Ешкім ауру болам деп ауырмайды. Ол келе – келе пайда болатын дерт. Сол себепті еліміздегі қазіргі болып жатқан мәселеге сүйенсек, адам баласы ең алдымен жеке бас гигиенасын қатаң түрде сақтау керек және қауіпсіздік шараларын ескере жүруі керек. Мысалы, «Мен бүгінге біраз жұмыстарды бітіруім керек!» деген күйбең тіршілікпен адамдар пандемия ауруының қаншалықты қауіпті екендігін ұмытып жатады. Ал бүгін бітпей қалған жұмыстарымды ертең бітіремін!» — деп әр күні осылай жалғаса берсе, онда еліміздегі COVID-19 короновирусы дерті ушыға береді. Пандемия дертін ушықтырмас үшін сақтық шараларын қатаң түрде сақтауға шақырамын. Қазақта «Сақтансаң, сақтаймын» деген жақсы сөз бар. Бүгінгі таңнын талабы – қашықтықтан оқыту. Жалпы қашықтықтан оқыту дегеніміз - бұл оқу үдерісінің оқытушы мен студенттер арасында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы

оқу үдерісін жүргізу мен ұйымдастырудың заманауи тәсілі. Жоғарғы оқу орындарында қашықтықтан оқытудың 2 технологиясы пайдаланылады:

1) желілік технология- Интернет арқылы оқыту. Университеттің білім беру порталында студенттер электрондық курстарға тіркеледі, ондағы бар материалды дәрістер және басқа басқа оқу қорлары бойынша оқиды. Сосын автоматты түрде тестіленеді немесе тапсырмалар орындайды. Оқытушы, тасырманы тексеріп, пікір жазып, баға қояды.

2) кейстік технология, студентке оқу-әдістемелік кейс, яғни семестрге барлық материалдар мен тапсырмалар беріледі, ол тапсырмаларды орындап, кесте бойынша оқытушыға жіберіп отырады. Қашықтықтан оқыту көп жылдан бері оқу орындарында дәстүрлі түрде өз орнын тауып келген оқытудың бір түрі екендігі бәрімізге мәлім. Дегенмен, қазіргі таңда әлемде болып жатқан індеттің таралуына байланысты бұл оқыту түрінің маңыздылығы арта түсті. Себебі, еліміздегі мектептер, жоғарғы оқу орындары Covid-19-дың таралу қаупіне байланысты өз жұмыстарын тоқтатып, оқушыларды, студенттерді қашықтықтан оқытуға кірісті. Ал қашықтықтан оқыту босаңсуға жол бермейді, өйткені қазіргі заманғы технологиялар оқу үрдісінің барлық кезеңдерін қашықтық форматқа көшіруге толығымен мүмкіндік береді. Яғни, қашықтықтан оқыту карантин жағдайында оқу үрдісін жалғастыруға мүмкіншілік туғызып отыр. Барлық орталықтың педагогтары қашықтықтан жұмыс жасауын жалғастырып жатыр. Бәрімізге белгілі қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың үш түрлі формасы бар: онлайн және оффлайн, және кең таралған үшінші түрі - вебинар. Қашықтан оқыту барлық курстарда пәндердің кестесі мен тақырыптық жоспарына сәйкес өткізілуде. Сабақтардың құрылымы екі бөлімнен тұрады: теориялық және тәжірибелік. Zoom, Microsoft Teams платформаларындағы бейнеконференция режимінде студенттер семинарлық сабақтарды сомдайды. Студенттерді бағалау,бақылау парағында жүзеге асырылып, қорытындысында рөлдік ойын талқыланып, кері байланыс жасалу арқылы баға қойылады. Рөлдік ойындарды, клиникалық жағдайларды қолдану студенттерді жиынтық емтиханға дайындаудың бір кезеңі болып табылады Еліміздегі дертке байланысты медициналық оқу бөлімдерінде оқу үрдісі теориялық және тәжірбиелік бағытта жұмысын жүргізуде. Соның негізінде Ағылшын тілі кафедрасында қашықтықтан білім беру деңгейі жайында қозғағым келіп отыр.

Қашықтықтан оқыту жайында әр тараптың пікірлері: «Бірінші күннің негізгі қорытындысына тоқталғым келеді. Оңай болмаса да, қашықтықтан оқу форматына толық көшіп, бастадық. 3,2 млн. оқушы әртүрлі бағыт бойынша оқуын бастады. Кейбіреуі интернет арқылы, кейбіреуі теледидар арқылы оқуды бастады. Интернет бойынша бірнеше интернет-платформалар арқылы жұмыс жүргізілді», – деп жазды тоқсан басында

Білім және ғылым министрі Асхат Аймағамбетов. Осы орайда, ата-аналардың басым бөлігі сабақ кестесінің нақтыланбағанын, тіпті, оның атымен жоқ екендігіне көңіл аударған еді. Бұған қатысты министр былайша жауап берген

болатын: «Қазіргі жүйе – онлайн оқыту емес, қашықтықтан оқыту. Мысалы, онлайн режимінде мұғалім барлық оқушыны бір жүйеге қосып, тікелей байланыспен сабақ өткізсе, онда нақты бір сабақ кестесі болатын еді. Бірақ, қазіргі формат басқаша, қашықтықтан оқыту интернет пен теледидар арқылы жүргізіледі. Ондайда нақты бір сабақ кестесінің қажеттілігі жоқ».

Демек, біз алдымен онлайн оқыту мен қашықтықтан оқытудың айырмашылығын пайымдап алуымыз керек. Онлайн оқыту үлгісінде ұстаз бір мезгілде белгілі бір платформада сыныптағы 25 баланың барлығымен сабақ өткізеді. Ал, біз үшін қазіргі оңтайлы мүмкіндік – қашықтықтан оқыту. бұл – мұғалім бір уақытта барлық балаға тапсырмаларды жібергенімен, оқушылар оны бір мезгілде орындамайтынын білдіреді. – Бұл жүйенің өзіне тән артықшылығы мен кемшілігі бар. Артықшылығы – оқушы өздігімен жұмыс істеуді үйренеді. Тапсырманы орындауға уақыты жеткілікті болады. Интернеттегі түрлі платформаларда жұмыс жасау дағдысы қалыптасады», – дейді Қарағандыдағы Ә.Бөкейхан атындағы №76 орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі Жібек Кәкімова. – Ал, кемшілігі – көп тапсырмалардың игерілмеуі. Бала ағзасына интернетте шұқшиып көп отыруының кері әсерін де ұмытпауымыз керек. Сондай-ақ, біздегі интернет провайдерлерінің жылдамдығын да ескерген жөн. Міне, қашықтықтан оқыту жайлы тараптардың ой-пікірлері – осындай. Көпшілікті мектеп жасындағы балғындарға ноутбук пен гаджеттің жетіспеуі, бір-екі бөлмелі пәтерде тұратын көпбалалы отбасыларда балалардың бірбіріне кедергі келтіруі Әрине, кез келген оқыту түрі біржақты бола бермейді. Яғни, оның өз артықшылықтары мен кемшіліктері де болады.

Қашықтықтан оқыту түрінің артықшылықтары:

- еркіндігі мен икемділігі;
- географиялық жағдайға қарамайтын;
- кез-келген тұлғаның білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік тудыруы;
- заман талабына сай ақпараттық-телекоммупикациялық технологиялар мен құралдарды қолдану;
- интерактивті әрекеттесу формалары;
- сапалы білім алу;
- уақытты үнемдеу;
- ыңғайлы уақытта оқу;
- территориялық шектеулер жоқ;
- денсаулық күйі бойынша шектеулер жоқ.

Қашықтықтан оқыту түрінің кемшіліктері: Қашықтықтан жұмыс істеу кезінде қатысушылардың бір-бірімен жеке байланысы аз болуы, кейде мүлдем жоқ деп те айтуға болады. Сондықтан мұндай оқыту нысаны коммуникабельділік, сенімділік, командада жұмыс істеу дағдыларын дамыту үшін қолайлы емес. Және де қашықтықтан оқыту жүйесі тәжірбие жүзінде практикалық дағдыларды тежейді. Дегенмен, карантин аяқталып, өз жұмыс орнымызға

оралған жағдайда дәстүрлі оқыту түрімен қатар қашықтықтан оқыту түрін де бірге ала жүреміз деген ойдамыз. Себебі жаңа ғасыр адамзаттан оның кәсіби қызметіндегі барлық өзгерістерді біліп, үнемі білім деңгейін жетілдіріп отыруды қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. https://uchitelya.kz/мақала-қашықтан-оқыту-zaman-talaby/
2. https://www.zharar.com/kz/zhospar/qashyqtyk/34348-rol.html
3.https://bilimland.kz/kk/news-articles/articles/ashyqtyqtan-oqytu-kezindemuhalimge-arnalhan-nusqaulyqtar

ӘОЖ

ТӘРБИЕ - ТӘЛІМДЕ

Құлбаев.А.Б ҚР Еңбек сіңірген қайраткері, профессор.
Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

Резюме

Актуальные проблемы образования, науки, искусства в Казахстане, значение и значение национальных ценностей в вузах страны в сфере цивилизации.

Summary

Current problems of education, science, and art in Kazakhstan, the significance and significance of national values in the country's universities in the field of civilization.

Егемен Қазақстан өмірінде жүріп жатқан өзгерістерге сай, үнемі даму мен жаңғыру үдірісіндегі қоғам өмір сүру қағидаттарына күрмеуі күрделі мәселелерді алға тартты. XXI – ғасырдың жаһандану өрісі өнер салаларында ереулі өзгерістер алып келді. Сан түрлі салалы кәсіби мамандықтардың арасында қазақ халқының әдебиеті, мәдениеті мен өнерінің даму тарихы, оның ішінде театр өнерінің сараланып, зерттеліп зерделеніп халқаралық деңгейге көтеруде өзекті мәселелер қатарында орын алуда.Оның айғағы қазақ елінің тарихы мен философиясы, саясаттануы мен әдебиеттануы, психологиясы мен өнер тану салаларындағы ортақ мәселе – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар. Олардың ғылыми танымдағы көркем ой – идеялары, теориялық көз қарастарындағы ұлттық рухтың маңыздылыңа басты назарға ілікті.

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назараевтың «Рухани жанғыру» , «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласының аталмыш мәселе аясында алар орны ерекше. Жоғарғы мектепке тиісті Президент Қ.К.Тоқаевтың жолдауында: «Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдер меңгерген оық әрі жаһанды көз қарасы бар Қазақстандық біздің қоғамыздың идеясына айлануға тиіс!» - деп жол сілтеуі өте орынды.

Ұлттық құндылықтарымызды дәріптеу мен зерттеу мәселесі, рухани өркендеуде дербес еліміздің жастарының оқу үрдісіндегі кәсіби мамандық пен салаластырудағы сабақтастықтың құндылықтарын арттыру қажеттілігі бүгігнгі таңда аса маңызды мәселеге айналуы өте орынды бағыт деп санаймын. XXI – ғасыр қоғам мен адамзаттың даму бағыттарында үлкен өзгерістер енгізді... Тарих қойнаунын ашылып жатқан бабалар еңбектері – салихалы мұраларымз бүгінгі ұрпақтың асыл қазынасына айналары хақ. Оның айғағы Әл-Фараби еңбектерінің 1150 – жылдық тойына орай жарық көрген еңбектерімен Абай Құнанбаевтың 175 – жылдық мерекесіне арналып жазылған еңбектері мен қатар халықаралық-әлемдік деңгейде ұйымдастырылп өтіп жатқан ғылыми – теориялық конференциялар, дөңгелек үстөл басындағы бас қосулары мен еркін ой тұжырымдары ұлттық рухымызға, болашақтағы дамудың даңғыл жолы. Айтылған тұжырымдар мен қосар ойлар негіздемесі таусылмас қазына екенін бағалап іске асыруға көкірегі ояу, көзі қарақты азаматтарымыздың атқарар еңбектері болмақ.

Осы ретте, біз - өнер адамдарыныңда алға қойып отырған жоспарлы зерттеу мен зерделеу мәселелерін іске асыру жолдары күн тәртібінен түскен емес. Олар екшеліп жаңаша ренкте көрініс табуда. Тарихи тұлғалар еңбегі мен ұлағатты өмір фәлсапасы халқымыздың діні мен ділінің тазалығы, парасатты әдебі мен бауырмалдық қарым-қатынасы өнер мен шығармашылықтағы, сахна мен экрандық өнердің өзегіне айналуы тиіс. Бүгінгі өтпелі кезеңдегі ғасырлар қойнауынан ұлтымыздың асыл мұралары рухани байлығымызға айналып жатқанда, өнер шаңырақтары мен шығармашылық мамандарының да қосар үлесі аса ауқымды болмақ. Ұлттық өнеріміздің өркендеуі мен кәсіби мамандарды баулу, олардың сан түрлі өнерлерінің қыр-сырларын табиғи талантына сай меңгеруге ұстаздар алқасының қосар үлесі орасан зор.

Кешегі өткен қоғамдағы бір сарынды саясаттың құрбанына айналған қазақ елінің бүгінгі тыныс-тіршілігі жаһандану ғасырындағы «дүниенің төрт бұрышындағы» әлемдің озық бағдарламаларымен сусындап қасиетті елінің қарқынды өркендеуіне өз үлесін қосуда. Қазақстандағы өнер әлеміндегі сүбелі үлестің салихалы да салмақты өнер шаңырағы Қазақ Ұлттық Өнер академисы. Тарихы терең оқу ордасының алғашқы қадамы 1932 жыдғы Қазақстан АССР ының алматыдағы театр көркем сурет училищесін ашу туралы халық комиссарлар кеңесінің қаулысы бүгінгі күнге дейін ұлтына, өнеріне, мәдениеті мен әдебиетіне деген ұлттық азаматтық рухының биіктігінің айғағы. Бұл мәселе бүгінгі күніде өз бағасын жойған жоқ.

Осы шешімге байланысты қиын-қыстау жылдардың өзінде өнрдің бастау бұлағын халық арасындағы дарынды өнер иелерін іздеп кәсіби білімге баулыды. Дарынды өнер иелері Ұлтының сап-сұлу өнерін халқына ізбасар шәкірттеріне сарқып беру туралы бағытында аянбай қызмет етті. Қазақ

халқының ғасырдан-ғасырға өтіп келе жатқан өнері – ауыз әдебиеті, фальклоры, эпостары мен дастандары, өлең, жыр айтыстары орындаушылық өнердің шеберлігін шыңдап өнеріне өріс ашты, халықының қалаулары атанды. Аттары бүкіл қазақ еліне мәшкүр болып халқының ардақты тұлғаларына айналды.

Жоғарыда айтылғандай сан-салалы кәсіби білім арасында Ұлттық өнер өрісін өркендетуде қазақ сахна өнерінің алғашқы көш басшыларының еңбектерін ескермеудің еш қисыны жоқ. Ұлтымыздың киелі сахна өнерінің дара тұлғалары Сәкен Сейфулин, Мұхтар Әуезов, Қаныш Сәтпаев, Елубай Өмірзақов, Қалибек Қуанышбаев, Серәлі Қожамқұлов, Жұмат Шанин, Құрманбек Жандарбеков, Жүсіпбек Елебеков, Иса Байзаков, Қапан Бадыров, Әміре Қашаубаев, Ғарифола Құрманғалиев, Шәкен Айманов, Асқар Токпанов т.т.б шығармашылық еңбектері негізінде сахна педагогикасының дамуын байланыстырп сабақтастыру ләзім. Жоғарыда аталған қаулымен ашылған оқу орнынң заңды иегері бүгінгі күні егеменді елінің өнеріне талантты жастар тәрбиелеп отырған Т.Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА –сы аталмыш қаулы шыққан үкімет үйінің ғимаратында халық таланттарын баулып жатқаны кездейсоқтық емес екені және рас. Академия қабырғасында бес факультетте екі мыңға тарта студент пен төрт жүзден астам ұстаздар қауымы (мектеп, колледж, академиялық) оқу үрдісін үзіліссіз үш сатылы деңгейде дәріс беріп келеді.

XXI ғасырдағы қоғамдық өзгерістер оқу жүйесіне, жастарды тәрбиелеу саясатына, ұстаздардың өзіндік атқаратын қызметтеріне сай кәсіби білімді жетілдіру мен ұлттық өнерді халықаралық стандартқа сай ерекшелігін екшеп жаңғырту мақсаттарында елеулі еңбектерімен танылуда. Ия, өнер ұлттың жаны – ұлттың айшықты тұмары. Бүгінгі жаһандану заманында ұстаздар қауымында әртүрлі ағымдар мен діни наным-сенімнен көрсе қызарлық, жеңілдікке салынып ұлттық тамырдан ажыратушылардың ықпалына ұшырамау басты қыраңлық, негізгі ұстаным болып табылады. Сонымен қатар қоғамда адами көз қарастағы құндылықтарда үлкен өзгерістерге ие болып отыр... Көп ұлтты Қазақстан жерінде ұлттық ерекшеліктері болып табылатын тілі мен ділі, мәдениеті мен әдебиеті, өнері, жалпы психологиялық қалыптағы ерекшелігін яғны; рухани байлығы мен ұлттық рухына мән бермей, ескермей саясат сүрлеуіне салу - ол отпен ойнаған мен бірдей деуге болады.

Бүгінгі жоғарығы мектептің ұстаздар ұжымының салихалы да сындарлы, зерделі де зергерлі ізденістері біріншіден - ұлтымыздың болшақ ұрпағы, Елімізбен жеріміздің заңды иелері болуына сай жан-жақты оқып-дамыған һәм бабалар өсиетіне қанық іскерде талантты ұрпақ өсіру ұлт алдында абыройлы қызметтері екені бек анық. Өскен ұядан басталатын мәдениеті мен өнеріне, әдебі мен парасаты, ой өрісі, тарихынан тағылым алған, тамыры терең тәрбиеде сусындаған ұрпақ – Ұлт қазынасы болып табылуы хақ. Жағандану деп

еркіндікті, демократияны анархияға ауыстыру - ол ұлттық рухымыздың түп-тамырына балта шабу екенін ұмытпаған абзал. Әр шаңырақ пен ортада, қоғамдық орындардағы қарым-қатынас әдебі ұлттық сипаттағы алтын діңгекке сай болуы елдігіміздің белгісі екені ескерту өте қажет. «Жақсыдан үйреніп, жаманнан жиренсекте», ғасырдан-ғасырға жеткен ұлттыұ құндылықтарымызды бағамдап ұмытпағанымызды жастардың бойына сініру өзекті мәселе. Ғылым мен білімнің тілі де ұстанымыда, бөлек болсада, кәсіби маманның болмысынан тіршілік тынысынан ұлт өкілкн көру ұстаздың ұстанымы болуы абзал. Елімізде өтіп жатқан ұлы Абайдың 175 жылдығы Әл-Фарабидің 1150 жылдығы жан-жақты зерделі зерделеніп халыққа жетіп жатқан ғалымдардың зерттеу еңбектері – ол қазақ ұлтының алтындай асыл құндылықтары. Мән беріп қарасақ, бұл еңбектердің әлемге ортақ құндылықтарға айналғандығын Әл-Фараби мен Абайдың асыл ойлары әлемдегі әр ұлттың арман тіліек ойын қозғап асыл мұратына жол сілтеп отырғаны ашық айтылуда. «Қайта жаңғыру мен Ұлы даланың» Ұлы ұлдарының ұлтымыздың асыл қазыналарына жаңаша қарауға жол сілтеді. Әлемге жайылған індетін жеңіп алға ұмтылған қазақ елінің болашақтағы табыстарының барлық салаларда мол болатынына сенімім зор.

Әдебиеттер:

Ж.Әбдильдин «Әл-Фараби» 12-наурыз 2020ж. А.Дербесәлі «Әл-Фараби» 18-ақпан 2020ж. С.Узақпаева «Тамыры терең тәрбие» Алматы «Білім» 1965ж

UDC 373.62

THE IMAGE OF A TEACHER OF THE XXI CENTURY, INNOVATIVE METHODS OF TEACHING AND UPBRINGING A DEVELOPED PERSONALITY.

Amzeyeva Tolganai Omaralikizy m.ph.s.
Zhumagulova Gulshat Kopzhankizy c.ph.s., a.p.
Join Stock Company “South Kazakhstan medical academy”
Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Мақалада білім беру процесінде қолданылатын инновациялық білім беру технологияларын қолдану қарастырылады. Білім беру мекемелерінде қолданылатын инновациялық технологиялардың негізгі түрлері сипатталған.

Резюме

В статье рассматривается применение инновационных образовательных технологий, применяемых в образовательном процессе. Описаны основные виды инновационных технологий, применяемых в образовательных учреждениях.

The innovative orientation of pedagogical activity involves the inclusion of teachers in the process of creating, mastering and using pedagogical innovations in the practice of teaching education, creating a certain innovative environment in the school.This raises the question of who can and should be the distributor and propagandist of new pedagogical ideas and technologies. Groups of trained teachers under the supervision of the Deputy Director for research or the head teacher of the school should study and disseminate the experience of an individual teacher or the experience of a school, the results of scientific research. The need to create such groups is explained by a number of circumstances. First, the author of a pedagogical innovation or any constructive pedagogical idea or technology does not always realize its value and prospects. Secondly, they do not always consider it necessary to implement their ideas, as this requires additional time, effort, etc. Criteria for pedagogical innovations. Taking into account the existing experience of research in pedagogy, we can determine the following set of criteria for pedagogical innovations: novelty, optimality, high performance, and the possibility of creative application of innovations in mass experience.Thus, innovative education includes a personal approach, fundamental education, creativity, essential and acmeological approach, professionalism, synthesis of two cultures (technical and humanitarian), and the use of the latest information technologies.In the modern period, it is extremely important to develop and apply open systems of intensive training. These systems give the student the opportunity to choose the appropriate training technology and develop an individual program for the formation and actualization of personality. But the implementation of the synthesis of open systems of intensive training is possible only if a number of conditions are met. A module is a logically completed part of the educational material, which must be accompanied by the control of students ' knowledge and skills.The basis for the formation of modules is the working program of the discipline. A module often coincides with a discipline topic or a block of related topics. At the same time, in contrast to the topic, everything is measured in the module, everything is evaluated: the task, work, attendance of classes, starting, intermediate and final level of students[1]. The module clearly defines the learning goals, objectives, and levels of study of this module.The current socio-economic situation is characterized by the fact that many areas of human activity, including education, are rapidly developing due to the introduction of various innovations. A person in this situation will have to be not only a performer in their implementation, but also a direct Creator of innovative processes. Innovations in society and education are both a result, an effective way, and a means of restructuring society and education.Initially, it appears a little more than a hundred years ago in cultural studies and linguistics when describing the processes of cultural diffusion (transfers), when a phenomenon from one cultural area penetrates into others, where it appears new in relation to what has already been formed there as a tradition. Such innovative processes were interpreted as the main cross-cultural factors in the development of various cultural formations (rituals, languages and dialects, social institutions, technologies, etc.).After the "great depression" of the early 30s, the term "firm

innovation policy" became popular among American managers; the content of this term boils down to something like this: a firm can gain advantages in sales markets and maximize profits not so much by manipulating prices, but by constantly updating its products. Since the dynamics of innovation assimilation largely depends on the characteristics of the innovation itself, E. Rogers identifies five of its characteristics that have the greatest impact on the rate of assimilation.In the Russian literature, the problem of innovation has long been considered in the field of economic research. However, the spread of innovative processes to all spheres of human life has led to the need to study these processes in terms of their essence, structure, classifications and features, not only in science and technology, but also in the field of management and education.The formation of the science of innovations took place mainly within the framework of the concept of scientific and technological progress in General, A. I. Prigozhin believes that "the selection of innovations into a relatively independent subject of study began with research on the social consequences of industrial automation. Specialization in the field of innovation took place belatedly. This was caused by insufficient attention in the past to the tasks of accelerating scientific and technological development and improving management." If in the 70s. the science of innovation in the West is becoming a complex, branched industry, but in these years, responding to the steady dictates of social development, innovative research in our country has just begun to take shape in an independent direction of scientific activity.
According to researchers O. G. Khomeriki, M. M. Potashnik, and A.V. Lorensov, pedagogical innovation processes have been the subject of special study by scientists since about the end of the 50s of the 20th century in the West and in the last 30 years in our country. Addressing the problems of innovation and identifying them among the most important areas of modern scientific thought was the result of awareness of the increasing dynamics of innovation processes in society. The development of pedagogical innovation in our country was hindered by the monopoly of one ideology and the totalitarianism associated with it in the management of all spheres of life, science, and school [2], as well as by the complete disregard of the requests and needs of the developing socio-cultural space."Like many things in the world culture, pedagogical innovation as a scientific discipline did not exist for us until recent years," says S. D. Polyakov, a prominent researcher of the problems of pedagogical innovation. - It cannot be said that Soviet pedagogy did not study the introduction of the new in public education at all. But this problem was limited to the introduction of scientific achievements and the dissemination of advanced pedagogical experience. And in these studies, the image of the teacher emerged as a person who is enough to fill with new knowledge and skills (and, perhaps, to make reasonable demands on him), so that he becomes inspired and effectively use new ideas and ways of working.
M. V. Clarin considers one of the ills of Russian pedagogy to be the separation from the world experience, both in scientific and applied fields, when innovative didactic findings of world pedagogy remain little known even for specialists, and teachers, experiencing a huge need for fresh ideas, have the opportunity to get acquainted, at best, only with fragments of innovative technologies developed by foreign scientists;

he speaks of the need to integrate domestic theory and practice into the world pedagogical culture [3].The democratic changes of recent years have provided teachers with additional opportunities to implement their bold ideas and initiatives, legislating the right to freedom of pedagogical creativity. And this is where the practice encountered a contradiction between the need for development and the inability to implement it. Many of our managers (not to mention teachers), unfortunately, are not fluent in such concepts as "new", "innovation", "innovation", "innovation process", which are not as simple and unambiguous as it may seem at first glance.The concept of "innovation" (lat. in - in, novus - new) is interpreted as innovation. A. I. Prigozhin belongs to the following definition of innovation: innovation acts as a form of managed development and is a purposeful change that introduces new, relatively stable elements into the implementation environment. The latter may be purely material or social, but each of them in itself represents only an innovation, i.e. the subject of innovation. Innovation is a process, i.e. the transition of a system from one state to another. Accordingly, the subject of innovation is the creation and dissemination of various types of innovations.Researcher of innovations A. I. Lapin notes that the etymology of the word "innovation" indicates that it means "introduction", i.e. the creation and use of any innovation. (Specifically, we are talking about those innovations that arise in response to a certain social need). However, N. I. Lapin notes that innovation and innovation are not identical concepts. Innovation is a broader definition, it means the process of creating and using innovation. An interesting, though not indisputable, interpretation of the term "innovatio" (innovation) - innovation is offered by the researcher A. Pinsky. Let's give it in full: "For modern consciousness, semantic subtlety was very significant - a successful combination of two moments in a word: the appearance, creation of a new one, as such, and at the same time its implementation, implementation. Indeed, on the one hand, where and how does the new arise in the world? (from intuition? from the spirit? from pure creativity?.. - this eternal philosophical question has always attracted the thought of man, has never been exhausted). On the other hand, the Latin prefix - in - emphasizes the practical, technological side of the implementation of this ideal and mysterious new (the shade of practical everyday life is also well felt in the Russian equivalent of innovation), and not in itself, but in the already existing reality and in its previously formed cultural framework and contexts."So, the innovation process has attracted and is attracting the attention of a number of scientists both in the West and in our country. As mentioned above, innovation has been established as an inter-disciplinary and multi-disciplinary field of research. Her "parents" and "relatives" were philosophy and sociology, management theory and psychology, Economics and cultural studies. This explains the fact that pedagogical innovation, which has developed into an independent branch, has a conceptual apparatus that is replete with terms borrowed from the above-mentioned areas of human knowledge.

Social change is associated with the innovation process only at an early stage of its diffusion, and innovation can be both a cause and a consequence of social changes, and the resulting change brings new ideas to the system. The diffusion process is a

phenomenon that arises from the agreement of potential recipients of innovation with the proposed changes and is partially the result of the interaction of these units [4]. This is something more than a simple sum of positive decisions of individuals, and is an emergent property of the subsystem of the relevant social subject. It includes the phenomenon of interaction between a proponent (agent) and a potential proponent of innovation. The result of acceptance and diffusion of processes is a structural and functional change in the social system. Diffusion can also be defined as the process of spreading innovation through communication channels to members of the social system. The nature of innovation is directly related to the degree of success of diffusion, i.e., the positive perception of innovation by members of the social system. The innovation process is modeled as a sequence of phenomena that form the life cycle of innovation.Innovation is also considered as an inventive activity, when two previously unrelated systems - an individual and an innovation-intersect in a special way. The perception of novelty, as such, is purely subjective and does not depend on whether the subject under consideration existed as new before or not: the individual perceives it as new. A social subject becomes a supporter of innovation when it can adequately assess the state of the environment and predict its state in the context of the innovation process in terms of the acquisition or loss of social advantages. This phenomenon is known as an innovative perception. Innovative perception can develop in an individual in the process of acquiring new knowledge and revising their values, attitudes, and expectations.The main problem of change management is the emergence of the phenomenon of resistance to change which agent becomes a certain social group (because the adoption of innovations - the result of group decisions, i.e., a function of collective action, reflected in the formation of group consensus on the proposed innovation). The reasons for rejection lie in the sphere of consciousness of individuals involved in the process of change.The problem of innovations has been developed for a number of years, mainly in the framework of economic research on scientific and technological progress, where the term "innovation"itself is beginning to be used. Gradually, a broader view of innovation is spreading, as a concept that is not limited to the sphere of Economics and material production, but more and more actively includes the problems of sociology, General management theory, and other disciplines, including education. However, there is no generally accepted classification of innovations in education yet.One of the most important, in this respect, can be considered the work of N. I. Lapin, A. I. Prigozhin, B. V. Sazonov, B. C. Tolstoy "Innovations in organizations". The authors created a concept of this phenomenon and expressed an important idea: the ability to innovate is one of the indicators of society's culture.So, innovation is a process that, developing in social systems, contributes to the transformation of their structure.Radical changes in the socio-economic structure of society inevitably lead to a change in the requirements for education. In such circumstances, change is the only way to survive. Thus, innovative processes in education are a crucial factor in the development of the socio-cultural sphere.By now, it has been realized that innovations are the most effective means of achieving strategic goals (socio – economic, socio-cultural, technical and

technological) that are not available within the framework of traditional models. In this regard, it is legitimate to distinguish four stages in the development of innovation processes in the Russian Federation at the turn of the XX and XXI centuries.

Bibliography:

Nikishina I. V. Innovative activity of a modern teacher in the system of school-Wide methodological work. – Volgograd: Teacher, 2008,(p. 88).

Polyakov S. D. Pedagogical innovation: from idea to practice, Moscow: Pedagogical search, 2007, (p. 167).

Vinogradov, V. N. Management of innovative development of the University: project technologies [Text] : textbook-method. manual / V. N. Vinogradov, O. G. Prikot. SPb.: publishing house of RSPU named after A. I. Herzen, 2009,(p. 105-191).

Innovative processes in education: materials of the international conference (XXVII scientific-method. Conf. KemSU), Kemerovo, 1-2 February 2006 / Kemerovo state University. UN-T. – Kemerovo, 2006,(p. 653).

УДК 378:811:37.035.6

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ЭТНИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА В КОНТЕКСТЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Саймбетова Ж.Т. PhD,

Жолдасбекова Г.Д. магистр оқытушы.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан.

Түйін

Мақалада жоғары педагогикалық білім беру жағдайында этникалық компонентті қалыптастырудың инновациялық тәсілдері қарастырылады.

Summary

The article considers innovative approaches to the formation of the ethnic component in the context of higher pedagogical education.

Система высшего образования стремительно входит в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается модернизацией образования в направлении отбора лучших мировых образцов, повышающих качество и конкурентоспособность специалистов.

Вместе с тем, учитывая национальную безопасность государства и ее граждан, система высшего образования Республики Казахстан не может принимать мировые новации, не отвечающие ее национальным интересам, не обеспечивающие суверенитет в политической, экономической и культурной сферах.

Использование зарубежных педагогических технологий в современных условиях, необходимость учета особенностей национальной специфики в образовании ставят перед высшей школой задачи разработки инновационных подходов к содержанию образования и перехода к эффективно-прогрессивной модели, включающей систему подготовки педагогических кадров.

С учетом адекватного реагирования на интенсивное развитие человеческой

цивилизации в комплексе стратегических задач высшего образования нами выделяются следующие направления:
воспитание у молодежи уважения к правам человека, а также принципам, провозглашенным в Уставе ООН;
формирование у студентов гражданского, национального самосознания и уважения к национальной культуре, языку нациеобразующего этноса страны, культурам народа полиэтнического государства, мировым ценностям;
воспитание толерантного сознания и культуры межэтнического взаимодействия;
подготовка молодого человека к творческой деятельности в демократическом обществе в духе понимания, мира, терпимости, равноправия, дружбы между народами;
воспитания уважения к окружающему природному миру региона, государства, Вселенной;
стимулирования потребности к системному социальнопрофессиональному и личностному самосовершенствованию.
В связи с указанными направлениями воспитания студенческой молодежи проблема формирования этнического компонента в содержании высшего педагогического образования является особо значимой. Существующая практика формирования этнического компонента в содержании ВПО, порождает множество вопросов. В контексте нашего исследования мы попытались ответить на следующие вопросы [1]:
какие инновационные подходы к формированию ЭК в содержании ВПО могут удовлетворить когнитивно-ценностные потребности формирующейся личности и профессионала в условиях глобализации;
на каких принципах должен структурироваться этнический компонент в содержании ВПО;
какие дидактические условия оптимальны при формировании ЭК в содержании ВПО;
какие качества личности и профессионала должен формировать ЭК в содержании ВПО;
как технология проектирования ЭК может сочетаться с действующими ГОС ВПО и др.;
какие критерии могут быть эффективными при отборе дидактического материала этнического компонента, включаемого в содержание педагогического образования;
каково должно быть соотношение инвариативного и вариативного учебного материала ЭК в содержании ВПО.
Предложим формулировку концепции формирования этнического компонента в содержании высшего педагогического образования.
Данная концепция построена на идее поликультурности и регионализации образования и заключается в том, что на основе анализа теоретико-методологических источников, использования ряда методологических

подходов (системно-структурного, личностно-деятельностного, культурологического, трансперифирийного, аксиологического, этнопедагогического и др.), теории содержания образования определены и разработаны:

научные основы, совокупность принципов и бинарная модель структурирования этнического компонента в содержании ВПО;

инновационные подходы (региональный, кросскультурный и глобальный) и дидактические условия его формирования;

блочно-модульная технология реализации данной концепции.

Определение методологических подходов, научных основ структурирования ЭК в содержании ВПО, изучение его эволюции, выявление потребностей социокультурной сферы РК и ведущих тенденций зарубежного опыта по изучаемой проблеме, позволило перейти к разработке инновационных подходов и принципов структурирования исследуемого предмета.

В последнее время в педагогической науке привычным стало использование понятий «инновация», «инновационные процессы», «инновационная деятельность», инновационные подходы. Инновационные процессы определяют сущность многих позитивных трансформаций в системе образования, направленных на качество обучения и воспитания, создают лучшие условия для духовного развития индивидов и позволяют осуществить личностно-ориентированный подход к ним.

Понятие «инновации» (лат. in - в, novas - новый) впервые появилось в исследовании культурологов в XIX в. и означало введение элементов одной культуры в другую.

Анализ литературы по проблеме исследования инновационных процессов дает основания заключить, что существуют различные уровни понимания инноваций: уточнение, конкретизация, дополнение, преобразование [2, 3], Первые три уровня отражают инновацию как приращение знания к уже известному, т.е. в новом присутствует элемент старого знания. Четвертый уровень - «преобразование» отражает нечто новое в чистом виде.

На любом уровне главным принципом инноваций выступает прогрессивное начало. Так, В.И. Загвязинский полагает, что к категории инноваций относятся не только идеи, подходы, методы, технологии, которые в педагогической науке в представленных сочетаниях не выдвигались, но и тот комплексов элементов, несущий в себе прогрессивное начало, который позволяет в современной ситуации эффективно решать задачи воспитания и образования. С этих позиций инновационный процесс, по его мнению, означает ***«совершентствование образовательных практик на основе нововведенищ*** или точнее говоря, на основе обогащения, видоизменения этих систем на базе инновационного развития или частичного изменения традиционных целей, содержания и средств образования» [4, с.12].

Ш.Т. Таубаева рассматривает педагогическую инноватику с точки зрения науки как теорию нововведений, с точки зрения практики как инновационный

процесс [2, с.230].

Использование инновационных подходов при разработке концептуальных основ формирования этнического компонента в содержании ВПО и технологии ее реализации обосновано положениями Концепции высшего педагогического содержания РК о поликультурности и регионализации образования, на которые мы неоднократно ссылались. Этому также способствовало выявление потребностей социокультурной сферы РК, задач воспитания и образования личности в современных условиях глобализации.

Развитие инновационных подходов к формированию этнического компонента в содержании ВПО - региональный, кросскультурный и глобальный в нашей статье обусловлено взаимодействием традиционных в педагогике методологических подходов.

Указанные подходы позволяют увидеть малоисследованные аспекты гносеологии в контексте проблемы исследования и обосновать новые подходы в изучение проблемы формирования ЭК в содержании **ВПО,** а именно: **региональный, кросскультурный, глобальный,** что определяет дальнейшие перспективы в образовательном процессе по данному направлению.

Кросскультурный, региональный и глобальный подходы к формированию ЭК в содержании ВПО рассматриваются нами как развитие традиционных методологических подходов культурологического, полисубъектного, этнопедагогического и трансперифирийного подходов, в основе которых находят выражение идеи поликультурности и регионализации образования. Однако это не означает, что использование других подходов в настоящем исследовании не находит взаимодействия с определенными нами инновационными подходами (кросскультурным, региональным и глобальным).

Все рассмотренные выше методологические подходы, как традиционные (общие), так и специальные (инновационные), не только взаимодействуют, но взаимодополняют друг друга, способствуя обоснованию концептуальных основ формирования этнического компонента в содержании ВПО и технологии ее реализации. Данные методологические подходы являются для нашего исследования важным теоретическим базисом и выступают необходимыми условиями при решении поставленных нами исследовательских задач.

Литературы

Мухтарова Ш.М. Педагогическая этика межэтнического общения.- Караганда: Типография “Санат-Полиграфия”, 2005. -149 с.

Таубаева Ш.Т. Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной школы: дис. ... д-ра пед. наук: 08. - Алматы, 2000. - 358 с.

Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки инновационных процессов в образовании. - М.: В ЛАД ОС, 1991. — 73

Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: учеб, пособие для студ. высщ. пед. учеб, заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 192 с.

ӘОЖ:331.22

ҚАЗІРГІ ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫНЫҢ БАЗАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

п.ғ.к. Б.У. Курбаналиев
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент
ф.ғ.м. Г.А. Дүйсенбиева
№129 ЖОМ

Резюме

Основными параметрами личностного развития ребенка являются его ориентация на общечеловеческие ценности, доброта, интеллект, творческие способности, активизм, чувство личной чести, независимость мысли. Уровень развития этих качеств можно рассматривать как показатель социальной формации и социальной квалификации человека.

Summary

The main parameters of a child's personal development are his orientation towards universal values, kindness, intelligence, creativity, activism, a sense of personal honor, independence of thought. The level of development of these qualities can be considered as an indicator of the social formation and social qualifications of a person.

Қазіргі заманғы қоғамда адамнан тек политехникалық білімді болуын талап етіп қана қоймай, жоғары деңгейдегі мәдениет пен ғылым мен техниканың түрлі салаларында терең мамандануын ғана емес қоғамда өмір сүріп тіршілік ете білуді талап етеді. Баланың тұлғалық дамуының негізгі параметрлері оның жалпы адамзаттық құндылықтарға бағытталуы, ізгілік, зиялылық, креативтілік,белсенділік, жеке басының намыс сезімі, ой-пікірдегі тәуелсіздік болып табылады. Осы қасиеттердің даму деңгейі тұлғаның әлеуметтік қалыптасу мен әлеуметтік біліктілігінің көрсеткіштері деп қарастыруға болады.

Білім беру жүйесінің басты міндеті – жеке тұлғаның ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы мен дамуы және оның кәсіби жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасау; баланың тәрбиелену, білім алу және жан-жақты қалыптасу, ана тілін, ұлттық салт дәстүрлерді сақтау, ақпараттану, ден-саулығын нығайту сияқты құқықтарын іске асыру болып табылады. Осы сияқты қасиеттерді білім алушылардың бойында қалыптастыру мен дамыту Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің маңызды міндеті ретінде қарастырылады .

Белгілі философтар Аристотель, Фромм Э., Швейцер А., Мандевиль Б. адамгершілік ұғымын мораль тұрғысынан қарастыра отырып, адамгершіліктің негізгі бастаулары қайырымдылық, жақсылық, өмірді қастарлеу, әділеттілік, ізгілік, т.б. атап көрсетеді. Философтар адамгершілік құндылықтарды екі тұрғыда: гуманистік этика және әлеуметтік этика деп бөліп қарастырады. Гуманистік этика- адамның әлеммен тұтастығы білдіретін; адам әрекеті мен адам индивидуалдығының әр алуандығы жағдайында мәдени формалардың іріктеуді білдіретін; әлеуметтік этика - социум мүддесіне бағынады, адам қоғамның немесе социумның ықпал ету объектісі.

Тұлғаның қалыптасуын әлеуметтік ғылым тұрғысынан қарастыратын болсақ “адам-қоғам-табиғат” өзара бірлікте қарастыра отырып, тұлғаны қалыптастыруда

өндірістік қатынастар мен қоғамдық ортаны негізгі деп қабылдайды. “Тұлғаның барлық көріністерінің жиынтығы мен бірлігі, олардың өзара бір-бірімен байланысы оның әлеуметтік құрылымын құрайды. Тұлғаның әлеуметтік құрылымының негізін қоғамдық, әлеуметтік қатынастар қалыптастырады. Тұлғаның қалыптасуы – оның шындық болмыспен әрекеттесу, өз құрылымында денелік және әлеуметтік – психологиялық қасиеттердің пайда болуы барысында тұлғаның өзгеріске ұшырауы. Педагогикалық ұғым ретінде тәрбиенің екі белгісі бар. Біріншісі – мақсатты бағытталғандығы, әлеуметтік – мәдени бағдардың, тіпті өте жалпы, бір қандай да болсын үлгінің болуы; екіншісі – бұл үрдістің барысының адамзаттық тарихы дамуы жетістіктеріне, әлеуметтік – мәдени құндылқтарына сәйкес болуы.

Тұлғаны қалыптастыратын тағы бір педагогикалық құбылыс “өзін-өзі тәрбиелеу” деген атқа ие болады. Оның мәні – тәрбие субъектісінің орнының ауысуында, енді тәрбиеленушінің өзі мәдени үлгіні мінез – құлықпен сәйкестендіреді. Өсіп келе жатқан бала тәрбие жалауын педагогтан алады және оны әрі қарай өзін - өзі жетілдіру жолында алып жүреді. “Өзін - өзі” тәрбиелеу кешегі тәрбиеленушінің субъектілігін көрсетеді, ол бүгін өзін тәрбиелеуші ересектерден босатты және ол өзінің “Менін” өзінің қабылдауы мен ойластырылған әрекетінің обьектісіне айналдырады.

Тұлға – белгілі бір даму деңгейіндегі кемелді дамыған санасы бар, мінез- құлық салыстырмалы түрде тұрақты, сондай –ақ өзінің қалыптарын және әлеуметтік ортамен қатынасын реттеуге қабілетті адам.

Айтылғанға орай тұлға қандай да бір керемет жетістіктермен байланысты болуы міндетті емес. Әрбір қарапайым ересек адам – тұлғаның негізгі және анықтаушы белгілері мыналар: сана-сезім, даралық сипаттар, өзін-өзі меңгеру ,активтілік, басқа адамдармен дұрыс қатынас жасау.

Индивид – жеке тұлға бір адам. Даралық – бұл адамның өзіндік ерекшелігі. Даралық қайталанбайтын, тек бір адамға ғана тән қасиеттері мен ерекшеліктері, бір адамда өзгелерден ажыратып тұратын қасиеттер. Даралық белгілі бір деңгейде тұлғаны басқалардан ажырататын мәнді ерекшеліктермен ажыратылады. Бұл адамды ынта қабілеттіліктер, мінез – ерекшеліктері. Адамның жекелеген қасиеттеріне негізінен оның кәсіптік жарамдылығы бағынышты. Адамның даралық ерекшеліктері индивидтің даму барысында қалыптасады. Осы процесс кезінде нерв жүйесінде, ақыл – ой сезімде және жігерде ынтада, бейімділікте қабілеттер, дарында, темпераментте, мінез – құлықта өзгешеліктер байқалады. Бұл ерекшеліктердің бәрі адамның мінезіне, яғни оны оқудағы және жұмыстағы жетістігі мен сәтсіздігі бағынатын тұрақты психикалық қасиеттерге ықтимал. Тұлғаның әр түрлі қасиеттерін қалыптастыруда тұқым қуалаушылық факторлардың және қоршаған ортаның рөлі бірдей емес, сондықтан тәрбие жолымен нені жасауға болатынын әрдайым есте сақтаған жөн.

Кәсіби бағдар жұмысының нәтижесі оқушыларда қалыптасқан кәсіби таңдаудың болуы. Сондықтан кәсіби бағдарда басқару тетігі жеке адамның кәсіби таңдауын дамыту арқылы іске асады.

Бұл дамудағы бірінші кезең жеке кісіге қоғамдық ұйымдардың әлеуметтік жағдайдың әсерінен болатын, өз мақсатын белсенді түрде іздеу кезеңі. Екінші кезең - өмірдегі өз орнын таңдау және өз мақсатын толық, терең түсіну. Үшінші кезең - өмірлік құндылықтарды жеке тұлғаның жүзеге асыру кезеңі.

Мамандық таңдауда ықпал ететін күштер жеке адамның барлық шағын қамтып отырғанда ғана тиімді болады. Жас жеткіншектердің мамандық таңдау - өзінің кәсіби бағдар іс - әрекетінің субъектісі ретінде анықталады. Оқушының мамандық таңдауы табысты аяқтау үшін оған кәсіби қажетті қасиеттер болуы шарт. Кәсіби қасиеттер дегеніміз – сол таңдаған мамандығына орай психикалық, физиологиялық және физикалық түрдегі әзірліктің бар болуы және сол мамандық талап ететін шарттарға икемді таныту.

Мамандық таңдау процессінде кәсіби сана – сезім көп әсер етеді. Жеке кісінің өз мақсаттарына, ұстаған идеясына ойлаған құндылықтарына өз мүмкіндіктерінің сайма – сай келгені дұрыс.

Сана – сезімнің нақты формасы, өзін - өзі бағалауы. Бұл қасиет ішкі реттендірудің басты шарты болып табылады. Сол арқылы оқушы қай кәсіпті таңдайтынына зер салып әрекет етеді.

Бүгінгі күні үздіксіз білім беру жүйесінде тәрбие мәселесінің жағдайына сай келетін білім алушыларды тәрбиелеудің жаңа тұжырымдамасын жасау қажеттілігі туып отыр. Тұжырымдама Қазақстандағы тәрбие саясатының Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Қазақстан Республикасындағы балалар құқықтары», Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңы, Қазақстан Республикасының «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы», Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы» Заңы, Қазақстан Республикасының «Кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылықтың алдын алу және бақылаусыздық пен панасыздықтың алдын алу» Заңы, Қазақстан Республикасының «Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері «туралы Заңы, Қазақстан Республикасының Азаматтардың денсаулығын сақтау туралы Заңы, Қазақстан Республикасының «АҚТҚ ЖҚТБ - ның алдын алу « туралы Заңы, Қазақстан Республикасының Темекі шегушіліктің алдын алу және оны шектеу туралы Заңы, Қазақстан Республикасының Заңы Азаматтардың денсаулығын сақтау туралы , Қазақстан Республикасы дамуының 2010 жылға арналған Стратегиялық жоспары, 2015 жылға арналған Қазақстан Республикасында білім беруді дамыту Тұжырымдамасы анықтаған негізгі қағидаларын дамытады және т.б. Тұжырымдама тәрбиенің жалпы ұлттық басымдылық екендігін айқындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдаған «Қазақстан -2030» үндеуі,1997.-53б.

ҚР этномәдениеттік білім беру концепциясы, 1996.-44б.

ҚР 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы, 2004.-15б.

ҚР Білім туралы Заңы. Астана, 2007ж. -112б.
Ақылбекова А. «Білім беру мекемелеріндегі тәрбие жұмысының мазмұны мен негізгі бағыттарың. Алматы, 2006.
Баймолдаев Т.М. «Педагогическтй менеджмент и современное управление школой. Алматы, 2001

ӘОЖ

ҚАШЫҚТАН ОҚУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНАТЫН БАҒДАРЛАМАЛАР

Әсілхан Н.Ж. магистр оқытушы,
Ортаева А.Е. математика пәнінің мұғалімі
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогиклық университеті, Шымкент
№42 Қожанов атындағы жом, Түркістан облысы

Резюме

В статье рассматривается возможность использования в образовательном процессе дистанционных технологий обучения. Представлены средства обеспечения дистанционного обучения, достоинства его применения в процессе обучения.

Summury

The article considers the possibility of using distance learning technologies in the educational process. Means of providing distance learning, advantages of its application in the learning process are presented.

XXI ғасырдың басталуымен адамзат өркениеті үшін жаңа даму дәуірі басталды – ақпараттық қоғам дәуірі, ол жаңа ақпараттық-телекоммуникациялық революцияның дамуымен, ақпараттық технологиялардың тез таралуымен, әлеуметтік процестердің жаһандануымен, халықаралық конвергенциямен және көп салалы кооперациямен сипатталады.Қазіргі уақытта заманның даму талаптарына сәйкес ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы білімді бағалау және пайдалану жүйесін өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер,технологиялар білім беру талаптарына байланысты жаңартылып отырады. Сапалы терең білімді меңгеруге талпынған өскелең ұрпақтың жеткілікті дәрежеде сандық сауаттылығы бар, себебі олар өмір жағдайлары барысында жаңа технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Сол мүмкіндіктерді нәтижелі қолдану мұғалімнің біліктілігіне, біліміне, тәжірибесіне байланысты.

Лекция мен практикалық (семинар) сабақтарын алдын ала видео жазбаға түсіріп аудиторияға сапалы дүниелерді ұсыну оқытушының жаңа технологияларды тиімді пайдалана алатындығының белгісі. Видеодәріс пен видеопрактикалық сабақтарды түсіруге төмендегі скринкастинг(экранды түсіру) бағдарламаларды қолданса болады:

Movie Screen Recorder бағдарламасы- экраннан бейне жазуға арналған қосымшадан және Movavi бейне редакторынан тұратын скринкастингке арналған шартты тегін бағдарлама. Movavi экран жазғыш бағдарламасы компьютер экранын толығымен немесе бөлек терезелермен жазуға мүмкіндік

береді, сонымен қатар Веб-камера мен микрофонға жазуға мүмкіндік береді. Алынған жазбаны қосымша сәттерді кесу арқылы өңдеуге болады. Сондай-ақ, Screen Recorder көмегімен скриншоттарды жасауға және жазбаны бейне файл ретінде сақтауға болады. Мен оның келесі артықшылықтарын атап көрсете аламын:

Пайдалану ыңғайлылығы. Барлық қажетті функциялар негізгі панельде, ал қалғандарын мәзірден табуға болады;

Интерфейстің қарапайымдылығы. Егер сіз экранды бірінші рет жазып жатсаңыз да, барлық түймелер интуитивті болады;

Танымал форматтарды қолдау. MP4, AVI, MOV, MKV, MP3, GIF;

Функционалдылық. Барлық қарапайымдылығына қарамастан, бағдарламада көптеген пайдалы нұсқалар бар.

Screencastifi браузер қосымшасы арқылы сабақты түсіру. Screencast бағдарламалық жасақтамасы жұмыс үстелін немесе толық Windows бағдарламалық жасақтамасын жазуға мүмкіндік береді. Google Chrome-ға Screencastify қосмшсын басты бетке қосу керек. Бұл веб-сайттарды, жұмыс үстелін жазуға немесе веб-камерадан бейнелер түсіруге болатын кеңейтім. Бұл веб-сайт беттерін жазуға арналған керемет қосымша және жұмыс үстелінде скринкаст жасау үшін кейбір бағдарламаларға жақсы балама.

Screencastify-тің екі нұсқасы бар. Lite нұсқасы тегін қол жетімді, онда 10 минуттық бейнелерді жаза алады. Google Chrome-ға Screencastify Lite қосу үшін осы бетті ашыңыз. Премиум нұсқасы жылына 24 доллардан сатылады, ол сізге шексіз жазу уақытын береді және бейнені өңдеуге/кесуге қосымша мүмкіндік береді

Тағы бір видео жазуға арналған бағдарламаның бірі- *OBS Studio* бағдарламасы. OBS Studio-бүгінгі таңда ағындық саладағы ең жақсы бағдарлама, әдетте, фрагменттерді немесе бүкіл бейнелерді онлайн режимінде жазу (және тарату) үшін қолданылады. OBS Studio-бұл экранды компьютерге түсіруге және жазуға арналған бағдарлама.

OBS studio орнату өте қарапайым екенін атап өткен жөн.Жұмысқа кіріспес бұрын бағдарламаны ресми сайттан жүктеу керек, ол тегін: https://obsproject.com/ru/download.

Ең маңызды артықшылығы-Hitbox, Good Game және, әрине, YouTube сияқты ең танымал бейне хостинг платформаларымен үйлесімділік береді. Оның құрамында керемет құралдар жиынтығы бар. Мысалы, ыңғайлы, сіз көріністер арасында тез қалпына келтіре аласыз, сонымен қатар веб-камерадан трансляция жасай аласыз, экранға донаттар мен басқа көмекші элементтерді қосуға болады. Аппараттық жеделдетумен жұмыс істеу мүмкін. Жазбаларды ең өзекті форматтарда сақтауға болады:*.flv және*. mp4.

Қарапайым тегін бағдарламаның бірі, скринкастты тез және қиындықсыз жазуға мүмкіндік береді (экраннан бейне) — *oCam Screen Recorder*. Бұл бағдарлама қарапайымдылығымен және түсініктілігімен жақсы, ол тез жұмыс істейді.

Жазу аяқталғаннан кейін сіз бірден интернетте орналастыруға болатын дайын бейне файлды (mp4) аласыз.
Осылайша сіз нұсқауларды, шолуларды, сабақтарды жазып, экрандағы ақпаратты көрсете аласыз және осының бәрін дауыстық түсініктемелермен қоса аласыз.
Жалғыз ескеретін жайт бұл бағдарламада жазылған бейнені, мысалы, Camtasia Studio-да өңдеуге мүмкіндік жоқ.
Сонымен, ocam Screen Recorder Бағдарламасын басқару оңай, қысқа интерфейсі бар, ал функционалды және салмағы аз. Сіз ресми сайттан жүктей аласыз — http://ohsoft.net/eng/
Бұл үйде коммерциялық емес пайдалану үшін ақысыз.
Қай бағдарламаны алмайық өзіндік мүмкіндіктерімен қолданушыларына білімді ерекше ұсына алу тәжірибесін көрсетеді.
Бұдан бөлек онлайн жағдайында қандай бағдарламаларды қолданса өз аудиторияңыздың тақырыпқа деген қызығушылықтары артады? Кері байланыс жасау үшін wooclap, ahaslides бағдарламасын қолдансаңыз болады. Әрине бұл бағдарламалар ағылшын тілңнде болса да оның мүміндігімен аудиторияңызбен тікелей кері байланыс жасау мүмкіндігін туғызады. Мысалы, wooclap сайтында 20-дан көп аудиториямен байланыс орнатсаңыз, ahaslides-та ақылы бағдарлама болғаны үшін тегін қолданылым саны аз, 6 адам ғана өз ойын білдіре алады. Одан көп аудиторияны қамтуға сіз ақша төлейсіз.
Есеп шығаруға, топтық жұмысты бірлесе орындауға арналған электорнды тақта қызметін сізгі – *Google Jamboard* бағдарласы ұсынады. Бұл миға шабуыл жасауға және команданың жұмысын жақсартуға көмектеседі. Интернеттен суреттер мен мазмұнды жүктеп, оларды тікелей тақтаға апарады.
Бұл құрал жазбаларды жасауға және бірлесіп жұмыс істеуге, тақталарды араластыруға және әріптестеріңізбен нақты уақыт режимінде өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді.
Тақырып соңын қортынды жасауға арналған тест құрастыруға арналған сайттарда баршылық. *Kahootты* формативты бағалауда қолдану, *Google-форм* суммативты бағалау кезінде қолдануға болады. *Kahoot*-білім беру жобаларына арналған қосымша. Оның көмегімен сіз тест, сауалнама, оқу ойынын жасай аласыз немесе білім марафонын ұйымдастыра аласыз. Бағдарлама жұмыс үстелінде де, смартфондарда да жұмыс істейді.
Google-форм - Google-дің сауалнама нысандары мен тесттер құруға арналған Онлайн – сервисі пайдаланушыға интуициялық түсінікті интерфейс пен жауаптарды автоматты түрде талдай отырып, Ал Flubaroo қосымшасын орнатқан жағдайда-сауалнама нәтижелерін автоматты түрде тексере отырып, интерактивті сауалнама нысандарын әзірлеу үшін кең мүмкіндіктер береді. Менің ойымша, Google формаларының басты артықшылығы-бұл қызметті тегін пайдалану мүмкіндігі (сізге тек Google есептік жазбасы қажет) және оны өз қалауыңыз бойынша конфигурациялау. Бірнеше минут ішінде сіз сауалнама жасай аласыз, қонақтар тізімін жасай аласыз, жаңалықтар тарату үшін

электрондық пошта мекенжайларын жинай аласыз және тіпті викторина жасай аласыз.

Қорыта келе, қашықтықтан білім беру технологияларын оқу процесіне енгізу тәжірибесі тыңдаушылар мен студенттер тарапынан да, оқытушылар тарапынан да осы технологияға жоғары сұранысты көрсетеді. Қазіргі адам өмірінің динамикалық сипаты, халықаралық байланыстардың кеңеюі, сапалы жаңа байланыс құралдары және барлық қызмет салаларының техникалық қанықтылығы белгілі бір географиялық орынға тұрақты сілтеме жасамай, мобильді оқыту қажеттілігін тудырады. Қоғамды ырықтандыру мен ізгілендіруге байланысты оқуға мұқтаж, бірақ аудиторияға баруға мүмкіндігі жоқ азаматтардың жаңа санаттары пайда болады. Мұндай жағдайда қашықтықтан оқытуды дамыту бағдарламасы бұрынғыдан да өзекті. Екінші жағынан, қашықтықтан оқыту ашық білім беру тұжырымдамасын жүзеге асырудың ең қолайлы нысаны болды, ол білім алушы үшін оқу кезінде таңдаудың айтарлықтай еркіндігін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1.Сиговцев Г.С., Чарута М.А. Қашықтықтан білім беру. Оқытушыларға арналған әдістемелік материал. Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ. 2009. 294 с.

2. Матвиюк В.М. Қоғам мен адам өмірінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қолданылуын талдау //В сборнике: Социально-гуманитарные и психологические науки: теоретико-методологические и прикладные аспекты.Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 2015. С. 84-86.

3.Муромцева А.В. Қашықтықтан оқыту жүйесіндегі мультимедиялық құралдар // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». №1, 2011. с.195 — 198

ӘОЖ

ОҚУ МЕН ОҚЫТУДА СТУДЕНТПЕН ОҚЫТУШЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН АРТТЫРУДАҒЫ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ-ҰЖЫМ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ ЫҚПАЛЫ

Мамбетова Алтынай Токмуратовна

Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент,Қазақстан

Резюме

В статье рассмотрены пути внедрения в учебный процесс критериального оценивания.

Summary

In the article are made out the ways of introductions critical evaluation in educationl process.

Бүкіләлемдік жаһандану ғасырында ғылыми-техникалық прогресс қарқынды дамыған заманда өзгеріс бар саланы қамтуда. Өзгермелі өмірде: білім жүйнсінің жалпы құрылымын жаңарту, басқару жүйесін өзгерту, оқу тәрбие процесін демократияландыру, ізгілендіру, білім мазмұны мен оны оқытудың әдіс-тәсілдерін жаңарту арқылы білімдегі жетістікті жетілдіру, ұжымда

ізденіске, шығармашылыққа жағдай жасау, педогогикалық ынтымақтастықты нығайту қажеттігі анық. Міне, осы факторлардың барлығы қазақстандық білім беру үйымдарын өз даму жолын таңдауда озық педагогикалық идеялармен, іс-тәжірибені негізге алуға бағыттайды. Өйткені көп қырлы өзгеріс кезінде білімнің дамуы- қиын іс. Білімді студенттің даму жолына түсу үшін беру, яғни «табысты оқыту мен құзырлы мұғалім»[2].

Білім беру мекемесі-әлеуметтік педагогикалық ашық жүйе ретінде қоғам арқылы дамиды. Ал қоғамдағы жүргізіліп жатқан өзгерістер мұғалім шеберлігін жетілдіруді талап етеді. Осы мәселе бойынша мекеме өміріне қажет өзгерістерді текшелей отыра,оқытушының өзгеруін бірінші кезекке қояр едім. Себебі, дайын мұғалім қай мекемеде болсын жиі кездеспейді, ол мұғалімнің қалыптасуы, шеберлігінің шыңдалуы-мекеме әкімшілігінің иығымен көтеріп, жағдай жасап шешетін мәселе. Инновациялық жаңалықтың енуі төменнен басталып, бақылау өзін-өзі бақылауға айналса ғана соңғы нәтиже жоғары болмақ. Өзгерісті мұғаліммен жұмыстан, яғни мұғалімдердің оқуы мен кәсіби даму үдерісіне көмектесуден, коучинг пен тәлімгерлік мектебінің жұмысынан басталып, тәлімгер ретінде үйрете алатындары ескерілді Коучинг жүйесі мен тәлімгерлік мектебін енгізу арқылы, оларда бүгін қандай қиындықтары барын анықтап, күнделікті іс-тәжірибесіне өзгеріс енгізу қажеттілігі анықталды. Көп ойлануды, дұрыс бағыт, нақты шешім қабылдауды талап еткен маңызды сұрақтар легі күнделікті маза бермейді. Не істеу керек? Қалай істеу керек? Ұстаздар қауымы серпіліске дайын ба? Мұғалімнің кәсіби
дамуын ішкі біліктілік арттыру жүйесі арқылы шешу. Келесі бір өзгерісті қажет еткен үлкен аспект-ол мұғаліммен оқушының өзара әрекет технологиясы, проблеманың ең негізгі механизмі-мазмұн мен технологияның бірлігі-студенттің өзін-өзі дамытудағы қозғаушы күш. Ата- аналар мен колледж ұжымы арасындағы қарым-қатынас адалдыққа, ашықтыққа
негізделді. Даму жоспарын жүзеге асыруда бөлінген көшбасшылық идеясын негізге ала отырып, колледждің негізгі миссиясы сын тұрғысынан ойлай алатын ұлттық зиялы қауым қалыптастыру үшін, білім жетістігіне жетуде критериалдық тұрғыдан бағалау табысқа апаратын жол екені анықталды. Бұл бағытта колледж мәдениетін қалыптастыру айрықша күш жігерді қажет етті.. Осыған сәйкес оқушыда талпыныстың жоғары көрсеткіші -өздігінен білім алу, «өзін-өзі реттеу» қасиетін қалыптастыру қажет. Бұл жерде мына анықтама жауаптың кілтін бергендей: «өзін-өзі реттеу мен метатанудың мұндай дағдыларын дамыту бұлбалалардың саналы студент болып шығуының кілті» [1]. Неден басталды? Студент үні тыңдалды ата-ана пікірі ескерілді, әріптес ұсынысы жүзеге асырылды. Ортақ ой тұжырымдалды. Ортақ проблема анықталды: оқу мен оқытуда студент- мұғалім ынтымақтастығын критериалды бағалау –ұжым әлеуметін арттыруға ықпал етуші фактор болып табылатындығы анықталды. Мұғалімдерге «оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау»-тақырыбында жүйелікоучингтер өткізіледі. Сұраныс жасайтын әлеуметтік топ ретінде ата-ананың пікірі құнды. Студенттің білімді қызыға

оқуы, сабаққа қуанышпен келіп, ой еңбегінен рахат сезіміне бөленуі атқаратын міндет. Баға студенттің мүмкіндіктерінің өсуіне қарай қойылып, шығармашылықпен ойлау жетістігі бағаланғанда ғана объективті болатынына ата-ана көзін жеткізу қажет. Бұл - өзгерістің ең тиімді тұсы деп бағалаймын.
Жалпы білім беруде әр мұғалім көздеген мақсатына қол жеткізу үшін оқыту үдерісін жоспарлап қолданысқа енгізгенде оқушыларды бағалауды басты назарда ұстану керек. Себебі, бағалау сыныптағы оқушылар деңгейі әр түрлі болып келетіндіктен, мұғалімнің сыныпта бір қалыпты атмосфераны құруына және оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдарына елеулі әсер етеді. Бағалау-одан арғы білім алу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жинақтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин болып табылады. [5].

Өздерінің бұрынғы тәжірибесі бойынша көптеген мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары бағалауды оқыту және оқудан кейін болатын нәрсе ретінде қарастырды. Бағалау оқыту мен оқудың ажырамас бөлігі деген ой біздің түсінігіміздегі едәуір өзгерісті талап етеді. Оқыту үшін бағалаудың негізгі қағидаттары: Оны әзірлеудегі және тәжірибеде қолданудағы бірінші басымдық оқушылардың оқуына көмектесу мақсатына бағындыру болып табылады. Бағалау мұғалімдер және оқушылар өзін-өзі және өзара бағалау үшін кері байланыс ретінде пайдаланатын ақпарат беру арқылы оқуға көмектесе алады. Кез келген сабақтың сәтті өткенін бағалаудың нәтижесінен көруге болады, сондықтан оқушылар оқыту үшін бағалаудың мәнін түсініп, әр сабақта өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін мойындап, егер кемшілігі көп болса, оны жою үшін қандай да бір іс әрекет арқылы шешуін өздері ұсынатын болды. Ата-ана мен оқушы үнінің бір жерден шыққанын, екеуі көрсеткен кемшілік бір проблема екенін ұқтым. Мұғалімде жанамалап осы проблеманы көрсетіп тұрған жоқ па? Дәл солай. Мұғалімнің кәсіби деңгейінің төмендігінен
«бағалау мен ынталандыру», рефлексия жасау сынды үлкен екі мәселе шешімін таппаған. Бір нәрсе ашық: «мұғалімнің көмекшілері: бас, қол, жүрек» (Шульман) болған жағдайда шешілмес проблема жоқ. Ұстаздың білімі, мейірімді жүрегі, жігер-қайраты, оқушыны жетістіктен-жетістікке жетелейтіні айқын. Критериалдық бағалау – бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес
оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын,
білім процесінің барлық қатысушыларына алдын-ала белгілі критериялармен
оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделгенде ғана қолданыс аясы дұрыс болатынына көзім жетті. Критериалды бағалаудың негізгі функциялары –ынталандыру, белсенділікті дамыту. Ата-ананы баласының тәрбиесі, мәдениеті, білімі бәрі толғандырса, оқушы: «ынталандыру аз» деп жауап жазған. Коллеж өмірін жақсартуға, оқушы үлгеріміне не ықпал етеді? Міне осы сұрақтарды талқылай отыра біз бөлінген көшбасшылық идеясын іс-жүзіне асырдық. Бөлінген көшбасшылық идеясын толық түсінген ұжым мүшесі алып мектептер арасында желілік қауымдастық құруда белсенділік танытты. Ұжым «өзгеріс бізге не берді?» деген сұрақ төңірегінде ойлану үшін, әр қайсысы «мен

өзгеріс болу үшін не істеуім керек?» деп ойланатын орта жасауы істің нәтижелігін арттырады. «Егерде өзгеріске жауапты көшбасшы өзгеріске қолдау көрсетуде формальды емес көшбасшыларды тартатын болса, басқаұйымдастырушылық көшбасшылар да өзгерісті қабылдауы мүмкін» [5]
Сондықтан, алдағы уақытта ұжым жұмысындағы басты стратегиялық бағыт – оқыту мен студенттерді бағалауды жақсарту үшін сын тұрғысынан бағалауды жалпы енгізу болып табылады.
Біріншіден, мұғалімдердің кәсіби деңгейін көтерудің жаңа тәлімгерлік жүйесі қалыптасады. Екіншіден, бөлінген көшбасшылық пен басқару арқылы өзгерістерге қол жеткізуге болады. Үшіншіден, білімді студенттің даму жолына түсу үшін беру, яғни «табысты студентпен мен құзырлы мұғалім» қалыптастыру тиімділігі артады. Басқару құзыреттілігін мұғалімдер бойында көтеру-білім сапасын арттырары сөзсіз. Мұғалімдер топпен, жұппен жұмыстың тиімділігін арттыруға көңіл аудару арқылы нәтижеге қол жеткізеді. Тиімсіз әдістерді пайдалану, оқыту нәтижесін төмендеткен. Мұғалімдердің өздерінің пікірі бойынша бағалау және оқу процесін талдау құзыреттілігі қалыптасады. Критерий арқылы бағалау, студентке сын тұрғысынан ойлау мен әрекет жасауға түрткі болады. Қалыптасқан дәстүрлі бағалау тартымсыз, толық ақпарат бермейді, біржақты, әділ түрде бағалау критерийін жасау дағдысын қалыптастыру арқылы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі туралы толық ақпарат алуға болады. Ары қарай кемшілікті жоюға атқарылатын іс-қимыл жоспары нақтыланады. Іс әрекетті зерттеу белсенділікті арттырумен бірге жаңа білім, біліктілікке үйренуге жол ашады. Мұғалім еңбегіне күнделікті рефлексия жасау, өзін-өзі дамытуға, өзгені дамытуға, оқушыны жетістікке жетелеуге түрткі болары
сөзсіз. Ең бастысы, көшбасшылық идеясын қабылдаған ұстаздар қауымы өздеріне сырттан сын көзбен қарауға, бағыт-бағдарды айқындауға, педагогикалық шеберлікті шыңдауға, ізденіс пен жаңалықты ұштастыруға үйренеді

Әдебиеттер

1. Қ.Р. Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 6-бет.
2. Басшыға арналған Нұсқаулық. Екінші басылым. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ 2013
3. Оценование учебных достижений учащихся. Методическое руководство.Р.Х.Шакиров, А.А.Буркитова, О.И.Дудкина «Білім», 2012
4. Денис.Р. Селф-АҚШ Джорджия форт Бенчин Трой университеті, кафедра доценті.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық, 46-бет

ӘОЖ 373 (072)

ДҮНИЕТАНУ ПӘНІН ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Ақынова Л.А. б.ғ.к., аға оқытушы

Нурсейтова Л.О. аға оқытушы
Исалиева Н.С. магистр – оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается межпредметная связь на уроках познания мира. Межпредметная связь обогащает содержания материяла, активирует процесс обучения. Используя на уроках межпредметные связи помогает вспоминать прошедшое, сравнивать, решить познавательные цели используя другие предметы.

Summary

In the article intersubject connection is examined on the lessons of cognition of the world. Intersubject connection enriches maintenances of material, activates the process of educating. Using on lessons intersubject connections helps to remember the past materials, to compare, decide cognitive aims using other objects.

Егеменді еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойлы да іскер, өзіне - өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік азамат етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны ерекше. Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Бастауыш сынып мұғалімдерінің міндеті – жеке тұлғаны дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру. Қазіргі заманғы ғылыми - техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Жас ұрпақты жан - жақты жетілген, ақыл - парасатты, ой - өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылық ізденісін қажет етеді.

Білім негізі бастауыштан басталатыны белгілі. Бастауыш сынып оқушысы не нәрсені болса да білуге құмар, қолымен ұстап, көзбен көргенді ұнатады. Зейіндері тұрақсыз болғандықтан бір сарынды оқудан тез жалығады. Сондықтан оқу мазмұны мен тәрбие әдістерін жаңарту бағытында оқушыларға сапалы білім мен саналы тәрбие беру «Дүниетану» пәні оқушыларға қоршаған ортаны, түрлі қоғамдық және табиғи үдерістер мен құбылыстарды толық, өзара байланыста танып-білуге мүмкіндік береді. Олардың қызығушылығын оятып: Біз кімбіз? Қайдан келдік? Қайда тұрып жатырмыз? Бізді не қоршап жатыр? Біздің өткеніміз бен келешегіміз қандай? - деген сұрақтар аясында ойлануына мүмкіндік береді.

«Дүниетану» пәні тарих, география және қоғамтану ғылымдары бойынша оқушылардың алғашқы білімдері мен түсініктерін қалыптастыруға ықпал ететін ойлау дағдыларын дамытады. «Дүниетану» пәнінің құрылымы аталған ғылымдардың мазмұнын кіріктіру және оқу материалдары мен оқу мақсаттарын анықтауда «спираль» принципін ұстану негізінде құрастырылған. «Дүниетану» пәні мазмұны: отбасы, қоғам, қауымдастық, ұлт, мемлекет, қарым-қатынас, елді мекендер, климат, ландшафт, табиғи және техногендік апаттар, мәдениет, дін, денсаулық және т.б қоршаған ортаның негізгі аспектілерін қамтыйды.

Оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру үшін оларға терең білім керек. Ол үшін дүниетану пәнін басқа пәндермен және онда қолданылатын көрнекіліктерді өмірмен байланыстыру ерекше маңызды. Мұғалім теория мен тәжірибенің бірлігі арқылы жекелеген пәндер арасында байланыс орнату керек. Оқытудың табыстылығы мектептегі мұғалімдердің рухани өміріне, ой-өрістерінің кеңдігіне, мәдениеттілігіне байланысты. Сонымен қатар көрнекілікпен жұмыс істеу өз бетімен түсіну, ой жұмысын шапшаңдатады. Сабақ үстінде оқушылармен жақсы қарым-қатынаста болу да маңызды. Басты міндет – баланың оқуға деген ықыласын ояту, оны өзінің табысына, ісінің алға басқанына, дамығанына қуанту. Оқушыларды еркін ұстап өз күшіне сендіру. Көрнекіліктерді пайдаланғанда неше түрлі сызба, кестелерді пайдалана отырып, олардың есін, қиялын ойын дамытатындай жағдай жасау керек.

Пәнаралық байланыс белгілі бір көзқарастардың біртұтастықтың, диалектикалық үдерісінің құрылымдық негізінде тұрғызылатынын анықтадық. Ол пәнаралық баланыстың негізінде көпдеңгейлік және көпсатылы білім беру бағдарламаларын жасауына әсерін тигізеді. Біздің елімізді әлемдік білім беру процесіне интеграциялауға бейімдеу үшін пәнішілік және пәнаралық интеграцияны қолдану мүмкіндігін көтеру қажет екендігіне көзімізді жеткіздік

Сонымен пәнаралық байланыстың маңызына мыналар жатады:

1. Оқу пәндер арасындағы өзара байланыстың болуы – ғылымдар негізін меңгерудің және білім жүйесінің дамуының қажетті шарты.
2. Диалектикалық көзқарастың қалыптасуы білім мазмұнының барлық құрамды бөліктерінің байланысын талап етеді.
3. Пәнаралық байланыс жан-жақты тәрбие беру жүйесінің барлық салаларын комплексті жүзеге асыруға ықпал жасайды.
4. Пәнаралық байланыс педагогикалық еңбектің ғылыми негізінде тиімді ұйымдастырылуына көмектеседі.
5. Педагогикалық ұжымның барлық іс-әрекетінің бір-бірімен келісімді және демократиялық негізге жүріп отыруына әсер етеді.

Пән мазмұнының спиральді қағидатпен берілуі. Брунер адамның танымдық қабілеті шартты түрде бөлінген үш сатыдан тұрады деп тұжырымдайды: белсенді; бейнелік; таңбалық. Бұл спиральді білім беру бағдарламасы тұжырымының дамуына себеп болған. Брунердің жұмысына негізделген спиральді білім беру бағдарламасының негізгі ерекшеліктері: оқушы мектепте оқыған кезде тақырыпты немесе пәнді бірнеше рет қайталап оқиды; әрбір қайталап оқыған сайын тақырыптың немесе пәннің күрделілігі арта түседі; жаңа білім алдыңғы біліммен тығыз байланысты және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады.

Оқушылар бастауыш сыныпта оқу бағдарламасы аясында игерілетін негізгі дағдыларға мезгіл мезгіл қайта оралып отырады. Мысалы, оқу бағдарламаларындағы кейбір оқу мақсаттары оқушылардың шынайы өмірде кездесетін проблемаларды анықтап, оларды зерттеуін талап етеді. Оқушы сыныптан сыныпқа ауысуына

қарай бұл проблемалар күрделене түседі. Жаттығуларды орындаған кезде оқушылардың алдыңғы сыныптарда және басқа пәндер бойынша алған білімдерін еске түсіруі және қолдана алуы маңызды болып табылады. Бұл оқушыларға өздерінің қол жеткен жетістіктерін бекітуге және бастауыш сы нып пәндері арасында байланыс орнатуға көмектеседі. Бұған көмектесетін бірнеше тәсіл ұсынуға болады.

ЖББББ білім беру аясындағы және пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру мақсатында «ортақ тақырыптар» беріледі. Әр пәнді жеке оқыту маңызды болып табылатынына қарамастан, пәнаралық байланыс жаттығулары пәндерді анағұрлым сапалы зерделеуге мүмкіндік береді. Оқыту мен оқудың бұл тәсілі оқытудың сындарлы тәсілімен тығыз байланысты, себебі оқушылар бірлесіп жұмыс істей отырып, пәндердің араларындағы мәселелерді талқылап пікірталас жүргізеді. Оқушылар бір пәннің аясында үйренген мәселелерін екінші пәнге пайдалана алады немесе бір пәннің негізінде басқа пәнді оқуды жақсарта алады.

1 және 4-сыныптардың оқу жоспарларындағы ортақ тақырыптар бұл пәндердің арасында пәнаралық байланыс орнатуға мүмкіндік береді:

1-бөлім: Өзім туралы
2-бөлім: Менің мектебім
3-бөлім: Менің отбасым және достарым
4-бөлім: Бізді қоршаған әлем
5-бөлім: Саяхат
6-бөлім: Салт-дәстүр және ауыз әдебиеті
7-бөлім: Тағам және сусын
8-бөлім: Дені саудың – жаны сау

Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша мұғалімге арналған нұсқаулықта пән аралық байланыс қандай пәндермен жасалғаны тақырыпқа сай келтірілген

Пәнаралық байланыс. Оқу бағдарламасын бірлесе жоспарлау мақсатында бұл сабаққа қатысы бар басқа да пәндерге жасалған сілтемелер тізбесі.

Мысалы: «Барлығы өзім туралы» ортақ тақырыбында Пәнаралық байланыс
Жаратылыстану. Оқулықтың 6-бетіндегі
«Салыстыр» тапсырмасы.
Өнер.Дәптердің 3-бетіндегі «Менің досым қандай?» тапсырмасы.

Күн тәртібі тақырыбындағы пәнаралық байланыс және үй тапсырмасы – мұғалімге арналған нұсқаулық 1 сынып

Пәнаралық байланыс: Жаратылыстану. «Кеңес бер» тапсырмасы «Адам» тарауымен байланысты.

Математика. Жұмыс дәптеріндегі «Менің күнім» тапсырмасында оқушылар ұйқыға, серуендеуге және т.б. қанша сағат жұмсалатынын есептейді.

Қосымша тапсырмалар: Шығармашылық жұмыс жүргізуге тапсырма беріңіз. Бұл суретпен берілген фоторепортаж немесе күн тәртібі болуы мүмкін екенін айтыңыз. Жаза алатын оқушылар үшін тапсырманы жазбаша орындауға беруге болады.

Оқушыларды іздендіретін білім, іскерлік, дағдыларын жаңа жағдаяттарда қолдандыратын тапсырмаларды оқулықтардан, басқа деректерден, оқушылардың өз тәжірибелерінен алуға болады. Оқушылар дидактикалық материалдарды қолданып, шығармашылық жұмыстар арқылы меңгереді.

Пәнаралық байланыс – түрлі оқу пәндерінің арасындағы өзара байланысын айқындау шарты және білім беру мен оқыту талаптарының бірі.

Әлемнің бірлігін бейнелейтін ғылыми білімдер мен сенімдер жүйесін қалыптастыру міндеттерінің шартынан пәнаралық байланыс қажеттігі туындайды. Оқу пәндерінде қарастырылатын табиғат, қоғам, адамдардың өзара әрекеті жөніндегі негіздер оларды білім беру мазмұнының біртұтас жүйесінде біріктіреді.

Пәнаралық байланыстардың тәрбиелеу қызметі оқушыларда диалектикалық-материалистік дүниетанымды, дұрыс дүниеге көзқарасты қалыптастыруды көздейді. Дүниетанымның маңызды элементтерінің бірін әлемнің тұтас бейнесі, ондағы адамның ролі мен орны құрайды. Пән аралық және пән ішілік байланыс материал мазмұнын байытып, оқыту үрдісін белсендіре түседі. Бұл талапты орындау еске түсіру, нұсқау, салыстыру, танымдық міндеттерді басқа оқу пәндерін қатыстырумен шешуді қажет етеді.

Қорыта айтқанда оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру үшін, дүниетану пәнін басқа пәндермен және онда қолданылатын көрнекіліктерді өмірмен байланыстыру маңызды. Мұғалім теория мен тәжірибенің бірлігі арқылы жекелеген пәндер арасында байланыс орнату керек. Оқытудың табыстылығы мектептегі мұғалімдердің рухани өміріне, ой-өрістерінің кеңдігіне, мәдениеттілігіне байланысты. Басты міндет – баланың оқуға деген ықыласын ояту, оны өзінің табысына, ісінің алға басқанына, дамығанына қуанту. Оқушыларды еркін ұстап өз күшіне сендіру.

Әдебиеттер:

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасы . Егемен Қазақстан, 2011 ж.

Керімбаева Р.Қ.Бастауыш мектепте дидактикалық ойындарды пайдалану. Тараз, 2010 ж.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 жыл.

Дүниетану. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (1-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы – Астана, 2016.

Сарбасова Қ.А. Сабақтың тиімділігін арттыру // Бастауыш мектеп.–2004, №11

ӘОЖ 81' 373.611

БАСТАУЫШТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ф.ғ.к., доцент Байымбетова Ж.А.

Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются новые технологии, формирующие творческие способности учащихся

Summary
The article discusses new technologies that shape students ' creative abilities

Қазір әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні жөнінде мәселе қайта қаралуда. Елімізде жаһандық мәселелергі жауап бере алатындай жұмыстар жүргізілуде.

Жаңартылған оқу бағдарламасы мен бағалау жүйесін енгізу аталған міндеттерді шешуді міндеттейді.Бұл бағдарламалар оқушылардың *оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым* дағыдыларын қалытастыруға көмектеседі.

Жаңартылған оқу бағдарламасы оқушылардың бойына мынадай құндылықтар мен дағыларды қалыптастыруды мақсат етеді.Құндылықтар, шығармашылық және сыни тұрғыдан ойлау, қарым-қаты-нас жасау қабілеті, өзгелердің мәдениетіне құрметпен қарау, денсаулық, айналасына құрметпен қарау, өмір бойы оқуға дайындалу.

Дағдылар, сыни тұрғыдан ойлау, білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті, мәселелерді шешу қабілеті, ғылыми-зерттеу дағдылары, қарым-қатынас, тілдік дағдылар, жеке және топпен жұмыс істей алу қабілеті, АКТ саласындағы дағдылар.

Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттарының иерерахиясы қарастырылған. Білім беру деңгейлері және тұтас оқыту курсы бойынша педагогикалық мақсаттардың пәнішілік байланыстарын барынша ескеруге мүмкіндік беру, бір білім саласы пәндері арасында, сондай-ақ пәнаралық байланысты жүзеге асыру барысында «ортақ тақырыптардың» болуы көзделген.

түрінде технологияландыру – бүгінгі күннің талабы болып табылады.

тәрбиелік және оқыту әсерлері мен өзіндік тәжірибесінің жиынтығы.

Ақыл-ойдың дамуынсыз дүниеге адамгершілікті көзқарас, саналы сезім, тәртіп және дұрыс мінез-құлық, еңбек, қоғам құбылысы, тіршілік ету ортасы мәселелерін шешу мүмкін емес[1,118].

Оқушылардың шығармашылығын, ақыл-ойын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше.

Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу -тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, басқаша қарым-қатынас, өзгеше менталитет пайда болуда[2].

Оқытушы алғаш жаңа педагогикалық технологияларды оқып үйренеді, екіншіден, меңгереді, үшіншіден, оны тәжірибеде қолданып, төртіншіден, дамытып, нәтижесін байқайды.

Джон Биггс және Кевин Колливтің білім беру нәтижелері, Таксономиясы, Колб моделі – ақыл-ой әрекетін сатылы қалыптастыру, Кен

Робинсонның «Парадигмалар алмасуы».
Оқытуда эмприкалық үлгілердің бірі – Колб циклы кейінгі кездері кеңінен таралуда. Колб циклы – бұл ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңімен қалыптастыруға негізделген оқытып, үйретудің бір үлгісі. Оны 1984-жылы ойлап тапқан ересек адамдарды оқыту психологиясы бойынша маман, профессор Дэвид Колб және оның Case Western Reserve University-дағы әріптестері . Олардың ойынша, оқыту үрдісі спиральды циклды (тұйықталған цикл емес) елестетеді. Мұнда жеке тәжірибе, сосын оны ой елегінен өткізіп, саралау, ең соңында іс-әрекет циклы орын алуы тиіс.
Зерттеушілер адамдардың білімді төрт әдістің бірімен алатындығын анықтаған атап айтқанда: тәжірибе арқылы, бақылау және рефлексия арқылы,абстрактілі тұжырымдама жасау, белсенді түрде тәжірибе жасау.
Мамандар құрастырған сұрақтар арқылы адамдардың қандай стильде оқытуды өзне жақын тұтатынын анықтаған. Осындай мінез-құлық сәйкес адамдарды топтастыру қажеттіген жақтаушылар П. Хоней мен А.Мемфордт.
Д. Колб циклінің мақсаты проблемалық жағдаят туғызу арқылы адамдарды білім алуға құштарландырып, жаңа деңгейге көтере беру болса, П. Хоней мен А.Мемфордтың мақсаты оқытудың адамның мінез-құлық, ойлау, іс-әрекет типіне сәйкес білім алуын оңтайлы ұйымдастыру. Соңғылардың айтуынша, оқыту «орындау» және «ойлану» деп аталатын қайталанатын кезеңдерден тұрады. Бұл бір нәрсені жай оқып ғана, не болмаса оқымай тікелей тәжірибеге сүйеніп ғана үйрену тиімсіз екендігін көрсетеді. Сондықтан да, Колб циклын пайдалана отырып, адамдар П.Хоней мен А.Мемфорд анықтаған іс-әрекет стилдерін пайдалана отырып, анықталған адамдар типін барлық циклдан өткізе білу оңды нәтижеге жеткізеді деген қорытындыға келуде.
Д. Колб үлгісінің негізгі төрт кезеңі мынадай: 1) Тікелей, нақты тәжірибе (concrete experience) – кез келген адам ол оқиын деп жатқан аумақта белгілі бір тәжірибеге ие болуы керек. 2) Бақылау және рефлексия немесе ойша бақылау (observation and reflection) – бұл кезеңде адам өз тәжірибесі мен білімін ой елегінен өткізіп, талдау жасауы тиіс. 3) Абстрактілі тұжырымдар мен үлгілердің қалыптасуы немесе абстактілі тұжырымдамалау (forming abstract concepts) — бұл кезеңде алынған ақпарат пен тәжірибені сипаттайтын қандай да бір үлгінің қалыптасуы, құрылуы жүзеге асады. Идеялар генерацияланып, өзара байланыстары анықталады, барлығының қалай жұмыс істеп, қалай құрылғандығына қатысты жаңа ақпарат қосылады.

4.Белсенді түрде эксперимент жасау (testing in new situations) — бұл соңғы кезеңде қалыптастырылған үлгінің, тұжырымның қолданбалылығын тәжірибеден сынақтан өткізу арқылы тексеру жүзеге асырылады. Әрі қарай цикл аяқталып, тұйықталады немесе спираль ретінде қайтадан жалғаса бермекші.
Д.Колб оқытудың 4 негізгі түрін бөліп көрсетеді: Аккомодаторлар (Бейімделу). Олар қиын жағдайларға тез бейімделгіш, басқаларға қарағанда тәуекелшіл. Мәселелерді ішкі сеніміне сүйеніп шешкенді жөн көреді. Теориялар (жоспар)

мен фактілер қайшылығында көбінесе фактілерді таңдайды. Өздігінін сынамалар өткізіп, жаңа дағдыларды ала алады. Оларды «осыны істесем не болады?» деген сұрақ мазалайды? Сабаққа белсенді қатыса отырып, «Былай болса ше? Неге олай емес?» деген сұрақтарды қоюға бейім.

2.Дивергаторлар(Шеттеу, қағажу).Олар бейнелік, шығармашылық ойға бейім. Нақты жағдайды әртүрлі көзқарастар тұрғысында қарастыра алады. Идеялар генерациясы кезінде өзін басқаларға қарағанда жақсы көретеді.
Дәйекті, жүйелі, ақпаратқа сүйенгенді жақсы көреді. Креативті, эмоцианальды адамдарға мүдделі. Оқытуға жоғары талаптар қояды. Неге? - деген сұрақтар қояды.

3.Ассимиляторлар.Олар басқаларға қарағанда теориялық үлгілерді жақсы құрады. Жүйелі дәлелді ақпаратты маманның пікірін мақұлдайды. Адамдарға мүдделілігі аз. Қолданбалыдан көрі, фундаментальды ғылымдарға басымдық береді.Бұл нені білдіреді?-деген сұрақты қоюға бейім.

4.Конвергаторлар. Олар басқаларға қарағанда идеяларды тәжірибе жүзінде іске
асыра алады Жалғыз дұрыс жауабы бар жағдайларда сәттілікке жеткіш. Адамдардан көрі, заттармен істес болғанды жөн көреді. Әдетте тар, техникалық мүдделерге ие болып, физикалық ғылымдарға маманданады. Оларды оқытуда, мүмкіндігінше, диалогқа құрылуы қажет. «Қалай?» деген сұрақ қоюға бейім. Бұл жеке оқыту стилдерін білу адамның күшті жақтарын ашып, әлсіз жақтарын толықтыруға, мансапкерлікке септігін тигізеді.
Соңғы жылдары ғылымда «қатынас» ұғымы мен қатар «коммуникация» ұғымы қолданылады. Адам өзінің іс - әрекетінде және күнделікті тұрмысында әр уақытта қарым – қатынаста болады. Бұл қарым – қатынас адамның сөйлеуді меңгеруінің арқасында іске асады. Тілдің көмегімен сөйлеу қарым-қатынасында әрбір адам білімнің көп бөлігін басқа адамдардан алады. Қарым – қатынастың құрылымы күрделі, оны шартты түрде үш топка бөлуге болады: коммуникация, перцепция, интеракция.

*Комуникаци*я дегеніміз – ара қатынас серіктестіктердің бір-бірімен ақпарат алмасуы, ілімді, идеяны, пікрді, сезімді беру мен қабылдау үрдісі.
Перцепция дегеніміз – адамдардың бір-бірін тануы мен тәрбиелеу негізінде құрылатын белгл тұлғааралық қатынас.
Интеракция дегеніміз – тұлғааралық қимыл ұйымдастыру қатысушылардың өзара қозғалыс пен әрекет алмасуы.

Қарым – қатынас арқылы адамдар әртүрлі идеялармен көңіл-күйлермен, сезімдермен, қызығушылықтармен алмасып тұрады. Осының барлығы ақпарат деуге қарауға болады. Коммуникация барысында қатысушылардың мақсаты тек ақпарат алмасу емес, сол ақпаратты қатынас серігінің мүмкіндігінше дұрыс түсінуі. Ақпаратты дұрыс қабылдауы неге байланысты? Негізгі себеп қарым – қатынас кезінде коммуникациялық кедергілірдің болу немесе болмауына оған түсінпеушілік кедергісі, әлеуметтік мәдени айырмашылық кедергілері т.б.

К Колб циклымен оқыту кең тарауда. К Колб циклы – бұл ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңімен қалыптастыруға негізделген оқытып, үйретудің бір үлгісі. 984-жылы ойлап тапқан Д. Колб және оның әріптестері болды.Олар оқыту үрдісін спиральді циклды (тұйықталған цикл емес) деп елестетеді.

Миға шабуыл әдісінің мақсаты: Коммуникативті дағдыны дамыту. Өзекті мәселе төңірегінде білімдері туралы ой қалыптастыру. ЫІнтымақтастық – өзара әрекет арқылы келісімге қол жеткізуге бағытталған.Бірлескен жұмыс мәселелерді шешу, тапсырмаларды орындаудағы бірлескен әрекет олып табылады.

ДЖИГСО тәсілінде тыңдаушыларға кіші топтарға берген тапсырманы талдауға, ойын білдіруге, сұрақ қоюға, тыңдауға мүмкіндігі болады.Қайта топтасу кезінде кіші топтағылар жаңа топқа топтасады.Жаңа топтасу кезінде санына қарай 5 топ болса, санына қарай: 1,2,3,4,5-ке дейін санау арқылы 5 топқа дейін, әр топтағы 5 бір топқа, бес екінші бес, үшініші бес, төртінші бес, бесінші бес топқа топтасады.25 адам болған жағдайда бес топ жинақталады.Жаңа топқа келген басқа топ мүшелері бастапқы топтағы талқылланған сұрақтарды, қойылған сұрақтарды,қорытындыны ортаға салуға, қажет болса жауап беруге тырысады.

ДЖИГСО тәсілінің негізгі мақсаты – топтың ббарлық мүшелерін оқу әрекетіне араластыру, сыйластық қарым - қатынас орнату.

«Карусель» тәсілінің мақсаты – бастапқы ойды толықтыру, тәжірибе алмасу. Әр топтың жұмысы сағат тілі бойынша, 5 топ болса, топ жұмысы 5 топ тыңдаушыларынан қолдаулар жазылғаннан кейін өз орынына ораладды.

Case-study тәсілі немесе нақты жағдай тәсілі (ағылшын тілінің аударғанда case - жәйт, жағдай) - белсенді түрде мәселелі – жағдайды саралау әдісі, нақты бір жағдайларды шешу арқылы білім алуға негізделген – жағдай (кейстерге шешім табу).

Кейс-әдісінің негізгі міндеті - жүйелі түрде талдау жүргізу, мәселелер және қабылдауларды дәлелді шешу.

Case-study әдісі шет елдерде экономика және бизнес ғылым салаларын оқыту барысында кеңінен қолданылады. Ең алғашқы рет бұл тәсіл оқыту үдерісінде 1870 жылы Гарвард университетнің заң мектебінде қолданылған.

*Ахуалды талдау әдісі.*Мәтінді шешуді қажет ететін міндет ұсынылады.

Кейсті жеке де, топпен де талқылауға болады. Жұмыс қорытындысын жазбаша да ауызша да ұсынуға болады. Соңғы кезде мултимедиялық нәтижелерін ұсыну кеңінен тарап барады.

Оқытудың интерактивті әдісінің бірі Эдвард-де Бононың *«Ойлаудың алты қалпағы»әдісі.* ойлауды ұйымдастыруға көмектесетін өнімді тәсілдердің бірі.

Бұл әдіс - параллельді ойлауды, білім алушыға дұрыс шешімді таңдау кезінде негізгі факторлармен күресуге мүмкіндік береді, білім алушының бұған дейінгі сол мәселе туралы ойының дұрыс немесе бұрыс екенін түсінуіне мүмкіндік береді,- жалған тұжырымдардан құтылуға жол береді

Ақ қалпақ ақпаратқа назар аудару үшін қолданылады. Бұл ой қалпында біз фактілерге ғана қызығушылық танытамыз. Біз білетініміз туралы сұрақ қоямыз, қандай ақпарат қажет және оны қалай алуға болады. ХХ ғасырдың аяқ кезіндегі

педагогикалық ой-тұжырымдардағы гуманизм идеялары, еркін білім беру, оқушының жеке тұлғалық күшін дамыту үшін мектептің алдында оқытудың және тәрбиелеудің жаңа технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына мектеп ортасында қолайлы жағдай жасау қажеттігі туындайды

Қара қалпақта ойлау бәрін қара көзбен көрсету үшін жасалған. Мұнда сіз барлық кемшіліктерді көруіңіз керек, мәселе сөздері мен фигуралары, әлсіз жақтарын іздеңіз және әр нәрседен емшілік таба алу. Қара қалпақ сізге сыни бағалауға мүмкіндік береді. Ол бізді қорқынышты және ойланбай шешім қабылдау әрекеттерінен қорғайды, ықтимал қауіп-қатерлерді көрсетеді.

Қызыл қалпақта пікірталасқа қатысушылар қаралып жатқан мәселе бойынша өздерінің сезімдерін және интуитивті болжамдарын білдіруге мүмкіндіктері бар, неге бұлай екенін түсіндірмей, кінәлі кім және не істеу керек

Сары қалпақ біз назарымызды қарастырылып отырған мәселенің артықшылықтар мен жетістіктеріне және жағымды жақтарына аударғанымызды талап етеді

Жасыл қалпақ - креативтілік, шығармашылық. Түрлі идеялар. Жаңа идеялар. Ұсыныстар. Мүмкін болатын шешімдер мен әрекеттер қандай? Қандай балама нұсқалар бар? Жасыл қалпақтың астында біз жаңа идеяларды шығарамыз, барлығын өзгертеміз, баламасын іздейміз, мүмкіндіктерді зерттейміз, жалпы шығармашылыққа жасыл түс береміз.

Көк қалпақ басқа қалпақтардан, себебі ол тапсырманың мазмұнымен жұмыс істеуге арналмаған, бірақ процесті өзі басқару үшін. Атап айтқанда, пікірталастың басында не істеу керектігін анықтау үшін және ең соңында қол жеткізілген нәтижелерді жинақтап, жаңа мақсаттарды анықтау үшін қолданылады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасты. Бұл процес білім парадигмасының өзгеруімен қатар жүреді. Жаңа білім парадигмасы бірінші орында баланың білім білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын білім алу арқылы дамуын қойып отыр. Қазіргі педагогиканың ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылу.

Жаңа педагогикалық іздену және оларды қолдануға бағытталған жеке тұлғаның қалыптасу деңгейінің сапасына, үнемі өсіп отыруына сәйкес, педагогикалық құралдарды да тұрақты жаңарту қажет деп есептейді. Бүгіндері мұндай жаңарту педагогикалық ғылым мен мектеп тәжірибесінің үздіксіз сабақтастығы арқылы көрінуде.

Қазіргі бастауыш мектептер жаңа өзгерістерді, әлемдік білім беру тәжірибелерін пайдалана отырып, баланың жеке дара күшінің дамуын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1 Селевко Г. К. Авторские программы, педагогические технологии, инновацио-нные школы. – Ярославль: Изд-во ИПК ПиРРО, 1997. [12, б.192]
2. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. // Қ.М, 2/6 шілде, 1999.

ӘОЖ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ

Ш.Ж. Арзымбетова –педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Шымкент, Қазақстан
Тоқтасынова А.Ғ. – педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Шымкент, Қазақстан

Резюме:
В статье рассматриваются, что социальная компетентность учащихся является актуальной проблемой современной системы образования. Изложены выводы ученых, которые всесторонне изучили понятие социальной компетентности. На этой основе предусмотрены основные направления формирования социальной компетентности учащихся.

Summary:
The article considers that the social competence of students is an urgent problem of the modern education system. The conclusions of scientists who have thoroughly studied the concept of social competence are presented. On this basis, the main directions for the formation of social competence of students are provided.

Қазақстанның әлемдік білім кеңістігіне енуге талпынысы, білім беру парадигмасының өзгеріп, жаңа ұлттық модельдің қалыптасуы болашақтың жаңаша ойлайтын, дүниеге көзқарас мәдениеті мен санасы дамыған ұрпағын оқытып, тәрбиелейтін педагогикалық кадрларды дайындаудың сапасын арттыруды талап етіп отыр. Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында жалпы орта білім берудің ұлттық деңгейдегі басты мақсаты – еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, құзыретті тұлғаның қалыптасуына ықпал ету деп анықтап көрсетілген [1].

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс» (Алматы, 2009 жылдың қазан айының 13-і) тақырыбындағы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің студенттеріне оқыған дәрісінде: «Ұлттың үміті – сендерсіңдер. Саналы да, сапалы, білімді де белсенді жастары бар елдің қашанда еңсесі биік, болашағы зор болмақ. Сондықтан елдің ертеңгі бақыты сендердің қолдарыңда» деп атап көрсетті [4]. Алайда, жоғарыда көрсетілген міндетті жүзеге асыру үшін «...қазіргі бәсеке заманында жастардан қажыр-қайратын, ынта-жігерін, тынымсыз ізденісін» қалыптастыруды қажет етеді. Осыған орай, қазіргі мектеп

ұжымының өз алдындарына қоғамға бейімделе алатын, өзін-өзі жүзеге асыра алатын, қарым-қатынасқа бейім жастарды жаңа әлеуметтік құзырлық парадигмасы негізінде қалыптастыру жұмысын жүзеге асыруды міндет етіп қояды. Сондықтан да жастардың әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыру бүгінгі таңдағы педагогика ғылымының ең көкейтесті мәселесі болып отыр.

Оқушыларда әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастырудың негізгі бағыты ретінде – оқушыны бүгінгі қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, өз еркімен шешім қабылдай алатын жеке тұлға ретінде қалыптастыру жұмысы танылып отыр. Мектеп оқушыларының әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыру мен дамыту бағытында мектептегі оқу-тәрбие үдерісінің маңызы өте зор.

Әлеуметтік құзыреттілік түсінігін қарастыра отырып ең алдымен, мынаны атап өткеніміз дұрыс, кез-келген құзыреттіліктің түрі әлеуметтік ретінде анықтала алмайды. Мысал ретінде тұрмыстық техникаларды жөндеу аумағына көңіл аударамыз. Тұрмыстық техникаларды жөндеу жұмыстарын жүргізудегі құзыреттіліктер әлеуметтік болып есептелуі мүмкін бе? Әрине, жоқ. Аталған мысалда маман электр құралдарын жөндеуге байланысты мәселелерді шешеді. Бұл мәселе техникалық деп те аталуы мүмкін. Және де маман ең болмаса өзінің когнитивті қабілеттерін өзектендіре білуі қажет, ал бұл мәселенің шешімі тым болмағанда бұл тұрмыстық аспаптарды қолданатын адам өмірін қалыпқа келтіріп, жеңілдетеді де осы жердегі құзыреттілік кәсіби ретінде анықталуы мүмкін, бірақ, әлеуметтік емес.

Құзіреттілік сипаттамасы негізінде мұндай мәселелер емес, осы мәселелермен анықталған байланыс пен қарым-қатынас көрініс табады. «Әлеуметтік құзыреттілік» түсінігі мазмұнына әлеуметтік байланыстар және өзара байланыстар, әлеуметтік іс-әрекет, өзара әрекет ету және қарым-қатынас, әлеуметтік реттелу кірістіріледі. Мәніне қарай, әлеуметтік құзыреттілік қалыптасқан әлеуметтік жағдайға байланысты адамға өзіндік жүріс-тұрысын икемді етіп өзгертуге мүмкіндік беретін тиімді жүріс-тұрыс ретінде көрінеді.

Соңғы жылдары оқушыларда әлеуметтік құзыреттіліктің қалыптасуы, оның құрылымының негізделуі және анықталуы мәселесі түрлі ғылыми білім аумағында өзіндік көріністерін табуда:

психологияда–жеткіншектік жастағы әлеуметтік даму ерекшеліктерін ескерумен (Л.М. Фридман, Д.И. Фельдштейн және т.б.);

педагогикада–оқушының әлеуметтену, оның субъектілі ұстанымының қалыптасуы ұстанымымен (Л.Н. Боголюбов, Е.В. Бондаревская, Т.Н. Мальковская, М.И. Шилова және т.б.);

әлеуметтік педагогикада, тұлғаның әлеуметтік ортадағы өзара іс-әрекеті ерекшеліктерін, жоғары сынып оқушыларының ортаға бейімделу ерекшеліктерін қарастырады (В.Г. Бочарова, М.А. Галагузова, И.А. Маврина және т.б.) [2.6 б].

Бүгінгі күні құзыреттіліктердің біркелкі жіктелуі және де адам бойында қанша немесе қандай құзыреттіліктердің қалыптасуы керек туралы біртекті

көзқарастар жүйесі әзірге жоқ. Алайда, әлеуметтік құзыреттіліктердің түрлері мен формаларына қатысты түрлі пікірлердің көптігіне қарамастан, жалпы оның құрылымын анықтауға негізгі екі тұғырды бөліп көрсетуге болады.

Олардың біріншісі бойынша, барынша кеңінен таралған,әлеуметтік құзыреттіліктің құрылымы оның құрамына кіретін жекелеген құрамдас бөліктерді ерекшелеумен байланысады. Бұндай құрамдас бөліктер олардың жалпыламалық деңгейіне байланысты үш-төртеуден бірнеше ондыққа дейін саналуы мүмкін. Жеке құрамдас бөліктер неғұрлым көп ерекшеленсе, құзыреттілік те осыған қарай көбейіп отырады. Басқаша айтқанда, бұндай тәсілдің негізінде адамның өмірлік іс-әрекеті аумағы бойынша кілттік құзыреттіліктердің шектелуі жатады. Мысалы, «Жалпы білім берудің мазмұнын жаңарту стратегиясы» құжатында кілттік құзіреттіліктердің құрылымына төмендегілердің қосылуы қажеттігі туралы айтылады, олар:

12-жылдық мектеп жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау әдістемесі бойынша Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясымен жасалып шығарылған әдістемелік құралда «Әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастыру нәтижелері» бойынша төмендегідей сызба құрастырылған.

Кесте 6 - Әлеуметтік құзыреттілікті бағалау және өзін-өзі бағалау әдістері

Күтілетін нәтиже	Бағалау және өзін-өзі бағалау әдістері
1	2
Б) негізгі орта білім беру деңгейінде:	
Қоғамдық қызмет саласындағы, әлеуметтік-еңбек саласындағы, отбасылық қарым-қатынаста және экономика мен құқық мәселелеріндегі міндеттерді игере білуі	Сауалнама, әңгімелесу
Бейіналды даярлық саласындағы тереңдетілген және кеңейтілген білім көлемін және практикалық дағдыларды меңгеруі	Түрлі жобалау жұмыстарын орындау
Қоғамдық қарым-қатынастар саласындағы стандарттық мәселелерді шешу кезінде әлеуметтік білімді қолдана білу	Әлеуметтік сипаттағы берілген жағдаяттар бойынша мәселені шешу
Қоғамдағы жалпы адамзаттық жетістіктер мен ұлттық құндылықтар,этномәдени құбылыстар мен салт-дәстүрлер ерекшеліктері, мәдениеттану негіздерінде жеке, әлеуметтік өмір туралы білімді меңгеру.	Берілген мәселені ұжымдық талқылау кезінде оқушы пікірін ескеру
Қазақ халқының және Қазақстан аумағында тұратын басқа да ұлыстардың тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрлерін және басқа да құндылықтарын құрметтеу	Шығарма-эссе,сауалнама,әңгімелесу
Мемлекеттік тілді меңгеру және Қазақстандағы қарым-қатынас құралы ретінде мемлекеттік тілді қолдануға саналы оң көзқарас қалыптастыру	Берілген тақырыпқа немесе жағдайға диалог немесе монолог құрастыру
Таным, өзін-өзі дамыту, мәдени алмасу құралы ретінде орыс тілін меңгеру, ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктері туралы ақпарат алу құралы ретінде ағылшын немесе басқа шет тілдерін өзге	Берілген тақырыпқа немесе жағдайға диалог немесе монолог құрастыру

елдермен мәдениетаралық байланысты және ақпарат алу үшін меңгеру құралын орнату ретінде	
Өз өлкесінің, елінің табиғатын қорғау мен оны байытуға талпынуы, қоршаған ортаны қорғауда азаматтық ұстанымды көрсету	Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларға оқушылардың қатысу белсенділігін есепке алу
Адами қарым-қатынастың жоғары мәдениетін таныту, этикалық нормаларды сақтау	Сауалнама, берілген жағдаят бойынша диалог құрастыру
Отбасындағы әдептілік ережелерін сақтау, үлкенді сыйлау мен кішіні құрметтеу, отбасы мүшелері мен айналасындағы адамдарға мейірімділік таныту, оларға қамқор болу	Әңгімелесу: берілген жағдаятқа байланысты пікір қалыптастыру
Әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін бағалай білу, қоғамға қарсы құбылыстарға қарсы тұра білу	Берілген жағдаят бойынша оқушылардың пікірін бағалауды есепке алу
Идеологиялық, құқыққа қайшылық және діни сипаттағы бүлдіргіш күштердің өзара іс-әрекетіне төзбеушілікті көрсету [7]	Сауалнама

Практикалық педагогика: 99 сызба және кесте журналының 2014 жылғы баспасында біз қарастырып отырған оқушының әлеуметтік құзіреттілігін қалыптастыру жолдарының мынадай тізбесі құрастырылды.

Құзыреттілік топтары: *Әлеуметтік*.

Сипаттамасы: *Әлеуметтік –*

Таңдау жасай білу;

Шешім қабылдай алу;

Жауапкершілік қабылдай алу;

Қақтығыссыз өмір сүре алу.

Нәтижелі (продуктивті) оқытудың мүмкіндіктері: *Әлеуметтік*

Оқушының өзіндік белсенділігін қамтамасыз ету;

Оқушының танымдық белсенділігін ынталандыру;

Оқушы іс-әрекетіне сүйеу болу;

Бірлестікті қамтамасыз ету;

Топтағы жұмысты қамтамасыз ету;

Нақты өнімге бағытталу;

Іс-әрекет түрткілерін қамсыздандыру (менің жасап жатқаным қажетті болып табылады);

Жалпы жұмыста өзіндік көзқарасын ұғыну;

Мәселелерді шешу;

Жобаны жүзеге асыру жолдарын іздеу;

Себеп-салдарлық байланыс орнату;

Баламалық бағалау және өзін-өзі бағалауды қалыптастыру;

Өзіндік тәжірибені қолдана білу;

Өзгерістерге бейімделу; [3].

Кесте 3 - Кілттік құзіреттіліктер құрамына қосылуы қажет құзіреттіліктер

азаматтық-қоғамдық іс-әрекет саласындағы құзыреттілік	*қоғамдық-еңбектік іс-әрекет саласындағы құзыреттілік*	*тұрмыстық саладағы құзыреттілік*	*мәдени-бос уақыттық іс-әрекет саласындағы құзыреттілік*
–(тұтынушы, сайлаушы, азаматтың рөлін орындау)	–(оның ішінде еңбек нарығындағы жағдайды талдай білу, өзінің кәсіби мүмкіндіктерін бағалау, еңбектік өзара қарым-қатынастағы әдеп және нормаларға бағдарлану, өзін-өзі ұйымдастыру дағдылары) [5.15 б]	–(өзіндік денсаулық, отбасылық тұрмыс аспектілерін қоса отырып);	–(бос уақытты пайдалану әдістері мен жолдарын таңдауды қоса отырып);

Т.И. Самсонова өзінің «Жасөспірімдердің әлеуметтік құзіреттілігі және оны қалыптастыру әдістері» тақырыбындағы диссертациялық жұмысында әлеуметтік құзыреттілікті адамның интегралды әлеуметтік-тұлғалық және жүріс-тұрыстық феномені ретінде қарастыра отырып, оның тізбесіне мыналарды кірістіреді:

қоғамдағы әлеуметтік институттардың қызметі және құралдары туралы; әлеуметтік құрылымдар туралы; қоғамда болып жатқан түрлі әлеуметтік үдерістер туралы білім;

қандай да бір әлеуметтік мәртебеге бағытталған рөлдік жүріс-тұрыс дағдыларыб жалпыадамзаттық құндылықтар және қалып, сонымен қатар түрлі әлеуметтік өмір аумағы мен саласындағы - ұлттық, саяси, діни, экономикалық, рухани қалыптар (әдет, салт, ғұрып және т.б.) туралы білім;

қарым-қатынас үдерісіндегі өзара түсінушілік тетіктері, қатынас(байланыс) құралдарын меңгеруб адамның өзі туралы таныстыруы және білімі, өзін әлеуметтік субъект ретінде қабылдау және т.б [6. 16 б].

Сонымен, әлеуметтік құзыреттілік – бұл білім, білік, дағды және іс-әрекет тәсілдерінің бір-бірімен байланысқан жүйесі. Ол нақты объектілерге қатысты тұлғалық және әлеуметтік маңызды іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін қажет. Оқушылар үшін құзыреттіліктер – оның меңгеру нысаны. Оқу кезеңінде оқушыда болашақ өміріне дайындық құзыреттілігі емес, сонымен қатар күнделікті жағдаяттарға қажетті құзыреттіліктер де қалыптасады. Оқушыны әлеуметтік құзыреттілікке баулу, өз еңбегінің нәтижесін көруге, бағалауға бағыттау өте күрделі үдеріс. Сондықтан оқушының әлеуметтік құзырлы мүмкіндігі оның жеке тұлға ретінде қалыптасу үдерісінде пайда болады.

Әдебиеттер

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Негізгі ереже. –Астана. -2008. -40 б.

Рахматуллин.Р. Я. Формирование социальной компетентности учащихся в условиях обновляющейся информационно-образовательной среды (на материале учебных дисциплин социально-гуманитарного профиля): аналитический доклад. – М.: ИСП РАО, 2010. – 36 с.
Практическая педагогика: 99 схем и таблиц / авт. – сост. Н.П. Наволокова, В.Н.Андреева. – Ростов н/Д : Феникс, 2014. – 118 с. –
(Золотая педагогическая коллекция).
Назарбаев Н.Ә. Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: болашаққа интеллектуалдық секіріс: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің студенттеріне оқыған дәрісі: // Егемен Қазақстан. – 2009. – 13 қазан.
Стратегия модернизации содержания общего образования: материалы для разработки документов по обновлению общего образования. – М.,2001.-102 с
Самсонова. Т.И. Социальная компетентность подростков и технологии ее формирования: дисс. на соиск.учен.степ.канд. социолог.наук. – СПб, 2006. – 186 с
12-жылдық мектеп жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау әдістемесі. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 43 б. 26-29 б.

ӘОЖ

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК БІЛІМНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Байдыбекова Е.И.,п.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан
Аскарова А.Т. п.ғ.м.,
«Өрлеу» БАҰО АҚ филиалы Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша ПҚБАИ аға оқытушысы
Досыбеков А.К. э.ғ.к.,
Инновациялық-технологиялық колледж, директордың орынбасары

Резюме

В данной статье рассмотрены вопросы о приоритете духовно-нравственного образования и роли учителя.

Summary

This article discusses the priority of spiritual and moral education and the role of the teacher.

Қазіргі мектептің негізгі парадигмасы ізгілік педагогикасына негізделеді. Ол - мәңгілік жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға негізделген білім. Тәрбие мектептегі біртұтас педагогикалық үдерістің құрамды бөлігі екені белгілі. Бұрынғы қалыптасқан педагогикада бала тәрбие объектісі болса, қазіргі кезеңдегі тәрбие, баланы тәрбие субъектісі ретінде қарастырады. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан зайырлы мемлекет болып табылады. Еліміздегі білім беру жүйесі де зайырлы сипатқа ие. Зайырлы демократиялық мемлекет ретінде халықаралық стандарт деңгейінде адам құқықтары туралы Конвенцияға қол қойып, әлемдік білім кеңістігіне енуіміз, жалпыадамзаттық білім кеңістігінде мәдениетті тұлға тәрбиелеуді қажет етеді. Заман талабына сай бүгінгі педагогика ғылымының алдындағы басты міндеттердің бірі – педагогиканы жалпы әлемдік құндылық деңгейіне (адамды

сүю және оның бостандығын сақтау, көтеруге әрекет жасау және адамзаттық мұратты құру болып отыр. 2017 жылы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында жастарға арналған «Рухани Жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруды ұсынды, онда рухани-адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеуге, ұлттық мәдениеттің рухани тереңдігін ұғынуға, ұтымдылыққа, қоғамның революциялық емес, эволюциялық дамуын түсіну және қабылдауға, яғни қоғамдағы өмірді жақсарту революциялық, зорлық-зомбылықты қайта құру емес, білімге ұмтылу және жаһандық әлемдегі өмірге ашықтық, қоғамның әрбір мүшесінің рухани-адамгершілік эволюциясы арқылы ғана мүмкін болатындығына үлкен көңіл бөледі. Жалпыадамзаттық құндылықтардың арасынан философтар, прогресшіл ойшылдар мен педагогтар бірінші орынға адамның құқығын, оның бостандығын, оған сәйкес келетін тәрбие мен білімді бөліп алғанға баса назар аударады. Білім мен тәрбие аса бағалы құндылық ретінде қаралып, оған қоғамның тарихи дамуының заңды нәтижелері деп қарау орын алып отыр. Жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген адам құқығын қорғау ісі мыңдаған жылдар бойында жинақталып, адамның мінез-құлқын реттеуші қызмет атқарып келеді. Тұлғаның бойына рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру ісі, адамзат баласының қол жеткен қоғамдық-тарихи бай тәжірибесіне негізделіп, әлеуметтік-этикалық қалыптар мен игіліктерді қатар игеруге болатынын педагог-ғалымдар дәлелдеп берді. Бұл өлшемдер халықтық дәстүрлерде адамгершілік үлгілері түрінде көрінеді. Кез келген халықтың тәлімдік үлгілері педагогикалық мәдениеттің ажырамас құрамы болып саналады. Сондықтан осы заманғы білімнің мәні халықтардың алдыңғы қатарлы озық, ізгілік дәстүрлерін, жалпыадамзаттық мәңгілік құндылықтарын қайта жандандыру арқылы, өскелең ұрпақтың рухани-адамгершілігін нығайту болып табылады .

Қазақстанның білім беру жүйесінде лайықты және ізгі мінезді оқушы тәрбиелеу басым бағыты болып табылады, сондықтан мектептің тұтас білім беру үдерісінде тұлғаны рухани - адамгершілік тұрғысынан дамыту идеяларын кеңінен енгізу қажеттігі туындайды. Мұғалім – ақыл кемістігін жоя отырып, жер бетінде бейбітшілік орнауын қамтамасыз етіп, өзін ұстай білуге үйретеді. Егер оқушы өзін нашар ұстаса, бір адамның мінезі азап шегеді, егер мұғалім өзін нашар ұстаса, бұл көп оқушының мінезіне зиян келтіреді. Ежелден мұғалімнің рөлі барлық әлем халықтарында ұлық болған, мұғалімнің міндеттері басқарушылар мен ата-аналардың міндеттерімен қатар құрметтелген. Ежелгі заманда мұғалімдерді, адамдарға деген құрмет қатынастарын, өскелең ұрпаққа білім беру жауапкершілігін өз қолдарына алғандықтарын ескере отырып шеберлер деп атаған. Мұғалімдер кез келген қоғамда жоғары сұранысқа ие, себебі әлеуметік ортаны қалыптастыру солардың қолдарында, олар өмірге жүзжылдықтан жүзжылдыққа болашақ ұрпақты даярлайды. Оқу білімдерін меңгертумен қатар, педагог тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына да жауапты екендігін ұмытпаған жөн.

Мұғалімнің басты борышы дәл осында, өскелең ұрпақтың рухани әлемін тәрбиелеуде, адамның қоғамда өмір сүруінің моральдық нормалары мен ережелерін айқындауында болып табылады. Мұғалім бала кезден бастап баланың бойындағы жалпыадамзаттық құндылықтарды жарыққа шығарады, әлемге деген дұрыс қатынасқа дағдыландырады, мораль нормаларына және ар-ұжданға сәйкес өз мінез-құлқын түзетуге үйретеді, қоршаған ортаға қатысты ізгілік, құрмет, мейірімділік, қайырымдылық пен төзімділік қасиеттерімен өмір сүруге баулиды.

Мұғалімдердің тәрбие алушылар үшін жасайтын кішігірім ерліктері оқушылардың оларды өмір бойы жадыларында ұстауына мүмкіндік туғызады. Кез келген жағдайда өз шәкіртінің мұқтаждығына көмекке келе алатын шынайы мұғалім балалардың тағдырларында орасан зор рөлге ие болады және оның келбеті тіл алмайтын оқушының өзінің жүрек тереңінде мәңгілікке қалады.

Лев Николаевич Толстой өз шығармаларының бірінде былай деп жазады: «Егер мұғалімнің іске деген сүйіспеншілігі болса, ол жақсы мұғалім болады. Егер мұғалім оқушыға әке-шешесі секілді сүйіспеншілікпен қарайтын болса, онда ол барлық кітапты оқыған, алайда іске де, оқушыларға да сүйіспеншілігі жоқ мұғалімнен әлдеқайда жақсы болады. Егер мұғалім іске және шәкіртке деген сүйіспеншіліктерін біріктіретін болса, онда ол – кемел мұғалім» [1].

Қазіргі таңдағы психологиялық-педагогикалық ғылымдарда жалпы рухани-адамгершілік тәрбие парадигмасы өзгерістерге ұшырады адам тұлғасын жетілдіруге негізделген модельден биологиялық және әлеуметтік деңгейлерге, болмыстың рухани деңгейінің тіршілік етуін мойындайтын, адамды тұтастай түсіну моделіне көшу орын алды (Ш.А.Амонашвили, А.Джумсаи, В.И.Волынкин, В.П.Зинченко, Д.М.Маллаев, М.Щетинин, Е.В.Бондаревская, Т.И.Петракова және т.б.). Ізгілік педагогикасы бойынша Мәскеу қаласында өткен (2012 ж.) «Мұғалім, мені шығармашылыққа шабыттандыр!» атты 11-ші Халықаралық педагогикалық оқулар кезіндегі өзінің баяндамасында Ш.А. Амонашвили «рухани ізгілік» ұғымын енгізудің маңыздылығына тоқталды: «Өз санамызға руханилықтың өлшемін қабылдап, соның негізінде ойлау өте маңызды. Материалистік философия ойлаудың негізі ретінде үш өлшемді құптайды – уақыт, материя, кеңістік. Ұлғайған сана осы өлшемдердің алдына тағы бір өлшемді – руханилықты қояды, оның өзегі Жоғарғы Бастауға деген сенім болып табылады. Рухани өлшем педагогиканы даналықпен толықтырып, болашаққа бағыттайды. Педагогикадағы жаңа ұғым – бұл рухани ізгілік. Ол бүкіл білім беру жүйесіне енуі тиіс. Руханилық, ізгілік, сүйіспеншілік, мейірімділік, бейбітшілік, игілік ұғымдарының негізінде педагогикалық сананы өзгерту ғана білім берудегі кедергілерді – қоғамдағы рухсыздық пен өнегесіздікті жеңуге мүмкіндік береді» [2]. Сондықтан білім берудің жаңа әдіснамалық тәсілдерін Рухани жаңғырудың - педагогикалық сананың төртінші өлшемі тұрғысынан іздеу маңызды.

Руханилықты жандандыру идеясы келесі қағидаларға негізделген тұтас дүниетанымның әдіснамалық тәсілінде нақтыланған:
1.Рухани бастаудың жетекшілігімен болмыстың екі бастауының, яғни материалдық және руханилықтың бірлігі мен тұтастығы;
2.Әлем мен адамның көп өлшемділігі мен ашықтығы;
3.Мәдениеттер мен өркениеттер диалогы.
Білім берудің жаңа парадигмасы адамдарды түсінудің тұтастығы аясында дамуда. Әр адамда рухани және материалдық бастау бар. «Өзін-өзі тану» пәні жас ұрпақты өздерінің рухани-адамгершілік табиғатын түсінуге көмектесу үшін жасалған. Адамгершілік руханиятпен тығыз байланысты, ал ол мәңгілік рухани негізінен айырылса тұрақсыз болады. Рухани негізі жоқ білім мен тәрбиенің дамуы абайсызда құмға салынған үй сияқты. Осылайша құрылған рухани мораль осал, орнықсыз және уақыт сынақтарына төтеп бере алмайды. Сонымен қатар, жанның қабілеттері бұл жағдайда тек материалдық байлыққа жетудің құралы болады, бірақ егер біз адамның рухани бастауының құндылығын негізге алатын болсақ, онда өмірлік нұсқаулардың бағдары өзгереді. Қазіргі уақытта ғылыми танымда да, күнделікті өмірде де рухани мәселелерге деген қызығушылық қайта жануда. Мұндай жағдайда тарихи «ретроспективада» ғана емес, сонымен бірге ғылыми теорияларда «руханилық», «адамның руханилығы» түсінігінің мәнін ұғыну өте маңызды болады. Әдістемелік тұрғыдан алғанда рух пен жанды руханилықтың мәндік сипаттамалары ретінде, өздерінің табиғатына сәйкес ғылыми тұрғыдан түсінуге мүмкін емес екенін атап өткен жөн. Сонымен бірге, рухани нақтылықтың өмір сүруінің объективтілігі бізді оны ғылыми танымда ескеру қажеттілігіне алып келеді және Ғаламның құрылымы мен адамдағы Рухани бастаудың үйлесімді көрінісі бізге ғылыми зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты В.П. Зинченконың жан біз үшін құпия болып қала береді және қалады, бірақ ойдан шығарылған емес, онтологиялық сипатқа ие, оның болуы классикалық нақтылық идеялдарынан туындаған асығыс және жалпақ шешімдерге сенімді алдын-алу шарасы болып табылады деген ескертуі маңызды. Зинченко В.П. рухани құбылыстарға тән түсініксіздік пен құпияны өмірдің мәнін көрсететін үлкен өнер туындыларындағы беймәлімділікпен және құпиялықпен салыстырады да, Сонымен қатар ол: «Психологтар алдымен жанның бар екенін, оның объективтілігін мойындап, содан кейін оның не екенін ойластыруы керек!» - дейді. Сондықтан, ғылыми тұрғыдан алғанда, руханиятты материалдық нақтылық ретінде төмендетуге болмайтын объективті нақтылық ретінде анықтау өте маңызды.
Адам танымының жаңа айналымында адамзаттың тәжірибесімен байытылған «рух-жан-тән» үштігі қалпына келтірілуде. Қазіргі рухани зерттеулерде «адам табиғатының тұтастығы» деп аталатын адамның табиғаты руханилықта толық үйлесімділікке жетуде.
Педагогика және психология классиктерінің ортақ пікірі бойынша адам өзіне арналған табиғатына сай жетіледі. Жетілуге қоғамдық ортада өмір сүрген

адамдар тек білімнің көмегімен қол жеткізеді. Қандай да жағдай болмасын рухани бай ортамен араласу, білім саласының негізгі мақсаты ретінде қарастырылуы тиіс. Әлемді реформалау дегеніміз тәрбиені реформалау деген сөз. Оқыту үдерісі, ойлану және түсіну - бұның бәрі санаың ішінде болады. Сыртқы әлемнен алынған ақпарат бес сезім мүшесі арқылы түпкі санаға (саналық немесе бейсаналық) келіп түседі де, онда психоэмоциялық реңге ие болады. Сананың құрылымы, оның табиғаты – ол адамның руханилығымен байланысты психологияның түбегейлі мәселелерінің бірі. Зигмунд Фрейд ең алғаш рет адам санасынан оның бейсаналық аймағын бөліп алып құрылымын анықтады. Ол невроздарды зерттей отырып, сана аймағынан ығыстырылған эмоциялар табады да осы аймақты түпкі сана деп атайды. К.Г.Юнг сананың жеке тұлғалық төмен деңгейінен басқа сананың жоғары деңгейі (жоғары сана) бар екенін зерделей отырып, бейсаналық ұғымын кеңейте түсті, ол адам күйзеліске түсу барысында, оның бойында шығармашылық рухани қуатының оянатынын атап көрсетті. Осындай жоғары деңгейдегі дәрежеге ұмтылу үшін адамның ішкі санасының тазаруы және ізгіленуі қажет, сол мақсатпен төмендегідей негізгі қағидалар орындалуы міндет:

а) білім беру ұйымдарында сүйіспеншілік пен сенімділік, шабытты шығармашылық ахуалын орнату;

ә) тұтас педагогикалық үдерісті рухани-адмгершілік білім берумен интеграциялау;

б) рухани-адамгершілік білім беру үдерісінде жағымды және ізгілікті әдістерді қолдану. Қазіргі білім беру үрдісі мынадай бағыттарда жүргізілуі тиіс:

«Өзін-өзі тану», мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтарды басқа оқу пәндерімен интеграциялау және сабақтан, мектептен тыс жүргізілетін іс-шаралар, ата-аналармен жұмыс, қоғаммен өзара қарым-қатынасты басшылыққа алу.

Білім бастауы – мектепте. Өскелең ұрпақтың болашағына қажет рухани-адамгершілік білімнің ең маңызды іргетасын қалайтын, тәрбие беретін, білім беру жүйесінің негізгі буыны ол мектеп. Мектепті емес, мұғалімнің рухани әлемін реформалау маңызды. Рухани-адамгершілік білім беру үдерісі мұғалімнің ойы, сөзі және ісі бірлікте болғанда ғана табысты болады. Расында, өзі шылым тарта тұра, мұғалім салауатты өмір салты туралы қанша кәсіби шеберлікпен айтса да, оның берген білімі шынайы емес, пайдасыз.

Ұстаздың ойы мен сөзі және ісі біріне - бірі қайшы болса, оның басқа әрекеттерінен ешбір нәтиже шықпайды. Шыдамды және қарапайым, бала жанын сүйетін қайырымды мұғалім оқушылардың бойында жақсы мінез-құлық тәрбиелеуде өмірлік маңызды рөл атқарады. Егер мұғалім өз ісіне жан-тәнімен беріліп, таза болса, мыңдаған бала жақсарады және ұлтымыз қайырымды мінез-құлыққа ие білімді мыңдаған ұл-қыздарға кенеледі.

«Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасы біздің қоғамның рухани-адамгершілік тұрғысынан жаңғыруының негізі бола алады.

Мұғалімнің тұлғалық, рухани-адамгершілік тұрғысынан дамуы туралы көрнекті ұстаз Ы.Алтынсарин былай деген: «Мұғалім – білім берудегі ең маңызды адам. Ең озық педагогикалық оқу құралдары, үкімет қаулылары, өте қатал инспекторлық бақылау маңызы жағынан мұғалім дәрежесімен теңесе алмайды. Сондықтан, мен үшін мұғалім әлемдегі барлық асыл заттардан қымбат» [3].

Қазіргі әлемдегі рухани-адамгершілік білім берудің басымдылығының мәнін ашу, адамзат өмірінде туындаған жаһандық мәселелердің басты себептерін анықтау, адамзаттың ең негізгі дағдарыстардан шығу жолдарын көрсету, қазіргі ұстаздардың басты міндеті болмақ.

Қазіргі таңдағы білім берудегі мәселелерді мәңгілік рухани-адамгершілік құндылықтар білім берудің тірек нүктесі болғанда ғана, басқаша айтқанда осы құндылықтар берілетін барлық білімдермен ортақ тұтастық құрған жағдайда ғана шешуге болады.

Әдебиеттер:

1.Толстой Л. Н. Собрание сочинений в 22 томах. - М.: «Художественная литература», 1978-1985.

2. Амонашвили Ш.А. Вдохновление и творчество – путь обновления образования // 11 Международные педагогические чтения, М., 2012

3. Алтынсарин Ыбырай. Таңдамалы шығармалары – Алматы, Ғылым, 1994. – 289 б

ӘОЖ

АРАЛАС ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ – БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ

Кадирбаева Р.И., Әтірбек Қ.Е. – магистрант

Асанова М.Ж - магистрант

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Казбекова Г.К, оқытушы, Шымкент қаласы білім бақармасының «Политехникалық колледжі»

Резюме

В статье представлен обзор того, что совершенствование системы образования через внедрение технологий смешанного обучения является актуальной проблемой на сегодняшний день. Также, определяя относительные показатели электронного обучения и традиционного обучения, показано, что технология смешанного обучения является новым направлением в совершенствовании образования.

Summary

The article provides an overview of the fact that improving the education system through the introduction of blended learning technologies is an urgent problem today. Also, determining the relative indicators of e-learning and traditional learning, it is shown that the technology of blended learning is a new direction in improving education.

Бүгінде әлемде дәстүрлі білім беру жүйесін ақпараттық технологияны қолдана отырып, жетілдіруге қызығушылық артып келеді. Соңғы жылдары осы салада

жүргізілген зерттеулер оларды оқу процесінде қолдану өте күрделі және көп қырлы екенін көрсетуде. Осы орайда ғалымдардың ой-пікірлеріне тоқталайық.
Білім берудің, тәжірибесі мен сапасын өзгертетін білім технологияларын дамыту және ауыстыру – ескі дидактикалық тәсілдерді жойып, бізге күтілетін нәтижелерді алу мүмкіндігіне жол ашады. Интернет желісі, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (АКТ) және басқа да техникалық құралдар оқытудың дәстүрлі әдістемесін жетілдіретініне, жалпы және пәндік білім мазмұнын игеруді жақсартатындығына күмән жоқ [Пардала А., 2015].
Қазіргі кездгі жоғары білім жүйесі тар кәсіби салада болашақ кәсіби құзыреттілікті дамытумен бірге, болашақ мұғалімдерді өзгермелі цифрлық әлем жағдайындағы жаңа зияткерлік ортада икемді кәсіби қызметке даярлауға бағытталған. Болашақ мұғалімдер қазіргі ұрпақтың дәстүрлі сынып ортасымен бірге, виртуалды ортада да бағалайтынын және жұмыс істейтінін түсінуі керек [Noskova T. және т.б., 2014].

Осыған байланысты, болашақ мұғалімінің пәндік білімі қазіргі уақытта сапалы өзгерістерді талап етеді. Олар білім берудегі қазіргі заманғы үрдістерді – білім беру қызметтерін ұсыну әдістері мен тәсілдерінің өзгеруін және жоғары оқу орындарында оқытуды ұйымдастыруды, әсіресе интернет-технологияларды және олардың дидактикалық мүмкіндіктерін ескеруі тиіс. Бұл – білім саласы алдына жаңа ұрпақты қауіпсіз және тиімді оқыту, жаһандық ақпараттық ортадағы кәсіби және әлеуметтік өзара іс-қимылға даярлау проблемасын қояды.

Аталған мәселенің өзектілігіне байланысты, оны шешуге әлемдегі көптеген жұмыстар арналған.
Жоғары мектепте ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы түрлі мәселелер шешімін тапқан, көптеген зерттеулер бар: студенттер мен оқушыларды оқыту үдерісінде программалық-педагогикалық құралдарын құру және пайдалану (И.В. Роберт, С.Г. Григорьев, Е.Ы. Бидайбеков, В.В. Гриншпун және т. б.); АКТ-ны инновациялық білім беру технологияларын әзірлеу құралы ретінде қолдану (Е.З. Власова, В.И. Снегурова және т.б.); қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру (А.А. Андреев, А.А. Кузнецов, Е.С. Полат, В.П. Тихомиров және т.б.). Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игеруге байланысты математикадан болашақ пән мұғалімінің құзыреттілігін қалыптастыруға арналған жұмыстар арасында И.Я. Злотниковаың, М.Б. Лебедеваның, Е.К. Хеннердің, А.Ю. Скорнякованың, И.В. Кузнецованың, сондай-ақ отандық педагог Ж.А. Караевтың, Б.Б. Баймұқановтың, Б.Т. Барсаяның және т. б. зерттеулерін атап өтуге болады.
М. Веб (United Kingdom) зерттеулерінде Интернеттің кең таралуына байланысты білім беру парадигмасының өзгерістеріне талдау жасалынған. Интернет және мобильді технологиялар, атап айтқанда, жастардың қарым-қатынас жасауы мен оқуына, болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелерінде нені ескеру қажет екендігіне, түбегейлі өзгерістер алып келді [Mary Webb, 2014].

Электрондық оқытудың стратегиялық мәселелері бойынша мамандардың жүргізген жаһандық онлайн-сауалнамасын талдай отырып, олардың ішіндегі ең маңыздысы -педагогтарды даярлау технологиясына және білім беру үдерісінде АКТ-ны пайдалануға бағытталған инновациялық әдістерді енгізуге байланыстылары деген қорытынды жасалды [Noskova T. және т.б., 2014].

Көптеген зерттеушілер аралас оқыту технологиясының негізі болып табылатын ақпараттандыру арқылы білім беруді жаңғырту мәселесін шешудің мүмкін жолдарының бірі ретінде дәстүрлі білім беру технологияларын заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен ұтымды ұштастыруды қарастырады.

Bonk [Bonk C. J., 2006] аралас оқыту белгілі бір пропорцияда күндізгі және қашықтықтан оқыту технологиясын кіріктіреді, бұл олардың барлық кемшіліктерін жоя отырып,.бір мезгілде екі оқу режимін пайдалануға мүмкіндік береді деп есептейді,

Жалпы, аралас оқытуды қашықтықтан оқытудың бір түрі немесе жалғасы деп қарастыруға болады, бірақ олардың ерекшелігі бар – бұл аралас оқытудағы білім алушылардың бір-бірімен және оқытушымен міндетті "тірі" қарым-қатынасы. Демек, аралас оқытуда күндізгі және қашықтықтан оқыту технологиясының элементтері белгілі бір пропорцияда қатысады, бұл, әрине, екі оқыту технологиясының кемшіліктерін жою арқылы олардың жетістіктерін бір мезгілде пайдалануға мүмкіндік береді (кесте 1).

Кесте 1- Дәстүрлі және электрондық оқытудың салыстырмалы көрсеткіштері

Дәстүрлі оқыту	**Электрондық оқыту**
(-) мұғаліммен кері байланыс алу үшін белгілі бір шектеулі уақыт, полиграфиялық тасымалдағыштардағы оқу материалдарымен интерактивті өзара іс-қимылдың мүмкін еместігі	(+) тұрақты интерактивті өзара іс-қимыл мүмкіндігі, кез келген уақытта кез келген жерде кері байланыс алу мүмкіндігі Оқушының оқу процесіне қатысуының жоғары дәрежесі
(+) реакцияның стихиясы, мұнда және қазір болып жатқанның бәрі, мұғалімнің оқушының іс-әрекетіне икемді және жедел жауап беру мүмкіндігі	(-) электрондық ресурстың оқушының іс-әрекетіне реакциясының алдын-ала енгізілген нұсқалары, онлайн-өзара әрекеттесу кезінде мұғалімнің реакциясын кейінге қалдыру
(-) дараланудың төмен дәрежесі, барлық оқушылар үшін бірдей білім беру траекториясы	(+) электрондық ресурстардың артықтығының, икемділігінің және бейімділігінің (жеке сұрауларға) әртүрлілігі есебінен Даралану дәрежесін арттыру;
(-) шектеулі коммуникациялық алаң (жасы, географиялық орналасуы және әлеуметтік мәртебесі бойынша ұқсас шағын сыныптастар тобымен өзара іс-қимыл)	(+) неғұрлым кең коммуникациялық өріс (әртүрлі жастағы, географиялық және әлеуметтік бөлінген топпен коммуникация жүйелері, әлеуметтік желілер және олардың аналогтары арқылы өзара іс-қимыл жасау)
(+) терең эмоционалды өзара әрекеттесумен тікелей жеке адами байланыстарды қалыптастыру мүмкіндігі	(-) жанама (компьютерлік байланыс арқылы) жеке байланыстарды қалыптастыру, эмоционалды өзара әрекеттесудің шектелуі

Аралас оқыту 10 жылдан астам уақыт бойы (2006 жылдан бастап) АҚШ, Еуропа және оңтүстік-шығыс Азия оқу орындарында кеңінен қолданылып келеді. Ресейде 2012/13 оқу жылында алғаш рет "Телешкола" НП ресурсының негізінде аралас оқыту үлгілерін байқап көру арқылы Инновациялық жоба

басталды [Кондакова М.Л., 2013]. Сондай-ақ, аралас оқытуды Ресей мектептеріне енгізу мәселесімен Н.В Андреева басшылығымен МГППУ аралас оқыту орталығы белсенді айналысады [Андреева Н.в., 2017]. Орталық өткізетін іс-шаралар аясында аралас оқытуда тәжірибе алмасып, туындаған мәселелерді шешуге қатысты бірлескен ізденістер жасайды.

Россетт [Rossett A., 2003] аралас оқыту саласындағы жоғары оқу орындарының білім беру қызметін бағдарламалық-ақпараттық қамтамасыз ету көбінесе университеттік жүйенің түріне, оқу процесін ұйымдастыруға, компьютерлендіру деңгейіне, сондай-ақ оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологияларына байланысты екенін мәлімдейді.

Аралас оқытуда дайын цифрлық ресурстар да, мұғалімдердің өздері құрастырғандары да пайдаланылуы мүмкін. Бұл ретте, өзіне толықтық талаптарына сәйкес оқу контентін қамтитын және оқу қызметін ұйымдастыруға арналған құралдарды біріктіретін, кешенді электрондық ресурстарға артықшылық берген дұрыс.

Осылайша, жоғарыда айтылғандардан, аралас оқыту технологиясын тиімді қолдану және болашақ мұғалімдердің мотивациясы, белсенділігі, бастамашылдығы және өзін-өзі ұйымдастыруы сияқты құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік беретін онлайн-курстарды әзірлеу проблемасы өзекті болып табылады.

Қорыта айтқанда, әрбір оқу пәні бойынша онлайн курсты әзірлеу – білім алушы мен оқытушыға осы пәндік саладағы заңдылықтарды көрнекілендіру құралын, осы заңдылықтарды өлшеу және зерттеу құралын ұсынуға мүмкіндік берер еді. Сондай-ақ, онлайн курстарды пайдалануға арналған виртуалды жүйелердің мүмкіндіктерін пайдалану арқылы электронды оқытуды жолға қою және де сол арқылы аралас оқыту технологиясын құру – қазіргі заманғы оқытушының ұстанымын, студенттердің репродуктивті қызметін ұйымдастырушы функциясынан және дайын білім беру рөлінен бас тарту арқылы, өзгертуге және басты назарды білім алушылардың шығармашылық қызметін ұйымдастыруға және басқаруға аударуға мүмкіндік береді.

Аталған жұмыс ҚР БҒМ Ғылым комитетінің қаржыландыруымен орындаып жатқан АП05133461 “Аралас оқыту технологияларын қолдана отырып болашақ математика мұғалімдерін даярлау процесін жетілдіру" тақырыбындағы гранттық жобаның аясында орындалды.

Әдебиеттер

Pardała A., Ashirbayev N.K., Rakhymbek D. (2015): Modern mathematical education - crisis and the future. Mathematical Transgressions and Education edited by Anna K. Żeromska, Pedagogical University of Cracow, Cracow 2015, 45-60.

Noskova T., Pavlova T., Yakovleva O., Morze N., Drlik M. Information environment of blended learning: aspects of teaching and quality.// Studio_Noa for University of Silesia.-2014, 583 p., P.73-95.

Mary Webb. Pedagogy with information and communications technologies in transition. // Education and Information Technologies, June 2014, Volume 19, Issue 2, pp 275–294. https://link.springer.com/article/10.1007/s10639-012-9216-x.

Bonk C. J., Graham, C. R. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2006.
Кондакова М.Л. Латыпова Е.В. Смешанное обучение: ведущие образовательные технологии современности // Вестник образования. - 2013.
Андреева Н.В., Марголис А.А. Семинар по смешанному обучению МГППУ [Электронный ресурс]. URL: https://youtu.be/XC88p0T1EFc, 2017.
Rossett A., Vaughan F. Blended learning, 2003. http://www.obs.ru/interest /publ/?thread=57

ӘОЖ

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ

Кадирбаева Р.И., Джанисбаева Г. К. – магистрант
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье определены условия формирования профессиональной компетентности будущего учителя с обзором понятий компетентность, профессиональная компетентность. Изложено, что в соответствии с заданными условиями необходимо, чтобы учитель обладал такими компетенциями, как осознание своих возможностей, целей, сил, способностей, свободное определение своего поведения, активизация механизмов его регуляции и критический анализ своих индивидуальных особенностей.

Summary

The article defines the conditions for the formation of professional competence of a future teacher with an overview of the concepts of competence, professional competence. It is stated that in accordance with the specified conditions, it is necessary for the teacher to have such competencies as awareness of their capabilities, goals, strengths, abilities, free determination of their behavior, activation of its regulation mechanisms, and critical analysis of their individual characteristics.

«Еліміздің ертеңі мен бүгіні - жас ұрпақтың қолында,
ал жас ұрпақтың тағдыры – ұстаздардың қолында»

Н.Назарбаев

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер – бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндет ауыр», - деп атап көрсетті [1].

Қазіргі заман талабына сай білім сапасын арттыру жолында мұғалімдердің құзыреттілігін қалыптастыра отырып, кәсіби дәрежелерін заманауи технологияларға сай көтеріп, дамыту еліміздің білім беру саласындағы басты мақсаты. Мұғалімінің міндеті ғылым мен техниканың қарқынды дамып келе жатқан заманда өмір сүруге икемді, қоғам пайдасына қарай өзін-өзі толық жүзеге асыруға дайын білімді, шығармашылыққа бейім, құзыретті және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Бұл міндетті тек кәсіби білімі жетік, құзыретті, бәсекеге қабілетті ұстаздар ғана атқара алады. Мұғалім қаншалықты білімді, шығармашыл болса, оның құзыреттілік аясы да соғұрлым кең болмақ.

Жоғары кәсіби оқтудағы құзыреттілік көзқарастың теориялық-әдіснамалық негіздері В.И. Байденконың, В.А. Болотованың, Н.А. Гришанованың, В.В. Ищенконың, Б.К. Коломийцтің, Д.А. Махотинаның, Г.К. Селевконың, В.В. Серикованың, Ю.Г. Татураның, Ш.Т.Таубаеваның, К.С.Кудайбергенова т.б. ғалымдардың еңбектерінде ашылған.

«Құзыреттілік» ұғымы педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым. Құзыреттіліктің латын тілінен аудармасы «сомпетенс» белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар, білгір деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алады дегенді білдіреді» деп көрсетеді [2, 97-98 б.].

Құзыреттілік ұғымы жайлы әдебиеттерді зерделеу барысында, «компетентность» терминін кейбірінде «құзыреттілік», кейбірінде «құзырлылық» деп қарастырғандығы байқалады. Сол себепті біз «құзыреттілік» жайлы айта отырып, авторлардың пікірлерін бергенде сол қалпында қалдыруды жөн көрдік. Мәселен, К.Құдайбергенова өз еңбегінде бірқатар ресей ғалымдарының ойларын төмендегіше келтіреді [3]:

Ресей ғалымы Н.Кузьминаның көзқарасы бойынша, «Құзырлылық дегеніміз – педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлығы», – дейді. «Құзырлылық – тек кәсіби білімі емес, тұлғаның жалпы мәдениеті мен шығармашылық әлеуетін дамыту қабілеті» - деп түйіндейді белгілі оқымысты Т. Г. Браже.

Кейбір зерттеулерде құзыреттілік ұғымы біліктілік ұғымымен теңестіріледі. Себебі құзыреттілік іс-әрекетті жүзеге асыруға деген қабілеттілікті білдіріп, әлеуметтік-кәсіби мәртебесі бар тұлғаларға байланысты қолданылады. Мұғалімнің іс-әрекеті әр түрлі теориялық білімдерге (психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, философиялық т.б.) негізделіп, теория мен практиканы байланыстырушы қызмет атқарады. Білім мен тәжірибені терең жинақтау арқылы мұғалім кәсіби құзыреттілік сипатқа ие болады. Педагогикалық құзырлы мұғалім теориялық білімдердің қоры мен өмір қойған талаптар арасындағы қарама-қайшылықты шеше алады [4, 12-13 б.].

Біз, құзыреттілік көзқарас деп оқыту нәтижесі басты назарда болатын, нәтиже сапасы ретінде игерілген ақпараттар жиынтығы емес, адамның түрлі проблемалық ахуалдардағы іс-әрекет қабілеттілігі қарастырылатынын түсінеміз.

Кәсіби құзыреттілік – мұғалімге кәсіби қызмет барысында өзбетінше іс-әрекет жасауға мүмкіндік беретін психолоиялық-тұлғалық қасиеттер мен ахуалдардың үйлестірімділігі. Кәсіби қалыптастыру өте күрделі және ұзақ үдеріс. Оның тиімділігі құзыреттілікті мұғалім дүниетанымының кеңеюіне қолқабыс жасайтын саналы мұқтаждығы мен жеке пайдасына айналатындай етіп қалыптастырудың қалай ұйымдастырылуына тәуелді деп есептейміз [5].

Сондықтан бүгінгі ұстаз тек кәсіби білімін толықтырып қана қоймай, үнемі шығармашылықпен жұмыс жасауы қажет. Кәсіби құзыреттілік маманның әлеуметте дәл осы уақыттағы қабылданған стандарттар мен нормаларға сәйкес өзінің кәсіби педагогикалық қызметін атқаруға дайындығы мен қабілетін анықтайтын кәсіби білімдер жиынтығы немесе жекелік-кәсіби сипаттамасы.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі – оның жан-жақты білімінен ұстаздық шеберлігімен, оқытудың жаңа әдістерін меңгерумен өлшенеді.Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі – бүгінгі ғасыр талабына сай белгілі бір нәтижеге бағытталған білім берудің негізі болмақ. Кәсіби құзыреттілік бір нәрсе жайлы беделді ой, кесімді пікір білдіруге мүмкіндік беретін білімділердің сипаттамасы ретінде қарастырылады [6].

Педагогтің кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөліктері:

әдістемелік құзыреттілік – оқытудың әртүрлі әдістерімен қарулану, дидактикалық әдістерді білу, оларды оқыту процесінде білім мен іскерлікті меңгерту үшін қолдана білу;

зерттеушілік құзыреттілік – оқыту мен тәрбиелеудің заңдылықтары, құрылымы туралы жаңа білімді жасау үшін педагогикалық құбылысты, актілерді оқып үйренудің ғылыми әдістерімен қарулану;

басқарушылық құзыреттілік – өз қызметі мен оқушы қызметін басқарутәсілімен, әдісімен қарулану;

ақпараттық құзыреттілік – қазіргі ақпараттық технологиямен қарулану, қажеттісін пайдалану;

коммуникативтік құзыреттілік – өзінің кәсібилігін үздіксіз жетілдіру, жеке және қоғамдық өмірді дамыту.

Осыған орай, қазіргі таңда мұғалім құзыреттілігін үздіксіз жетілдіруде мынандай міндеттер жүктеліп отыр:

мамандығы бойынша негізгі дайындығының болуы;

адамдардың адамға, қоғамға қатынасын реттейтін құқықтық және этикалық нормаларын білуі;

қазіргі білім беру технологиясын пайдалана отырып жаңа білім алуы және өз еңбегін ғылыми негізде ұйымдастыра білуі;

компьютерлік техниканы меңгеруі;

ғылыми іскерлік, қоғамдық, саяси, және тұрмыстық тілдер ауқымында мемлекеттік және шетел тілдерінде сөйлесе білуі.

Біз зерттеу жұмысымыздың барысында болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың төмендегідей шарттарын анықтадық:

1) болашақ мұғалімді жан-жақты зерттеу,

2) қалыптасқан және қалыптасқан құзыреттілік деңгейлерінің үйлесімділігін қамтамасыз ету (басқа жағдайларда кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру үшін оңтайлы жағдайлар жасалмайды),

3) танымдық процестің шығармашылық сипатқа ие болуы (тек шығармашылық танымдық процесте оқушының белсенділігі көрінеді, білімді игеруге оң көзқарас қалыптасады),

4) танымдық процесті қызметтік практикамен ұштастыру (теориялық және практикалық міндеттерді табысты шешу үшін қажетті жалпыланған байланыстар мен іскерліктер ашылады).
5) жалпы білім негізінде білім алушының дүниетанымымен танымдық процесс талаптарының үйлесуі,
6) білім алушыда қызмет түрін таңдау мүмкіндігінің болуы,
7) болашақ мұғалімнің белсенділігін қалыптастыру (онсыз оның танымдық іс-әрекет процесінде дамыған әлеуетті мүмкіндіктері мен құзыреттілігі жүзеге асырыла алмайды).
Жоғарыда келтірілген шарттарға сәйкес жүзеге асырылатын қалыптастыру процесі: өз мүмкіндіктерін, мақсаттарын, күшін, қабілеттерін сезіну; өзінің мінез-құлқын еркін айқындау; өзінің реттеу тетіктерін жандандыру; өзінің жеке ерекшеліктерін сыни талдау сияқты құзыреттерді қажеттілікке айналдырады.
Қорыта келе, нәтижеге бағытталған білім сапасын арттыру Қазақстанның ғана емес дүниежүзілік қоғамдастықтың өзекті мәселелерінің бірі болғандықтан, оның шешімі білім беру мазмұнын модернизациялауды және оқу үрдісін ұйымдастыру тәсілдері мен технологияларын жетілдіруді, яғни білім берудің мақсаттары мен нәтижелерін қайта ой-елегінен өткізуді қажет етеді. Ал, бұл өз кезегінде болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мен жетілдіруді көздейді. Өйткені, қоғамымыздың болашағы, дұрыс бағытта дамуы жас ұрпақтың іс-әрекетіне, тәлім-тәрбиесіне, сана-сезіміне, дүниетанымына тікелей байланысты.
Сондықтан да ұрпақ тәрбиесі мен білімі егеменді еліміздің болашағын айқындайтын ең маңызды міндеттердің бірі. Осы міндетті шешу педагогтердің кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер

Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» стратегиясы дамыған мемлекеттің жаңа саяси бағыты» - Қазақстан халқына Жолдауы - Егемен Қазақстан, 17.01.2012 ж.
Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2002.
Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. –Алматы 2007
Белошниченко Е. Құзыреттілік педагогикасы: проблемалары, ізденістері, шешімдері // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы. 2011. № 1.С. 10¬16 .
Қадірбаева Р.І., Әмірбекұлы А. Әділбекова Э.Т. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі және оның қалыптасу деңгейлері // БҚМУ Хабаршысы.– 2016. - № 1(61). - Б.83-88.
Қазақбаева Д. Құзыреттілік тәсіл нәтижеге бағдарланған білім беру негізі // Білім берудегі менеджмент. 2009. № 4. С. 64¬69

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ САЛАСЫНДАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

ӘОЖ 371.3

ГЕОФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГЕОДЕЗИЯЛЫҚ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ИНДИКАТОРЛЫҚ МОДЕЛІН ҚҰРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК УПЕРПОЗИЦИЯЛЫҚ ФОРМАТЫ ЖӘЙЛІ

Балғабаева Д.Т. (оқытушы)
М. Өтебаев атындағы Жоғарғы жаңа технологиялар колледжі, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В настоящей заметке рассмотрены одно из современных факторов обучение географических исследований. В частности, зависимость геофизических и геодезических линий от закономерности консолидации ландшафтов. Отражена методика построение индикаторной модели зависимости и их связь космическими исследованиями.

Summary

In this article, one of the modern factors of modern geographical research is considered. In particular, the dependence of geophysical and geodetic lines on the regularity of landscape consolidation. The method of constructing an indicator model of dependence and their connection with space research is reflected.

Жаратылыстану ғылымдары саласындағы теориялық және әдіснамалық заманауи зерттеулердің алгоритмдік модельдеумен тікелей байланысты екенін компьютерлік цифрландыру кубатурасы айқындап отыр. Дербес ғылым салаларындағы оқыту мәселелеріде осы орайда заманауи тұрғыда амортизацияланып, мазмұндық, мәндік формацияға көшуде. Атап айтсақ, қазіргі заманғы география ғылымы табиғи ортаны қорғау мен табиғат қорларын тиімді пайдалану, мұхиттар мен теңіздер[1,2] құрылымын ғарыштық зерттеулер көмегімен танып білу, табиғат апаттарын болжау және болдырмау бағытындағы нысандармен тығыз байланысты. Осы аталған байланыстарды білімгерге заманауи тұрғыдан жеткізе білу үшін қандай әдіснамаға жүгінеміз? – деген сұрақтың жауабы көптеген оқытушыларды назардан тыс қалдырмайды. Сондықтан түсіндіру объектісінің алгоритмдік моделі жасалады. Демек, дүние жүзінің саяси-экономикалық картасындағы әлемнің табиғат ресурстарының құрылымы халықаралық экономикалық қатынастармен байланысты тәуелділік индикаторын құрайды. Өзара бір мәнді тәуелділікті сипаттаушы модельдің алғышарттары пайда болатындығын осыдан байқаймыз. Олай болса білімгерге мәселенің маңыздылығын түсіндірудің жолы ашылды.

Міндетті түрде бұл модельде физикалық географияның аргументтік үлесі басымды формада болатыны белгілі фактор. Физикалық географияның міндеті – табиғат құбылыстарының жалпы заңдарын және олардың ішкі байланыстарын зерттеу. Саяси-экономикалық географиямен физикалық георгафия арасындағы тәуелділік индикаторының түйіндестік диаграммасы, ландшафт қабығы, биогеосфера, эпигеосфералардың суперпозициялық принциптегі жүйелілікті құруын сипаттайды. Мұндай модельдік картина халықаралық еңбек бөлінісі тұрғысында саяси-экономикалық географияның құрылымына эквивалентті болады. Аналогтық тұрғыдағы модельдік жүйелер Ф.Ф. Беллинсгаузен, М.П.

Лазарев, К. Риттер сияқты классик әскери ғалымдардың еңбектерінде кездеседі. Қазіргі заманауи зерттеулер ғарыштық-аэрокескіндеулер, геофизикалық зерттеулер, ақпараттарды компьютерлік өңдеу бағытында жүйеленуде. Геодезиялық сызықтардың ғарыштан түсірілгендегі кескіндік моделі ландшафтар үшін консолидациялық тербелімділік заңдылықтармен, деформацияланатын қатты денелер және топырақтар механикасымен зерттеледі. Білімгерді оқыту әдістемесінің негізгі концепциясы да осында жатыр. Демек, қазіргі географ-оқытушының негізгі функциясына географиялық ішкі бөлімдер арасындағы және сонымен бірге механиканың, физиканың, геодезияның теориялық-практикалық бөлімдерімен өзара бірмәнді сәйкестікті қоя білу бағытындағы эрудициялық білімнің қажеттілігінде болып табылады.

Әдебиеттер

1. Чернышев А.А. Корабли и суда Российского флота. – М.: Воениздат, 1997.- Т.1. – С. 241-312 с.
2. Кублицкий Г.И. По материкам и океанам. М.: 1957. – 326 с.

UDC

COMPUTER TERMINOLOGY IN THE SPEECH OF SCHOOLCHILDREN

Ғылыми жетекші: Абрамова Г.И. – PhD, аға оқытушы
Ембердиева П.С. – М1703-19 тобының магистранты
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Бұл мақалада компьютерлік терминологияның пайда болу себептері және компьютерлік жаргондардағы негізгі сөзжасамдық модельдер туралы жазылған.Сондай-ақ, мектеп оқушылары қолданатын ойын жаргондары орыс тіліне аудармаларымен берілген.Қазіргі әлемде сөйлеу мәдениеті шетелдік сөздер мен жаргондардың күшті шабуылына ұшырайды. Бұл әсіресе мектеп оқушыларының сөйлеуінде байқалады.Олар жаргонды "өз" тілі ретінде анықтайды. Бүгінгі таңда мектеп оқушыларының жаргоны – объективті шындық. Жасөспірімдердің сөйлеуінде жаңа жаргондардың пайда болуына әсер ететін негізгі факторлар ұялы телефон байланысының, компьютерлік технологияның және заманауи музыканың дамуы болып табылады.

Резюме

Эта статья о причинах формирования компьютерной терминологии и базовых словообразовательных моделях в компьютерных жаргонах, также посвящена игровым сленгам, используемым школьниками с переводами на русский язык. В современном мире речевая культура испытывает сильный натиск иностранных слов и жаргона. Особенно это заметно в речи школьников. Они определяют жаргон как "свой" язык. Сегодня жаргон школьников – это объективная реальность. Основными факторами, влияющими на появление новых жаргонизмов в речи подростков, являются развитие сотовой телефонной связи, компьютерных технологий, современной музыки.

Every day the role of the Internet in the real life of society is expanding. Today, the Internet helps people stay up to date, engage in science, education, and business.

Scientific and technological progress, computerization of society have a strong influence on the formation of communication and speech skills of students.

Computer jargon is a new phenomenon in the Russian language. Its novelty is determined by the fact. "The development of this phenomenon and its spread among an increasing number of native speakers of the Russian language is caused by the introduction of computer technologies in the life of modern society". One of the ways to replenish computer jargon is to borrow vocabulary from English.

"Network communication can be described as a sphere of conventions of various kinds – dramatic – game, written, visual, and etiquette". The arrangement of different codes used in chat multiplies its sign and at the same time gives great scope for play, creativity, self-expression, bringing it closer to a situation of direct live communication. Etiquette conventions are refracted in the features of network communication. The unrepresentative social context leads to behaviour. However, the current freedom of expression does not negate the responsibility of the speaker and the writer. School communication is characterized by a language game approach. In everyday school communication, the desire for expressiveness of speech and the creation of emotionally coloured means of language expression is clearly manifested.

The first reason for such a rapid emergence of new words in computer slang is the rapid development of computer technology itself. And in the context of such a technological revolution, each new phenomenon in this area should receive its own verbal designation, its own name. And since almost all of them (with rare exceptions) appear in America, they receive it in English. When these developments are learned in Russia after some time, then for the vast majority of them, of course, there is no equivalent in Russian. And therefore, Russian specialists have to use original terms. Thus, English names more and more fill the Russian language.

Computer jargon vocabulary is replenished by borrowing from the English language. The factors determining the predominance of words of English origin in computer jargon are the following:

Firstly, the existence of English-language terminology adopted throughout the world, which is associated with the dominance in the world market of American firms that manufacture computers and programs for them; secondly, the fashion for English in the youth environment and in society as a whole, which leads to clogging the Russian language with English words (cf.: impeachment, speaker, marketing, management, etc.); thirdly, the educational level of people engaged in this field of activity is quite high.

However, not every foreign-language word is immediately perceived as a borrowing language.

Most often, being in a new borrowing language environment, words lose the form that they had at home and undergo phonetic changes. As a rule, foreign-language words adapt to the requirements of a new phonetic environment, to new pronunciation standards.

Much more often in computer jargon, English words are borrowed using transliteration, that is, transmitting the letter image of the word being borrowed. In

this case, the English reading rules are usually ignored and the word is reproduced in Russian letters based on the Latin alphabet or letters similar to English in style. For example: u nikh (from the English UNIX) - the name of the operating system; user (from English user) - user; gamer (from English gamer) - a lover of computer games;
Foreign-language words are adapted not only to the phonetic system of the language in which they are included. To a large extent, the grammatical system also affects them. Foreign words are distributed according to established types of declension, change by cases, participate in the formation of other parts of speech, new phrases. For example:
Gamit' (from noun- game is a game) - to play; ekzeshnik - file with extension exe;
Rebutnut'sya (from English reboot - reset) - to reboot; helpar'(from English help - the help) - the block of hints, rabotat' v «Vinduzakh» - to work in the Windows system; unichtozhat' bagov - correct errors in the program.
Transliterated words and basics can be modified to produce a comic effect due to phonetic similarities with the corresponding Russian words, for example:
Durdos(from the English DR DOS) - the name of the operating system;
Sterver (from English server) - file server (computer network node).
Word-forming models highlighted by E.A. Zemskaya for neologisms in Russian, using the example of computer jargon.
1. Suffixal
The most frequent method of word formation in Russian and the most productive in computer jargon:
beguchka- ticker; butyavka (from English boot) - bootable diskette; visiyuk - a program that causes the computer to hang; blinkovat'(from English blink) - blink (about light indicators).
Verbs are formed from bases of nouns by means of verbal suffixes: dzhobat' (from English job - work) - to work, gliuknut',sboinut'- wrong to perform operations (about the program), chatit'(from English chat - a conversation) - to communicate on the Internet.
2. Prefixal
This method of word formation is more characteristic of verbs:
Sbrosit', slit' - copy files to floppy disk; vyrubit' - to switch off; vzlomat',vzorvat' - to break the system of protection; zakholdit' (from English hold - to hold) - to leave files for the addressee.
It should be noted that almost all verb prefixes used in computer jargon translate verbs into a perfect form, indicating a single action.
3. Suffix-prefix method
This model is also more peculiar to verbs: perebutovat'sya (from English boot - loading) - to reboot, also the nouns formed this way meet: podmiyshniyk - a mousepad, podokonnik - the program working under Windows (from English window - a window).
4. Adding Foundations
Most often, this method of vocabulary is used using a connecting vowel:

Chislogryz - computer; technokriysa - author and distributor of viral programs;
Blocholov, klopodav - program for error search and program debugging;
Floppovod (from the English floppy - the jargon name of the flexible disk) - a disk drive.

5. Abbreviation

The rapid development of computer technology could not but be reflected in language processes. This influenced the appearance of Anglicisms - English words or expressions borrowed from other languages. Anglicisms are often used in game slang (game jargon) to facilitate communication among youngsters.

Game slang is quite diverse, but has some difficulties in studying. So some game jargons can be used only in one game, which creates a terminology system that only players of the same game can understand.

Often game terms become commonly used (for example, the word "noob" meaning "beginner" or a fool, a person who does not think about anything, also passed from the game slang to the common one).

Game terminology arises under the strong influence of English-language names. Players communicate with each other during the gameplay, so the slang of the game is of particular importance. This is expressed in an effort to reduce your speech as much as possible.

The most common loanwords in games are:

Дота Abuse (Abuzit') –from the word Abuse – zloupotreblyat'

AFK (Away from the keyboard) – otoshel ot klaviatury/kompiutera. It is used when the player has excommunicated (wants to excommunicate) for a short time.

Crit (Krit, Kriticheskiy udar) – Your damage multiplied by a certain factor and multiple times.

Damage (Demedj, damag) – damage.

Easy (Legko) – in accordance with game etiquette, people comment on the past match, thank the game and praise the skillful players. In everyday life, people use it, assessing the "ease" of achieving their goal. If in Russian we say "it was easy," then in games they most often write "isi," and this is enough for understanding.

Exp, XP (Experience, Opyt) – Experience points received by the hero denotes a kind of mockery of the enemy.

GG (Good Game, ГГ) - Good game. It usually says after the game. Or it means mocking an enemy team.

HF (Have fun) – A wish for a good game.

Item (Item, Art) – Thing, object, artifact.

LVL (Level, lvl) – Hero level. Initially 1. can be pumped up to 25. The level is received for a certain amount of experience.

go (го) – in the game lexicon is used as a call to action. If in games this is used as "let's start something" and this can be expressed in one word, then in Russian there is no such word, so many use "go" in everyday life for convenience.

Noob/Newbie (Nub) – New person in the game. More often used\perceived as an insult. It can also be used in life when someone in some business is new. And

therefore, in Russian, people shorten the word "beginner" as "nub" to simplify writing.
NP (No problem) - Sometimes used as a replacement to the word "You are welcome"
Pick (Pick) – Choice.
PLS, PLZ (Please) – Very often found in life in the form of "plz," they do so in order to save time on writing, because everyone will already understand the meaning of this phrase.
Push (Push) – This is the process of quickly destroying waves of enemy crypts, and creating a large wave of allied crypts to destroy enemy structures in a short period of time.
Here it is possible to observe wide use of reductions, abbreviations, different ways of word formations.
Conclusion: Most modern teenagers use computer jargon as a reduction in the amount of information and convenience of communication. Internet and computer games are the most frequent source of lexical replenishment for adolescents.

List of used literature:

1. David Crystal. Language and the Internet. Cambridge University Press. 2001.- p.45-49
2. Levikova S.I. Bol'shoy slovar' molodezhnogo slenga - M., 2003
3. Beregovskaya E.M. Molodezhniy slang:Formirovaniye i funksionirovaniye // Voprosy yazykoznaniya. — M., 1996.-N 3.- S 32-41.
4. CHEN ying. On the Regularity of English Network Neologisms. Journal of Minjiang College, 1. - 2005
5. Cambridge Dictionaries online. Dictionary.cambridge.org\.-8k
6. Dictionary and Thesaurus. Merriam-Webster Online http://www.merriam.webster.com
7. Kristen Philipkoski - The Web Not the Death of Language www.wired.com

ӘОЖ (377.037.6)

ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ АКТ САБАҚТАРЫНДА LEARNINGAPPS.ORG СЕРВИСІН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Кулжатаева К.М., Бүркитбаева Н.С., Таубаева С.А.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Данная статья посвящена вопросам применения интерактивных образовательных материалов и пособий в процессе обучения учащихся. Рассмотрены возможности использования и преимущества интерактивных средств, разработанных с помощью сервиса LearningApps.org, на уроках информатики и ИКТ. Приведен пример разработки задания на тему «Устройства ввода и вывода информации».

Summary

The article focuses on the application of interactive educational materials and tools in the learning process of students. The possibilities of the use and benefits of interactive tools developed through

the service LearningApps.org, the lessons of science and ICT. An example of the development tasks on «Input and output devices information».

Жасыратыны жоқ, қазір желіде көптеген интерактивті материалдар мен құралдар, әртүрлі тренажерлер және басқа да білім беру ресурстары бар, бірақ менің ойымша, олардың барлығында бірқатар кемшіліктер бар:
1. Материалдар дайын түрде ұсынылады, өзгертулер енгізілмейді, әдетте олар белгілі бір ОӘК үшін жасалады, сондықтан оларды басқа ОӘК-мен қолдану қиын.
2. Дайын материалдар әрдайым оқушылардың жеке ерекшеліктеріне, белгілі бір сабақтың құрылымына сәйкес келмейді, сондықтан көптеген оқытушылар оқу процесіне оңай сәйкес келетін өздерінің интерактивті материалдарын жасағысы келеді.
3. Өзіңіздің интерактивті материалдарыңызды жасау өте ұзақ уақытты алады және кейде техникалық тұрғыдан өте күрделі. Бұл жағдайда веб-сервис көмек көрсете алады learningapps.org, интерактивті қосымшалар арқылы оқу процесін қолдау үшін құрылған. LearningApps.org интерактивті модульдер арқылы оқыту мен оқыту процесін қолдауға арналған Web 2.0 қосымшасы. (Сурет 1.) Қолданыстағы модульдер оқу мазмұнына тікелей енгізілуі мүмкін, сонымен қатар оларды жедел режимде өзгертуге немесе жасауға болады. Мақсаты-интерактивті блоктарды жинау және оларды көпшілікке қол жетімді ету мүмкіндігі [1].
Сайтта танымал және пәндік бағыттар бойынша жүйеленген дайын интерактивті жаттығулар бар. Жаттығулар бастауыш мектеп, орта мектеп, жоғары сыныптар үшін есептелген білім деңгейі бойынша сараланған. Сервистің көмегімен LearningApps.org сіз әр түрлі тапсырмаларды (есте сақтау қабілеттерін дамытуға арналған ойындар, кроссвордтар, дұрыс жауапты таңдайтын викториналар, тесттер, кроссвордтар, жұп тауып, сәйкестік орната аласыз және т.б.) аз уақыт аралығында жасай аласыз, ал интерактивті форма оқушылардың пәнге деген ынтасын арттыруға көмектеседі. Қажет болса, АКТ – мен жұмыс істеудің ең аз дағдылары бар кез-келген мұғалім өз ресурстарын жасай алады-жаңа материалды түсіндіруге, бекітуге, оқытуға, бақылауға арналған шағын жаттығу.

Сурет 1. LearningApps.org интерфейсі

Мұны жеткілікті сапалы деңгейде жасаңыз. Жаттығулар өте қарапайым жасалады: 1. Сайтта тіркелу. 2. Жаттығу түрін таңдаңыз. 3. Ұқсас қосымшаны жасаңыз. 4. Қолданбаны сақтау. Сервисте құрылған learningapps.org дидактикалық материалдарды сабақтар кезінде де, информатика және АКТ бойынша сыныптан тыс жұмыстарда да қолдануға болады. Оларды жаңа материалды зерттеуде көрнекі материал ретінде немесе оны бекіту үшін, кез-келген тақырыпты зерттегеннен кейін тексеру материалы ретінде пайдалануға болады. Сондай-ақ, студенттер үшін әр түрлі деңгейдегі жеке тапсырмалар жасауға болады. Әзірленген материалдар тек оқушылармен жұмыс жасауда ғана емес, сонымен қатар ата-аналармен өзара әрекеттесудің әртүрлі формаларында (педагогикалық әңгімелер, тақырыптық кеңестер және т.б.) қолданыла алады. Интерактивті дидактикалық материалдардың дәстүрлі материалдардан артықшылығы олардың көрінуінде, қол жетімділігінде, шығармашылығында; кітаптың орнына компьютер немесе ноутбукты қолдануда; әртүрлі файлдарды қолдануда (аудио, видео, графикалық және т. б.). д.), сондай-ақ оқушылардың қызығушылығын, танымдық белсенділігін, АКТ құзыреттілігін дамытуға ықпал ететін әр түрлі жаттығулар. Қызмет тіпті студенттер ұжымының жұмысын ұйымдастыруға, оқу курстарын зерттеудің жеке траекторияларын құруға, оқу материалдарының жеке банкін құруға көмектеседі, Мысал ретінде біз осы қызметте орындалған "Ақпаратты енгізу және шығару құрылғылары" тақырыбында информатика және АКТ тапсырмасын әзірлеуді қарастырамыз (Сурет 2).

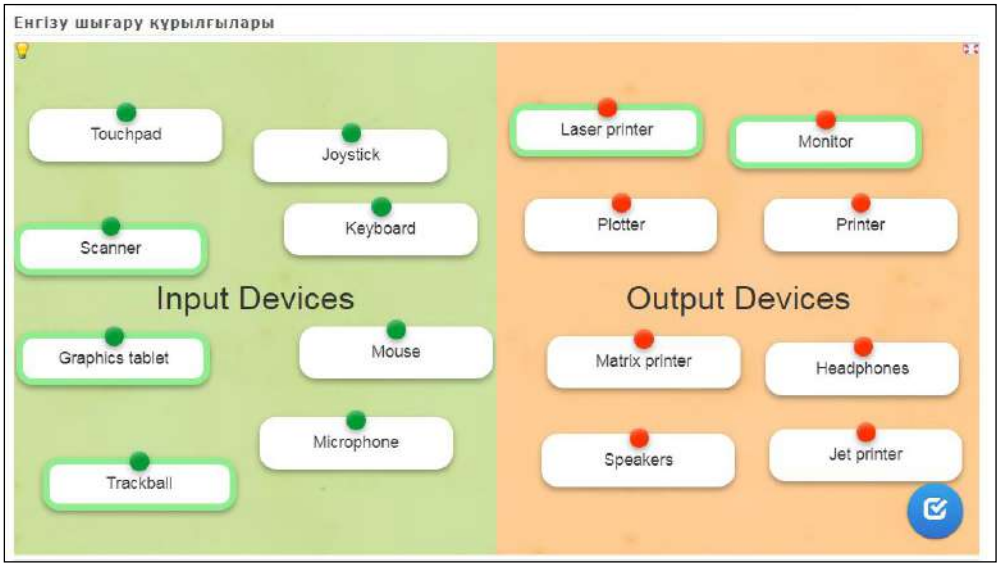

Сурет 2. LearningApps.org ортада жасалынған тапсырма

Оқушыларға берілген құрылғылардың ішінен бір топқа барлық ақпаратты енгізу құрылғыларын, екінші топқа интерактивті тақтадағы стилустың көмегімен ақпаратты шығару құрылғыларын таңдау қажет болады. "Мультимедиялық мазмұнды таңдау" блогына ақпаратты енгізу және шығару құрылғыларының алдын-ала дайындалған суреттері жүктеледі. Суреттер веб-бетке арналған. "Кері байланыс" блогында дұрыс шешім табылған жағдайда пайда болатын мәтін енгізіледі. "Көмек" блогында тапсырманы қалай шешуге болатындығы туралы бірнеше кеңестер жасалады. Олар жоғарғы сол жақ бұрыштағы кішкентай белгіше арқылы пайдаланушыға қол жетімді болуы мүмкін. Әрі қарай, "Алдын-ала қарау кезінде орнату және көрсету"түймесін басыңыз. Студент тапсырманы оқығаннан кейін енгізу және шығару құрылғыларын екі бағанға жіктейді. "Шешімді тексеру" функциясын қолдана отырып, құрылғылар тобының дұрыс орналасуы тексеріледі. Жаттығудың соңында оны сақтау керек. Әрі қарай, сіз өзіңіздің веб-сайтыңызға (мұғалім, мектеп және т.б.) жаттығудың HTML кодын көшіріп, оны сайт бетіне қою арқылы орналастыра аласыз.

Әдебиеттер

1. Винницкий Ю. А. Учимся – играя, или старый добрый LearningApps [Электронный ресурс]: Сообщество учителей Intel Education Galaxy.
2. Сидоров С. В. Возможности создания интерактивных модулей в обучающих приложениях LearningApps.org. [Электронный ресурс]: Сайт педагога-исследователя.

ӘОЖ

ОРТА МЕКТЕПТЕ ЭЛЕКТРОДИНАМИКА КУРСЫН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ БІЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Дүйсенбек Арайлым Кәмілжанқызы, 7М 1502 – 19 Физика, 2-курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: Рамазанова С. А. ф-м.ғ.к, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент,
Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы повышения качества обучения и формирования у студентов прикладных знаний при обучении электродинамике.

Учитывая, что полное овладение основами естественных наук будущими членами общества вытекает из современных требований, известно, что его краеугольный камень начинается с овладения физикой в средней школе. А основная часть курса физики - это курс электродинамики. Обсуждается важность курса электродинамики, эффективность и предпосылки его обучения.

Summary

The article considers the issues of improving the quality of teaching and the formation of students' applied knowledge in the study of electrodynamics.

Considering that full mastery of the basics of natural science by future members of society comes from modern requirements, it is known that its cross-section begins with the mastery of physics in secondary school. And the main part of the physics course is the electrodynamics course. The importance of the course of electrodynamics, efficiency and preconditions of his training is discussed.

Қазақстандық білім беру жүйесінде қазіргі ақпараттық-инновациялық технологияларды қолдану білім берудің барлық деңгейлерінде оқу сапасын арттыруға, білім мазмұнын нәтижеге бағдарлауға мүмкіндік туғызып, оқыту үдерісін жаңа әдістермен қамтамасыз етеді.

Білім беру үдерісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияны пайдалану арқылы дамыта оқыту, жеке тұлғаны бағыттап оқу мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу - тәрбие үдерісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді [2].

Бүкіл әлемде сапалы білім беруді жетілдірудің үздіксіз үдерісі жүріп жатыр. Сапалы және өзекті кәсіптік білім беруге сұраныс мектеп бітірушінің жеке қауіпсіздігінің кепілі болып табылады.

Біздің еліміз алдағы уақытта ғылыми-техникалық прогресті өркендету арқылы нағыз нарықтық бәсекеге мамандар даярлау үшін іргелі ғылыми пәндерді оқыту ісін жетілдіруді білім беру ісінің негізгі міндеті деп есептейді.

Білім беру ісіндегі түрлі өзгерістер, білім беру мазмұнының жаңаруы, тереңдеуі және де оны оқушыларға меңгерте білу әдіс-тәсілдерін жетілдіру – мұның барлығы білім беру үдерісінің үнемі жаңарып, жаңғырып отырғаны, даму барысы деп білемін. Олай болса, орта білім берудің негізгі бағытының бірі - оқушыларға физика курсын түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, тереңдетіп, жетілдіре отырып меңгерту болмақ. Әсіресе, физика курсының «Электродинамика» бөлімін мазмұн жағынан және әдістемелік тұрғыдан тереңдете білудің маңызы зор.

Электродинамика – зарядталған денелер мен бөлшектердің арасындағы өзара әрекетті іске асыратын материяның ерекше түрі – электр өрісінің

заңдылықтарын және қасиеттерін зерттейтін физиканың бөлімі. Электродинамика тарауы негізі орта мектептің 10-11 сыныптарында толық қамтылады. 10-сыныпта Электродинамиканың бастапқы бөлімі аталып - электростатика (стационар күйдегі элементар зарядтардың физикасы), тұрақты ток және электр, магнит индукциялары өтілсе, 11-сыныпта сол бөлімнің жалғасы болып, қозғалыстағы элементар зарядтардың физикасы ретінде қозғалыстағы зарядтардың заңдылықтары - электромагниттік индукция, электромагниттік тербелістер мен толқындар, айнымалы электр тогы мен толқындық оптика және салыстырмалы теорияның элементтері енген.

«Электрдинамика» мектептегі физика курсындағы ең күрделі бөлім, мұнда электр және магниттік құбылыстар, электрмагниттік тербелістер мен электромагниттік толқындар, толқындық оптика, салыстырмалық теориясының элементтері оқытылады.

1-кесте. Электродинамика

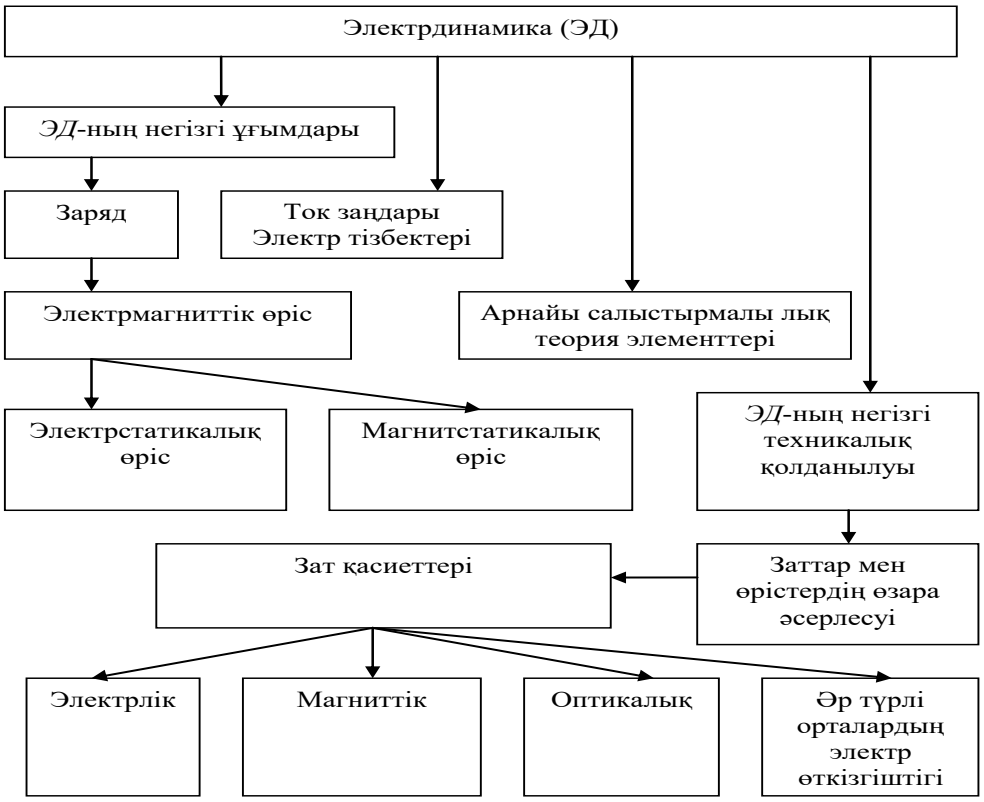

Бүгінгі таңда қолданбалы білім берудің міндеті – оқушыларды қазіргі заманғы өндірістің басты түрлерінің ғылыми негіздерімен таныстыру, еңбек және өлшеу құралдарының көптеген түрлерімен жұмыс жасай білу дағдысын қалыптастыру, оқушылардың ғылыми – техникалық ойлау қабілетін, еңбексүйгіштігін дамыту болып табылады. *Физика* – көптеген техника салаларының теориялық негізі. Сондықтан мектептегі оқу пәні ретінде физика қолданбалы білім берудің міндеттерін іске асыруда маңызды роль атқарады.Қазіргі тіршілігіміздегі

қолданбалы маңызы өте зор. Электродинамика физика курсының политехникалық маңызы бар бірден бір ерекше бөлігі. Техникалық сұраныстардың бәрі, дерлік электродинамика негізінде құрылған. Ал оны оқыту көрнекілік тәжірибелерінсіз іске асуы мүмкін емес. Электродинамиканы оқыту әдістемесі бір ғасыр аралығындағы даму мерзімінде физика курсының ең негізгі, прогрессивті бөлімі болып қалыптасты. Ғылыми-техникалық өркениеттің қарқынды дамуымен тығыз байланыстағы физиканың бұл саласы (электродинамика) жылдан-жылға күрделеніп келеді. Оны оқыту үлгісі де жаңа тұрғыда өзгеруде. Физикалық жаңа заңдылықтардың ашылуы, жаңа физикалық құрылғылар мен қондырғылардың, аспаптардың шығарылуы физиканы оқыту әдістемесінің көрнекілік принципін дамытудың бірден-бір ұйытқысы болды. Радиотербелістер мен толқындардың өмір дағдысына енді аяқ ала бастағанында оны оқытып, көрнекілікпен көрсетіп баяндау мүмкіншіліктері болмады. Бірақ болашаққа зор сенім артқан әдіскер физиктер өздерінің шеберліктерін шыңдап, электродинамиканың қызықты құбылыстарын оқушыларға көрнекілей білді. Совет әдіскер физиктері Е.Н.Горячкин, А.А.Покровский, Г.И.Фалеев, Б.С.Зворыкин және электромагниттік тербелістерді, электродинамиканы оқытудың көрнекілігін жасауға ерең еңбегімен ат салысқан ғалым Н.М.Шахмаев болатын. Мектеп физикасын оқыту үдерісіндегі көрнекілік принципінің әдістемелік негіздерін жетілдіру электродинамика бөлімдерін оқытудағы өзекті мәселелердің бірі. Сол себепті де «Мектеп физика курсының «Электродинамика» бөлімі бойынша жасалатын кейбір физикалық практикумдар және оны ұйымдастырып өткізудің әдістемесін зерттеу маңызды деп есептеймін.
Қолданбалы білім беруді жеке тұлғаны жан–жақты дамыту мен тәрбиелеудегі негізгі құраушы ретінде қарастыру керек. Оның өндіріс салаларының ғылыми принциптерімен таныстыруда, өндірістің ғылыммен байланысы жөнінде теориялық мағлұмат беруде, оқушыларды қарапайым еңбек құралдарымен жұмыс жасай білу дағдысын қалыптастыруда маңызы зор.

Әрбір технология өзіндік жаңа әдіс – тәсілдермен, жүргізілу ерекшелігімен, қызықтылығымен ерекшеленеді. Әдіс – тәсілдерді мұғалім ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеліпіп, қолданылады. заманауи технологияладың әдіс – тәсілдерін, элементтерін қолдану арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыру.
Электродинамиканың негізгі бөлімдері электростатика, тұрақты электр тогы, әр түрлі ортадағы электр тогының табиғаты тақырыптарында сабақтардың түрлері, жүргізу әдістері, қолданбалы материалдарды қамтитын білім мен біліктілікті дамытудың тәсілдері қарастырылады.
Педагогикалық эксперимент – бұл бақылау арқылы педагогикалық құбылысты байқауға мүмкіндік беретін өзінше құрастырылған және жүзеге асырылған әдістемелік жүйе. Орта мектепте электродинамика тарауын оқыту үдерісі

кезінде қолданбалы білім беру үшін әдістемелік жүйе құрылып, педагогикалық эксперимент жүзінде тексерілді. Анықтаушы, ізденушілік, оқып – үйрену кезеңдерінен тұратын эксперимент барысында «Электродинамика» тарауын оқу процессінде оқушылардың қолданбалы білімдерінің деңгейі анықталды.

Қорыта айтқанда, оқушыларға электродинамика тарауындағы қолданбалы материалдарды оқыту, техникалық білімдерін кеңейтетін қолданбалы мазмұндағы сабақтар жүйесі нағыз бәсекеге қабілетті жастарды дайындайды . Электродинамика тарауы бойынша физика – техникалық материалды игеру жолдары, пәнаралық байланыстың ролі және арнайы жасақталған әдістемелік жүйелер қарастырылады. Бүгінгі күнде бәсекеге қабілетті болу көрсеткіші – білім деігейімен өлшенуде. Ал, бұл істің шешушісі, әрине, мұғалім. Мен жұмыс формалары мен әдістерін жиі өзгертемін. Мен өз сабағымды заманауи технологиясыз, компьютерсіз және интернетсіз елестете алмаймын. Мен ойын технологияларын, жұптық, топтық жұмыстарды қолданамын, бұл балаларды топтағы мәселелерді шешуге және бір-біріне көмектесуге үйретеді.

Заманауи мұғалім заманауи, жаңа заман талабына бағытталған мектепте білім беру арқылы білікті де білімді жастарды дайындайтын болады. Сондықтан да, жаңашыл мектепте білім алушыларды жаңаша білім нәрімен сусындатуға әрқашан дайынмын.

Әдебиеттер :

Исаева, Г. Б. Физика пәнін оқытуда оқу үрдісіне жаңа білім беру технологиясын енгізу және оның білім сапасын арттырудағы ролі [Мәтін] / Исаева Г. Б. // Білім - Образование. - 2008. - №4. - Б. 19-21.

«Орта жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10-11 сыныптарына арналған» бағдарламалар. Башаров Рахметулла Башарұлы, Қазақбаева Данагүл Мұқажанқызы, Тоқбергенова Уазипа Қоңырбайқызы,Байжасарова Галина Зейноллақызы, Кронгард Борис Аркадьевич,-Алматы, 2006. Ы. Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясы.

Орта жалпы білім беретін мектептің физика пәнінен 11-сыныптарына арналған бағдарламалар. Башаров Рахметулла Башарұлы, Қазақбаева Данагүл Мұқажанқызы, Тоқбергенова Уазипа Қоңырбайқызы,Байжасарова Галина Зейноллақызы ,-Алматы, 2004. Ы. Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясы.

Бұзаубақова, К. Оқытудың инновациялық технологияларын физика сабағында қолдану [Мәтін] / Бұзаубақова К. // Математика және Физика. - 2005. - №1. - Б. 3-6

Асанова, С. Физика сабағында модульдік оқыту технологиясын қолдану [Мәтін] / Асанова С. // Қазақстан мектебі. - 2006. - №3. - Б. 21-24

Досжанова, Р. Модульдік оқыту технологиясыу [Мәтін] / Досжанова Р. // Шағын мектеп =Малокомплектная школа. - 2006. - №3. - Б. 6-8

ӘОЖ 811.512.122

ЕМДІК ӨСІМДІКТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ШЫҒУ ЭТИМОЛОГИЯСЫ

Дарбанов Б.Э.

Ф.ғ.д., профессор

И. Арабаев атындағы Қырғыз Мемлекеттік Университеті,

Бішкек, Қырғызстан

Төлегенова Дина Мелдебеккқызы
Ғылым магистрі,
И. Арабаев атындағы Қырғыз Мемлекеттік Университетінің аспиранты,
Бішкек, Қырғызстан

Резюме

В статье рассматриваются названия и способы лекарственных растений на казахском языке, встречающихся на территории Казахстана

Summary

The article considered names and ways of medicinal plants in the Kazakh language, occurring in the territory of Kazakhstan

Қазақ халқы өсімдіктер дүниесіне ертеден-ақ зер салып, көңіл қойған. Қайсысы малға жұғымды, қайсысы пайдалы, қайсысы зиянды екендігін ажырата білген, яғни адам мен табиғат егіз. Өсімдік атауларында халықтардың сан ғасырлық тарихы, ұлттық танымы көрініс тапқан. Мысалы: бетегеден биік, жусаннан аласа; кендірмен байлама, жыңғылмен айдама, кендірмен байласаң, жыңғылмен айдасаң, мал бітер деп ойлама; қарағайға қарап тал өсер, құрбысына қарап бала өсер; т.б. да аталы сөздер осының дәлелі.

Өсімдіктердің қазақша атаулары жөніндегі бастапқы мағұлматтары біз Қазақстан өсімдіктерін алғаш рет зерттеген белгілі орыс ғалымдарынан (ботаниктерінен) атап айтқанда: Н.И. Аненков, Б.А. Федченко, И.В. Ларин, И.М. Крашенинников, Н.В. Павлов, В.И. Андеев, Н.И. Рубцов, М.Г. Попов, П.П. Поляков, Б.А. Быковтардың еңбектердің еңбектерінен кездестіреміз.

Кейінірек орыс ғалымдарының қатарына ұлт мамандарының өкілдері: Ө. Қисықов, С. Арыстанғалиев, Е. Рамазанов Т. Мұсақұловтар келіп қосылды. Олар өздерінің еңбектерінде қазақша өсімдік атауларын молынан қамтуға және олардың тілімізде дұрыс қалыптасуы мен орысша баламаларына сай келуіне көп еңбек сіңірді.

Өсімдіктердің қазақша атауларын жинауға және оларды жариялауға тек алғашқы кездегі зерттеушілер ғана емес, республикамызда бертіректе еңбек еткен орыс ғалымдары да көп көңіл бөліп келді. Ондай игілікті істі А.М.Мушегянның, В.П.Михайлованың, Е.А.Каргаполовтың. И.А.Юндиннің еңбектерінен және «Флора Казахстана» (Алма-Ата, 1956 – 1966, тт. 1 – 9), «Иллюстрированный определитель растений Казахстана» (Алма-Ата, 1969. Т.; 1970. Т. 2), «Красная книга Казахской ССР» (Растения, Алма-Ата. 1981. Ч. 2) деген кітаптардан байқауға болады. Аталған еңбектерде өсімдіктердің орысша, латынша атауларынан кейін қазақша атаулары да келтірілді.

Әрине, ол қазақша атаулар жоғарыда атлған авторлардың бірінде – көп, бірінде – аз, бірінде – дұрыс, бірінде – бұрыс. Мәселен тек Н.В.Павловтың өзі ғана еңбектерінде 300-ден аса қазақша атауларды келтірген. Ал 9 томнан тұратын «Қазақстан флорасында» небәрі 350 ғана қазақша өсімдік атаулары кездеседі. Олардың да көпшілігі Н.В.Павлов жинастырған атаулар.

Ботаник ғалымдарымыздың есептеулері бойынша, республикамыздың аумағында алты мыңнан астам өсімдік түрі бар делінеді. Оның 760-ы басқа ешбір жерде өспейтіні де дәлелденген. Демек, қазақ жерінде өсетін барлық өсімдіктің қазақша атауы бар деген сөз. Тек сол өсімдік өсетін жердегі тұрғылықты адамдармен кеңінен отырып асықпай әңгімелесу арқылы әр түрдің атын жазып, түсін анықтап, қасиетін біліп, малға жұғымдылығын, дәрілік ерекшеліктерін тәптіштеп жазып алу керек. Он томдық «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» бар болғаны 768 ғана өсімдік атауы бар. Аталған түсіндірме сөздікте 67 мың сөз тіркелген екен. Оған басқа жақтан іздемей-ақ өзімізде өсетін өсімдіктердің атауын қоссақ, сөз қорымыз қанатын жайып, қомдана түсер еді [1].

Түсіндірме сөздікте «сасық шөп» деп аталатын шөпті ел ішінде «гүлбуын» деп те атайды. Оны орыстар «пустырник» деп атайды. Оны сасық дегеннен гөрі гүлбуын деген мағынасы құлаққа жағымды әрі айтса айтқандай әр жапырағының түбінен гүл қауашақтары ашылады. Ол – жүрек дәрісі ретінде атына заты сай көрікті өсімдіктердің бірі.

Дәрілік қасиеті өзгеше өсімдіктің бірі – бүршікті сібір қарағайы. Ол бес жүз жыл бойы өңін жоғалтпай өсумен болады екен. Бүршігі бес-он жыл ішінде пісіп жетілмесе де алып жеуге, дәріге жаратуға болады. Сол бүршік дәні жұлынбаса жыл сайынғы көктемде қайта көгілдір тартып, жанданып, өсу үстінде екенін аңғартып тұрады. Осылайша жүз жыл бойы пісіп-жетіліп, мерзімі жеткенде өздігінен үзіліп түседі екен. Бүршік дәннің піскен сол мезгілін бабалар «қазан толды» атаған. Бұл – көпті көрген қариялардың түсінігі. Осы бүршік дәннің дәрілік қасиетін Шығыс емшілері ежелгі дәуірлерден-ақ білген.

Ақжүрек (ақбияу) гүлді шөбі шипалық қасиеті бар өсімдік өзіміздің Тарбағатай, Текелі, Қапал, Алатау баурайларында өте көп өседі. Дәрілік қасиеті аса жоғары. Халық медицинасында ежелден қолданылады. Ақжүрек – теңіз деңгейінен 1500-2000 метр биіктегі таулардың күнгей бетіндегі қалың шөп арасында өсіп, мамыр-маусым айларында жетілетін өсімдік.

Аталған өсімдікті жинау үшін сонау Шығыс Қытайдан Алтай, Тарбағатай, Іле алатауын бетке алған қытайлықтар төрт мың шақырымдық жолды алыссынбай лек-легімен ағылады екен. Олар өз жеріндегі аталған өсімдікті тауысып, қазақ жеріне топ-тобымен өтіп, соны жинап жүреді. Қорыта келгенде айтарымыз, халық тұрмысында кеңінен қолданылған емдік өсімдіктер атаулары тіліміздің ішкі мүмкіндігін пайдалана отырып жасалған.

Өсімдіктердің қазақша атуларын жинастырушылардың тағы бір үлкен тобы – әр түрлі сөздік (биологиялық, ауыл шаруашылық» (Биология терминдері. Алматы, 1962), Е. Рамазанов және басқалар қосылып жасаған «Орысша-қазақша терминологиялық сөздігін» (Ботаника және топырақтану. Алматы, 1962), С. Арыстанғалиевтың «Словарь названий растений семейства бобовых» (Труды Института ботаники АН КазССР. 1963. Т. 15) деген сөздігін, С. Арыстанғалиев пен Е. Рамазановтың «Қазақстан өсімдіктері» (Алматы, 1977) атты

анықтамалығын және он екі томдық «Қазақ Совет Энциклопедиясын» (Алматы, 1 – 12-т., 1972 – 1978), т.б. атаған болар едік.

1861 жылы шыққан Н.И. Ильминский сөздігінде небәрі 91 өсімдік атауы кездеседі. Оның көпшілігі жалпы халыққа жақсы таныс – емен, тал, қайың, қарағаш, шырша сияқты ағаш аттары мен арша, қараған, тобылғы шаңғал секілді бұта атаулары және арпа, бидай, күріш, тары, тәрізді астық дақылдары мен ебелек, жусан, алабұта, қияқ изен секілді шөп атаулары.

Биология терминдеріне арналған сөздіктердің ішіндегі өсімдік атауларын молырақ қамтыған алғашқы сөздік – С. Арзымбетовтың сөздігі. Бұл сөздік – ауыл шаруашылығының терминдеріне арналған сөздік. Сондықтан, онда өсімдік атауларын түгел қамту мақсат түгел қамту мақсат етілген.

С. Арзымбетов қалыптастырған қазақша өсімдік атаулары бұдан да көп болар еді, бірақ, неге екені белгісіз, ол кісі жинаған, өз сөздігіне ендірген: *ақшоқан, ақшуақ, әтіргүл, бедебас, биеемшек, бойқалай, боян, бұжғын, дәстүргүл, жалманқұлақ, жаушүмілдік, жындышөп, көсек, қандым, қарынжарық, қоянжын, қынжығүл, майкене, наурызшешек, саған, сарсолма, сиырқұйрық, сүйіндір, тарақбоз, тікенғалдақ, ұндау, шеркез, шүйіншөп, шылбы, індек* – тәрізді өсімдік атаулары кейінгі шыққан биологиялық сөздіктерге енбей, қабылданбай қалыпты. Біздіңше, оларды сол өз мағыналарында немесе қазақша сыңары жоқ басқа орысша атаулардың баламасы ретінде қалыптастыруға әбден болар еді.

Алайда С. Арзымбетовтың кейбір өсімдік атауларын ауызекі сөйлеу тілінде қалай айтылса, сол естіген күйінде қағазға түсіруін және сөздігіне солай етіп ендіруін құптауға болмайды. Мысалы: бәрпе (дұрысы – бәрпі), гүлқайыр (құлқайыр), киеуіл (кеуіл), кизил (қызыл), күлманбес (құлынемес), күмберіш (құмберіш), қарашора (қарасора), тытыр (тітір), усайқы (усойқы), т.б.

Сондай-ақ, автордың дыбысталуы (айтылуы) әр түрлі бір ғана сөзді әр басқа өсімдікке балама еткендігі де оқырмандарды сендіре қоймайды. Мысалы: *қозоты* (живокость, шпорник)-*қозоты* (гусятница, лапчатка гусиная), *самалдық* (горлец), - *саумалдық* (шпинат), *сарбас* (крестовник) – *сарыбас* (зверобой), *солыбас* (бессмертник) – *сұлыбас* (овцес, трищетник), *сүттіген* (молочай) – *сүттікен* (молокан), *сора* (марь) – *шора* (солянка древовидная), т.б.

С.Арзымбетовтың сөздігінен кейінгі өсімдіктердің қазақша атауларын мол қамтыған сөздік – Т. Мұсақұловтың «Қазақша – орысша терминология сөздігі» (Биология терминдері. Алматы, 1962). Бұл негізінен алғанда биология терминдеріне арналған сөздіктердің алғашқысы. Осының алдында ғана автордың «Биология терминдерінің орысшы-қазақша сөздігі» (Алматы, 1960) шыққан болатын. Бұл екеуі бірі орысша-қазақша, екіншісі қазақша – орысша деп аталып, жеке-жеке шыққаны болмаса негізінен бір-ақ сөздік.

Қазақ тіліндегі емдік өсімдіктерді құрамы жағынан екіге бөлуге болады:

1) төл емдік өсімдіктер

2) басқа тілден ауысқан емдік өсімдіктер

1) Төл емдік өсімдіктерді:

а) *түркі тілдеріне ортақ емдік өсімдіктер:* арша, жүзім, емен, жаңғақ, сұлы, шие, т.б.
ә) *қазақ тілінің өзіне тән емдік өсімдіктер.* мия, итмұрын, аткұлақ, қырықбуын, коде, жөке, т.б.
2) Басқа тілден ауысқан емдік өсімдіктерді:
а) *араб-парсы.* анар, қарбыз, өрік, т.б.
ә) орыс: алоэ, капуста, петрушка, банан, апельсин, т.б.
б) *монгол,* арпа, долана, мойыл, сарымсақ, т.б. деп қарастыруға болады. Қазақ тіліндегі емдік өсімдіктер синтетикалық және аналитикалық тәсілдер арқылы жасалған [2].
Емдік өсімдіктер синтетикалық немесе морфологиялық құрылымы жағынан 1) түбір тұлғалы емдік өсімдіктер, 2) туынды тұлғалы емдік өсімдіктер, 3) біріккен тұлғалы емдік өсімдіктер, 4) қосарланып (яғни қос сөз түрінде) келген емдік өсімдіктер, 5) екі (кейде үш) сөздің тіркесіп келуі арқылы жасалған өсімдік атаулары болып бес топқа жіктеледі.
1. Түбір тұлғалы емдік өсімдіктер. Түбір тұлғалы емдік өсімдіктер бір ғана түбір сөзден тұрады. Яғни түбір мен жұрнаққа бөлшектенбейді. Қазақ тіліндегі емдік өсімдіктердің ішінде ең көнелері де және басқа туынды атауларға іргетас, негіз болғандар да осылар. Мәселен, *арпа, бидай, тары, сұлы, зығыр, күріш, жүгері, бұршақ, арша, қарағай, емен, тал, қайың, тгргк; қараған, бадам, тобылғы, ырғай, жыңғыл, сарымсақ, жуа, қамыс,балдыр, андыз, жусан, қаудан, ши,* т.б.
Бұлар тілімізде тым әріден келе жатыр. Мысал үшін алынған жоғарыдағы емдік өсімдік атауларының көбі Н.И.Ильминскийдің, Л.Будаговтың, В.В.Радловтың, В.В.Катаринскийдің сөздіктерінде бар. Біразы тіпті XIII-XIV ғасырларға тән «Кодекс Куманикуста» да, XI ғасырға тән Махмұд Қашқаридің «Диванында» кездеседі. Көне ескерткіштерде немесе алғаш шыққан сөздіктерде ұшыраспағанымен, тілімізде ертеден бері қолданылып келе жатқан, жиі айтылып, дыбысталуы жағынан жатық, көпшілікке жақсы таныс түбір тұлғалы өсімдік атаулары аз емес. Мәселен, *бетеге, боз, бүрген, ебелек, ермен, жалбыз, изен, көде, көкпек, қаңбақ, қияқ, мия, мүк, селеу, сексеуіл, сорақ, тораңғы, шеңгел, шырша, шырыш,* т.б. Біздің «түбір» деп отырғанымыздың өзі шартты нәрсе. Егер жоғарыда аталған емдік өсімдік атауларын тарихи тұрғыдан қарастырсақ, олардың көбі түбір мен қосымшадан тұратын туынды түбір болып шығуы әбден мүмкін. Академик А.Т.Қайдардың сөзімен айтқанда, бұлар - морфологиялық тұрғыдан жіктеуге келе бермейтін, «консервіленген»,«этимологиялық жағынан күңгірттенген», «өлі түбірлер». Оларды түбір тұлғалы емдік өсімдіктер атауларына жатқызып отырғанымыз да сондықтан.
2. Туынды тұлғалы емдік өсімдік атаулары. Туынды тұлғалы емдік өсімдіктерге түбірге жұрнақ жалғану арқылы жасалатын, яғни туынды сөз түбір мен жұрнаққа бөлшектенетін атаулар жатады. Ондай емдік өсімдік атаулары қазақ тілінде онша көп емес. Мәселен, 1) есімдіктерден зат есім тудыратын -

дақ/ -дек, -тақ/ -тек, -лақ/ -лек, жұрнақтары арқылы жасалған емдік өсімдіктер: бортылдақ, торсылдақ, быртылдақ, желкілдек, сеңгірлек, шиқыл-дақ, тырсылдақ, шыртылдақ, шытырлақ, шікілдек;
2) есімдерден зат есім тудыратын -дық/-дік, -тық/-тік, -лық/-лік жұрнақтары арқылы жасалған емдік өсімдіктер: қымыздық, ноғаттық, самалдық, саумалдық, шеттік, шықшылдық, шүлдік, шүмілдік;
3) етістіктерден есім тудыратын -уық/-уік жүрнақтары арқылы жасалған емдік өсімдік атаулары: айырауық, айлауық, баттауық, жылауық, күйреуік, шаттауық, шырмауық, шекілдеуік;
4) етістіктерден есім тудыратын -қан/-кен, -ған/-ген жұрнақтары арқылы жасалған емдік өсімдік атаулары: бүлдірген, қышытқан, сіңірген;
5) етістіктерден есім тудыратын -ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе жұрнақтары арқылы жасалған емдік өсімдік атаулары: бөртпе, борама, домалатпа, қышытпа, торлама [3].

Біріккен тұлғалы емдік өсімдік атаулары. Өсімдік - атауларының ішіндегі ең көбі - екі сөздің бірігуі арқылы жасалған атаулар. Бұл өзі өте кең тараған, аса өнімді жол. Сондықтан да ол тілімізде айрықша орын алады. Мәселен, *арпабас, атқұлақ, балқарағай, итмұрын, киікоты, қазтамақ, қарағаш, қойбүлдірген, қозыгүл, қоянсерік* т.б.

Екі не үш сөздің тіркесіп келуі арқылы жасалған емдік өсімдік атаулары. Тілімізде екі-үш сөздің бірігіп немесе қосарланып келуі арқылы ғана емес, олардың тіркесіп келуі арқылы жасалатын емдік өсімдік атаулары жетерлік. Мәселен, *ем арша, ас бұршақ, арқар бүлдірген, бұйра зығыр, мырза терек, сырғалы тал, сасық меңдуана, айыл қоға, шөл бидайық, құм көде, ақ қаңбақ, қожа кендір, қара ажырық, боз жусан, қызыл мия, сары қалуен, мыңбас шырмауық, ақ қараған, сарыбас жоңышқа, т.б.* Бұлар жеке өсімдіктердің емес, бір өсімдік түрлерінің атауы. Сондықтан да олардың екінші компоненттері: *арша, зығыр, қияқ, қоға, терек, тал...* сөздері өз алдына емдік өсімдік атаулары болып келеді [4].

Елімізде өсімдіктер саны мыңға жуықтайды. Халық тұрмысында кеңінен қолданылған емдік өсімдіктер атаулары тіліміздің ішкі мүмкіндігін пайдалана отырып жасалған. Оның белгілі бөлігінің атауы орысшадан тікелей аударылғандықтан, толық мағынасын бермейді. Сондықтан да оның түпкі мағынасын жете зерттеп білу, сұрыптап, ат-атауын нақтылап қағазға түсіру – бүгінгі ғылым алдында тұрған аса жауапты міндеттердің бірі.

Әдебиеттер

1. Қалиев Б. Қазақ тіліндегі өсімдік атаулары «Ғылым», Алматы, 1989 ж.
2. Әділбаев . Қазақ тіліндегі өсімдік атауларының уәжділігі. Алматы, 2001 ж.
3. Абдирасилова Г.К. Қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің аналитикалық тәсіл (бірігу, қосарлану, тіркесу) арқылы жасалуы., Астана, 2003 ж.
4.Өмірбекова Г. Неміс және қазақ тіліндегі фитонимдерді құрылымдық ономасиологиялық зерттеу. (Автореферат) Алматы, 2004 ж.

ӘОЖ 37.01

САБАҚТА ЖӘНЕ САБАҚТАН ТЫС ІС-ӘРЕКЕТТЕ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫ ЖҮЙЕЛІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯНЫ БАСҚА ПӘН ПӘНДЕРІМЕН БАЙЛАНЫСЫ

Рысбаева Ғ.А., б.ғ.к., доцент
Джанатбекқызы Г., магистрант
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы повышения качества биологического образования через осуществление содержательной и деятельностной интеграции биологии и других предметных дисциплин посредством системного использования межпредметных связей на уроках.

Summary

The article deals with the issues of improving the quality of biological education through the implementation of meaningful and active integration of biology and other subject disciplines through the systematic use of intersubject connections in the classroom.

Сабақтарда және сабақтан тыс іс-шараларда пәнаралық байланыстарды жүйелі пайдалану арқылы биологияны басқа пән пәндерімен интеграциялаудың мақсаты биология мен басқа пән пәндерінің мазмұнды және белсенді интеграциясын сабақта пәнаралық байланыстарды жүйелі пайдалану арқылы жүзеге асыру арқылы биологиялық білім сапасын арттыру болып табылады.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

1) басқа пәндердің педагогтерімен оларды бірлесіп зерделеу үшін ықтимал тақырыптарды немесе сұрақтарды келісу.

2) биологияның басқа ғылыми пәндермен және оқу пәндерімен пәнаралық байланыстарының тізбесін айқындау арқылы жүзеге асырылады.

3) биология бойынша тақырыптық және сабақ бойынша жоспарлауға басқа пәндермен уағдаластыққа сәйкес өзгерістер енгізу.

4) оқушылардың пәнге деген қызығушылығын зерттеу. Танымдық іс-әрекеттегі олардың белсенділігін арттыру.

5) Педагогикалық тәжірибені сабақта танымдық қызметті ұйымдастырудың түрлі технологияларымен, әдістемелерімен, формаларымен және әдістерімен толықтыру.

Біз оқу сабақтарын әзірлеу мен ұйымдастыруға қажетті принциптерді тізімдейміз:

Таңдау еркіндігінің негізгі қағидасы: кез-келген білім беру немесе Басқару іс-әрекетінде оқушыға таңдау құқығын беру мүмкін. Бір ғана маңызды шарт-таңдау құқығы әрқашан таңдау үшін саналы жауапкершілікпен теңестіріледі.

"Ашықтық қағидаты: - білім беру ғана емес, сонымен қатар олардың шекараларын көрсету. Оқушылардың алдына зерттелетін курстан тыс

мәселелерді, шешімдерді қою. Оқытуда проблемалық сұрақтар мен ашық тапсырмаларды, нақты жауабы жоқ тапсырмаларды қолданыңыз.

Іс-әрекеттің қағидасы: оқушылардың білім, білік, дағдыларды негізінен белсенділік түрінде игеруі.

Кері байланыс принципі: кері байланыс әдістерінің дамыған жүйесін қолдана отырып, оқу процесін бақылауды қамтамасыз ету.

Идеал принципі: оқытудың нәтижелілігін арттыру және мұғалімнің білім беру процесінде уақыт пен материалдардың шығынын азайту мақсатында оқушылардың мүмкіндіктерін, білімін, мүдделерін барынша пайдалану.

Бұл бағыттарды жүзеге асыру жолдары әртүрлі болуы мүмкін. Оқу процесін ұйымдастырудың таңдалған формалары мен әдістері пәнаралық байланыстарды жан-жақты қолдануға ықпал етеді. Соңғылары әртүрлі пәндер мұғалімдерінің өзара әрекеттесуін талап ететін жаңа әдістерді іздеуге итермелейді. Мұғалім оқытудың пәндік жүйесінде жалғыз әрекет етпеуі керек, бірақ әріптестерімен бірлесіп жұмыс істеуі керек.

Биология-бұл мектеп курсының көптеген пәндерімен үйлесетін ғылыми пән.

Сүйене отырып, білімі, осы ғылым пәнінің мұғалімі алатынына толық көлемде ұсынуға обучащимся зерттеу объектісі, қол жеткізуге неғұрлым терең түсіну оқылатын құбылыстар.

Биология сабақтарында қолданылатын пәнаралық байланыстар тірі және жансыз табиғаттың өзара байланысы мен бірлігін дәлелдеуге көмектеседі. Олар кез-келген тақырыпта сабақ өткізуге мүмкіндік береді, тіпті нақты өмірден ең алыс болса да, қызықты және өзекті, есте қаларлық мысалдармен.

Әр түрлі пән пәндерінің зерттелген тақырыптары мен сұрақтарын келіскеннен кейін биология сабақтарында қолдануға болатын пәнаралық байланыстар мен интеграция мәселелерінің болжалды тізімі жасалды. Алайда, оны толық және түпкілікті деп санауға болмайды, өйткені жаңа ғылыми фактілер, биология және басқа да байланысты пәндер оған жыл сайын түзетулер енгізеді.

Интеграциялық тақырыптар мен пәнаралық байланыстарды пайдалану тақырыптық жоспарлауда көрініс табады (қосымшаны қара) және сабақ жобасына енгізіледі.

Сабақты жобалау кезінде интеграциялық тақырыптар мен пәнаралық байланыстарды қазіргі сабақтың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болатындығын түсіну керек: білімді жаңарту, жаңа материалды зерттеу, зерттелген материалды тексеру және бекіту, үй тапсырмасы және тіпті білімді бақылау кезінде.

Сабақта оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың жоғарыда келтірілген формалары мен әдістері биологияда ғана емес, сонымен қатар басқа оқу пәндерінде де әмбебап болып табылады.

Әрекеттік интеграция тұрғысынан жеке технологиялар мен әдістемелер қызықты болып табылады: "Оқу ми шабуылы", "шығармашылық тапсырмалар"; рефераттармен, баяндамалармен, хабарламалармен жұмыс; сабақтарда зерттеу, практикалық және зертханалық жұмыстарды жүргізу.

Мұғалімдер сабақта осындай қызметті ұйымдастырудың барлық тәсілдерін келісуі маңызды. Мұғалімдер, пікірлестер тобы ретінде, ұқсас жұмыстарды орындау үшін бірыңғай алгоритм жасайды, оны орындауға, жобалауға және қорытынды жазуға қойылатын негізгі талаптарды тұжырымдайды. Ең бастысы, олар студенттердің жұмысын бірдей критерийлер бойынша бағалайды.

Студент бір сабақта белгілі бір дағдыларды сәтті игеріп, оларды басқа пәндерде батыл көрсетіп, оң баға алады.

Осылайша, биология, химия, география, физика, тарих, әдебиет мұғалімдерімен бірлесіп рефераттар, баяндамалар, хабарламалар жазуға және ресімдеуге, сондай-ақ зерттеу жұмыстарын орындауға бірыңғай талаптар тұжырымдалды. Сабақтарда мазмұнды және белсенді интеграцияны жүзеге асыру оқушылардың биология сабақтарына қызығушылығын арттыруға мүмкіндік берді.

Әдебиеттер

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2015 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 11 қазандағы №1459 Жарлығымен бекітілген. Қазақстан Республикасындағы Президенті мен Қазақстан Республикасы Астана, 2004.-4-38 б.\\ Егемен Қазақстан 2004 ж. 16 қазан №258(23893).

Әбілқасымова А.Е. Қазіргі заманғы сабақ. – Алматы: Комплекс, 2004 – 218 б.

Левина М.М. Процесс обучения на уроке: учебное пособие. М.: МГПИ, 1976. – 80с.

Кулюткин Ю.Н. Эвристические методы в структуре решений. – М.: Педагогика, 1970. - 231 с.

Дайри Н.Г. О сущности самостоятельной работы // Народное образование. - 1963. - №5. - С. 29-34.

Аймағамбетова Қ.А. Бастауыш сыныптарда дүниетануды оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: пед.ғыл.докт.дис. – Алматы, 1998. - 322 б.

Шоқыбаев Ж.Ә. Бейорганикалық және аналитикалық химия. - Алматы: «Білім», 2003. - 320 б.

ӘОЖ 512.743.4

ӨЗГЕРМЕЛІ ПАРАМЕТРЛЕРІ БАР ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ФИГУРАЛАРДЫ КЕСКІНДЕУДЕ GEOGEBRA БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУ

Кадирбаева Р.И., Қаратаев А.О., Мұратбекова Ұ. А.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье приведены конкретные примеры использования математической интерактивной программы GeoGebra при изображении геометрических фигур с переменными параметрами и алгоритм построения динамического изображения, отражающего результат поставленной задачи.

Summary

The article provides specific examples of using the interactive mathematical program GeoGebra when depicting geometric shapes with variable parameters and an algorithm for constructing a dynamic image that reflects the result of the problem.

Білім берумен қатар көптеген салаларда миллионнан астам қолданушысы бар 2001 жылы дүниеге келген «GeoGebra» бағдарламасының негізін қалаушы – Маркус Хохенвартер. Бұл бағдарламаны 2011 жылы Талғат Байназаров толықтай қазақ тіліне аударып, оның арнайы лицензиясын иеленді. Бұл

жағымды жаңалық елімізде математиканы оқытудың әдіс-тәсілдерін жетілдіруге үлкен үлес қосты.

«GeoGebra» бағдарламасы – қиын да, қызықты математика пәнін оқытуда компьютерді пайдалану арқылы пәнге қызығушылық тудыратын бірден-бір ақпараттық-коммуникациялық құрал. Ол – еркін таралған динамикалық геометриялық орта, яғни циркуль мен сызғыштың көмегімен «тірі сызбалар» жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар оның функциялармен жұмыс жасау мүмкіндігі де зор (графиктер құру, түбір есептеу, экстремумдар, интегралдар, т.б.). «GeoGebra» – Маркусом Хохенвартердің Java тілінде жазған бағдарламасы. Онда жұмыс істеу қарапайым болғанымен, ол көптеген операциялық жүйелерде жұмыс атқарады.

«GeoGebra» бағдарламалық ортасын компьютерде жұмыс жасау дағдылары төмен адамдар да тез меңгере алады, бұл оның артықшылығы болып табылады. Оны пайдалану өте қолайлы, яғни офистік қосымшаларға оңай кіруге болады: барлық сызбаларды алмасу буфері арқылы ары қарай қолдану үшін мәтіндік редакторға немесе суреттермен жұмыс жасайтын графикалық редакторларға ауыстыру мүмкіндігі бар. Бұл мұғалімдерге заманауи техниканы пайдаланып сабақ өтуде үлкен мүмкіндік беріп отыр.

Сондықтан да, мақалада «GeoGebra» бағдарламасын қолдана отырып, параметрлері өзгермелі болатын жағдайда геометриялық фигураларды кескіндеуді қарастырамыз.

Параметрлері бар геометриялық есептердің белгілері:

есептің шартында әріппен берілген немесе белгісіз геометриялық шамалардың бар болуы;

есеп талаптарына мүмкін болатын шешідерінің санын анықтау, шарттарды айқындау, тәуелділік сипатын анықтау сұрақтарын енгізу.

Компьютерлік шешімі аналитикалық шешімнен тәуелсіз алынуы мүмкін есептер параметрлерлі есептерді шешуді оқытудың бірінші кезеңдерінде қолданылуы мүмкін, өйткені олар есепті шешу нәтижесінің параметр мәнінен (немесе параметрлер мәндерінің арақатынасынан) тәуелділігін көрнекі етеді және де "параметр", "параметрдің бақылау мәні", "параметрлі есепті шешу нәтижесі" ұғымдарының мәнін ашуға мүмкіндік береді.

Мысал 1. CD және C_1D кесінділері центрі A нүктесінде болатын шеңберге одан тысқары жатқан D нүктесінен жүргізілген жанамардың кесінділері болып табылады. Салынған динамикалық кескінде компьютерлік эксперимент жүргізіңіз. CDC_1 бұрышының қандай мәндерінде AD кесіндісінің ортасы: шеңберде жатады, дөңгелектің сыртында жатады, дөңгелектің ішінде жатады? Эксперимент нәтижесін кестеге енгізіңіз.

Геогебрада есептің динамикалық кескінін саламыз (Сурет 1). Кескінде көрсетілген D нүктесін жылжыту құралы арқылы жылжыта отырып, AD кесіндісінің ортасын әртүрлі жағдайға келтіреміз (сурет 2). Нәтижені кестеге толтырамыз.

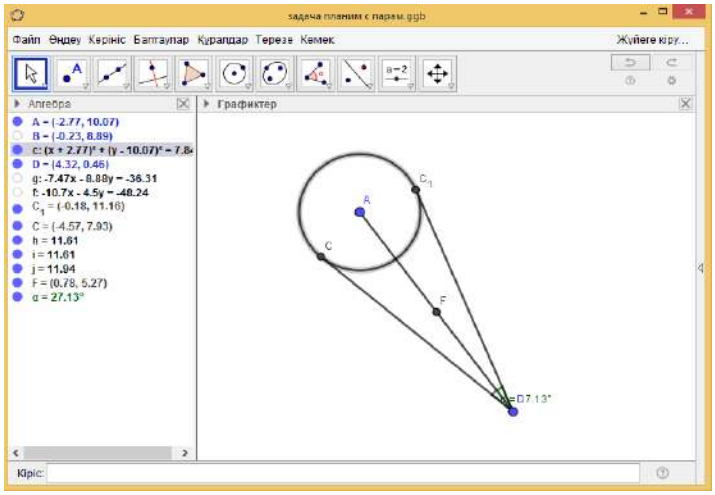

Сурет 1

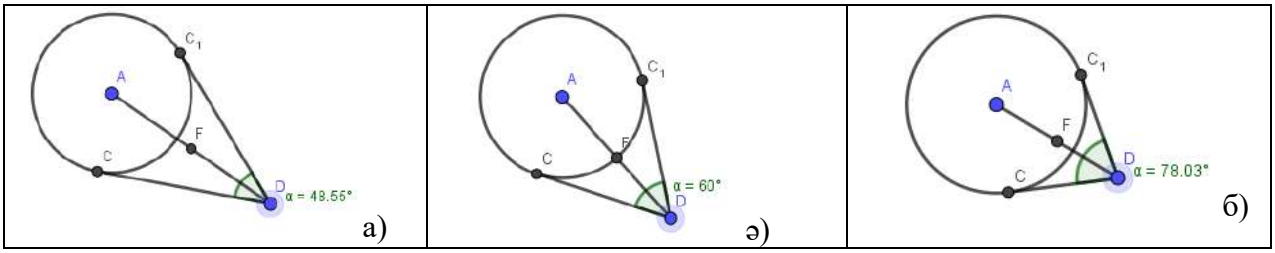

Сурет 2

Параметрдің мәндерінің жиыны	$(0^0, 60^0)$	60^0	$(60^0, 180^0)$
F нүктесінің орналасуы	дөңгелектің сыртында жатады,	шеңберде жатады	дөңгелектің ішінде жатады

Мысал 2. Периметрі Р-ға тең, ал бір қабырғасы а-ға тең теңбүйірлі үшбұрыштың екінші қабырғасын табыңыз.
Есептің неше шешімі бар?
Есептің шешімінің саны а парамертінің мәніне тәуелді ме?

Есептің аналитикалық шешімі.

1-жағдай. Егерде а –теңбүйірлі үшбұрыштың табанының ұзындығы болса, онда оның бүйір қабырғаларының ұзындығы (Р-а)/2 – ге тең. Осындай қабырғалары бар үшбұрыштың бар болуы үшін төмендегі теңсіздіктер жүйесі орындалуы шарт:

$$\begin{cases} \frac{P-a}{2} < \frac{P-a}{2} + a, \\ a < P-a. \end{cases} \leftrightarrow 0 < a < \frac{P}{a}$$

2-жағдай. Егерде а –теңбүйірлі үшбұрыштың бүйір қабырғасының ұзындығы болса, онда оның табанының ұзындығы Р-2а – ға тең. Осындай қабырғалары

бар үшбұрыштың бар болуы үшін төмендегі теңсіздіктер жүйесі орындалуы шарт:

$$\begin{cases} a < a + P - 2a, \\ P - 2a < 2a. \end{cases} \leftrightarrow \frac{P}{4} < a < \frac{P}{2}$$

Жауабы:

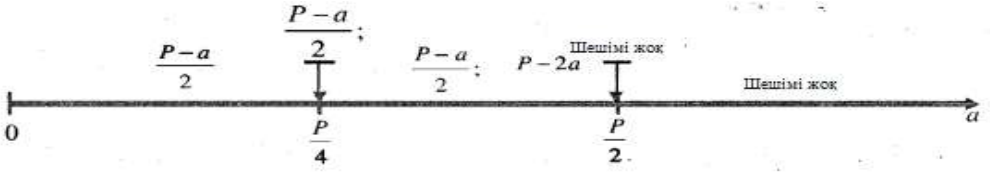

Есептің компьютерлік шешімі. Динамикалық кескінді салу алгоритмі:
Ұзындығы Р болатын кез келген кесіндіні салу.
Мәндер облысы 0-ден Р/2-ге дейін өзгеретін а параметрі үшін слайдер салу.
Егер а - теңбүйірлі үшбұрыштың табанының ұзындығы болса, онда 4-қадамға көшу, әйтпесе 11-қадамға көшу.
Ұзындығы Р-ға тең кесіндінің бір ұшы центрі болатын, ал радиусы а-ға тең шеңбер салу және оның кесіндімен қиылысу нүктесін белгілеу.
Кесіндінің қалған бөлігінде оның ортасын белгілеу.
Бүйір қабырғаның ұзындығын белгілеу үшін анықталған орта нүкте мен Р кесіндісінің екінші ұшын қосатын кесінді салу.
Үшбұрыш табанының ұштары центр болатын, ал радиусы бүйір қабырғаға тең екі шеңбер салу.
Салынған шеңберлердің қиылысу нүктелерін белгілеу.
Төбелері табанның ұштары мен шеңберлердің қиылысу нүктелерінің бірі болатын үшбұрыш салу.
Үшбұрыш пен периметрді көрсететін кесіндіден басқа барлық объектілерді жасыру.
а - теңбүйірлі үшбұрыштың бүйір қабырғасының ұзындығы болған жағдайға байланысты екінші суретті салу үшін ұзындығы Р болатын жаңа кесінді салу.
Ұзындығы Р-ға тең кесіндінің бір ұшы центрі болатын, ал радиусы Р-2а-ға тең (немесе кесіндінің екінші ұшынан радиусы 2а болатын) шеңбер салу және оның кесіндімен қиылысу нүктесін белгілеу.
5-10 қадамдарындағы әрекеттерді қайталау (Сурет 3).

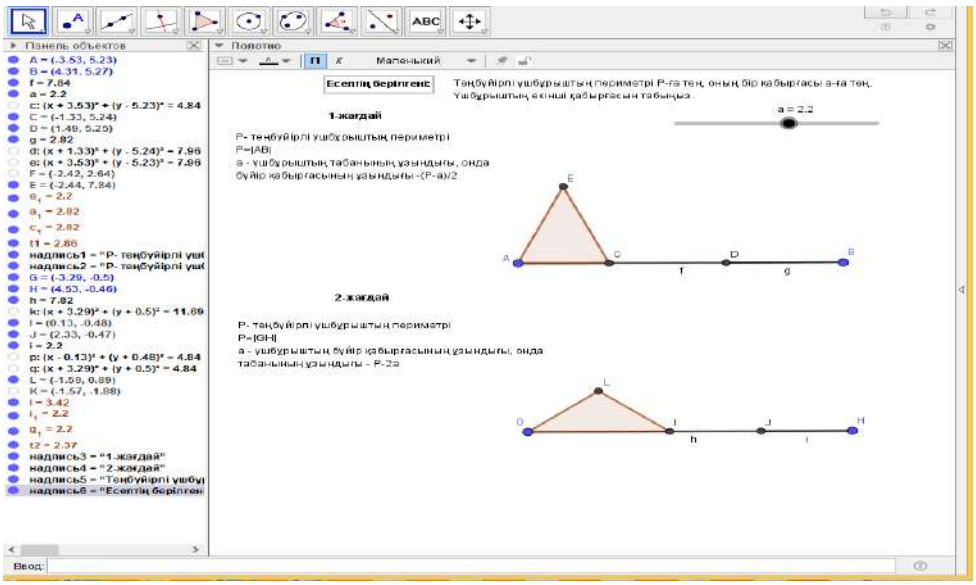

Сурет 3 - Периметрі Р-ға тең, ал бір қабырғасы а-ға тең теңбүйірлі үшбұрыштың динамикалық кескіні.

Динамикалық кескінді пайдаланып, эксперимент жасап көруге болады. Ол үшін слайдерді жылжытып, а параметрін ең төменгі мәннен бастап, жоғары мәнге дейін өзгерте отырып, үшбұрыштың өзгерісін/ бар болуын бақылаймыз.

Қорытынды: Параметрдің бақылау нүктелері мен аралықтары (Сурет 4):

a=0 (бұл нүктеде екі үшбұрыш та жойылады);

0<a<P/4 (осы аралықта бір үшбұрыш көрінеді);

a=P/4 (осы нүктеден өткен кезде екінші үшбұрыш пайда болады);

P/4<a<P/2 (осы аралықта екі үшбұрыш көрінеді);

a=P/2 (бұл нүктеде екі үшбұрыш та жойылады).

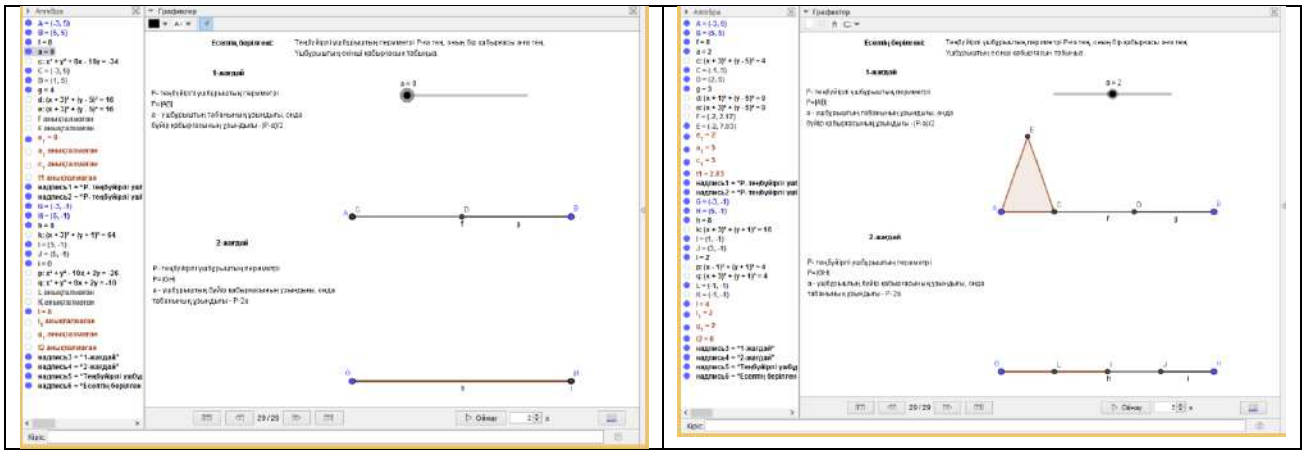

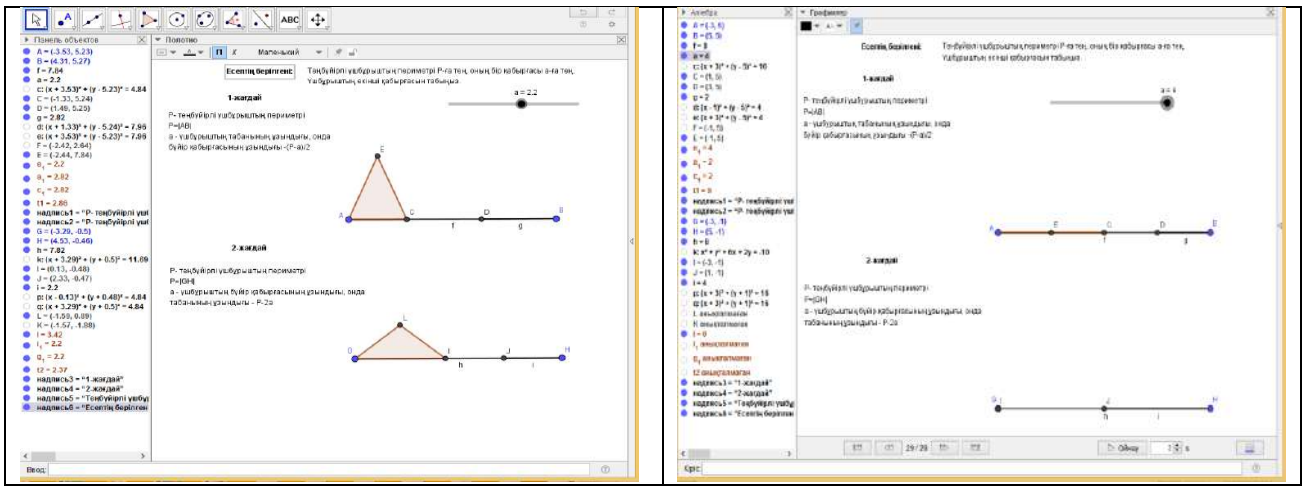

Сурет 4 - Параметрдің бақылау нүктелері мен аралықтарына сәйкес динамикалық кескін көріністері

Сонымен, осы мысалдарда көрсетілгендей, «GeoGebra» бағдарламасын параметрлері өзгермелі болатын жағдайда геометриялық фигураларды кескіндеуде қолдана отырып, параметрлердің мәндерін өзгерту арқылы есепте қойылған мәселені жан-жақты қарастыруға мүмкіндік бар екеніне көз жеткіздік. Сондай-ақ параметрлердің өзгеруіне байланысты кескіндерді қозғалысқа түсіру арқылы оқушылардың геометриялық түсініктерін қалыптастыруда «GeoGebra» бағдарламасының пайдасы зор деп айтуға негіз бар.

Әдебиеттер

Байназаров Т.ГеоГебраға кіріспе. Әдістемелік құрал, Астана 2013.
https://www.geogebra.org/
https://en.wikipedia.org/wiki/GeoGebra

ӘОЖ 372.853. (075.8)

ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА ПӘНІНЕН ЕСЕП ШЫҒАРУ САБАҚТАРЫН ЖҮРГІЗУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Зулхайдарова А.В., магистрант, **Валиханова Б.С.,** Phd доктор, **Бүркіт Ә.Қ.,** РЖА Кеңесшісі, ҚПА профессоры
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются текстовые задачи по физике в школьном курсе. А также, приведены примеры о текстовых физических задачах, различные примеры пути решения задач по предмету физики. Совершенствование творческих способностей учеников в преподавании школьном курс физики. Это активный творческий поиск со стороны учителя и со стороны ученика. Задача учителя состоит в том что, чтобы в процессе передачи знаний научить учеников активным формам учения, приводящим к самостоятельному решению физических задач. Задача ученика — освоить осознанно систему знаний, умение решать самостоятельно творческие задачи по физике. Проблема научности и доступности, сознательности и активности ставит перед учителем вопрос

об отыскании на практике активных методов формирования и организации учебной познавательной деятельности.

Summary

The Technical possibilities of the personal computer if computer is used as training facility, it allows: to promote the educational process; to individualize the education; to raise the visual aids in presenting the new material; to displace the accents from theoretical knowledge to practical; to raise the interest of the students to education. The Sound facilities of the education include the radio broadcasts and sound recording different type (magnetic record, phonograph records). Screen, - sound facilities of the education unite educational film aids, educational television transmissions, video recording, sound diafilms. Kinoposobie – a positive photographic scene moving object on movie film with fixed by sound accompaniment. The Fund of educational film aids consists of film, film clip and film hoop. The Video recording – fixed on special magtape at video recorder and television camers scene and sound, which can be reproduced on television screen. For organization of activity of the students on fastening the gained skills it is possible to use the package applied of training programs.

Жалпы орта мектептің физика курсында есеп шығарудың өзіндік орны, оқушылардың ойлау жұмыстарын атқаруын дамытуда маңызды ерекшелігі бар. Көп жағдайда физика сабағында мәтіндік есептерді шығаруға тура келеді. Мәтіндік есептерді шығарудың әмбебап тәсілдері жоқ, өйткені, есептер берілу түріне қарай әртүрлі болады. Мысалы, теңдеу құруға берілген есептерді шығару үдерісі төмендегідей кезеңдерге бөлінетінін көрсетеді [1]:

1.Есептің шартын талдау. Бұл кезеңде физика пәні бойынша есептің берілуін оқушы жақсы түсінуі қажет. Ол үшін есептің шартын қайта-қайта оқып, қажет болса сызба түрінде, эскиз түрінде сызып көрген дұрыс. Мәтіндік есептердің алдын-ала талдаудың нәтижелерін анықтап, жазу керек. Жазудың ауызша түрі қолайлы емес. Қозғалысқа, жұмысқа, қоспаға берілген мәтіндік есептерде есептің шартын кесте түрінде жазу өте қолайлы. Мұндай жазу өте ықшамды, көрнекті, бастапқы берілген есептің тұжырымдамасын толық ауыстыра алады.

2.Белгісіз шамаларды анықтап, олардың есептің шартындағы белгілі шамалармен арасындағы тәуелділіктерін табу. Көптеген жағдайларда есептің шартында берілген анықталуға тиісті шаманы белгілеген тиімді. Сондықтан мұндай нұсқаны бірінші кезекте қарастыру керек, бірақ бұл ереже қатал емес, кейде есептің шартына енетін басқа шамаларды қатыстыру арқылы теңдеу құрған тиімді. Негізгі мәселе белгісіздердің санын анықтау болып табылады: белгісіздердің саны неғұрлым көп болса, соғұрлым теңдеуді (немесе теңсіздікті) оңай құруға болады, бірақ мұнда есепті шешудің өзі қиындай түседі: егер қандай да бір шама бұрын белгіленген шама арқылы оңай өрнектелетін болса, онда жаңа айнымалы шамаларды енгізудің қажеті жоқ.

3.Теңдеу (кейде теңсіздікті) құру. Теңдеулер жүйесін құрғанда
есептің шартын толық пайдаланған (шамалардың өзін емес, олардың арасындағы арақатысты анықтау қажет болмаған жағдайда) маңызды. Сонда теңдеулердің саны ондағы белгісіздердің санымен бірдей болуы керек.

5.Теңдеуді шешу. Бұл кезеңде оқушы алгебра курсынан игерген

білімдері мен есеп шығару біліктіліктерін қолданады.

6.Теңдеудің шешімдерін зерттеу. Егер есепті шешу барысында кейбір түбірлерді алып тастау қажет болса, оны есептің шартына сәйкес орындау қажет. Бұл кезеңде табылған шешімдердің ішінен есептің шартына сәйкес келетінін іріктеп, таңдап алады.

7.Есепті тексеру. Есептің бастапқы берілген нұсқасына қайта оралып, теңдеуді шешуден алған нәтижелермен салыстыру жұмыстары, ой елегінен өткізу орындалады.

8.Есептің жауабын жазу. Теңдеу құруға берілген есептерді шығару үдерісінің көрсетілген осы кезеңдерінің әрқайсысына оқушыларды үйрету мақсатымен түрлі жаттығу жұмыстарын орындату қажет. Ескерту ретінде айтарымыз: кейде мәтіндік есептің шарты формуласыз және белгісіздер әріпсіз белгіленіп беріледі, ал есептің шарты кейбір мәтін түрінде тұжырымдалады.

Мәтіндік есептерді іскерлікпен шешу оқушылардың дағдысына байланысты анықталады. Біз физика курсының қозғалысқа берілген мәтіндік есептерді шешудің негізгі әдістемелік ерешкеліктерін қарастырамыз [2-4].

Қозғалысқа берілген мәтіндік есептер. Мұндай мәтіндік есептердің негізгі компоненттері: S – жүрілген жол, V-жылдамдық, t-уақыт.

$S = V \cdot t;\ \mathrm{V} = \frac{\mathrm{S}}{\mathrm{t}};\ \mathrm{t} = \frac{\mathrm{S}}{\mathrm{V}}.$

Есепті шешудің жоспары:

Әдетте белгісіздер үшін арақашықтықты (егер ол берілмеген болса) алады немесе қозғалатын объектілердің жылдамдықтарын алады.

Бұл жағдайларда теңдеу құру үшін, ереже бойынша, мынадай пайымдауларды қолданады:

а) егер, екі объекті бір мезгілде бір-біріне қарама-қарсы бағытта қозғалатын болса, онда олар кездескенге дейін $\frac{S}{V_1 + V_2}$-ға тең уақыт жүреді.

б) Егер объектілер әртүрлі уақытта қозғалатын болса, онда олар кездескенге дейін бұрын шыққаны көп уақыт жүреді;

в) егер объектілер бірдей ара қашықтық жүрген болса, онда бұл ара қашықтықты бұл есептегі ортақ белгісіз шама деп қарастырған тиімді;

г) объектілер бір бағытта $(V_1 \succ V_2)$ қозғалатын болса, біріншісінің екіншісін қуып жететін уақыты $\frac{S}{V_1 - V_2}$-ге тең болады.

Қозғалысқа берілген мәтіндік есептерді шығарған кезде мынадай ұйғарымдарды қабылдайды:

Қозғалысты бірқалыпты деп есептейді;

Жылдамдықты оң шама деп қарастырады;

Қозғалыстағы денелердің бұрылуы және жаңа қозғалыс режиміне ауысуы лездік деп қарастырады.

Түзу бойындағы бірқалыпты қозғалыс. 1- мысал. Ара қашықтығы 500 км екі қаладан бір мезгілде қарама-қарсы бағытта трактор мен одан жылдамдығы 4 есе

артық жүк машинасы шығып 4 сағаттан кейін кездесті. Трактордың жылдамдығы қандай?

Шешуі: Трактордың жылдамдығы x (км/сағ) болсын, онда жүк машинасының жылдамдығы 4x (км/сағ) болады.

Сонда есептің шартына сәйкес қозғалыс қарама-қарсы болатындықтан, мынадай теңдеу шығады: $(x+4x)\cdot 4=500.$ Бұдан $5x=125\Rightarrow x=25.$

Демек, трактордың жылдамдығы 25 км/сағ –қа тең болған.

Жауабы: 25 км/сағ.

2-мысал. Ара қашықтығы 900 км екі қаладан бір-біріне қарама-қарсы екі пойыз шығып, олар жол ортасында кездескен. Бірінші пойыз екіншіден 1 сағ кеш шығып, екінші пойыз жылдамдығынан 5 км/сағ артық жылдамдықпен жүрген. Әр пойыздың жылдамдығын табыңдар.

Шешуі: Екінші пойыздың жылдамдығын x км/сағ $x\succ 0$ деп белгілейік. Есептің шартын мынадай кесте түрінде жазған тиімді.

Шамалар	Қозғалыс		Жалпы
	1 пойыз	2 пойыз	
S (км)	450	450	900
V (км/сағ)	x+5	X	
t=$\frac{S}{V}$ (сағ)	$\frac{450}{x+5}$	$\frac{450}{x}$	
	1 сағат аз		

Теңдеу құрып, оны шешеміз: $\frac{450}{x}-\frac{450}{x+5}=1.$

$450(x+5-x)=x(x+5),\ x^2+5x-2250=0,$ бұдан $x_1=45,\ x_2=-50,$ бұл түбір есептің шарты бойынша жарамсыз.

Демек, екінші пойыздың жылдамдығы 45 км/сағ, ал бірінші пойыздың жылдамдығы 50 км/сағ болған.

Жауабы: 50 км/сағ; 45 км/сағ.

Өзендегі қозғалыс. Өзен бойындағы қозғалысқа берілген есептерде мыналарды ескерген жөн:

$V_{а.б.}=V_м+V_а;\ V_м=\frac{V_{а.б.}+V_{а.к.}}{2};$

$V_{а.к.}=V_м-V_а;\ V_а=\frac{V_{а.б.}-V_{а.к.}}{2};\ V_с=V_а.$

1-мысал. Турист өзен ағысымен 90 км-ді қайықпен жүзді де, қалған 10 км-ді жаяу жүріп өтті. Оның жаяу жүріп өткен уақыты қайықпен жүзуге кеткен уақытынан 4 сағ-қа кем еді. Егер турист қайықпен жүзіп өткен уақытындай жаяу жүрсе, ал жаяу жүріп өткен уақытындай қайықпен жүзсе, онда олардың жүрген жолдары біріне-бірі тең болар еді. Турист қанша уақыт жаяу және қанша уақыт қайықпен жүзіп өтті?

Шешуі: 1-тәсіл. Турист x сағат жаяу жүрген болсын. Сонда ол қайықпен (x+4) сағат жүзген болады. Туристің жаяу жүргендегі жылдамдығы $\frac{10}{x}$ км/сағ, ал

қайықпен жүзгендегі жылдамдығы $\frac{90}{x+4}$ км/сағ болады. Есептің шарты бойынша мынадай теңдеу шығады: $\frac{10}{x}=(x+4)=\frac{90}{x+4}$, бұдан $x=2$ сағат.

Демек, турист 2 сағат жаяу, 6 сағат қайықпен жүзген.

2-тәсіл. Туристің өзенмен, қайықпен жүзгендегі жылдамдығын х (км/сағ), ал жаяу жүргендегі жылдамдығын у (км/сағ), $x\succ 0,\ y\succ 0$ деп белгілейік.

Шамалар	Қозғалыс			
	қайықпен	Жаяу	қайықпен	жаяу
S (км)	90	10	$\frac{10}{y}\cdot x$	$\frac{90}{x}\cdot y$
			тең	
V (км/сағ)	х	У	х	у
t=$\frac{S}{V}$ (сағ)	$\frac{90}{x}$	$\frac{10}{y}$	$\frac{10}{y}$	$\frac{90}{x}$
	4 сағ аз			

Теңдеулер жүйесін құрамыз және оны шешеміз:

$$\begin{cases}\frac{90}{x}-\frac{10}{y}=4,\\ \frac{10x}{y}=\frac{90y}{x};\end{cases}\Rightarrow\begin{cases}90y-10x=4xy,\\ x^2=9y^2;\end{cases}\Rightarrow\begin{cases}y^2-5y=0,\\ x=3y.\end{cases}$$

Бұдан $y_1=5,\ y_2=0$ - бұл түбір жарамсыз, өйткені ол есептің шартын қанағаттандырмайды.

Егер $y=5$ болса, онда $x=15.$

Демек, турист 2 сағат жаяу және 6 сағат қайықпен жүзген.

Жауабы: 2 сағ.; 6 сағ.

2-мысал. Пароход өзен ағысымен 3 сағатта жүріп өткен жолын қайтар жолында 5 сағатта жүріп өткен. Өзен ағысының жылдамдығы 5 км/сағ. Параходтың тынық судағы жылдамдығын табыңдар.

Шешуі: Пароходтың тынық судағы жылдамдығын х (км/сағ), х>0 деп белгілейік.

Шамалар	Өзендегі қозғалыс	
	Ағыс бойымен	Ағысқа қарсы
$S=Vt$ (км)	$3(x+5)$	$5(x-5)$
	тең	
V (км/сағ)	х+5	х-5
t (сағ)	3	5

Сонда есептің шарты бойынша мынадай теңдеу шығады: $3(x+5)=5(x-5)\Rightarrow$

$\Rightarrow 2x=40\Rightarrow x=20.$

Демек, пароходтың тынық судағы жылдамдығы 20 км/сағ-қа тең болған.

Жауабы: С) 20 км/сағ.

3-мысал. Моторлы қайық ағыспен 12 км, ағысқа қарсы 12 км жүрді. Ағысқа қарсы жүрген жолына ағыспен жүрген жолынан 1 сағат артық уақыт жіберді. Қайықтың тынық судағы жылдамдығы 9 км/сағ болса, ағыс жылдамдығын табыңдар.

Шешуі: Өзен ағысының жылдамдығы x (км/сағ), $0 \prec x \prec 9$ болсын.

	Өзендегі қозғалыс	
	Ағыс бойымен	Ағысқа қарсы
S (км)	12	12
V (км/сағ)	9+x	9-x
$t = \frac{S}{V}$ (сағ)	$\frac{12}{9+x}$	$\frac{12}{9-x}$
	1 сағ. артық	

Сонда есептің шарты бойынша мынадай теңдеу шығады: $\frac{12}{9-x} - \frac{12}{9+x} = 1 \Rightarrow$

$\Rightarrow x^2 + 24x - 81 = 0$, бұдан $x_1 = 3,\ x_2 = -27,$ бұл түбір есептің шарты бойынша жарамсыз.

Демек, өзен ағысының жылдамдығы 3 км/сағ болған.

Жауабы: 3 км/сағ.

Қорытындыда айтарымыз, физика пәнінен мәтіндік есептерді шешуде, оның ішінде қоғалысқа берілген есептерді шешкенде оқушылар мынадай дағдыларды меңгеруі тиіс [5]:

*Бір пункттен екінші пунктке қозғалатын мәтіндік есептерді шешу;

*Бір пункттен екінші пунктке қарай жолда аялдап, өтетін қозғалысқа берілген мәтіндік есептер;

*әртүрлі пункттен шығып, бір-біріне қарама-қарсы қозғалатын мәтіндік есептер;

*өзен бойындағы қозғалысқа берілген есептерді шығару және т.б.

Әдебиеттер:

1.Рахашев Б., Бердалиев Д. Физика есептерін шығару. Оқу-әдістемелік құралы. Шымкент: ОҚМПУ, 2018. 150 б.

2.Алдешов С.Е., Бүркіт Ә.Қ. Физика есептерін шығаруда компьютерді қолдану. Оқу-әдістемелік құралы. Шымкент: ОҚМУ, 2019. 245 б.

3.Әжібеков Қ., Бүркіт Ә.Қ. Физика сабағында АКТ қолдану. Шымкент: ОҚМУ, 2020. 54 б.

4.Бүркіт Ә.Қ., Сейдалиева У. және т.б. Мәтіндік есептерді шығару әдістемесі. «Самғау» журналы. №30 қаңтар, Ақтөбе. 2019. 28 б.

5.Бүркіт Ә.Қ., Сейдалиева У. және т.б. Есептерді шығару әдіс-тәсілдері. «Самғау» журналы. №35 маусым, Ақтөбе. 2020. 65 б.

ӘОЖ 372.853. (075.8)

ПАРАМЕТРЛІ ИРРАЦИОНАЛ ТЕҢДЕУЛЕРДІ, ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖҮЙЕЛЕРІН ШЕШУ

Қаратаев А.О., Лес А. Б.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

Статья решение параметрических иррациональных уравнений, неравенств и их систем, применение производной при решении параметрических уравнений, неравенств

Summary

Article solution of parametric irrational equations, inequalities and their systems, application of the derivative in solving parametric equations, inequalities

Егер $f(a,b,c,...,k,x)=\varphi(a,b,c,...,k,x)$ теңдеуінің құрамында x-ке қатысты иррационал өрнек болса, онда бұл теңдеу бір x айнымалысы бар иррационал теңдеу деп аталады.

Мысалы, $5x+\sqrt{2x-1}=\sqrt{a-2};\quad \sqrt{3x+a}+2x=3;\quad \sqrt[3]{x-a}+x=\sqrt[3]{3x+b}+2$ теңдеулері x-ке қатысты иррационал теңдеулер. Нақты түбірлерін іздеуде $\sqrt[n]{f(a,b,c,...,k,x)}\geq 0$ деп алынады. $f(a,b,c,...,k,x)\geq 0$ және n – жұп сан болғанда, яғни $n=2k$ (n – натурал сан) болған жағдайда $\sqrt[n]{f(a,b,c,...,k,x)}$ түбірінің тек арифметикалық түбірін қарастырамыз.

Мұндай теңдеулерді шешу теңдеудің екі жағын да дәрежеге шығару жолымен біртіндеп иррационал теңдеуден рационал теңдеуге өту арқылы орындалады. Бірақ, осындай жағдайда бөгде түбір пайда болуы мүмкін. Олай болса, есепті шешу ұқыпты тексерумен қатар жүргізіледі. Иррационал теңдеуді шешудің қандай да ортақ және сонымен бірге жеткілікті қарапайым тәсілін көрсетіп, айту қиын. Мысалдар арқылы, есептерді шешудің әртүрлі әдіс-тәсілдерін қарастырамыз.

1-мысал. $\sqrt{x+a}=a-\sqrt{x}$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Анықталу аймағы: $\begin{cases} x+a\geq 0, \\ a-\sqrt{x}\geq 0 \end{cases}$ <=> $a\geq\sqrt{x};\ a>0.$

Теңдеудің екі жағында квадраттаймыз: $x+a=a^2-2a\sqrt{x}+x$ => $\sqrt{x}=\frac{a^2-a}{2a}=\frac{a-1}{2}$.

Анықталу аймағын $a^2-a\geq 0$ <=> $a(a-1)\geq 0$ түрінде қарастырамыз. a>0 екенін ескерсек, $a\geq 1$ болады. $x=\frac{(a-1)^2}{4}$. $a-\sqrt{x}>0$ шартын тексереміз.

Жауабы: егер $a=0$ болса, онда $x=0$; егер $a\geq 1$ болса, онда $x=\frac{(a-1)^2}{4}$.

2-мысал. $\sqrt{x^2+2ax-a}=x+3$, (1) теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Теңдеудің екі жағын да квадрат дәрежеге шығарамыз, сонда $(2a-6)x=a+9,$ $a=3$ – параметрдің бақылау мәні.

1. $a=3$, $0\cdot x=12$, шешімі жоқ. 2. $a\neq 3$, $x=\frac{a+9}{2a-6}$. $x=\frac{a+9}{2a-6}$ (1) теңдеудің шешімі бола ма? Осыны тексереміз.

$$\sqrt{\left(\frac{a+9}{2a-6}\right)^2+\frac{2a(a+9)}{2a-6}-a}=\frac{a+9}{2a-6}+3 \quad (2).$$

(2) теңдеудің оң жағы $\frac{7a-9}{2a-6}$ түріне келтіріледі. (2) теңдеудің сол жағын түрлендіріп, $\sqrt{\left(\frac{7a-9}{2a-6}\right)^2}=\left|\frac{7a-9}{2a-6}\right|$ түріне келтірдік.

$a\le 1,\ \left(\frac{9}{7};3\right]$ және $a>3,\ \left|\frac{7a-9}{2a-6}\right|=\left|\frac{7a-9}{2a-6}\right|;\ 1<a<3,\ \left(\frac{9}{7};3\right];\ \left|\frac{7a-9}{2a-6}\right|=\left|\frac{9-7a}{2a-6}\right|.$

Осыдан $x=\left|\frac{7a-9}{2a-6}\right|$ (1) теңдеудің түбірі болып табылады. $a\in(-\infty;1)\cup(3;+\infty);\ a\in\left(\frac{9}{7};3\right]$ шешімі жоқ.

(1) теңдеудің тағы да бір шешу тәсілін келтірейік. Оның түбірі $x^2+2x-a\ge 0$, $x+3\ge 0$ шартын қанағаттандыруы тиіс.

(1) теңдеудің екі жағын да квадрат дәрежеге шығарып, $x^2+2x-a=(x+3)^2$ теңдеуін аламыз, түбірі $x^2+2x-a\ge 0$ шартын қанағаттандырады, $(x+3)^2\ge 0$ Осыдан, (1) теңдеу $\begin{cases}x^2+2ax-a=(x+3)^2,\\ x\ge 3,\end{cases}$ немесе $\begin{cases}(2a-6)x=a+9,\\ x\ge -3\end{cases}$ жүйесімен мәндес.

$a=3$ болса, шешімі болмайды, $a\ne 3$ болғанда $\begin{cases}x=\frac{a+9}{2a-6}\\ x\ge -3\end{cases}$ аламыз.

$\frac{a+9}{2a-6}\ge -3$ екенін байқаймыз, $a\in(-\infty;1)\cup(3;+\infty)$. Алынған жауабына келдік.

Кейде иррационал теңдеуді шешуде көмекші айнымалы шама енгізу ыңғайлы болады.

<u>*3-мысал.*</u> $\sqrt{2x+1}-\sqrt{x-1}=a$ (3) теңдеуін шешіңдер

Шешуі: (3) теңдеуінің шешімін қарастырайық.

ТАА: $\begin{cases}2x+1\ge 0\\ x-1\ge 0\end{cases}\Leftrightarrow\begin{cases}x\ge -\frac{1}{2}\\ x\ge 1\end{cases}\Leftrightarrow x\ge 1.$ $\sqrt{x-1}=y\ge 0.$ Сонда $x=y^2+1;$ $2x+1=2y^2+3$ (3) теңдеуі $\sqrt{2y^2+3}=a+y$ (4) түріне келтіріледі.

y-тің мәні келесі шарттарды қанағаттандыруы тиіс: $\begin{cases}y\ge -a,\\ y\ge 0,\\ 2y^2+3\ge 0\end{cases}\Leftrightarrow\begin{cases}y\ge 0,\\ y\ge -a\end{cases}.$

(4) теңдеудің екі жағын да квадрат дәрежеге шығарғаннан соң, $2y^2+3=(a+y)^2$ немесе $2y^2+3=a^2+2ay+y^2$ (4а) теңдеуін алдық. $y^2-2ay+3-a=0$ теңдеуін шешеміз.

$y_1 = a - \sqrt{2a^2 - 3},\ y_2 = a + \sqrt{2a^2 - 3},$ $D = 2a^2 - 3 \geq 0$ болғанда, $a^2 \geq \frac{3}{2},$

$|a| \geq \sqrt{\frac{3}{2}} \Leftrightarrow |a| \geq \sqrt{1.5}$ немесе $|a| \leq -\sqrt{1.5}$. $-\sqrt{1.5} < a < \sqrt{1.5}$ болғанда түбірі жоқ.

Егер y_1, y_2 – теңдеудің түбірлері және $y_1 \leq y_2$ болса, онда Виет теоремасы бойынша $y_1 + y_2 = 2a,\ \ y_1 \cdot y_2 = 3 - a^2$, (4а) теңдеуінің екі шешімі болады, егер $y_1 + y_2 \geq 0,$ $y_1 \cdot y_2 \geq 0$, немесе $\begin{cases} a > 0, \\ 3 - a^2 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} a > 0, \\ a > \sqrt{3} \end{cases}$ $D \geq 0$, екенін ескереміз.

Сонымен, $0 \leq a \leq \sqrt{3},$ $a \geq \sqrt{1.5}$ немесе $a \leq -\sqrt{1.5} \Leftrightarrow \sqrt{1.5} \leq a \leq \sqrt{3}$. $\sqrt{1.5} \leq a \leq \sqrt{3}$ болғанда (4а) теңдеуінің y_1, y_2 – екі шешімі болады. Егер $y_1 + y_2 \geq 0$ болса, (4а) теңдеуінің бір шешімі болады. $y_1 \cdot y_2 < 0$ болса, яғни $\begin{cases} a > 0, \\ 3 - a^2 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} a > 0, \\ a > \sqrt{3} \end{cases}$ $a > \sqrt{3}$ болғанда – бір y_2 шешімі болады. (4а) теңдеуінің, егер $y_1 + y_2 < 0$, яғни, егер $a < 0$ немесе $a \in (-\infty; 0)$ болса шешімі болмайды.

Екі интервалды $a \in (-\sqrt{1.5}; \sqrt{1.5})$ және $(-\infty; 0)$ біріктіріп, $a \in (-\infty; \sqrt{1.5})$ аламыз. Енді айнымалы x-ке оралайық:

$$x_1 = y_1^2 + 1 = \left(a - \sqrt{2a^2 - 3}\right)^2 + 1 = 3a^2 - 2 - 2a\sqrt{2a^2 - 3},$$

$$x_2 = y_2^2 + 1 = \left(a + \sqrt{2a^2 - 3}\right)^2 + 1 = 3a^2 - 2 + 2a\sqrt{2a^2 - 3}.$$

Жауабы: $a \in \left[\sqrt{1{,}5}; 3\right]$, $x = 3a^2 - 2 \pm 2a\sqrt{2a^2 - 3}$; $a \in (-\infty; \sqrt{1.5})$, шешімі жоқ; $a \in (3; +\infty)$, $x = 3a^2 - 2 + 2a\sqrt{2a^2 - 3}$.

Күрделірек теңдеуді шешуде көмекші айнымалы енгізу тәсілін қарастырайық.

4-мысал. $\sqrt{x - b} = x^2 + b$, (5) теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: $x - b = c$ деп белгілейік, $c \geq 0$. Сонда $c = x^2 + a$ және $x = c^2 + b$, яғни жүйе аламыз: $\begin{cases} c - a = x^2 \\ c^2 + b = x \end{cases}$. Осыдан $c^2 + c - (x^2 + x) = 0$

Осы теңдеуді c-ға қатысты шешеміз, $2 = x$ немесе $c = -x - 1$, екі теңдеудің жиынтығымен мәндес:

а) $\sqrt{x - b} = x$, осыдан $x - b = x^2$, яғни $x^2 - x + b = 0$. Демек, $x_1 = 0.5\left(1 - \sqrt{1 - 4b}\right)$, $x_2 = 0.5\left(1 + \sqrt{1 - 4b}\right)$, $b \leq 0{,}25$. $\sqrt{x - b} \geq 0$, онда осы теңдеудің түбірі $x \geq 0$ шартын қанағаттандырады. Сонда $0 \leq b \leq 0.25$ болғанда (5) теңдеуді x_1, x_2 – қанағаттандырады,

ал $b<0$ болса, тек x_2 қанағаттандырады. Теңдеудің екі жағын да квадрат дәрежеге шығарып, $x^2+x+1+b=0$ (6) теңдеуін аламыз.

Осыдан, $x_3=0.5\left(-1-\sqrt{-4b-3}\right)$, $x_4=0.5\left(-1+\sqrt{-4b-3}\right)$, $a\le -\frac{3}{4}$. Енді x_3, x_4 түбірлері $x\le -1$ шартын қандай уақытта қанағаттандыратынан анықтау керек.

$x_3\le -1$ $\begin{cases}0.5\left(-1-\sqrt{-4b-3}\right)\le -1\\ b\le -0.75\end{cases}$ яғни $\begin{cases}\sqrt{-4b-3}\le -1\\ b\le -0.75\end{cases}$ (7)

(6) жүйенің бірінші теңсіздігінің екі жағын квадрат дәрежеге шығарып, $\begin{cases}b\le -1\\ b\le -0.75\end{cases}$ жүйесін аламыз. Ол болса (7) жүйемен мәндес. Осыдан $x_3\le -1$, $b\le -1$ болғанда, $x_4\le -1$, $\begin{cases}0.5\left(-1+\sqrt{-4b-3}\right)\le -1\\ b\le -0.75\end{cases}$ болғанда яғни $\begin{cases}\sqrt{-4b-3}\le -1\\ b\le -0.75\end{cases}$ мүмкін емес. Сонымен x_4 (5) теңдеудің түбірі болмайды.

Жауабы: $0\le b\le 0.25$ болса, теңдеудің екі түбірі: $0.5\left(1\pm\sqrt{1-4b}\right)$ болады; $-1<b<0$ болса, бір шешімі болады: $0.5\left(1+\sqrt{1-4b}\right)$; $b\le -1$, екі шешімі болады: $0.5\left(1+\sqrt{1-4b}\right)$ және $0.5\left(1-\sqrt{-4b-3}\right)$; $b\ge 0.25$ болса, шешімі жоқ.

5-мысал. $\sqrt{a-\sqrt{a+x}}=x$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Теңдеудің екі жағын да квадрат дәрежеге шығарамыз ($x\ge 0$ шарт): $a-\sqrt{a+x}=x^2$, $\sqrt{a+x}=a-x^2$.

Тағы да квадрат дәрежеге шығарамыз ($a-x^2\ge 0$ шарт). Ақырында $x^4-2ax^2-x+a^2-a=0$ теңдеуін алдық. Шешімдерінің ішінен $x\ge 0$, $a-x^2\ge 0$ орындалатынын табу керек. Алынған теңдеу x-ке қатысты төртінші дәрежелі, бірақ параметрге a-ға қатысты екінші дәрежелі теңдеу: $a^2-(2x+1)a+x^4-x=0$.

Дискриминантын табамыз:

$$D=\left(2x^2+1\right)^2-4\left(x^4-x\right)=4x^4-4x^2+1-4x^2+1-4x^4+4x=(2x+1)^2,$$

$$a_1=\frac{2x^2+1-(2x+1)}{2}=\frac{2x^2-2x}{2}=x^2-x;\quad a_2=\frac{2x^2+1+2x+1}{2}=x^2+x+1.$$

Теңдеудің сол жағын көбейткіштерге жіктейміз: $\left(a-x^2-x-1\right)\left(a-x^2+x\right)=0$, $x^2+x+1-a=0$ немесе $x^2-x-a=0$. Теңдеудің әрқайсысынан $x\ge 0$, $a-x^2\ge 0$ шартында шешу керек. $x^2+x+1-a=0$ теңдеуін шешеміз. $x+1=a-x^2$, осыдан $x\ge 0$ шығады, $a-x^2>0$. Бізге $x>0$ үшін шешімін тапсақ жеткілікті; сонда $a-x^2\ge 0$ теңсіздігі орындалады. Түбірлерінің қосындысы, егер олар бар болса, (-1)-ге тең; олай болса,

$x^2+x+1-a=0$ теңдеуінің $1-a\le 0,\ a\ge 1$ шартында бір теріс емес түбірі болуы мүмкін. Демек, $a\ge 1$ болса, $x=\frac{1}{2}\left(-1+\sqrt{4a-3}\right)$.

Екінші теңдеуді қарастырайық: $x^2-x-a=0$. Осы теңдеуден $-x=a-x^2$.
Сол жағы оң емес, оң жағы − теріс емес. Егер $a=0,\ x=0$ болса, теңдік болуы мүмкін.

Жауабы: $a\ge 1,\ x=\frac{1}{2}\left(-1+\sqrt{4a-3}\right).\ a=0,\ x=0;\ a<0$ немесе $0<a<1$ болса, шешімі жоқ.

Егер теңсіздіктің бір жағында немесе жағында да x-ке қатысты иррационал өрнек болса, онда теңсіздік бір x айнымалысы бар иррационал теңсіздік деп аталады.

Әдебиеттер

П.Ф. Севрюков, А.Н. Смоляков «Школа решение задач с параметрами», Москва, Ставрополь 2011. -7с.

Алгебра және анализ бастамалары. Жаратылыстану-математика бағыты. Алматы. Мектеп, 2007. -168б.

М.А.Асқарова. Теңдеулер мен теңсіздіктер және олардың жүйелеріе шешу. Алматы, 2012ж. -89б.

ӘОЖ 372.853. (075.8)

БІРІНШІ ТҮЙІНДЕС ДАРБУ ЕСЕБІ МЕН ТОЛҚЫН ТЕҢДЕУІНІҢ БАЙЛАНЫСЫ

Қаратаев А.О., Жотабай Н.М

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье представлена постановка и результаты задачи Дарбу первого звена , подбор уравнений самостоятельных производных.

Summary

The article presents the formulation and results of the Darboux problem of the first link, the selection of independent derivative equations.

Бірінші түйіндес Дарбу есебінің қойылуы және нәтижесі

D облысында толқын теңдеуін

$$u_{xx}-u_{yy}=0 \qquad (1)$$

және $u(x,y)\in C\left(\overline{D}\right)\cap C^2(D)$ және келесі шарттарды қанағаттандыратын

$$u(x,0)=\tau(x),U\big|_{AB}=u(x,1-x)=\varphi(x), \qquad (2)$$
$$\tau(1)=\varphi(1)$$

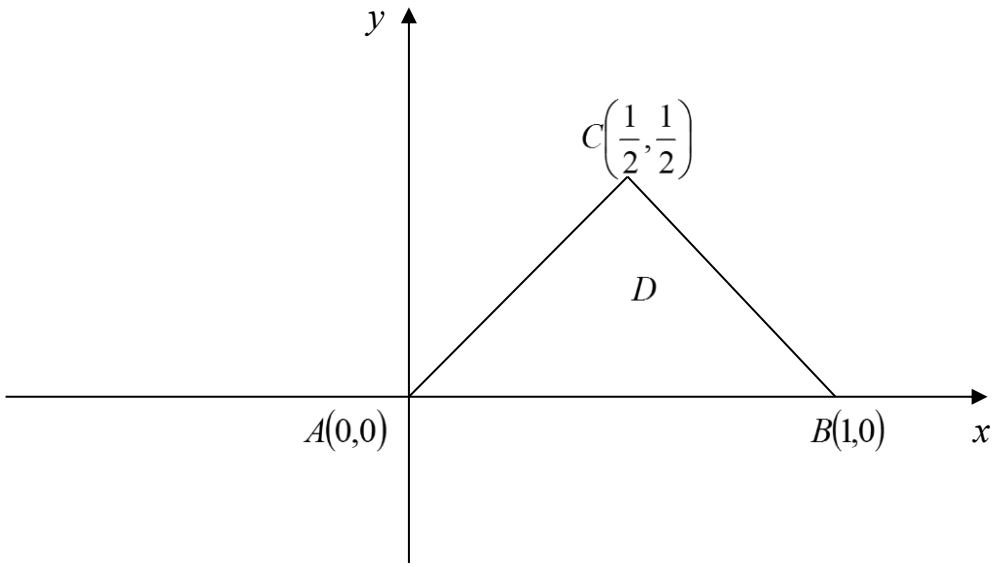

1-сурет

$AC: x = y$

$BC: x = 1 - y$

$AB: y = 0, 0 \le x \le 1$

Теорема. Бірінші түйіндес Дарбу есебінің шешімі бар және жалғыз. Ол келесі түрде жазылады:

$$u(x,y) = \tau(x+y) - \varphi\left(\frac{x+y+1}{2}\right) + \varphi\left(\frac{x-y+1}{2}\right)$$

Дербес туындылар теңдеулерін іріктеу

Екінші ретті дербес туындыоар теңдеуін қарастырамыз

$$a(x,y)\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + 2b(x,y)\frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y} + c(x,y)\frac{\partial^2 u}{\partial y^2} = F\left(x, y, u, \frac{\partial u}{\partial x}, \frac{\partial u}{\partial y}\right) \qquad (3)$$

коэффициент $c \neq 0$ деп алып, жаңа тәуелсіз айнымалылар енгіземіз

$$\xi = x + \lambda_1 y, \quad \eta = x + \lambda_2 y \qquad (4)$$

мұндағы λ_1, λ_2 әзерге кез-келген сандар.

Оңай табылатын формулалардың

$$\frac{\partial u}{\partial x} = \frac{\partial u}{\partial \xi}\cdot\frac{\partial \xi}{\partial x} + \frac{\partial u}{\partial \eta}\cdot\frac{\partial \eta}{\partial x} = \frac{\partial u}{\partial \xi} + \frac{\partial u}{\partial \eta}$$

$$\frac{\partial u}{\partial y} = \frac{\partial u}{\partial \xi}\cdot\frac{\partial \xi}{\partial y} + \frac{\partial u}{\partial \eta}\cdot\frac{\partial \eta}{\partial y} = \lambda_1\frac{\partial u}{\partial \xi} + \lambda_2\frac{\partial u}{\partial \eta}$$

арқасында келесі сәйкестік орын алады

$$\frac{\partial}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial \xi} + \frac{\partial}{\partial \eta}, \quad \frac{\partial}{\partial y} = \lambda_1\frac{\partial}{\partial \xi} + \lambda_2\frac{\partial}{\partial \eta}$$

Сондықтан да

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}=\frac{\partial}{\partial x}\left(\frac{\partial u}{\partial x}\right)=\left(\frac{\partial}{\partial \xi}+\frac{\partial}{\partial \eta}\right)\left(\frac{\partial u}{\partial x}\right)=\left(\frac{\partial}{\partial \xi}+\frac{\partial}{\partial \eta}\right)\left(\frac{\partial u}{\partial \xi}+\frac{\partial y}{\partial \eta}\right)=\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}=$$

$$=\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+2\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2}$$

немесе

$$a\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}=a\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+2a\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+a\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2} \tag{5}$$

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y}=\frac{\partial}{\partial x}\left(\frac{\partial u}{\partial y}\right)=\left(\frac{\partial}{\partial \xi}+\frac{\partial}{\partial \eta}\right)\left(\lambda_1\frac{\partial u}{\partial \xi}+\lambda_2\frac{\partial u}{\partial \eta}\right)=\lambda_1\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+\lambda_2\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+\lambda_1\frac{\partial^2 u}{\partial \eta \partial \xi}+\lambda_2\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2}$$

немесе

$$2b\frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y}=2b\lambda_1\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+2b\left(\lambda_1+\lambda_2\right)\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+2b\lambda_2\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2} \tag{6}$$

$$\frac{\partial^2 u}{\partial y^2}=\frac{\partial}{\partial y}\left(\frac{\partial u}{\partial y}\right)=\left(\lambda_1\frac{\partial}{\partial \xi}+\lambda_2\frac{\partial}{\partial \eta}\right)\left(\frac{\partial u}{\partial y}\right)=\left(\lambda_1\frac{\partial}{\partial \xi}+\lambda_2\frac{\partial}{\partial y}\right)\left(\lambda_1\frac{\partial u}{\partial \xi}+\lambda_2\frac{\partial u}{\partial \eta}\right)=$$

$$=\lambda_1^2\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+\lambda_1\lambda_2\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+\lambda_2\lambda_1\frac{\partial^2 u}{\partial \eta \partial \xi}+\lambda_2^2\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2}$$

немесе

$$c\frac{\partial^2 u}{\partial y^2}=c\lambda_1^2\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+2c\lambda_1\lambda_2\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+c\lambda_2^2\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2} \tag{7}$$

(5), (6), (7) теңдіктерді қосқаннан соң, (3) теңдеуді келесі түрде жазуға болады.

$$a\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}+2b\frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y}+c\frac{\partial^2 u}{\partial y^2}=\left(a+2\lambda_1 b+c\lambda_1^2\right)\frac{\partial^2 u}{\partial \xi^2}+\left(2a+2b\lambda_1+2b\lambda_2+2c\lambda_1\lambda_2\right)\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+$$

$$+\left(a+2\lambda_2 b+c\lambda_2^2\right)\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2}=F_1\left(\xi,\eta,u,\frac{\partial u}{\partial \xi},\frac{\partial u}{\partial \eta}\right)$$

немесе

$$A\frac{\partial^2 u}{\partial \xi}+2B\frac{\partial^2 u}{\partial \xi \partial \eta}+C\frac{\partial^2 u}{\partial \eta^2}=F_1\left(\xi,\eta,u,\frac{\partial u}{\partial \xi},\frac{\partial u}{\partial \eta}\right) \tag{8}$$

Бұнда

$$\left.\begin{aligned} A&=a+2b\lambda_1+c\lambda_1^2\\ B&=a+b\left(\lambda_1+\lambda_2\right)+c\lambda_1\lambda_2\\ C&=a+2b\lambda_2+c\lambda_2^2 \end{aligned}\right\} \tag{8′}$$

Енді қосымша квадраттық теңдеуді қарастырайық.

$$c\lambda^2+2b\lambda+a=0 \tag{9}$$

оның түбірлері

$$\lambda_{1,2}=\frac{-b\pm\sqrt{b^2-4ac}}{c}$$

Дискриминаттың $D=b^2-4ac$ мәніне қарай үш жағдай болуы мүмкін

I жағдай. Егер де $D=b^2-4ac>0$ болса, онда λ_1,λ_2 түбірлері нақты және әртүрлі түбірлер болады. Бұл жағдайда (3) теңдеу **гиперболалық** түрге жатады.

II жағдай. Егер де $D = b^2 - 4ac < 0$ болса, онда λ_1, λ_2 түбірлері комплексті (кешендік) түбірлер болады. Бұл жағдайда (3) теңдеу **эллиптикалық** түрге жатады.

III жағдай. Егер де $D = b^2 - 4ac = 0$ болса, онда λ_1, λ_2 түбірлері еселі және нақты түбірлер болады. Бұл жағдайда (3) теңдеу **параболалық** түрге жатады.

Сонымен (1) теңдеу дискриминанттың $D = b^2 - 4ac$ мәніне қарай үш түрге іріктеледі. Енді әр түрге мысалдар келтірейік.

Мысал 1. Бірінші мына теңдеуді қарастырайық

$$a^2 \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} = \frac{\partial^2 u}{\partial y^2}, a = const \neq 0 \qquad (10)$$

Бұл жолы $a(x, y) = a^2$, $b(x, y) = 0$, $c(x, y) = -1$

$D = b^2 - ac = 0 - a^2(-1) = a^2 > 0$. Біздің іріктеуге байланысты (10) теңдеу (толқын теңдеуі) гиперболалық түрге жатады.

Мысал 2. Лаплас теңдеуі

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} = 0 \qquad (11)$$

Бұл жолы $a(x, y) = 1$, $b(x, y) = 0$, $c(x, y) = 1$

$D = b^2 - ac = 0 - 1 < 0$. Біздің іріктеуге байланысты (11) теңдеу (Лаплас теңдеуі) эллиптикалық түрге жатады.

Мысал 3. Жылуөткізгіштің теңдеуі

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} = a \frac{\partial u}{\partial y}, a = const \qquad (12)$$

Бұл жолы $a(x, y) = 1$, $b(x, y) = 0$, $c(x, y) = 0$

$D = b^2 - ac = 0$. Біздің іріктеуге байланысты (12) теңдеу (Жылуөткізгіштік теңдеуі) эллиптикалық түрге жатады.

Әдебиеттер:

Алиев Р.Г. Сборник задач по уравнениям в частных производных. Москва: «Экзамен», 2006
Арсенин В.Я. Математическая физика. Основные уравнения и специальные функции. Москва: «Наука» 1966
Берс Л., Джон Ф., Шехтер М. Уравнения с частными производными. Москва: «Мир» 1966

ӘОЖ

ОРТА МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЛИМПИАДА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУ ӘДІСТЕРІН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРМЕН ОҚЫТУ

Қаратаев А.О., Бахтыбай Ә.Б
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье изложено применение новых технологий в обучении математике принцип дирихле и его применение для решения задач, инварианты и их применение при решении

задач, уравнения в целых числах и методы их решения, нестандартные уравнения и неравенства.

Summary

The article describes the application of new technologies in teaching mathematics, the Dirichlet principle and its application for solving problems, invariants and their application in solving problems, equations in integers and methods for solving them, non-standard equations and inequalities.

Дирихле принципі екі жиынтық арасындағы арақатынасты ажыратады. Бұл принциптің бірнеше тұжырымы бар. Ең көп тарағаны мынау. Егер n торында m қоян отырса әрі m>n болса, онда бір торда ең кем дегенде екі қоян отыр. Дирихленің осы принципін қарсы әдіспен оп-оңай дәлелдеуге болады. Осы принципті қолдана отырып, қарсы дәлелдеу әдісін пайдалана барлығы болмаса да өзге де кейбір есептерді шығаруға болады.

Бір қарағанда, осы қарапайым ұсыныс неліктен соншалықты жетік болатыны түсініксіз, алайда ол есептерді, соның ішінде сан алуан түрлерін шешудің қуатты әдісі болып табылады. Мұнда бар мәселе әрбір нақты есепті «қояндар» болып не, ал «торлар» болып не рөл атқаратынына келіп тіреледі. Сосын, «қояндардың» «торлардан» көп болуы неге керек? «Қояндар» мен «торларды» таңдау көбінде анық емес. Есептің тұжырымы бойынша әркез Дирихле принципін қолдана шешу керектігін анықтау мүмкін емес. Бұл әдістің басты артықшылығы сол, ол конструктивті емес шешім береді. (Яғни біз мұндай торлардың бар екенін білеміз, бірақ олардың қайда тұрғанын, дөп басып, айта алмаймыз). Ал конструктивті дәлелдеуге талпыну үлкен қиыншылықтарға әкеліп соқтырады.

Дирихле принципінің өзге тұжырымдарын қарастырып көрелік.

Торларда m қояндар отырсын әрі n > m. Мұндайда ең болмаса бір бос тор табылады (қарсыдан дәлелдеу әдісімен);

«Егер» m қояндар n торларда отырса, онда $\frac{m}{n}$ қояндардан кем отырмайтын тор және $\frac{m}{n}$ көп емес қояндар отыратын тор табылады.

Егер m қояндар n килограмм шөп жесе, онда қайсібір қоян $\frac{m}{n}$ кем емес килограмм шөп жеді, ал қайсы бір қоян $\frac{m}{n}$ көп емес килограмм шөп жеді (ал егер бір орташадан көп жесе, енді бір орташадан аз жеді) (үздіксіз принцип);

«Егер торларда m қояндар отырып, $m \geq R_n + 1$ болса,онда қай торда ең кем дегенде R+1 қоян отыр» (қорытындыланған принцип).

Кейбір есептер Дирихле принципі секілді тұжырымдарды қолдану жолымен шешіледі. Осы айтқанды былай тұжырымдайық (олардың бәрі қарсы әдіспен оңай дәлелденеді):

Егер 1 ұзындықтағы кесіндіде жалпы ұзындығы 1 болатын бірнеше кесінді

табылса, онда олардың ең болмаса екеуінде ортақ нүкте болады.
Егер 1 радиусының шеңберінде жалпы ұзындықты 2 n артық болатын болса, онда олардың ең болмаса екеуінде ортақ нүкте болады.
Көлем 1 болатын фигураның ішінде жалпы көлемі 1-ден артық болатын бірнеше фигура орналасса, онда олардың ең болмаса екеуінде ортақ нүкте болады.
Осы әдіспен шешілетін есептер мысалдарын қарастырайық.
1.Жағы 1 см болатын тең жақты үшбұрыштың ішінде 5 нүкте орналасқан.Олардың кейбір екеуінің арақашықтығы 0,5 см кем болмайтынын дәлелде.

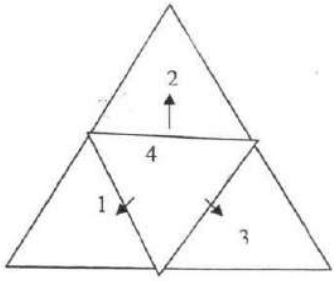

Шешім. Дирихле принципі үшін ең қиын есептердің бірі.
Бірақ оның шешімі мысалынан Дирихле принципінің барлық артықшылықтарын көруге болады. Сонымен, шешуге кіріскенде, ең алдымен «қояндардан» бірдеңе таңдау керек. Есеп шартында «5» деген сан болғандықтан 5 нүкте «қояндар» бола қойсын. «Торлар» аз, көбінде 1 тиіс болғандықтан олар 4 болуы керек. Осы 4 «торды» қалай алуға болады. Есеп шартында тағы да 2 саны болғандықтан : 1 немесе 0,5 ; әрі екінші біріншіден 2 есе кіші, олай болса, орта сызықтарды жүргізу арқылы тең жақты үшбұрышты бұзып, 4 «тор» аламыз. Осылай жақтары 0,5 болатын 4 тең жақты үшбұрыш алып, олар біз үшін «торлар» болады.
Егер «қояндар» - 5, «торлар» - 4 және 5>4 болғандықтан, Дирихле принципі бойынша «тор» - жағы 0,5 см болатын тең жақты үшбұрыш табылып, оған кемінде екі «қоян» нүкте түседі. Ал 4 үшбұрыштардың бәрі тең және кез-келген үшбұрыштағы нүктелер қашықтығы 0,5 см кем болса, онда біз 5 нүктенің кейбір 2 нүктесінің арасындағы қашықтық 0,5 см кем болатынын -дәлелдедік.
Ескерту. Үшбұрышты басқа да фигураларға бөлуге болады (мұндай жағдайға) тиісінше үшбұрыштың орта сызықтарының орнына (бір, екі немесе үш) центрі үшбұрыш төбесінен табылатын 0,5 см доғалар жүргізуге тура келеді)

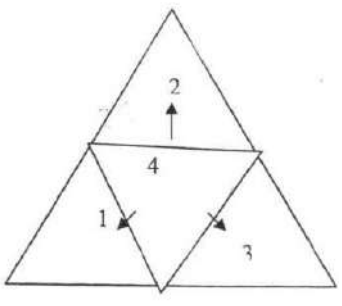

Сондай - ақ суреттерде көрсетілген «торларды» алудың өзге де нұсқалары көрсетілген

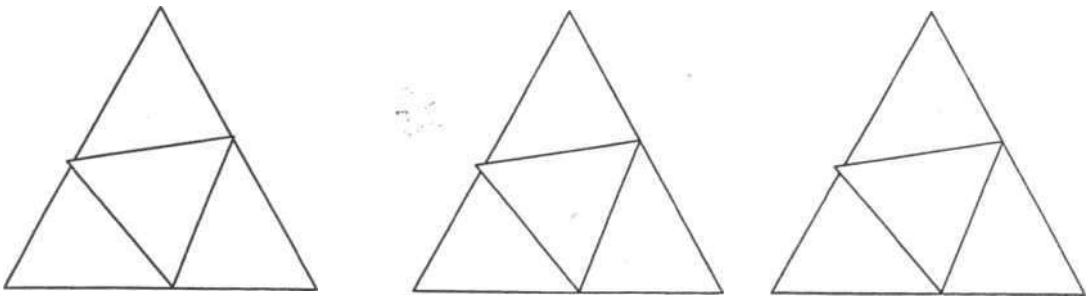

12 бүтін сан берілген. Олардың арасынан айырымы 2-ге бөлінетін 2 -таңдап алуға болатынын дәлелде.

Шешім. Сандарды «қояндар» деп алайық. Олар 12 болғандықтан, «торлар» аз болуы тиіс. «Торларды» бүтін санды 11-ге бөлгендігі қалдықтар болсын делік. Барлық «тор» 11:0.1,2,3,4,5,6,7,8,9,10 болады. Олай болса Дирихле принципі бойынша әрқайсысында кемінде 2 қояннан отыратын «тор» яғни, бір қалыпты 2 бүтін сан табылады. 11- ге бөлінген бірдей қалдықты 2 санның айырымы 11-ге бөлінетін болады.

$(a_т - a_п) = (11т + 9) - (11п + 9) = 11(т - п)$

Көлемі 4х4 метр кілемде 15 жерден күйе түсіп, тескен екен. Осы кілемнен ішінде тесік болмайтын көлемі 1х1 кілем қырқып алуға болатынын дәлелде (Тесіктерді нүкте деп санауға болады).

Шешім. Кілемді көлемі 1х1 16 кілемге қырқып алайық. Кілем торлар-16, ал тесік - қояндар - 15 болса, онда ішінде тесік жоқ кілем табылады. Мұнда біз Дирихле принципінің басқа тұжырымдамасын қолданайық.

Сыныпта 27 оқушы бар. Осы сыныпта өзінің туған күнін үш оқушыдан кем атап өтетін ай бар ма?

Шешім:бір жылда 12 ай бар. Оларды «торлар», ал оқушыларды «қояндар» деп белгілейік. Егер $27 \geq 12 * 2 + 1$ болса, онда Дирихленің қорытылған принципі бойынша кемінде 3 «қоян» отыратын «тор» яғни, кемінде үш оқушы туған күнін тойлайтын ай да табылады.

Дөңгелек үстел басында 16 оқушы отыр, олардың жартысынан көбі қыздар. Қайсібір екі қыздың бір-біріне қарама-карсы отырғанын дәлелде.

Шешім:сегіз жұп құрып, әрбір жұпқа бір - біріне қарама-қарсы отырған оқушыларды қосайық. «Торлар» етіп жұптарды, «қояндар» етіп қыздарды алайық.

Қыздар жартыдан яғни, сегізден көп болғандықтан, екі қыз табылатын «тор» (жұп) табылады.

Жазықты 2 түске боялған. Бір түске боялған бір - біріне 1 метр қашықтықта орналасқан 2 нүктені әрқашан табуға болады ма?

Шешім:түс 2 - болғандықтан, 2 нүктелері көп фигураларды қарастыру керек. Бұған бәрінен бұрын тағы 1 метр болатын көпжақты үшбұрыш ыңғайлы болады. Оның 3 төбесі болады. Үшбұрыштың төбелерін «қояндар» деп, ал түстерді «торлар» деп алатын болсақ, онда 3>2 аламыз. Онда Дирихле принципі бойынша үшбұрыштың бір түске боялған бір - бірінен 1 метр қашықтықта орналасқан үшбұрыштың 2 төбесі табылады.

Қорытынды: Осылайша аталмыш әдісті қолдана отырып, мыналарды жүзеге асыру керек.

1) Есепте нені «тор» ол күні «қоян» етіп қабылдау керектігін анықтау;

2) «Торларды» алу. Көбінде «торлар» «қояндарға» қарағанда бір санға аз

3) Шешімін табу үшін Дирихле принципінің қажетті тұжырымын таңдау.

[Фарков А.В. Олимпиадные задачи по математики и методы, их решение- М: Народные отряд, 2003.-583ст.]

Бұл бөлімде біз шешімдері бүтін сандар болып табылатын бірнеше айнымалы түрлі теңдеулерді шешудің негізгі әдістерін қарастырайық. Алдымен сызықты теңдеуден бастайық.

Екі айнымалы сызықты теңдеудің шешімі.

1. $3x + 5y = 7$ теңдеуін бүтін сандарда шешу.

Шешім: математиканың мектеп курсынан біз осы теңдеудің графигі түзу сызық болатынын білеміз. Әрі осы түзуде жататын барлық нүктелер осы теңдеудің шешімі болып табылады. Бірақ осы координаттардың бәрі бүтін сандар болмайды. Әдетте бүтін шешімдер табу үшін мынадай әдісті қолданады. Ол ені адымнан тұрады.

Бірінші адым. Осы теңдеудің қайсыбір шешімін табайық.

Егер $3*2 + 5*(-1) - 1$, болса, онда $3 * 14 + 5 * (-7) = 7$. Онда қорытынды теңдеудің шешімі жұп сан болады (14; - 7). Сондай - ақ өзге де жұп сан, мысалы $(-21; 14)$ шешімі бола алуы мүмкін.

Екінші адым. Қорытынды теңдеуден шыққан жүйені қарастырып көрелік.

$3x + 5y = 7$ және келесі теңдік $3x_0 + 5y_0 = 7$. Мұнда $x_0 = 14;\ y_0 = -7$.

$$\begin{cases} 3x + 5y = 7 \\ 3x_0 + 5y_0 = 7 \end{cases}$$

Теңдеуден теңдікті алып тастап, мынаған ие боламыз:

$3(x - x_0) + 5(y - y_0) = 0$.

$(x - x_0) = a$, $(y — y_0) = в$ деп белгілеп, $3a + 5в = 0$ аламыз.

$a + 5в = 0$ аламыз.

Онда $3a = -в$, демек: $a:15$, $в:3$ Егер $a = 5k$ болса, онда $в = -3R$. мұнда $k \in \boldsymbol{Z}$. Егер $(x=x_0)=5k$, $(y=y_0)=-3k$ ескерсек, онда $x=14 + 5k$; $y = -7 - 3k$ аламыз, мұнда $k \in \boldsymbol{Z}$ k-ның түрлі мәнін қоя отырып, біз қорытынды теңдеудің барлық бүтін шешімдерін аламыз.

Стандарт емес есептерге мысалдар

1-мысал. Коэффициенттердің қосындысын табыңыз $(2x-3)^{513}+(5x-4)^{490}$.

Шешуі: $x=1$ болғанда $a_0x^n+a_1x^{n-1}+\ldots+a_n$ көпмүшесінің мәні коэффициенттерінің қосындысына тең екенін ескерсек: $(2\cdot1-3)^{513}+(5\cdot1-4)^{490}=(-1)^{513}+1^{490}=-1+1=0$.

Жауабы: 0.

2-мысал. $1;\ 3;\ 9$ сандарының арифметикалық, геометриялық, (пропорционалдық), гармониялық, квадраттық, куб дәрежелік орталарын тауып салыстырыңыз.

$\bar{x}=\frac{1+3+9}{3}\approx 4{,}3;\ q=\sqrt[3]{1\cdot3\cdot9}=3;\ h=\frac{3}{\frac{1}{1}+\frac{1}{3}+\frac{1}{9}}=\frac{27}{13}\approx 2{,}1;\quad S_2=\sqrt{\frac{1^2+3^2+9^2}{3}}\approx 5{,}5;$

$S_3=\sqrt{\frac{1^3+3^3+9^3}{3}}=\sqrt[3]{252{,}3}\approx 6{,}3;$

$h<q<\bar{x}<S_2<S_3$

Кошидің $\frac{a_1+a_2+\ldots+a_k}{k}\geq\sqrt[k]{a_1a_2\ldots a_k};\ k\geq2$ *теңсіздігін есептер шығаруға пайдалану. Коши теңсіздігін пайдалануға берілген стандарт емес есептерге мысалдар қарастыру.*

3-мысал. Коши теңсіздігін $\frac{a_1+a_2}{2}\geq\sqrt{a_1a_2}$ дәлелдеңіз.

Дәлелдеуі: $\frac{a_1+a_2}{2}\geq\sqrt{a_1a_2};\quad\Rightarrow a_1^2+a_2^2+2a_1a_2\geq4a_1a_2;\quad\Rightarrow a_1^2+a_2^2-2a_1a_2\geq0;;$

$\Rightarrow(a_1-a_2)^2\geq0;\quad\Rightarrow\quad\frac{a_1+a_2}{2}\geq\sqrt{a_1a_2}$. Егер $a_1=a;\ a_2=\frac{1}{a}$ болса, онда $\frac{a+\frac{1}{a}}{2}\geq\sqrt{a\cdot\frac{1}{a}};\ a+\frac{1}{a}\geq2$, мұндағы $a>0$; ал егер $a<0$ болса, онда $a+\frac{1}{a}\leq-2$.

4-мысал. Теңдеуді шешіңіз: $\sqrt{x-1}+\sqrt{x-2}+\sqrt{x-3}+\sqrt{x-4}+\sqrt{x-5}=x^2-x-2$.

Шешуі: Теңдеудің сол жағындағы әрбір қосылғышқа жеке-жеке Коши теңсіздігін қолданайық:

$\sqrt{x-1}=\sqrt{(x-1)\cdot1}\leq\frac{x-1+1}{2}=\frac{x}{2}$

$\sqrt{x-2}=\sqrt{(x-2)\cdot1}\leq\frac{x-2+1}{2}=\frac{x-1}{2}$

$\sqrt{x-3}=\sqrt{(x-3)\cdot1}\leq\frac{x-3+1}{2}=\frac{x-2}{2}$

$\sqrt{x-4}=\sqrt{(x-4)\cdot1}\leq\frac{x-4+1}{2}=\frac{x-3}{2}$

$$\sqrt{x-5}=\sqrt{(x-5)\cdot 1}\le\frac{x-5+1}{2}=\frac{x-4}{2}$$

Теңдеулерді мүшелеп қоссақ:

$$\sqrt{x-1}+\sqrt{x+2}+\sqrt{x-3}+\sqrt{x-4}+\sqrt{x-5}\le\frac{x}{2}+\frac{x-1}{2}+\frac{x-2}{x}+\frac{x-3}{2}+\frac{x-4}{2}$$

$x^2-x-2\le\frac{5x-10}{2}\ \Rightarrow\ 2x^2-7x+6\le 0\ \Rightarrow$ түбірлері: $x_1=2;\ x_2=\frac{3}{2}$ анықталу облысын қанағаттандырмайды. Ендеше, шешімі жоқ.

Жауабы: шешімі жоқ.

5-мысал. Теңдеуді шешіңіз $\left(x^2+1\right)\left(2^x+2^{-x}\right)=2$

Шешуі: Коши теңсіздігі $a+\frac{1}{a}\ge 2$ бойынша: $2^x+\frac{1}{2^x}\ge 2$ екенін ескерсек, берілген теңсіздікті түрлендіре аламыз: $\left(x^2+1\right)\cdot 2=2$. Осыдан $x^2+1=1$; $x=0$.

Жауабы: 0.

Бернулли теңсіздігі. Коши-Буняковский теңсіздігі. Санның бөліктер.і

Бернулли теңсіздігін стантарт емес есептер шығаруға пайдалану. Бернуллидің $x>-1,\quad n\in N$ үшін $(1+x)^n\ge 1+nx$ теңсіздігін есептер шығаруға пайдалану.

Әдебиеттер:

Агаханов Н.Х., Купцов Л.П., Нестеренок Ю.В. и др. Математические олимпиады школьников. – М. 1997. – 208 с.

Н. Х. Агаханов, Д. А. Терешин, Г. М. Кузнецова Школьные математические олимпиады. – М., Дрофа, 1999. – 131 с.

ӘОЖ

МЕКТЕПТЕ ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ БІЛІМІН ЦИФРЛАНДЫРУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Кожабекова Э.К докторант.,

Мирзаметова М.А., Жұмәлі Ә.Б., 128-17 топ студенттері

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент Қазақстан

Резюме

Адам қызметінің бір саласындағы өзгерістер оның өмірінің басқа да салаларындағы өзгерістерге алып келеді.Қоғам, ғылым бір орында тұрмайды. Қоғамның даму процесі оның жаңа қажеттіліктерін қалыптастыру және дамыту процесі болып табылады,оған білім беруді жаңғырту қажеттілігі де жатады.

Summary

Changes in one area of a person's activity lead to changes in other areas of his life.Society and science do not stand still. The process of development of society is the process of formation and development of its new needs,which also includes the need to modernize education.

Цифрлық қоғамды құру үшін үздік әлемдік тәжірибеге сәйкес білім беру жүйесін жаңарту қажет. Басты назар креативті және сыни ойлауды дамытуға, сондай-ақ оқу процесінде заманауи білім беру технологияларын пайдалануға аударылатын болады Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасына сәйкес халықтың цифрлық сауаттылығы деңгейін 2022 жылға қарай 83% - ға дейін арттыру жөніндегі нысаналы индикатор көзделген(1-сурет)

Сурет 1.

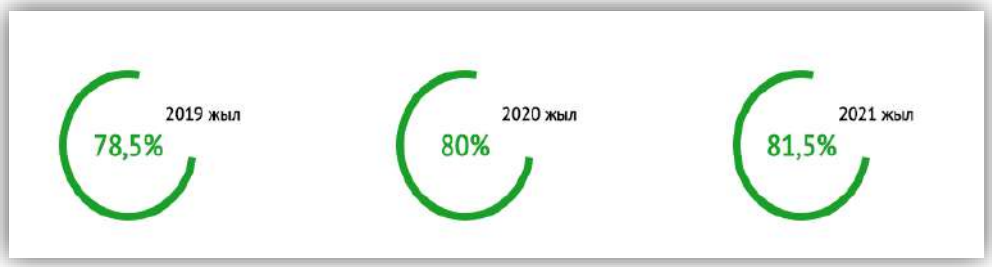

Цифрлық сауаттылық - адамның күнделікті және кәсіби қызметінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана білуі. Бүгінгі күні Қазақстандағы **цифрлық сауаттылық деңгейі** Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетіне сәйкес **79,6** %-ды құрайды.

Сонымен қатар Қазақстан әлемдегі алғашқы 20 елдің қатарында өзінің цифрландыру бағдарламасын қабылдады. Ол 2021 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. Бағдарламадағы шараларды жүзеге асыру нәтижесінде 2021 жылы еліміздің сауда нарығындағы электронды сауда үлесі қазіргі 0,8 пайыздан 2,3 пайызға, халықтың мемлекеттік қызмет түрлерін пайдалануда e-gov арқылы алған қызмет көрсеткіші қазіргі 35 пайыздан 80 пайызға артады деп күтілуде. Халықтың сандық сауаттылық деңгейі 75,5 пайыздан 81,5 пайызға көтеріліп, интернет пайдаланушылардың үлесі 77 пайыздан 81 пайызға өседі деп жоспарланған.

Сондай-ақ еліміздегі цифрландыру үдерісі туралы сарапшылардың пікірі де жаман емес. Мәселен, «Самұрық-Қазына» АҚ Стратегия және қоржындық активтерді басқару жөніндегі басқарушы директоры Балжит Гревалдің пікірі бойынша, бұл салада Қазақстан алға жылжып келеді: Цифрлы экономикаға тартылу деңгейі тұрғысынан Қазақстан Ресей, БАӘ, Аргентина мен Чили сияқты елдермен қатар деңгейде. БҰҰ мен BCG-тың 2016 жылғы рейтингінде белгіленгендей, бұл жөніндегі индексіміз 0,72 көрсеткішті құрап, әлемдік орта көрсеткіштен (0,49) бірнеше саты жоғары тұр.

Дегенмен аталған сарапшының айтуынша, цифрландырудың өнеркәсіптік өндіріс, халық шаруашылығы, көлік, бөлшек сауда салаларына ықпалы жөнінен Қазақстан әзірге әлемдік орта деңгейге жеткен жоқ. Мысалы, Қазақстандағы өнеркәсіптік өндірісті автоматтандыруға жұмсалып отырған шығын ІЖӨ-нің

0,07-0,09%-ын ғана құрайды. Бұл – әлемдік орташа деңгейден 2,3- 3 есеге, ал Солтүстік және Оңтүстік Америка елдеріндегіден 4-5 есеге аз. Онлайн-сауда нарығы жөніндегі көрсеткішіміз тіпті мардымсыз деуге болады.

Қысқасын айтқанда, цифрландырудың сиқырлы әлеміне ену жөніндегі Қазақстанның қазіргі ынта-жігері және ұмтылысы көптеген бағалаулар бойынша жаман емес. Дегенмен қол жеткенге тоқмейілсудің ешбір реті жоқ. Керісінше, үдерісті одан әрі үдете түсу қажет. Үстіміздегі жылдың қыркүйек айында цифрландыру мәселелері бойынша өткен республикалық кеңесте Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев «Мен әркімнің цифрландыру мақсат емес екенін түсінуін қалаймын, ол жаһандық бәсекелестікке әкелетін біздің абсолюттік артықшылығымызға қол жеткізудің құралы.Онсыз өзін құрметтейтін ел қалыпты өмір сүре алмайды. Бәсекелестік болмаса, біз артта қаламыз және алда келе жатқан мемлекеттердің шаңын жұтатын боламыз. Пайданың, өнімділіктің және капиталдандырудың күрт артуы – мәселе осында. Цифрлы экономика осыны береді», деп ескертті.

Сурет2.

Мемлекет басшысының «Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы біздерге, ғылым адамдарына нағыз прагматикалық, нақты әрі түйінді, еліміздің болашағы үшін тағдыршешті мәселелерді көтерген атаулы құжат болды.

Сурет 3.

Цифрландыру – бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс сапасын жаңа деңгейге көтеруді мақсат тұтқан әлем мемлекеттері жаппай ұстанып отырған тренд. Аталған айтулы үрдіске ілеспеген, ең бастысы бел шешіп кіріспеген жағдайда, мемлекеттің болашағы бұлыңғыр болатындығы сөзсіз.

Ендеше Елбасы Н.Ә.Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жасаудың қажеттілігі айқындап берді: «... Біз цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет. Елде 3D –принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлық қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде

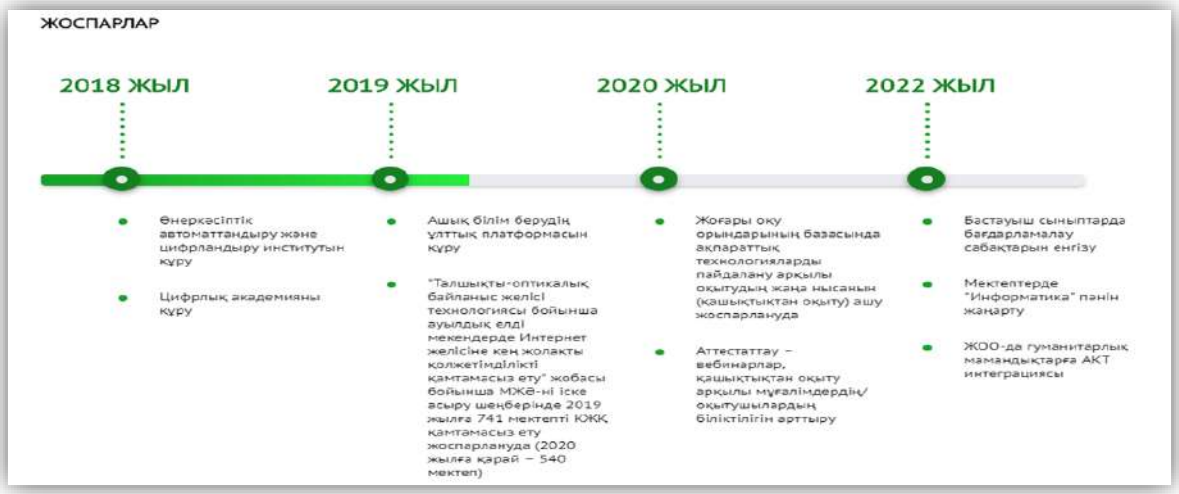

Сурет 4.

дамыған елдер экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты. Осыған орай, Үкіметке «Цифрлы Қазақстан» жеке бағдарламасын әзірлеуді және қабылдауды тапсырамын. ... Цифрлық индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді. Сондықтан Үкімет IT саласын дамыту мәселесін ерекше бақылауда ұстауға тиіс»[11]. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын жүзеге асыруда 4 бағыт бар. Бірінші бағытауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру. Екінші бағыт – экономиканың салаларына (көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда) цифрлы технологияны ендіру. Үшіншісі – мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру және төртінші бағыт – IT-мамандарды даярлау(2-сурет).

Цифрлы технология бұдан бөлек денсаулық сақтау және білім беру салаларында да қолданыста. Биыл оны жетілдіру мақсатында Қазақстан мектептерінде электронды күнделік қолданысқа енгізілмек (3-сурет).Сонымен қатар, педагогтар да атқарған жұмыстарының есебі мен жоспарларын қағаз күйінде емес, электронды үлгіде тапсыра алады.

Демек, тәуелсіз еліміз болып, Үкіметіміз болып, алға қарай талпынған жастарымыз болып, заманның қайда, қалай бет алғандығын ұқтық, осы жолда басты бәйгеге тіктік.Өйткені стратегиялық мақсаттарды жүзеге асыру тұрғысынан алғанда әлемде бейбіт және бәсекелестік жағдайда дамудың бұдан ауқымды басқадай басты бағыты да жоқ. Халықтар мен елдер және олардың дәстүрі әртүрлі болғанымен, прогрестің бағыты – біреу және ол айқындалып отыр. Цифрландыру қазіргі әлеуметтік-экономикалық салалардың барлығына ортақ. Демек алдағы бес-он жылдың ішінде әлемнің барлық елдері осы жолға түсетін болады.

Әдебиеттер.

1)«Цифровое образование» как системообразующая категория:проходы к определению,Вайндорф-Сысоева М.Е.,Субочева М.Л. Московский педагогический государственный университет 119992,г.Москва,ул.Малая Пироговская,д.29,Российская Федерация

2) Цифровые образовательные ресурсы в школе: методика использования. Естествознание: сборник учебно-методических материалов для педагогических вузов / сост. Н.П. Безрукова, А.С. Звягина, Е.В. Оспенникова; под общ. ред. Е.В. Оспеннико вой. — М.: Университетская книга, 2008. — 480 с. — (Библио тека информатизации образования).

3) https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovoe-obrazovanie-v-zapadnoy-evrope-i-ssha-nadezhdy-i-realnost/viewer

ӘОЖ 372.853. (075.8)

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ВИРТУАЛДЫ АСПАПТАРДЫ ҚОЛДАНУҒА БОЛАШАҚ ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Журабоева М.Қ., магистрант, **Валиханова Б.С.,** PHd доктор,
Бүркітов Ә.Қ., РЖА Кеңесшісі, ҚПА профессоры
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В этой статье мы рассматриваем о подготовке будущих учителей физики с применением виртуальной лаборатории в обучении физики. Совершенствование творческих способностей учеников в преподавании данного предмета. Это активный творческий поиск со стороны преподавателя и со стороны ученика. Задача преподавателя состоит в том что, чтобы в процессе передачи знаний научить учеников активным формам учения, приводящим к самостоятельному добыванию знаний. Задача ученика — освоить осознанно систему знаний, умение решать самостоятельно творческие задачи по физике. Проблема научности и доступности, сознательности и активности ставит перед учителем вопрос об отыскании на практике активных методов формирования и организации учебной познавательной деятельности. Один из путей решения этой проблемы - сделать обучение наглядным.

Summary

The Sound facilities of the education include the radio broadcasts and sound recording different type (magnetic record, phonograph records). Screen, - sound facilities of the education unite educational film aids, educational television transmissions, video recording, sound diafilms. Kinoposobie – a positive photographic scene moving object on movie film with fixed by sound accompaniment. The Fund of educational film aids consists of film, film clip and film hoop. The Video recording – fixed on special magtape at video recorder and television camers scene and sound, which can be reproduced on television screen. For organization of activity of the students on fastening the gained skills it is possible to use the package applied of training programs. The Activation of the education is connected with dialogue nature of the functioning (working) the computer and with that that each pupl works for his computer.

Білім беруді цифрландыру құралы ретінде виртуалды аспаптарды қолдануға болашақ физика мұғалімдерін дайындаудың әдістемелік ерекшеліктерін қарастырайық. Ол үшін к*омпьютерлік нобай* – объектілердің бейнесін жазықтықта немесе кеңістікте көрсете алатын, физикалық эксперименттерді бейнелеп көрсетудің күрделі жағдайларын имитациялайтын компьютерлік бағдарламалар. Компьютерлік нобайлар физикалық тәжірибелердің виртуальді бейнесін және кәдімгі тәжірибе жүзінде байқала бермейтін бөліктерін толық көрсетеді. Компьютерлік нобайлармен белгілі бір шамалардың басқа бір шамаға тәуелділік графигін, диаграммасын т.б. бейнелерін көрнекті түрде экранға немесе қағазға басып шығаруға болады. Мұндай ерекше көрініс беру, зерттелетін үдерістің табиғи заңдылықтарын түсіндіруді жетілдіріп, үлкен ақпараттың көлемін жинақтап көрсете алады.

Болашақ мұғалімдер физика сабағында оқушылардың компьютерлік нобайлармен жұмыстар орындауы өте пайдалы екендігін білетіндіктен, компьютерлік нобайлар жасау арқылы объектілердің табиғи бейнесін және оның қасиеттерін толық ашып көрсету барысында шығармашыл идеялардың

пайда болуына жол ашып, соңын үлкен жаңалыққа ұластырады. Мұндай әрекеттің іс-жүзінде тексеруден өткен «Компьютерлік виртуальдық зертханалық сабағы», А.А. Туякбаевтың «Физика пәнінен виртуалды зертхана» сабағын, профессор Ә.Қ.Бүркіттің «Физиканы оқытуда көрнекілік принципті жүзеге асыру әдістемесі» мақалаларын мысал ретінде келтіруге болады. Компьютерлік зерттеу сабағында оқушылармен компьютерлік нобайды көріп, бақылап, талдау жасап, қажетті нәтижелерді алу үшін өз бетінше зерттеулер жүргізу ұсынылады.

Компьютерлік нобайлаудың және бір артықшылығы, виртуалді зерттеу жұмыстарына жұмсалатын уақыт үнемделіп, объектінің табиғи бейнесіне компьютерлік нобай мейлінше жақындай түседі. Бұл оқушылардың ойлануына, болжам жасауына түрткі болып, оқушылардың қызығушылығын артырады, шығармашылыққа қарай қадам бастырады. Ал, болашақ физика пәні мұғалімі болса, оқытудың шығармашылық үдерісінде, көмекшінің ғана рөлін атқарады. Осылайша білім алуға қызығушылығы артып, оқушылар шығармашылықпен айналысуға ден қойып, қосымша, өзіндік, үйге берілетін жаттығу тапсырмаларын көптеп орындап, нәтижелерін тексеру үшін компьютерлік экспериментке жүгінеді. Компьютерлік эксперимент арқылы орындаған жұмыстарының нәтижесін өз бетінше тексеру, ойдағыдай нәтиже жету дарынды оқушылардың қызығушылығын одан да жоғарылатып, рухани күш-қуатын арттырып, жұмысты ғылыми зерттеу дәрежесіне дейін жеткізуіне алып барады. Мұның физикадан виртуальді сабақтарда оқушылардың білім деңгейін компьютерлік технология негізінде түрлі әдіс-тәсілдерді (жаттығу тапсырмаларын орындау, тесттерге жауап беру т.б.) қолданып шыңдауға қол жеткіземіз деген сөз. Мәселен, оқыту үдерісінде компьютерлік техника физика болашақ мұғаліміне физикалық есептеу экспериментіне жиірек сүйенуге, қандай да бір физикалық шамалардың арасындағы байланысты көрнекті түрде көрсетуге, оқытудың қолданбалы бағытталуын күшейтуге көмектесетін физика-техникалық мазмұндағы есептерді тереңірек зерделеуге мүмкіндік береді. Машиналы графиканы пайдалана отырып, экранда суреті көрсетілген бағдарлама жазуға, сондай-ақ қозғалысқа келтіруге болады. Компьютердің бұл мүмкіндігі көзге байқалмайтын кейбір физикалық үрдістерді демонстрациялап көрсетуге пайдаланылады.

Шығарылу жолы қиын және күрделі болса, ондай есептердің алгоритмін түзіп, бағдарламасын құрып компьютер арқылы шешу тиімді. Ол үшін алдымен, есеп бірнеше бөліктерге бөлініп, оларды қандай тізбекпен шешілетіндігі, белгіленеді. Яғни, бірінші кезең есептің қойылуы. Бұл кезең есептің шарттарымен алынатын нәтижелерін ажыратып көрсетуге арналады. Одан кейінгі екінші кезеңде, формула түрінде жазылатын оның математикалық нобайы жасалады. Есеп шығаруда математикалық нобайды құру үшін алдымен [1]:

– математикалық нобай негізделетін болжамды бөліп алу;

– алғашқы мәліметтер мен нәтижені анықтап алу;

– алғашқы мәліметтер мен нәтижені байланыстыратын математикалық қатынастарды жазу қажет. Яғни, осы кезеңде оның математикалық нобайы зерттеліп, бағдарламаланады. Алгоритм құру – компьютермен есеп шығарудың үшінші кезеңі деп аталады. Бағдарламалау тілінде жазылған алгоритм бағдарлама деп аталады. Төртінші кезең – бағдарламалау үдерісі. Бесінші кезең – ЭЕМ тапсырмаларын алғаннан кейін есепті автоматты түрде өзі шешеді. Есептеуді компьютерде жүргізе отырып, алынған нәтижені талдау керек. Мұндай жағдайда математикалық нобайды нақтылау қажеттігі пайда болуы мүмкін.

Сонымен, болашақ мұғалімдердің физикалық есептерді шығару үрдісінде компьютерді пайдалану оқушылардың шығармашылық жұмысының өнімділігін арттыруға ықпалын тигізеді. Компьютер әдеттегі физика есептерін жаңа мазмұнымен толықтыруға мүмкіндік береді, оларды анағұрлым қолайлы, қызықты етеді.

Өйткені, компьютерлік технологияның мұндай ерекшелігі оны электрондық тақта ретінде, қажетіне қарай лекция, презентация және т.б. сабақтарда көрнекі құрал ретінде пайдаланылып келеді [2]. Себебі, қозғалыстағы бейнелердің көрнекілігі, оқушылардың қызығушылығы мен жан-жақты ойлануына оңтайлы әсер етіп, шығармашылық белсенділігін дамытуға көмектеседі. Компьютерлік көрнекі құралдармен дербес жұмыс істеуші оқушылар виртуальді тәжірибе мен құбылыстың өзгерістерін алға, артқа жүргізіп, зерттеп, оған өзгерістер енгізе алады. Мысалыға, «Тармақталу алгоритмін пайдаланып, есептер шығару» тақырыбына байланысты жаңа материалды түсіндіргенде, болашақ мұғалім бірнеше мысалмен шектеліп пысықтаса, оқушы өзіндік жұмысын орындағанда, бағдарламасының коэффициенттерін, өзіне түсініксіз болған кейбір операторларды уақытша өшіріп, нәтижесін байқау арқылы ол оператордың қызметін толық түсініп алуына болады.

Физиканы оқытудың компьютерлік виртуальді құралдары кез-келген ақпаратпен жұмыс істей алатын мүмкіндіктері бар арнайы компьютерлік бағдарламалар. Бүгінгі таңда мұндай оқыту құралдары көптеп кездеседі. Олар мектептерде CD немесе FLASH дисктерде дайындалып патенттелінген. Оларды қажетіне қарай компьютерлік сыныптардың, интерактивті тақталардың көмегімен пайдалану, білім беру жұмысының тиімділігін арттырады, оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамытады

Эксперименттік құралдар ретіндегі компьютерлік бағдарламалардың қажеттілігі: мектеп оқушылары зертханалық жұмыстарды орындағанда алынған мәліметтерді кестеге енгізіп, олар бойынша графиктер, диаграммалар тұрғызады. Өңделетін информациялар қажетті есептеулерден компьютерге енгізілген формулалар бойынша алынып, автоматты түрде өңделеді. Яғни, кез-келген көлемді информацияларды өңдеуде компьютерлік эксперименттік құралдардың маңызы зор. Эксперименттік құралдар мектеп оқушыларының зертханалық өзіндік зерттеулер жүгізуіне мынадай қағидаларды ұстануы тиіс:

– эксперименттік құрал тиімді құрылып, зерттелетін мәселенің толық қамтуы;

– компьютерлік зерттеу табиғи эксперименттермен тең деңгейде ұштасатындай бағдарлама, пайдалануға қолайлы болуы;
– эксперименттік құралдар қажетті әдістемелік нұсқаулармен жабдықталып, оны пайдаланған оқушылар өзінің шығармашылығын, тиімді жүргізетіндей болуы.
Имитациялық құралдар негізінен виртуальді экспериментпен тікелей жұмыс істеу мүмкін емес болып келетін табиғи процестермен жабдықтауда басқаша айтқанда, виртуальді эксперимент үшін керекті жағдай, құрал-жабдықтардың орнына математикалық нобайлар көмегімен жұмыс жасағанда пайдаланылады. Мектеп оқушылары виртуальді құралдармен жұмыс істеу барысында нобай параметерлерін зерттеу жұмысының қажетінше өзгерте алады. Нобай – имитациялық құралдардың негізі моторы болып табылады.
Виртуальді зерттеулер барысында оқушылар мақсатқа жету бағытында эксперимент күйіндегі жаңа дүниені жаратады. Яғни, нобай параметрлерін өзінің қажетіне қарай ауыстыра отырып, бұрын болмаған жаңалықтар ашудың кілтін табады. Имитациялық виртуальді құралдар дайындауда мынадай мақсатты ұстану керек:
– имитациялық виртуальді құралдар интерфейсі мүмкіндігінше қарапайым әрі объективті, дәл, жан-жақты жұмыс істей алатын нобайдың дайындалуы;
– имитациялық виртуальді құралдар оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту мақсатында нобайдың әртүрлі жағдайларында жұмыс істей алатындай болуы;
– имитациялық виртуальді құралдардың шығармашылық белсенділікті дамытудағы техникалық, педагогикалық-психологиялық мәні болуы керек.
Жаттығу виртуальді *құралдарын* пайдаланудағы негізгі мақсат – теориялық сабақтардан жинақталған білімдерді, біліктерді және дағдыларды бекіту. Жаттығу виртуальді құралдарына қойылатын талаптар:
– жаттығу виртуальді құралдарында білімділік, біліктілік қабілеттері түрлі деңгейлі оқушылар алған жұмысын өздігінен өңдей алуын ескерілуі;
– жаттығу виртуальді құралы әрбір оқушыға өзін-өзі тексере алатындай жағдай жасап, оңтайлы жұмыстарына қолдау көрсетуі қажет;
– жаттығу виртуальді құралына қосымша ынталандыру факторы ретінде салыстыру элементтерін енгізгені дұрыс;
– жаттығу виртуальді құралында оқушыларды үздіксіз ізденіске баулитын, олардың шығармашылық белсенділігі дамытатын, қызығушылығын арттыратын элементтер болуы керек.
Қазіргі қашықтан оқыту үдерісінде виртуальді жаттығу құралдарын көптеп пайдалану, оқушылардың өздігінше жұмыс істеу қабілеттерін, шығармашылығын дамыта отырып, практикалық виртуальді жұмыс дағдыларын жетілдірудегі маңызы зор. Мәселен, практикалық виртуальді жұмыс оның ішінде есеп шығару оқушылар үшін ең күрделі оқу әрекетінің бірі: бұл жерде оқушылардың дербестігі толық көрінеді. Нәтижеде оқушылардың

жалпы жағдайды талдай білуі мен тиімді шешім қабылдай алу қабілеттері дамиды.

Болашақ физика пәнінің мұғалімдері виртуалды зертхана арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыра алады. «Зертханалық жұмыстарды витруалды жүргізу үшін 3D көзілдіріктері қолданылады. Көзілдірік көмегі арқылы, адамның көз алдында модерн үлгісінде жасалған жасанды зертхана елестейді. Зертханалық тәжірбиелік жұмыстарды жүргізуге арналған бағдарлама мобильдік қосымша түрінде болады. Оны «Play Market» және «App Store» жүктеу жүйелері арқылы кез келген смартфонға орнатуға мүмкіндік бар. Бүгінде виртуалды зертхананың демо-нұсқалары бар.

Атап айтқанда, А.А. Туякбаевтың «Физика пәнінен виртуалды зертхана» материалдары көпшілікке қолдануға арналған [3]. Мұндағы зертханалық жұмыс 3D форматта интернет арқылы жұмыс атқарады. Физика пәнінің Механика, Молекулярлық физика және Электромагнетизм бөлімдерін қамтиды. Зертхана 3D форматта болғандықтан әрбір қондырғыны кез-келген қырынан және кез келген қашықтықтан қарау мүмкіндіктер бар. Бұл мүмкіндіктер білім алушының қызығушылығын арттырып білім сапасын арттыруға әсер етеді», - дейді автор. Сонымен қатар әрбір жұмысқа 3-5% дейінгі кездейсоқ қателік енгізілген. Соның нәтижесінде жасалған эксперименттер ешқашан дәлме-дәл қайталанбайды. Білім алушы қателіктер теориясын қолданып эксперименттің дәлдігін анықтауына да болады. Жұмыс жасау үшін ТАПСЫРМА, ДАЙЫНДАУ, БАСТАУ және ТОҚТАТУ батырмаларын басу керек. ТАПСЫРМА батырмасы арқылы білім алушы осы жұмыста қандай нәтижеге қол жеткізуі тиіс екенін біледі. ДАЙЫНДАУ кезінде қондырғылар жұмысқа дайындалады, ал БАСТАУ батырмасын басқан соң физикалық процесс басталады. Барлық жұмыс толығымен анимацияланған, яғни барлық қондырғылар эксперимент барысында нәтижелерін өзгертіп отырады. Мысалы БАСТАУ батырмасын басқан соң секундомер іске қосылып дене қозғала бастайды немесе қыздырғыш тоққа қосылып термометр мен манометр уақытқа байланысты мәндерін өзгерте бастайды, сол сияқты кілт қосылып амперметр мен вольтметрдің тілшелері өлшеу нәтижелерін көрсете бастайды.

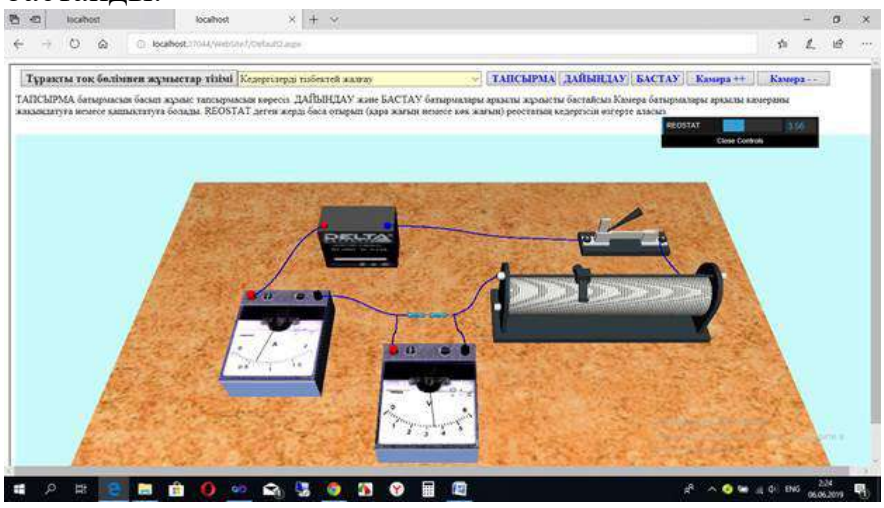

Қорыта айтқанда, Білім беруді цифрландыру құралы ретінде виртуалды аспаптарды қолдануға болашақ физика мұғалімдерін дайындаудың әдістемелік ерекшеліктерінде [4,5] компьютерлік технологияның жоғары мүмкіндіктерін сабақтың көрнекілігін, жұмыстың сапалылығы мен өнімділігін жоғарылатуда пайдаланған тиімді.

Әдебиеттер

1.Алдешов С.Е., Бүркіт Ә.Қ. Физика сабағында виртуальді зертхананы қолдану. Оқу-әдістемелік құралы. Шымкент: ОҚМУ, 2018. 454 б.
2.Алдешов С.Е., Бүркіт Ә.Қ. Физика сабағында виртуальді зертхананы қолданудың ідңстемесі. Оқу-әдістемелік құралы. Шымкент: ОҚМУ, 2019. 85 б.
3.А.А. Туякбаевтың «Физика пәнінен виртуалды зертхана»
4.Бүркіт Ә.Қ. Физиканы оқытуда көрнекілік принципті жүзеге асыру әдістемесі. Шымкент, 2020.
5.Бүркіт Ә.Қ. Физиканы оқытуда сандық технологияны қолдану әдістемесі. Шымкент, 2020.

ӘОЖ

МЕКТЕПТЕГІ ФИЗИКА КУРСЫНДА ЭЛЕКТР ТОГЫ БӨЛІМІН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ.

Магистрант: Таштенова Айгуль Оспановна
7М 1502-19 тобы 2- курс Физика педагогын даярлау
Жетекші : Абдрахманова Хадиша Кенесовна
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной сатье рассматривается, что обучение по обновленной программе является составной частью процесса обучения. В этой программе предусмотренно повышение мотивации к обучению у учащихся посредством различных методов и приемов, а также разные формы оценивания. В результате чего ощутимо повышается качество знаний учащихся и повышается мотивация к обучению.

Summary

This article considers that learning by means of updated curriculum is an integral part of the learning process. This program provides increasement of student's motivation to learn through various methods and techniques, as different forms of assessment. As a result, the quality of student's knowledge and motivation to learn significantly increases.

Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы ең басты мәселелердің бірі — білім берудің және оның сапасын жақсарту талабы. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан – жақты, білімі маңызды орын алады. «Баланың ынтасын артыру үшін оқылатын нәрседен бір жаңалық болуы керек» - деп Жүсіпбек Аймауытов мұғалімдерді ізденімпаз болуға, оқушының ынтасын оятуға шақырады. Бұдан шығатыны, XXI ғасырдың

алғашқы жылдарының негізгі проблемаларының бірі – «Білім — бүкіл өміріңе» қағидасынан «Білім бүкіл өмір бойына» қағидасына өте алатын білім жүйесінің ұйымдық құрылымдарын іздеу болып табылады[1]. Осы қағида аясында қазіргі таңда Қазақстан мектептерінде жаңартылған оқу бағдарламасы енгізілді.

«Физика» пәні бойынша жаңартылған оқу бағдарламасы осы үдерістің құрамдас бөлігі болып табылады. Физика саласы бойынша оқушылардың білім, білік, дағдыларын қалыптастыру негізгі орта және жалпы орта білім беретін мектеп бағдарламасында жетекші орын алады, бұл әлемнің біртұтас ғылыми бейнесін қалыптастырудағы физиканың практикалық маңызымен айқындалады. Физика – табиғат туралы ғылым. Оның мақсаты заттар мен денелердің, құбылыстар мен процестердің физикалық қасиеттерін танып-білу, табиғат құбылыстарының заңдылықтарын зерттеу болып табылады. «Физика» пәнін табысты оқыту мұғалімнің тікелей кәсіби тәжірибесі мен құзыреттілігіне, оқу үдерісі нәтижелеріне басым көңіл бөлуіне байланысты.

Жаңартылған жалпы білім беру бағдарламаларында оқушылардың бойында қалыптастыру қажет келесі құндылықтар мен дағдылар анықталған (1-кесте)[2]

1 – кесте Құндылықтар мен дағдылар

Құндылықтар	Дағдылар
- шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау; - қарым-қатынас жасау қабілеті; - өзгелердің мәдениетіне және көзқарастарына құрметпен қарау; - жауапкершілік; - денсаулық, достық және айналадағыларға қамқорлық көрсету; - өмір бойы оқуға дайын болу.	- сын тұрғысынан ойлау; - білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті; - проблемаларды шешу қабілеті; - ғылыми-зерттеу дағдылары; - қарым-қатынас дағдылары (тілдік дағдыларды қоса алғанда); - жеке және топпен жұмыс істей білу қабілеті; - АКТ саласындағы дағдылар.

Пән бойынша білім, дағдылар мен құзыреттіліктерді анықтайтын оқу бағдарламаларын әзірлеу барысында жоғарыда келтірілген құндылықтар мен дағдылар ескерілген. Мұны осы құндылықтар мен дағдылардың барлығы қарастырылған «Физика» пәнінің оқу бағдарламасынан көруге болады.

Мысал ретінде 8 сыныптың физика пәнінен «Электр тогы» бөлімінің жағартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасының бірнеше тақырыбына жазылған күнтізбелік жоспарды көрсетейік

Ұзақ мерзімді жоспардың бөлімі	Тақырыптар/Ұзақ мерзімді жоспардың мазмұны	Оқу мақсаттары
3-тоқсан		
Тұрақты электр тогы	Электр тогы, электр тогы көздері	8.4.2.1 – электр тогы ұғымын және электр тогының пайда болу шарттарын түсіндіру
	Электр тізбегі және оның	8.4.2.2 – электр схемасын графикалық

	құрамды бөліктері, ток күші, кернеу	бейнелеуде электр тізбегі элементтерінің шартты белгілерін қолдану; 8.4.2.3 – кернеудің физикалық мағына-сын, оның өлшем бірлігін түсіндіру
	№ 3 зертханалық жұмыс. «Электр тізбегін құрастыру және оның әртүрлі бөліктеріндегі ток күшін өлшеу»	8.4.2.4 – электр тізбегіндегі ток күші мен кернеуді анықтау; 8.1.3.3 – физика кабинетінде қауіпсіздік ережелерін білу және сақтау

Бағдарламада «оқу мақсаттары» төрт саннан тұратын кодтық белгімен белгіленді. Кодтық белгідегі бірінші сан сыныпты, екінші және үшінші сандар бөлім және бөлімше ретін, төртінші сан бөлімшедегі оқу мақсатының реттік нөмірін көрсетеді. Мысалы, 8.4.2.1. кодында «8» - сынып, «4.2» - екінші бөлімнің бірінші бөлімшесі, «1» - оқу мақсатының реттік саны.[3]

Оқу бағдарламасында «Физика» пәнінің оқу мақсаттары бөлімдерге бөлінген. Бұл бөлімдер дағды немесе тақырып, білім немесе түсінік деңгейіне қарай бөлімшелерге бөлінеді. Әрбір бөлімшенің ішінде бірізділікті сақтай отырып құрастырылған оқу мақсаттары бөлімше аясында оқушылардың қаншалықты алға ілгерілегенін көрсетеді, бұл мұғалімдерге жұмысын жоспарлап, оқушыларды бағалап және алдағы уақытта олардың қандай шешім қабылдаулары қажеттігін анықтап, оны оқушыларға жеткізуге негіз болады. Сонымен қатар, «Физика» пәні бойынша оқу бағдарламасына негіз болған маңызды қағидат білім беру бағдарламасының спиральділік қағидаты болып табылады.

Спиральділік қағидаты бойынша құрылған білім беру бағдарламасы Джером Брунердің «Білім беру үдерісі» (1962) атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді. Оның пікірінше, ең күрделі материалдың өзі дұрыс құрылымдалып, дұрыс ұсынылатын болса, оны тіпті кішкентай балалар да түсіне алады. Сонымен қатар, «жұмыстау негізіне баланың бұрынғы өз тәжірибесі перне қоры, мағлұматы салынып, дәл айтқанда, балаға танымал жақын нәрседен басталғаны» (Ж. Аймауытұлы, 1929) абзал. Джером Брунер адамның танымдық қабілеті шартты түрде бөлінген үш сатыдан тұрады деп тұжырымдайды:

- белсенді (жұмыс үдерісінде білім алу);

- бейнелік (суреттер мен бейнелердің көмегімен білім алу);

- таңбалық (сөздер мен сандардың көмегімен білім алу). [2]

Енді осы үш саты бойынша мен 8 сыныбындағы физика пәнінен «Өткізгіштерді тізбектей және параллель жалғау» тақырыбындағы келтірілген мысалдарды ұсынайын.

Белсенді. Бұл сатыда оқушылар өткізгіштердің тізбектей және параллель жалғануын ойын арқылы ұғынады. Нақты айтатын болсам, оқушылар топқа бөлініп, өздері қол ұстасу арқылы тізбектей және параллель жалғауды көрсетіп, бір – біріне түсіндіреді.

Бейнелік. Төмендегі көрсетілген суреттер бойынша схемасын сызу.

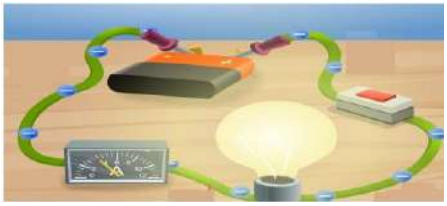

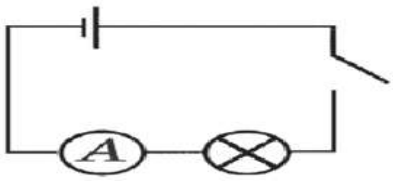

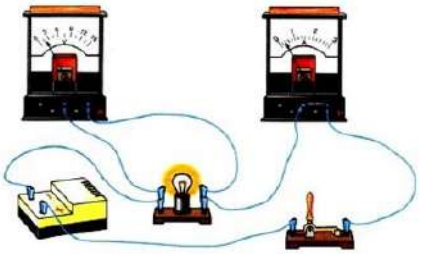

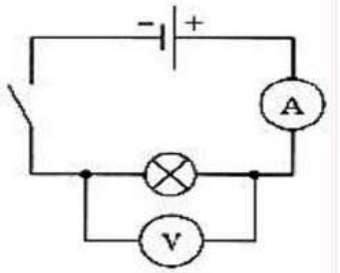

Таңбалық. Бұл сатыда оқушыларға есептер шығаруға тапсырма беріледі.

Егер I_1 =3 А болса, үшінші шамның ток күшін анықта.

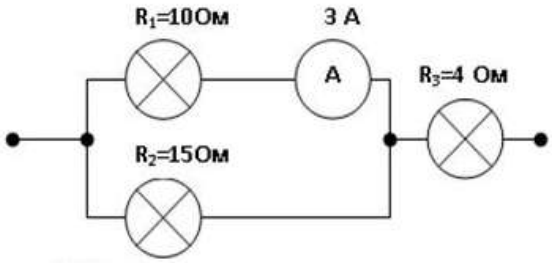

Бер. :	шешуі :
R_1 = 10 Ом	$I_1= U_1/R_1 \Rightarrow U_1= I_1 * R_1 = 10 * 3 = 30(В)$
I_1= 3 А	$U_1 = U_2 = 30$ В
R_2 = 15 Ом	$I_2= U_2/R_2 =30 / 15 = 2(А)$
R_3 = 4 Ом	$I= I_1+ I_2 = 3+2 = 5(А)$ $I= I_3 = 5$ А
т/к I_3 - ?	
	Жауабы : $I_3 = 5$ А

Оқушылар осы тапсырмаларды орындау барысында, нақты айтатын болсам белсенді сатысында өткізгіштерді тізбектей және параллель жалғауды үйренді. Бейнелік сатысында суреттерге қарап олардың сұлбасын сызуды меңгерді, тізбектей және параллель жалғауды ажырата білді. Ал соңғы сатысында формуланы дұрыс қолдана отырып есеп шығаруды меңгерді.

Әр тапсырма барысында оқушыларды критерий бойынша бағалау міндетті. Себебі оқушылардың сабаққа деген ынтасы мен қызығушылығы арта түседі. Осы критерий бойынша орындаған тапсырмалары бойынша көп балл жинап « өте жақсы», « жақсы» деген көрсеткішке қол жеткізді.

Саты	Критерий	Дескриптор	балл

Белсенді	1.Тізбектей және параллель жалғауды көрсетеді	а)Тізбектей жалғауды көрсетеді ә) параллель жалғауды көрсетеді	1 1
Бейнелік	2. Тізбектей және параллель жалғаудың сұлбасын сызады	а) тізбекті құрастырады ә) амперметрді дұрыс жалғайды б) вольтметрді дұрыс жалғайды	1 1 1
Таңбалық	3.Өткізгіштердің тізбектей және параллель жалғанғанын анықтайды, есептер шығаруда қолданады	а) есептің берілгенін жазады ә) формуланы дұрыс қолданады б)формуланы дұрыс түрлендіреді в) дұрыс есептейді	1 1 1 1

« өте жақсы», «5» - 8-9 балл
« жақсы», «4» - 7-6 балл
« орташа», «3» - 5- 4 балл
« Нашар », «2» - 3-1 балл

Қорыта айтқанда білім беру бағдарламасы мен оқыту тәсілдері, бағалау модельдері үйлесімділік тапқан кезде ғана оқушылар табысты білімге қол жеткізеді.

1-сурет. Білім беру бағдарламасының үйлесімділігі

Үйлесімділік білім беру бағдарламасы мен бағалау модельдері әзірленетін жүйе деңгейінде ғана емес, күнделікті әр сыныпта, әр сабақта қолданған дұрыс. Мұғалімдер күнделікті өз сабақтарында білім беру бағдарламасының іске асырылуына қолдау көрсететініне, ал бағалау оқушылардың сабақта өздеріне қажетті мәліметтерді жетік меңгеруіне және жетістіктерге қолдау көрсетуге көмектесетініне сенімді болуы керек. Бұл үш компонент, атап айтсақ білім

беру бағдарламасы, оқыту тәсілдер мен бағалау жүйесі толық түйіскенде ғана оқушылар үшін өте маңызды екенін ұмытпаған жөн.

Әдебиеттер:

Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016
«Физика» пәні бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016
Оқу бағдарламалары 7-9 сыныптар, 2018
Оқу жоспары. Физика. 8 класс. http://smk.edu.kz/ Броневщук С.Г. Профильное обучение в школе. Вопросы организации и содержания. В помощь учителям школ. - М.: «Витязь - М», 2004.

УДК 574:504 (911)

ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ГЕОЛОГИЯ ЧИНГИРЛАУСКОГО РАЙОНА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Салихов Т.К. к.с.х.н., доцент, Салихова Т.С. ст. преподаватель
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Түйін

Батыс Қазақстан облысы Шыңғырлау ауданында жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесінде қазіргі кездегі географиялық орналасуы, аумақтың тектоникалық және геологиялық құрылымын зерттеуге талдау жасалды.

Summary

As a result of research in the Chingirlau district of the West Kazakhstan region, an analysis was made of the study of the current state of the geographical position, the tectonic and geological structure of the territory.

Сохранение биологического разнообразия экологических систем, уникальных природных комплексов, объектов природно-заповедного фонда, культурного и природного наследия Республики Казахстан – одна из важных задач государства на современном этапе.

В настоящее время система особо охраняемых природных территорий Западно-Казахстанской области представлена тремя государственными природными заказниками республиканского значения и семью ООПТ областного значения. Суммарная площадь их составляет 188,7 тыс. га или 1% от всей площади области. Вместе с тем, в области отсутствуют ООПТ со строгим режимом охраны и со статусом юридического лица [1-3].

Цель исследования: изучение современного состояния географического положения, тектоническое и геологическое строения Чингирлауского района Западно-Казахстанской области.

В связи с этим в исследованиях на территории Чингирлауского района Западно-Казахстанской области изучены современного состояния географического положения, тектоническое и геологическое строения.

Географическое положение. Чингирлауский район занимает площадь 7,2 тысяч квадратных километров (Приложение А). Он расположен на крайнем северо-востоке области и граничит: на севере с Оренбургской областью России, на востоке с Актюбинской областью РК, на юге с Каратобинским и Сырымским, а на западе с Бурлинским районами Западно-Казахстанской области [38-39]. Районный центр - поселок Чингирлау (рис. 1).

Тектоническое и геологическое строение. Большая часть Чингирлауского района расположена в пределах Подуральского плато, и лишь северная его часть связана с Прикаспийской впадиной [4-5].

На геологически молодой поверхности Чингирлауского района самой древней является поверхность Подуральского плато. Это было обусловлено не горизонтальными перемещениями литосферных плит, а вертикальными движениями. В результате неравномерных вертикальных движений земной коры, в середине палеогена из-под морских вод поднялись Общий Сырт и Подуральское плато. В плиоцене (неогеновый период кайнозойской эры) Общий Сырт вновь погрузился под воды обширного Акчагыльского бассейна древнего Каспия, которое, однако, не затопило Подуральское плато, так как оно в это время испытывало поднятие.

Рисунок 1 – районный центр поселок Чингирлау

На фоне общего поднятия, в пределах плато проявились новейшие поднятия и опускания, связанные с ростом соляных куполов и перераспределением солей на больших глубинах. Таким образом, территория Чингирлауского района в пределах Подуральского плато с середины палеогена более не заливалась морскими водами - поэтому эта часть поверхности здесь самая древняя.

На протижении почти всей истории развития впадина испытывала морской режим - море одного геологического периода последовательно переходило другое. Этим обьясняется геологическая молодость территории Чингирлауского района.

Процессу окончательного перехода континентальный режим развития поверхности территории Чингирлауского района в геологическом масштабе времени предшествовали определенные события (рис. 2).

Прикаспийская тектоническая впадина является частью древней Русской платформы, обособленной от нее в глубокой древности глубинными линейными структурами. Хотя существует точка зрения о медленном погружении этого блока, в условиях накопления осадков на дне глубоководных морей, начиная с раннего палеозоя, новые геофизические данные обычно используются для подтверждения иного представления. Согласно мнению других исследователей, отделение тектонической впадины от основного массива и начальное погружение ее в вещество мантии под нагрузкой осадочных масс, произошло в конце палеозойской эры. Лишь с начала пермского периода и до настоящего времени, в результате значительно возросших темпов опускания, впадина стала развиваться обособленно.

Рисунок 2 – Возвышенность Торыатбас

Опускание центральной части Прикаспийской тектонической впадины, вероятно, было связано с прекращением развития "несостоявшегося океана" - палеорифта, осевая часть которого, по геофизическим данным, проходит близи приблизительно по направлению пос. Каратобе - пос. Тайпак - пос. Жалпактал и далее на Александров Гай в России. Развитие дивергентных границ этого разлома, впечатанного в фундамент платформы, закончилось на стадии континентального рифта и настоящего широкого океана из него не получилось.

Следует подчеркнуть, что Русская платформа входила в состав позднепалеозойского суперконтинента Пангеи, распад которого начался на рубеже палеозойкой и мезозойской эры (около 250 млн. лет назад), когда было положено начало раскрытию современных океанов. В это время, завершив палеозойский дрейф, и в Пангею обьединились почти все палеозойские континенты.

На протяжении палеозойской эры, тогда еще не ставшая самостоятельным блоком, современная Прикаспийская тектоническая впадина в составе единого Европейского континента уже пережила в геологическом масштабе времени сложную историю. Эта древняя платформа в кембрийском периоде (520 млн. лет назад), когда существовала совсем иная комбинация континентов, была изолированной и развернутой на 90° против часовой стрелки относительно современного положения, а экватор проходил тогда примерно по линии будущих Уральских гор. Сам материк целиком находипся в южном полушарии. В дальнейшем Европейский и Северо-Американский континенты двигались навстречу друг другу, смещаясь на север. Между ними и Гондваной постепенно раскрывался океан палео - Тетис. К северу от них внутри широтного Азиатского океана того времени располагался небольшой по размерам Казахстанский континент. К началу девонского периода (400 млн. лет назад) Европа и Северная Америка объединились в единый континент Еврамерику. Линия, по которой произошло столкновение двух континентов, соответствует каледонскому шву (складчатому поясу), одна часть которого настоящему времени, после раскрытия Северной Атлантики, осталась в Скандинавии и на Британских островах, а друая - в Гренландии и на полуострове Лабрадор. Между Сибирью, Еврамерикой и Казахстаном тогда возник новой океан - Уральский, а на юге, продолжал раскрываться палео – Тетис.

К концу палеозоя начале мезозойской эры Гондвана развернулась по часовой стрелке, сместилась на север и объединилась с Еврамерикой, перекрыв западную часть палео - Тетиса. На северо-востоке Еврамерика соединилась с Казахстанским и Сибирским континентами, в результате чего на месте закрывшегося Уральского океана сформировался герцинский складчатый пояс Урала и Западной Сибири. Последним, уже в триасовом периоде мезозоя (220 млн. лет назад), к южной окраине Сибири причленился Китайский континент, завершив историю океана палео - Тетиса. Суперконтинент Пангея, таким образом, притягивался в триасе от полюса до полюса и состоял из двух ветвей: южной - Гондваны, в течение всего палеозоя дрейфовавшей как единое целое, северной - Лавразий, лишь в конце палеозоя сформировавшейся из прежде изолированных «северных» континентов.

В мезозое и кайнозое совершилось раскрытие современый океанов Земли. Раньше всех начал раскрываться Атлантический океан. Собственно спрединг океанского типа раньше всего начался центральной Атлантике (в середине юрского периода, около 160 млн. лет назад), несколько позднее - в Южной Атлантике (вначале мелового периода, около 140 млн. лет назад), еще позднее -

в Северной Атлантике и Северном Ледовитом океане (в позднем мелу и в начале кайнозойской эры, 80-60 млн. лет назад). В процессе раскрытия Атлантического океана Лавразия распалась: Евразия отодвинулась от Северной Америки и материки постепенно заняли современное положение. В это время Прикаспийская тектоническая впадина заняла свое современное положение.

На допалеозойском (докембрийском) этапе развития на месте современной тектонической впадины существовала ситема глубинных разломов, достигавших мантии Земли. Это было время активной вулканической и сейсмической (землетрясения) деятельности. В местах глубинных разломов земная кора раздвигалась. За счет поступлений снизу тяжелых мантийных веществ, а сверху более легких обломочных осадочных материалов, осуществлявшихся одновременно, шло образование земной коры континентального типа. Эти горные породы сложили дорифейское (возраст свыше 1,6 млрд. лет) складчатое образование (кристаллический фундамент) ставшее основанием для накопления осадков на протяжении всего фанерозоя в истории древнего Европейского континета.

Плотная и тяжелая верхнепалеозойская литосфера «несостоявшегося океана» вызвала ступенчатое постепенное блоковое погружение окружающих участков. В результате Прикаспийская тектоническая впадина превратилась в обширный и глубокий, постоянно опускающийся осадочный бассейн, о чем свидетельстует характер накопления осадочных материалов, при котором наблюдается увеличение мощности одновозрастных пород от окраины впадины к ее центру.

Апшеронская верхнеплиоценовая трансгрессия завершила плиоценовую эпоху и началась плейстоценовая история территории области, связанная еще с несколькими менее значительньми наступлениями и отступлениями уже Каспийского моря - озера.

Южнее Подуральского плато территория района в плейстоцене заполнялась водами Бакинского, Хазарского и Хвалынского бассейнов. Узкая полоса Предсыртового уступа, находяшаяся в пределах современных абсолютных отметок высот 45(50) - 80(100) м сложена осадками Верхнебакинского и Нижнехазарского водоемов.

В верхнем плейстоцене, в связи с мощным покровным оледенением (вюрмское олденение, начашееся 115 и закончившееся 10 тысяч лет назад) северной части Евразии до современных отметок 45(50) м впадину заняли воды Нижнехвалынского (Раннехвальнского) бассейна (50-40 тыс. лет назад), отложившие глины и пески, которые поступали с окружающих пространств. В наиболее пониженных местах они прерываются озерными, соровыми и пойменными отложениями.

После фазы максимального разлива Нижнехвалынского моря наступило по этапное сокращение этого бассейна.

После предельного отступления Нижнехвалынских вод в конце плейстоцена, в сяязи с новым усилением похолодания того же ледниковья, территория до современной горизонтали 0 м вновь заливалось Верхнехвалынским

(Позднехвалынским) морем (18-16 тыс. лет назад), которое поверхность Чингирлауского района, однако, не затронуло. К началу голоцена (12-10 тыс. лет назад) отступило и оно.

Геологически самой молодой в районе является поверхность Букеевской синеклизы (прогиба), то есть северной части Прикаспийской низменности, освободившаяся от вод Нижнехвалынского бассейна 40 тысяч лет назад. В это время в Европе появился человек разумный - *Homo sapiens L.,* 1758 (древнейшие находки в Африке - 130 000 лет назад, а недавно прошло сообщение, что возраст этих самых древних останков человека (подвид: человек разумный старейший - *Homo sapiens idaltu*), найденных в Эфиопии в 1967 году, - 195 тысяч лет, они на 65 тысяч лет старше, чем ститалось раньше: в Западной Азии - более 90 000 лет назад), который примерно 28 тысяч лет назад окончательно вытеснил неандертальцев (населявших Землю на протяжении миллиона лет). Появление здесь человека разумного знаменовало начало позднего палеолита, в пределах которого еще первые 12 тысяч лет он сосуществовал с культурой неандертальцев - носителями среднепалеотической или так называемой мустьерской культуры.

В результате сложной истории геологического развития, длительных процессов поднятия и опускания отдельных участков поверхности (вследствие перемещения солей на больших глубинах), она в пределах района оказалась сложенной древними морскими и более молодыми континентальными осадочными отложениями, имеющими возраст от триасового периода мезозойской эры до современного. Поверхность Подуральского плато сложена отложениями писчего мела, мергеля и опок. Повсеместно распространены глины, суглинки. Для склонов южной экспозиции плато характерны массивы аллювиальных песков. В связи с этим, в районе имеются месторождения писчего мела, мергеля, кирпичных глин.

Литературы

Петренко А.З., Джубанов А.А., Фартушина М.М., Иркалиева Р.М., Рамазанов С.К., Сдыков М.Н., Дарбаева Т.Е., Кольченко О.Т., Чернышов Д.М. Природно-ресурсный потенциал и проектируемые объекты заповедного фонда Западно-Казахстанской области. - Уральск: ЗКГУ, 1998. - 176 с.

Андрющенко О.Н. Естественно-исторические районы Прикаспийской низменности (Междуречье Волга-Урал) //Тр. геогр. фак. Белорус. ун-та. Минск, 1958. - С. 137-219.

Методические указания по ведению Летописи природы в особо охраняемых природных территориях со статусом юридического лица. Утвержденный Комитетом лесного и охотничьего хозяйства Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан от 18 апреля 2007 года №156

Петренко А.З., Джубанов А.А., Фартушина М.М., Иркалиева Р.М., Рамазанов С.К., Сдыков М.Н., Дарбаева Т.Е., Кольченко О.Т., Чернышев Д.М. Зеленая книга Западно-Казахстанской области. Кадастр объектов природного наследия - Уральск: изд-во РИО ЗКГУ, 2001. - 194 с.

Салихов Т.К., Салихова Т.С., Берденов Ж.Г. Географическое положение и рельеф территории проектируемого государственного природного резервата «Бокейорда» Западно-Казахстанской области /Вестник Национального ядерного центра Республики Казахстана. - 2017. - № 3. – С. 103-108

УДК 574:504 (911)

КЛИМАТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЧИНГИРЛАУСКОГО РАЙОНА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Салихов Т.К. к.с.х.н., доцент
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Түйін

Мақалада Қазақстандағы қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне байланысты агрометерологиялық жағдайларды талдау негізінде зерттелген. Батыс Қазақстан облысы Шыңғырлау ауданының зерттелген аумағының қазіргі кездегі климаттық жағдайының нәтижелері мен талдаулары жасалған.

Summary

The article is based on the analysis of agro-meteorological conditions related to environmental issues in Kazakhstan. The results and analysis of the current climatic conditions of the studied area of Shyngyrlau district of West Kazakhstan region are made.

Многолетний режим погоды на территории района начал формироваться и изменяться по мере последовательного окончательного перехода ее частей в континентальный режим в соответствии со складывавшимися общими глобальными климатическими условиями геологических этапов.

Долговременное временное изменение климата связано с изменениями положения материка Европы в результате его перемещения, как по широте так и по отношению к океанам. На изменения климата, кроме того, оказывали влияние горообразовательные процессы.

Пока весь палеозой в составе древнего Европейского континента данная территория находилась в приэкваториальной части южного полушария, затем весь мезозой постепенно смещалась к северу последовательно в составе Еврамерики, Пангеи и Лавразии, а к началу кайнозойской эры уже в составе Евразии вплоть до плиоценовой эпохи палеогенового периода, она непрерывно находилась под морскими водами. Поэтому, пока окончательно не освободилась от морских вод Акчагыльского бассейна северная часть входящая в Подуральское плато, говорить о климата нет смысла, так как он зависел от географического положения территории современной Прикаспийской тектонической впадины на протяжении разных отрезков геологического времени.

Причины последовавших позже крупных и неоднократных колебаний уровня Каспийского моря-озера за довольно короткий в геологическом отношении плиоцен-плейстоценовый период, а также в голоценовое малое ледниковье, кроются, главным образом, в изменении климата. Характерно, что начало каждой крупной трансгрессии Каспия совпадало с фазами значительного похолодания климата, а освобождение территории из-под воды сопровождалось сильным иссушением климата.

В пределах отдельно взятых ледниковых и межледниковых эпох для их климатов также характеры смены похолоданий и потеплений. Во время

последнего значительго вюрмского оледенения они также неоднократно сменяли друг друга.

Повышение температуры, таяние ледников и разрушение ледниковых покровов началось 14 тыс. лет назад. Это потепление климата имело глобальный характер. Оно сопровождалось деградацией вюрмских ледниковых покровов, но и этот процесс не был монотонным. На его фоне происходили колебания температуры, частые наступления ледников, изменения уровня Мирового океана, высоты снеговой линии в горах, площади долинных ледников. Исчезновение Скандинавского ледникового покрова произошло около 9 тыс. лет назад, то есть в начале голоцена. Голоцен обычно делят на пять климатических периодов:

1) арктический и субарктический - конец оледенения и начало послеледниковья. В этом периоде (9-8 тыс. лет до н.э.) в связи с начавшимся потеплением произоило не только исчезновение покровных ледников, но и заметное сокращение площади тундры в Европе. Сюда вновь начали распространяться березово-сосновые и таежные леса.

2) бореальный - прохладный и сухой . Тогда таежные леса продолжали оттеснять тундру к северу. За ними следовали широколиственные леса, которые заняли Южную и отчасти Среднюю Европу.

3) атлантический - теплый и влажный. Около 6 тыс. лет назад, начался так называемый климатический оптимум, который отождествляют с данным периодом. В атлантическое время климат был теплее современного. Во время голоценового оптимума теплый и влажный климат господствовал на всем земном шаре.

4) суббореальный - теплый и сухой (ксеротермический). Он продолжался около 2 тыс. лет (от 2500 г. до 500 г. до н.э.) и отличался похолоданием. Поэтому в этом периоде отмечается некоторое смещение всех ландшафтных зон к экватору, наступление горных ледников, усиление ледовитости в высоких широтах, а в аридных областях - засушливости.

5) субатлантический - прохладный и влажный. Около 500 лет до н.э. начался этот прохладный и влажный период, который продолжается по настоящее время. В этот период произошло ухудшение климата, он стал более прохладным, количество осадков увеличилось. Началось развитие торфяных болот, наступление тундры на лес и леса на степь. Климат постепенно трансформировался в современный отличающийся большой океаничностью. О климатических изменения за исторический период судят на основе информации о голоде, наводнениях, заброшенных поселениях и миграциях народов.

В первые столетия нашей эрьы увлажнение и температура были близки к современным. Однако, приблизительно в IV-V вв. н.э. произошли изменения условий и до VIII в. в Европе климат был сухой и теплый. В это время началось сокращение торфяников и понижение уровня озер.

В период раннего Средневековья (от VIII в. до XIV в.) климат стал более мягким и теплым, произошло резкое уменьшение ледовитости северных морей.

В XIII-XIV вв. началось новое похолодание климата, постепенно увеличилась ледовитость северных морей, увеличилась и внутрисезонная изменчивость климата. Наметился переход к так называемому малому ледниковому периоду.
Характерная черта малого ледникового периода - поведение горных ледников. В конце XVI в. и в XVII в. развитие альпийских ледников достигло максимума. Около 1700 г. отмечалось некоторое отступление, именно в это время развивались ледники в Исландий и Норвегии, а в Щвеций максимум пришелся на 1710 г. Затем значительные движения ледников были отмечены около 1720 г. В течение 1760-1790 гг. продолжилось разрастание альпийских ледников, максимум их распространения был достигнут в 1820 г., он был сходен с максимумом 1600 г. Новый глобальный максимум горного оледенения в Альпах, Исландии, Норвегии, Северной Америке, Британской Колумбии и Патагонских Андах Южной Америки был отмечен в 1850 г. Наступление 1850-1860 гг. было последним глобальным перемещением горных ледников и оно знаменовало конец малого ледникового периода. Существует предположение, что малый ледниковый период связан с увеличением вулканических извержений, а также уменьшением концентрации CO_2 в атмосфере.
С начала промышленной революции, количество парниковых газов (в основном углекислого) в атмосфере возросло за счет хозяйственной деятельности человека, и особенно сжигания ископаемого топлива. Предполагается, что рост средней глобальной температуры после 1850 г. произошел, главным образом, в результате увеличения содержания в атмосфере углекислого газа и других парниковых газов антропогенного происхождения. Таким образом, последние 100 лет можно назвать периодом потепления климата.
Ряды измерений температуры воздуха имеются только для метеорологических станций, расположенных преимущественно в Северном полушарии. Они охватывают лишь немногим более одного столетия. Эти данные свидетельствуют, что за последние 100 лет средняя температура на земном шаре повысилась почти на 0,5° С. Эти изменения происходили также не плавно, а скачкообразно - резкие потепления сменялись относительно стабильными этапами.
О колебаниях климата в последней четверти XIX-XX в. судят на основе обработки прямых метеорологических измерений. В настоящее время имеются многочисленные свидетельства того, что потепление, последовавшее за малым ледниковым периодом, продолжалось в конце XIX - первой половине XX в. Это не только отступление горных ледников в Европе, Северной Америке и Азии, но и обработанные ряды метеорологических измерений.
В настоящее время, на основе обработки прямых метеорологических измерении обнаружено, что потепление, последовавшее за малым ледниковым периодом, продолжалось в конце XIX - первой половине XX в. С конца XIX в. по 1940 г. происходило потепление на всем Северном полушарии, величина которого составила не менее 0,6° С, затем, после некоторого периода похолодания, началось новое потепление, продолжающееся и в настоящее время.

Последующие похолодание 50-60-х годов было менее заметным. Это скорее колебание около некоторого значения температуры. Новый рост температура начался со второй половины 70-х годов. За период инструментальных наблюдений средняя глобальная температура земного шара в итоге увеличилась на 0,5° С.

Глобальный климат, который направленно изменяется в потепления, содержит более короткие ритмы периодических похолоданий и потеплений более мелкого масштаба. Он служит фоном для характеристики среднего состояния атмосферы Чингирлауского района, связанного с континентальном типом климата умеренных широт Северного полушария и преобладанием западного циркуляционного переноса воздуха тропосферы. За время наблюдений, на метеостанциях были получены средние многолетние показатели климатических элементов для района, а также их крайние значения, пределах которых возможны отклонения от средних значений, некоторые из которых используются в данной работе [3].

По классификации климатов, основанной на зависимости между географической зональностью и метеоролоическими элементами, и в которой для характеристики такой зависимости использованы суммы температур подстилающе поверхности и индексы сухости, Чингирлауский район находится целиком в пределах одной климатической зоны - в умеренно континентальной, недостаточно влажной.

Среднемесячная температура января здесь - 14,5° С, июля + 22,6° С, среднегодовая + 4,2° С; наибольшее среднемесячное количество осадков в июне (39 мм) и октябре (32 мм) наименьшее в январе (8 мм), среднегодовое количество осадков 268 мм. Эта часть района в пределах Падуральского плато и Уральской придолинной равнины по особенностям зимнего периода связана с климатической областью с умеренно суровой малоснежной зимой.

Характерна большая изменчивость климатических условий по отдельным годам. Везде четко выражены четыре сезона года.

Весной температуры воздуха нарастают быстро, однако эти потепления происходят скачкообразно с периодическими возвратами похолоданий вплоть до появления заморозков. Продолжительность весны в пределах температурных границ составляет всего лишь примерно полтора месяца. Весна здесь довольно засушливая. Осадки очень неустойчивы, в отдельные влажные годы, весной их выпадает в 3-4 раза больше нормы, а в сухие весны они или совершенно отсутствуют или выпадают в незначительных количествах.

Летом значительное облучение поверхности солнечной радиацией способствует иссушению почв и нередко способствует наступлению засухи. Общее увлажнение территории характеризуется значительной межгодовой изменчивостью: засушливые года чередуется с годами достаточного и даже избыточного увлажнения. Внутригодовое количество осадков также неравномерно, причем доля летних осадков по сравнению с зимними существенно больше. В летний период осадки выпадают при прохождении

фронтов циклонов в виде незначительных по величине дождей. Значительно количество ливневых дождей, во время которых может выпадать более месячной нормы осадков за один дождь. Так рекордное количество осадков за один ливень было зарегистрировано в районном центре 4 июля 1973 года и составило 53,5 мм. В то же время продолжительность засушливого периода иногда достигает до 1,5-2 месяцев. Лето в целом характеризуется преимущественно ясной, сухой и очень жаркой погодой.

Осенью характерны меньшие, чем летом, амплитуды температуры воздуха, увеличение облачности, уменьшение осадков. Падение температуры от месяца к месяцу происходит сначала медленно, к концу осени оно возрастает, а в презимье температура падения вновь замедляется. В ноябре среднее месячнье температуры воздуха становятся отрицательными. В отдельные годы могут быть существенные изменения в количестве осадков: от полного отсутствия их до обильных дождей.

Зимой часто наблюдаются антициклоны, охлаждение воздуха в которых усиливается влиянием снежного покрова и служит причиной суровых морозов. Вместе с тем в январе и феврале возможны оттепели с положительными температурами. Зима характеризуется преобладанием пасмурной погоды. С началом зимнего периода начинается установление устойчивого снежного покрова. Он образуется в среднем первой декаде декабря. В годы с ранними зимами он образуется значительно раньше средних многолетних сроков - уже в первой декаде октября, а в годы с поздними зимами значтельно позже - во второй-третьей декадах января.

Литературы

Андрющенко О.Н. Естественно-исторические районы Прикаспийской низменности (Междуречье Волга-Урал) //Тр. геогр. фак. Белорус. ун-та. Минск, 1958. - С. 137-219.

Методические указания по ведению Летописи природы в особо охраняемых природных территориях со статусом юридического лица. Утвержденный Комитетом лесного и охотничьего хозяйства Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан от 18 апреля 2007 года №156

Салихов Т.К., Салихова Т.С. Оценка климатических условий проектируемого государственного природного резервата «Бокейорда» Западно-Казахстанской области /Вестник Восточно-Казахского государственного технического университета им. Д.Серикбаева. - 2017. - № 4. - С. 18-27

УДК 574:504 (911)

РЕЛЬЕФ И ГИДРОЛОГИЯ ЧИНГИРЛАУСКОГО РАЙОНА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Салихов Т.К. к.с.х.н., доцент, Салихова Т.С. ст. преподаватель

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Түйін

Батыс Қазақстан облысы Шыңғырлау ауданында жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесінде гидрографиялық желінің қазіргі кездегі жағдайына талдау жасалып, аумақтың жер бедерісі зерттелді.

Summary

As a result of research in the Chingirlau district of the West Kazakhstan region, an analysis of the current state of the hydrographic network was carried out and the topography of the territory was studied.

Территория Казахстана обладает уникальным набором ландшафтных комплексов: от пустынь до высокогорий и экосистем внутренних морей. В условиях нарастающих темпов экономического развития страны и усиления использования природных ресурсов актуальным становится вопрос дальнейшего совершенствования системы территориальной охраны природы. Те же условия определяют необходимость дальнейшего развития сети особо охраняемых природных территорий как действенной системы сохранения биологического разнообразия государства [1].

Цель исследования: изучение рельефа местности и состояния гидрографической сети территории Чингирлауского района Западно-Казахстанской области.

Рельеф. Чингирлауский район расположен на юго-востоке Восточно-Европейской равнины и занимает Подуральское плато и уральскую придолинную равнину (рис.1).

Самая высокая точка района - гора Шыбынды имеет отметку 273 м и расположена на востоке района к северу от пос. Отрадное недалеко от границы с Россией, самая низкая - урез у реки Илек у границы с Бурлинским районом 63 м над уровнес моря.

Поверхность района представляет собой увалисто-холмистую равнину, ограниченную крутыми уступами и расчлененную долинами рек Илека, Шынгырлау и их притоками, а также, верховьями рек, стекающих отсюда в Прикаспийскую низменность. Водоразделы рек Калдыгайты, Шийли, Булдурты часто расположены, на отметках выше 200 м абсолютной высоты. Для рельефа района характерны увалы, созданные галокинезом (поднятием солей с больших глубин к поверхности), эрозионные останцы (особенно по южной границе плато), имеющие относительные высоты 40-60 м), холмы и сопки различной высоты. В результате интенсивной деятельности поверхностных вод, рельеф Чингирлауского района отличается самой густой горизонтальной и самой глубокой вертикальной расчлененностью в крае.

На востоке района в верховьях реки Шынгырлау Подуральское плато представляет собой мелкохолмистую равнину с мягкими склонами. Здесь развита хорошо разработанная, густая овражно-балочная сеть. Густая овражно-балочная сеть развита и вдоль долины реки Елек на холмистой равнине относительной высотой холмов 20-50 м. В верхней части водосбора реки Ащы рельеф среднехолмистый, с относительными высотами холмов 15-25 м, ниже по течению он представляет собой слабоволнистую равнину с слабо

разработанной, средней густоты овражно-балочной сетью. Для южной окраины Илеко-Шынгырлауского водораздела характерны плосковерхие останцы разной величины, отстоящие от основного массива плато. Среди крупных форм рельефа заметное место занимают, расположенные на юге района выраженнье в рельефе структуры галогенеза - солянокупольные поднятия, две сравнительно крупные уникальные наклонные эоловые равнины. Они широко известны под названиями - пески Караагаш и Аккумы. Уникальность рассматриваемых наклонных эоловых равнин определяется их расположением в пределах Подуральского плато, которое представляет собой самую древнюю поверхность территории области.

Наклонные эоловые равнины сложены дельтовыми наносами, отложенными в древности реками. Затем, в течение длительного времени, эти массивы подвергались эоловой переработке.

Особенностью данных аллювиально-дельтовых отложений, расположенных на склонах южной экспозиции, является большая амплитуда колебаний отметок абсолютной высоты их нижних и верхних частей на сравнительно коротких расстояниях. Наклонная равнина, на которой расположена лесная дача Караагаш, имеет абсолютные высоты от 100 до 150 м, а песчаный массив Аккумы - от 100-140 м. Нижние отметки этих массивов имеют одинаковый уровень, что свидетельствует о синхронном развитии этих территорий на фоне поднятий соляных куполов в плейстоцене и голоцене.

Южнее песчаного массива Караагаш находится фрагмент северной окраины песков Кок Узеккум с эоловым рельефом.

Еще одной характерной особенностью двух наклонных равнин можно считать, хотя они имеют существенные индивидуальные различия, единый план размещения основных элементов: болот, рек, эоловых песчаных массивов и крупных лесных колков.

В первом случае на западе наклонной равнины вверхней части располагается избыточно увлажненная поверхность Былкылдак, дающая начало небольшой речке Саркырама. Восточнее их, в верхней части той же наклонной поверхности, находится песчаный массив Жаршагыл, ниже которого (за счет значительного увлажнения поверхности подземным стоком, зона питания которого связана с находящимся выше песчаном массиве) расположился реликтовый лесной массив Караагаш.

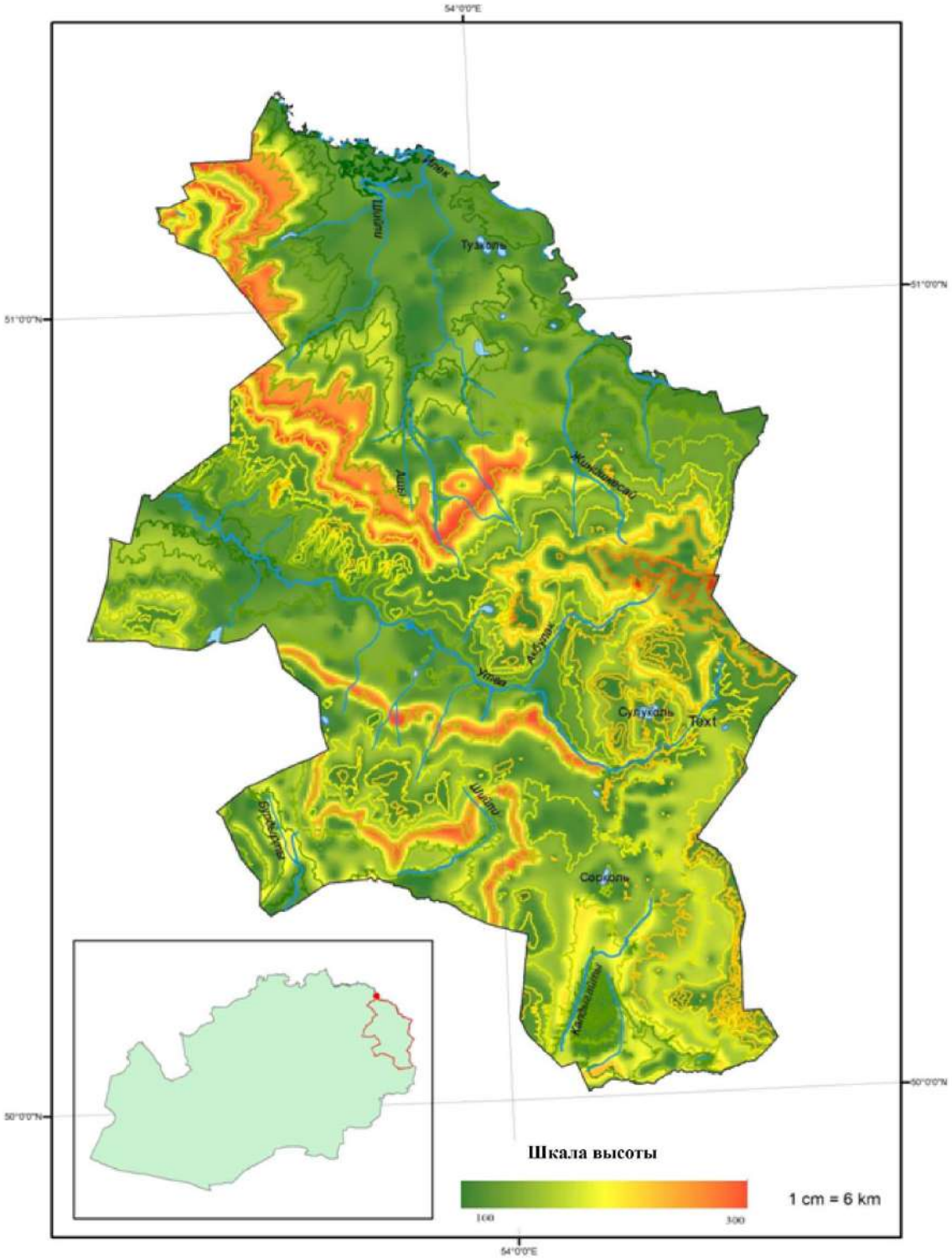

Рисунок 1 – Физико-географическая карта Чингирлауского района ЗКО

Во втором случае имеют место все перечисленные ландшафтные элементы и их взаиморасположение аналогичное. В верхней части поверхности западной части более обширной наклонной равнины размещается болото Киндыкты, питающее истоки реки Куагаш. К востоку от них на наклонной поверхности

находится песчаный массив Аккумы, который в основании склона формирует переувлажненную поверхность с реликтовым лесом Каратал [2].
В настоящее время эти две равнины отличает еще один существенный элемент - находящийся в основании западной части урочища Караагаш, ниже болотистой поверхности Былкылдак, обширный влажный солончак. Он, вероятно, имеет антропогенное происхождение, являясь следствием подъема грунтовых вод в результате строительства плотины пруда ниже истока реки Саркырамы. Иначе невозможно объяснить наличие на его поверхности сети хорошо накатанных, а теперь непроходимых проселочных дорог.
Следует подчеркнуть, что в питании истоков рек Саркырама и Куагаш принимают участие не только заболоченные территории, но и песчаные массивы. Истоки обеих речек находятся на их стыках. К тому же обе реки в пределах наклонных равнин получают питание на всем протяжении контакта их долин с песчаными массивами, а река Саркырама некоторый отрезок пути дренирует еще и западную окраину песного массива Караагаш.
Предсыртовой уступ занимает территории вдоль долины реки Илек до пос. Жанакуш, а вдоль долины реки Шынгырлау до пос. Торыатбас (Марксизм), где отметки абсолютных высот колеблются от 63 м до горизонтали 100 м. Поверхность представляет собой слабоволнистую придолинную равнину с негустой оворажно-балочной сетью. После окончательного освобождения Полуральского плато от морских вод эти части более обширной Зауральской наклонной равнины представляли собой заливы более поздних наступлений вод Каспия.
Фрагмент песчаного массива Кок Узеккум, пески Жаршагыл и Аккумы, а также разбитые песчаные пространства, распространяющиеся к северу до озера Сулуколь в верховьях реки Шынгырлау, характеризустся эоловым рельефом. Здесь преобладают бугристые пески высотой 3-5 м, среди которых часто встречаются рядовые пески и котловины выдувания.
Для песков поверхности плато и окраин песчаных массивов Жаршагыл и Аккумы характерны многочисленные небольшие песчанье холмики, образованные деятельностью подземного грызуна - слепыша гигантского. Его выбросы придают мелкобугристый характер равнине и пастбищам, затрудняют движение по дорогам.
Поверхности Подуральского плато и Уральской придолинной равнины в районе осложнены также отрицательными и положительными формами рельефа, созданными в результате перераспределения колоссальных масс солей в древних глубинных осадочных слоях (галокинезом). Этот процесс и тектонические движения создали большое количество холмов и увалов разных типа, лиманные, озерные и озерно-соровые понижения. Обычные для плоских водораздельных пространств, степные блюдца (микрозападины), вероятнее всего имеют суффозионное происхождение, возможно в сочетании с карстовыми процессами. Вдоль рек развиты закономерные комплексы рельефа речных долин.

Гидрографическая сеть. На территории района получили развитие речные системы малых и мелких степных рек. Реки Илек и Шынгырлау с притоками относятся к бассеину Каспийского района верховья рек, берущих начало на водоразделе находящегося к югу от реки Шынгырлау, и стекающих по южному склону Подуральского плато относятся к внутреннему (местному) бессточному бассейну Байгутинской впадины, то есть они несут воды в котловины озер, которые находятся далеко за пределами Чингирлауского района [42].

Самый крупный водоток в районе - река Илек. Эта трансграничная река несет свои воды не только из соседней Актюбнской области, а также протекает вдоль всей границы района с Россией. Река вступает на территорию района в 12 км к востоку от пос. Ульгули, а выходит за его пределы в 2 км ниже по течению (к западу) от пос. Талдысай. Пойма Илека - двухсторонняя, преимущественно высокая. Ширина поймы нередко составляет 1,5-2,0 км, ее поверхность изрезана старицами, суходолами и другими образованиями. Высокая пойма используется для создания систем искусственных лиманов. Низкая, ежегодно заливаемая часть поймы прерывистая, переходит с одного берега на другой. Ее ширина на левом берегу редко превышает 100 м. Русло реки хорошо разработанное, корытообразной формы, шириной 70-120 м, изобилует отмелями, осередками и пляжами. Коэффициент извилистости по длине реки меняется мало и составпяет среднем 1,5. Берега обрывистые, сложены суглинками и супесями. Размывы берегов выражены на всем протяжении реки. Часто отмечаются выходы грунтовых вод. Дно песчаное, на отдельных участках песчано-галечное и суглинистое.

На территории района р. Илек принимает несколько пересыхающих летом левых притоков (приняты во внимание только левые притоки на территории Западно-Казахстанской области).

Выше по течению от пос. Жанакуш впадает р. Жинишкесай (длина 47 км)

Ниже по течению от пос. Ащысай впадает р. Ащы (длина 70 км). Она берет начало на Подуральском плато в 4,5 км к юго- востоку от пос. Манабай. В 15 км от истока заканчивается верхнее течение реки (падение 33 м). Самую большую часть (39 км) р. Ащы составляет среднее течение (падение 26 м), заканчивающееся в 16 км (падение 6 м) от места впадения в р. Илек. В верхнем течении, незначительная по площади, пойма прерывистая, переходит с одного берега на другой. На остальной части реки она двухсторонняя, переходящая в об ширную пойму р. Илека. Ширина поймы составляет 0.2-0,5 км, а в непосредственной близости к пойме р. Илека на участке длиной 3,5 км она достигает 1 км. На большем своем протяжении русло хорошо разработан, имеет V-образную и корытообразную форму и глубину вреза 5-15 м. Берега крутые, реже обрывистые. На последнем 1.5-2.0 километровом участке характерно слабо выраженное русло, наличие сталиц и мелких протоков. Коэфицент извилистости русла по длине реки изменяется мало и составляет в среднем 1,2. Эрозионная деятельность выражена слабо. Выходы грунтовых вод по правому берегу отмечаются почти по всей длине водотока. Река представляет собой

чередование плесов и больших сухих перекатных участков. Верхний 6-километровый и 1,5-километровый приустьевые участки сухие. Плесы короткие (0,2-1,0 км) и имеют глубину до 2 м. Дно суглинистое, в среднем и нижнем течении местами супесчаное, в плесах заиленное. Река Ащы принимает несколько мелких притоков. В 19 км от истока в нее впадет справа овраг Курсай (длина 28 км), в 24 км - слева овраг без названия (длина 14 км), еще через 10 км впадает правый приток - р. Агатан (длина 15 км), далее в 13 км ниже по течению впадает левый приток - р. Ащеклак (длина 24 км), а в 5 км от устья впадает самый крупный левый приток р. Шийли (длина 49 км). Характер поймы, русла и дня притоков, как и у отмеченной выше реки Жинишкесай, сходен с рекой Ащы, только летом они напоминают большие балки.

Другая крупная река района - река Шынгырлау (общая длина реки 290 км, из них 140 км она протекает по территории Чингирлауского района), рассекающая Подуральское плато с юго-востока на северо-запад. Берет начало в 6 км к северу от пос. Отрадное в южном основании известнякового массива Шыбынды. Первые 42 км от истока река представлена верним течением, а на остальном протяжен средним течением (оно заканчивается у с.Бактарал Ким юго-западу от г.Аксай в Бурлинском районе).

Река имеет слабо выраженную высокую пойму шириной до 2 км, которая заливается не ежегодно и в различной степени. Низкие, ежегодно заливаемые участки поймы обычно переходят с берега на берег и обычно приурочены к вогнутым берегам излучин, их длина может доходить до 500 м, ширина редко превышает 100 м. Русло хорошо разработанное, имеет обычно образную V-образную форму и глубину вреза 5-10 м. Берега крутые и умерено крутые, редко обрывистые. Коэффициент извилистости русла изменяется от 1,2 в верхнем течении, до 1,5 - в среднем течении. Эрозионная деятельность выражена слабо. Выходы грунтовых вод встречаются в основном по левому берегу и связаны, главным образом, с карстовыми явлениями. Дно супесчаное и суглинистое с песчано-галечными перекатами и отмелями, в плесах заиленное. Река представляет собой ряд коротких и глубоких плесов, раздепенных мелководными заросшими перекатными участками. Река Шынгырлау принимает ряд мелких притоков, основная часть которых представляет собой крупные овраги и балки. В верхнем, течении главная река принимает 5 таких более или менее заметных левых притоков, а 8 км ниже от истока правый приток - овраг Голый Яр (рис.8), далее Ушсай. В среднем течении ниже пос. Лубенки впадает справа р. Акбулак (Приложение Б), а ниже р. Каиындысай (длина 30 км). Далее слева впадают балки Кельтесай, Куагашсай (длина 16 км), Жыландысай (длина 12 км), Дукынсай (длина 16 км). Далее ее справа впадают балка Туратбасысай, балка без названия (длинна 12 км). Завершает систему притоков ручей Шанды (длина 18 км) в 10 км выше по течению от пос. Белогорка.

На юге Чингирлауского района реки местного бессточного бассейна Байгутинской впадины представлены лишь своими верховьями.

Вдоль западной окраины песков Аккумов протекает р. Калдыгайты, отрезок которой, от истока болоте Киндыкты до слияния с р. Карасу в пределах Каратобинского района, известен как р. Куагаш (длина около 30 км). Река Куагаш имеет хорошо разработное русло, часто с обрывистыми берегами, дно основном песчаное, редко суглинистое. Далее к северо-западу расположено верхнее течение и начало среднего течения р. Шийли - левого притока р. Булдурты, средняя часть верхнего течения находится на крайнем юго-западе района. Пойма у р. Шийли, берущей начало в 1,0 км к северу от пос. Акший, здесь отсутствует, русло разработано слабо, плесы соединены узкими мелководнычми участками. Коэффициент извилистости русла 1,1. Дно супесчаное, нередко с песчано-гравийными отмелями и косами. Река принимает левый приток - балку Карасулысай (длина 12 км).

Участок р. Будурты имеет слабо выраженную двустороннюю пойму, шириной до 3 км. Русло разработано умеренно, коэффициент извилистости 1,1. Дно суглинистое и супесчаное, с песчаными отмелями косами. Р. Булдырты образуется слиянием балок Былкылдак и Жосалы в 1.0 км северу от пос. Аксуат.

Чингирлауский район богат озерами, пойменными старицами, часто встречаются соры. Однако, целом озерность района незначительная. В таблице 1 представлены непересыхающие озера водораздельных пространств района, каторые размещены в ней в порядке убывания площади.

Таблица 1 - Характеристика непересыхающих озер Чингирлауского района площадью свыше 1 км^2

Озеро и его местоположение	Площадь	Длина	Ширина
1. Сорколь. 22 км от пос. Ардак	3,48	4,4	1,19
2. Сорколь. 16 км сев.- зап. пос. Алмазный	2,99	2,1	1,6
3. Косколь. 13 км зап. пос. Илекшар	1,52	1,6	1,2
4. Акколь. 5 км юг.-зап. пос. Чингирлау	1,19	1,6	1,0
5. Сулуколь. 11 км сев. пос. Акшат	1,10	1,7	1,0
6. Шоптыколь. 11 км зап. пос. Акшат	1,02	1,7	0,8

Широкой известностью пользуются три уникальных обширных переувлажненных участка, известных как болота Былкылдак (основная его часть находится в соседнем Сырымском районе), Киндыкты и как лесная дача Карагаш. Все они расположены на юге района.

Литературы

Салихов Т.К., Салихова Т.С. Геологическая и гидрологическая оценка территории проектируемого природного резервата "Бокейорда" Западно-Казахстанской области /Гидрометеорология и экология. - 2017. - № 3. - С. 146-153

Петренко А.З., Джубанов А.А., Фартушина М.М., Иркалиева Р.М., Рамазанов С.К., Сдыков М.Н., Дарбаева Т.Е., Кольченко О.Т., Чернышев Д.М. Зеленая книга Западно-Казахстанской области. Кадастр объектов природного наследия - Уральск: изд-во РИО ЗКГУ, 2001. - 194 с.

УДК 574:504 (911)

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ШЫҢҒЫРЛАУ АУДАНЫНЫҢ ЖЕР РЕСУРСТАРЫ

Салихов Т.Қ. а.ш.ғ.к., доцент
Л.Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается структура земельных ресурсов Чингирлауского района Западно-Казахстанской области и их распределение по различным формам хозяйствования. В статье даны рекомендации по рациональному использованию земельных ресурсов. Описывает роль сельского хозяйства в экономике и регионе в целом. В статье приведены статистические данные о размерах сельскохозяйственных угодий и интенсивности изменения удельного веса каждого типа земель.

Summary

This article discusses the structure of land resources of the Chingirlau district West Kazakhstan region and their distribution in various forms of management. The article gives recommendations on the rational use of land resources. Describes the role of agriculture in the economy and the region as a whole. The article gives statistical data on the size of agricultural land and the intensity of changes in the specific gravity of each type of land.

Жер ресурстары - материалдық құндылықтарды құрудың маңызды алғышарты және табиғи негізі болып табылады. Жер ресурстары аумақтың көлемімен және сапасымен: рельефі, топырақ жамылғысы мен басқа да табиғи жағдайлар жиынтығымен сипатталады.

Жер ресурстарын ұтымды пайдалану ауыл шаруашылығы және тұтастай ел экономикасында үлкен маңызға ие. Адамның өндірістік қызметінің салаларында жердің рөлі бірдей емес. Өнеркәсіпте ол фундамент немесе өндірістің орналасуы үшін кеңістіктік операциялық негіз ретінде жұмыс істейді. Ауыл шаруашылығында өнімді өндіру жердің сапалы күйімен, табиғаты мен оны пайдалану шартымен байланысты. Ол ауылшаруашылық өндірісінің үдерісі мүмкін болмайтын маңызды өндірістік күш.

Ғасырлар бойы тәжірибе көрсеткендей, кез-келген мемлекеттің өміршендігі мен өркендеуінің негізгі көздері оның жер ресурстары және онда тұратын адамдар болып табылады [1].

Ауыл шаруашылығындағы ерекше және негізгі өндіріс құралы ретінде жердің басқа өндіріс құралдарынан ажыратын бірқатар сипаттамалары бар. Олардың ең бастылары:

- жер - басқа өндіріс құралдары сияқты адам еңбегінің нәтижесі емес, ол-табиғат өнімі;
- жер - өндірістің таптырмайтын құралы, ол кеңістікте шектеулі;
- жер - тұрақты орналасуымен сипатталады (орны тұрақты);
- жер өндіріс құралы ретінде басқа табиғи ресурстармен тығыз ынтымақтастықта пайдаланылады - су, күн энергиясы, ауамен және т.б;

- жер - өндірістің басқа құралдарына қарағанда моральдық және физикалық тозуға аз ұшырайды;
- жер - планетадаға барлық тіріні сақтаудың негізі.

Ауыл шаруашылығында жер топырақ жамылғысы, сулары және өсімдіктерімен ерекше орынды алады. Жер еңбекті қолдану саласы. Адам жерге әсер еткен кезде, ол физикалық және химиялық қасиеттерінің (құнарлылығының) арқасында, өсімдіктердің өсіп-өнуін және ауыл шаруашылық мәдениеттері өнімін қамтамасыз етеді.
Жер ауыл шаруашылығының негізі болып табылады, онда өндірістің және көбеюдің экономикалық процестері табиғи процестермен араласады. Қолданыс деңгейіне байланысты тозатын, жойылып кететін, және ақыр соңында жарамсыз болатын басқа өндіріс құралдарынан айырмашылығы, жер ұтымды пайдаланылатын болса үнемі жақсарып, жаңа қасиеттерге ие болады, оның құнарлылығы артады. Осындай жерді қайталап пайдалану рұқсат етіледі, себебі топырақ құнарлылығы, оған адамдардың дұрыс әсер етуі арқылы біртіндеп өсуі мүмкін.
Жерде қалалар, ауылдар және басқа елді мекендер, зауыттар, жолдар, электр станциялары және т.б. орналасқандықтан - жер тұру орны және кеңістіктік негіз болып табылады. Кен өндіру өнеркәсібінде жер өзіндік қойма түрінде жұмыс істейді. Оның қойнауынан көмір, мұнай, газ және көптеген басқа да пайдалы қазбалар мен метал емес шикізат алынады. Ауыл шаруашылығы өндірісінде жер негізгі өндіріс құралы болып табылады. Жер - табиғаттың өнімі және адамның өндіріс процесіне қатысқаннан кейін ғана ол ауыл шаруашылығы өнімдерін жасау кезінде негізгі өндіріс құралы ретінде әрекет етеді. Өндіріс құралдарының көмегімен адам жер бетінде әрекет етеді және ол қазірдің өзінде еңбек нысаны болып табылады. Өндірістің негізгі құралы ретінде жердің басқа да өндіріс құралдарынан айтарлықтай айырмашылығы, ерекшеліктері бар.
Ауыл шаруашылығы өндірісі және орман шаруашылығында жер бір мезгілде үш бір-бірімен байланысты формада әрекет етеді:
- ауыл шаруашылығы мен орман шаруашылығының өнімдерін өндіретін кеңістіктік негіз;
- өсімдік және басқа да өнімдерді алу мақсатында топырақ пен өсімдіктерді қайта өңдеу арқылы адам қызметінің бағытын белгілейтін еңбек объектісі;
- сыртқы ортадағы белгілі бір жағдайларда адам өз қызметінің нәтижелерін - өнімді алатын еңбек құралы (құралдары).
Сондықтан ауыл шаруашылығында жер - өндірістің негізгі құралы. Классикалық экономикалық теорияның негізін қалағандардың бірі, XV ғасырдағы ағылшын экономисі Уильям Петит «еңбек - бұл әке және белсенді байлық принципі, ал жер - оның анасы» деп тұжырымдаған.
Елдің экономикасының жетекші салаларының бірі болып саналатын ауыл шаруашылығындағы жер ресурстары өндірістің негізгі құралы болып табылады. Жерді қалай пайдаланудан, еліміздің ауыл шаруашылығы өнімдерін

өндіру бойынша экспорттық әлеуеті де, елдің азық-түлік қауіпсіздігі де байланысты болады.

Бүгінде Шыңғырлау ауданының жер көлемі 7,2 мың шаршы шақырымды алып жатыр, яғни 720 мың гектарды құрайды. Барлық облыс аумағының 4,8 % алып жатыр. Ол облысымыздың солтүстік – шығысында орналасқан және солтүстігінде Ресейдің Орынбор облысы, шығысында Ақтөбе облысы Қобда ауданымен, оңтүстігінде БҚО Қаратөбе, Сырым аудандары және батысында Бөрлі аудандарымен шектеседі Ауданның жер бедері Орал маңы үстірті мен Орал аңғары жазығының маңын алып жатқандықтан әртүрлі болып келеді. Бұл өңірдің жері солтүстік-шығыстан бастап неғұрлым биік болып басталып, оңтүстік – батысқа қарай аласара береді. Ауданның шығысындағы Отрадный ауылының солтүстігінде осы өңірдің ең биік нүктесі – Шыбынды тауы жатыр. Оның биіктігі теңіз деңгейінен 273 м. Ауданның ең төменгі нүктесі – Бөрлі ауданымен шектес Елек өзенінің жарлауыт беттерінде орналасқан, бұл ара теңіз деңгейінен 63 м биікте жатыр. Ауданның жер беті жонды – төбелі жазықты құрайды. Ал Елек, Шыңғырлау өзендері мен олардың суайрықтары жарқабақты, биік кемерлі болып келеді. Жер бедерін сипаттағанда тоқталып өтетін ірі нысандардың арасында ірі еңісті, бірегей эолды жазық – Қарағаш және Аққұм құмды алабы бар. Бұл алаптарда құмды жер бедерімен қатар батпақ, өзен, ірі орман шоқтары орналасқан.

Ауданның дала өзендері де негізінен ормансыз және аз сулы болып келеді. Көпшілігі тұрақты ағыны болмағандықтан жаз айларының соңына қарай кеуіп те қалады. Бұл өзендерге Шыңғырлау, Ащы өзендерінің жоғары және орта ағыстары, Жусалы, Қуағаш және басқа да кішкене өзендердің жоғары ағыстары жатады.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардан Шыңғырлау ауданында «Ақ-Құм» мемлекеттік табиғи қорықша мен «Қара-Ағаш» мемлекеттік аңшылық шаруашылық резерваты бар. Ақ-Құм жергілікті маңызы бар мемлекеттік табиғи қорықша 1992 жылы құрылған және 7,5 мың гектар жерді алып жатыр. Ол Аққұм құмды массивін, Қандықты, Сегізсай, Қаратал шатқалын қамтиды, болашақта Баянас шатқалымен шекарасы 9,0 мың гектарға дейін артады.

Құмды массивтің аумағы айтарлықтай биологиялық алуантүрлілікке ие, онда өсімдіктің 243 түрі бар, оның 56-сы Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген және аймақтың сирек кездесетін және құрып кету қаупі төнген түрлеріне енгізуге ұсынылған.

Аққұм құмдарының оңтүстік, солтістік және батыс бөлігінде Кіндікті және Қаратал шатқалдары орналасқан, олар көлдік типтегі батпақты ойпаттарда орналасқан орман массивтері болып табылады. Олар көптеген сирек кездесетін өсімдік түрлері үшін баспана болып табылады. Құмды массивтің батыс бөлігінде Сезізсай шатқалында аралас бұта қауымдастығы бар қайынды көктересті сай орманы орналасқан.

Аққұмның жануарлар әлемі ормандық, далалық және шалғындық түрлерінің қоспасы арқылы ерекшеленеді. Мұнда жабайы жануарлардың 100- ге жуық

түрлері, соның ішінде құстардың 60 түрі, сүтқоректілердің 20 түрі, бауырымен жорғалаушылар мен балықтың 7 түрі және қосмекенділердің 3 түрі таралған. Қызыл кітапқа енгізілген ең құнды құстар тіршілік етеді: дуадақ, безгелдек, су соқыр т.б.

Құмды массив аумағы – аумақтың маңызды ландшафттық резерві. Болашақта Баянас маңындағы аудандардың есебінен қорықшаның ауданын ұлғайту және оны мемлекеттік ландшафттық резервке қайта құру жобасы бар.

Қара-Ағаш – мемлекеттік аңшылық шаруашылық – 1971 жылы құрылған. Ол Бұлдырты өзенінің жоғарғы жағалауында 17,7 мың гектар жерді алып, Қара-Ағаш орманың (900 га) және іргелес Шыңғырлау ауданының Бигулы құмды массиві аймақтарын қамтиды. Шаруашылық аумағында 138 өсімдік түрлері анықталды, солардың арасында солтүстік орман түрлері басым, дала және шөлдік аз. Жануарлар әлемінде сүтқоректілердің 20 жуық түрі (кеміргіштер, түлкі, қорсақ, қабан, ергежейлі егеуқұйрық, бұғы және т.б.), 50 жуық дала және дендрофильді құстар – үкілер, дала бүркіті, бозторғай, дуадақ т.б. басқалар жиі кездеседі.

Қазіргі таңда Қараағаш аумағында облыстық маңызы бар аңшылық шаруашылықтары құрылған. Аңшылық шаруашылығының бай ландшафты және биологиялық әртүрлілігі мұнда мемлекеттік қорықша кешенін құру қажеттілігін тудырады [2].

201 жылдың 1 қаңтарында халық саны 15,4 мың адам болды, ол БҚО халық санының 2,5 % құрайды. Аудан орталығы Шыңғырлау ауылы, ондағы халық саны 8,1 мың адам. Ауданның әкімшілік-аумақтық бөлімі 8 ауылдық округтер (Алмаз, Ащысай, Ақбұлақ, Ақтау, Қарағаш, Ақшат, Ардақ, Шыңғырлау) мен 25 ауылдық елді мекендер кіреді. Ең ірі ауылдық округ – Шыңғырлау – ауданы 111992 га жерді алып жатыр [3].

Қазақстан Республикасының жер қоры оның мақсатына сәйкес мынадай санаттарға бөлінеді:

1. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер;
2. Елді мекендердің (қалалардың, елді мекендердің және ауылдық елді мекендердің) жерлері;
3. Өнеркәсіп, көлік, байланыс, ғарыш қызметі, қорғаныс, ұлттық қауіпсіздік және басқа да ауыл шаруашылығына арналмаған жерлер;
4. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, демалыс, рекреациялық және тарихи-мәдени мақсаттағы жерлер;
5. Орман қорының жері;
6. Су қорының жері;
7. Резервтік жерлер[4].

Бүгінде нарық жағдайында жер ресурстарын пайдалану мәселелері пайда болды. Олар жердің барлық санатына тән, мысалы: ауылшаруашылығы мақсатындағы жерлерде ауданның барлық дерлік аумағында жер сапасының нашарлауының тұрақты үрдісі байқалып, топырақ құрамындағы гумустың, қоректік заттар, өсімдік жамылғысының түр құрамы және оның өнімділігінң

азаюы азық қоры потенциалының төмендеуіне әсер етті. Ауыл шаруашылығы алқаптары деградация мен ластануға ұшыраған және құнарлылығын қайта қалпына келтіру қабілетін жоғалтады [6].

Жер көлемінің өзгеруіне байланысты олардың трансформациясымен жер қорының құрамы айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды: жердің кейбір түрлерінің үлесі артады, басқалары азаяды.

1-кесте – Батыс Қазақстан облысы Шыңғырлау ауданының ауыл шаруашылығы жерлерін бөлу

№	Ауылдық округтер атауы	Жалпы аумағы (га)	Егістік	Көп-жылдық екпелер	Тыңый-ған жер	Шабын-дық	Жайылым	Бақша	Барлығы ауыл шаруашылығы жерлері
1	Алмаз	106285	26029	46,1	439,1	720,6	75663,2	7,4	102905,4
2	Ащысай	62794	25455	4,02	36,6	3330,0	31325,3	66,6	60217,52
3	Ақбұлақ	86666	26241	27,2	173,8	102,0	58117,0	-	84661
4	Ақтау	86947	26850	24,7	-	4592,0	53500,0	-	84966,7
5	Қарағаш	106839	18364	5,5	-	2457,0	82170,0	13,1	103009,6
6	Ақшат	81455	34985	32,1	6,02	192,0	41251,4	10,3	76476,82
7	Ардақ	80011	33553	8,6	-	352,3	44699,0	-	78612,9
8	Шыңғырлау	111992	38933	5,6	1,4	5212,0	60184,0	100,4	104436,4

Біз ауыл шаруашылығы алқаптарын пайдалану қарқындылығы тұрғысынан қарастырсақ ең қарқынды пайдаланылатын және жақсы қайтарым қамтамасыз ететін - егістік жерлер, содан кейін шабындықтар мен жайылымдар, содан кейін табиғи шабындық және жайылым учаскелері. Сондықтан, шаруашылықта жер пайдалану қарқындылығы дәрежесін бағалау үшін ауыл шаруашылық жерлерінің жалпы ауданындағы әр алқап түрінің үлес көрсеткіштері динамикада қарастырылуы тиіс[5].

Жердің сапасы өндіріс құралы ретінде топырақпен ғана емес, басқа да табиғи факторлармен (рельеф, климат, іргетас жыныстар және т.б.), сондай-ақ адамның экономикалық белсенділігіне байланысты анықталады. Сондықтан, жер сапасын есепке алу кезінде, жердің өзіндегі өзгерістер, жердің уақыт пен кеңістіктегі дамуы туралы өнеркәсіптік-генетикалық жіктелуі беріледі.

Ауыл шаруашылық жерлерін пайдалану тиімділігін арттыру үшін келесі ұсыныстарды жүзеге асыру қажет:

- Топырақ, геоботаникалық, рекультивация, агрохимиялық және басқа да зерттеулер жүргізу және жерді сапалы бағалау бойынша жұмысты жалғастыру.
- Ауыл шаруашылығында пайдалануға жарамдылығы бойынша ауыл шаруашылығы алқаптарын жіктеуді жүзеге асыру.
- Жер сапасын тұрақты мониторингілеу жүйесін қайта құру.
- Мелиорациялық жерлерді қалпына келтіру жөніндегі шараларды әзірлеу және іске асыру.

Әдебиеттер

1. Гендельман А. М. Научные основы землеустройства и кадастра. /Гендельман А.М., Крыкбаев М.К. – Алматы, 2004. – 172 с.
2. Салихов Т.К. Эколого-географическая оценка территории Чингирлауского района Западно-Казахстанской области. Монография /Астана: Идеал-НС, 2018. – 182 с.: с илс.
3. Салихов Т.К., Алибаева М.Т., Салихова Т.С., Каукиев К.К.Изучение почвенного покрова Акшатского сельского округа Западно-Казахстанской области на основе применения ГИС-технологий /Межд. научно-практ. конф. «Геосистемный подход к изучению природной среды Республики Казахстана». Ас-тана: ЕНУ им. Л.Н.Гуми-лева, 2018. - Т. 1 - С. 58-63
4. Республика Казахстан. Законы. Земельный кодекс Республики Казахстан. [Офиц. текст]: 2003 год 20 июня: -Алматы: Юрист, 2012.
5. Статистический сборник. Управление статистики ЗКО, г. Уральск, 2012. – 160 с.
6. Ахмет А. С., Тулегенова Н.К., Салихов Т.К. Динамика изменения земельного фонда Западного Казахстана (Западно-Казахстанская, Атырауская, Актюбинская и Мангистауская области) /International Scientific and Practical Conference WORLD Science Proceedings of the conference «The Top Actual Researches in Modern Science», Vol. I. - Dubai, 2015. – 36-40 p.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ӨРКЕНДЕУ ҚАДАМДАРЫ

ӘОЖ 371.3

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ПӘНДЕРДЕГІ ТУРБУЛЕНТТІ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ КОНЦЕПЦИЯЛЫҚ ТӘУЕЛДІЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ

Қошаманова Ғ.Ә. (оқытушы)
М. Өтебаев атындағы Жоғары жаңа технологиялар колледжі, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В работе изложена концепционная зависимость турбулентного изменение общественных дисциплин в учебном процессе. Историко-общественные равномерное связанность при необходимых и достаточных условиях описывают преподнесение обьективных материалов учащимся. Замечен обусловленность внутренних и внешних исторических событий относительно на факторизациях мирового масштаба.

Summary

The paper outlines the conceptual dependence of the turbulent change in social disciplines in the educational process. Historical and social uniform connectivity under necessary and sufficient conditions describes the presentation of objective materials to students. The conditionality of internal and external historical events is noticed relative to the factorizations of the world scale.

Жалпы орта білім, арнайы мамандандырылған білім беру жүйелеріндегі қоғамдық пәндердегі көптеген өзгерістер оқу бағдарламаларына ендірілуде. Қоғамдық пәндердің мемлекеттік құрылымдардағы идеологиялық ұстанымды қалыптастыратындығы белгілі концепция. Тарих пәні – дүниежүзілік тарихы, Қазақстан тарихы, Орта ғасырлар тарихы, Қоғамтану ғылымы – адам және қоғам, заң, саясаттану, әлеуметтану, мәдениеттану сияқты концепциялық идеологиялық блоктарға бөлінген ауқымды мемлекеттік жүйелі механизмінен

тұратындығы да белгілі. Жаңартылған оқу бағдарламаларын жасаудың барысында кездескен қоғамдық пәндердің құрылымындағы баспалдақты-сатылы байланыстағы тәуелділіктердің ламинарлы режимнен турбулентті режимге өткен кезеңдерін саяси тұрғыдан алғандағы қажеттілік деп түсіндік. Иньективті түрдегі тәуелділіктер – көп аргуметті бейнелеулермен байланыс орнатуы қиындық тудырады. Ғылыми – әдістемелік тұрғыдан алғандағы критерийлер ортағасырлыр тарихы мен дүниежүзі тарихы, Қазақстан тарихы арасындағы иньективті сәйкестендірудің, ал әлеуметтану, саясаттану бағыттарымен жүйеленген түрдегі тақырыптық сәйкестендірудегі мәселелердің қойылуын қамтиды. Оқушының түйсігіне жеткізудің, ынталандырудың креотипті анализін қоғамдық ғылымдар институтының зерттеушілері де жіті бақылай отырып, мұхиятты түрде хаостық жүйеленбеген түрдегі концепцияны ұсынбайды. Дербес жағдайларды анализ жасайтын болсақ, мысалы: Қазақ даласындағы заң жүйесінің қалыптасу тарихы, көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет [1,2] – дүниежүзілік мерзімдік периодтардағы тарихи ішкі, сыртқы оқиғалардың қажетті және жеткілікті шарттарын қанағаттандыратындығын оқушыға толықтай дәлелдеулермен келтірілген. Осы орайда, саяси-экономикалық тұрғыдағы тәуелділік, қаржы құрылымындағы мемлекеттік жүйедегі [3,4] реакциялардың тарихи-құқықтық концепциялармен тығыз байланысты екендігін оқушыға логикалық, фактілі тұрғыдан дәлелдеуді басшылыққа алу міндеті оқытушыға – мұғалімге жүктеледі.

Әдебиеттер

Кенжалиев З. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет. Алматы, 1997; Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 2-том. Алматы, 1999.

Кенжалиев З. Оқыту үдерісінде қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде құқықтық тәрбие беру әдістері. Ұлт тағылымы. №4. Алматы, 2010. – Б. 35-38.

Кошаманова Г.А. О финансовых структурах государственной системы//Сборник научных статей МНК «Литературно-научный мир второго учителя мира аль-Фараби». Часть- I. Шымкент: ЮКГПУ. – 2020. – С.86-87.

Галкин А.А., Котов В.Н., Красин Ю.А., Меньшиков С.М. Капитализм сегодня: Парадоксы развития. – М.: Мысль – 1989. – 315 с.

ӘОЖ

СҰЛТАНБЕК ҚОЖАНОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

ОҚМПУ, PhD доктор А.П.Мыңбаева

Резюме

В статье рассматриваются вопросы благосостояния, труда, творчества, годы преподавания, педагогические взгляды общенационального лидера, общественного деятеля С. Кожанова. С. Кожанов гордость нашей нацией, который заботился о будущем нашей страны.

Summary

The article deals with issues of well-being, labor, creativity, years of teaching, pedagogical views of the national leader, public figure S. Kozhanov. S. Kozhanov is the pride of our nation, who cared about the future of our country.

Ұлтымыздың жанашыры болған қоғам қайраткеріміз, ағартушылық қызметпен де айналысқан ұлы тұлға Сұлтанбек Қожанов педагогтік қызметпен де айналысты. Қоғамдық-саяси жұмыстармен араласа жүріп, бала болашағы үшін алаңдап, ұстаздық қызметке де ден қойды. Осы орайда орта мектеп, кәсіптік оқу орындарында басшылық қызметте жүріп аянбай еткен аудармашы, публицист, ұстаз болды. Ұстаздық қызметінде ұйымдастырушылық қабілетпен көзге түскен жас ғалым, Қазақ-қырғыз институтының іргесін қалады.

Мемлекет және қоғам қайраткері, ұстаз, ғалым, публицист Қожанов Сұлтанбек 1894 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Созақ ауданы, Ақсүмбе ауылында туған. Түркістандағы 4 сыныптық орыс-түзем бастауыш мектепті, 3 сыныптық қалалық мектепті, Ташкент мұғалімдер семинариясын тәмамдаған. Саяси қызметін Ташкент қаласында семинария оқушыларынан құрылған «Кеңес» атты астыртын жастар ұйымын құрудан бастаған. 1917 жылы көктемде Ташкентте Мұстафа Шоқай, Қ.Қожықов, Қ.Болғанбаев, С.Ақаевпен бірге «Бірлік туы» газетін шығарды. Түркістан автономиясына қызу қолдаушылық танытып, оны кеңес өкіметінің әскер күшімен құлатуын жергілікті халықтың өзін-өзі билеу құқығын аяқ асты етушілік деп бағалады. Өлкеде кеңестік билік тұсында орын алған ашаршылыққа қарсы күресте белсенділік танытты. С.Қожанов жаңа заман амалына сай 1920 жылы коммунистік партия қатарына қабылданып, үлкен қызмет баспалдақтарынан өтеді. 1920-1924 жылдары Түркістан компартиясы ОК мүшесі, Түркістан орталық атқару комитеті төрағасының орынбасары, Түркістан республикасының ішкі істер халық комиссары, Халық ағарту халық комиссары, «Ақжол» газетінің редакторы болады. «Ақжол» – Түркістанның іргелі елдік газеті болды. Ол «Жаңа өріс» газетінен бастау алды. Газет 1920 жылы 7 желтоқсанда жарық көрді. Алғашқы редакторы – С.Қожанов қайраткердің беделі мен елшілдігі арқасында аз жылда мұнда М. Дулатұлы, Ж.Аймауытұлы, А. Байтасұлы, Б.Сүлейұлы, Т.Шонанұлы, Х.Болғанбай т.б. азаматтар топтасты. 1922 жылы Түркістан Алаш көшбасшыларының бірі, ұлт ұстазы А.Байтұрсынұлының 50 жылдық мерейтойын лайықты атап өтті. «Шолпан», «Сана» журналдары «Ақжол» бағытын ұстанды. Аталған басылымдарда С.Қожанов «Тоқпақ», «Тарпаң», «Замандас» деген бүркеншіктермен мақала жазып тұрды. «Ақжолда» шыққан Сұлтанбектің «Жақындық па, жалақорлық па?», «Қазақша сауық кеші», «Менің жауабым», «О литературном языке и терминологии» атты еңбектерінен қаламгерлік пен өткенді танудағы ұстаным, шығармашылдықты бағамдау, руханиятты қадірлеу айқын аңғарылады [1].

1921 жылы Халық ағарту комисары болып қызмет атқарған уақытында ұлттық мектептерді көбейтуді, ана тілінде білім беретін мекемелерді көбейтуді көздеді. Қазіргі таңда С.Қожановтың әлі де зерттелу үстіндегі шығармашылығы жайында біршама еңбектенуді қажет етеді. Ұстаздық жұмыстың алдында халық

комиссарының орынбасары болып та қызмет атқарды. 1921-1922 жылдары мектептер ашты. Осы уақыттарда қоғам қайраткері мынадай мәселелерге көңіл бөлді: жер мәселесі, оқу-ағарту, ұлт мәселесі. Сол кездегі қоғамдық жұмыстармен айналысып жүрген Ғ.Мұратбаев, Е.Кежебеков, С.Мұқанов, Ж.Арыстанов, З.Қоңыратбаев сынды жастарды демеп, қол ұшын созып, оқуға қабылдады.

С.Қожановтың өзіне тән басты қасиеттерінің үлгі боларлық жағы негізгі міндеттерін атқарумен қатар қоғамдық, ғылыми-шығармашылық жұмыстармен байланыстырып отырды. Сонымен қатар А.Байтұрсыновтың мерейлі тойын ұйымдастырды, М.Жұмабаевтың өлеңдер жинағын бастырып шығарды. Осындай сүбелі оқиғалардың куәгері болып көптеген жұмыстар атқарды. Осы уақыттарда игі істерін атасақ, бастауыш сыныпқа арналған «Есептану құралы» атты оқулығы (1924) мен «Түркістанның Кеңестік Автономиясының он жылдығына» атты орыс тіліндегі зерттеуі (1928) жеке кітап болып жарияланды. Қайраткердің еңбектері бүгінгі күнге дейін маңызын жоймай, педагог-ғалымдарға маңызды деректер ретінде де пайдаланып келеді.

Қазақ халқын ілім-білімге жетектеген Сұлтанбектің халық алдындағы абыройлы тірлігі шындықты шырылдап айта білуінде, шындықтың ащысы мен тұщысының біршамасы білім беру саласына байланысты айтылды. Осы ретте С.Қожановтың ойларына, тұжырымдарына тереңнен қарап көрелік.

Ол өзінің 1921 жылы «Ақ жол» газетінде жарияланған «Қармақшы мектебі» (№15.16.01.Тоқпақ) атты шағын ғана мақаласында ағарту саласындағы үлкен мәселелерді ортаға салады. Ашылғанына айдан астам уақыт өтсе де «...hешбір оқытылған оқу жоқ. Балалар келеді де тоңып-тоңып қайтып кетеді. Мұғалімдер болса, биылғы Шымкенттегі қысқа уақыттық курстан оқып шыққан «жігерлі» жастарымыз. Бұлардың қолдарындағы куәнамасы мен мұғалім деген аттары болмаса, бітірген істері, оқытқан оқулары шамалы» болып отырған мектептің, осы мектептің интернатындағы аянышты жағдайды аяусыз әшкерелейді. Мақалада аталған кемшіліктерге көз салынып, ол мектептердің де орыс мектептері секілді қатарға қосылуын талап етеді. Бұл кезеңде Халық ағарту комиссары қызметінде болған тұлғаның аталған мәселелерді жай көтермегені белгілі, тиісті шара қолданып, Қармақшы шәкірттерінің білім жолындағы кедергілері жойылды.

С.Қожанов ұлттық мектептер ашқан соң, бар күш-жігерін, осы мектептерде қалай білім берсек, алған білімдерін іс жүзінде қолданса дегендей, шаруа ғылымын үйретететін кәсіби еңбекке баулитын мектептерді ашуды да ойластырды. Оқуды ана тілінде жүргізуді міндеттеді. Біз бұдан қазіргі жаңартылған білім беру бағдарламасының мазмұнына ХХ ғасырдың басында-ақ ел азаматтары, ұлт жанашырлары идея тастағанын байқаймыз. Яғни, бүгінгі таңда білім беру реформасына өзгеріс енгізу бәсекеге педагог даярлауды мақсат етті және тұлғаны өмірлік жағдаятқа бейімдеуді қарастырады. С.Қожановтың да айтпағы осы мәселе еді. ХХ ғасырдағы көтерілген тақырып әлі де өзекті. Дәлелді сөздермен айту үшін мына пікірді келтіруімізге болады: «Жас буын оқи

да алуы керек. Еңбектен қол үзбеу керек. Жұртқа жалпы еңбекке қатыса алатын, бәлкібасшы болып, бірге істесе алатын болып әзірлеуі керек. ...құрғақ білім, жатқа алған кітап, жатқа алған тілмен жұмыс бітпейді, жаңа дүние жасалмайды, мақсат орындалмайды, іс керек, істей білу керек». Айтпағы алған біліміңді іске жарат, нақты дағдыда ұлттық мүддесі үшін қолдана білуің керек дегенді [2,161]. Байқағанымыздай, қазіргі білім беру жүйесінде көптеген өзгерістер болды. Жоғарыда атап өткеніміздей білім беру мазмұны өзгертіліп, теориялық білімді практикамен ұштастырса, өмірде қолданса, алған білімі текке кетпесе деген мақсатпен жасалған жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес келеді.

Енді келесі мақала атауларына назар аударсақ. «Келешектің иесі – жастар, керектінің үлкені – оқу», «Жас буын – жаңа жұрт жолға түсіңіздер?», «Міндет ауырлады, шығу керек», «Ұлт мәселесі – іс мәселесі». Автордың қай еңбегін алсақ та сол кезеңдегі стиль мен Қожанов қолтаңбасы айқын көрініп тұр, көзбояушылық орнатып жүрген кісілерге қарата отырып, мақалаларымен түйрей келе сөзбен соққы беріп отырды. Халық арасында жүрген шала сауатты, атқамінерлерге «Ақ жол» газетінде [3] (№236, 2.11.1922) «Тоқпақ» деген псевдониммен жарияланған мақала көлемді. «Келесіні сөз қылғанда, келешекке әзірленуді сөз қылғанда, кімнің болса да көзде тұтатыны – жас буын»,-деп түсінетін автордың айтпақ басты ойы бүгінгі күнді ғана емес келешекті ойлайтын қоғамның басты тірегі жас буын деп ойлайды. Алайда сол ел үмітін ақтайды деп білетін жас өркеннің жағдайы қаламгердің баяндауынша: «басқалардан айырықша тұрмысы жайсыз, тәрбие ісі жөнсіз, барсыз, бассыз, оқусыз, білімсіз, hешкімді әзірліксіз қылып отырған қырғыз-қазақ еңбекші-кедейлерінің жас буыны». Одан әрі аштық апатын тартып жатқан, сандалып жұмыссыз жүрген, балалығын байлауда өткізіп жатқан жас буынның келешегіне қатты алаңдаушылық білдіреді. Жастар жайын қозғағанда Қожановтың тағы бір назар аударған тұсы олардың білім алудағы бағытын да баяндап өтеді. Назар салайық: «Қырғыз-қазақ жастары оқу жайына келсек, мектеп жағына келсек: талапкер бар да - оқу жоқ, балалар бар да - кітап жоқ, шәкірттер бар да – молда жоқ». Бұл жазылған ойлар тәуелсіз елімізде де әлі де айтылып келе жатқан сыни пікірлер деуге болады. Қаншама мықты қазақ жігіттер жұмыс таппай кезекте тұрғаны, босып жүргені, жастықпен бұзықтық жасап жүргені қаншама. Бұндай қорлықтан шығатын жолды автор былай деп көрсетеді: «...шет жұрттың зорлығынан тапқан құлдықтан құтылу үшін жастарды оқыту, тәрбиелеу керек». Құлдыққа түскен қазақтың жас өркеніне білім мен тәрбиені қатар беру арқылы бұл азаптан құтылуға болады деп білетін Қожановтың да, қазіргі қазақ қоғамының да ойы бір деп білеміз. Бір сөзбен айтқанда «Қырғыз-қазақтың сорына тышып келген надандық, білімсіздіктен» құтқаратын жол білім беру, бала оқыту екенін ертерек ұқты, жұртшылыққа да дер кезінде ескертті, бұл жайтты бүгін де нықтап айтсақ артық болмас.

А.Байтұрсыновтың «бастауыш сыныпта баланы ана тілімен оқыту керек» деген пікірін С.Қожанов қос қолын көтеріп қолдап, бала тек ана тілінде білім алу керектігін шегелеп айтты.

«– жеткіншек ұрпақтың ойын қалыптастыратын шеберхана, егер болашақты қолдан шығарып алғың келмесе, оны қолда берік ұстау керек»,-деген өсиеті еріксіз еске түсе береді. Болашақты терең ойлаған, жеткіншек тәрбиесіне, білім беру саласына бей-жай қарай алмаған оның жоғарыда айтылған ойларын одан әрі тереңдете түсетін жазбалары «Қырғыз-қазақ институты һәм мектеп мәселесі» деген тақырыппен жарияланған еңбегінде де жалғасын тапқан. «Еуропалықтар мектебінде тәрбиеленіп, мұғалімдікке әзірленгендер қала тұрмысына жаттығып, қазақ тұрмысына жуыса алмай, үйкүшік ботадай тамды айналақтап жүр», бұл да ақиқат шындық, алайда Сұлтанбек Қожанов үміті келесі бір шәкірттерде: «Осы кемшіліктің бас емі қырғыз-қазақ институтының ішінен табылмақ. ...Ақиреттің тозағы мен намазға айдаудың орнына дүние тұрмысы, шаруа талабы жұртшылыққа бас-көз болып, ел ішіне сіңіп, елмен бірге жасап, көсемдік қылатын – ұлт мұғалімдері». Ташкент қаласында тұңғыш ашылған қырғыз-қазақ институтының түлектері жайында айтылған үміт пен сенімге толы қайраткер Қожанов үміті ақталды. Ұлт мұғалімдері жайында айтқанда алты алаштың ардақтысы, көзі тірісінде ұлт ұстазы атанған, Сұлтекең сынды қайраткердің үлгі-өнеге алған адамы Ұлы педагог Ахмет Байтұрсыновтың «Әуелі біз елді түзеуді бала оқыту ісін түзеуден бастауымыз керек», - дейтін аманатына адал болған Қожанов еңбегін бағамдадық. Ол бала оқытуды бір күн де назардан тыс қалдырмады. Бала – біздің болашағамыз дегенді үнемі есте ұстады. Қазақ поэзиясының падишасы, алаш ұранды әдебиеттің көрнекті өкілі Мағжан Жұмабаевтың мұғалім туралы берген бағасы, оның қоғамдағы рөлі туралы айтқан пікірі де бүгінгі уақытпен жалғасын тапқандай. Сол кездің өзінде «Педагогика» (оның ішінде психология да жан-жақты қамтылған) атты оқулық жазған ақын: «Еліміздің азғана жылдық ояну дәуіріне баға беру үшін алты алаштың баласы бас қосса, қадірлі орын мұғалімдікі» - деп қадап-ақ айтқан қағидасы бар екен. Бас ұстаз Ахаңның, ақын Мағжанның ұстаз жайлы айтқан қанатты ойын еске алып жатқан себебіміз, ұлт мектебінің жанашыры, жас ұрпаққа білім беруді бәрінен биік қойған Қожановтың еңбектері өлшеусіз.

Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті жыл сайынғы халыққа жасайтын Жолдауларында білім беру, мұғалім мәртебесі жайында да үнемі айтып, ескертіп отырады. Елбасының: «Бәрі де мектептен басталады. Біз мұғалім мамандығының беделі мен абыройын қайтаруға міндеттіміз» (2005) дейтін үндеуі өткен ғасыр басында С.Қожанов бар өмірін арнаған ұстаздық өнер мен білім беру мәселесінің дәстүр сабақтастығын айқын көрсетіп бергендей.

Қазақстан жаңадан мемлекет болып, ел қатарлы өмір сүре бастаған кездерде отаршылдықтың салдарынан бұрындары қолға алынбай келген қыруар жұмыстарды басынан бастауына тура келді. Сондай жұмыстардың бірі ұлттық оқу-ағарту саласы болатын. Қазақ халқының жұрт қатарлы ел болып, қатарынан

қалмай, өзгеге құл болмай өмір сүруін қамтамасыз ететін саналы жастарды дайындау күн тәртібіне өткір қойылды. Міне, осы бір ұлттық ауқымдағы аса маңызды іске қазақ оқығандары түгелдей дерлік атсалысып, өздері атқарып жүрген жұмыстарын тоқтата тұрып, мектеп оқулықтарын жазуға кірісті. Ақын А.Байтұрсынов «Тіл құралын», «Әдебиеттанытқышты», ақын М.Жұмабаев «Педагогиканы», жазушы Ж.Аймауытов «Психологияны», ақын С.Сейфуллин «Қазақ әдебиетін», жазушы М.Әуезов «Әдебиет тарихын», теміржолшы М.Тынышбаев пен дәрігер С.Асфендияров «Қазақстан тарихын», т.б. жазуға мәжбүр болды. Міне осы кезде арифметика пәнінің қажеттілігін өтеу мақсатымен С.Қожанов орта мектепке арналған «Есептану құралы» (1924) атты оқулық жазды. С.Қожанов бұл саланы тереңнен игермесе де, зерттеуді қажет ететін нақты ғылым математика саласына да қалам тербеді. Көлемі 60 беттік оқу құралында ауылда өскен қазақ балаларына түсінікті тілмен қосу, алу, көбейту, бөлу амалдарынан бастап, бастапқы математикалық ережелер түсіндірілген. Тілі – қарпайым. 4 амалған кеңінен түсінік берген.

Сұлтанбек Қожановтың орта мектепке арналған «Есептану құралы» (1924) атты оқулығының мазмұны жайында толығырақ түсінік бергенді жөн санадық. Қазақ білім комиссиясы мақұлдаған, Орта Азия мемлекеттік баспасөз тарау мекемесінің бақылау мекемесінің қолдауымен Ташкент қаласында жарық көрген оқулық. Бұл оқулық Кеңес дәуіріндегі ана тілімізде жарық көрген алғашқы еңбектердің біріне жатады. Осы күнгі жарыққа шығып жатқан кітаптардың бәрі, оның ішінде бұл 1-інші бөлім есеп құралы да мінсіз, ешбір сыны жоқ деп айта алмаймыз. Бұлардың кемшілігін кеңде отырып, толық ажыратып болмайды. Қай жері олқы, қай жері кем екені іс жүзінде сыналмақ, жақсы-жаманын ажыратушы – бұл құралдармен қолданушы мұғалім жолдастарымыз болмақ»,-деп атап көрсетеді. Кітап негізінен алғанда келесі тақырыптар негізінде дайындалған, олардың реті төмендегідей: Санақ. Түрлі цифрлар. Қосу амалы. Кеміту амалы. Есеп амалдарының белгілері Һәм есептануда қолданылатын басқа белгілер. Көбейту амалы.

Түйіндей келе, ұлт болашағын ойлаған қоғам қайраткері, алты алаштың жанашыры С.Қожановтың елі үшін жасаған еңбектерін жас ұрпаққа айтып беру, ел алдындағы сол үшін жанын пида еткен ұзақ та мағыналы ұстаздық сапарын қазіргі тәуелсіздік таңымен бірге есейіп келе жатқан жас жеткіншектерге үлгі-өнеге етіп баяндау біздің міндетіміз саналады.

Әдебиеттер

http://alash.semeylib.kz
Қойшыбаев Б. Сұлтанбек Қожанов. Алматы, «Қазақстан». 2007, 370 б
Ақжол //№236, 2.11.1922 ж

УДК

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ РАЗРЯДОВ МЕСТОИМЕНИЙ В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Ералиева М. Гр.113-27
Научный руководитель: Молдалиева Д.А. к.ф.н. ЮКГПУ

Түйін

Бұл мақалада қазақ және орыс тіліндегі есімдіктердің түрлері салыстармалы түрде қарастырылады .

Summary

The article discusses the comparison of the categories of pronouns in the Russian and Kazakh languages .

Местоимение как в русском , так и в казахском языках называются слове, которые указывают на предметы и их признаки , но не называют их , не определяют их содержания. В русском и казахском языках местоимение – часть речи , которая употребляется вместо имени существительного, прилагательного и числительного. В обоих языках местоимение отличается отвлеченностью значений , не имеют в своем состове суффиксов и приставок , им свойственны формы частей речи , в роли которых они выступают .

В русском языке грамматическое число имеют только указательные, вопросительные и притяжательные местоимения (Какие? Чьи?) , а в казахском языке все местоимения, употребляющиеся вместо существительного, изменяются по числом; в ркссском языке все местоимения изменяются по родом, а в казахском языке по родом не изменяются .

Все местоимения русского и казахского языков делятся на разряды: личные– жіктеу, возвратные – өздік , притяжательные – нет , указательные – сілтеу, определительные – жалпылау , вопросительные – сұрау , относительные –нет , отрицательные – болымсыздық , неопределенные – белгісіздік .

В казахском языке мы находим те же разряды , что и в русском языке , с той лишь разницей, что в казахской грамматике так называемые “притяжательные местоимение” не вступают в качестве самостоятельного разряды, а определительные местоимения выступают под названием “обобщающие местоимения”.

Личные местоимения в обоих языках имеют единственные и множественные число и склоняются . В русском языке в зависимости от того, какого рода обозначают личные местоимения я , ты , слова , зависящие в предложении от этих местоимений и изменяющиеся по родом, принимают форму мужского и женского рода . Так как слова в казахском языке не изменяются по родам, то все части речи , связанные с личными местоимениями, независимо от того, указывают ли эти местоимения на мужской род или на женский, употребляются в одной и той же форме. В обоих языках личные местоимения в предложении главном образом бывают подлежащим или дополнением.

Указательные местоимения в обоих языках указывают на предметы и их качества . В русском языке указательные местоимения изменяются по родам,

числам и падежам как прилагательные. В казахском языке все указательные местоимения изменяются по падежам, числам, склоняются как существительные. И в том и другом языке указательные местоимения выражают оттенки пространственных отношений .

Возвратным является местоимение в русском – себя, в казахском – өз. В русском языке себя имеет форм лица , числа и падежа. В казахском языке “өз” не соответствует русскому “себя” и изменяются по лицам принадлежности и склоняется только в соединении с притяжательными аффиксами.

Вопросительно - относительные местоимения как в русском так и в казахском языке может быть употреблено со значением вопроса или без вопросительного значения . Если в русском языке кто относится к одушевленным предметам , а что – к неодушевленным , то в казахском языке кто относится только к человеку , а не ко всем кроме человека .

В русском языке притяжательные местоимения мой, твой, наш, ваш, свой изменяются по родам, числам и падежам и согласуются с существительными . В казахском языке притяжательные местоимения передаются при помощи родительного падежа личных местоимений . В казахском языке существует ещё форма принадлежности –нікі, -дікі, -тікі.

Отрицательные местоимения в обоих языках употребляются только в отрицательных предложениях. В таких случаях казахские отрицательных местоимения требуют налигия в предложении отрицательных аффиксов слов «жоқ», «емес», ма-ме, па-пе, ба-бе.

Неопределенные местоимения в обоих языках образуются от вопросительно–относительных местоимений , в русском языке при помощи частиц –то, -либо, -нибудь, в казахском языке при помощи слов әлде, бір - деме/дене и т.д.

Учащиеся казахской школы на уроках русского языка с первого класса учатся употреблять в своей речи различные местоимения , но их системные изучение начинается толков в 6 классе. Изучение местоимений в казахской школе способствует овладию практическими навыками русской речи , что объясняется специфическими особенностями местоимений , выполняющий в речи исключительно важную функцию и по частоте своего употребления , занимающей первые место среди других частей речи.

Литературы

Турсунов Д., Хасанов Б. и др. Сопоставительная грамматике русского и казахского языков. Алматы, 1967

Сопоставительная грамматика русского и казахского языков. Алматы, 1966.

Турсунов Р.Т. методика преподавания русского языка. Алматы, 1974.

УДК 796

УРОК ФИЗКУЛЬТУРЫ В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ.

Гультураева Х.Ш. – студент группы 102-88.

Научный руководитель: Жуматаев О.К. – педагог магистр.
Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Резюме

С появлением в жизни человека физкультура стала частичкой культуры всего человечества. К развитию физкультуры можно отнести не только физическую подготовку человека к жизненным ситуациям, но и моральные, нравственные качества человека, которые сформировались с появлением и дальнейшим развитием физкультуры.

Summary

With the advent of human life, physical education has become a part of the culture of all mankind. The development of physical education can include not only the physical preparation of a person for life situations, but also the moral, moral qualities of a person that were formed with the advent and further development of physical education.

Для многих из нас опыт физического воспитания в начальной школе сформировался, из того как мы воспринимали этот предмет. Можно смело заявить, что для подавляющего большинства учеников урок по физической культуре является наиболее интересным. Для меня, занятия отличались от других школьных предметов своим содержанием, организацией и методикой. Именно уроки физкультуры надолго запомнились ярким и красочным содержанием. Они всегда проходили на правильном эмоциональном уровне и добрым отношением между учениками и учителем. Как становятся педагогами. Разные бывают пути. Для некоторых из нас это было больше связано с занятиями спортом, в различных секциях. Поэтому уже сложно представить жизнь без физической активности. Учитель физкультуры и его уроки отличаются от прочих школьных предметов. Ведь физкультурные занятия должны в себе содержать и пользу, и развлечение одновременно. Физическая культура- учебный предмет, который создает условия для формирования у школьников понятия культуры здоровья, здорового образа жизни и ставит следующие цели: формирование устойчивой мотивации к сохранению и укреплению здоровья, навыков самостоятельных занятий физическими упражнениями.

Физи́ческая культу́ра — область социальной деятельности, направ-ленная на сохранение и укрепление здоровья, человека в процессе осознан-ной двигательной активности. Это часть культуры, представляющая собой совокупность ценностей и знаний, создаваемых и используемых обществом в целях физического и интеллектуального развития способностей человека, совершенствования его двигательной активности и формирования здорового образа жизни, социальной адаптации путём физического воспитания, физической подготовки и физического развития. Не стоит путать два разных понятия: физкультура и спорт. Физкультура направлена на укрепление здоровья, а спорт направлен на получение максимального результата и спортивных наград. Хорошее здоровье в основном определяется правильным расположением, устройством, функциональной деятельностью всех органов тела, отсутствием предрасположений к каким-либо заболеваниям.

Нормальное физическое развитие — это изменение строения и функций организма ребенка с возрастом, происходящее в естественном соответствии с его ростом. Морфологические и функциональные изменения, происходящие в организме, очень сложны, но все же о нормальном или ненормальном ходе развития можно судить с достаточной степенью объек-тивности по некоторым показателям, которые внешне отражают этот про-цесс. Эти показатели — рост тела, вес и окружность грудной клетки. Они связаны с массой, плотностью и формой тела. По взаимосвязи этих факторов можно оценивать крепость телосложения ребенка. Кроме того, принимаются во внимание некоторые описательные (соматоскопическое) признаки (сос-тояние мускулатуры, степень жироотложения, форма осанки, половая зрелость) и физиометрические признаки — жизненная емкость легких, становая сила, сила сжатия кисти и др.

В младшем школьном возрасте у детей продолжает формироваться структура тканей, продолжается их рост. Темп роста в длину несколько за-медляется по сравнению с предыдущим периодом дошкольного возраста, но вес тела увеличивается. Рост увеличивается ежегодно Примерно на 4 см, а вес — на 2 кг. Поэтому этот возраст называют периодом округления.

Физическое воспитание детей дошкольного возраста занимает особое место в системе воспитания. Особенность этого периода состоит в том, что организм дошкольника обладает низкой сопротивляемостью неблагоприят-ным воздействиям среды, но вместе с тем быстро увеличивает свои адаптив-ные и функциональные возможности.

Огромное значение в осуществлении оздоровительных задач физичес-кого воспитания младших школьников имеют правильный выбор и проведе-ние игр, которые занимают значительное место в их деятельности. Игры должны помогать нормальному росту, развитию и укреплению костносвязоч-ного аппарата, мышечной системы и, в частности, формированию правиль-ной осанки. Поэтому для уроков физической культуры рекомендуются под-вижные игры, вовлекающие в разнообразную, преимущественно динамичес-кую, работу большие мышечные группы тела (мышцы спины и живота). Положительно влияют на здоровье детей 7—9 лет игры с бросанием, ловлей и метанием на дальность и в цель различных по форме легких предметов: волейбольных мячей, маленьких прыгающих и тряпичных мячиков, палочек, мешочков с крупнозернистым песком и т. д.

Следует избегать при проведении игр чрезмерных мышечных напря-жений, однообразных медленных движений. Проводя игры с умеренной и большой подвижностью, нужно укреплять органы дыхания, кровообращения, содействовать хорошему обмену веществ. Для этого надо проводить игры так, чтобы дети не переутомлялись; действия, требующие большой затраты сил и энергии, должны чередоваться с кратковременными перерывами, являющимися активным отдыхом. Игры с речитативами, пением, коллектив-ными возгласами помогают установке ритмичного, полного дыхания.

Игры должны благоприятно влиять на нервную систему детей. Надо предупреждать случаи чрезмерных нагрузок на память и внимание, а также возможные ссоры; игры должны содействовать, проявлению лишь положительных эмоций. При проведении игр следует учитывать общую нагрузку урока.

Уроки физической культуры в школе содействуют также эстетичес-кому развитию учащихся. Дети постепенно получают необходимые знания о правильном, гармоничном сложении и развитии тела; об изяществе дви-жений; о красоте поступков настоящих спортсменов, воспитанных на лучших традициях российского спорта. Важно прививать эти понятия с раннего возраста, тогда они прочно укоренятся и сохранятся на всю жизнь.

Целью уроков физкультуры в начальной школе является общее физическое развитие и оздоровление учеников, а также развитие самостоятельности, творческих способностей и общего мышления младших школьников. Перед учителем физкультуры стоят следующие общеобразовательные задачи: обучить младших школьников доступным для их возраста физкультурным знаниям, и двигательным умениям, навыкам и способам физической деятельности. А также применять полученные знания и умения в повседнев-ной практике. На уроках физкультуры детям стараются привить любовь к физическим нагрузкам, для общего поддержания себя в хорошей физической форме. Формируют отношение к своему здоровью и к здоровью окружаю-щих, как к ценности. Воспитывают у наших детей такие черты характера, как смелость, отзывчивость, коллективизм, исполнительность и честность. В отношении здоровья на уроках физкультуры уделяется внимание таким задачам, как: общее укрепление здоровья, поддерживание правильной осанки, профилактике и исправлению плоскостопия, профилактике заболе-ваний и стрессовых состояний, а также укрепление всестороннего физичес-кого развития и умственной работоспособности, развитие координации. Урок физической культуры в школе является ведущей формой организации учеб-ной работы. Он проводится по расписанию и с постоянным составом учеников. Учебная деятельность учителя и учащихся в значительной мере сосредоточивается на уроке. Вот почему качество подготовки учащихся во многом определяется уровнем проведения урока, его содержательной и методической наполненностью, его атмосферой. Урок физической культуры в школе решает задачи не только сохранения и укрепления здоровья, но и повышения уровня общительности, социальной активности ребенка.

В первом классе идет введение в школьную жизнь. На уроках физкультуры дети в основном обучаются различным спортивным играм и эстафетам. Теоретические занятия физкультурой в начальной школе проводятся в течении 3 – 5 мин. в рамках тематики текущего занятия. Для развития умений и навыков физкультуры проводятся строевые упражнения и физические упражнения, нацеленные на развития движений – это ходьба, бег, прыжки, метание, лазанье, упражнения в равновесии, простые акробатичес-кие и танцевальные движения,

лыжи и плаванье. При проведении спортив-ных игр и эстафет преследуются следующие цели: закрепление сформиро-ванных двигательных умений, развитие координации, развитие общей выносливости и гибкости.На уроки физкультуры в начальной школе отво-дится три часа в неделю. Один из уроков по согласию с администрацией школы часто заменяют на хореографию или ритмику. Родители обязательно должны принести медицинские справки, так как на уроки допускаются только школьники, которые по состоянию здоровья относятся к основной или дополнительной группам. Остальные могут посещать занятия по лечеб-ной физкультуре. Обязательно у деток должна быть удобная спортивная форма и обувь. Уроки физкультуры в начальной школе желательно проводить в игровой форме, так как это пробуждает интерес ребят к спорту. По теме «Легкая атлетика» лучше всего проводить подвижные игры с использова-нием бега, прыжков, метания мяча. Например, такие, как «Заяц без домика», «Попади в кольцо». Игр можно придумать множество. Задача уроков физ-культуры в начальных классах научить малышню правильной технике бега. Необходимо начинать с ходьбы, постепенно увеличивая скорость. Усиленное внимание надо обратить на работу рук и ног при беге. В результате ребенок должен уметь пробежать дистанцию 30 метров и уложиться в нормативы. На уроках я обучаю деток технике прыжков, хотя это и не предусмотрено программой. Мы начинаем с простого – с подпрыгивания и мягкого призем-ления. После перепрыгивание. Смысл которого научить ребенка разбежаться, оттолкнуться одной ногой от заданного места и приземлиться на обе. Метание начинаем с бросков теннисного мяча. Тут главное отработать технику броска и научить попадать в мишень. Уроки физкультуры в началь-ной школе должны привить детям любовь к спорту и приучить их вести здоровый образ жизни. Очень важно выработать в учениках сознательную и ежедневную потребность в физических упражнениях как потребность в работе, еде, сне. Ведь не секрет, что есть школьники, стремящиеся получить освобождение от уроков физической культуры и вместо этого посмотреть любую телепередачу, а то и просто подольше поспать. Наши ученики должны знать, как и сколько заниматься, какими упражнениями и видами спорта. Надо научить этому с самого начала, чтобы дети не причинили вред здоровью, не перегрузили себя. Они должны понимать, что без желания, стремления выработать в себе силу воли и настойчивости, вряд ли можно стать сильным и выносливым. Все зависит только от них.

литературы

Архипова Л.А. Методика преподавания физической культуре в начальной школе. Учебно-методическое пособие. М.: ТГУ, 2013. 264 с.

Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. Учебник для институтов физической культуры. М. Физкультура и спорт, 1991. 544 с.

Цатурова К.А. История физической культуры зарубежных стран: Учеб.-метод. пособие. СПб.: ГАФК им. П.Ф. Лесгафта, 1999. 187 с.

Чаленко И.А. Современные уроки физкультуры в начальной школе. Ростов н/Д., 2003. 255 с.

И. Н. Усов "Здоровый ребёнок"справочник педиатра 2-е издание,Минск «Беларусь»1994 г.

ӘӨЖ

ОСОБЕННОСТИ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ В КАЗАХСКОЙ ШКОЛЕ

Тастанбек Д. Гр.113-27
Научный руководитель: Молдалиева Д.А. к.ф.н. ЮКГПУ

Түйін

Бұл мақалада қазақ мектебінің орыс тілі сабақтарында жүргізілетін сөздік жұмыстарының ерекшеліктері қарастырылады.

Summary

This article discusses the features of vocabulary work in the Russian language lessons in a Kazakh school.

Слова в языке существуют не изолированно, а в связи с другими, поэтому учащиеся казахской школы должны изучать лексику русского языка во взаимосвязи, в сопоставлении, что облегчает процесс усвоения материала. В процессе обучение большое место должно отводиться семантике слова.

В русском языке большинство слов многозначно, усвоение которых вызывает трудности у учащихся казахской школы. Прежде всего учащиеся должны знать слово в прямом значении слова в переносном значении должны вводиться позднее.

При работе над словом в казахской школе необходимым является учет специфики родного языка, объяснение трудных для учащихся тем путем сопоставления материалов русского и казахского языков. Установление лексика – семантической типологии родного и русского языков помогает выявить трудности в усвоении словаря и наметить наиболее эффективные вида лексической работы .

В казахской школе при обучении русскому языку наряду с активным овладением лексикой, предусматривается усвоение и пассивные словаря . Активным словарем учащиеся пользуются для выражения своих мыслей, слова пассивного словаря помогают им понимать мысли, высказанные другими. Активный словарь образует ядро словарного запаса учащихся, пассивный – дополняет.

“ Единый лексический минимум для национальной школы ” содержит четыре тысячи слов русского языка, сущность лексического отбора состоит в том, что из необходимого множества слов отбираются только те, усвоение которых в первую очередь необходимо для достижения свободного владения языком . В “Единый лексический минимум входит лексика , которой учащиеся должны овладеть активно” .

Основным источником обогащения лексического запаса учащихся являются , во – первых , учебники и учебные пособия , материала произведений художественной литературы, газет, журналов, во-вторых, окружающая речевая среда . Основные приемы работы по текстам учебника: чтение текста и семантизация слов; выписывание слов по тематическим и семантическим группам; разбор слова по составу; замена слов и словосочетаний другими;

составление предложений с выделенными в тексте словами; пересказ текста; придумывание начала или а также выполнение различных упражнений.

Учащиеся казахских школ зачастую , не понимая значения того или иного слова, употребляют его неправильно, не всегда разграничивают прямые и косвенные значение. Вызывает у школьников затруднение в использовании синонимов, омонимов, антонимов. Расширение и обогащение словаря идет одновременно с расширением общего кругозора учащихся.

Учителю следует хорошо помнить что словарная работа – необходимый компонент структуры каждого уроке , место которого объясняется простым правилом лексико – семантические упражнения проводятся до объяснения нового материалы. Важную роль в углублении и расширении играет работа над тематически сгруппированными словами . Группировка слов по тематическим признакам является эффективным методическим приемом, позволяющий активизировать словарь учащихся .

В учебном процессе большую роль играет использование школьных словарей: она приобщает учащихся к самостоятельному поиску, повышает речевую культуру учащихся, грамотность.

На уроках русского языка и литература используются школьные словари :

Лексико – фразеологические (толковый, синонимический, антономический, фразеологический, словари иностранных слов);

Словообразовательные (морфемные , словообразовательные);

Орфографические;

Двуязычные.

Школьные словари русского языка приваны помочь учащимся казахской школы в формировании и умении , связанных с практическим овладением русским языком . Новая лексика , вводимая в активный словарь в системе и на серьезной методической основе , становится тем строительным материалом , без которого немыслимо языковые общество .

Литературы:

Турсунов Д.Т. Методика преподавания русского языка . Алматы , 1974 Бакеев Н.З.
О Единой лексический минимуме – РЯКШ , №4 , 1974
Супрун А.Е Преподавание русского языка и родной язык / РЯНШ №3 , 1963 г .
Баранов М.Т. Словарно – семантическая работе на уроках русского языка в 5-8 классах /РЯКШ , №5 1965 г.

УДК

ВЛИЯНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В ПРИОБРЕТЕНИЕ

ВТОРОГО ЯЗЫКА

Абдикадир Оразкуль Абилгасиркызы, Аврамова Г.И. п.ғ.к.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагокикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Түйін

Адам дамуының маңызды және қызықты аспектілерінің бірі-тілді меңгеру. Бұл мақалада ағылшын тілін үйрену кезінде екінші тілді үйренушілердің кейбір қиындықтары жинақталған. Бірінші тіл екінші тілді меңгеруге әсер етеді және Ана тілі екінші тілді меңгеруге кедергі келтіруі мүмкін деген пікір кең таралған. Сондай-ақ, бірінші тілдің екінші тілді меңгерудегі рөлі, екі тілдің кейбір ұқсастықтары мен айырмашылықтарына байланысты деп саналады. Бұл шолуда бірінші және екінші тілдерді үйренудің ұқсастықтары мен айырмашылықтары анықталған.

Summary

One of the most important and interesting aspects of human development is language acquisition. This review summarizes some of the difficulties that second language learners may encounter when learning English. It is widely believed that the first language affects the acquisition of a second language, and it is argued that the native language may interfere with the acquisition of a second language. It is also believed that the role of the first language in learning the second language depends on some similarities and differences between the two languages. This review highlights the similarities and differences between learning the first and second languages.

I.ВВЕДЕНИЕ

Речь — это первое что воспринимает человек из внешнего мира еще находясь в утробе матери. Появившись на свет, малыш слышит речь мамы, колыбельную песню на родном языке. Язык, который усваивается в раннем детстве, начиная с возраста примерно 3 лет, является первым языком . Первый язык имеет разные названия, такие как родной язык, первый язык и основной язык.

«Знание чужого языка и культуры делает человека равноправным с этим народом»-сказал Абай в своём 25-ом слове. [1] Для обучения, трудоустройства и других целей необходимо овладение вторым языком, обычно это официальный или общественный язык (например, английский). Все больше исследований проводилось по вопросу о переводе первого языка при овладении вторым языком. Почти все предыдущие исследователи считают, что первый язык мешает усвоению второго языка. Например, исследовали перенос первого языка в письме второго языка и обнаружили, что, когда изучающие иностранный язык пишут на втором языке, уровень первово языка влияет на их письмо. Ученые исследовали различия в кластерах согласных в устной форме в первом и втором языках и указали, что если структуры первого и второго языка были разными, у учащихся возникают трудности с произношением второго языка, потому что они сталкиваются с незнакомыми фонологическими правилами, но Лорд провел обратное исследование; он исследовал различные эффекты, которые приобретение вторым языком оказывает на первого языка[2]. Он указал, что учащиеся, которые становятся

членами двуязычных сообществ, теряют первый язык.

Есть два допущения гипотезы контрастного анализа: во-первых, степень различия между двумя языками показывает степень сложности. Во-вторых, степень сходства показывает степень простоты. Следовательно, если два языка будут иметь больше различий, это будет труднее для учащихся, а если два языка будут иметь больше общего, это будет проще для учащихся. Исследование Nation показывает, что первый язык играет небольшую, но важную роль в передаче смысла и содержания [3].Влияние первого языка на второй язык указывает на низкий уровень усвоения, и его можно уменьшить естественным усвоением и использованием языка или устранить.

II.ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

A. Приобретение второго языка

Единственный способ приобретение второго языка, которым учащийся может начать общаться на втором языке, - это когда учащийся начинает предполагать дословную эквивалентность перевода или считается, что каждое слово родного языка имеет один перевод в второго языка учащимися. Когда изучающие второй язык хотят писать или говорить на изучаемом языке, они, как правило, полагаются на структуру своего первого языка. Если структуры разные, то в первом языке происходит много ошибок, что указывает на вмешательство первого языка во.

Интерференция - это ошибки, которые можно проследить до первого языка, в то время как учащиеся используют второй язык. У учащегося возникают трудности со вторым языком, такие как фонология, лексика и грамматика, из-за вмешательства привычек из первого языка и на второе. Ошибки, возникающие при изучении второго языка, вызывают помехи, которые подразделяются на следующие категории:

1. Ошибки развития: ошибки не связанные с родным языком учащегося.

2.Неоднозначные ошибки: ошибки связанные с интерференцией и ошибками развити.

3. Уникальные ошибки: те ошибки, которые нельзя отнести к категории ни интерференции, ни ошибок развития. Вмешательство является результатом старых привычек к первому языку, и от него необходимо отучиться до того, как новые хоббиты научатся второму языку.

Изучающие второй язык, как правило, переносят формы, значение и культуру своего родного языка на иностранный язык и культуру, пытаясь говорить на этом языке. Изучая привычки второго языка, привычки родного языка также передаются, и затем возникают ошибки предполагает, что если учащиеся испытывают трудности с фонологией, лексикой и грамматикой второго языка, это связано с вмешательством привычек первого языка.

Тоуэлл и Хокинс указывают, что очень немногие изучающие иностранный язык достигают успеха в достижении уровня носителей языка, большинство изучающих второго языка не могут достичь уровня способностей

носителей языка.

Кроме того, исследование показали, что путь овладения вторым языком отличается от усвоения первого языка, но ошибки учащихся первого и второго языков очень похожи. Селинкер указывает, что при изучении второго языка существует два типа переноса: положительный и отрицательный. При положительном переносе первый язык облегчает усвоение второго языка, но при отрицательном переносе первый язык отрицательно влияет на второго языка и вмешивается в первый[4].

Как указывает Одлин, когда происходит отрицательный перенос, мы можем изучать учащихся, говорящих на другом родном языке, и сравнивать их, чтобы выяснить влияние первого языка на изучение второго языка[5]. Первый язык можно рассматривать как инструмент овладения языком для решения проблем обучения и общения. Фэрч и Каспер утверждали, что передача - это умственный и коммуникативный процесс, посредством которого учащиеся второго языка развивают свои межъязыковые навыки, активируя и используя свои предыдущие лингвистические знания[6]. Лорд отмечает, что «в то время как многие исследователи анализируют влияние приобретения второго языка на первый язык, очень немногие исследования исследуют обратную ситуацию[2].

Гипотеза слияния Флега указывает на то, что «слияние фонетических свойств телефонов, схожих в обеих языках, может потенциально повлиять не только на приобретенный язык, но и на родной» [7]. Например, англоговорящий с более высоким уровнем владения японским может иметь проблемы как с английским, так и с японским языком. Он произносит японский с английскими особенностями, и он произносит английские слова менее по-английски, чем говорящий по-английски одноязычный. Учащиеся, которые овладевают вторым языком, не могут произносить слова как на родном языке как в родном, так и в втором языке.

«Можно подумать, что с повышением навыков учащиеся становятся более способными автономно функционировать в втором языке»

Однако недавние данные, демонстрирующие параллельную активацию слов на обоих языках во время визуального и устного распознавания слов, предполагают, что приобретение навыков в втором языке не означает, что человек приобрел способность отключать влияние родного языка

В.Приобретение второго языка у детей и взрослых

Исследователи обнаружили взаимосвязь между возрастом и некоторыми аспектами второго языка. Как выяснили Ларсен-Фриман и Лонг, возраст является важным фактором в построении второго языка[8]. Более того, Маклафлин предлагает оптимальный способ изучения второго языка - это изучение двух языков одновременно при рождении.

Для овладения вторым языком Ленненберг предложил две части: во-первых, нормальное изучение языка, которое происходит в детстве. Во-вторых, достижение возраста полового созревания[9]. На этой стадии мозг теряет свою эластичность и способность к реорганизации, которые необходимы для

овладения языком. На ранней стадии, в детстве, человек может изучать языки, если этого не делать, то к стадии полового созревания он снизится. В детстве левое полушарие больше вовлечено в речь и речь, чем правое. После этого, на стадии полового созревания, два полушария становятся достаточно специализированными для функций, потому что дети не могут передавать и вспоминать словарный запас первого языка. Это преимущество для них в изучении языка без вмешательства в свой родной язык.

Приобретение второго языка в возрасте примерно до 12 имеет больше шансов, поскольку латерализация еще не завершена. Более того, Ленненберг предположил, что учащиеся должны овладеть вторым языком, который усваивается в детстве[9]. Во-вторых, достижение возраста полового созревания, когда в этой части мозг теряет пластичность и реорганизационные способности, необходимые для овладения языком. Поскольку у детей более гибкий мозг, чем у взрослых, дети лучше взрослых изучают второй язык. Они могут легко выучить язык, потому что кора головного мозга у детей более пластична, чем у старших. Когда ребенок пытается выразить себя, его или ее родители становятся счастливыми и принимают его слова. Они понимают, что он говорит, они никогда не исправляют произношение или грамматику ребенка, но учителя в классе заботятся о том, что говорят ученики, они всегда исправляют свои предложения, и поэтому класс - не настоящее место по сравнению с беседой между матерью и ребенок.

«Критический период для грамматики может быть позже, чем для произношения (около 15 лет). Некоторые взрослые учащиеся, однако, могут преуспеть в овладении родным языком грамматической точности в речи и письме и даже в полной языковой компетенции».

Например, исследования морфем показали, что порядок получения группы английских морфем был одинаковым для детей и взрослых». Приобретение второго языка у взрослых очень похоже на приобретение родного языка у детей, как утверждали некоторые исследователи, такие как Дулай, Бурт и Крашен, и в этом процессе фон родного языка учащихся не влияет на второй язык[10]. Овладение взрослым языком обычно далеко от уровня владения родным языком. Для этого ограниченного достижения были предложены различные объяснения, такие как критические периоды для овладения языком, социокультурные различия, мотивационные различия и ограниченный вклад. Это показывает, что «взрослые испытывают трудности в ассоциативном обучении отношениям форма-значение в языковых конструкциях».

III.ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Этот обзор был сделан для того, чтобы выявить роль овладения вторым языком и роль первого языка в этом процессе. Это было установлено, что первый язык имеет интерференцию во втором языке. Было рассмотрено множество факторов, вызывающих интерференцию например, сходства и различия в структурах двух языков, фоновые знания обучающегося, уровень

владения учащимися вторым языком, а также структуры согласных кластеров в двух языках. Если есть сходство в первом и втором языке учащиеся имеют меньше проблем в приобретении второго языка и меньше ошибок могут возникнуть в втором языке, но если нет или мало сходства в структуре первого языка и второго языка, учащийся сталкивается с большим количеством проблем.

Мейберри заявил, что определяющим фактором успеха приобретения первого языка и второго языка является возраст приобретения первого языка[11].Важно отметить, что влияние возраста приобретения первого языка как на результат родного языка, так и на результат второго языка проявляется на разных уровнях развития. Лингвистическая структура, а именно синтаксис, фонология и лексика. Результаты показали, что приобретение первого языка дает не только легкость с лингвистической структурой родного языка, но и способность опереться на лингвистику в втором языке.

Литературы

[1].https://www.aphorism.ru/comments/i5brs88k3t.html
[2].Lord,G. (2008). Second language acquisition and first language phonological modification. Proceedings of the 10thHispanic linguistics symposium
[3].Nation,P. (2001).The role of the first language in foreign language learning. Asian EFL Journals
[4].Selinker, L. (1983).Language transfer. In S. Gass & L. Selinker (Eds.), Language transfer in language learning (pp.33-68). Rowley, MA: Newbury House.
[5].Odline,T. (1989). Language transfer: Cross-linguistic influence in language learning. Cambridge: Cambridge University Press.
[6].Faerch, C., & Kasper, G. (1987). Perspective on language transfer
[7].Fleg, J. E. (2005). What is the cause of age effects on Second language (L2) learning? Plenary talk presented at the Hispanic Linguistics Symposium
[8].Larsen-Freeman, D., & Long, M. H.(1991). An introduction to second language acquisition research. London: Longman.
[9].Lennenberg, E. (1967). Biological foundations of language. New York: Wiley
[10].Dulay, H., Burt, M., &Krashen, S. (1982). Language two: New York: Oxford University press.
[11].Mayberry, R. (2007).When timing is everything: First language acquisition effects on second-language learning.

ӘОЖ 82-12=943, 42 (091)

МҰСАБЕК БАЙЗАҚОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТЫҢ КӨНЕРГЕН ТӨЛ СӨЗДЕРІ

Керімбаева З.К. ф.ғ.к., доцент
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются древнеказахские архаичные слова, использованные в произведениях М. Байзакова.

Summary

The article examines the ancient Kazakh archaic words used in the works of M. Baizakov.

Көркем әдебиет тілі мен жекелеген қаламгерлердің сөз қолдану машығын талдау, таразылау – бүгінгі күндегі жалғасын тауып келе жатқан маңызды мәселелер қатарын құрайды. Қазақ әдебиетінің түрлі кезеңдерінде халықтың рухани дамуына өз туындылары арқылы үлкен үлес қосқан сөз шеберлерінің тілін тереңдеп зерттеп, стильдің дәстүрлерін саралау, қорыту арқылы стильдік байлықты молайтуға олардың қосқан үлестерін ашып көрсетудің мәні зор. Көркем сөз зергерлері қалыптастырған стильдік дәстүр мен өнеге, олардың қазіргі әдеби тілімізде игеріліп, дамытылуы қандай дәрежеде деген мәселелер де осыдан келіп туындайды. Көркем шығармаға қойылатын басты талап – тіл шеберлігі. Әрбір жазушының, автордың өзіндік ерекшелігі де тілі арқылы көрінеді.

Мұсабек Байзақовтың тілін зерттеудегі мақсат – ақынды қазақ әдеби тіліндегі жазба дәстүрді алға апарып, әдеби тілдегі функционалды стильдік тармақтарды дамытып, әдеби тіл нормаларының қалыптасуына ат салысқан шығармашылық иесі ретінде және өзіндік идиостилі бар тілдік тұлға ретінде тану және таныту.

Кез келген ұлттық тілді халықтың тарихи қоймасы деп айтқанда, ойда болатын нәрсе халық өмірінде болатын барлық өзгерістерді өз бойына жинап, бекітіп отыратын оның лексикасы сөз етіледі.

Мұсабек Байзақов шығармалары тілінің лексикалық құрамы өте бай. Ақын шығармаларында қазақ тіршілігінің, тұрмысының біраз жағын тікелей де, жанама да сөз етіп отырады. Осыған орай ақын шығармалары лексикасында көп сөздер кездеседі.

Мұсабек шығармалары сөздігінің генетикалық (тілдік) құрамын араб-парсы сөздері, орыс сөздері және төл сөздерге бөліп қарастырамыз. Әрі қарай төл сөздердің өзін актив, пассив топтарға (архаизм, неологизм) бөліп сөз етеміз.

Молда Мұса шығармаларының негізгі қабаты-қазақтың төл сөздері. Қалыптасқан жүйеге сай төл сөздерді көне және жаңа сөздер деп екіге бөліп қарастырамыз.

Қазақтың төл сөздерінің ішіндегі сол заманның өзінде көнерген немесе көнере бастаған сөздерді Молда Мұса ретіне қарай орынды пайдаланып отырған, кейбір көне сөздерді ескі мағынасымен пайдаланған.

Майдан. Қазақ тілінің екі томдық түсіндірме сөздігі майдан сөзін 1) сұрапыл соғыс даласы, 2) белгілі бір бағытта әрекет жасау үшін біріккен әскери күш, 3) бір қолбасшының басқаруымен бірнеше армия құрамаларының қимыл-әрекет жасайтын ауданы деп түсіндіреді [ҚТТС, 1974, II, 121].

Бұл сөздің соңғы екі мағынасы Ұлы Отан соғысы кезінде пайда болған, орыс тілінде фронт сөзінің баламасы ретінде алынған жаңа мағына екені көрініп тұр.

Ал, бұрынырақ қазақ тілінде майдан сөзі әрі осы күнгідей, «ұрыс, шайқас орны», әрі «көгал» және «алаң» деген мағыналарда жұмсалған [1, 123]. Майдан (егер өзі о бастан түркі сөзі болмаса) – парсы тілінен енген сөз, сөздіктердің көрсетуіне қарағанда,парсы тіліне араб тілінен енген [1, 124].

Мұсабек ақын **майдан** сөзін фронт мағынасында да келтіреді. «Бәлшевек кең қылып тұр тар дүниені» атты өлеңінде:

Қирайды қылыш, найза болса **майдан**,
Әр жерде ерлік шығар намыс жайдан, (Шығ.,1-к;271-б)
Сендер түлкі ең,Телекем арыстандай,
Қарсыласып **майданда** шабысқандай (Шығ.,1-к;125-б)

Қару – соғыс құрал-жабдықтарының жалпы атауы ретінде «Бәлшевек кең қылып тұр тар дүниені» деген өлеңінде 1 жерде кездеседі.

Үрият біздің бостан азаттықты,
Көре алмас дұшпандар көп қамалаған.
Біз мұны енді қолдан бермелік те,
Бірлікпен жауға **қару** сермелік те (Шығ.,1-к;26-б)

Қару – түркі-монғолдың ортақ сөзі болу керек. Қару-монғол тілінде «жауап,қайтарым» деген мағынаны береді. Сонда *қаруын қайтару* – бір нәрсенің жауабын (есесін) қайтару (беру) деген ұғымда қолданылатын күрделі сөз болып шығады. енген [1, 115].

Манат қыз және келді хатың бізге,
Жазылып Манат деген атың бізге,
Қаруын бұл сөзіңнің қайтарайын,
Болсаң да, болмасаң да қатын бізге (Шығ.,1-к;108-б).

Молда Мұса «Талапты жастар» атты өлеңінде *қарулы жастар* деген тіркесті пайдаланады. *Қарулы жастар* деген тіркесті білімді, өнерлі, оқыған жастар деген мағынада қолданған.

Қарулы жастар, өнер-күш,
Көрдің ғой өнер не етіп тұр! (Шығ.,1-к;34-б)

Молда Мұса қару сөзінің мағыналық өрісін кеңейткен.

Жарақ – соғыс құрал-жабдықтары деген мағынада «Бәлшебектің әділет бостандығы» атты өлеңінде қолданылады.

Әскердің күші болар ынтымақпен,
Тарылмаса ас-ауқат, ***жарақ*** жақтан
Ерлер мінсе қайратқа талаптанып,
Жас жігіт жалпы тегіс ***жарақтанып*** (Шығ.,1-к;33-б).

Бұл жарақ сөзі *қару-жарақ* қос сөзінің құрамында айтылып, қазіргі кезде жеке қолданылмайды.

Молда Мұса шығармаларында **соғыс, соғысу** деген сөз қолданылмайды, ол ұғымның орнына **ұрыс қылу, шабысу, жауға шабу** сөздерін пайдаланады.

Ұрыс қылсақ армансыз боламыз ғой,
Қуатымыз барында араласып (Шығ.,1-к;28-б)
Өлсе шаһит **ұрыс қылған** Отан үшін,
Достық қылған әскерге қуат жалғап (Шығ.,1-к;28-б)
Сендер түлкі ең,Телекем арыстандай,
Қарсыласып **майданда шабысқандай** (Шығ.,1-к;27-б)

Молда Мұса шығармаларында **әскер, найза, сойыл, қылыш, шоқпар** сөздері де қолданылады.

Қирайды қылыш, найза болса майдан,
Әр жерде ерлік шығар намыс жайдан (Шығ.,1-к;27-б)
Бірлік қып ынтымаққа кірейік те,
Көмек қосып біз-дағы бұл әскерге (Шығ.,1-к;27-б)

Молда Мұса шығармаларындағы **сарын салып** деген тіркес кездеседі. Шығыс түркі тілдеріндегі сарын-өлең, халық өлені [2, 612-613]. Ақын бұл тіркеске эмоциялық реңк қосып, той-тойлап, өлең айтып деген мағынада қолданады.

Бір күні далбасалап сексен барып,
Бір қызды сегіз күнде қайттық алып,
Қалай деп мәслихаты жақсылардың,
Мен жүрмін осылайша **сарын салып** (Шығ.,1-к;42-б)

Құл сөзі *Алланың, Жаратқанның ақтың құлы* мағынасында.

Кәпір болып дозақта қалмас депті,
«Ləhи-ləha,илла» деген құлды (Шығ.,1-к;124-б)
Ұстыны екі әлемнің, ақтың құлы-
Мұхамбет Қадишаға тұрған малай (Шығ.,1-к;20-б)

Еріксіз, әлдекімге тәуелді, адам қатарында жоқ деген мағынада жұмсалған.

Озған ат кірмес алуан қатарына,
Құл шоры барар адам қатарына (Шығ.,1-к;73-б)
Некалайдың уақытында бұндай ма едік,
Ықтиярсыз бір тұтқын құлдай едік (Шығ.,1-к;27-б)

Диуана – ақын бұл сөзді ештеңенің байыбына бармайтын,әйтеуір бір пенде, тіршілік иесі, берекесіз жан, есерсоқ мағынасында қолданған.

Бір пері жынды қылған диуанадан,
Нетерсіз шариғаттың жолын сұрап (Шығ.,1-к;51-б)

Бақсы – экстазға түсіп,жер асты әлемімен немесе көк тәңірмен байланысқа шығатын тәңірлік нанымның негізгі кейіпкерлерінің бірі бақсы дәстүрлі түркітанымда, шынында да қасиет иесі болғаны анық. Көне түркілер де, одан бергі қыпшақ ата-бабаларымыз да бақсыны қам дегені белгілі. Қам сөзін гундер де қолданған,олар өзінің бас бақсысын ата қам деген. Сол дәстүрді бойына сақтаған туыстарымыз тувалар ірі, күшті бақсыларын улуг хам дейді. «Бақсы» мағынасындағы **қам** сөзі IX ғасыр жазба деректері Ж.Баласағұнидің «Құтты білігінде» (Қутадгу билик), М.Қашқаридың «Диван луған-ат түркінде», XIV ғасырдағы қыпшақ жазбалары «Кодекс Куманикусте» кездеседі екен.

Бақсы – емші, сәуегей, дәнекер, тылсым дүниемен сұхбаттас болатын медиум, жыршылық, музыкалық т.б. ерекше қасиеттері бар шамандық наным өкілі.

Қазақ тіліндегі бақсы сөзінің қайдан шыққандығы жөнінде Ш.Уәлиханов, Л.Бартольд, В.В.Радлов, А.Диваев, Б.Абылқасымов, Е.Тұрсынов, М.О.Әуезов т.б. ғалымдар пікір білдірген. Бақсы этимологиясы туралы сөз тағы бір пікір – бақсы түбірін кәдімгі «бағу» (күту, емдеу) сөзімен байланыстырған қазақ

бақсылық жайында қарастырған И.Чеканинский пікірі XX ғасырдың отызыншы жылдары мұндай қорытындыға Қ.Жұбанов та келсе, бергі уақыттағы зерттеушілер оны қайта дәлелдеп шықты.

Молда Мұса шығармаларында бақсы сөзі 1-ақ жерде ем-дом жасаушы, құшнаш мағынасында қолданылады.

Бақсының қожа-молда жинап бәрін,
Оқытып, дем салдырып сені қарар (Шығ.,1-к;90-б).

Эпос тілін зерттеуші профессор Е.Жұбанов қазақ тіліндегі бақсы қырғыз тіліндегі бақшы «шаман, тәуіп» мағынасында, түркі тіліндегі бахшы - әнші, музыкант дегенді білдіретінін жазады. А.Тұрышевтің пікірінше, **қам мен бақ** шығу тегі бір болуы мүмкін, ал (қам+шы=бақ+сы) шаман-саман мағыналары синоним сөздер. Бақсы о баста үлкен ұстаз болған [7, 58].

Шаман/саман – елірмесі бар деген мәндегі тұңғыс сөзі. Оның қазақша баламасы бақсы. Бақсы атауы қытай тілінде бо ши үйретуші, тәрбиеші, білімдар мағынасында қолданылады [8, 82].

Талай – көне сөз. Бұл сөз «тағдыр, пешене» бұлардан «бақ, несібе, маңдайға жазылған, «пешене, бақыт» деген ұғымды білдірген. Молда Мұса шығармаларында бір-ақ жерде келген.

Жанған оттың үстіне май құйғандай
Алаулатты жалынды тағы біреу,
Бұл сөзден алыс емес жамайыңыз,
Осыдан көтерілгей **талайымыз** (Шығ., 1-к.,51-б)

Шыбын. Қазақ тілінде жан сөзімен қосақталып шыбын сөзі жүреді.Молда Мұса шығармаларында шыбындай жан түрінде 1-ақ жерде келеді. «Ұры мен жолбарыс» дастанында:

Сырымды бұл жолбарыс біліп қойса,
Тырнақтай жерім қалмас шайналмаған.
Жаныма бір шыбындай болды қауіп,
Ажал екен жүргенім мініп шауып (Шығ., 1-к.,86-б).

Бұл шумақтағы Жаныма бір шыбындайдеген тіркесте шыбындай анықтауышы жан зат есімінен кейін келіп,инверсия жасап тұр. І.Кеңесбаев «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігінде» шыбын жан тіркесін этностық, мифтік таным тұрғысынан түсіндіреді. «Діни ұғым бойынша, кісі өлгенде жаны шыбын тәрізді ұшып кетеді-мыс» деген пікір айтылып келеді (Кеңесбаев, 569).

Шыбын жан көне түркі тілдеріндегі чывы (чыбы) сөзі ру – тайпаның жебеушісі, рух деген ұғымды берген. (М.Қашқари). Мүмкін, чыбы(н) сөзімен ру-тайпаны жебеп-қорғап жүретін ғана емес, адамдарды қолдап, жебейтін күшті де, яғни адамның жанын да білдірген болу керек [1, 163].

Р.Сыздық: «Шыбындай жан» деген тіркестегі шыбын сөзіне –дай жұрнағының жалғануы, біздің байқауымызша, теңеу үшін болып тұрмаған сияқты.Бұл жұрнақ түп-төркіні бейтаныс сөздерге жалғануға бейім екенін,яғни –дай жұрнағымен келген ондаған күңгірт сөздер бар екенін тіл мамандары әрдайым көрсетіп келеді (мысалы, еңгезердей, өндірдей, алпамсадай, зымырандай)

дегендердің түбірі жеке қолданылмайды, беретін мағыналарын да екінің бірі бірден тап басып айтып бере алмайды. Шыбындай жан дегенде де –дай жұрнағы теңеуден гөрі, екінші жан сөзінің дәлме –дәл эквивалентін білдіру қызметін атқарып тұрған тәрізді [1, 163-164].

Дүр сөзі де көне тұлғалардың бірі болу керек. Бұл сөзге Н.Оңдасынов мынадай түсініктеме береді: 1) інжу; маржан; қымбат; 2) ауыс. зор, атақты, әйгілі; 3) ауыс. асыл.

Молда Мұса дүр осы мағыналарда қолданады.

Жаманға бақ зәуімен қонса бір күн,
Ойланып өзін өзі дейді **дүрмін** (Шығ., 1-к.,68-б)

Бұл жерде «үлкен, зор, атақты» деген ұғымда қолданған.

Теңізден шығып тұрған сіз бір сәдеп,
Дүр тамар қай бұлттан етіңізге-ай? (Шығ., 1-к.,97-б)

дегенде *інжу, маржан* мағынасында қолданады.

Керек едің, әкекем
Қыстықүнгі құр аттай,
Сәулең түсіп көп жерге
Дүррі гәуһар шырақтай (Шығ., 1-к.,79-б)
Үстінен бар киімін шешіп берді
Қымбатты дүрия пешпент, асыл киім (Шығ., 1-к.,89-б).

Бұл өлең жолдарында **дүр** сөзі қымбат, асыл мағыналарында жұмсалған. Қымбатты дүрия пешпент – дегенде синонимдік қатар түзіп тұр.

Сонымен, М. Байзақов шығармаларында айтылған негізгі ойға қатыссыз тілдік қолданыстар ұшыраспайды. Ақын шығармаларының лексикасының құрамында қазір көбіне тарихи реликт ретінде сақталған көнерген сөздер мен араб, парсы, орыс сөздері қолданылған. Көнерген сөздер халықтың тұрмыс-жағдайына, күнкөрісіне, діни-нанымдарына қатысты лексемалар болып келеді.

Әдебиеттер

Сыздықова Р. Сөздер сөйлейді. – Алматы: Санат, 1994. – 190б.

Будагов Л.З. Сравнительний словарь турецко-татарских наречий. –Санкт-Петербург, 1869, 1871 том №1, 2

Молда Мұса. Өткен күндер. - Алматы: «Жазушы», 1987-127б.

Молда Мұса. Шығармалар. - Шымкент 1995 -131б.

Жұбанов Е.Қ. Эпос тілінің өрнектері. –Алматы: «Ғылым» 1978.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, 1974.

Тұрышов А.Қ. Мәшһүр Жүсіп шығармалары лексикасының этномәдени негіздері. Ф.ғ.д... – Алматы, 2005-295б.

Древнетюркский словарь. –Ленинград, 1969

Оңдасынов Н. Арабша-қазақша түсіндерме сөздік. –Алматы: «Мектеп» 1984.

УДК 37.013.2

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Айтмурзаева А.А. -қазақ тілі мен адебиет пәнінің муғалімі.
№107 Ю.Сареми атындағы жалпы мектеп- лицей. Шымкент,Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы использование новых технологии на уроках казахского языка и литературы

Summary

This article discusses the use of new technologies in the lessons of the Kazakh language and literature

Жас ұрпаққа саналы білім беру үшін мұғалімдер қауымдастығының қосатын үлесі зор. Ал білім мен тәрбие негізі тіл арқылы беріледі. Елбасы Н. Ә. Назарбаев атап көрсеткендей, Қазақстанның болашағы қазақ тілінің дамуына, тағдырына тікелей байланысты. Сондықтан да мемлекеттік тілдің оқытылу жағдайына көп көңіл бөлініп отыр. Біз бүгін еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізуіміз керек»-деп Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев айтқандай, дәуірлеген заманымызда ұрпақ тәрбиесінде маңызды орын алатын сала білім саласы екені бәрімізге аян. Бұл орында мұғалім қауымына артылатын жүктің салмағы ауыр екені белгілі. Ұстаздың жүгін адал орындау біздің парызымыз. Ең алдымен мұғалімге керегі өз пәнін жете меңгеру. Ол үшін үздіксіз ізденіп, өз біліктілігін арттырып, оқушылардың мүмкіндіктеріне қарай озық тәжірбиелерді іскерлікпен пайдалану керек. [1].

21 ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір. Бүгінгі білім, қоғамдағы демократиялық бастамалар барлығы мұғалімдер арқылы жүзеге асады. Өйткені, мұғалім -қоғам айнасы.Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «21 ғасыр ақпараттандыру ғасыры» деп аталуы да бекерден бекер емес. Қазақ еліміз ғылыми-техникалық үдерістің негізгі белгіс қоғамдық ақпараттандыру болатын жаңа кезеңге енді. Уақыт өтіп жатыр, жаңа заман, заманына қарай жастардың дадүниетанымы өзгерген. Соған орай, қазіргі технология заманында сабақтарда, соның ішінде қазақ тілін оқытып-үйрету кезінде технологияны көп қолдану керек, бұл қазіргі уақытта көп сұранысқа ие дүние болып тұр. Сондықтан, ұстаздық жолды таңағаннан кейін, ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу- менің ұстаздық міндетім.Мұғалім өзі сабақ беретін пәнді ғана емес, білім беру технологияларын қолдану арқылы осы пәнді жетілдіру тәсілдерін де білуі керек. Сондықтан да, өз сабақтарымда бір ғана тәсілмен шектелмей, түрлі инновациялық технологияларды оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты таңдап қолдануға тырысамын. Өйткені әр сабаққа жаңалықтарды,озық тәжірибелерді пайдалану үлкен жетістікке жетелейтінін түсінемін. Әр түрлі әдістерді сабағымда қолданып, тиімді –тиімсіз жақтарын

зерттеп, іздену үстіндемін.[2]. Оқушыларды жаңа заман технологияларын пайдалана отырып оқытудың негізгі қағидаларымыналардан тұрады:
1. Баланың танымдық белсенділігін дамыту;
2. Баланы ізгілікті адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеу;
3. Өз бетімен әрекеттесу әдістерін меңгерту;
4. тілдік қорын молайту, өз ойын еркін еркін жеткізе білуге үйрету;Білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен қажеттісін таңдап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану басты талап. Мәселе технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе – тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде. Қазіргі таңда айтар болсақ, көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық-коммуникативтік технологияның бір өзі атқара алады. Және де сын тұрғысынан ойлау технологиясы сабақты жоспарлауда өте тиімді. Баяндамамның негізгі бөлімінде осы екі технологияның тиімділігі жайында айтқым келіп отыр.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда бұл екі технологияның тиімділігі туралы бастамас бұрын, «инновация» ұғымының мағынасы ашып алғым келіп отыр.Өйткені, инновация, бұл-жаңалық. Мысалы, Э. Раджерс инновацияны былай түсіндіреді: «Инновация – нақтылы бір адамға,жаңа болып табылатын идея», Р.Майлз «Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз»,-дейді. Қазақстандық ғалым Немеребай Нұрахметов «Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз- білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір білек қызметі» деген анықтаманы ұсынады .

Әдіскер С.Көшімбетова- Инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөледі:
Модификациялық инновация- бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу.
Комбинаторлық инновация бұрын пайдаланылмаған , белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Бұған пәндерді оқытудың қазіргі кездегі әдістемесі дәлел.
Радикалдық инновация білімге мемлекеттік стандарттарды енгізумен сипатталады. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.
Осы инновациялық технологиялардың ішіндегі сын тұрғысынан ойлау және ақпараттық коммуникативті технологиялары -мен үшін өте ұтымды [3]. «Мұғалім мәңгі нұрдың қызметшісі, ол барлық ой мен қимыл әрекетіне ақылдың дәнін сеуіп, нұр құтын тынымсыз жалын иесі» деген чех педагогі Я.А. Коменскийдің сөзін басшылыққа ала отырып, қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында сыни тұрғыдан ойлауды іс жүзінде жүзеге асыру өте тиімді. Сыни тұрғысынан ойлау технологиясы бойынша сабақ құрылымы қызығушылықты ояту, мағынаны ажырату, ой толғаныс кезеңдерінен тұрып, әр

кезеңдегі тәрбиелік және оқу мақсаттары әр түрлі стратегияларды қолдана отырып, алға мақсат қою, мәселені зерттеу, жауап іздеу, дарынды оқушылардың өз ойларын ашық айта білуге тәрбиелейді. Менің байқағаным, сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолданғанда оқушының ойы шыңдалып, өз даму деңгейінде белгілі бір жетістіктерге жете алады.Оқушылардың пәнді терең түсіну қабілеті дамиды, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайларда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз етеді. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы оқушыға мынандай мүмкіндіктер беретінін анықтадым:

1. Мұғалімге тәуелділіктен арылып, өзінің білім беру қызметін өздері басқаруға;
2. Білім мәдениеттілігі мен маңыздылығын түсініп, қажетті іс-әрекетті белсене және өз бетінше орындауға;
3. Жеке ерекшелігі мен қабілетіне сай тапсырмаларды өзі таңдап, іздеп тауып, белсене орындауға; мұғалімнің көмегінсіз ұжымдасып жұмыс істеуге. [4].

Ең бастысы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, олапрдың бір-бірімен пікір алмастырып ашық сөйлеу, еркін сөйлеу дағдылары қалыптаса бастайды. Өздеріне сенімсіздік білдіріп, бұйығы отыратын оқушылар өз ойларыназ да болса жүйелеп, еркін айта бастайды. Бұрын шығарма, мазмұндама жұмыстарында оқушылар өз ойын білдіруге қиналса, қазір оқушылар ой толғанысын жасап өз ойын жазбаша, ауызша білдіре алады. Ал ақпараттық технология арқылы біз, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімдері сабақтарды түрлендіріп, жаңаша ұйымдастыра алуға мүмкіндік аламыз. Мәселен, білім берудің жаңа мазмұнындағы бағдарламаға сәйкес, әр сабақта тұсау кесу жүргізуге тырысамын. Бұл міндетті түрде тақырыпқа байланысты бейнежазба көрсету арқылы балалардың сабаққа деген уәжін көтеріп, белсенділігін арттыру. Интербелсенді тақтадан көрсетілген бейнежазба арқылы оқушылар сабақтыңтақырыбын ашып, мақсатын анықтайды.Себебі, жаңа заман мұғалімі – бағыттаушы мұғалім. Өзімнің еңбек тәжірибемде байқағаным, ақпараттық технологияның көмегімен жүргізілетін сабақтарда – оқушы өзін белсенді және еркін ұстай алады. Психологтардың пайымдауынша, сабақта әр түрлі компьютерлік технологияларды пайдалану оқушылардың қызығушылықтарын арттырады және өз қабілетіне сенімділігін тудырады.

Ғалым Қ.Қадашева былай дейді: «Жаңаша жаңартып оқыту, жоғары белсенділікті дамыту және деңгейлік оқыту әдістемелерінжоғары дәрежеде дамытуоқытудың техникалық және электронды құралдарын жан-жақты пайдаланғанда ғана толық орындалады[5]. Бірақ оқытудың жаңа техникалық құралдарын тиімді пайдалану, мұғалімнің шеберлігіне байланысты.

Компьютерлік оқыту технологиясы педагогтің мүмкіндігін күшейтетін құрал екені сөзсіз, бірақ ол мұғалімді алмастыра алмайды. Яғни, мұғалімнің білімі мен шеберлігі таяз болмауы керек. Мен өз тәжірибемде компьютерлік оқыту технологиясын пайдалану арқылы білім сапасын арттыруға ерекше көңіл бөле отырып өз алдыма төмендегідей мақсат қоямын. Компьютерлік

оқытутехнологиясы арқылы білім сапасын арттыру. Өз сабақтарымда: оқытуды ұйымдастыру формаларын - жеке, топтық, ұжымдық жұмыс жасау формаларын пайдаланамын. Бұл жұмыс түрлерінің барлығын компьютер арқылы жүргізу өте тиімді.

Қазіргі таңда мектептеWI-FI желісінің қосылуымен сабақты ғаламтор арқылы өткізу де өте тиімді және қызықты. Мысалы, сабақтарымда кез келген жазушыны өтіп жатып, оқушыларға гипперссылка жасау арқылы қосымша материал іздеуге дағдыландырамын. Ұтымдылығы, оқушылардың қызығушылықтарының оянуы соншалық, деңгейі төмен шәкірттердің өзі тапсырманы орындай бастайды. Сонымен қатар ғаламтор желісіне қосылған компьютер арқылы сабақ өткізу, сөйлеу әрекетінің төрт түрін де (оқылым, айтылым, жазылым, тыңдалым) пайдалануға болатыны.

Интербелсенді тақта-топтағы оқушылардың барлығын оқыту үшінқұнды құралы. Бұл оқытушы жаңа материалды өте қызықты және қарқынды етіп түсіндіруге мүмкіндік беретін баға жетпес құрал. Интербелсенді тақта арқылы өткізілген сабақтарымда, көбіндеалдыма қойған мақсаттарыма 100% жетіп жатамын. Себебі жаңа тақырып аясындағы жаңа ойларым, идеяларым интербелсенді тақтаның арқасында әсерлі, тартымды болып шығады. Бұл, әрине, мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді, әрі әсерлі. Педагогтар өз сабақтарында ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, мынадай артықшылықтарды көре алады:

1. Тақырып шеңберіндегі айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады, яғни уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік алады;
2. Оқушылардың ғаламтор арқылы өз бетінше ізденіп жұмыс жасауларына мүмкіндік жасалады;
3. Оқушы өзге оқушалырмен топтасып бірге жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызылады;
4. Сабақта өтілетін тақырыпқа байланысты киноларды, слайдтарды, суреттерді, кестелерді пайдалана отырып, оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын арттырады;
5.Электрондық оқулықтарды пайдалану арқылысабаққа жаңашылдық енгізеді; электрондық оқулықтарды пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншсі – пәндік, екіншісі – компьютерлік білім.Өз тәжірибеме келетін болсам, әсіресе сабақтың тақырыбын ашып, мақсатын анықтауда түрлі бейнероликтер, слайдттар жиі пайдаланамын.[6].

Оқушыларға гипперссылка арқылы жасалған тапсырмалар өте ұнайды. Сын тұрғысынан ойлау технологиясының «Ой қозғау » кезеңінде оқушылар ойларын терең жеткізіп, қиялдарына еркіндік береді.Өз өміріне, қоршаған ортаға сын көзбен қарауға үйренеді. Өзгенің пікірін тыңдап, оған өз көзқарасын қоса біледі. Менің таңдап алған әр технологиям оқушының белгілі бір жетістікке жетуіне, жұмысымның нәтижелілігіне бағытталған. «Айтушы ақылды болса, тыңдаушысы дана болады» дегендей, сөзімді қорыта келе, оқушыларды шығармашылыққа, өз бетімен іс-әрекет етуге бағытталған тапсырмалар саны

көбейгенде ғана, өз пікірін айта алатын, оны дәлелдей білетін, өмірге деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, үнемі ізденіс үстінде болатын, қоғам дамуына үлес қоса алатын, жан-жақты жетілген жас ұрпақ өкілдерін дайындай аламыз. Тәрбиесіз берген білімнің зияны туралы бұдан бұрынғы ғұламалардың айтып кеткені белгілі.[7].

Қорыта айтқанда, оқыту процесінің нәтижелі болуы оқытушының сабақ беру шеберлігіне, сабағын қызығылықты жүргізіп, зейін қойдыра білуіне, оқушылардың өздігінен білім алуға үйренуіне байланысты. Қандай да болмасын жаңа әдіс-тәсілдер әрбір оқушының өз бетімен оқып үйренуіне сенімін ұялатып, шығармашылықпен жұмыс істеуіне, қорытынды жасай алуына, сөйлеу мәдениетінің өсуіне ықпал етеді, білім сапасын арттырады. Оқыту технологияларын сабақта қолдану оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймайды, олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсерін тигізеді. Жаңа әдіс-тәсілдерді мән-мағыналарына, ерекшеліктеріне қарай таңдап қолдана білсек, балаға білім беруде ұтарымыз анық.

Әдебиеттер

1.Қазақстан-2030 Стратегиясы– ел дамуының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған стратегиялық бағдарламасы. 1997 жылы 1 қазанда қабылданған. Президент Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған арнауында баяндалған.
2.Әмірғалина Н. «Білім берудің инновациялық технологияларының бірі – тірек конспектілері ». Білім. 2009ж.
3.Садуова Ж. «Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану». Білім. №5. 22-24 бет.
4. Қадашева Қ. Қазақ тілі:оқытудың тиімді әдістемелері. А.2000ж.
5. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында жаңа технологияның элементтерін қолдану. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. 2015, №5, 14-22-б
6. Инновациялық технологиялар арқылы функционалдық сауаттылықты көтерейік. Қазақстан мектебі.2014,№9, 17-19-б
7. Метафоризация языка как способ его инновационного изучения: Методическое пособие для учителей. -Л.: ЛГИУУ, 1991. -47 с.

УДК 32 (073)

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ДУХОВНАЯ ОСНОВА КАЗАХСТАНСКОГО МЕНТАЛИТЕТА

Нуржанова А.М.к.и.н.,ассоциированный профессор истории
Институт базового образования им.аль-Машани,Казахстан.
Бейсекова Р.Т.старший преподаватель
Институт Мардана Сапарбаева,Шымкент,Казахстан.

Түйін

Мақалада Қазақстандағы толеранттылық мәселелері қарастырылады. Толеранттылық мәселесін көптеген зерттеулерге қарамастан, әлеуметтік-саясаттану ғылымында әлі де жеткілікті зерттелмеген. Сонымен қатар, пікірталас мәселелеріне назар аударылды.

Summary

The article discusses the problem of tolerance in Kazakhstan. Despite the numerous researches of tolerance problems, it still has remained insufficiently studied in social and political sciences. However, it takes notice of debatable questions.

Казахская толерантность - это черта национального характера, элемент менталитета, выражающий терпимость к образу жизни других этносов, их поведению, традициям, обычаям, чувствам, мнениям, идеям, верованиям. Это понимание того, что в обществе имеется другое, отличное этническое начало и оно имеет право на уважение. Поэтому казахская толерантность, ставшая в наше время чертой характера всех этносов, проживающих в Казахстане, это толерантность не просто мирного сосуществования, а уровня единства и согласия. К главным национальным ценностям казахского народа относятся единство и согласие.

Казахстан является не только межэтническим государством, но и является межконфессиональным. История человечества свидетельствует о том, что наиболее сложной сферой человеческих отношений являются межконфессиональные отношения, они наиболее трудно поддаются регулированию. Казахская историческая, этническая толерантность отличается своей главной чертой она открытая, гостеприимная, сближающая людей, понимающая их, а не закрытая, замкнутая, разъединяющая. Она показывает готовность к общению и взаимодействию.[1]. Отчетливо это видно на примере того, как казахи встретили депортированные народы, а ведь из 130 этносов, проживающих в Казахстане, более 60-ти были сюда депортированы.

Одной из главных идеологических опор Елбасы Нурсултан Назарбаев полагает укрепление межнационального мира и стабильности, наличие уникального межконфессионального диалога и согласия представителей разных народов и религий. Основой такого положения вещей является не только историческая преемственность толерантных межнациональных отношений в Казахстане, а целенаправленная и гибкая политика первого президента страны, сумевшего в довольно сложных социально-экономических и политических условиях переходного периода удержать эту достаточно «тонкую сферу» человеческих отношений в твердых руках, не допустив даже мысли о проявлениях сепаратизма, национальной или конфессиональной розни. Если в ряде постсоветских стран наличие многих этносов и религиозных групп на территории одного государства явилось настоящим бедствием и неразрешимой проблемой, в Казахстане это стало реальным достижением и безусловным успехом главы государства. [2].

Сегодня в Казахстане сохраняется высокий уровень этнической толерантности, в контексте межнационального и межконфессионального согласия, где преобладают позитивные и дружелюбные этнические стереотипы. Такие социально-политические ценности, как толерантность, уважение других взглядов, идей и мыслей, признание их политических ценностей и интересов, важные ценности при формировании культуры межэтнического и

межконфессионального общения. Краткая философская энциклопедия трактует толерантность следующим образом: «Толерантность (от лат. терпение) терпимость к иного рода взглядам, нравам, привычкам. Толерантность необходима по отношению к особенностям различных народов, наций и религий. Она является признаком уверенности в себе и сознания надежности своих собственных позиций, признаком открытого для всех идейного течения, которое не боится сравнения с другими точками зрения и не избегает духовной конкуренции»[3]. В «Большом энциклопедическом словаре» под общей редакцией А. М. Прохорова трактует «толерантность» как «терпимость к чужим мнениям, верованиям, поведению» [3].

На наш взгляд, толерантность, и её основными принципами во всех ее проявлениях всегда выступает непринужденность, терпимость, и невмешательство. При этом, в Казахстане толерантность - категория, которая должна быть двухсторонней, взаимной, диалог, в рамках которого происходит оценка готовности каждой из сторон пойти навстречу, пониманию друг другу. Следовательно, толерантность способна усиливаться, укрепляться в зависимости от тех установок, которые существуют в казахстанском обществе. Если у этнической группы Казахстана сформированы такие чувства, как самоценность и чувство собственного достоинства тем выше уровень терпимости казахстанцев к другим группам. Иногда бывает, как показывает практика, что «процесс может быть обратным, где выше самооценка, тем ниже толерантность» [4].

В настоящее время все государства мира озабочены решением вопросов единства страны. Республика Казахстан сегодня находится на перекрестке цивилизации. Например, на севере-Россия, на востоке-Китай, на юге-за центрально-азиатскими республиками-Иран и Афганистан, на западе Каспийское море-Кавказ, черное море и путь к Европе. В этом особенности истоков исторической, культурной и генетической толерантности казахстанцев, их стремление к общению, согласию, взаимопониманию, готовности дружественно, тепло принять у себя любого представителя разных народов. Для Казахстана проблема толерантности является актуальным жизненно важным вопросом в поиске собственной модели национальной, конфессиональной политики, сохранения и развития исторического наследия, укрепления толерантности и дружественных отношений между этносами, этническими и социокультурными группами.

Исследование политологического анализа развития толерантности в Республике Казахстан обусловлена рядом следующих причин: Во-первых, необходимостью определения политологического понятие категории «толерантность» как одного из основных подлинных демократических принципов, способного обеспечить и развивать долговременный мир и гарантировать политическую стабильность и безопасность в условиях культурного разнообразия в Казахстане. Казахстанские эксперты не исключают опасности возникновения в Республике Казахстан религиозных (29,4%),

политических (27,1%), межэтнических (24%), правовых (10,2%) напряженности и конфликтов и их деструктивного влияния на политический процесс[5]. Во-вторых, недостаточным вниманием со стороны казахстанских политологов к категориальному осмыслению толерантности, её месту и роли в современном политическом процессе Республики Казахстан, что препятствует построению научно обоснованных моделей развития казахстанского общества. В-третьих, необходимостью выявления места толерантных отношений в политической, религиозной и этнической сферах в Казахстане.

Поэтому от толерантного отношения народов страны друг к другу, зависит добрососедство, мир и дружба народов, населяющих Казахстан. Сегодня в Казахстане проживает 140 наций, народностей, национальных и этнических групп. Доминирующими национальностями в республике являются казахи и русские. Они составляют 87,1% в этнической структуре Казахстана:доля-казахов-66,1%,-русских-21,05%.Многочисленным этносами являются узбеки, доля которых в общей численности населения составляет 3,07 %, украинцы - 1,7, уйгур- 1,44, татары 1,17, немцы-1,04, другие этносы-4,48% [5]. В результате сложилась в Казахстане уникальная ситуация, когда вместе с казахами мирно живут представители многочисленных национальностей и конфессий.

Сегодня в республике действует 3088 религиозное объединение и 17 конфессий.Значительная часть славянского населения оказалась в Казахстане в годы массового переселения крестьян с европейской части России. Следует сказать, что между казахами и крестьянами-переселенцами складывались мирные, дружные и добрососедские отношения, получившие в истории Казахстана название «тамырства». При этом длительное совместное проживание различных национальностей сформировало в казахстанском обществе устойчивые традиции толерантности.

Толерантность становится для Казахстана реальностью в результате признания как истинных нравственных социально-политических принципов всех народов республики. На этой основе складывается уважение и принятие национальных особенностей, различий в социально-политических воззрениях, которые порождаются особенностями условий жизни, профессиональной деятельности, культурных традиций и религии. При этом толерантность в Казахстане это следствие высокой духовной, политической и нравственной культуры народов республики.

Казахстанцы отличаются друг от друга по этнической принадлежности, языку, религии, культуре, традиции и обычаи. В Казахстане обеспечено защита свободы вероисповедания и удовлетворение религиозных нужд всех граждан республики, независимо от языка и религии [6]. Формирование и развитие толерантности в Казахстане в целом происходит по специфическому и собственному сценарию. В суверенном Казахстане как демократическом государстве имеются все социально-политические предпосылки для развития толерантности, но, несмотря на это есть и нерешенные проблемы.

В национальной политике Казахстана, необходимо, наряду с поиском решений по предотвращению, преодолению кризисов, выработать общие научные принципы обеспечения межнационального и межконфессионального согласия на принципе толерантности уважении прав, свобод и индивидуальности других людей. Во-первых, необходимо признать, что этнические, проблемы имеют собственное социально-политическое содержание и должны решаться методами национальной политики и на основе равенство народов. Приоритеты в этом вопросе нуждаются в гарантиях их практического осуществления. Во-вторых, следует признать несовершенство некоторых правовых норм и законов. Чтобы решать возникающие в связи с этим проблемы, надо последовательно проводить курс на политику децентрализации, расширять компетенцию местных органов самоуправления и местной власти. В-третьих, подлинно демократический и плюралистический подход предполагает, что в Казахстанском обществе могут существовать различные интересы, позиции которые сплачивают те или иные национальные и этнические группы.

Проблема противоречия возникает именно тогда, когда интересы, позиции одной социально-этнической общности соприкасаются с мнимыми или реальными интересами, позициями других общностей порождая нетерпимость интолерантность.При этом надо выработать принципы согласия и толерантности, основанные на уважении прав и достоинств национальных, этнических групп. Спокойный, дружественный и доверительный диалог, который при любой исходной могли быть различны, противоречивы, но даже самые острые конфликтные вопросы могут быть решены при доброй воле и взаимоуважение обеих сторон.

Таким образом для поддержания межнационального и межконфессионального согласия казахстанцев необходимо выделить ряд приоритетов и задач способствующие развитию толерантности. Во-первых, необходимо разработать механизмы и политические технологии, способные сглаживать национальное, конфессиональные напряжение в Казахстане, вызванное переходом к рыночным отношениям. Во-вторых, разработать обоснованную стратегию и тактику по реализации приоритетов, обуславливающих социально-политическую стабильностьмежнационального и согласия. Это свидетельствует о том, что проблема толерантности представляет собой сложный многоаспектный, феномен, который требует пристального внимания и изучения политологов, социологов и философов. [6].

Развитие демократических процессов в Республике Казахстан и модернизация казахстанского общества в современных условиях зависят от формирования и развития в общественном сознании культуры толерантности, которая призвана развивать, сохранять гражданский мир, гармонизировать межэтнические и межконфессиональные отношения, способствовать укреплению социально-политической стабильности.

Литература
1.Р. Ле Кодиак. Мультикультурализм Диалоги об этничности и мультикультурализме.- М., 2005.
2.Назарбаев Н.А. Казахстан-2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны народу Казахстана Казахстанская правда. – 1997. – 11 октября
3. *Романова Н. В*. Этнополитические процессы в современном Казахстане Казахстанский путь политического реформирования: сборник материалов «круглого стола», 12 декабря 2007 г. - Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2008.-С.
4. *Насимова Г. О*. Проблемы предотвращения деструктивных политических конфликтов в РК // Саясат-РОЫСҮ. - 2008. - № 4. - С. 78-82.
5. [Электронный ресурс]: Население Казахстана. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/
6. *Зейнулина Ж. Р*. Межконфессиональный диалог как один из важнейших для поддержания мира и согласия между народами и нациями.

УДК 32 (073)

МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И МОДЕЛЬ ЭТНИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

Султанова Н.Ж. магистр., Жолдасбек А.С. - магистр
Институт Мардана Сапарбаева,Шымкент,Казахстан.

Түйін

Мақала Қазақстан Республикасының саяси процестер тарихында ұлт пен ұлттық қатынастардың даму заңдылықтары мен тенденцияларың зерттеуге бағытталған тиімді ұлттық саясатқа қажетті жағдайлар талдауына арналған.

Summary

Thearicle is sanctified to the analysis of necessary terms of effective national policy, supposing research of conformities to law and progress of national relations in history of political processes of Republic of Kazakhstan.

Казахстан, многонациональное общество с устойчивым потенциалом охранения не только своей национальной принадлежности, но и глубокое восприятие мира других соотечественников. Сегодня, в конце XX в приходится признать, что прогресс достигнутый человечеством в различных областях жизнедеятельности, не привел к взаимопониманию между людьми.

Проблемы межнациональных (межэтнических) отношений в социальной практике остается одной из самях болезненных. Да и в социальной философии, в этносоциологии нет до сих пор однозначного определения ни нации, ни признаков,дающих возможность отличить ее от других этносоциальных образований.

Современное человечество, разделенное на государства со строго определенными границами и режимами, меньше всего соотвествует некогда широко распространенному представлению о Земле как общем доме.

К тому же процесс модернизации, связанный с идеей прогресса и направленный на постоянное совершенствование и обновление средств человеческой

деятельности, сопроваждается разрушением традиционных связей между людьми, ослаблением социальной значимости даже родственных отношений, атомизацией общества.

Как отмечает Елбасы Н. Назарбаев в книге « На пороге XX1 века», распад СССР и невозможность повернуть вспять исторический процесс неизбежно приводят к национальным проблемам. В конце XX столетия национальная идея оказалась сильнее классовой. [1] .

В условиях кризисного социума этнические обычаи, мифы, символы и ценности становятся главным ресурсом не только для обретения общей идентичности, но и для политической оргнизации этнической группы.

Этничность используется лицом или группой лиц, принадлежащих к данному этносу и стремящихся к лидерству, как мотивация для политического размежевания, как средство для достижения определенных политических целей.

Словом, возникает феномен, получивший название «этнополитическая мобилизация» и являющийся началом национализма как политического движения.

По меткому замечанию С.И. Гессена, « нет товара более безликого, более пригодного к экспорту в чужие страны, чем национализм.

Все национализмы, как две капли воды похожи друг на друга... Это все тот же идеал господство, великодержавия, один и тот же дух отвлеченного утверждения своей искомой ценности, выражающийся большей частью даже сходными терминами. Нация улетучивается в национализме, утрачивает присущий ей дух индивидуальности и своеобразия».

Специфика образа этнического врага, впрочем, как и любого другого, заключается в том, что в нем превалируют эмоциальные компоненты. Он приобретает крайне негативную эмоциональную окраску особенно в условиях общественного кризиса.

Для Казахстана, с его политическим населением, национально-этнический аспект проблемы реформирования общества имеет особую актуальность. Процесс модернизации сопряженный со сменой политического режима и экономической системы, осложняется еще и тем обстоятельством, что в советский период, « благодаря» целенаправленной политике партии, сферы деятельности, связаннвен с научно-и производственно-техническим творчеством, были фактически недоступны подавляющему большинству коренного этноса. [2]

Актуальным становится стремление не повторять ошибок, различать мир не по классовому или национальному признаку, а по признаку общности, поставив во главу человеческую жизнь. Поэтому ценность каждой человеческой жизни проявляется не в ее тождественности другой, а в ее индивидуальности социальной и политической.Следовательно, стремление к физической и социальной индивидуальности человека, групп, народа, подразумевает и развитие таких гуманных качеств как миролюбие.

Социум объективно детерминирует различия людей по формам деятельности людей, социальным и экономическим признакам и т.д. Единство и общность

людей постигается только разумом. Среди перечисленных черт демократии хотелось бы выделить терпимость, толерантность. Именно толерантность является той чертой демократии, которую мы в недостаточной мере осознаем, поскольку, с одной стороны, говорим о межнациональных противоречиях, а с другой определяем себя обществом, идущим по пути демократии.

Толерантность как принцип неразрывно связан с другими чертами демократии: равноправие, свобода, плюрализм, что означает терпимость к чужому образу жизни, поведению, обычаям, мнениям, идеям и верованиям.Изменение политических реалий современной жизни требует выработки новой, адекватной политико-правовой культуры, важнейшим компонентом которой должна стать культура межнациональных отношений, построенная на принципах демократии, а не на принципах младших-старших братьев. В формировании культуры, в том числе и политической, большую роль играют традиции, сложившиеся ценностные ориентации, накопленный опыт.

Культура новых политических отношений еще только начинает складываться. И если с этой точки зрения посмотреть на политическую культуру и на «освоение» ее молодежью, то проблемы видны невооруженным глазомОпыт прошлого не нужен будущему в том виде, в котором он преподносился прежде. Появился кризис политической социализации.[3]. В этих условиях процесс вхождения в мир политики труден не только для молодежи, но и для взрослого поколения. Но кризис постепенно преодолевается, социализируются нормы жизни, адекватные новым требованиям жизни.

Многонациональность, это всегда проблема, которая сама по себе не может быть понята с позиции «хорошо» или «плохо». В лучшем случае ее можно рассматривать как «трудно» или «сложно». Многонациональной сосуществование предполагает существование многих культур. Культура всегда принадлежность, атрибут народа, его универсум, определяющий ментальность.

В силу объективных и субъективных обстоятельств освоения мира происходит по различным каналам обобщения. Становление и развитие культуры есть процесс становления и развития самого народа. В силу этого, многонациональное государство предполагает существование поликультуры или мультикультуры, отражающей сущность органического единства и единения различных народов.

Оба эти понятия обозначают гомогенность, но в контексте определения самого мира культуры, основным требованием является четкое определение каждого нюанса этого многообразия. Обычным приемом такого детерминирования является типизация по одному из качеств или признаков; много признаков много типов. Предполагая ход дальнейших рассуждений один из важнейших признаков – культурную парадигму. Можно характеризовать типы культур по отношению к окружающему миру. В этом смысле есть открытые и закрытые культуры. Можно говорить о корреляции их признаков. [4]

Сциентизированные культуры более открытые, динамичные; внешние факторы служат стимулом к их развитию, они в льшей степени подвержены

взаимодействию с другими культурами, перемешиваются и гибридизируются. Мифизированные культуры, как правило, закрыты.

Закрытые культуры прямо противоположны открытым. Их сила не в освоении окружающего пространства, а в соблюдении жестких поведенческих нормативов, силе традиций.Конечно, сложно представить себе, какое многообразное поле культурных парадигм существует в пространстве Казахстана. Культуры трудно соотнести, соподчинить между собой, определить лучшую или прогрессивную.

Сама многонациональность определяет детерминированный подход, начиная от города, как географической общности, и, до семьи, как первичного социального института. Таким образом, утверждение о сосуществовании культур сегодня правомерно и конструктивно. Многонациональность должна быть понята как возможность осуществления культуры. Отсюда вытекают две проблемы, имеющие политическую значимость для общества.

Первая -это историческая судьба каждой культуры или народа на данном географическом, государственном пространстве. Вторая -взаимодействие этого поликультурного мира в пространстве и во времени. Что касается первой проблемы, то судьба культуры, можно сказать, в руках самой культуры, т.е. тех людей, которые осознают себя носителями данной культуры. Кроме, конечно, случаев насильственного притеснения и уничтожения культур. [5]

Такие демократические императивы, как свобода, смысл которой заключается не в том, что не всегда можно делать все, что хочешь, а в том, что по одному и тому же поводу можно предпринять диаметрально противоположные действия, т.е. существует свобода практической мысли.Когда свобода не взаимоувязывается с ответственностью, то возможно предпринять действия, которые окажутся роковыми, а их развитие тупиковым.Сохранение культуры народов единого социума предполагает прежде всего освоение культуры того народа, носителем которой себя ощущаешь. Здесь безразлично, сколько представителей этого народа: один человек, тысячи или миллионы. Просто одному человеку это сделать труднее, чем группе или сообществу.

Если сегодня казахстанцы говорят, что культура народа в опасности, то надо самим ее осваивать, не обвинять другие народы в том, что они далеки от этой культуры. 40% казахов, по статистическим данным, не знают своего языка, однако этот факт не является синдромом для оного народа, им «больны» многие и многие. Но существует и такой феномен, когда, народы, к примеру, цыгане, не имеющие своей государственности, сохраняют самобытность культуры и языка.

Очень долго не имели государственности евреи, но они как известно не пропали в культурном и языковом пространстве. Пытаться решить проблему за счет других, т.е. видеть причину неудач развития культуры в том, что ее другие народы не воспринимают – значит избрать роковой сценарий. Последовательность в национальной политике будет выражаться в ненасильственном, органичном развитии языков и культур, уважении государственного языка со стороны государственных, правовых институтов.

В многонациональном обществе решение задач государственности неизбежно связывается с определением приоритетов как средства разрешения проблемы идентификации государства. Ими являются государственный язык, символика, титульная нация и т.п. [6]

Приоритеты выбираются не произвольно, а исходя из объективно существующих в рамках данного государства политических, этнических, культурных и других оснований.Иными словами государство должно обеспечивать свой статус как таковой и создать механизм своего воспроизводства. В этих целях проводят определенную политику и создают внутригосударственные институты во всех сферах жизни общества, обеспечивающие существование единого государства. В ряду таких проблем стоит и развитие государственного языка.Не надо забывать, что сегодня мы стоим у истоков становления суверенного государства. Серьезное отношение к нему предотвратит поспешность многих необдуманных решений.

Особая роль принадлежит русскому языку, поскольку одной из важнейших черт современного Казахстана является его многонациональность. В культурной сфере это наследие проявляется в широком распространении русского языка.

То, что в Казахстане широко распространен русский зык, в нынешней ситуации, безусловно благо для республики. И в этом отношении возможности овладения русским языком решительно не могут и не должны быть свернуты, уменьшены. Историческая традиция сложилась так, что через русский язык идет приобщение не только к русской, но и к мировой культуре, общечеловеческим ценностям.

Россия- стратегический партнер Казахстана во всех отношениях.Русский язык служит средством нашего взаимного общения и обогащения наших культур. Не случайно за русским языком у нас закреплен статус официального языка, языка межнационального общения. Ментальность культурного, высокообразованного казахстанца, кем бы он ни был, по своей национальной принадлежности, будет включать в себя этот факт поликультуры.

Если суверенный Казахстан выбрал путь разумной демократии, гражданского общества, то на его пути неизбежны преобразования и в области культуры. В республике пока не произошло коренного изменения в отношении к изучению языков: казахского, русского, иностранного. И все же, думается, корень многих сегодняшних проблем, в том числе и в сфере межнациональных отношений, заключается в том, что в обществе по-прежнему сильны патериалмсткие настроения, упования на государство при решении возникающих перед людьми задач. Общество попрусту не готово к демократизации, так необходимой для реализации целей модернизации. [7].

Тем не менее анализ процессов в различных сферах казахстанского общества дает основание утверждать, что наметились определенные сдвиги на пути к межэтнической интеграции. Дальнейшее социально-политическое развитие Казахстана как демократического государства, бесспорно зависит не только о степени реализации прав и свобол отдельной личности, но и от создания необходимых условий для самореализации этнических интересов в рамках

единого государства. Решающее значение при этом бедут иметь желание каждой личности идентифицировать себя с народом Казахстана.

Литература

1.Назарбаев Н.А. Казахстан 2030: процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Послание Президента страны народу Казахстана. Алма-Ата. «Білім»,1997, с. 176.
2. Ахиезер А.С. Культурные основы этнических конфликтов // Общественные науки современность // М.,1994 г. .
3.Канафин А. Народное образование Казахстана (1917 –1985 г.г.).Алма-Ата, 1998, с. 117.
4.Кинелев В. Г. Миронов В.Б. Образование, воспитание, культура в истории цивилизаций. М., 1998
5 . Масанов Н. Абылхожин Б. Ерофеева И. История Казахстана: народы и культуры. А., 2000.
6. Кушербаев К.Е. Динамика этнической структуры населения Казахстана/ Современный Казахстан: экономика, политика, общество. А.,1997г.
7.Каракузова Ж.К. Хасанов М.Ш. Космос казахской культуры. А.,1993

УДК 32 (073)

ОНИМДЕР – ЛИНГВОМӘДЕНИ АҚПАРАТ ТАРАТУДЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ

Алипбекова Ф.Б магистр оқытушы
Мұсабекова А.Ә магистр оқытушы
Испандиярова М.М магистр оқытушы
ОҚМПИ. Шымкент қаласы

Summary

Personal names, being a linguistic symbol, define fragments of the national worldview: cultural, historical, religious images.

Резюме

Личные имена, являясь языковым символом, определяют фрагменты национального мировоззрения: культурные, исторические, религиозные образы.

Лингвомәдениеттік ақпарат таратуда онимдердің қызметі ерекше, өйткені тір бірлігі саналатын онимдер атауыштық, сәйкестендіргіштік және жіктемелік қызметтер атқарады.

Материалдық идеяға ие бола тұра, онимдер ішкі күшке ие, олар мағыналық жақтан түсіндірме талап етіп тұрады. Зерттеушілер символдықты атай тұра, жалқы есімдердің құпиялылығын атап өтеді, халқымыз есімнің магиялық күшіне сеніп, ол атқа ие тұлғаның іс-әрекеті мен қабілетіне сенеді. Бұл таңда онимдерге деген қызығушылық арта түседі.

Жалқы есімдер мәдени, этникалық маркер ретінде қоғамдық ортада болып жатқан өзгерістерге өз септігін тигізеді.

Осы және өзге тілдегі жалқы есімдердің әртүрлі кезеңдердегі нақыт бір социумда әркелкі қалыптасуы заңдылық, хронологиялық және территориялық бір бірінен алшақ орналасса да онимдер қайталанады.

Қазақ жалқы есімдерін зерттеудегі қазіргі бағыттар этнолингвистикалық, когнитивтік, функционалдық т.б. ғылыми парадигма деңгейімен сипатталады.

Жалқы есімдер жалпы есімдерге қарағанда, тарихтың әр кезеңіне байланысты өткен оқиғалар жайлы нақты да қызықты дерек бере алады, өйткені тілдің тірек үш тағанының бірі – «жер бетіндегі ескерткіші ономастика». Белгілі бір уақыт өте келе, көнерген есімдер қайта жаңарып, қайта қолданысқа ие болып отырады. Орыс тілінде XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасыр басында Катерина, Мария, Анастасия, Дарья, Федор сынды есімдер қайта жаңарды. Сол секілді қазақ тіліндеде тәуелсіздік алғалы Абылай, Шыңғысхан, Нұрсұлтан, Мағжан сынды тарихи тұлға аттары жаңаруда.

Бұдан келіп шығатын қорытынды, ономастикалық кеңістік осы елде тұратын индивидтің тілімен және мәдениетімен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан жалқы есімдерді: лингвистикалық, этнолингвистикалық және эстетикалық жағын қамти алатын онимдерге жатқыза аламыз. Бұлардың бәрі тығыз байланыста субъектінің қоршаған ортаның ассоциациясын туғыза алатын тұрақты бір бөлшегі болып саналады. Осы ассоциациялар бала туылып, оған ат қойғандағы таңдауға әсер етеді.

Қазақ халқының рухани өмірінде айрықша орын алатын әзіл-сықақ, күлкінің сипаты танылатын юмор мен сатираның тілдік табиғатын этнолингвистикалық тұрғыдан зерттеу қазақ ономастикасының қазіргі қалпын анықтауға мүмкіндік береді және қазақ тіл білімі үшін маңызы ерекше. Сатира жанрында көрініс табатын кейіпкер аттары арқылы халқымыздың рухани, мәдени өмірінің тарихын, салт-дәстүрі мен ұлттық дүниетанымын жан-жақты ашып көрсетеді. Қазақ тіліндегі кейіпкер аттарының табиғатын, сипатын, қызметін «тіл-ұлт-мәдениет» үштік тұтастықта жан-жақты қарастыру өзекті мәселе болып саналады, себебі қазақ танымының когнитивтік болмысы қазақ ономастикасы материалдары негізінде зерттелу енді басталып келеді.

Соңғы жылдары көркем шығармалардағы жалқы есімдер әлемі зерттеушілер көңілін аудара бастады, өйткені олардың тілдегі рөлі, өзіндік құрылымы, лингвистикадан тыс жатқан этнолингвистикалық факторлары халықтың танымдық көзқарасына сәйкес әлем моделімен анықталатын ономастикалық кеңістік құрайды. Қазіргі поэтикалық ономастикалық кеңістік әлеуметтік, психологиялық, тарихи жаңалықтарымен тілдің басқа лексикалық категорияларынан ерекшеленеді. Көркем мәтін кеңістігіне ономастикалық лексиканы сараптау, автор ойына негізделген жалқы есімдердің мағынасының прагматикалық компенентінің өзектілігі келіп шығады. Көркем мәтіндегі жалқы есімдерді түрлі аспектіде қарастыру үлкен қызығушылық тудырғанымен, қазақ тіл білімінде әдеби жалқы есімдер жайлы зерттеу еңбектер аз. Этностың ұлттық таным әлемін өз бойына сіңірген жалқы есімдерді жаңа ғылыми парадигмаға сәйкес зерттеу қазақ ономастикасының алдына соны мақсаттар мен міндеттер қойып, ономастиканың метатілдік теориялық негіздерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Этностың ұлттық таным әлемін өз бойына сіңірген жалқы есімдерді жаңа ғылыми парадигмаға сәйкес зерттеу қазақ ономастикасының алдына соны мақсаттар мен міндеттер қойып, ономастиканың метатілдік теориялық негіздерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазақ сатиралық-

юморлық кейіпкер аттарының жүйесін зерттеуге арналған концептологиялқ бағыт қазақ поэтикалық ономастикасындағы зерттеулердің ауқымын кеңейтіп, жалғасын табуға негіз болатын еңбек. Көркем әдебиеттердегі жалқы есімдердің қызмет ерекшеліктерін зерттеу В.И. Супрунның еңбегінде жан-жақты баяндалып, ол негізгі үш қызметін атап көрсеткен:

1. маңызды мәтін қызметі – басты кейіпкерді атау;
2. ономастикалық ая жасайды;
3. қосымша таным белгісі ретінде қолданылады» [1, 8].

Проф.Т.Жанұзақтың айтуынша, «Жалқы есім бойында денататившік мағынаның басым екендігі, оның ессесіне сигнификат жоқтығы анық байқалады» [2, 9]. Жалқы есімдердің мәдени-ұлттық табиғатына қатысты әртүрлі көзқарасты талдай отырып, профессор Е.А. Керімбаев: «Әр халықтың онимиясында мәдени-тарихи ақпарат жинақталған, қоғамның мәдени тарихына байланысты жалқы есімнің ерекшеліктерін және типологиялық ұлттық-мәдени ерекшеліктерін зерттеудің маңыздылығын» [3, 14] ұғындырады. Ертегі-аңыздардағы *Қорқыт, Алдар көсе, Шығайбай, Қарабайлар*, Бейімбеттің *Мырқымбайы*, Ілиястың *Сұрпақпайы*, Ш. Смаханұлының *Елпекбайы*, О.Әубәкіровтің *Көди, Сөдиі* арқылы тарихи кезең, сол уақытта өткен оқиғалар жайлы этнографиялық дерек бере алады.

Жалпы лингвистикада кейіпкер аттарының көркем шығармада атқаратын қандай рөлі бар, мән-мағынасы бар ма деген мәселе төңірегінде біраз даулы мәселелер, пікірталастар бар. Ғалым А.М.Эмирова жалқы есімдерді «бұл бір жағынан, тілдік категорияға жататын жүйенің ерекшелігін көрсететін белгі, екінші жағынан, халықтың тұрмысын, нанымын, дінін, тарихын білдіретін спецификалық лингвомәдени белгі» [4, 300], – деп қарастырады.

Көркем туындының ауқымы, шеңбері, өрісі кең болғандықтан, көп қырлы алмас секілді асыл дүние деп, оның бір қыры – көркем туындылардағы, яғни сатира мен юмор жанрындағы кейіпкер аттарының тілдік табиғаты, жасалуы, лексикалық құрамы, уәждік факторлары туралы сөз етпекшіміз.

Қазақ ономастикасының дамуы, жан-жақты зерттелінуі құнды әрі бай материалдарды мұқият жинауға байланысты екендігін академик Ә.Т.Қайдар мен профессор Т.Ж. Жанұзақов: «Ең бірінші талаптардың бірі – барлық бірліктерді жинау және қағаз бетіне түсіру»,– деп атап көрсетеді [2, 198].

Сондықтан ауыз әдебиетіндегі атының аталуы ерекше (*Алдар көсе, Бізбике, Шығайбай, Тазша бала, Жезтырнақ, Желаяқ, Қаңбақ шал, Жиренше* т.б) персонаждардан бастап, қазақ әдебиеті бойынша 100-ден астам қаламгерлердің сатиралық-юморлық және сатиралық емес туындыларын, қазақша басылымдарды және «Ара» журналының (1956–2007) барлық сандарында, бүгінгі қазақ әдебиетіндегі сатира мен юмор жанрында қолданылатын, есімі езу тартқызар, күлкілі, аты ерекше белгілі стильдік мақсатта жұмсалған аттардың саны шығарылды.

Кейіпкер – көркем шығармада суреттелетін адам, әдеби образ. Әдебиетте адамның бейнесін өзі өмір сүрген дәуірдің өзгешеліктерін танытатын типтік

сипаттарымен бірге кейіпкердің тұлғасын, мінезін, іс-әрекетін, суреттеу үшін қаламгер түрлі суреттеу тәсілдерін қолданады. Солардың бірі – кейіпкерге ат беру. Әдеби кейіпкерге ат беруді ұлы еңбек, өнер деп қарау керек, өйткені көркем шығармада кездейсоқ аттардың болуы мүмкін емес. Ұлы француз жазушысы В.Гюго: «Алдымен атты ойлап табу керек. Ат табылған жерде сюжетті ойлап табу қиын емес»,–деген сөзі көп нәрсені аңғартады.

Орыс жазушысы Л.Успенский «Сен және сенің атың» кітабында: «Егер Л.Толстойдың басына өзінің геройларының фамилияларын, айталық, Ростовтың фамилиясын Перепенияға өзгертер ойы келсе, «Соғыс пен бейбітшіліктің» мықты ғимараты теңселген болар еді» деген сөзін тек ғана жеңіл әзілге құрылған деп санауға болмас. Шынында, Ростов, Облонский немесе Иртеньевке Перепения, Чичиков немесе Плюшкин секілді фамилияларды беру, бейнелеп айтқанда, миға сыймас дүниелер ғой. Ю.Тынянов айтқандай, «Көркем шығармада танымал емес есімдер жоқ. Шығармада аталған әр есімнің өзі мағына».

Сонымен, кейіпкер аттарын этнолингвистикалық аспект тұрғысынан, яғни ұлттық көзқарас, ұлттық ерекшелік, этномәдени, этнографиялық факторларды ескере отырып, қазақтың рухани дүниесі мен ұлттық болмысын қарастыра отырып, жалқы есімдерді жүйелі зерттеу арқылы автордың ойы, эстетикалық көзқарасын ашуға мүмкіндік береді.

Жалқы есімдер, тілдік таңба бола тұра, халықтық дүниетанымның фрагменттерін: мәдени, тарихи, діни бейнелерін айқындай алады. Дегенмен, кез келген оним бір ұлт мәдениетімен тікелей байланысты, өйткені тек бір тілде ғана бұл онимді түсіну, оның өзге тілдегі мағынасын білдірмейді. Индивид ол онимді тек өзіне ғана тән ақпарат аясында түсініп біледі, сондықтан да сатира жанры бұл көпшілік қоғамда онимнің өз орнын анық ашып көрсетуде басты рөл атқарады.

Өйткені сатира, юмор айналадағы болмыс-құбылыстарды ұзақ уақыт байқап-көрудің, зерттеп-білудің нәтижесінде туады. Ол көп ойланып, толғанудың, ақыл-ой, дүниетаным елегінен өткізудің жемісі ретінде көрінеді. Ал әзіл-қалжың түріндегі шымшыма сөз, пікірлер табан астында, күтпеген жерден тілмарлықпен, тапқырлықпен айтала салынады. Олар – бақылап-болжаудың, үңіліп-ұғынудың жемісі емес, бір нәрсеге адамның аяқ астынан көңіл бөле, ой жүгірте, пікір білдіре қоюының жемісі.

Сонымен қатар, сатира, юмор белгілі бір дүниетанымның, саяси-әлеуметтік көзқарастың көрінісі, сәулесі ретінде ресми шығарма түрінде туғызылады. Ол баспасөзде жарияланып, эфирден естіліп, экраннан көрсетіліп, жалпы жұртқа паш етіледі. Ал, әзіл-қалжың кез келген жерде, отбасы, ошақ қасындағы, той-томалақтағы отырыста реплика түрінде айтыла салады. Онда ресми сипат, жалпы жұртқа кең танымалдық болмайды.

Сатира, юмор кемшілік иелерінің бәрінде бірдей бағыттала береді, ал әзіл-қалжың дәстүрлі реті бар, жөні бар адамдар арасында ғана, яғни құрбы мен құрдас, жезде бар адамдар арасында ғана, яғни құрбы мен құрдас, жезде мен

балдыз, құда мен құдаша, жеңге мен қайын, нағашы мен жиен, қайын жұрт пен күйеу арасында ғана айтылады.

Қорыта айтар болсақ, жалқы есімдер жалпы есімдерге қарағанда, тарихтың әр кезеңіне байланысты өткен оқиғалар жайлы нақты да қызықты дерек бере алады, өйткені тілдің тірек үш тағанының бірі – «жер бетіндегі ескерткіші ономастика». Поэтикалық ономастиканың басты мақсаты көркем туындыдағы кейіпкер аттарының, яғни әдеби жалқы есімдердің қолданыс заңдылығын, әр түрлі қызметін (идеологиялық, стилистикалық, экспрессивтік) анықтау, автордың ойы мен жанрлық көзқарасын ашуға мүмкіндік береді.

Жалқы есімдердің тілдік жүйе мен көркем әдебиет дискурсында қолданылатынын ескерер болсақ, көркем әдебиеттерде қолданылатын жалқы есімдер онимиялық ақпаратқа ие бола тұра, автор тарапынан қойылған міндеттерді шешу үшін жаңа, қосымша мағыналарға ие болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Супрун В.И. Ономастические поле русского языка и его художественного-эстетический потенциал.– Волгоград, 1997.– 48 с.

Жанұзақ Т. Қазақ ономастикасы. Атаулар сыры. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007.-524-б.

Керімбаев Е.А. Казахская ономастика в этнокультурном,номинативном номинативном и функциональном аспектах. – Алматы, 1995. – 248с.

Эмирова А.М. Крымскотатарская ономастика как объект этнолингвистики // Мир языка. – Алматы, 1999. – 293 с.

UDC

SUBTITLES AS AN ELEMENT OF CINEMA DISCOURSE

Төреева Н.Ж. – М1703-19 тобының магистранты

Ғылыми жетекші:Шингарева М.Ю.– PhD,доцент

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Мақалада субтитрлерді кинодискурстың құрамдас бөлігі ретінде зерттеу, субтитрлердің қалыптасу ерекшеліктерін және олардың байланыстылығын талдау туралы айтылады. Субтитрлерді белсенді зерттеуге қарамастан, отандық тіл білімінде олар тек кино аудармасының түрі ретінде қарастырылады.

Бұл зерттеудің өзектілігі субтитрлердің лингвистикалық мәнін теориялық тұрғыдан түсіну қажеттілігімен және субтитрлердің жүйелік сипаттамасын жеке лингвистикалық және паралингвистикалық сипаттамалары бар және кинодискурстың құрамдас бөлігі ретінде әрекет ететін мәтіндік құбылыс ретінде құру қажеттілігімен байланысты.

Гипотезаға сәйкес зерттеудің мақсаты анықталды: субтитрлерді кино-дискурстың элементі ретінде жан-жақты сипаттау және олардың лингвистикалық және паралингвистикалық сипаттамаларын анықтау. Зерттеудің ғылыми жаңалығы, біріншіден, субтитрлердің лингвистикалық мәртебесін анықтайды, субтитрлердің кинодискурс құрылымындағы орны анықталады және олардың кинодискурс компоненттерімен байланысы сипатталады.

Резюме

В статье рассказывается оисследованию субтитров как составляющей кинодискурса, анализу особенностей формирования субтитров и их связности. Несмотря на активное изучение субтитров, в отечественном языкознании они рассматриваются только как вид киноперевода.
Актуальность настоящего исследования обусловлена потребностью теоретического осмысления лингвистической сущности субтитров и необходимостью создания системного описания субтитров как текстового феномена, обладающего индивидуальными лингвистическими и паралингвистическими характеристиками и выступающего в качестве составляющей кинодискурса.
В соответствии с гипотезой была определена цель исследования: дать комплексное описание субтитров как элемента кинодискурса и определить их лингвистические и паралингвистические характеристики. Научная новизна исследования заключается в том, что, во-первых, в нем установлен лингвистический статус субтитров, определено место субтитров в структуре кинодискурса и описана их взаимосвязь с компонентами кинодискурса.

Since the concept of a subtitle is represented by us as a text accompaniment of audio and video series encoded by language means, the need to take into account the linguistic features of the translation of the phenomenon under study is not only possible, but also implies an academic interest in deep insight into the structure and mechanisms of creating such text works as subtitles.

Linguistics or linguistics, being an incredibly broad field of Humanities, includes a huge number of other intra-system areas, such as phonetics, semantics, grammar, morphology, etc. Linguistics is the science of language that studies structure language, its regularities, development, and also deals with the comparison of languages and the identification of relationships between them (Dal V. I. 1863-1866.). It has always taken into account the peculiarities of a particular national language as a unit of encodedinformation. The language code in linguistics is one of the Fundamental concepts. In the most General sense, code is a means of communication (V. I. Belikov, L. P. Krysin, 2001).

For the purposes of this study, it seems necessary to refer to the scientific apparatus of psycholinguistics to describe the factors thataffect the perception of text works. Psycholinguistics studies the factors that make it possible to master, apply, and understand a language. She studies ontogenesis, as well as the processes of speech generation and perception, which is certainly necessary for a deeper understanding of the problems of subtitles (V. A. Kovshikov, V. P. Pukhov, 2007).

Here we come to the definition of polycode text. So,according to the definition of E. E. Anisimova, a polycode text is "a text in which the message is encoded by heterogeneous means — verbal and non-verbal components, the combination of which is a certain structure characterized by the manifestation of the interdependence of the components both in content and in formal aspects (Anisimova E. E., 1997). We believe that subtitles are a kind of polycodetext, since they are a combination of two heterogeneous elements (written text and video-sound series) in the system of film

discourse. One example of a polycode text is an image and a text element, forming a single whole and having a definite influence on the addressee. Consequently, the polycode nature of the text allows subtitles to be perceived, understanded2 and play a significant role in the film discourse.

Thus, the polycode character of the text, which has arisen as a result of the semiotic heterogeneity of the natural language, allows it to enter into system relations with heterogeneous elements, which is certainly a condition for the existence and functioning of subtitles in a particular type of discourse.

The concept of "cinema discourse" incredibly broadly. A cinema discourse is an object ofresearch in such Sciences as philosophy, pedagogy, psychology, sociology, and translationpractice. In linguistics, the language of a film is regarded as a specialkind of text. Often in science, the terms are used coolagannie"chinadialogue", "the cinema discourse", "film text". According to many scientists, the mosta meaningful concept is "cinema discourse" (Begenova, 2005). The mostsignificant works on film discourse from a linguistic point of view belong toA. N. Zaretskaya, S. S. Nazmutdinova, M. A. Efremova, I. N. Lavrinenko. They solve such issues as: differentiation of the concepts of "kinodiskurs" and"kinotext", classification of kinodiskurs (A. N. Zaretskaya, M. A. Efremova, G. G.Slyshkin), the role of subtext in film discourse (A. N. Zaretskaya), etc.Having delved into the concept of film discourse and studied it more carefully, we haveidentified some of its elements: 1) plot plan; 2) script; 3)artistic image; 4) video sequence; 5) editing; 7) audio sequence; translation (subtitles).

Today, subtitles are used to watch movies on the original language, as well as to help the hearing impaired and deaf to understand the film people. Also, in rare cases, subtitles comment on characters' lines, can explain complex terms, different names, etc. For studying foreign language usually use double subtitles or subtitles on the original language, so many viewers interested in this issue,give preference to subtitles.In this study, subtitling is viewed as didactically a mediated tool for learning English. According to teachers, watching films in a foreign language can be effective language learning tool. Watching a movie with subtitles in educational purposes makes it possible to remember not only the correct pronunciation of certain words, but also their spelling. Thus, the viewer learns phrases, words and even syntactic structure faster and easier sentences in English. However, such a didactic teaching method using movies with subtitles could very well be effective for audiences who already have basic language skills, which would ensure an adequate perception of the didactic material, its synchronous analysis, as well as the possibility of using subtitling as an auxiliary didactic tool that would certainly allow to multiply the didactic effect.

Thus, translation using subtitles iscinema discourse an element of the and it plays an important role in it. The subtitle as a method of translation is anelement of the film discourse that provides a link between the viewer and theartistic image,

meaning and essence of the film. In other words, asubtitle is a special way of expressing and transmitting information incinema.

For a long time, subtitles were seen as a cinematic reality, rather than a linguistic or translation unit. Despite the polysemiotic nature of cinema discourse , the study of its verbal component is given an important role. There is no doubt that in such a complex audiovisual system as cinema discourse, the functional aspect of verbal units can be considered solely in connection with the combination of non-verbal elements involved in the formation of meaning.

Initially, you should pay attention to the ways to transmit prosodics in subtitles. In linguistics, the prosodic features of a language should include non-segmental aspects of sound, i.e. intonation, volume,timbre, stress, tone, intensity, and duration (Blokhina, 1980). All of them are directly important for transmitting the meaning of a sentence,since they can Express various emotionally marked States of thespeaker. In this or that movie, in our opinion, during dubbing,the implementation of the voice characteristics of the characters is not difficult, but with the question of the very possibility of transmitting this kind of information with subtitles is brewing (Dukhovnaya, 2018).

The syntax represents a more complex level of the language, and its characteristics are also important for learning subtitles. After studying a fairly large array of movies with subtitles, we can conclude that more complex syntactic constructions are converted to simple ones. In such transformations, it is important to maintain a balance between semantics (semanticload), pragmatics (communicative function of the original text) and stylistics. After studying a fairly large array of movies with subtitles, we discovered the implementation of two mechanisms for simplifying the syntactic structure at once. Next we see that not only indirect questions are converted to direct but also indirect denial become straight; there is a drooping as the same verbs and subject; merge proposals due the omission of the same structures; in addition, the subtitles substituted all multiple times on a simple (Spiritual, 2018).

Thus, the linguistic features of subtitles are the possibility of transmitting prosody, lexical-semantic, syntactic and genre and stylistic features that must be taken into account when translated using subtitles. The linguistic subtitle features allow the viewer to correlate the subtitle text and image in the frame, to compare the spoken and written text of the subtitle.

The interdisciplinary research aimed not only to deepen the reader's understanding of the subject under study, but also to confirm the author's hypothesis that subtitles are a system text element of the analyzed materials of the English-language film course. The theoretical significance of the research lies in a new theoretical approach to the description of the phenomenon of subtitles, taking into account the new characteristics of the subject being studied as belonging to the

varieties of polycode text,it is formed due to the polysemiotic nature of the language sign, and allows it to function not only as a specific means of translation, but also as a functional didactic material.

Since subtitles are text works, the functional component of subtitles will directly depend on the typeof the text that it reproduces.

There are several types of subtitles depending on the degree details of events: 1) Open captions (lit. "open captions") – subtitles present in the movie by default or can be enabled using the menu; 2. Closed captions (lit. "closed captions"). This type of subtitle is intended mainly for people with hearing impairments, as such subtitles explain and record the necessary sound events important in watching a movie; 3) Sewn (English hard subtitles, also called hard, also hardsaby - jarg.) - the image with the subtitle text is superimposed on the original video in the process of creating the final file (encoding); 4)Prerendered (from the English prerendered subtitles) - subtitles areready-made images stored separately from the video; 5) Software (also called soft - jarg. from English soft subtitles) - subtitles, representing text, often with markup elements (size, color,headset, position on the screen); 6) Monolingual - subtitles containing text in the same language in which the audio message is played; 7) Subtitles, displayed in real time. These subtitles are supplied live programs; 8. Hybrid subtitles are subtitles, some of which are prepared in advance, and some are output in the mode real time; 9) Subtitles containing only characters' lines and, for example, comments of inscriptions appearing in the frame; ten) Narrative - Subtitles that display spoken language in writing; 11) Forced are subtitles that contain translation of words a character, inscription, sign, symbol, presented in a foreign language; 12)Content subtitles. They provide information describing any an event, action, dialogue that was not filmed in the film. This kind subtitling is usually typical for low-budget films; 13) Bonus subtitles - a separate set of textual explanations attached to the voiceover shooting, information; 14) Localized are subtitles containing clarifying comment to any element used in the text subtitle; 15) Extended subtitles consist of standard subtitles and localized; 16) Subtitles (in movies, opera, theatrical performances); 17) Media subtitles (in news programs, advertising); 18. Entertaining subtitles (in videos, computer games, language teaching programs)

The existence of different types of subtitles indicates the variety of functions performed by subtitles. We conclude that one of the basic functions of subtitles is the communicative function, so how subtitles serve as a means of communication and information transfer between characters and spectators. Providing additional information and explanatory comments, subtitles perform interpretive and metalanguage functions (Dukhovnaya, 2018). So, having a general idea of subtitles in general, their varieties and functions performed, let's move on to considering linguistic and paralinguistic characteristics of subtitles. Analysis possible types of subtitles indicates that the combination language and non-language parameters when composing subtitles are determined their communicative purpose, as well as

orientation towards a specific addressee, which allows us to talk about the pragmatic nature of subtitling.

In addition, another personal contribution of the author to the research can be considered an attempt to individualize the main components of the film discourse, such as the plot plan and script; artistic image; editing; translation (subtitles) audio series, video series, where the systematic nature of subtitles as an element of film discourse is justified.

Confirms the validity of considering subtitles as a full-fledged didactic tool used by teachers of foreign languages in the preparation of didactically-oriented materials. The paper concludes that it is appropriate to use subtitles in a film course for a more linguistically prepared audience, while for novice students it may be effective to use subtitles in a cartoon due to simpler lexical and grammatical forms that correspond to the younger age group.

Typological features of subtitles are considered in the paper as a consequence of the evolution of subtitle types in the direction of their greaterdifferentiation depending on the type of text, the meaning of which is transmitted to viewers by subtitles for different social, cultural and language groups. Thus, the most important function of reliable information about actions and events occurring on the screen is performed.

Further, the study of functionally significant linguistic aspects of subtitles in ways of transmitting prosodic features that can be described on the basis of graphic design of punctuation, analysis of characteristic parts of speech, etc. In addition, the studied lexical and semantic ways of transmitting meanings, as well as the most obvious changes in the syntactic organization when comparing the original text with the text of subtitles. The genre-stylistic features of subtitles that affect the audience's perception of the realities of society and culture transmitted by the film's content, which can only be interpreted in different genres of discourse if the corresponding stylistic design is observed.

Bibliographic

Belikov V.I., Krysin L.P. Sociolinguistics. - M .: RGGU,
2001 .-- 315 p.
Begenova R.S., Linguistic and sociocultural specificity
American Film Discourse, 2005 .-- 42 p.
V.E. Gorshkova Features of movie translation with subtitles //
Bulletin of the Siberian State Aerospace University
named after academician M.F. Reshetnev. - Krasnoyarsk, 2006 .-- S. 141-144.
4) Dukhovnaya T.V. Subtitles as an element of cinematic discourse.
linguistic and paralinguistic aspects: abstract of dis. ...
Candidate of Philological Sciences: 02/10/19, 21 p., 2018.
5) Dal V.I. Dahl's Explanatory Dictionary, 1863-1866. - 628 p.
6) Zaretskaya A.N., Features of the implementation of the subtext in
film discourse, 2010 .-- S. 70-74.
7) Kovshikov V.A., Pukhov V.P., Psycholinguistics. Theory

speech activity, 2007. - 258 p.
8) Malik, N.E. Methods for working with subtitles in complex teaching a foreign language [Text] / N.Ye. Malik // Multilingualism in educational space. Digest of articles. Issue 2. - Izhevsk: Udmurd University, 2010. - S. 138-143.

Electronic resources:
1) Global standards for the production of subtitles, Cinepromo: [Electronic resource] http://www.cinepromo.ru/blog/teoriyakino/555-obshchemirovye-standarty-po-izgotovleniyu-subtitrov.html
2) Paralinguistics, Studfiles: [Electronic resource] https://studfiles.net/preview/2674290/page:3/
3) Typology of texts, Xstud: [Electronic resource] https://xstud.ru/137218/lingvistika/lingvisticheskie_klassifikatsii_tekstov

ӘӨЖ

АҒЫЛШЫН ӘДЕБИЕТІНДЕГІ РОМАНТИЗМ АҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ. Д.Г. БАЙРОН ЖӘНЕ «КӨЛ МЕКТЕБІ» АҚЫНДАРЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ РОМАНТИЗМ МЕН ПИССИМИЗМ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Жартай А.Б. – М1703-19 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Абрамова Г.И. – PhD, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассказывается о становлении романтизма в английской литературе с 1807 по 1824 год. Автор исследует развитие романтизма и разделив его на два этапа. На первом этапе она рассказала о поэтах «Lake School», которые внесли значительный вклад в формирование романтизма в 1800-1812 годах. Во втором этапе, наряду с введением в литературу новых жанров и новых тем, широко обсуждался выдающийся английский поэт Д.Г. Байрон, положивший основу романтического движения и породивший уникальные жанрово-лирико-эпические поэмы. Подчеркивается, что произведения амбициозного поэта актуальны и на сегодняшний день и являются одними из самых ценных литератур в мировой литературе, в том числе и для казахстанских читателей. Автор не только упоминает поэтическую сторону Д.Г. Байрона, но и углубляется в его боевую сторону. В статье рассказывается, что Байрон посещал страны, которые боролись за свободу, и вдохновлял их своими песнями. Автор также анализирует произведения поэта и лирические стихи, которые называют «oriental poems», и пытался выразить свое мнение.

Summary

The article describes the formation of romanticism in English literature from 1807 to 1824. The author explores the development of romanticism and divides it into two stages. At the first stage, she spoke about the "Lake School" poets who made a significant contribution to the formation of romanticism in 1800-1812. In the second stage, along with the introduction of new genres and new topics to literature, the outstanding English poet D. G. Byron, who laid the Foundation for the romantic movement and gave rise to unique genre-lyric-epic poems, was widely

discussed. It is emphasized that the works of the ambitious poet are still relevant today and are one of the most valuable literature in world literature, including for Kazakhstani readers. The author not only mentions the poetic side of D. G. Byron, but also delves into his fighting side. The article says that Byron visited countries that fought for freedom and inspired them with his songs. The author also analyzes the poet's works and lyrical poems, which are called "oriental poems", and tried to express his opinion

Еуропаның басқа елдеріне қарағанда Англияда романтизм ертерек қалыптасты. Бұл ағымның ағылшын әдебиетіне сыналай енген уақыты 1790-1800 жылдарға сәйкес келеді. Бұл кезең Англияда «өндірістік төңкеріс» деп аталған өндірістік өзгерістердің жүріп жатқан кезі болатын. Бұл құбылыс кейбір қалаларда өндірістің қарқынын арттыруға септігін тигізсе, екінші жағынан ауылда жапай қайыршылық, ашаршылық сонымен қатар жезөкшелік қылмыстардың да артуына, ауыр тұрмыс пен кедейшілікке төзе алмаған шаруалардың елден босып кетуіне әкеліп соқты. Міне, елде орын алған осындай келеңсіздіктер мен әлеуметтік теңсіздіктер, қылмысқа толы оқиғалар ағылшын әдебиетіндегі бұрынғы классицизм бағытының жаңа бағыт- романтизмге жол беруіне ықпал етті.

Ағылшын романтизмінің бірінші кезеңі

Ағылшын әдебиетіндегі романтизмді сөз еткенде, 1800 жылы Вильям Вордсворт пен Сэмюел Колридж негізін салған «Көлдік мектеп» туралы айтпай кетуге болмайды. Мектептің Көлдік (ағылшынша, Lake-көл) аталуы осы үш ақынның өмірі мен шығармашылығының Англияның Солтүстігіндегі әсем табиғат, көз тартар көлдерімен байланыстылығында болса керек.

Міне, осы көлдік мектеп өкілдері алғаш рет шығармашылықтағы классицизм бағытын ашық түрде сынға алып, өмірді шынайы суреттейтін романтизм бағытына көше бастады. Лейкйстік (көлдік) ақындар өз шығармаларында басты тарихи оқиғалар мен танымал тұлғаларды ғана суреттеумен шектелмей, қарапайым адамдар, еңбекеші-шаруалардың да тұрмыс-тіршілігін, ауыр өмірін жырға қосты. Мысалы, Вордсворттың шығармаларында сол кездегі ауылдың азып, халықтың тозуын көрсететін қаңғыбастар мен қайыршылардың ауыр өмірі жиі суреттелді. Ол «Алиса Фелл немесе кедейлік», «Теңізші анасы», «Кемберлендік кәрі қайыршы», «Бейшара Сюзанның армандары» т.б. өлеңдерінде сол кезеңдегі қоғам мен адамның аянышты тағдырын асқан шеберлікпен көрсете білді.

Сол кезеңде Вордсворттың әсіресе табиғат лирикасы ерекше аталды. Ол туындыларында табиғаттың ғажап көрінісін, әсем бояуын, жұпар иісін нәзік сезімге толы өлеңмен өрнектей отырып, тылсым сырлы табиғат пен ақыл-ой иесі адамның арасын жақындата түсуге тырысты. Оның көлдік өңірдің тамаша көріністерін суреттеген «Көкек», «Жүрегім менің тулайды», «Шілік ағашы» т.б. өлеңдерін оқыған жанның табиғатқа деген сүйіспеншілігі артып қана қоймай, онымен еркін сырласқандай күй кешеді.

Сонымен, ағылшын әдебиетінде романтизмнің алғашқы соқпағын салған Вордсворт, Колридж, Саутилар десек, лейкейстік ақындар Роджерс, Блейк, Мур, Чаттерондар да жаңа бағытты жатырқамай қарсы алып, туып өскен жерлерін шабыттана жырлап, қоғамның өзекті мәселелерін де жырға қосты.

Жаңа романтизм бағыты жалпы алғанда әдебиетке жаңа тақырып, жаңа кейіпкерлер әкеліп, сөз өнерін өзіндік ерекшеліктерімен байытты. Азаматтық лириканың тақырыптық, идеялық ауқымын кеңейтіп, романтикалық поэманың озық үлгілерін туғызды. Романтизім бағытында туған туындылардың кейіпкерлері негізінен жақсы өмір, бақыт, азаттық үшін аянбай күресетін, күшті, жігерлі, намысты жандар ретінде суреттелді. Сондай-ақ, олардың ерекше қасиеттері мен ерлік істері де әсірелене мақталып, мадақталды. Алайда, романтизмнің өзіндік артықшылықтарымен қатар осал тұстары да болды. Батыс романтиктерінің бір тобы жақсы өмірді, баянды ұмырды болашақтан іздесе, ендігі бір тобы өткен кезеңді аңсап, өз шығармаларында ортағасырлық өмірге қайта оралуды насихаттады. Бірінші топтағылардың ұстанған бағыты-ілгерішіл немесе революциялық романтизм делінсе, кейінгі топтағылардың бағыты-кертартпа романтизм делінді. Ілгерішіл романтиктер өз шығармаларында арман-мұраты асқақ, өзгелерден биік тұратын ізгі ниетті тұлғаларды арқау етсе, кертартпа романтиктер мұндай ағартушылық идеяны жақтаудан бас тартып, тіпті оның қоғамдағы рөлін жоққа шығаруға тырысты. Болашаққа күмәнмен қарап, өткенді аңсаған олардың шығармаларында өмірден түңілушілік, тағдырға мойынсұну секілді писсимистік сарынға кеңінен жол берілді. Сол кезеңде аралдықтар деп аталып кеткен жергілікті
тұрғындарының ішінде билік басындағылар мен бай-шонжарлар ілгерішіл романтиктерді жек көріп, елден қууға күш салса, әл-ауқаты төмен кедей,
жалшылар арманшыл, өршіл романтиктердің шығармаларынан бойына күш-қуат алып, болашаққа деген үміт-сенімдері арта түсті.

Дегенмен, 1820 жылдары романтиктердің алдыңғы толқыны өмірден өткен соң, ағылшын романтизмі құлдырап, бірте-бірте өзінің ағымдық қасиетінен біржолата айырылып, басқа әдеби ағымдарға жол берді.

Ағылшын романтизмінің екінші кезеңі
Джордж Ноэл Гордон Байрон

Ағылшын романтизмінің бірінші кезеңі 1800 жылы Вильям Вордсворт пен Сэмюел Колридж негізін салған «Көлдік мектеп» өкілдерімен айшықталса, екінші кезеңі 1812 жылдан бастау алатын Байрон, Шелли, Скотт,
Китс шығармашылығымен тығыз байланысты. Олар әдебиетке жаңа жанрлар, тың тақырыптар енгізумен қатар, ерекше жанр-лиро-эпикалық поэмалар мен тарихи романдарды да өмірге әкелді. Бұл жөнінде орыстың көрнекті сыншысы В.Г.Белинский: «Байронның поэмалары мен ұсақ өлеңдері, Мордың, Вордсворттың, Соутидің, Колридждің және өзгелерінің шығармалары

лирикалық поэзияның бай қазынасы» деп атап өтті. [В.Г.Белинский. Шығармалары. Алматы, «Жазушы» баспасы, 1987 ж. 79-бет]
Мақаламның басты тақырыбы болғандықтан, солардың ішінен ағылшынның атақты ақыны, әлемдік поэзияның ең биік шыңдарының біріне айналған, Батыс Еуропа ақын-жазушыларының ішінде өршіл романтизмнің дамуына зор ықпал еткен тұлға-Джордж Гордон Байронға, оның шығармашылығына кеңірек тоқталғанды жөн көрдім.
Джордж Ноэл Гордон Байрон 1788 жылы 22 қаңтарда Лондон қаласындағы ірі ақсүйек жанұясында дүниеге келген. Жастайынан-ақ әділдікке бой ұрған ол өз отанындағы зұлымдық пен әділетсіздікке қарсы тұрды. Өзі ақсүйек ортадан шығып, «лорд» мәртебесіне ие бола тұра, өз ортасымен сиыса алмай, азаттық үшін күресіп жатқан елдерге сапар шегеді. 1809 жылдан бастап өмірінің соңына дейін Испания, Швейцария, Италия, Албания, Греция елдерінде болып, олардың саяси-әлеуметтік күрестеріне өзінің отты жырларымен үн қосады. 1816 жылы ағылшын озбыр топтарының қудалауымен ол өз отанынан біржолата кеткен ол көп ұзамай Италияның Венеция қаласына қоныс аударады.
1819 жылдың сәуір айында Байрон Италия бостандығы үшін күрестегі каробинерлердің астыртын саяси ұйымына мүше болып кіреді. Ол өзінің шығармашылық еңбектері арқылы тапқан қаламақысын каробинерлердің күресі үшін аямайды, тіпті оның Равенн қаласындағы үйі құпия қару-жарақ қоймасы мен көтерілісшілердің штабына айналады. Өршіл ақын мұнымен де тоқталмай, өз корольдерін тақтан тайдырған неополитандық революционерлердің жеңісіне үн қосып, оларға рух беретін жалынды жырларын арнайды. Алайда, көтеріліс жеңіліспен аяқталып, қуғынға түскен ол елден кетуге мәжбүр болады. Грецияға барып, грек халқының азаттық күресіне қатысып, халықты көтеріліске шақырады:
Бас көтер, грек Отаны,
Дұшпанға енді бел бүкпе!
Байырғы даңқтың шапағы,
Шақырды қайта ерлікке.

Қару ал жеңіс іздеген,
Көз жасын күрес құрғатсын»
Жауынгер өткен ізбенен,
Жауыздың қаны бірге ақсын. [Байрон Джорж. «Көтерілісші гректердің әні» Чайльд Горольдтың сапары. Қабыл. Теңіз көкжалы. Өленděр. Астана: Аударма, 2005 ж. 532-бет] Өз қаражатын жұмсап, әскери жасақ құрады. Жасақты басқарып жүріп, ауыр науқасқа шалдығып 1824 жылдың 19 сәуірінде қайтыс болады. Өршіл ақынның қазасына әлемнің әдебиет сүйер қауымы қатты қайғырады. Оның мәйіті өз отанына жеткізіліп, шіркеуге жерленеді.
Бар-жоғы 36 жыл ғұмыр кешсе де, соңында өлмес-өшпес құнды мұралар қалдырған «поэзияға азаттықтың рухын алып келген» [А.Кеңшілікұлы. «Әлем әдебиетінің әңгімелері», Зерттеулер, эсселер, сұхбаттар,Алматы, ЖСШ РПБК

«Дәуір», 2019 ж. 268-бет] өршіл ақынды Еуропаның алдыңғы қатарлы барлық ақындары «ой-пікірді билеуші» деп атап, өз шығармашылықтарын шыңдауда үлгі-өнеге тұтты.

Байрон шығармашылығындағы романтизм

Байрон шығармашылығын негізінен шартты түрде екі кезеңге бөліп қарастыруға болады. 1807-1816 жылдары ақынның шығармалары классицизм бағытында жазылса, 1817-1824 жыдары ол өзін әбден толысқан ақын-романтик ретінде көрсетті.

1807 жылы жарық көрген алғашқы туындысы «Бос уақытта» атты өлеңдер жинағында жас ақынның еліктеушілік көзқарасы көбірек байқалса, 1812 жылы жарыққа шыққан «Чайльд Гарольдтың сапары» дастанында оның өзіндік шығармашылық ерекшелігі, қайталанбас көркемдік әдістері толық көрініс тапты. Ақын өз дастанында басты кейіпкері Чайльд Гарольдтың жиһанкездік тарихын баяндай отырып, бүкіл жаңа Еуропаның бүгінгі келбетін ашып көрсетеді. Шығарма кейіпкерінің кеме үстінен бақылауы арқылы әр түрлі елдердің тыныс-тіршілігін, тұрмыс-салтын таза романтикалық ойлармен, әсерлі де көркем сөздермен шебер суреттейді. Бұл лиро-эпикалық поэма тек ағылшын оқырмандарын ғана емес, Бүкіл Еуропаның озық ойлы қауымын терең әсерге бөлеп, ақын атын әлемге танытты. «Байронның романтикалық сарыны тек орыстарға ғана емес, әлем әдебиетіне қатты әсер етті» [А.Кеңшілікұлы. «Әлем әдебиетінің әңгімелері», Зерттеулер, эсселер, сұхбаттар, Алматы, ЖСШ РПБК «Дәуір», 2019 ж. 269-бет].

1811-1812 жылдардағы ішкі және сыртқы күштердің езгісінде қалған қара халықтың аянышты хәлі Байронға да қатты әсер етіп, рухани дағдарысқа түсірсе де, өршіл ақын жалынды жырларын тоқтатпады. Оның осы кезеңдегі жазған шығармалары «шығыстық дастандар» деп аталды. 1813-1816 жылдары жазылған бұл поэмалар тобына: «Гяур» , «Абидостық қалыңдық», «Корсар», «Лара», «Коринфті қоршау», «Паризина» атты 6 туындысы жатады.

Байронның «шығыстық дастандарынан» қай туындыны алсақ та, басты кейіпкерлері көбінесе ерекше тағдыры бар, қиындықта қайыспайтын, өмірге құштар жандар ретінде суреттелді. Белинскийдің сөзімен айтқанда: «Олар барша қоғамдық ортаға ызалы, қашанда қарсы, өзіне ғана сенетін күресшіл азаматтар, нағыз тұлғалар». Алайда, осы қайтпас-қайсар романтикалық кейіпкерлер махаббат сезіміне келгенде, дәрменсіздік танытып, оп-оңай баянсыз махаббаттың құрбанына айналып жатады. Мысалы, «Гяур» поэмасында бірін-бірі шын сүйген Гяур мен Лейланың махаббаты, соңында Лейланы қызғаншақ, сұм күйеуі Гассанның аңдып жүріп зұлымдықпен өлтіргені баяндалса, «Корсар» поэмасында басты кейіпкер, қарақшылар көсемі, Медораны құлай сүйген ержүрек, әрі қатал Корсар да Гяурдың кебін киіп, баянсыз махаббаттың тұтқынына айналады.

Сондай-ақ, өршіл ақынның асқақ гуманизмге толы: «Катуллаға еліктеу», «Альбомға», «Афиналық қызға», «Тирзаға», «Басталған махаббат туралы сұрауға», «Айырылысу», «Сен жыладың» т.б. лирикалық өлеңдерінде де жаңа қоғамдағы бостандық идеясы кеңінен жырланды.

1815 жылдары Байронның «Еврей саздары» атты лирикалық өлеңдер топтамасы жарық көрді. Жиырмадан астам туындыдан тұратын бұл жинақ Байрон лирикасының шырқау шыңы ретінде бағалананып, ақынның даңқын бұрынғыдан да асқақтата түсті. Көрнекті сыншы Белинский ақын поэзиясының ерекшелігін оның жеке басының қасиеттерімен байланыстырды. «Байрон поэзиясында сіздің жаныңызға алдымен әсер ететін, сізді таңғалдыратын нәрсе-ақынның жеке басының биіктігі, асқан өткірлік пен ой сезімінің тереңдігі». [В.Г.Белинский. Шығармалары. Алматы, «Жазушы» баспасы, 1987 ж. 119-бет]. Осы жерде ақынның «Бақыттысың» атты керемет өлеңінен үзінді келтірсек, артық болмас деп ойлаймын.

Сен қадалып тұрдың маған үңіліп,
Көзің қайтты тас жүзіме сүрініп.
Ішкі күйін, тыныштығын сырттағы,
Қалдың бірақ беттен оқып үлгіріп.

Өткен өтті, енді өкініп, сұранба,
Кетті дәурен, жастық шалғай шығанға.
О, жүрегім, шыдамасаң жарыл тез,
Сөн, әйтпесе, дыбысыңды шығарма! [Байрон Джорж. «Бақыттысың» Чайльд Горольдтың сапары. Қабыл. Теңіз көкжалы. Өлеңдер. Астана:
Аударма, 2005 ж. 491-бет]

Өршіл ақынның керемет туындыларының бірі-Лермонтов аударған «Көңілім менің қараңғы» өлеңін хәкім-ақын Абай да қазақ тілінде сөйлетіп, қазақ оқырмандары мен Байронның арасын жақындата түскенін біз жақсы білеміз. Осылайша, өршіл ақынының жалынды жырлары қазақ ақындарының назарын да өзіне аударып, солардың еңбектері арқасында қазақ оқырмандары да Байронның шығармаларымен жақынырақ таныса бастады.

30-шы жылдары «Чайльд Гарольдтің» үзінділері және «Шильон тұтқыны» қазақшаға аударылып, газет-журналдарда жарияланды. Ал, 1960 жылы Байронның бір томдық таңдамалы шығармалар жинағын жарық көрді. Сөйтіп Байронның тамаша лирикалық өлеңдері мен атақты поэмалары «Чайльд Гарольд», «Мазепа», «Қола ғасыр», «Шильон тұтқыны», «Минерваның қарғысы» және шығыстық дастандары – «Теңіз көкжалы», «Гяур», «Абидос қалыңдығы» секілді керемет шығармалары қазақ оқушыларының да жүрегінен орын алып, рухани қазынасына айналды.

Қорыта айтқанда, ағылшын әдебиетінде романтизм ағымының негізін қалаушылардың бірі, арманы асқақ, өршіл ақын Джордж Байронның туындылары да асқақтығымен, нәзіктігімен, көркемдігімен, шынайылығымен ерекшеленеді. Оның бүкіл әлем оқырмандарын (оның ішінде қазақ

оқырмандары да бар) өзіне ынтықтырып, баурап алған туындылары бүгінгі күні де (200 жылдай бұрын жазылса да) өзектілігін жоғалтпай, әлем әдебиетінде ең құнды дүниелер қатарынан орын алып отыр. Орыстың көрнекті сыншысы Белинскийдің сөзімен түйіндесек, «Әрбір ұлы ақынның ұлылығының өзі-оның қасіреті мен қуанышы, қоғам өмірімен терең тамырлас болуында. Тап осындай өмірі де, шығармасы да тарихи-қоғамдық өмірмен тығыз байланыста болған орасан зор ақын-Байрон». «Байрон лирикасы ашық аспанмен ұштасып жатқан жер жаһанымен тең» [Джорж Гордон Байрон «Избранное», Мәскеу, «Просвещение» баспасы, 1984 ж. 326-бет]

Әдебиеттер

Чайльд Гарольдтың сапары. Қабыл. Теңіз көкжалы. Өленděр. Астана: Аударма, 2005ж..
Әлем әдебиетінің әңгімелдері: Зерттеулер , эсселер, сұхбаттар /Кеңшілікұлы А. – Алматы, ЖШС РПБК «Дәуір» баспасы, 2019 ж.
В.Г.Белинский. Шығармалары. Алматы, «Жазушы» баспасы, 1987 ж.
Джордж Гордон Байрон. Избранное. Москва, издательство «Правда» 1985.
Лазарева Т.Г. Образ Британии в поэме Байрона «Паломничество Чайльд-Гарольда» – Курган, 2016. – С. 19-24.
В.Г.Белинский. Сочинение державина. [Электронный ресурс]. Режим доступа https://librebook.me/obiasneniia_na_sochineniia_derjavina

ӘӨЖ

Н.Т. САУРАНБАЕВТЫҢ СЫН ЕСІМ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫРАЙ КАТЕГОРИЯСЫ ТУРАЛЫ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Ғ. Танабаев
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің оқытушысы, ф,ғ,к.
А.С. Айнабекова
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің магистранты

Резюме

Н.Критика Сауранбаев имен лексико-место в учебниках и пути его совершения, характер и грамматический в описании категории. Производные прилагательные суффиксы ученого, перечисленные с указанием следующих особенностей каждого из них, можно сказать.
Есть промежуточные приложения, которые граничат не только с казахским языком обучения, но и с деятельностью словообразующих суффиксов и обоих словообразующих суффиксов по тюркским языкам. Например: -дай/и заявил, пр./, комплектация без/т вы.б. При этом знания-это приложения «многофункциональный два», «двойной многофункциональный» были исследованы приложения под названием. В статье изложены пути создания приложений В. Т. Сауранбаева.

Summary

N. Sauranbayev's criticism of names of lexical place in textbooks and ways of its fulfillment, character and grammatical in the description of the category. Derived adjectives are suffixes of the scientist, listed with the following features of each of them, you can say.

There are intermediate applications that border not only on the Kazakh language of instruction, but also on the activity of word-forming suffixes and both word-forming suffixes in the Turkic languages. For example: -give/and declared, etc./, complete set without/t you.b. At the same time, knowledge is the "multi-functional two", "dual multi-functional" applications were investigated under the name. The article describes the ways to create applications by V. T. sauranbaev.

Қазақ тіл білімінде ғана емес, түркі тілдері бойынша сөзжасам жұрнақтары мен сөз түрлендіруші жұрнақтардың екеуінің де қызметімен шектесіп жататын аралық қосымшалар бар. Мысалы: *-дай/дей, -лы/лі, -сыз/сіз* т.б. Кезінде бұл қосымшалар қазақ тіл білімінің өзінде «екі функциялы», «қос функциялы» қосымшалар деген атаумен зерттелген болатын. Мақалада Н.Т.Сауранбаевтың қосымшалардың жасалу жолдары туралы келтірілген.

Қосымшалар туралы Н.Сауранбаевтың ой-тұжырымдарын зерделеп қарағанда, ғалымның оқулықтардың өзінде бұл тілдік формалар туралы дұрыс пікірде болғандығын айқын аңғарамыз. Мысалы, сын есім тудырушы жұрнақтар қатарында ғалым *-лы/лі, -сыз/сіз, -дай/дей* жұрнақтарын көрсеткенмен, ғалымның оларға берген мысалдарында аталған қосымшалар арқылы жасалған сөздер дұрыс берілген.
-лы/лі: сазды, балалы, таулы, сулы, берекелі т.б.
-сыз/сіз: орынсыз, тілсіз, мінсіз, шексіз;
-дай/дей: жібектей, таудай, үйдей т.б. [1, 92 б.].
Бұл жұрнақтар осы аталған сөздерде сын есім тудырушы қызмет атқарғанмен, қолданыста сөйлеу бірліктерін де тудыраты белгілі. Мысалы, *Сенің арқаңда* ***кітапты*** *болып қалдым. Аяқ астынан* ***көлікті*** *болып қалды. Екі ортада* ***аяққиімсіз*** *қалармын. Бөлмеге* ***сөмкесіз*** *кіріңдер. Оның көйлегі де менің* ***көйлегімдей*** *екен. Марат бүгін* ***кешегідей*** *кешігіп келді.* Осы сияқты сөйлеу тілінде аталған жұрнақтар сөздерге талғамай жалғанып, сөйлеу бірліктерін тудыра береді. Мұндай сөйлеу бірліктерінің шегіне жету қиын. Сондықтан бұл жұрнақтар қолданыстағы мәнінде сөздерге жаппай жалғанып, грамматикалық абстракция жасайды, сөз түрлендіруші қызметте жұмсалады.
Н.Сауранбаев аталған жұрнақтарды сын есім тудырушы жұрнақтар қатарында көрсеткенде, осы сияқты сөйлеу бірліктерін мысалдарында көрсетпеген. Бұдан ғалымның осы функционалды қосымшалардың тілдік табиғатын сол кездің өзінде-ақ аңғара білгендігі деп санаймыз.
Сын есімге қатысты Н.Сауранбаев тұжырымдарының қазіргі грамматикалардан ерекшелігі – сын есімінің мағыналық топтарын жіктеуінде. Қазіргі грамматикаларда сын есімдер сапалық және қатыстық сын есімдерге ғана жіктелсе, ғалым сапалық сын есімдерді «сыр сыны» деген терминмен атайды. Қазіргі грамматикаларда қатыстық сын есімдердің құрамында аталатын туынды сын есімдерді мағынасына қарай топтастырып көрсетеді. Жоғарыдағы сыр сынынан басқа *қатыстық сыны, өнер сыны, салыстырмалы сын* деп, барлығын қосқанда төрт түрін атайды.

Қатыстық сын есім сөздерге *-лы/лі, -и, -лық/лік, -ғы/гі, -сыз/сіз* сияқты жұрнақтардың жалғануы арқылы жасалады дейді. Мысалы: *саяси, кешегі, ауылдағы, педагогикалық, болымсыз, жарамды т.б.*

Өнер сыны етістікке *-ғыш, -паз, -шыл* жұрнақтарының жалғауы арқылы жасалатынын айтады (*сөзшіл, айтқыш, өнерпаз, жолшыл* т.б.)

Салыстырма сын зат есімге *-дай/дей* жұрнағының жалғауы арқылы жасалады. Мысалы: *мұздай, тастай, өрімдей, оқтай* т.б.

Жоғарыдағыдай мағыналық топтарды жіктеп шығаруында ғалымның қазіргі кезде етістіктің лексика-семантикалық топтары, сол сияқты сын есімдердің лексика-семантикалық топтарын бөлетін классификацияға ұқсайды. Мысалы *өнер сыны* деп бейімділікті білдіретін сын есім сөздерді атайды. Ал кейбір ғалымдар еңбектерінде салыстырма шырайға жатқызылған *-дай/дей* қосымшасын Н.Сауранбаев шырайдың қатарында көрсетпей, *салыстырма сын* деп сын есімнің бір мағыналық тобы деп атап көрсетеді [1].

Н.Сауранбаевтың бұл жіктемесі қазіргі грамматикалармен толық сәйкес келмегенмен, ғалым сын есімдердің мағыналық реңктерін дұрыс танығаң.

Қазақ тіл білімінде сын есімдерді лексика-семантикалық топтарын жіктеу мәселесі Н.Оралбаева, М.Оразов еңбектерінде қарастырылады. Н.Сауранбаев сын есімдерді лексика-семантикалық тұрғыдан зерттеген ғалымдардан ерекшелігі сыр сыны деп атаған сапалық сын есімдерді мағыналық топтарға бөліп көрсетпейді. Біздіңше, Н.Сауранбаев сын есімдерді жіктеуде лексика-семантикалық принцип пен грамматикалық принципті бірге алып қарастырған. Алайда ғалымның сол кезеңнің өзінде лексика-грамматикалық табиғаты толық ашылмаған тілдік құбылыстарды, нәзік тілдік мағыналарды жете тани білгендігі дау тудырмайды.

Сонымен қатар сын есімнің шырай категориясының жіктемесі де осы күнге дейін бір шешімін таппаған даулы мәселелердің қатарында саналады. Оларды жіктемесі қазақ тіл білімінде ғана емес, түркі тілдерінде де бірізді емес. Мектеп, жоғары оқу орындарына арналған оқулықтарда шырай бір кездері *жай шырай, салыстырмалы шырай, күшейтпелі шырай, асырмалы шырай* болып тұрақты беріліп, кейінгі кездері ғылыми грамматикаларда *салыстырма* және *күшейтпелі шырай* болып екі түрі ғана аталып жүрсе де, шырай категориясының зерттелу тарихында оның түрлеріне қатысты әртүрлі пікірлердің болғандығын байқаймыз. Мысалы, шырай түрлерінің көп болып, мағыналық реңктерге ажырай түсуі оның шырай категориясының құрамында көрсетілген жұрнақтардың семантикасымен байланысты (функционализм). Ал мағыналық топтардың жинақталып берілуі тілдік-жүйелілік принциптің (структурализм) басшылыққа алынуына байланысты деп ойлаймыз.

Қазақ тіл білімі зерттелуінің алғашқы кезеңінен бастап-ақ орыс тіл білімінің жүйесімен структуралық бағыт бірден орын тепкенмен, қазақ ғалымдары әр кездері осы структураның шегінен шығып кетіп отырды. Өйткені жүйесі бөлек орыс тілінің тілдік табиғаты қазақ тілінің ішкі болмысына үнемі сәйкес келе бермесі заңды. Сөйтіп, А.Байтұрсынұлы бастаған қазақ ғалымдары тілдік

бірліктердің мағыналық реңктерін ұлттық танымммен терең танып, өз еңбектерінде сипаттап беріп отырды. А.Байтұрсынұлының райдың, етістің, шақтың мағыналық топтарын жіліктеп бөліп көрсетуі де осы «мағыналық» принципті ұстанғандығының айғағы.

Н.Сауранбаев та өз кезегінде осындай мағыналық мәндерді басты ұстаным еткен. Мәселен, қазіргі грамматикаларда салыстырмалы шырай болып көрсетіліп жүрген *-лау/леу* мен *-рақ/рек* жұрнақтарын екі бөліп, олардың семантикасына қарай *салыстырмалы шырай (-рақ/рек)* және *шағын шырай (-лау/леу)* деп ажыратып көрсетеді. Осындай сапаның артық-кемдігін білдіретін *-ғылт, -ыш, -ғылтым (қызғылт, қызғылтым)* сияқты жұрнақтардың да сапаның артық кемдігін шамамен айтқанда қолданылатынын, сонымен қатар осы соңғы жұрнақтардың барлық сын есімге жалғанбай, талғап жалғанатынын айтады. Бұдан Н.Сауранбаевтың *-ғылт, -ғылтым* сияқты жұрнақтарды сын есім тудырушы жұрнақтар қатарында бермегенмен, сондай-ақ шырай қатарында атағанмен, олардың сөзжасамдық жұрнақтар сияқты талғап жалғанатын ерекшелігін танығанын деп санаймыз.

1948 жылғы педучилищеге арналған «Қазақ тілі грамматикасында» жоғарыда аталған салыстырмалы және шағын шырай түрлеріне бөлмей, «талғаулы шырай» деген атаумен береді. Сонымен қатар осы еңбекте шырайдың аталған *талғаулы, таңдаулы* түрлеріне *жай шырайды* қосып, шырайдың үш түрін атайды [2,102 б.].

Н.Сауранбаев қазіргі грамматикаларда күшейтпелі шырай деп аталып жүрген шырайды «таңдаулы шырай» деген терминмен атап, оқулықтарда күшейтпелі және асырмалы шырай деп аталып жүрген шырайдың екі түрін біріктіріп, осы таңдаулы шырай құрамында берген [1]. Көп уақытқа дейін қазақ грамматикаларында бұл екі шырай түрі жеке дара берілген болатын. Алайда С.Исаев өз еңбегінде, сонымен қатар «Қазақ грамматикасында» бұл екі шырай түрін біріктіріп, күшейтпелі шырай деп қана көрсетеді. Н.Сауранбаев пен С.Исаевтың күшейткіш буын арқылы және күшейткіш үстеулердің тіркесуі арқылы жасалатын екі шырай түрін бірге беруі ұқсас. Сонымен қатар Н.Сауранбаев жай шырайдан кейін *-ақ* шылауын қойып, таңдаулы шырай жасауға болады дейді (жақсы-ақ, әдемі-ақ). [2, 103 б.].

Н.Сауранбаев педучилищеге арналған «Қазақ тілі» оқулығында сын есімдер тарауында «Сын есімнің жалғаулы түрі» деген тақырып беріп, онда сын есімдердің зат есім жұрнақтарын қабылдап, түрлене алатындығын айтады [1]. Демек, ғалым сын есімдерге жалғау жалғанғанда заттанып қолданылатынын атап көрсеткен. Бұдан ғалымның сын есімдердің субстантивтенуге бейім сөз табы екендігін аңғарып, транспозиция құбылысын танығандығын байқаймыз.

ӘДЕБИЕТ

Сауранбаев Н. Қазақ тілі. - Алматы: ОПб, 1953. – 219 б.
Академик Нығмет Сауранбаевтың еңбектері. – Алматы, 2000. – 3 том. – 400 б.

UDC

CHARACTERISTRICS FEATURES OF TEACHING ENGLISH TO PRESCHOOL CHILDREN

Әділбек Ақерке Әжібекқызы – магистрант 2 - курса, группа М1703-19
Научный руководитель: Абрамова Галина Иосиповна – PhD, доцент
Южно - Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент

Түйін

Бұл мақала мектеп жасына дейінгі балаларға ағылшын тілін үйретудің тиімді екенін айта отырып, оның үдерістері мен ерекшеліктерін көрсеткен. Авторлар мектеп жасына дейінгі балаларға ағылшын тілін үйретуде олардың жеке тұлға ретінде дамуына, физикалық, интеллектуалдық және физиологиялық, эмоционалдық сипаттарына мән берген өте маңызды екенін атап көрсеткен. Мақалада ерте жастағы балаларда ағылшын тілін ауызекі қолдану, сөздерді дұрыс пайдалану, сөздік қорды көбейту, грамматикалық байланыс жүйесін қалыптастыру және фонемалық есту жүйелері белсенді дамитыны жазылған. Тіл үйтерудің методикасына сүйене отырып, қолданылған ойын балалардың бір – бірімен тез тіл табысуына көмектеседі. Авторлар ойындар, ағылшын тілінде ән айту, мультфилимдер көру балалардың шетел тіліне қызығушылығын арттырып, тіл үйрену үдерісін жылдамдатады деген қорытындыға келген.

Резюме

Статья посвящена особенностям процессы преподавания английского языка для детей дошкольного возраста. Авторы подчеркивают, что важность обучения английскому языку детей раннего возраста для их развития как личности, физического, интеллектуального, физиологического и эмоциального характера. Большое внимание уделяется активному развитию у детей дошкольного возраста использования устной речи на английском языка, правильному употреблению слов, увеличению словарного запаса, формированию грамматических навыков и фонемических слуховых систем. Основываясь на методике преподавания английского языка, авторы подчеркивают, что прменение различного игрового материала хорошо помогает созданию быстрых коммуникативных связей у детей друг с другом. Авторы делают вывод, что игры, песни, просмотр мультфильмов на английском языке увеличивают интерес детей к иностранному языку и ускоряют процесс изучения языка.

One of the most pressing issues facing the whole world is the problem of multilingualism. This is a serious problem for Kazakhstan too. The Head of state Nursultan Nazarbayev mentioned «... one of the most important values and the main advantage of our country is multilingualism and multilinationality," after his speech

more attention was paid for the multilingualism. It has been doing too many works after the addressing of the Head of State.

President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in his solemn address said: "Kazakhstan should be recognized as a cultural country that uses language for its people all over the world. These are the Kazakh language – the state language, Russian – the language of interethnic communication, and English – the language of successful understanding of the global economy" [1].

Preschool age for children are more suitable time for learning a foreign language. This is because at this age children have an increased interests in linguistic phenomena and languages. Another reason is that the younger the child, the less vocabulary he has in his native language. Therefore, learning a foreign language will be brighter than in adult children and will not experience a large gap between their native language and a foreign language.

Teaching a foreign language to preschool children allows you to organize the skills of communicative development of students, students' interest. In addition,they also have a higher memory capacity than adult children. Teaching a foreign language to preschool children contributes to an increase in their cognitive and social activity, the ability to act independently, and self-confidence.

The methodology of teaching a foreign language to preschool children includes the linguistic basis of learning ***(what to teach?);*** teaching the basics ***(how to teach?);*** psychological and pedagogical principles of learning ***(why to teach?).*** [2;12]

The preschool child's oral speech, proper use of words, vocabulary increases, the grammatical speech system and phonemic hearing are actively developed. Preschoolers can quickly immerse themselves in a foreign language through small actions and games. Therefore, preschoolers are also effective in psycho – physiological terms for language acquisition. Children are able to correctly pronounce sounds in any language. If a child listens only to words in one language, his or her speech style is also tuned to this language and remains "solid".

When teaching English to preschool children it is important to know the general framework of personal development, physical, intellectual and psychological, emotional characteristics of each child. Therefore, using the game correctly – as a method of teaching – children easily get along with each other and with the teacher during the game. Games, musical accompaniment, the use of songs, watching cartoons in a foreign language facilitate the learning process, increasing the interest of children. It also helps to master, concentrate, remember and repeat information. The most convenient thing is to conduct circle classes with children in small groups, because each child's individual abilities are observed and their relationship with each other is improved [3;29].

Preschool age is unique for learning a foreign language. Quick memory of linguistic information, intensive formation of cognitive processes, and the ability to analyze and

synthesize speech patterns in different languages without confusing these languages predict favourable child outcomes, such as early language acquisition. Preschool childhood is a period for mastering the social sphere of human relations through communication with adults, as well as through playing and real relations with peers. In order to understand the peculiarities of interaction between a foreign language teacher and preschool children, it is necessary to consider their psychological and physiological characteristics.
Table 1.

Psychological and physiological characteristics of preschool age

1. Social situation of development			
2.Psychological neoformation		central neoformation (self-consciousness)	partial neoformation
3. Leading activity			
4. Motor activity			
5. The development of mental processes		cognitive	emotional and motivational

Therefore, we work through small groups based on physiological, linguistic characteristics that correspond to the youth of our kindergarten. In our opinion, the competence of preschool children in teaching English should develop gradually, so you can not expect a good result from a child immediately, such factors should be taken into account. Each teacher should be guided by three principles in conducting circle work:
That is, the principle follows the teacher from the phonetic point of repetition of English words, the gradual formation of phonetic hearing and correct pronunciation. [4;15]

Consolidation and activation of the English language vocabulary.
Simple grammatical structures must be built to a certain extent.
The great thinker of the Kazakh people Abay Kunanbayev said: "is there a child who grows up without playing games or singing?"as they say, the game occupies a special place in the life of a child. The child's awareness of life, attitude to work, and psychological characteristics are formed in this game. For this reason, in my classes I try to hold in the form of games.
For example: "let's lay the table" game for the topic" Meals".

"Let's put it on the table." In front of the children puts a table with fruits, vegetables, signs and selects an assistant. The assistant does commands given by the teacher. Take a banana. Place the banana on the table. Take the cheese. Place the cheese on the table.

Game «What can you do?" on the theme" Animals".

Children are given photos of different zoos, children quote the animal in the same picture and answer to the questions "What can you do?" "I can run, I can jump, I can swim, I can fly."

Game "Steam engine". On the topic "Numbers"

The teacher needs a steam engine. The teacher is a car driver. Numbers are passengers. At each stop, the teacher must sit in the car with the numbers indicated by the teacher. Children put the numbers to the car indicated by the teacher.

In order to make English lessons interesting for young people, you can also use the following types of games.

Phonetic games;

Word games;

Games related to the rules of study;

Games for the ability to speak;

Warm-up activities

Games related to the numbers;

Games for didactic purposes.

Games along with improving the efficiency and quality of classes, increase children's activity, creative thinking. The game also accelerates the child's speech activity, strengthens his cognition. In this context, the game should meet the age and opportunities of children and help to create great educational and developmental significance. Through the use of the game form, conditions will be created for easy and accurate, clear interpretation and assimilation of new material, which will be firmly stored in the child's mind. Using of the game during the class has a special effect on children, and all children in the classroom must participate in the game.

Young children learn new words very quickly through bright, rich, colorful images, and colorful visuals.

To activate the child's speech, the use of toys for furniture, dishes, clothes, dolls, etc. Helps greatly. New and unusual toys introduce an innovative element into the lesson.

The educational and upbringing process of the English language is carried out in the following forms of play: didactic games, dramatization games, games based on melody and movement. Dramatization games include fairy tales, cartoons, and poems. Children have great opportunities for the formation of dialogic and monologue speech.

Various awards. Children should have been evaluated by taking part in games, using such elements of the game as hiding, solving, searching, finding in organized educational activities.

The children learn the acquired knowledge at kindergarten events, show poems, poems, excerpts from fairy tales in English, and conduct a dialogue with each other. [5, 19]

Conclusion: Primary education is the foundation of all further education, the basis od spiritual growth and human development. By its nature, a foreign language is one of the subjects that can enrich primary education. In the system of lifelong education, early – from the age of five – learning a foreign languages allows the humanization and humanization of the upbringing of the children, enhancing its developmental, educational, cultural and pragmatic orientation.

The main goal of early learning of a foreign language is to prepare a child for learning a foreign language at school, which, in accordance with the State Educational Standard, is carried out from the second, and in some educational institutions, from the first grade of the secondary school. Early learning of a foreign language has a beneficial effect on the overall development of the child.

REFERENCES:

Address of the Head of State of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan: Strategy "Kazakhstan 2050" December 14, 2012

Collection of didactic games in three languages. Methodical manual. Astana, 2013.

Kadyrgalieva S. Esbergenova G. teaching English to preschool children. West Kazakhstan State University, 2011

URL: https://moluch.ru/archive/254/58227/

Kulzhanova N. “Analysis of the game goal and the essence of the game” School of Kazakhstan. Almaty, 2001.

ӘОЖ 372. 8:39

ВИЗУАЛДЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті П.ғ.д., ХПҒА коррр-мүшесі **Кемешев Д.А., аға оқытушы Шуланбеков Б.Л., «Silkway» Халықаралық университетінің магистранты Кемешев Б.Д.**

Түйін

Тұлға қалыптастыруда визуалды өнер арқылы оқушыларды шығармашылыққа баулу . Визуалды өнер сабағында оқытудың әр түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, оқушылардың шығармашылығы мен ойлау қабілетін дамыту.

Резюме

В статье рассматриваются повышение творческих способности учащихся средствами визуального искусства. Развитие творческих мышлений учащихся на уроках визуального искусства с использованием различных методов и приемов.

Қазіргі таңда мектеп оқушыларының өздігінен – шығармашылық жұмыс пен білім алу дағдыларын дамытуға жағдай жасайтын жаңа ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану. Инновациялық оқыту жүйесі арқылы іске асатындығы Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2050 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қарастырған. Жалпы білім берудің мақсаты – қазіргі қоғам талабына сай алынған терең білім, білік, дағдылар мен құзырлықтардың негізінде еркін бағдарлай білетін, қойылған мақсатқа танымдық қызмет жасау арқылы жете алатыны сөзсіз. Оқушының өз бетінше дұрыс, тиімді шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Білім беру жүйесіне оқытудың жаңа технологияларын енгізу және ақпараттық технологиямен қамтамасыз ету. Мұғалім оқушы тұлғасын қалыптастыру міндеттері бір-бірімен өзара тығыз байланысты, яғни оқу үдерісін қазіргі заманғы технологиялар мен оқытудың техникалық құралдарын енгізуді талап етеді [1].

Осы орайда визуалды өнер жастарға білім берумен қатар жан-жақты дамуы, ақыл-ойын, танымдық және көркем шығармашылық қызығушылығын қалыптастыру негізгі мәселе. Жастарға адамзат жинақтаған білімдер, біліктер мен дағдылардың жүйесін меңгерту керек. Білім беру мазмұны жоғары мектеп алдына қоятын ағымдағы және болашақ мақсаттары арқылы айқындалады. Оқу мазмұны қоғамның әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық қажеттіліктеріне сай қалыптасады. Еліміздің тәуелсіздігі, Республикамыздағы әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер мектеп түлектері жаңа қоғам құруға, мәдени және рухани өрлеуге дайын болуын талап етеді. Білім мазмұнына әлеуметтік және ғылыми жетістіктер деңгейі де өз әсерін тигізеді. Соңғы кезде ғылыми жаңалықтың пайда болуы мен оның мектепте оқытылуы арасындағы уақыт қысқарып бара жатыр. Қазіргі заманда дүниежүзі бойынша оқу мазмұнына компьютерлік технологияларды, кіріктіру, тұлғалық даму ережелеріне негізделеді [2].

Визуалды өнер арқылы оқушыларды шығармашылыққа баулу орны орасан зор. Визуалды өнер арқылы оқушыларды шығармашылыққа баулуда ой-әрекеттерінің түрлі салаларынан көрсете білуге мүмкіндік жасайды. Визуалды өнер сабағында оқытудың әр түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, оқушылардың шығармашылық ізденістерін, өз бетінше жұмыс істеу белсенділіктерін арттыру барысында теориялық білімдерін кеңейтіп, логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға болады. Оқушылардың ойлау қабілетін дамытуда, көркем ой негізін қалыптастыру, ұғындыру, түсініктерін тереңдетуде мектеп мұғалімдерінің білімдері терең болуы керек. Визуалды өнер күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын, әр түрлі деңгейдегі есептерді шығара білу іскерлігі , оқытудың дәстүрлі және ғылыми

жетілдірілген әдіс – амалдарын, құралдарын еркін меңгеретін , оқушылардың шығармашылық қызығушылығын арттыра отырып дарындылығын дамутудағы іздену-зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну өмір талабы. Қазіргі кезде дарынды балалардың ерекшеліктері мен бейімділігін және мінез-құлқын сипаттайтын бірнеше тізімдер бар [3].

Визуалды өнердің шығармашылық тұрғыдан алғанда, нәтижесінде жаңа материалдық рухани құнды дүние тудыратын әрекет. Ал педагогикалық тұрғыдан алсақ оқушылардың белсенділігі мен өз бетінше жұмыс істеуінің жоғары түрі және ол әлеуметтік қажеттілігі мен өзінің ерекшелігімен бағаланады. Ең бастысы, шығармашыл тұлғада шығармашылыққа деген тұрақты қажеттілік, тұрақты сұраныс болып, өз ісіне қанағат табу сезімі болуы қажет. Осыған орай адам идея, жаңалық аштым деп ойлайды, ал шын мәнінде олар адамды ашады деген ғалымдардың пікірінің дұрыстығына көз жеткізе түсеміз. Визуалды өнер қазіргі заман талабына сай оқушылардың шығармашылық қабілеттің дамуына бағытталған білім – аз уақыт ішінде мол идея қорын алу емес, керісінше, жеке тұлғаның толық дамуын қамтамасыз етеді. Шығармашылық қабілеттің дамуы әрбір балаға қажет екендігін, әр тұлғаның қоғам дамуында өз орны бар екендігін біле отырып, дарынды оқушылардың тек өткенге емес, болашаққа да қызығушылығымен, іс-әрекеттердің жаңа тәсілдерін көбейтуге қабілеттерімен ерекшеленетіндігін атап өту қажет. Сонымен бірге бұл жеке тұлғалық дамудың мақсаттарына да жауап береді. Баланың өнерге деген дарындылығын анықтау негізі мектептен басталады [4].

Мектеп оқушыларының шығармашылық жұмыс істеуі – ерекше маңызды педагогикалық проблема. Осыған байланысты өнерге деген дарынды балалармен жұмыс істеудің төмендегідей кезеңдерін анықтауға болады:

Баланың жеке ерекшелігін, дарынын зерттеу;

Балалар шығармашылық жұмыстарын жариялау;

Көрмелер ұйымдастыру.

Яғни осындай жұмыс істеу бағыттары арқылы бала белгілі бір шеберлікке жеткен соң, оның шығармашылық қабілеті дамиды, өзіндік идеясы туып, үлкен ізденіс пайда болады. Дарынды баланың бойындағы дамыған сана белсенділігі мен таным белсенділігі, тума қабілеті. Ол қабілет мектепте сан алуан ғылыми салалардан білім алу арқылы және ұстаздардың көмегі арқылы ашылады және дамиды. Осындай жұмыстарды үнемі жүргізу шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы талант көзін ашып, тілін байытуға, қиялын ұштауға өз әсерін тигізеді.

Оқушылардың өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Оқушымен шығармашылық жұмыстың мақсаты

— олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету- оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушылардың танымдық қабілетін дамыту арқылы жүзеге асады. Баланың шығармашылық жұмысын жүзеге асыру барысында төмендегі анықтамаларға терең мән беру:

Оқушының ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерін ескеру;

Жан-жақты ақпараттандыру;

Коммуникативті бейімдеу;

Оқушының шығармашылық қабілетін дамыту.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауда мектеп ұстаздары мынандай жұмыс түрлерін өз іс-тәжірибелерінде пайдалану.

Икемді және ұтқыр оқу жоспарын құру;

Өнер сабақтарын оқытуда баланың көркем ойлауын дамыту;

Оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;

Оқушының өнерге деген қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;

Шығармашылық жұмыс көрмелерін ұйымдастыруда ұстаздар мынандай мәселелерге баса назар аударулары керек:

Пән сабақтарында шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу;

Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану;

Сабақтан тыс мезгілде жүргізілетін жұмыстарды өнерге баулуда- пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындау.

Визуалды өнер арқылы көркемдік идея - суретшінің ойы, оның идеялы - шығармашылық концепциясы, оның әлем мен адамға деген қарым -қатынасын білдіретін өнер шығармасында іске асырылған түсінік. Өмір көрінісінің эстетикалық бағалығы мен көркемдік идея көркемдік шығармалар мазмұнының бір компоненті болып табылады. Ол шектен тыс емес, көркемдік образда, көркемдік форманың барлық элементінде нақты ойды іске асырады. Көркемдік идея көркемдік шығарманың барлық тұтастығымен, оның тақырыбы, сюжеті, бейнелеу және түстік, композициясы, бейнелеу – мәнерлік тәсілдер жиынтығымен беріледі [5].

Визуалды өнер арқылы оқушыларды шығармашылыққа баулуда жеке тұлғаның белгілі бір әлеуметтік құндылықтарды мақсат етіп ұстауы, қоршаған ортамен карым–қатынасы. Қазіргі уақытта баланың ой-санасы, пікірі, көзқарасы, сенімі, іскерлігі, ішкі мүмкіндігін ояту болып табылады.

Әдебиеттер

1. Ұзақбаева С. "Тамыры терең тәрбие". Алматы. "Білім"1995 ж.
2. Қожахметова К.Ж. Халықтық педагогиканы зерттеудің кейбір ғылыми-теориялық мәселелері. Алматы, 1993.
3. Табылдиев Ә. Қазақ халық педагогикасы және тәрбие. Алматы, 1991.
4. ҚоянбаевЖ.Б., П.Н.Қоянбаев."Педагогика".Астана.1991ж.
5. Кемешев Д.А. Визуалды өнер Шымкент,ОҚМУ 2019

ӘОЖ 81-139/44

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH

Іляс Г.Ө. – М1703-29 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Дуйсенова М. М. – Phd, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Түйін:

Осы мақалада ағылшын тілін заманауи технологиялар арқылы жылдам әрі түсінікті үйрету жолдары ұсынылады. Сондай-ақ, ағылшын тілін үйренудің ең тиімді әдістері, оқушының және мұғалімнің ағылшын тілі үйрену кезіндегі кездесетін қиыншылықтары мен қазіргі мұғалімнің бейнесі баяндалады.

Резюме:

Эта статья предлагает способы быстро и легко выучить английский язык с использованием современных технологий. В нем также описаны наиболее эффективные методы изучения английского языка, трудности, с которыми сталкиваются студенты и учителя при изучении английского языка, и образ современного учителя.

Ключевые слова: методы, подход, новые устройства, ИКТ, педагогика, учебный процесс, кооперативное обучение.

Almost over the world, the increasing interest in modern methods of teaching English raises the issue of how to create it - the curriculum, subject, topic and methodology should be different from the previously established norms. Many of works has written about traditional English teaching, and until recently the demand for information on modern methods of teaching English was limited. Many works have been written about it. He suggested a curriculum and teaching methodology that would go beyond other students' perceptions of their needs, interests, abilities, likes, dislikes, and level of development.

It is easy to develop a system of learning these languages for the younger generation using modern methods and the introduction of advanced teaching styles. Its development is also influenced by the capabilities of foreign companies. Sometimes

using the same style in language teaching can reduce a student's interest in the language. For some types of education, we advise you not to be interested in a foreign language.

For example:

1. Dialogue is a way for students to communicate creatively with each other. “Modern methods of teaching English focus on dialogue to develop communication skills. These skills can be taught in a variety of books, including fiction. Such dialogues translate texts directly into English, avoiding traditional presentation. In addition, all dictionaries are well remembered. Students can learn to speak grammatically correctly by developing communication skills and, of course, acting immediately, communicating freely in dialogue.

2. Reading the text and convey its meaning. Reading stories, short stories and other l works by famous Kazakh, Russian and British writers is vital thing of studying. As an English teacher, you can use a variety of teaching strategies, read unfamiliar words, use a variety of strategies to increase vocabulary, and prepare and organize artistic interpretations.

3. Understanding the language by ear- this is how students' speaking skills can be improved. Listening is a form of speech perception. Listening comprehension is based on the sense of hearing. Increase what we hear through perception in the form of internal speech. It is impossible to understand hearing without a speech engine analyzer. Of course, in order to communicate with your inner self, you need to speak that language. Audio speech is very important during comprehension, which includes the recognition of the means of speech and the interpretation of their content.

4. Learn English by watching movies. Teachers must explain students’ values of reading books, magazines, newspapers, as well as specific books. Because, as you know, published materials are a much of knowledge, learning foreign languages by songs and movies are very useful for learners.

5. Learning English by vocabulary. What’s more to learning new vocabulary, students should learn new vocabulary using unfamiliar vocabulary strategies while listening or reading a text, and using productive vocabulary in oral and written language. in isolation. Learning vocabulary does not happen by itself. Vocabulary improves all skills. [1, p.15]

Many learners are good at grammar, but words are difficult to pronounce. Along the way, we face a number of questions. This may be true, but the lesson covers all aspects of teaching in a new style. The theory is supported by various exercises, games and discussions in one exercise. We talked about the groups that achieved good results:

The level of knowledge and learning opportunities are mastered and assignments are given through it.

The students' mood is almost completely fulfilled and no student is ever left out.

During the lesson, students often speak in a foreign language, the translation of incomprehensible words is not immediately pronounced, but they try to do it with facial expressions.

Students are divided into small groups and use the following methods: "development of discussion", "expression of opinion", "cooperation".
Allow students to speak freely, their mistakes will not be corrected immediately, but they will be discussed together after the students have spoken.
Various grammatical, vocabulary games. Thus, roles are assigned according to students' knowledge.
View and discuss texts, various pictures and short films, listen to news on the topic and try to implement them.
There are a few times to raise the grade of knowledge of a foreign language. Classes are conducted entirely in English, taking into account all the experience. In other words, students improve reading comprehension, listening, writing skills, speaking skills, and so on. Classes were aimed at students. And teachers help the student to learn. The students will be learned in his own way about the possibility of self-destructive behavior. [2, p. 203]
If the lessons are not traditional, students are divided into pairs or small groups, depending on the type of task, and work in groups or by themselves. For example, at the starting of a lesson, a teacher creates a plan and shares it with students. Each of these students plan and the adoption of the framework on the development and news reports to one another. As a result, there is an exchange of knowledge and all students can study the topic. Some exercises are performed in pairs or in groups of students.
To work in a group, students are given the following tasks: organizing debates, discussing topics through role-playing games, working with high technology. Hiring pairs dialogue, grammar and reading. With these methods, we can engage all students and the teacher can help each student according to his or her needs. [3, p.69]
We want to say that the most important thing in language learning is to motivate students, that is, to motivate them. Students should be actively involved at the lesson. Pedagogues around the world are searching ways to teach students foreign languages successfully.
There are many effective teaching methods. One of the big differences between traditional and modern methods is that modern teaching means "Students learn from the center", which makes the learning process not only useful but also interesting for students. In modern teaching, good doses such as project work, dialogue development, communication skills, group/pair work, classroom activity as a whole, student motivation, variety of games, role-playing games, and physical activity are important.
They need to think seriously about making their work useful and enjoyable. Teachers who learn and use modern English teaching methods are people who care about themselves, their families, their communities and the world community. Thus, these people have achieved practical success in their chosen profession.

Modern methods of teaching English can be complex and demanding for teachers and students; they can also be very stimulating and beneficial. The level of application of these methods in our institute may depend on the will of our students, the skills of our teachers, their readiness to use modern technology and the availability of resources in our environment. At the same time, there is a need to increase the level of education in higher education. We create an atmosphere of collaborative learning, intellectual and informational approaches to learning, and help students develop general thinking, deductive reasoning, reasoning, and individual learning. [4, p. 145]

It is important to provide all the opportunities to expand and expand the range of activities throughout life. Good learning strategies and methods involve planning and describing different learning sequences with a clear balance and achievable goals so that students know what is expected of them. These include project work (class journals, group wall exhibitions), collaboration, student self-assessment, role-playing games, group work, working with couples, and dialogues about what to do with students . All this helps to develop students' ability to work effectively.

“New methods of teaching English focus on dialogue to develop communication skills. These skills can be taught in a variety of works of art, including books. Such dialogues translate texts directly into English, avoiding traditional presentation”.

In addition, all dictionaries are well remembered. Students dialogue, to speak freely, and quickly move to master the art of acting and to learn to speak grammatically correct, of course. Group and pair work is part of daily learning, we pause and think before dividing the class to solve some communicative tasks. Group work allowed the teacher to devote more time to the oral creativity of students who had not previously been given priority in foreign language classes. [5, p. 149]

Another big issue is motivation. There is a general belief that general motivation has a great impact on a student's ability to learn. Motivation can be divided into external and internal forms. The internal form is issued to a student who wants to study for education. The good news for teachers is that we can do a lot to increase the level of external motivation. Round games are very useful activities for the general class sitting in a circle. Many games are vocabulary-related and contain elements of entertainment. Nowadays, working in pairs and small groups has become fashionable.

The communicative approach encourages teachers to use pair work more, thus improving “student communication”. We believe that for the gel group and the dynamics of a good group, the class should work together over time. Club games are a good opportunity to unite the team.

Today, it is recognized that some students have their own styles of learning foreign languages. There is a belief that in order for a lesson to be effective, you need to change the pace and get the students' attention. For these reasons teachers must devote time to students. [6, p. 235]

Current trends in English language teaching.

The role of modern teacher researchers defined this term as a technical term originally comes from sociology and expressing common hopes about how a person

should behave. The teachers should act as an organizer, evaluator, promoter, participant, resource, teacher and supervisor to cause harm. Language education is the modern paradigm will go further than verbal language. Basic conceptual framework for experimental teaching or learning TBLT. TBLT eliminates traditional barriers in the classroom as the student's role in TBLT changes significantly. Only through dialogue can a teacher be a real help to language learners. The role of teacher is vital in teaching. The role of teacher:

1. Facilitator
2. Independent participant
3. Needs analyst
4. Counselor
5. Team Manager

If we study and compare traditional and modern trends of teaching methods, we can mention some disadvantages of every method. For example, the grammar-translation method was criticized for its imperfection, because of few verifiable sources support the existence of such a method. The audio-lingual method is based on behaviorist theory, while the correct use of a trait would receive positive feedback while incorrect use of that trait would receive negative feedback. From modern teaching methods we can mention a lack of material and qualified teachers in CLIL method, requirement of the teacher to be flexible, ability to switch quickly and have a lot of experience and being not suitable for preparation for specialized courses such as exams and for beginner levels in dogma FLT method. [7, p. 79]

We have learnt about some kinds of modern and traditional methods of teaching foreign language. By comparing them, we cannot surely affirm that one method is the easiest or more effective from others. We just can choose the most effective method for a certain group of learners. For instance, flipped classroom method is the best choice for motivated and above intermediate level students, grammar-translation is good for preparation for the exams such as UNT.

Across the world information technology is radically changing the behavior of students around the world; teachers and staff study and work.

It is possible to create a positive atmosphere of group work and offer different jobs at different levels to create basic strategies for English lessons. It should be noted that in practice the goal is not to use one technique only in the successful acquisition of another language. Classes should be conducted using effective teaching methods. In this way we will achieve our learning goals.

In conclusion, I want to say that teachers should be modern nowadays. The role of teachers in modern teaching methods is very important. Because the information technology is changing quickly and teachers have to catch up and learn to use those gadgets or applications correctly. Otherwise learners and teachers will misunderstand each other. And this causes more problems, such as, difficulties in teaching process or in choosing appropriate methods of teaching foreign language.

List of references

1.Richard J.C, Rogers T.S. Approaches and Methods in language Teaching/Cambridge university press- 2010.
2. Brougter G. Teaching English as a foreign language. 1996.
3. Dj. Yuldashev. New pedagogical technology. Primary Education,1999.
4. Elley, Warwick. 2001. Conclusion: What have we Learned? International Journal of Educational Research 35, pp.237-246.
5. Krashen, Stephen. 1989. We acquire vocabulary and spelling by reading: Additional evidence for the input hypothesis. Modern Language Journal 73:4, pp.440-64.
6. Maley, Alan. 1987. Poetry and song as effective language learning activities. In wilga M. Rivers (ed.). 1987 Interactive Language Teaching, pp. 93-109. New York: Cambridge University Press.
7. Nagaraj, Geetha. English Language Teaching Approaches, Methods, Techniques II edition. Orient Black Swan Hyderabad 1996. Print.

UDC

THE USE OF E-BOOKS IN ENGLISH LESSONS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATIONAL SPACE

Ескермес Арайлым Нұржанқызы – магистрант 2 - курса, группа М1703-19
Научный руководитель: Дуйсенова Маржан Молдакасымовна – PhD
Южно - Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент.

Түйін

Бұл мақалада электронды оқулықтарды оқу үдерісінде қолданудың тиімділігі туралы мәселе қарастырылған. Стандартты дәрістерден айырмашылығы, электронды оқулық білім берудің қайнар көзі ретінде ғана емес, сонымен қатар оқушылардың білім деңгейін тексеру құралы ретінде қызмет етеді. Оқу процесінде электронды оқулықты қолдану оқылатын пәнге деген қызығушылықты арттырады, сондықтан оқу мотивациясының жоғарылауына әкеледі. Мақала электронды шетел тілі оқулығының ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Зерттеудің материалы 2009 жылдан 2019 жылға дейінгі кезеңде әр түрлі баспалармен, сонымен қатар әр түрлі баспалар дайындаған әр түрлі типтегі электрондық оқу басылымдарын қамтиды.

Шет тіліндегі электронды оқулық оны құрудың және басып шығарудың теориялық және практикалық мәселелерін әзірлеуді қажет ететін оқулықтардың ең заманауи түрі болып саналады.

Резюме

В данной статье рассматривается вопрос об эффективности использования электронных учебников в образовательном процессе. В отличие от стандартных лекций электронный учебник не только выступает в роли источника учебной информации, но и является средством проверки уровня знаний студента. Использование электронного учебника в процессе обучения повышает интерес к изучаемой дисциплине, следовательно, приводит к усилению учебной мотивации.

Материалом исследования послужили электронные учебные издания разного типа, подготовленные разными издательствами, как областными, так и столичными, в период с 2009 по 2019 годы. Электронный учебник на иностранном языке считается самым современным видом учебного пособия, требующим разработка теоретических и практических вопросов его создания и изданий.

There are different points of view in society about the feasibility of utilizing electronic textbooks in the educational process. In my opinion, disagreements on this issue arose for a number of reasons. First, parents do not always have an idea of the possibilities of an electronic textbook. Secondly, some mentors are not yet ready to objecti vely assess the educational, methodological and didactic advantages of an electronic textbook in comparison with the classical version. currently, the utilize of e-learning is not a fashion. It meets the educational needs of the modern generation of schoolchildren. What are the "pros" and" cons " of utilizing electronic textbooks? [1].
Current education, infrastructure, and communication technologies and methods of education as a way to accelerate the development of its helpers in all areas of public life, including the educational process, modern educational technology, as well as modern technical means in schools, as well as modern forms and modern management methods, educational procedures, in addition to this situation, general use computer technology and various technical aspects training tools are so natural and modern that means that the opportunity to use a research-based and communication skills widely taught foreign languages. The current teaching of foreign languages effects and is to use relatively inexpensive for electronic textbooks:
E-textbooks allow you to implement the principles of differentiated and personalized learning methods. With the help of electronic textbooks, you can most effectively train and test types of speech activities such as listening and reading, as well as form and develop learners ' grammar, vocabulary and sound pronunciation skills [2, 389-391p.].
E-textbook is a computer-based teaching software tool that is mainly used to present a modern educational background,complement printed publications, for personal and personalized learning, and allow you to examine the knowledge and skills acquired by learners to a limited extent. Let's take a look at some of the features of e-textbooks: e-textbooks should contain the minimum text in an educational context, because long-term reading of text from the screen can lead to significant fatigue and, as a result, to a decrease in the level of perception.
Electronic textbooks should contain a large number of illustrative materials. To limit the size of the tutorial, we recommend using a packaged image file format (GIF, JPEG), using a limited palette, or using a vector image file. Using video clips allows you to go through the dynamics of processes and phenomena. Although the file size is large, it is recommended to use them, because using them in this case increases the interest of learners and the quality of knowledge increases. In traditional teaching, modern materials are dominated by oral methods. In this regard, the use of audio clips in electronic textbooks not only brings it closer to the usual way of presenting educational materials, but also improves the perception of modern materials, while activating not only vision, but also the auditory center of the brain. E-textbooks should contain hyperlinks to textbook elements and may contain links to other e-textbooks and reference books. Want to have a quick transition to the content of the desired chapter or page. The perceptual quality of the modern educational

background,the ability to generalize and analyze, the speed of memory and the integrity of the assimilation of the educational background depends largely on the position of the educational background on the computer screen.

The utilize of electronic textbooks in foreign language lessons at school was started with the introduction of textbooks of the Forward line for grade 5. Learners have certain abilities and abilities to work with mobile devices, so there were no problems with the organization of the educational process. During the 1st half of the year, 4 lessons were held on the following topics: Holidays, Underwater world, Competitions, Past time. As practice has shown, the utilize of electronic textbooks has a number of positive aspects. In terms of content, electronic textbooks completely copy printed publications, so it was comfortable for learners to work.

Electronic textbooks include interactive elements. Learners test the child's motivation to be their knowledge and can get an instant assessment. In the required textbook education financing is to look for their features. This approach helps to meet the cognitive needs of learners at different levels of Education. Keep in mind that you should be familiar with the visual, graphic and audio formats that can provide the background at the same time. When teaching a foreign language, an electronic textbook plays a special role. An extensive database of media content allows you to organize productive work on the educational background and development of communication abilities.

The electronic textbook includes audio materials for exercises, interactive objects for control and self-control, and illustrative material. If you have a network connection, you can utilize on-line dictionaries to work with lexical material. As practice shows, when utilizing electronic textbooks, learning to read, especially its phonetic side, is faster. Working with an electronic textbook at the initial stage of training allows you to improve the level of training of learners in the field of language competence in a short time: compliance with the correct stress in words and phrases, features of intonation of the main types of sentences [3, 80-83p.].

But there are some problems with working with electronic textbooks. There is a misconception that printed versions of textbooks are not necessary when utilizing electronic textbooks. Currently, they are supposed to be utilized in parallel. It is necessary to take into account compliance with sanitary standards when working with mobile devices. The solution to this problem depends on the mentor's training and skill. Usually, a foreign language curriculum includes not only textbooks, but also a workbook, a collection of exercises, and a book for reading, so there is no need to work with an electronic textbook during the entire lesson. Since learning a foreign language culture involves the development of oral speech abilities, which is included in the unified state exam, part of the lesson is devoted to working on this type of speech activity. To solve the educational issues of the lesson, the time that is determined by sanitary standards is quite enough [4, 247-250p.].

Practical exercises: listening issues. Sometimes it can be complicated to hold training sessions for a week, especially if your learners spend relatively short time with you.

Reading through e-books can be changed by listening to part of the lesson or the entire lesson. Some e-books have built-in exercises for reading comprehension.
Practical exercises: Pronunciation issues. After reading or listening to a section which addresses learners' particular pronunciation needs (it may contain a high number of problem sounds or question forms, etc.) the mentor ensures that all learners can see the section of writing by, for example, projecting the e-book page onto a board. The learners can then open a speech recognition app such as Dragon Dictation, which is freely available for Android and Apple devices. This app is very simple and requires only one tap on the screen to begin dictating and another to stop. The latest dictation can be deleted and re-recorded any number of times. Learners can focus on specific words or try to dictate whole passages utilizing the e-book audio as a model. The mentor's e-book text could then be hidden and the learners asked to correct the resulting dictated written text. This would serve to highlight problem areas, but also the links between the spoken and written word. Because utilize this app is free, there is no problem with recommending that learners download it onto their own devices and practice at home as much as they like [5].
Practical exercises: Exam speaking practice. Some e-books contain writing, reading, listening and speaking exercises that tie in with specific exams. These exercises can be further exploited utilizing voice recording apps. It is very complicated for learners to appraise their own speaking, as they are focutilized on specific things at the time and on simply getting it done and over with! For this exercise, take a picture from an e-book and send it to each iPad being utilized. I utilize a free app called Chirp which shares images, URLs and short texts via sound to all iPads within 'listening distance'. The picture – or any series of pictures - can then be added to one of the many apps that allow learners to record their voice over images.
Learners can be encouraged to focus on different aspects of their speaking, or given exam-type grading rubrics and helped to assess their own strengths and weaknesses. In this example, a learner practices Cambridge English First speaking with an image taken from the Frankenstein reader.
Practical exercises: Writing issues. Turning reading into writing is by no means modern, but there is definitely more authenticity in asking learners to email you an email issue such as the one mentioned in the pre-reading issues above, rather than writing it on a piece of paper. Revision, error correction and feedback are also easier when the writing is in digital format. The few example activities above show how class reader lessons can now easily encompass a range of abilities utilizing e-books. The focus must remain on the learner's language outcomes, and the activities must be kept technologically simple. Also, don't forget that e-book readers are, of course, great for promoting extensive reading too. They are relatively cheap for learners to buy and easy to transport. The added audio, built-in dictionary, grammar and vocabulary exercises as well as comprehension checking all lend themselves to more autonomy and an all-round better experience for learners.
Conclusion: E-textbooks discover the work with mentors: user interface, good works, gallery, easy navigation ("all with a click on the first screen"), possibility of

authorization and a long summary of the material (optional) and much more. However, some (20%) have problems with loading and sound. Tutors can express their desire to put together their own teaching elements, such as teaching that directly adds material to electronic textbooks; there is a wide range of other topics and the ability to forward learners immediately.

Modern education is a textbook that introduces digital devices into the learning process in the arena and integrates them into traditional learning tools (printed textbooks). At this stage of the development of electronic textbooks and their use in educational institutions, there are still some problems. An important problem is the lack of preparation in educational institutions such as education, which allows all participants on tablets to participate in trainings with teachers and methodological aspects of modern digital textbooks. Currently available electronic forms textbooks do not fully meet the needs of learners and mentors.

REFERENCES:

Obshchestvennoe obsuzhdenie voprosov ispol'zovaniya elektronnyh uchebnikov novogo pokoleniya v uchebnom processe. www.eorhelp.ru/node/70867

Aleshkina O. V. Primenenie elektronnyh uchebnikov v obrazovatel'nom processe [Tekst] / O. V. Aleshkina // Molodoj uchenyj. — 2012. — №11. — S. 389-391.
http://www.moluch.ru/archive/46/5732/

Kuznecov E.M. CHernenko K.A. Klassifikaciya sovremennyh programmnyh sredstv razrabotki veb-sajtov // Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii "Perspektivnye innovacii v nauke, obrazovanii, proizvodstve i transporte 2015". Odessa. 2013. Tom 11. – S. 80-83.

Klekovkina E., Mann M, S. Practice Test for the Russian State Exam. // Taylore – Knowles. Macmillan Education, 2006. – S. 247-250.

Address of the Head of State of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan: Strategy "Kazakhstan 2050" December 14, 2012

ӘОЖ

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ОҚЫТПАЙТЫН МЕКТЕПТЕРДЕ ОЙЫН АРҚЫЛЫ ТІЛ ДАМЫТУ

Байтанаева–Молдалиева Д.Ә. – ф.ғ.к., ОҚМПУ доценті
Шымкент қаласы

Резюме

В данной статье раскрываются приемы развития речи с помощью игр в школах с неказхским языком обучения.

Summary

This article reveals the methads of developing speech through games in schools with a non-Kazakh language of instruction.

Қазақ тілін өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тіл ретінде оқыту жұмысы мектеп қабырғасынан басталады. Өзге ұлт өкілдеріне екінші тілді оқыту жұмысы қиын да абройлы. Мұғалім сабақта түрлі әдістерді қолданып қана қоймай, оқушыларды сол сабаққа деген қызығушылығын арттырып, тілді оңай жолмен меңгертудің амалдарын қарастырады. Сол амал-әрекеттердің бірі –сабақ үдерісінде дидактикалық ойындарды пайдалану.

Ойын – өзге ұлт өкідерінің қазақ тіліне деген қызығушылығын арттырып, оны оңай жолмен игертуге бағытталған әдістің бір түрі. Сондықтан қазақ тілі сабағында ойынды пайдалану арқылы жүргізілетін тіл дамыту жұмыстары тіл мамандары үшін қажетті, зерттеуді талап ететін мәселелердің бірі деп есептейміз.

Қ.Д.Ушинский: «Егер оқушыны қиын сабақтардан қаншама алыстатсаңыз, ол соншама қиынға соғады, ал егер ол қиын сабақты оқушы үшін қызықты етіп берсеңіз, міне, бұл алғашқы оқыту сатысының міндеті болар еді. Демек, білім беруде ойын арқылы бірте-бірте оңайдан қиынға көшу керек. Сонда ғана бала қызыға отырып, пәнге деген ықыласы туады [1]», – десе, В.А.Сухомлинский болса: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, творчествосыз, фантазиясыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» [2], – деп дұрыс тұжырымдайды. Шынында да солай.

Мектепке алғаш келген балалардың әлі мақсатқа бағытталған сезімі болмайды. Олар өздерінің зейінін негізінен өздеріне тікелей қызықтығымен, ашықтығымен, өзгешелігімен ерекшеленетін нәрселерге аударады. Мектеп жұмысы алғашқы күннен бастап оқушыны қызықтырмауы мүмкін, сондықтан пәндерді және мәліметтерді қызықты етіп өткізуге күш салуы қажет. Мұғалім ең алдымен өзіне тілге деген сүйіспеншілікпен қарағанда ғана мақсатқа жетеді. Ал сабақ үдерісінде дидактикалық ойындарды пайдалануға келетін болсақ, мұғалім ең алдымен ойынды жүргізудің мақсатын, оның әдістемелік жолдарын, тиімділігін т.б. зерттеп, оқушылардың жас ерекшеліктеріне, білім деңгейіне қарай топтастырғаны дұрыс.

Ойын – балалар үшін оқу, әрі еңбек, айналадағы дүниені танудың ең негізгі де, тиімді тәсілі. Сол арқылы баланың психологиясы, мінезі, болашағы қалыптасады. Ойын әсіресе төменгі сынып оқушылары үшін негізгі даму қызметін атқарады. Оқушынын ойы ойын арқылы дамып өрістейді, мінез-құлқы, өмірге көзқарасы қалыптасады [3].

Бала санасындағы сөз – айналадағы обьектілерді бейнелеу құралы. Ал екінші тілді меңгеру баладан жат сөздің нені білдіретінін түсінуді, оны есте сақтауды, ана тілімен салыстыруды, өз тілінен өзгеше дыбыстарды дұрыс айтуды, грамматикалық, жаңа стильдік құрылым бояуларды тани білуді талап етеді. Сондықтан тіл үйретуде балалардың алғаш меңгерген ана тілінің грамматикалық зандылықтарын есте ұстаймыз да, сол тіл мен жаңа үйретіле бастаған тіл арасындағы елеулі айырмашылықтарды немесе ұқсастықтарды оқытуда ескертіп отырамыз.

Сонымен, ойынды пайдалану – сабақ сапасын арттырудың тиімді бір жолы. Төменгі сынып оқушыларының жан-жақты дамуы үшін әсіресе ойынның ролі ерекше. Өйткені бастауыш сынып оқушылары үшін ойын – негізгі іс-әрекет. Ойын барысында балалардың айналасындағы дүние жайында таным белсенділігі артады, оқушы білім алып қана қоймайды, сонымен бірге оның еңбекке деген ынтасы да артады. Ойын –имандылыққа, адами қасиетке тәрбиелеудың және терең білім берудің ерекше бір түрі.

Балалардың жасы төмен болған сайын сабақ үдерісінде ойынды көбірек пайдаланған жөн. Тіпті бағдарлама бойынша берілген барлық лексикалық тақырыптарға байланысты ойындар жүргізуге болады. Мысалы, төменгі сыныптарда «Үй жануарлары», «Үй құстары», «Адамның дене мүшелері», «Оқу құралдары», «Жаңұя» т.б. тақырыптардың бәріне де лайықты ойындар жүргізуге болады. Ол ойындардың оқушы санасына сіңімді де, қызықты болуы мұғалімнің тәжірбелілігіне, ұйымдастыру қабілетіне байланысты. Төменгі сыныптарда әсіресе қимыл-әрекеті мен сөйлеу жұмыстары қатар жүретін ойындар оқушыларды еркін ойлап, дұрыс жауап беруге баулиды. Мұндай ойындар оқушыларды ізденімпаздылыққа жетелейді, қызықты әрекетер жүргізіп, сабаққа ынтамен кіріседі.

Ойын арқылы білім алу мұғалім мен оқушының тілдік қарым-қатынас үдерісінде жүргізіледі. Ойын үдерісінде мұғалім оқушыларды тілдік қарым-қатынас процесінде айтылатын ойды, сөздерді дұрыс айтуға машықтандырады. «Дидиктикалық ойындар оқушыларға бір саладан білім беріп қана қоймай, сонымен бірге олардың зеректілігін дамытып, ақыл-ойының қалыптасуына әсерін тигізуі керек» [4].

Оқытудың басқа түрлеріне қарағанда ойынның мынандай өзгешіліктері бар:

- біріншіден, ойынға барлық балалар бірдей қамтылады;
- екіншіден, ойын оқушыларды қызықтырып, сабақ үстінде әрі демалып, әрі ойын барысында оқушылар сайысқа түсіп, өзінің білімдерін іс-тәжірибе жүзінде сынап көреді.

Ойын универсал әдіс екен деп сабақты түгел ойынға айналдырып жіберуге әсте болмайды. Оны пайдаланудың өзіндік принціптері бар [4].

Ойынның дидактикалық принциптеріне мыналар жатады:

1. *Қызығушылық принципі.* Қандай да бір ойын болмасын ол негізінен қызығушылық принципі негізінде жүргізіледі. Қызықтырмайтын ойын пайда болуына, артуына мұғалім себепші болады. Оқушының қызығуы қандай да ойын болмасын мұғалімнің іс-әрекетіне байланысты туындайды.

2. Жариялылық принципі. Ойынның мақсаты, жүргізу әдісі, оның нәтижесі ойнаушылардың бәріне жария, яғни белгілі болуы керек. Ойынның соңында оның жеңушісі мен жеңілушісі жарияланады.

3. Көрнекілік принципі. Ойында көрнекі құралдар, кеспе қағаздар, маскалар, арнайы киімдер, жұлдызшалар, жалаушылар, орамал, жүзік, асық, таяқ,

кубиктер, шарлар т.б.(не болмаса ойынның барысын көрсетіп отыратын тақталар) болады.

4. Жас ерекшеліктеріне сай болу принципі. Бұл принцип бойынша ойындар оқушылардың жас ерекшеліктеріне және сыныптарына сай топтастырылады.

5. *Тақырыптық принципі.* Ойындар тақырыптық (лексикалық тақырыптар бойынша) принциппен топтастырылып, оны ұйымдастыруда білім мен тәрбие жұмысы ұштастырылады.

Қандай бір ойын болмасын ол келесі әдістемелік талаптарға сай ұйымдастырылуы керек:

1. Ойынның тақырыбы, мақсаты, жүргізу әдісі, көрнекілігі және жеңімпаздары болады.

2. Ойын сабақтың тақырыбына сай жүргізіледі. Мұғалім қалаған уақытта, қалаған тақырыпта ойын ұйымдастырмайды, қажетті кезде ғана ұйымдастырады.

3. Ойынның белгілі мерзімі болады. Әдетте ойын сабақтың екінші жартысында, не соңында қайталау, пысықтау кезінде оқушыларды қызықтыру мақсатында да 5-6 минут, ары кетсе, 8-10 минут аясында ғана жүргізіледі.

4. Оқытушы ойынның мақсатын белгілеп, ойын барысында қолданылатын лексикалық материалдарды күні бұрын оқушылардың сыныбы мен жас ерекшеліктеріне қарай топтастырады.

5. Ойынды бастамас бұрын ойынның ережесі мен жүргізу тәртібі таныстырылады.

6. Ойынға оқушылардың түгел қатысуын қамтамасыз ету керек. Ойынды не мұғалім жүргізеді, не оқушылардың ішінен қабілеттілер кезек-кезек орын ауыстырып отырады.

7. Ойын барысында оқушылардың ойлау қабілеті мен қимыл әрекеттерін бірлесе жұмыс істеуін қамтамасыз ету керек.

8. Ойын соңында жеңімпаздары белгілі болады. Сонымен бірге мұғалім ойының мақсатына қарай жүргізілген жұмыстарды қортындылайды. Мысалы: Тақырыпқа сай берілген сөздер игерілді ме? Қай оқушы ойын барысында білімін көрсете алды? Қай оқушыға көбірек көңіл бөлу керек? Бұл ойынды дұрыс жүргізу үшін келесі жолы нені ескеру керек, т.б.

В.А.Сухомлинский: «Менің өмірімдегі ең басты нәрсе не болды? Ойланбай жауап беремін – балаларға деген сүйіспеншілік» [5], - деп айтқандай ұйымдастыртуда оқушыларға деген сүйіспеншілік, оларға қазақ тілін үйретіп, қызушылығын арттырамын деген сезім ғана мұғалімдерге жетекшілік етеді.

Жоғарыда көрсетілген принциптерге сүйеніп, әдістемелік талаптарды орындағанда ғана ойын жоғарғы дәрежеде ұйымдастырылып, өз нәтижесін көрсетері анық.

Әдебиеттер:

1. Ушинский К.Д. О первоначальном преподавании русского языка. Собр. соч. –М., 1950

2. Сухомлинский В.А. Интерес к учению–важный стимул учебной деятельности учащихся. «Советская педагогика», -М., 1952, №4,

3. Ысқақ Б. Тіл дамыту негіздері. -Алматы:Рауан. 1997. -192 б.
4. Ысқақ Б. Қазақ тілінен сыныптан тыс жұмыстар. -Шымкент, 2014. -160 б.
5. Сухомлинский В.А. Мектептің жас директорымен кездесу. - Алматы, 1987.

UDC

COMPARATIVE ANALYSIS AS A METAPHORICAL MODELING OF A CONCEPT

Мирполатова Ирода
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Данная статья направлена на раскрытие национально-культурной специфики образов, изображающих мужчин и женщин в английских и русских пословицах.

Түйін

Бұл мақала ағылшын және орыс мақал-мәтелдерінде ерлер мен әйелдерді бейнелейтін образдардың ұлттық және мәдени ерекшеліктерін ашуға бағытталған.

Proverbs and sayings are considered culture-relevant units, since they reflect cultural values and concepts (S.G.Vorkachev, V.I. Karasik, O.G. Potcheptsov). According to Palmer proverbs and sayings are regarded as cultural texts which fix knowledge, experience and expertise of generations, they manifest basic concepts and, thus, reflect the specific cultural knowledge, and associations, which underlie the perception of the world.

Proverbs conveying cultural information and expressing cultural values constitute an essential part of the culture specific layer of the national world picture. Being created in different historical conditions, proverbs contain images, which do not correspond in different cultures.

The images of women are related to their social roles in the family. Let us consider first the specifics of not a married woman. In the English linguoculture the word “maid” represents this image. In accordance with the stereotypes of the English culture, this type of woman strives to get married:

«Her pulse beats matrimony.
Marriageable foolish wenches are troublesome troops to keep.»

Positive characteristics of an unmarried woman (timidity, mildness):

«A maid that oft seen, and a gown oft worn, are disesteemed and held in scorn.»
«Maids must be mild and meek, swift to hear and slow to speak».

The image of a married woman is of great importance for English linguoculture, and it gets positive evaluation, in case:

a) A married woman spends most of her time at home:

«The wife that expects to have a good name is always at home as if she were lame».
«A good wife and a good cat are best at home».

b) Not very beautiful and talented:

«There is many a good wife that can not sing and dance well».

«A wife knows enough, who knows the good mans breeks from weilycoat [petticoat].»
«If you marry a beautiful woman, you marry trouble».
c) She is economical and good at house holding:
«The wife is the key to the house.»
«Men make houses, women homes.»
«Husbands can earn, but only wives can save.»
«The foot on the cradle and hand on the distaff is the sign of a good housewife.»
d) She is loyal towards her husband and timid:
«A king is that poor man whose wife is obedient and chaste».
«An obedient wife commands her husband».
«A good and virtuous wife is the most precious jewel of ones life.»
«A virtuous woman is a crown to her husband».
The image of the woman is negative when:
a) She rules the home:
«The grey mare is the better horse.»
«It is a sad house where a hen crows louder than a cock.»
b) She betrays her husband:
«When the good man is from home, the good wives table is soon spread.»
c) She is mean and grumbling:
«It is a good horse that never stumbles, and a good wife that never grumbles.»
«He fasts enough whose wife scolds all dinner-time.»
Another image is the image of a mother, which is of great importance as well. This role is always positively assessed:
«What the mother sings to the cradle goes all the way down to the grave».
«The mothers' heart is the child's schoolroom».
«The good mother says not, will you? But gives.»

In the English culture, the mother is negatively assessed when she spoils her children by pampering:
«A pitiful mother makes a sclad (scabby) head».
«A child may have too much of his mother's blessing».
«Mother's darlings make but milksop heroes».
«Nothing like mammas darling for upsetting coach.»
Stepmothers are always negatively assessed:
«He that will not hear mother-hood shall hear stepmother-hood».
«Who that of his moders doctrine hath disdayne, shall by his step dame endure we care and pane».

The image of a daughter is connected with expenditure in the English culture:
«Two daughters and a back door are three arrant thieves» (SBP).
The image of a widow is usually described negatively:
«Sorrow for a husband is like a pain in the elbow, sharp and short».
«A good occasion for courtship is when the widow returns from the funeral».
«The rich widow cries with one eye and laughs with the other.»

A widow presents a danger for the man who marries her:
«Take heed of a person marked and a widow twice married.»
«He that marries a widow will often have a dead man's head thrown in his dish.»
The role of a mother-in-law is well explicated in the English proverbs:
«Happy is she who marries the son of a dead mother» (SBP)
«Mother-in-law and daughter-in-law are a tempest and a hall storm.»
«The goodman's mother is always in the goodwives way.»
«The mother-in-law remembers not that she was a daughter-in-law.»
«There is one good mother-in-law and she is dead.»
As one can see the image of the mother-in-law is always negative, it can be explained by the fact that she is seen in terms of danger towards daughters –in-law.
Personal characteristics of woman can be reflected through the description of her appearance and features of character. To negative features we refer:
a) talkativeness and being not able to keep secrets:
«There's no music when woman is in the concert.»
«A silent woman is better than a double-tongued man.»
«A woman's tongue wags like a lamb's tail.»
«Three women and a goose make a market.»
b) An evil and scolding woman:
«Fleas and grinning wife wakeful bedfellows.»
«Every evil but not an evil wife.»
«Husbands are in heaven whose wives scold not.»
«Women are like wasps in their anger.»
c) A stubborn woman:
«As the goodman says, so it should be; as the goodwife says, so it must be.»
«Women and their wills are dangerous ills.»
d) A pretending and lying woman:
«A woman laughs when she can and weeps when she will».
«Nothing dries so fast as a woman's tears.»
e) Treachery:
«Women are like wasps in their anger.»
«Women are necessary evils.»
f) A capricious and hysteric woman:
«Another thing stranger than fiction is woman.»
g) A woman wasting much:
«A fair wife, a wide house, and a back door, will quickly make a rich man poor.»
«He that will thrive must ask leave of his wife.»
h) A sexually dissolute woman:
«A dishonest woman cannot be kept in, and an honest one will not.»
«When a goodman is away, a goodwife's table is soon spread.»
«Woman and a glass are ever in danger.»
i) A creature of evil:
«Woman is the snares of Satan.»

«Women are saints in church, angels in the street and devils at home.»
«A woman is an angel at ten, a saint at fifteen, a devil at forty and a witch at fourscore»
«Three daughters and their mother, four devils for the father»
j) Instability of women:
«Women are as fickle as April weather.»
«Women are as wavering as the wind.»
k) Intellectual women:
«Men have many faults, poor woman only two: There is nothing right they say, and nothing right they do».
«Women in state affairs like monkeys in glass-shops».
«When an ass climbs a ladder, you may find wisdom in women».
« Because is a woman's reason».
«A woman's mind and winter-wind change oft».
«Women have long hair and short brains».
«A woman cuts her wisdom teeth when she is dead».
« Between a woman's yes and no there is not a room for a pin to go».
l) A woman distinguished with high intellectual abilities is assessed negatively:
«Guard yourself from the learned woman.»
«A morning sun, a wine-bred child, and a Latin-bred woman seldom end well.»
m) Beauty of a woman is evaluated negatively as well:
«The excellence of a wife consists not in her beauty, but in her virtue.»
«Over the greatest beauty hangs the greatest ruin»
Now let us consider how the image of a woman is explicated in the Russian culture. The image of a married woman is of great importance for Russian linguoculture, and it gets positive evaluation, in case:
a) She is pure and attractive:
«Если бы женщины были и вправду хороши, Бог был бы женат.»
b) She is good at house holding:
«Без жены дом – содом»
«Добрая жена дом сбережет, а плохая рукавом разнесет.»
«Семейный горшок всегда кипит.»
«С милым дружком и на льду хлеба найду.»
«С милым рай и в шалаше.»
«Добрая жена да жирные щи – другого добра не ищи.»
«Добрая жена дом сбережет, а плохая рукавом разнесет (растрясет).»
«Добрая жена мужа на ноги поставит, а злая и щей на стол не поставит.»

c) She is good as a wife and her role is important in the family:
«Мир в семье женой держится»
«При солнце тепло. А при матери добро.»
«Муж без жены, что гусь без воды.»
«Мужик без бабы пуще малых деток сирота.»

«Муж без жены, что конь без узды.»
« Без отца - полсирота, без матери - и вся сирота.»
«Вдовец детям не отец: сам сирота.»

d) Her Intellectual abilities:
«Женский ум лучше всяких дум.»
«Чем умнее жена, тем сильнее семья».
«Умную взять - не даст слова сказать.»
«Волос долог, да ум короток.»
According to the Russian lifestyle every man can demandhis wife to be a good woman, so the proverbs are based on comparison of positive and negative features (by means of contrast):
«С плохой женой состаришься, с хорошей помолодеешь.»
«От нашего ребра нам не ждать добра.»
«Кто с бабой свяжется - сам баба будет.»
«У бабы да у пьяных слезы дешевы.»
«У девки догадка, а у парня свой смысл.»
«У черта и жена ведьма.»
«Муж задурит - половина двора горит; жена задурит - весь дом сгорит.»
«У батюшки промеж пальчиков, у мужа в руках».
«Адам Евы послушал, да яблоко скушал».

The image of the woman is negative when:
a) She is talkative and not able to keep secrets:
«Женщину молчание еще никогда не подводило.»
«Женская лесть без зубов, а с костьми сгложет.»
«Женщина без разговора, что двор без забора.»
«Завел жену, забудь тишину.»
«Женское слово - как стрела. »
b) She betrays her husband:
«Муж - в дверь, а жена - в Тверь. »
«Муж - за волками, а жена - за молодцами. »
«Муж по дрова, а жена - была такова. »
«Неверная жена - чужой человек в доме. »
The analysis of the proverbs shows that the image of men in both English and Russian cultures is rather positive than negative. Besides, the image of a son, a son-in-law, a brother are negatively perceived in both cultures. It is noteworthy that the description of men is often contrasted with the description of women`s image in both English and Russian languages.

Literature:

Oxford Dictionary of Proverbs. Edited by Jennifer Speake, 5th Edition
Влас Жуков: Словарь русских пословиц и поговорок

378.147.88:37

THEORETICAL FOUNDATIONS OF EDUCATIONAL AND SPEECH ACTIVITIES IN ENGLISH LESSONS

Orynbekova G.
South Kazakhstan State Pedagogical University
Mamedova A., Artykbayeva F.
Silkway International University,
Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада мектепте ағылшын тіліндегі сабақтарда мәтінмен жұмыс жасау кезінде сөйлеу әрекетін оқытудың теориялық негіздері қарастырылады.

Резюме

В данной статье рассматриваются теоретические основы обучения речевой деятельности при работе с текстом на уроках английского в школе.

Speech is an integral part of the social being of people, a necessary condition for the existence of human society. It is estimated that approximately 70% of the time when a person is awake, he devotes to speaking, listening, reading, writing - the four main types of speech activity. Given the importance in human life, we can distinguish the following main functions of speech, inextricably linked:

- speech is used in the process of joint work to coordinate efforts, work planning, verification and evaluation of its results;
- speech is a means of cognition, a necessary condition for cognitive activity of a person: thanks to speech, a person acquires knowledge, assimilates and transfers them;
- speech is a means of influencing consciousness, developing a worldview, norms of behavior, and forming tastes. In this function, speech is used in order to influence the views and beliefs of people, to change their attitude to certain facts and phenomena of reality, to incline them to actions and actions, etc .;
- speech - a means of satisfying a person's personal needs: in communication, in communion with a certain group of people, etc.

A person, being a social being by nature, cannot live out of touch with other people: he must consult, share thoughts, experiences, empathize, seek understanding, etc. In general, speech is a fundamental factor in the development of the human person. There is no doubt that these speech functions will continue in the future. At the same time, we can confidently assume that thanks to the development of technology and the means of new information technologies, speech will become more and more important in the life of society, in various spheres of human activity, in satisfying his spiritual needs, etc.

Speech is the basis of all mental activity, a means of communication. It is no accident that in modern linguodidactic studies so much attention is paid to the problems of forming communicative competence among school graduates, which means the ability of the speaker and writer to compare, classify, systematize, generalize, formulate their own point of view, make it evidence-based, reasoned.

However, the passive perception of someone else's speech alone will not develop student speech; high speech activity is necessary, it is necessary to create conditions under which the student would have the need to speak and write - to make sentences, coherent texts for different purposes, volume, content, style and genre. It is necessary to create the so-called speech situations that would be natural, would follow from the conditions of various types of activities of the student. Here are examples of situations that stimulate students' speech: observation of natural phenomena; excursions, accompanied by conversations and suggesting the creation of speech works as a result; organization of role-playing games. One of the conditions for the successful development of speech, the formation of speech skills in children, is the need for communication, or communication. Another is the presence of a speech environment (speech of parents, relatives and friends, fiction, radio, television, cinema and theater, speech of a teacher, language of textbooks). Speech needs not only linguistic material, but also factual. The student should have a stock of knowledge, material on the subject of the story, then he will be able to highlight the main thing - this is also a condition of speech development.

From the foregoing, it can be concluded that for the development of students' speech, special didactic conditions are necessary, that this work should be organized at all lessons, that educational and methodological support is necessary for the process of mastering speech skills. No less important is the fact that this work should be organized in the lessons of the linguistic cycle, in parallel with the assimilation of the lexical and grammatical nature of linguistic phenomena. Listening, reading, speaking and writing are types of speech activities organized in all classes, but in language classes they are also elements of learning.

What do we mean by the development of student speech? Generally speaking, this is the educational, cognitive activity of students, organized, led by a vocabulary teacher, based on reading and studying grammar, aimed at improving, enriching communicative skills and design skills and expression of their thoughts, feelings, motives. M.R. Lvov formulates the main objectives of the development of coherent speech, one of which is the creation in the classroom of an atmosphere of struggle for a high culture of speech. The main requirements for good speech, according to the author, are expressiveness (brightness, persuasiveness, emotional statements), as well as the richness of language tools, their diversity [1,2].

Internal speech helps understanding and memorizing material, it is one of the necessary conditions and means of developing external speech, thought out and pronounced, controlled.

The difference between oral and written speech, first of all, lies in the fact that oral speech is sound speech, and written speech is graphic speech. In the first, the main role is played by kinesthetic and auditory sensations, in the second - visual and motor, associated with the movement of the writing hand. Both types of speech serve the purpose of people communicating with each other, but each of them fulfills this role in different ways: oral speech is the process of direct communication of people in a specific life situation, written speech is usually distracted, abstracted from the

immediate concrete situation. Oral speech usually proceeds in the form of conversation, dialogue (this is especially typical for children). Written speech is dispensed with without the personal presence of the reader, and therefore, by its very nature, is monological, strictly contextual, requiring a logical sequence and detailed presentation, not allowing omissions, omissions, unnecessary repetitions. Consequently, written language is more complex and abstract, especially if we take into account that the experience of speaking with students is much greater than the experience of writing [3].

Different are the expressive means of oral and written speech. Raising and lowering the voice, logical stress by highlighting the voice of individual words and expressions, pauses, slowing and speeding up the pace of speech, gestures and facial expressions of the speaker, etc. are characteristic signs of oral speech. And these qualities must be developed in children at school. The formation of written language is one of the important components of the overall development of children. Written language, like oral, is the main means of thinking. It not only expresses a ready-made thought, but also is included in the process of formation of thinking. And this is its essential significance for the mental development of children.

List of references:

State Education Program in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. - Astana, 2011

Averyanova G.N., Agureeva M.G. System-language and pragmatic factors of verbal communication // Russian language and literature in the communication of the peoples of the world. Problems of functioning and teaching. - M .: Russian language, 1990 .-- S. 3-5.

Kolshansky G.V. Linguistic and communicative aspects of speech communication // Foreign languages at school. - 1985, No. 1. - S. 10-14.

УДК 81’373.21

POTENTIAL OF WEB 2.0 FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Taiteliyeva M.A, Barysova.N.T., Beisenbayeva A. A.
South Kazakhstan State Pedagogical University, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада ағылшын тілін оқытуға арналған web -2.0 мүмкіндіктері қарастырылған.

Резюме

В статье рассматриваются потенциал web 2.0 для обучения английскому языку

The term “web” is known to almost everybody living in the modern world. It is the shortened version of the name “world wide web”, in other words, the internet. But not all of us are also familiar with the term “Web 2.0”, as was proven in my questionnaire – see further in the thesis. This chapter will introduce the term and to demonstrate

how this type of web is one of the tools that may be used in English language teaching with great success.

The internet has existed for several decades now, and in that time it has changed profoundly. Think of a typical web page ten years ago, such as a company website, or an online article. The reader accessed the page, and read what was there – the page was static content. This was the stage of web development called Web 1.0. In the last few years, there has been a shift towards user-generated content produced by the internet user who can easily create and upload content to the sites. Internet users today are not just consumers of content put on the web by someone else; they now can both produce and consume web-based content.

The term Web 2.0 was used for the first time in 2004. C.Decker needed "the new term to describe new trends in the development of the internet applications" .

What are the main characteristics of Web 2.0?

- the user participates in creating of the content
- no central authority
- open communication, sharing and re-using of information
- web pages become sources of information and functions
- profoundly organized and sophisticated hyperlink structure.

There are many widely known web pages representing this type of web: e.g. Facebook, Wikis, blogs, YouTube, Google facilities etc. Most of them (if not all of them) may be successfully used in English language teaching.

The most important feature of Web 2.0 is its lack of hard boundary. It may be seen more as a set of principles and practices for further work on it. The crucial fact for the success of any Web 2.0 project is gaining a huge amount of unique information. The criticism of some people that these pages and projects do not have any proper design is quite out of the place – the design is not the main value. The main value of the projects is that they are made by the users themselves. This characteristic is one of the most important ones in connection to the educational process.

Web 2.0 has some advantages for teachers willing to use modern technology in their classrooms.

As stated above, the web has undergone several changes in recent years. The development of more complex programming languages combined with more sophisticated web browsers have enabled users to access software tools online without downloading and, in many cases, without paying for them.

The reason why there has been a shift towards user-generated content in the last few years is quite clear: the internet started to be used by more and more "non- IT people" who found that it could be a powerful tool for sharing their thoughts and opinions. Even though it is not without dangers, e.g. spread of amateurism or minority discrimination or ridiculing.

So this is why, instead of providing content, many web companies now provide platforms such as You Tube, Blogger, etc. Users of these services create and share their own content. The companies then raise money mainly from advertising.

Connection speeds have enabled the web to deliver audio, video and fast interactive games of high quality without any wait time.
Interaction through websites and web services has become much more complex and users can now share a vast array of content and information and collaborate for more rapidly and easily.
Most successful Web 2.0 products and services are free for anyone to use. This has been described as the "democratisation" of the web. It is no longer a broadcast medium controlled by website owners and web masters. Now anyone can contribute what they know and share it with anyone else.
These changes have enhanced the learning potential of the web. Web 2.0 enables:
1) Socialisation – through socialisation our students can use the language and skills they are learning to build networks and develop relationships with authentic people through commenting on the published content, for example.
2) Collaboration – they can work together with others to construct and share authentic knowledge.
3) Creativity – they can create genuine products, in a wide range and combination of media to high standards that will have a authentic audience.
4) Authenticity – the tasks and activities they do and the people they communicate with to do them are authentic and motivating.
5) Sharing – they can share what they create and learn from each other (Peachey: online).
In other words, teachers and students can now produce content for the internet. They can set up blogs, create wikis, use podcasting, online slideshows and other tools. Getting the students to use Web 2.0 tools is hugely motivating. The students get to use modern technologies or, which is even better, they already use them in their personal lives. By publishing content, they potentially have a worldwide audience so they can make contact with other people involved in the same thing.
The same applies to teachers. They can participate in projects around the world (e.g. via online teachers' networks) or produce their own podcasts, cartoons, slideshows or short video clips (as in my case).
With Web 2.0 tools, teachers and students can now produce content of the internet. The teacher and their students can set up a blog. The teacher can also use other Web 2.0 tools such as podcasting, online slideshows, or wikis to create internet-based content with their students.
Getting the students to use Web 2.0 tools is hugely motivating for them for a number of reasons. They get to use up-to-date internet-based technologies, some of which they may already use in their personal lives. By publishing content on the internet, they potentially have a worldwide audience of the users of the same websites, and they will be that much keener to produce good quality work. You can also make contact with other teachers from around the world and set up online projects with them to encourage your students to visit and comment on the blogs, podcasts, cartoons, slideshows, and so on of a class in another country.

Undoubtedly, there are various platforms that may be to a great extend exploited by teachers in English language teaching. We will focus on some of them in this subchapter.

Teachers may, and the every-day practice shows that they really do, set up weblogs. These Weblogs may be either purely professional (e.g. Lindsay Clandfield's blog called Six Things) or semi-professional, where teachers present their findings from their teaching process together with their personal acknowledgements (e.g. Michelle Worgan's blog "So this is English"). We feel from my personal experience that it is nowadays quite common to set up a blog, especially because it is an easy way of keeping in touch with the worldwide teaching community.

More than ever before, LMS systems are used in general practice. They help teachers to concentrate all the necessary resources in the one place, under one "roof". One of the most prominent ones nowadays is the system called Moodle. Courses created in Moodle may be updated almost any time and any place. They may serve as a platform not only for teaching and learning but also for testing the students. Again, if the tasks are suitably chosen, they serve as a support in the knowledge creation process. Moodle is nowadays used as a means of blended learning (part face-to-face and part online) or pure online courses used for e-learning.

Teachers may also use various Google Tools. The basic one is Gmail (Google email account) or Google Documents. Teachers may send homework assignments via Gmail, they may send other important information concerning the course or give students feedback on their work. Google Documents is a platform that enables the users to make documents. It functions as a standard word processor. Teachers and students may then exchange the documents without sending it as an attachment of an email and they may also share them with other people who (if they have the permission) may also edit the document.

Students may basically profit in the same way from the platforms as those mentioned in the previous subchapter about teachers. Moreover, there are some other benefits that need to be mentioned.

Concerning Weblogs, it is very common for young people to set them up. Teenagers quite naturally need to share their thoughts and feelings. In past, it was quite common to write diaries; nowadays this function is taken over by Weblogs. It is quite natural then, if teachers use them in their lessons.

Blogging does not need any extra knowledge and it takes as much skill as sending an e-mail. As mentioned above, blogs are full of reflections and are updated quite often. The reader may read the content and react to it. In other words, "it demands interaction". As Richardson says, "blogging is a genre that engages students and adults in a process of thinking in words, not simply and accounting of the day's events or feelings".

Students may post their work online for response. They may archive their work and create and online portfolio of their work. Students can collaborate with others online. Weblogs also support different learning styles which is why they remarkably enable the process of knowledge construction.

Students may also use Gmail to communicate with each other or with their teachers in English. Google Documents enables them to share documents they have to work on in groups or as a class.

The teachers may also set up a Wiki. The word itself comes from Hawaiian and it means “quick” or “quickly”. The Wiki nowadays is a tool easy to use, both for teachers and students. Wikis may form a vital part of standard lessons or they may function as a help for teachers, especially if the school or other institution is participating in a larger project and needs to co-operate with a larger group of professionals. “Wiki is simply a website where anyone can edit anything anytime that want”. It may also be characterized as a “freely expandable collection of interlinked web pages, a hypertext system for storing and modifying information – a database, where each page is easily edited by any user with a forms-capable Web browser client”.

Teachers may use wikis to prepare a glossary for their students or they may just introduce the platform and let the students prepare the glossary on their own (for example when trying to sum up the vocabulary on a given topic). Wikis are then one of the most useful tools when teachers want to enhance the process of knowledge creation.

LIST OF REFERENCES

1. Decker C. Teaching Writing in the Community College, ECCTYC. 2002. -35 p.
2. Kennedy K. Writing with Web Logs// Technology & Learning. — 2003. -№2.-Pp. 29-35.
3. Alexander L.G. Essay and Letter Writing. London: Longman,1969.—137 P

УДК

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ КАК РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Абдулла Назгул Бақыткелдіқызы
Учитель русского языка и литературы
ОСШ имени С.Әліұлы Туркестанской области Сузакского района,
Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі сабағында интербелсенді әдістер арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту жолдары көрсетілген.

Summary

This article is about interactive methods of teaching Russian to students Ways to develop language skills are shown.

Концепция языковой политики Республики Казахстан определяет русский язык как основной источник информации по разным областям науки и техники, как средство коммуникации с ближним и дальним зарубежьем.

В основу содержания учебной программы по предмету заложен коммуникативный подход, направленный на развитие четырех навыков речевой деятельности: слушания, говорения, чтения и письма. В соответствии с данным подходом в учебной программе предлагается речевая тематика социально-бытовой, социально-культурной и учебно-образовательной тематики. Темы уроков в рамках предлагаемых тем разделов учитель может сформулировать самостоятельно или пользоваться темами, предложенными в среднесрочном учебном плане или учебнике. Для формирования коммуникативных умений учащихся каждый урок учителем должен быть организован как урок развития речи, на котором учащиеся слушают и читают различные тексты, рассуждают, анализируют, пишут. Учащиеся участвуют в коллективном обсуждении точек зрения, ищут и используют информацию для решения познавательных задач, активно занимаются самостоятельным поиском решения учебной проблемы.

В процессе учебной деятельности школьники научатся сознательно относиться к языку, высказывать свои мысли адекватно и ясно как в устной, так и в письменной форме, учитывая сложившиеся в данной культуре носителей языка традиции использования языковых средств. Они смогут высказывать, обосновывать собственное мнение и владеть различными стратегиями слушания и чтения.

Деятельность учителя должна быть направлена на формирование навыков практического владения языком в разных формах речевой деятельности; обогащение словаря и повышение культуры речи обучающихся.

Развитие речи на уроках русского языка – это проводимая словесником вся работа специально и в связи с изучением школьного курса: грамматики, словообразования, правописания. Результатом работы является овладение учениками языковыми нормами: произносительными, лексическими, морфологическими, синтаксическими, а также умением выражать свои мысли в устной и письменной форме, пользуясь нужными языковыми средствами в соответствии с целью, содержанием речи и условиями общения.

Конечно, если оценивать владение языком с применением современных критериев определения типа речевой культуры – правильность, функциональная грамотность, умение продуцировать тексты речевых стилей, картина показателей достижений в направлении функциональной грамотности оставляет желать лучшего.

К сожалению, молодым казахстанцам негде повышать речевую культуру, в связи с тем, что и количество часов по русскому языку в школах с казахским языком обучения 2 часа в неделю, а литературу практически невозможно преподавать на должном уровне при одном астрономическом часе в неделю.

Непопулярно в школе чтение. Сегодня мы живем в таком обществе,

которое не является литературоцентричным. Причина разная: массовая культура доминирует над высокой, элитарной. Есть влияние и «информационного» шума, и влияние сложного периода, когда просто-напросто нет ни желания, ни времени для серьезной высокой литературы. Вряд ли Интернет может способствовать повышению культуры речи, так как Интернету присущ свой особый язык. Идет снижение общего уровня владения русским языком, обеднение словарного запаса, орфоэпической, орфографической безграмотности.

Основная форма организации учебного процесса – урок. Качество и эффективность урока зависит от многих факторов и, прежде всего, от правильной его организации: отношения учеников к уроку, к предмету и от отношения учителя к своему предмету, от его знаний, таланта и умения пользоваться разнообразными формами и методами обучения. Дети имеют возможность изучать как родной язык, так и второй, третий, поэтому необходимо направить совместные усилия на:

обсуждение прочитанных книг для развития познания об окружающем мире;

вовлечение детей в мир книги и использование одного и того же текста на различных языках с целью усвоения данных языков;

работа с родителями по повышению читательского интереса у детей через совместное прочтение, посещение театров, обсуждение книг;

проведение мероприятий, конкурсов по детской литературе, например, «оживление образов» детских книг.

При изучении сказок и реализации на уроке таких целей:

Понимать о ком/о чем говорится в прослушанном,

Пересказывать простейшие истории,

Понимать, о чем говорит собеседник, реагировать на услышанное различными способами и отвечать собеседнику, соблюдая речевые нормы,

Читать целыми словами знакомые слова.

Учащиеся сначала осваивают и запоминают слова, словосочетания и выражения, и только потом начинают разбирать, что они из себя представляют в смысле грамматики.

Можно использовать «Карту истории». Весь класс пересказывает сказку «про репку» (или подобную историю), несколько раз используя карту истории учителя и план действия. Учитель направляет словами и действиями, постепенно сокращая свою речь, в то время как растет уверенность учащихся пересказывать сказку.

К интерактивным методам также относятся презентации с использованием различных вспомогательных средств: доски, книг, видео, слайдов, компьютеров и т.п. Интерактивность обеспечивается процессом последующего обсуждения. На занятиях можно использовать как художественные, так и документальные видеофильмы, фрагменты из них, а также видеоролики и видеосюжеты. Видеофильмы соответствующего содержания можно использовать на любом из

этапов занятий в соответствии с его темой и целью, а не только как дополнительный материал.
Перед показом фильма необходимо поставить перед обучаемыми несколько (3-5) ключевых вопросов. Это будет основой для последующего обсуждения. Можно останавливать фильм на заранее отобранных кадрах и проводить дискуссию. В конце просмотра или лекции необходимо обязательно подвести итоги и озвучить извлеченные выводы. (Д) Представьте всему классу другие разные версии сказки про репку, обсудите то, что учащимся нравится,/ не нравится.
Другая английская версия сказки про репку:

Сказка про репку – посмотрите без звука: Выбрать 6 учащихся для того, чтобы разыграть сказку о репке, в то время как остальная часть класса расскажет данную сказку по карте истории. Необходимыми персонажами являются: фермер, его жена. Учащиеся, разыгрывают сценку, используя мимику и жесты, а рассказывающие сказку четко произносят.

Учащиеся работают в группах для того, чтобы разыграть историю с одним или двумя учащимися, пересказывающими данную сказку на основе карты истории.
Группы разыгрывают сценки для остальной части класса. Другие комментируют/оценивают.
Дифференциация: учащиеся уверенно пересказывают историю с помощью действий и без использования карты истории; могут добавить детали главных героев при разыгрывании сценки.
Упражнение для менее способных: учащиеся рассказывают сказку с помощью других учащихся, используя карту истории учителя.

В интеграции работают 4 навыка: слушают, как произносить, говорить по карте истории, читать и писать. Все виды и формы работ, проводимые с целью развития речевой деятельности учащихся, преследуют следующие цели:
способствовать овладению всеми видами речевой деятельности (слушание, говорение, чтение, письмо);
развитие деятельной речи, способствующей овладению учащимися знаниями, накопленными человечеством, а также продуктивной речью, обогащающей творческий потенциал в языковой личности;
приобщение учащихся к духовному богатству русского языка, запечатленному в письменных памятниках, образцах устной и письменной речи;
обеспечение базы знаний и умений для продолжения дальнейшего образования производственной и творческой деятельности.
Наблюдая окружающий мир, слушая учителя, читая книги, фантазируя, дети учатся проникать в сущность вещей, объяснить причины происходящего, по-своему передавать с помощью речи увиденное и услышанное. Им свойственно стремление и к последовательности, и к выразительности изложения. Но они нуждаются в помощи учителя, его указаниях, как лучше строить высказывания,

где и как находить самые точные, яркие и выразительные образы и слова; одновременно они требуют от него внимательного и бережного отношения к своим мыслям, чувствам, речи, ежедневной заботы о стимулировании творческой активности.

Таким образом, на уроках русского языка во главу обучения ставится обучение речевой деятельности во всех её видах: аудирование, говорение, чтение и письмо; вводится речевой материал, которому подчиняется языковой материал, изучаемый на уроке с применением интерактивных методов обучения, т. к. такой урок обеспечивает речевую активность детей, вооружает их умением использовать полученный грамматический материал в речи, помогает ориентироваться не только в речевых, но и в жизненных ситуациях.

Литература:

Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы.

Закон Республики Казахстан от 11 июля 1997 года «О языках в Республике Казахстан».

Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: Учебное пособие . – 5-е изд., доп. – Алматы, 2012.- 341 с.

http://www.youtube.com/watch?v=34g3hUQG1so

http://www.youtube.com/watch?v=ysPxSHHE8Lg

УДК

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКА ПИСЬМА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Жуманалиева Баян Еркиновна

Учитель русского языка и литературы

ОСШ имени С.Әліұлы Туркестанской области Сузакского района, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі сабақтарында өз ойын жеткізе білуді дамыту үшін жазылым дағдысын қалыптастырудағы жаңа әдістер мен стратегиялар қарастыралады.

Summary

The article explains the strategy and new approaches on building writing skills during Russian language lessons, which are aimed to develop the sill of expressing your thoughts.

В настоящее время в сфере образования в связи с изменением стратегии обучения, важным является формирование у ученика «как актуальных, так и соответствующих практических навыков» [1], как: самостоятельность, независимость, предприимчивость, конкурентоспособность; умение критически мыслить, оценивать себя и других, сопоставляя со знаниями остальных учащихся, свободно взаимодействовать в социуме.

Сегодня условия социальной и экономической жизни требуют от человека «обучения на протяжении всей жизни». Обучения, которое могло бы помочь школьникам развить актуальные навыки 21 века.

Время требуют от всех умения ясно выражать чувства, просто и убедительно обосновывать мысли и раздумья по поводу актуальнейших вопросов.

На уроках русского языка, предмета, относящегося к языковым дисциплинам, где существуют 4 критерия оценивания: слушание, чтение, письмо и говорение, зачастую возникает проблема с навыком «письмо»; навыком, требующим умения создавать различные письменные тексты. Формирование письма требует комплексного подхода, ориентированного на развитие разных сторон этого навыка

Анализ и исследования, переложение полученных результатов на «ступени» уровней достижения навыка «письмо», как и любого вида сознательной деятельности человека показывают: наибольшие затруднения учащиеся испытывают на 3-м –исполнительском уровне, предусматривающем выражение и развертывание мысли.

Таблица. Ступени уровней достижения навыка письма

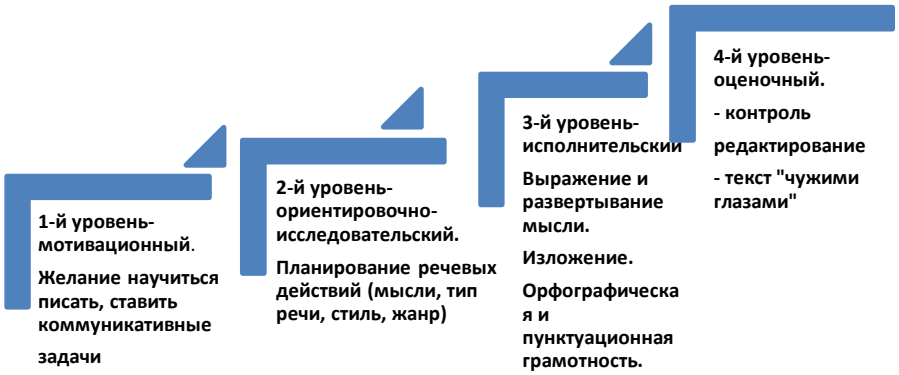

На этом этапе важно развить у учащихся два навыка: решение проблемы и умение задавать вопросы («О чём это задание?», «Что от меня требуется?»). Учащиеся, находясь в позиции «вопрошающего», будут заинтересованы в ответах, будут задавать вопросы не механически, а размышляя. Надо учеников научить думать до того, как они начнут писать! Переход на следующий уровень станет возможным, если ученик, способный к количественному и логическому мышлению, сможет создавать письменные работы - аргументированное эссе и аналитическое письмо.

Аргументированное эссе – один из видов исследовательской работы, позволяющий рассмотреть определенную проблему с разных точек зрения.
В аналитическом письме в первой части необходимо проанализировать проблему; во второй – привести аргументы.
Как учителю вызвать интерес к навыку письмо?
Известно, что, по мнению Л.С. Выготского, учащийся развивает мышление и речь в результате социального взаимодействия (ЗБР) с более знающими людьми в деятельности, имеющей конкретные цели [2]. Поэтому очень важно сформировать навыки письма у всех школьников.

Развивать навыки аналитического письма помогут такие приемы, как *«Сфокусированное письмо»* - учащимся предлагается сфокусировать внимание на одном слове и в течение двух-трех минут написать свое видение или создать постер.
«Минутная бумага» - в течение одной минуты учащиеся пишут, какие три наиболее важные причины, вещи, проблемы они рассмотрели, узнали, изучили. Здесь подмостками являются предложенные картины на доске/видеосюжет. Учащиеся через коллективное обсуждение и общение выдвигают различные идеи путем аргументированного предположения и предугадывания. Затем преобразовывают устную речь в письменную, создавая почву для аналитического письма.

Поначалу учителю необходимо предоставить языковые и познавательные средства, необходимые для самостоятельного и успешного выполнения задания [2]. Это могут быть опорные/ключевые слова по заданной теме, памятки и инструкции по правильному выполнению задания, с помощью которых «учитель подводит ученика к способности действовать компетентно, уверенно и самостоятельно». Иначе «при отсутствии инструкций ученики тратили бы учебное время непродуктивно», создавая, по Флейвеллу, дефицит продуктивности.
Следующим шагом к оказанию помощи по поддержанию письменной речи являются «подмостки»/«возведение лесов» - это метафора, используемая для описания интерактивной поддержки, предоставляемой учителями, для того, чтобы провести, «подталкивая» ученика по ЗБР и позволить ему выполнять задания, которые он не смог бы выполнить самостоятельно» [3].
Мерсер и Фишер рассматривают свойство ЗБР по передаче ответственности за выполнение задания ученику как главную цель скаффолдинга в преподавании [2]. Скаффолдинг является «обучением с помощью партнера и с помощью материалов, которое помогает учащимся оставаться в их «Зоне ближайшего развития»[4]. В качестве заданий, материалов-помощников можно использовать:
- проверку по памятке (шаблону);
- работу с «ковром»;
- средства ИКТ;
- комментариии;

- рецензии;
- критерии успеха.

Данный метод «Скаффолдинга» осуществляется через взаимооценивание в парах, группах, так как «преподавание в форме диалога позволяет использовать потенциал диалога для стимулирования и развития учащихся» [4] -полагает Александер. И, когда учащиеся работают в парах или группах, они имеют различные возможности для разработки обоснованных аргументов и описания наблюдаемых событий. Именно такие формы и способы работы позволяют развивать устную и письменную речь, «речь - как основной инструмент коллективного осмысления опыта», и в то же время «практикуют новые способы использования речи в качестве инструмента построения знаний» [2].

Наиболее эффективным способом формирования навыка «письмо» у учащихся является выстраивание подмостков.

Для этого на начальном этапе на уроках в качестве «подмостков" необходимо выстраивать работу сначала в парах, затем и в группах, предоставляя возможность для сотрудничества с «более способными учениками», которые выступали бы в роли «рефлексивных агентов».

Так, на уроке в целях активизации коммуникативных умений и навыков учащихся можно подготовить задание по созданию цельного текста или одного абзаца, используя стратегию *«Входной билет»,* целью которого является: определить роль каждого участника в работе группы по созданию текста. Необходимо следовать следующим правилам:

В группе работают по 4 ученика.

Каждый ученик получает по 3 билета.

Эти билеты являются входными.

Каждый участник высказывает собственное мнение по теме, используя не менее трех сложноподчиненных предложений.

За каждый ответ используется один билет.

2 ученика - секретаря записывают и редактируют предложения.

Работу можно повторить по 2 кругу до создания цельного текста.

В качестве подмостков предложить билеты со сложноподчиненными предложениями. Данное задание позволит отследить, как отдельные предложения «рефлексивных агентов» помогут менее способным ученикам составить текст на заданную тему с учетом предварительного обсуждения в группах.

На следующем этапе, когда отдельные ученики смогут создавать тексты небольшого объема, включая свои размышления в «общий» текст, «руководителю необходимо будет «подтолкнуть» учеников к завершению выполнения задания» по формированию навыка письмо.

Когда учащиеся научатся создавать отдельные части текста, компоновать их в единое целое, необходимо еще устанавливать причинно-следственные связи между абзацами, использовать художественно-изобразительные средства языка, соблюдать грамматические нормы языка.

Поможет прием «Письмо ученому соседу» , который развивает у учащихся навык работы по шаблону, помогает увидеть допущенные ими ошибки через мини-*аналитическое письмо.*

«Затруднительный момент» - учащиеся пишут, что было затруднительным для них при написании эссе, анализируя сильные и слабые стороны своей работы и, намечая свою *«дорожную карту»*, для того, чтобы в дальнейшем достичь цели обучения. Таким образом, методические приемы и стратегии помогут учащимся изменить отношение к письму и умению выражать свои мысли в письменной форме, создавать текст разных жанров, развить умение различать стили и типы, аргументированно строить предложения и связывать их в единую структуру. Язык письма станет более производительным.

На этапе, когда учащиеся готовы «возлагать на себя возрастающую ответственность за свой собственный прогресс в обучении», необходимо предложить корректировать, редактировать свои и другие тексты через предоставление примеров хорошей и слабой письменной работы (сочинение) с письменными объяснениями того, почему одна работа является хорошей, а другая - слабой. В качестве подмостков рекомендуется использовать *инструкцию* по редактированию текста.

Как редактировать текст:

1. Проверьте лексику: замените некоторые слова и выражения на синонимичные или близкие, вследствие чего текст будет более точным, красивым и выразительным.
2. Произведите стилистическую правку: измененните неудачные обороты, устраните скачки стиля, переработайте стиль.
3. Сделайте логическую правку: грамотно разделите текст на абзацы и части, структурируйте информацию.

Работа по корректированию и редактированию подводит учащихся к рассмотрению черновых версий работ друг друга и обеспечения обратной связью о том, как улучшить содержание и язык письменной работы.

Данную проблему можно решить средствами ИКТ. На уроке и вне ее, создавая блоги - персональные сайты, которые состоят, в основном, из личных записей владельца блога и комментариев пользователей. Блоги обеспечивают оперативное взаимообучение и показывают прогресс ученика. Читатели-ученики могут вступить в публичную полемику с автором (в комментарии к блогозаписи или своих блогах), также можно организовать работу над эссе как индивидуально, в паре, так и в группе из нескольких человек. Так как для блогов характерны недлинные записи, учитель может отправлять необходимые памятки, инструкции, правила по созданию определенного текста. «Будущие ученики школ сегодня обладают достаточной цифровой грамотностью, относятся к поколению, регулярно взаимодействующему с цифровыми технологиями, используя все их возможности в различных аспектах жизненных ситуаций». Поэтому учителя широко используют мультимедийные учебники и

предложенные программой ресурсы, адаптируют иностранные ресурсы на русский язык, осуществляют поиск дополнительного материала.

Сегодня ученик 21 века должен не только осознать содержание материала, но и осмыслить способы и приемы своей работы, уметь выбрать наиболее рациональные, осознать цель учения, направлять каждое свое действие на осознание пройденного пути.

Обучение осуществляется независимо, становится саморегулируемым. И тогда учащийся 21 века может уходить в свободное плавание и «совершать разные великие, малые и средние дела»[3].

Литература:

1.Диалоговый или входной билет / Developer and reseacher Helena Aarnio.
2.Р.Х.Шакиров,А.А. Буркитова. Методическое руководство «Оценивание учебных достижений», Бишкек, 2012
3. Руководство второго уровня/ Современные достижения в области знаний о том, как люди учатся, стр.181-182,183
4. Integrated Performance Assesment/.Peggy Weissinger EdD. MBA. Executive Learning Program/ Dezember 4 2014
5.nsportal.ru/shkola/.../library/.../samootsenka-na-uroke-vazhneyshee-0
6. http://az.lib.ru/o/ognew_n/text_0040.shtml)
7. http://www.clilcompendium.com)
8. http://www.clilcompendium.com
9.http://yamal-obr.ru/articles/formirovanie-samoocenki/
10. www.hamk.fi/diale

УДК

ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Құлпенов Еламан Мырзағалиұлы
Учитель русского языка и литературы
ОСШ имени С.Әліұлы Туркестанской области Сузакского района, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі пәнінде сөздік жұмыстарының тиімді әдіс-тәсілдері жайында сөз қозғалған

Summary

This article is about Russian language and literature ways to develop students' language skills

Одна из наиболее сложных задач начального обучения заключается в достижении высокого качества орфографических навыков, от степени сформированности которых зависит дальнейшее обучение ребенка, его способность усваивать программу по русскому языку в последующих классах.

Письмо, грамотное в орфографическом отношении, не только выполняет социальную функцию, но и является составной частью языковой культуры,

залогом точности выражения мысли и взаимопонимания, поэтому программа предъявляет достаточно высокие требования к навыкам грамотного письма.

Программа начального обучения по русскому языку для каждого класса предусматривает обязательное усвоение ряда слов (словарные), правописание которых не проверяется, а основано на историческом принципе орфографии, в соответствии с которым морфемы родственных слов пишутся единообразно, но проверить их посредством современного литературного языка нельзя, и потому их написание рекомендуется запомнить. В методике существует широкий и узкий взгляд на эту группу слов. В широком понимании «трудными» называют слова, вызывающие у детей различного рода трудности, чаще всего орфографические (слова с безударным гласным в корне слова). Чаще, как отмечает О.Н. Левушкина, термин «трудные слова» понимается более узко: это слова, имеющие в современном языке непроверяемые и трудно проверяемые написания [1]. Трудные слова делят на следующие группы: слова, трудные для учащихся с точки зрения: 1) написания (велосипед), 2) написания и произношения (комбайнёр, с глазу на глаз); 3) написания и значения (жокей, без удержу); 4) написания и связи с другими словами (перила); 5) написания, значения и связи с другими словами (реагировать); 6) написания, значения, произношения и связи с другими словами (гантель).

Правописание словарных слов в начальной школе вызывает особую трудность, поскольку основным приёмом проведения словарно-орфографической работы в школе является механическое запоминание графического облика слова. К сожалению, данный приём малоэффективен, поскольку не активизирует мыслительную деятельность учащихся, которые совершают ошибки в «трудных» словах и в начальной, и в средней школе.

Сделать процесс усвоения слов с непроверяемыми написаниями более эффективным – задача сложная и трудоёмкая, требующая от современного учителя большой творческой работы, поэтому известный советский учёный-методист А.В. Текучев отмечал, что словарная работа должна быть систематической, хорошо организованной, педагогически целесообразно построенной работой, связанной со всеми разделами русского языка [7]. Поэтому одной из важнейших задач развития речи в школе является упорядочение словарной работы (Лободина Н.В., Прудинкова А.В, Ладыженская Т.А, Баранов М.Т.), выделение основных ее направлений и их обоснование, управление процессами обогащения словаря школьников.

В процессе работы над трудными словами учитель может связать различные виды словарной работы с содержанием занятий: во-первых, работа может быть направлена на ознакомление учащихся с лексическим значением новых для них слов (словосочетаний), значение которых дети понимают неправильно или неточно; во-вторых, она может преследовать цели грамматические: усвоение некоторых грамматических форм, образование которых вызывает у детей затруднения (например, родительный падеж существительных множественного числа: носков, но чулок); в-третьих, словарные упражнения могут проводиться

с целью обучения детей орфоэпическому произношению слов и, прежде всего, соблюдению нормативного ударения (щавель, позвонит и др.).

Залог успеха в работе над трудными словами – хорошая память. Любая недооценка памяти ребенка, умения запоминать и воспроизводить, может принести немалый вред, особенно в начальных классах, где у детей еще мало знаний и опыта, позволяющих строить сложные цепи рассуждения, т.е. решать грамматико-орфографические задачи, делать самостоятельные выводы. Тем более что в русской орфографии немало такого, что может быть усвоено только запоминанием.

Известно, что процесс запоминания облегчается привлечением к восприятию различных анализаторов. Большое значение для орфографии имеют зрительные, рукодвигательные, слухоартикуляционные ощущения. Многообразные связи: зрительные, слуховые, речедвигательные, неразрывно связанные с пониманием значения слова, в своей совокупности создают те необходимые условия, без которых трудно добиться прочного усвоения правописания слов с непроверяемыми орфограммами. Следовательно, и упражнения должны опираться на различные восприятия и быть достаточно разнообразными.

Запоминанию словарных слов способствует привлечение мнемонических приемов. Мнемоника (с греческого – искусство запоминания) – система различных приемов, облегчающих запоминание и увеличивающих объем памяти путем образования искусственных ассоциаций. Рассмотрим основные приёмы мнемотехники:

Рифмизация

Прием рифмизации представляет собой интерпретирование информации в стихотворную форму (синквейн) [6].

Метод графических ассоциаций

В связи с тем, что мышление учащихся начальных классов носит наглядно-образный характер, у большинства из них соответственно преобладает и образный тип памяти. Поэтому, с учетом психологической особенности мышления младшего школьника, надо создать «образ» буквы в конкретном слове. Трудная орфограмма словарного слова связывается с ярким ассоциативным образом, который вспоминается при написании данного словарного слова, помогая правильно написать орфограмму.

При запоминании написания словарного слова надо сделать рисунок, обозначающий само слово и обыграть в нем запоминаемую букву. Она может быть большая или маленькая, печатная или письменная, любого шрифта [3].

Ассоциативный образ не только должен быть связан со словарным словом каким-то общим признаком (цвет, форма, действие, материал), но и иметь в своём написании не вызывающую сомнений букву, которая является сомнительной в словарном слове. Необходимо отметить, что преподаватель не

должен навязывать ученику свои ассоциации, поскольку ценность данного приёма заключается в эксклюзивности ассоциативных образов.

Метод звуковых (фонетических) ассоциаций

Этот метод предпочтителен в тех случаях, когда фраза из созвучия и словарного слова особенно удачна. Например, дети дежурные.

Комбинированный метод

Это использование при запоминании словарного слова и графических, и фонетических ассоциаций одновременно, в том случае, если в этом слове содержится несколько непроверяемых букв. Например, для слова "майонез" подобрано созвучие к первому слогу – "МАЙка". А вторую непроверяемую букву «О» легче нарисовать в виде пятна на майке. Получилось: «МАЙка испачкана майонезом» + О [3]. Итак, для облегчения работы механизма памяти необходимо привлекать к восприятию и запоминанию различные анализаторы.

Метод Цицерона

Суть этого метода состоит в том, что запоминаемые единицы информации надо мысленно расставлять в хорошо знакомой комнате в строго определенном порядке. Затем достаточно вспомнить эту комнату, чтобы воспроизвести необходимую информацию.

Прием «Цепочка»

«Цепочка». Суть этого приема состоит в попарном соединении образов, которыми кодируются элементы последовательности, в образовании между ними связи. Например, нужно запомнить список слов: батон, молоко, сосиски, соль, газета, батарейка. Ярко представляем батон, на котором лежит пачка молока (в течение 1-2 сек. рассматриваем эту связь). Затем связываем пакет молока со вторым образом цепочки: пакет обложен сосисками. Фиксируем, переходим к соли. Когда мы вспоминаем первый образ – батон, в памяти неизбежно всплывет «молоко», молоко вызовет в памяти образ сосисок и так далее по цепочке.

В основу формирования орфографических навыков при изучении слов с непроверяемыми написаниями должна быть положена активная учебная работа учащихся. Работу над словами с непроверяемыми написаниями можно рационализировать. Суть рационализации заключается в том, что в процессе обучения написаниям указанного типа активизируется мыслительная деятельность и память учащихся, что даёт значительно более высокую эффективность, чем изучение непроверяемых написаний «в словарном порядке». Это достигается с помощью специальных приёмов обучения. В качестве примера рассмотрим работу над словом «комната»:

КОМНАТА

I. Знакомство с новым словом

1. Разгадайте ребус.

КОМ ТА

2. Прочитайте ребус.

К	У	Г	О	Й
Ф	Й	Н	Е	А
А	М	У	Т	Ь

1			2	
		4		7
5	3		6	

3. Жилое помещение в квартире. Разгадайте слово, используя ключ-подсказку.

4	6	5	5	1	7	1

II. Первичное запоминание слова

1. Придумайте зрительную опору к слову "комната". На доске появляются картинки с изображением треугольной (как запоминаемая буква А) занавески на окне, находящейся в комнате. Дети в своих словариках пишут слово комната — вместо безударной непроверяемой гласной по своему усмотрению рисуют картинку с изображением треугольной (как запоминаемая буква А) занавески на окне, находящейся в комнате.

2. Подберите к слову "комната" однокоренные слова.

(Комнатка, комнатный.)

Запишите эти слова в столбик в свою тетрадь-словарь, справа от слов нарисуйте треугольную занавеску на окне, находящуюся в комнате. Выделите корень, поставьте ударение.

III. Закрепление умения правильного написания слова

1. Запишите словосочетания, поставьте ударение, выделите корень, подчеркните в словах непроверяемую безударную гласную в корне слова.

Большая комната, уютная комнатка, войти в комнату, просторная комната, комнатные растения.

2. Прочитайте словосочетания.

ДКЕОТМСНКААТЯА (Детская комната)

КНОЕМЖНИАПТАКЯА (Нежилая комнатка)

КСООМБНААЧТОННАКЯА (Комнатная собачонка)

- Как вы догадались? (Читали через букву.)

Запишите словосочетания, выделите корень, поставьте ударение, подчеркните безударную непроверяемую гласную в корне слова.

– Какие ещё орфограммы заметили?

3. Составьте синквейн со словарным словом, подчеркните орфограммы.

Таким образом, словарно-орфографические занятия нельзя сводить только к заучиванию правописания слов с непроверяемыми орфограммами. Необходимо в процессе изучения правописания слов данной категории предлагать учащимся задания, которые наряду с орфографическими задачами преследуют

и цели лексические, т.е. буду направлены одновременно и на усвоение орфографии, и на активизацию детского словаря (задания на подбор к изучаемому слову однокоренных слов, составление и изучаемым словом словосочетаний, предложений.) Эти наблюдения над лексической сочетаемостью слов, которые проводятся в процессе составления детьми словосочетаний и предложений, являются важнейшей предпосылкой для расширения активного словаря учащихся. Только при такой организации словарно-орфографических упражнений работа станет содержательной, интересной для детей, а стало быть, и более эффективной, ибо всестороннее изучение слова не только наилучшим образом закрепляет его правописание, но и способствует прочному усвоению слова, как лексической единицы, закреплению его в активном словаре школьника.

Литература:

1. Кулакова Н.В., Автушко Л.И., Веккессер М.В., Мамаева С.В. СЛОВАРНАЯ РАБОТА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 4.;
2.URL: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20542 (дата обращения: 16.10.2020).

УДК

МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Әлімтайқызы Жансая
Учитель русского языка и литературы
ОСШ имени С.Әліұлы Туркестанской области Сузакского района,
Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі мен әдебиет сабақтарында оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту жолдары қарастырылған

Summary

This article is about Russian language and literature ways to develop students' language skills

Перед учителями русского языка и литературы стоит сложная задача: формирование и развитие коммуникативных компетенций школьников, для которых русский язык не является родным.

Отсюда следует цель нашей педагогической деятельности: развивать навыки устной и письменной речи на уроках русского языка, а также во внеурочной деятельности.

Всем нам известно, что развитие устной и письменной речи невозможно без аудирования, говорения, чтения и письма.

Умение читать является базой таких коммуникативных умений, как говорение и письмо. Основным способом их формирования, как правило, является анализ текста-образца. Чтобы текст проанализировать, правильно его интерпретировать, нужно уметь читать.

При чтении текста на русском языке учащиеся сталкиваются с типичными орфоэпическими и интонационными трудностями.

Поэтому мы уже на первом этапе учим детей читать с соблюдением правил русской орфоэпии, с правильной интонацией, выразительно и с правильными интервалами между словосочетаниями, с достаточной скоростью.

Для выразительного чтения без ошибок мы используем различные методы и приёмы, которые помогают оживить урок, а также пополнить словарный запас учеников. Например, просим прочитать текст, во-первых, придавая голосу различные интонации: радостные и печальные, ласковые и гневные, шуточные и серьёзные, насмешливые и одобрительные, а также интонации перечисления, завершения. Во-вторых, просим выбрать нужный темп: быстрый, ритмичный или плавный, размеренный или же их сочетание. В-третьих, ученики должны самостоятельно поставить логическое ударение в предложении.

Мы считаем, что показателями чтения и обученности читателя является его способность поставить перед собой три вопроса и ответить на них:

1. Что я чувствую, когда читаю?
2. Почему именно так я чувствую, переживаю?
3. Что дает мне возможность именно так оценить произведение?

Проверку осознанности чтения обычно проводим в ходе беседы по прочитанному. При этом вопросы должны касаться трёх уровней восприятия:

уровень – фактическое содержание.

уровень – понимание причинно-следственных связей, мотивации поступков персонажей.

уровень – собственная оценка действующих лиц, их поступков.

В 5-8 классах широко используем работу консультантов, работу в паре, где дети самостоятельно оценивают ответы своего соседа. Если первый ученик читает отрывок, то второй не просто слушает, но и пересказывает его и наоборот. Причем пересказ может быть подробным, кратким, выборочным, с творческим дополнением, это зависит от задания учителя.

Творчество – самый мощный импульс в развитии ребенка. Потенциальная гениальность живет в каждом человеке, и задача учителя – развивать творческие силы в маленьком человеке.

На уроках русского языка и литературы есть большая возможность творить, и на наших уроках мы стараемся создать условия для творчества, то есть условия внутренней свободы.

Большое внимание мы уделяем внеурочной деятельности, где также развиваем технику выразительного чтения. Например, ежегодно проводим общешкольный конкурс чтецов, который пользуется огромной популярностью среди обучающихся.

Мы считаем, без сформированных навыков чтения детям невозможно сдавать и экзамены по окончании 9-го, 11-го классов, которые проверяют умение анализировать текст.

Примерно 57% учебного времени занимает речевое общение. Мы стремимся в своей педагогической деятельности научить детей воспринимать на слух мысли и чувства других людей, выраженные ими в устной форме.

Чтобы учащимся было легче усваивать устную речь на уроках, а также чтобы привить интерес к русскому языку, мы используем занимательные наглядные, словесные, ролевые игры, различные виды карточек как для индивидуальной работы, так и для групповой, предметные картинки, загадки, ребусы.

Занимательные игры оживляют уроки, делают их более интересными и разнообразными. Учебная задача, поставленная перед учащимися в игровой форме, становится для них более понятной, а словесный материал легче и быстрее запоминается. Закрепление старых и приобретение новых речевых навыков и умений в игровой форме также происходят более активно. В процессе игры дети усваивают новую лексику, тренируются в произношении и закреплении в речи определённых слов, словосочетаний, целых предложений, стремятся выразительно читать стихотворения, загадки, пословицы.

Некоторые из упражнений направлены на обучение не только аудированию, но через него на обучение говорению, чтению, письму, т.е. аудирование в данном случае выступает как средство обучения другим видам речевой деятельности.

Широко используем на уроках, например, такие упражнения:

1. Догадка по заголовку (новым словам, возможным иллюстрациям).

2.Краткое изложение основной темы учителем, введение в проблематику текста. Это сообщение можно превратить в небольшую беседу, предложив учащимся определить, что они уже знают о данной проблеме, а также сформулировать те вопросы, ответы на которые они хотели бы получить. Это задание является своеобразной установкой на прослушивание. Здесь же можно ознакомить учащихся с лексикой, необходимой для понимания текста.

При выполнении некоторых упражнений просим учеников выполнять различные задания:

1. Прослушать текст и вставить пропущенные слова в предложениях.

2.Прослушать текст и сказать, какие из предложенных ниже словосочетаний употреблялись в нем без изменений.

3. Прослушать текст и сказать, какие определения к словам в нем встречались.

4. Закончить предложения (есть начало, пропущено окончание; пропущена середина предложения; пропущено начало предложения, есть окончание).

5. Прослушать текст и сказать, что говорилось о герое, месте действия и др.

Также на уроках используем метод проектной деятельности. Например, учащиеся делятся на группы и готовят презентации на темы «Берегите природу!» (6-ые классы), «Памятные места» (8-ые классы). Уже после выступлений задаём вопросы, связанные с темой выступления. Интересны

литературные ринги, проводимые в старших классах. Например, литературный ринг по Пушкину (8-ые классы).
На уроках особое место занимают формы занятий, которые обеспечивают активное участие в уроке каждого ученика, стимулируют речевое общение.
Одним из активных методов является - игра. В своей практике мы используем игры, способствующие развитию лексической, фонетической стороны, внимания. Например, к нам на уроки русского языка приходит выдуманный персонаж, который просит исправить его речевые, орфографические, пунктуационные ошибки; просит помочь ему выполнить задание, найти аргументы и т.д.
Так как в классах ученики с разным языковым уровнем владения русского языка, то возникает необходимость создания коллективной формы работы. Достоинство этой формы работы состоит в том, что она значительно увеличивает объём речевой деятельности на уроках: ведь хоровые ответы помогают преодолеть боязнь допустить ошибку. Эта работа удобна для разыгрывания предлагаемых речевых ситуаций, которые побуждают их спросить или сказать что-либо на русском языке. Они помогают создать у детей запас наиболее употребительных русских слов и фраз для использования их в разговорной речи. Работа в парах помогает исправлять речевые ошибки учеников путём составления диалога по заданной ситуации. Ребята оказывают друг другу помощь в правильном и чётком произношении неродной речи. Выработка фонематического слуха достигается и за счёт индивидуальной работы с учеником.
Работу по цепочке мы используем при отработке техники чтения, при закреплении знаний грамматических форм и структур со зрительной опорой и без неё, при составлении рассказов по сюжетным картинкам, при пересказе.
На уроках русского языка используем памятки-подсказки (при написании сочинений предлагаем словосочетания и отдельные предложения, дополнительно распределив их в соответствии с пунктами плана; при написании изложений предлагаем использовать опорные слова, словосочетания). Эта работа помогает вырабатывать навык правильного построения, как отдельных предложений, так и целого текста.
Данные приемы и формы обучения мотивируют на устно-речевое высказывание. В этих приемах есть элемент неожиданности и эврестичности. Соревновательный дух, умение быть самостоятельными, в то же время работать в группе вызывает интерес учащихся и желание высказаться или поговорить на русском языке.
Во внеурочной деятельности также уделяем огромное внимание речи, письму. Второй год работает кружок, где развиваем не только навыки речевой деятельности, но и творческие способности учащихся через создание школьной газеты.
Подготовка газетного материала требует вовлечения школьников в различные формы деятельности. Это рукописная подготовка заметок, редактирование

собранного материала, компьютерный набор материала, правка, макетирование…

В результате работы по выпуску газетного материала возрастает мотивация учащихся к обучению. Учащиеся совершенствуют и развивают навыки литературного творчества, повышают грамотность, получают первый журналистский опыт.

Эта работа способствует сплоченности учащихся, повышению их коммуникативных способностей, повышению их статуса в школьном коллективе.

Создание газет нацеливает школьников на исследовательскую работу. Она способствует развитию теоретического, творческого мышления, формированию операционного мышления, направленного на развитие навыков и умений применения современных компьютерных технологий. Конкретную тематику статей учащиеся выбирают в зависимости от собственных интересов и возможностей.

Конечно, у некоторых детей уровень владения русским языком остается не очень высоким, так как изучение русского языка и литературы является долговременным и сложным процессом, результат которого виден не сразу. В дальнейшей своей профессиональной деятельности мы будем продолжать работу над формированием и развитием коммуникативных компетенций школьников. Для этого планируем уделить особое внимание исследовательской, проектной деятельности на уроках. Предполагаем, что в процессе проектного исследования над материалом, способствующем активизации познавательной деятельности и развитию навыков устной и письменной речи, учащиеся будут самостоятельно «вырабатывать» определённые знания в результате поиска решений заданной проблемы.

Результаты проведённой работы позволяют сделать следующий вывод:

специальные приёмы, заключающиеся в создании особых ситуаций взаимодействия, способствуют формированию коммуникативной личности с развитыми навыками устной и письменной речи, открытой для восприятия нового опыта.

Литература:

Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Педагогика, 1996.

Державин Н.С. Основы методики преподавания по русскому языку и литературе в средней школе. // Хрестоматия по методике русского языка; Организация учебного процесса по русскому языку в школе. – М.: Просвещение, 1991.

Ладыженская Т.А. Обучение связной речи в школе Методы обучения в современной школе: Сб. статей / Под ред. Н.И. Кудряшова. – М.: Просвещение, 1983.

Ладыженская Т.А. Методика развития речи на уроках русского языка. – М., 1991.

УДК

ПРИМЕНЕНИЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Өміртаева Аруна Ахметқызы

Учитель русского языка и литературы

ОСШ имени С.Әліұлы Туркестанской области Сузакского района, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орыс тілі мен әдебиет сабақтарында саралап оқытудың тиімді жақтары сөз қозғалған.

Summary

This article is useful for differentiated teaching of Russian language and literature.The parties are affected.

Мечта каждого учителя — научить всех детей: и умных, и талантливых, и не очень способных. Как это сделать? Как на уроке у одних не вызвать скуку, а у других страх непреодолимости? Как сделать так, чтобы не получилось, как у Михалкова С.: «Толя пел, Борис молчал, Николай ногой качал».

Сегодня существует большое количество методик, направлений, педагогических трудов, обобщающих опыт не одного поколения учителей, цель которых — помочь учителю в профессиональном росте. Современный учитель должен оперативно воспринимать то новое, что становится наиболее актуальным в вопросах образования, владеть технологиями, которые позволяют ему формировать человека ищущего, стремящегося к самопознанию, самоопределению, самореализации.

Например, технология уровневой дифференциации.

Цель данной технологии: обучение каждого ученика на уровне его возможностей и способностей, что ведет к индивидуализации обучения, а, следовательно, к развитию личности. Создается комфортная среда для развития каждого ребенка с учётом его индивидуально-психологических особенностей. Основная задача дифференцированного обучения — вовлечь в работу каждого ученика, помочь «слабому», развивать способности «сильных».

Дифференцированное обучение — технология обучения, ставящая своей целью создание оптимальных условий для выявления задатков, развития интересов и способностей обучаемых [1].

Дифференциация процесса обучения предполагает, прежде всего, разделение обучающихся на группы по каким-либо признакам. При этом необходимо учесть, что разделение учеников и объединение их в группы может быть явным, то есть группы будут четко определены, отделены друг от друга, и неявным, когда границы между группами размыты, стерты, реален переход учеников из группы в группу. Другим, не менее важным аспектом является различное построение процесса обучения в выделенных группах. В условиях дифференциации обязательно должно происходить изменение процесса обучения.

Исходя из подготовленности группы, условно можно поделить учащихся по уровню знаний, сформированности умений и навыков, а также способов познавательной деятельности на три группы: сильные, средние и слабые. Но эти группы не являются постоянными. В процессе работы время от времени

можно делить группу на тематические группы. Это позволяет уделить внимание тем учащимся, которые не усвоили новый материал.
1 группа — сильные учащиеся с высоким уровнем усвоения, с высокими познавательными способностями, умеют работать самостоятельно, задания можно выдавать повышенной трудности.
2 группа — учащиеся со средним уровнем способностей. Для них необходимо создавать условия для продвижения в развитии и постепенного перехода в 1 группу. Работая с этой группой, нужно стараться развивать способности, воспитывать самостоятельность, уверенность в своих силах.
3 группа — учащиеся с пониженной успеваемостью, в результате их педагогической запущенности или низких способностей. Этой группе приходится уделять особое внимание, поддержать, помочь усваивать материал, работать некоторое время только с ними на уроке, пока 1 и 2 группа работают самостоятельно. В работе с ними следует применять письменные инструкции-алгоритмы, образцы рассуждений, таблицы [2].

Основа технологии уровневой дифференциации — формирование познавательного процесса. Путь к нему лежит через разнообразные формы работы: карточки с дифференцированными заданиями, продуманная последовательность заданий, работа по заданному алгоритму, игровые формы организации познавательной деятельности, комментирование заданий, дифференцированная работа с общим текстом, работа над сообщением и докладом, разноуровневые зачеты, тесты, презентации домашних заданий и т. д.
Задания 3 группы — это базовый уровень знаний. Выполняя их, ученик овладевает конкретным материалом по предмету на уровне его воспроизведения. Работа на этом уровне имеет свои особенности. Она требует многократного его повторения, умения выделять смысловые группы, вычленять главное, знания приемов запоминания. Такие задания должен уметь выполнять каждый ученик, прежде чем приступить к работе по более сложной программе.
Задания 2 группы обеспечивают овладение учащимися теми общими и специфическими приемами учебной и умственной деятельности, которые необходимы для решения задач на применение. Поэтому помимо конкретных знаний в эти задания вводятся дополнительные сведения, которые расширяют материал первого уровня, доказывают, иллюстрируют и конкретизируют основное знание, показывают функционирование и применение понятий. Этот уровень несколько увеличивает объем сведений, помогает глубже понять основной материал, делает общую картину боле цельной.
Выполнение заданий 1 группы поднимает учащихся на уровень осознанного, творческого применения знаний. Эти задания предусматривают свободное владение фактическим материалом, приемами учебной работы и умственных действий. Учащийся решает проблему, опираясь на полученные в школе знания, осваивает сведения, углубляющие материал, ищет логическое его

обоснование, творчески применяет на практике. Этот уровень позволяет ребенку проявить себя в дополнительной самостоятельной работе.

Обобщив результаты работы по данной теме, можно сделать ВЫВОД, что у ребят появляется интерес к таким формам учебной деятельности как индивидуальная, парная, групповая. Работая в парах, группах, учащиеся ставят цель к выполняемой работе, делают выводы, учатся быть коммуникабельными, учатся помогать друг другу, поддерживать, разъяснять, производить самопроверку, взаимопроверку, самостоятельно работать в любой ситуации.

Дифференциация обучения позволяет обеспечить усвоение всеми учениками содержания образования, которое может быть различным для разных учащихся, но с обязательным для всех выделением инвариантной части. Основной смысл дифференциации в обучении заключается в том, чтобы, зная и учитывая индивидуальные различия в обучении учащихся, определить для каждого из них наиболее рациональный характер работы. Таким образом, процесс обучения в условиях дифференциации становится максимально приближенным к познавательным потребностям учеников, их индивидуальным особенностям [3].

Литература:

Лаврентьев В. В. Методические основы современного урока в школе с разноуровневым дифференцированным обучением. // Завуч № 1 2005.

Фролова Т. Я. Организация дифференцированного подхода при обучении правилосообразным действиям. // Русский язык в школе № 5 2003.

http://videouroki.net/ Дифференцированное обучение на традиционных уроках русского языка.

UDC 371.036.6

DISTANCE LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE AS ONE OF MODERN EDUCATION REQUIREMENTS

A.K.Dildabekova, senior lecturer, A.A.Dauletova, MA, lecturer,
G.F.Sultanova, MA, lecturer
South Kazakhstan state pedagogical university,
Shymkent, Kazakhstan

Резюме

Возрастающая с каждым годом общественная потребность в знании иностранного языка и специалистах, владеющих одним или несколькими иностранными языками, приводит к тому, что система языковой подготовки в неязыковом вузе ориентирована на обучение языку с использованием новых концепций, методик и технологий. В современном мире все сферы деятельности людей подвержены влиянию новых информационных технологий. Активное использование НИТ в сфере образования способствует формированию информационной культуры личности, повышает эффективность учебно-воспитательного процесса и качество профессиональной подготовки студентов.

Түйін

Шет тілін білуге және жыл сайын бір немесе бірнеше шетел тілінде сөйлейтін мамандарға деген қоғамның сұранысының артуы лингвистикалық емес университеттегі тілдерді оқыту жүйесі жаңа ұғымдарды, әдістер мен технологияларды қолдана отырып, тілді оқытуға бағытталғанына әкеледі. Қазіргі әлемде адам қызметінің барлық салаларына жаңа ақпараттық технологиялар ықпал етеді. Білім беру саласында ЖАТ белсенді қолдану тұлғаның ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді, оқу үдерісінің тиімділігі мен студенттердің кәсіби дайындығының сапасын арттырады.

In the context of the reorganization of the higher professional school, the transition of society to the creation of open universities, the understanding of open, continuous, accessible professional training, processes of improvement and further development of the system of language training for students of non-linguistic specialties are going on in parallel, which is aimed not only at obtaining narrowly subject knowledge and skills, but and the formation of activity skills that meet the modern level of professional and social knowledge. Due to the fact that the status of language as a means of communication and mutual understanding in the process of training students of non-linguistic specialties is increasing, within the framework of the multi-level system of language education, the process of drawing up new programs in foreign languages for students of non-linguistic specialties is currently underway. A distinctive feature of such programs is the communication-oriented and professionally-oriented nature of language learning [1, p. 3-4]. The growing public demand for knowledge of a foreign language and specialists who speak one or more foreign languages every year, leads to the fact that the system of language training in a non-linguistic university is focused on teaching a language using new concepts, methods and technologies.

In the modern world, all spheres of human activity are influenced by new information technologies (NIT). The active use of NIT in the field of education contributes to the formation of the information culture of the individual, increases the efficiency of the educational process and the quality of professional training of students. These goals are achieved through the productive use of a computer as a teaching tool and a tool for intellectual activity [2, p. 3]. The introduction of modern computer technology in the process of teaching foreign languages in a non-linguistic university allows for the rapid transfer of information, its processing and storage; provide an individual learning pace; to increase the independence and responsibility of students; encourage them to educate themselves; to build training in accordance with the interests and needs of students, which increases their motivation; make learning creative, emotional, introduce an element of improvisation into the educational process.

As a result of the process of integrating computer technologies into education, modern information and telecommunication technologies have become widely used as a means of intensifying the educational process, in particular, when teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties. The technical development of both software and hardware opens up wide possibilities for using computers for testing, training grammatical skills, spelling skills, reading, translation and working with text. An important means of ensuring the creation of a new information field are telecommunications projects, which open up great opportunities in organizing the

educational process in a foreign language, provide wide access to information, interactive dialogue.

Teaching a foreign language as a means of intercultural communication through the use of telecommunication projects helps to improve the cultural, linguistic and communicative training of students of non-linguistic specialties through the accumulation of information based on comparing their own and foreign culture, deepening the ability to familiarize themselves with reading and understanding authentic information. Distance learning (DL) is a form of organization of the educational process, based on the principle of independent student work. With this form of training, students are distant from the teacher in space and (or) in time, at the same time, they have the opportunity to maintain a dialogue at any time using telecommunications.

The educational process in distance learning consists of successively alternating periods of contact and non-contact time. The duration of these periods is different, and in some cases the contact period may be absent altogether. The supreme goal of creating and developing the DL system is to provide the widest circles of the population in all regions of the country and abroad with equal educational opportunities, as well as to improve the quality level of education through more active use of the scientific and educational potential of the university. The DL system will allow the student to receive both basic and additional education in parallel with his main activity. Ultimately, the created system of distance education is aimed at expanding the educational environment, at the fullest satisfaction of the needs and human rights in the field of education [3].

Thus, one of the most important tasks of educational activity is the mastery by students of the skills and abilities of independent work, which is considered as the basis for preparing them for continuing professional education. This problem is very relevant for students of non-linguistic specialties studying a foreign language. The use of modern educational telecommunication technologies allows you to solve this problem by developing and introducing a variety of test methods and tasks into teaching, allowing students to exercise self-control and self-correction. Consequently, one of the strategic goals of modern education is the transformation of the student into an active subject of their own learning. He/she must be psychologically and functionally ready - depending on his/her abilities, interests, inclinations and life plans - to build an individual educational trajectory, conduct research searches, extract information from various sources and turn it into knowledge. For this it is necessary that the student:

- takes an active position in training;
- can mobilize intellectual and volitional efforts to achieve educational goals;
- knows how to predict, design and plan educational activities;
- is able to initiate his cognitive activity based on intrinsic motivation.

Consequently, students who can and want to study according to individual curricula must have a high level of self-motivation, self-regulation, self-control, self-organization and self-esteem [4, p. 227].

The use of new technologies in the educational and pedagogical process represents, according to experts, a qualitatively new stage in the theory and practice of pedagogy. The desire of progressive teachers to meet the growing needs of society in education by using the capabilities of computer technology leads to the emergence of new forms of education.

One of these forms is distance learning using computer telecommunication networks, which has become widespread in a number of developed foreign countries.

In foreign scientific and pedagogical literature, the term distance learning is used to denote such forms of education in which the transfer of information between the student and the teacher occurs at a distance using technical means of communication [5, p. 17]. The most typical examples of such forms are radio and television lessons, which have become very widespread and are very popular abroad. The popularity of distance learning is explained by a number of its features in comparison with traditional forms of education. First, it should be noted the availability of such training for almost every person who has a radio or television receiver at his disposal and who was within the reach of radio and television broadcasting. Secondly, distance learning is widely democratic, as it can be used by people of different ages, different levels of education and social status. Thirdly, for each student there is an opportunity to choose a course in accordance with their inclinations and abilities. However, the lack of operational individual feedback between the student and the teacher significantly limits the didactic capabilities of radio and television lessons.

The use of computer telecommunication networks significantly expands the possibilities of distance learning, allows it to be carried out at a qualitatively different level compared to radio and television lessons. First of all, this is due to the fact that the teacher is provided with operational feedback from the student, and, consequently, the possibility of operational control and correction during the educational process.

Communication between teachers and students in computer networks can be carried out using various types of services provided by the network, depending on the nature of the pedagogical or methodological problem being solved. These types of services are now well known and are provided by almost all telecommunication networks. These types of services are: email, teleconference, electronic bulletin board.

Email. Each e-mail user has his own address and his so-called mailbox in the form of a memory area allocated to him in the memory of the host machine. This mailbox receives messages addressed to this user, which he can familiarize himself with at any time convenient for him. Such messages can be not only text and graphic (pictures, photographs), but even audio and video fragments. The convenience of e-mail, first of all, is that it does not require the simultaneous presence of the correspondent and the addressee at the computers. This messaging mode is called asynchronous. In case of distance learning of foreign languages by e-mail, the teacher can send the student various educational materials, individual assignments, instructions, answer his questions and receive from the student the results of the control tasks, his questions and wishes. Thus, e-mail provides the teacher with the opportunity to remotely carry

out individual learning of the student, while providing him with a feedback channel, without which the learning process cannot be complete.

Electronic conferences in computer networks are organized for users who wish to jointly discuss a problem of interest to them. The conference name is the addressee. When entering a conference, each conference participant's computer screen displays the conference participants' statements in the order in which they were received. In the interests of distance learning, electronic conferences are an excellent opportunity for group lessons in a creative atmosphere, group consultations, and answers to the most frequently asked questions of the teacher, to complete assignments, as well as group work. It is difficult to find a more successful means for the formation and consolidation of communication skills. The mode of holding such conferences can be both synchronous and asynchronous at the request of its participants.

An electronic ad board is a type of service that allows each user to place his own ad on it and read the announcement of others. An electronic bulletin board is often created as part of an electronic conference and serves to solve organizational problems. For distance learning, an electronic bulletin board can be used, for example, to organize study groups by interest and ability level.

Thus, even a very general analysis of the technical capabilities of computer telecommunication networks for the implementation of information exchange between objects and subjects of the educational process shows that the didactic potential of networks for distance learning purposes is primarily associated with the possibility of active communicative activity of the student, which is the most important component of teaching foreign languages [6, p. 153]. That is why distance learning of foreign languages through computer networks seems to be the most interesting.

In addition to purely communication services (ensuring remote communication of people with each other), modern networks play the role of a storage and custodian of a huge amount of information in various areas of human knowledge. This information is stored in the memory of the main machines of the network, and access to it is possible in principle for every user of the network. In order not to 'drown' in this sea of information, quickly and purposefully find the information of interest, special search software systems are introduced and function there in computer networks, which make the search and retrieval of information on your computer simple and user-friendly.

One of these popular search engines is WWW (World Wide Web), which operates in the international network INTERNET. The work of the WWW system is based on a very flexible hypertext model of access to information resources of the network. The organization of the WWW system is similar in nature to the organization of articles in an encyclopedia, where the technique of cross-referencing from one article to another is widely used. This technique is well known and consists in the fact that words for which separate articles are given in encyclopedias are highlighted in a different font in the text. The text information provided by the WWW on a computer screen also includes words in font, color, or "highlighting". If you point to such a highlighted

word with a marker, then more detailed information associated with this word will appear on the computer screen.

There is no doubt that such a hypertext principle of access to an information resource itself has a didactic potential. This potential is connected, on the one hand, directly with the semantic aspect of the information, access to which is organized. On the other hand, with the possibility of choosing the optimal, in the teaching sense, structure of this access. Consequently, hypertext as one of the tools for accessing information on the network can be considered as a tool for mastering knowledge, provided a professional and pedagogical approach to the selection and structuring of educational information. In other words, on the basis of the hypertext principle, sufficiently effective training courses for distance learning purposes can be developed. The degree of effectiveness of such courses will be determined by how successful their methodology will be, taking into account the real technical and didactic capabilities of computer telecommunication networks [5, p. 69].

The possibilities of hypertext are especially attractive for the purpose of teaching foreign languages. Learners of a foreign language know how much time is wasted unproductively looking for the right word in the dictionary, its meaning, grammatical form in a reference book, a suitable exercise for consolidating knowledge or developing skills, how timely prompting is important. In training courses based on hypertext, the computer takes over this work.

In addition, modern hypertext network systems, such as the WWW, provide the user with online access to e-mail mode. This means that while working with the course, the student has the opportunity to seek advice from the teacher-curator and receive this advice. Attention should also be paid to the fact that work with such a course will have a pronounced communicative, activity-based character. This circumstance makes distance learning of foreign languages using computer networks especially attractive from the point of view of its effectiveness. Therefore, further analysis of the prospects for the development of distance learning concerns mainly foreign languages.

Based on the above, the following conclusions can be drawn: global changes at all levels of society require new approaches to education. Telecommunication technologies, with the potential for interactivity, collaborative learning and unlimited lifelong learning opportunities, are part of the new structure of education. Distance learning based on new telecommunication technologies can become a real alternative to traditional education for students of non-linguistic specialties. It is characterized by the possibility of organizing an active cognitive activity of each student; providing effective feedback, interactivity; individualization and differentiation of the learning process; the formation of sustainable motivation for educational and cognitive activity. This is the possibility of creating sufficiently favorable conditions for the development of educational independence, autonomous independent activity of students.

Literature:

1. Zelenova O.V. Methodology for the formation of foreign language academic skills of working with scientific literature among students of non-linguistic specialties of pedagogical universities: abs. diss. ... cand. ped. sciences. – M., 2008. – 20 p.
2. Klevtsova N.I. Methodological and didactic principles of creating and using multimedia educational presentations in teaching a foreign language: abs. diss. ... cand. ped. sciences. – M., 2003. – 17 p.
3. Polat E.S. Internet in liberal arts education. – M., 2001. – 245 p.
4. Titova, O. A., Golovina, I. V. School education: standards and innovations [Text] // The role of universities and museums in humanitarian research: Materials of the VI International scientific and practical conference. - Tula: Publishing house of Tolstoy TSPU, 2011. – P. 225-227.
5. Mashbits E.I. Computerization of learning: problems and perspectives. M., 2016. – 270 p.
6. Rodionova, I. V., Titova, O. A. Improving the quality of teaching in the humanities in the context of the requirements of the Federal State Educational Standard [Text] // Proceedings of the conference "Development of the humanities in modern sociocultural space" October 7-9, 2015. - Tula: Publishing house Tolstoy TSPU, 2015. – P. 153-157.

ӘОЖ 796.4

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖЕТІЛДІРУ

Әбутәліп А.Ә.- магистр аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Бейсенбаева Қ.Н.-№132 ЖОМ, Шымкент, Қазақстан
Байдосова А.А.- магистр аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Казахские национальные игры имеют самую широкую взаимосвязь во всех сферах в жизнедеятельности человека. Национальные игры положительно воздействуют на занимающихся не только на физическое развитие, но и укрепляют силу воли, психическое развитие до и в целом оказывают огромное воспитательное значение.

Summary

Kazakh national games have the widest relationship in all spheres of human life. National games have a positive impact on those engaged not only in physical development, but also strengthen willpower, mental development before and as a whole have great educational significance.

Қазақ халқының ұлттық ойындары алуан түрлі, сан қырлы, мазмұнға бай, адам баласының сәбилік шағынан бастап, бүкіл өмірін тұтас қамтуға негізделіп жасалған. Бұл мемлекеттік тәрбие беру мекемелері мен халық жасаған, барлық мәдени іс-әрекеттерді өз бойына жинақтап, халыққа білім және тәрбие беру мәселесін шешудің құралы қызметін атқарады. Өйткені ұлт ойындары балалардың жас ерекшеліктеріне орайластырып жасалған. Баланың сәби шағынан бастап ер жетіп, азамат санатына қосылғанға дейінгі өмірін қамтып қана қоймайды, адамның бүкіл өмір бойғы жан серігіне айналады. Атап айтқанда, дүниеге жаңа келген нәрестеден бастап, ер жеткенге дейін ойын арқылы тәрбие алады. Жігіттік шағында байсалды ұлт ойындарына қатынасып, жарыс аренасына шығады[1, 23б]. Одан кейінгі жігіт ағасы жасында, ойынды ұйымдастырушының ролін атқарады. Келесі кезеңде сол халық дәстүріне өз

ұрпағын тәрбиелеуші, баулушы, ақылшы-кеңесші ретінде де, сондай-ақ көрермен ретінде де қатынасады.

Осы күнге дейін біреулер ойын десе, күлкіні, жеңіл-желпі көңіл көтеруді көз алдына елестетеді. Дәл осылай ойлағанның өзінде де ойын өз дегеніне жетіп, әлеуметтік-педагогикалық бір мақсатты көздеп, тәрбие құралы қызметін атқаратыны анық.

Кеңестер одағының құлап, тоталитарлық құрылыстың ыдырауына байланысты, еліміздің еркіндік алуы, ел өмірінің барлық саласына айтарлықтай жаңалықтар әкелді. Ендігі жерде өткен өміріміз бен өнерімізге жаңаша қарап, ұрпақ тәрбиесін халқымыздың ежелгі арманы болып келген, өз халқының мүддесіне сай қайта құруға мүмкіншілік туды. Бүгінде оқу орындарының алдында тұрған негізгі мақсат - заманымызға сай ұлттық мүддені көздейтін, отанын сүйе білетін, қазақстандық патриотизмді жастар бойына сіңіріп, оны өмірдің өзі талап етіп отырғандай етіп күн тәртібіне қою. Алайда, көптеген авторлар өз зерттеулерінде, ойынды халық педагогикасының бір саласы ретінде ала отырып, оны тек тәрбие құралы ретінде ғана қарастыруды өздерінің басты міндеттері ретінде көрсететіндіктерін айта отыруды жөн көрдік[2, 34б]. Ұлт ойындарын, жалпы ойын атаулыны, тек тәрбие құралы ретінде бөліп алып қарау, біржақтылыққа апарып соғатынын ескерген жөн деп білеміз.

Бұл ойын туралы пікірдің дұрыс қалыптаспағандығын көрсетеді. Сонымен бірге, әр ұлттың өзіне тән даму барысындағы қалыптасу ерекшелігін ескермеуден, олардың әлеуметтік-экономикалық, тарихи-жарнамалық орындарын жете тексермегендіктен туған жаңсақтық деп білеміз.

Қазақтың ұлттық ойындары - адамның дене, ақыл-ой, адамгершілік қасиеттерінің шыңдалып өсуіне жан-жақты әсер ететін әмбебап құрал. Ол өзін-өзі тәрбиелеп, өзіне өзі білім берудің бүгінгі біртұтас педагогикалық талаптарға сай келетін дидактикалық негіздегі педагогикалық-әлеуметтік ахуалды байыта түсетін оқу-тәрбие құралы.

Ұлттық спорт түрлерімен, ойындармен, билерімен шұғылдану бос уақытты өткізуге көмектеседі, денсаулықты нығайтады және ең бастысы мінездердің қалыптасуына ықпал етеді.

Халық ойындары, спорт түрлері мен билері педагогиканың дәстүрлі тәсілдері болып табылады. Көп ғасырлардан бері оларда адамдардың өмір салты, олардың тұрмысы, еңбегі, халықтық тұғырнамалары, ар-намысы, ерлігі,ептілікке, төзімділікке, күшке ие болуға деген ұмтылысы, қимылдар жылдамдығы мен әдемілігіне, күле жүріп орындауға, шығармашылықты ақыл-ойға, тапқырлыққа, ерік күші мен жеңіске деген талпынысы көрінісін табатын. Халық ойындары мектеп оқушыларының интернационалдық тәрбиесі мен дене тәрбиесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Олардың бойында өз халқының мәдениетіне деген тұрақты, қызықты, құрметтеу қарым-қатынасы қалыптасады.

Балалар мен жеткіншектерді ерте жастан бастап халықтық дәстүрлер негізінде тәрбиелеу қоршаған табиғатқа, қоғамда өзара қарым-қатынас қалыптастыруға ықпал етті.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындардың, бұқаралық спорт мерекелері мен жарыстардың негізгі қызметі адамның өмірлік маңызы бар дене және рухани сапаларын жетілдіру басты мұраты болып табылатын спорттық қызметтің ең басты маңызынан келіп шығады. Олардың педагогикалық маңызы кең мағынасындағы тәрбиелеу әдістері мен тәсілдері категориясына жатады. Бұл дегеніміз, қазақтың қазіргі ұлттық спорт түрлері осы спорт түрлерімен және ойындарымен шұғылданатындарға тәрбиелік әсер етуді ұйымдастыру тәсілінің нақты негізі екендігін білдіреді.

Ұлт ойындарының бойында тұтас педагогикалық процестің негіздері бар. Тұтас педагогикалық үрдістің құрамына - оқу, оқыту, білім беру, тәрбие, дамыта оқытып, дамыта тәрбиелеу процестерінің табиғи бірлігі жатады. Ал ұлт ойындарының бойына ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық, еңбек, дене тәрбиесінің негіздері сіңіскен. Сондықтан ұлт ойындарының әлеуметтік-педагогикалық негіздерін сөз еткенде оның дидактикалық негіздері туралы сөз айтпай өтуге болмайды. Дидактика-оқу теориясы ретінде “нені оқыту керек”, ”қалай оқыту керек” деген сұрақтарға дәйекті жауап беруді іздейді. Оқу - оқушының іс-әрекеті болса, оқыту екі жақты процесс. Оқыту процесі оқушы мен оқытушының бірлескен әрекетінен тұратын күрделі процесс. Оқушы білім алуға, оның қажеттігіне түсінбейінше оқытушы өз міндетін дәйекті түрде атқаруы қиын. Олай болса, оқытушы ең алдымен оқудың түрткісін оқушының анық түсініп білуіне жол ашуы керек. Ал түрткі белгілі бір әрекеттің мақсаттылығы, соған итермелейтін, бағыттайтын қозғаушы күш. Оқудағы оқушы мақсаты - білу, құбылыс пен уақиғаның сырын білуге ұмтылу. Сондықтан оқыту - оқушы мен оқытушының іс-әрекеті болғанымен, көп жағдайда абстракциялық рөл атқарады. Егер оқушы оқу мотивін анық, айқын түсінген болса, оқушы мен оқытушының бірлескен іс-әрекеті оң нәтижесін береді.

Ұлт ойындарының дидактикалық негіздерін сөз еткенде, ең алдымен ойын мотивінің айқындығы мен анықтығын айтуымыз тиіс. Ойын түрткісі-жеңіс. Ойын шиеленіскен тартысқа негізделеді. Сондықтан, қандай ойын болмасын оның қорытындысы жеңіспен аяқталуға тиіс немесе тең аяқталады. Қандай жағдайда болмасын белгілі бір қорытындыға келеді.

Педагогиканың негізгі ұғымдары - оқу, оқыту, тәрбиенің негізгі мақсаты дамыту. Баланың дамуы - күрделі қайшылықтары бар ішкі және сыртқы факторлардан тұрады. Олар тұқым қуалаушылық, орта және тәрбие.

Педагогикалық үрдістің нәтижелі болуы оның ішкі (тұқым қуалаушылық) қозғаушы күштеріне байланысты. Қозғаушы күш деп қойылатын талаптар мен оларды орындауда оқушылардың мүмкіншілігі арақатынасындағы қайшылықты айтады. Егер қойылатын талап оқушылардың мүмкіншілігіне, яғни даму дәрежесіне сай келсе, онда қайшылық даму үрдісінің көзіне айналады. Орта мен

тәрбие бір-бірімен байланысып, ұштасып жататын, адам өміріне ықпал жасайтын сыртқы әсерлерді құрайды. Адамға сырттай әсер ететін сан алуан құбылыстардың жиынтығын, әдетте орта деп түсіндіреді. Орта көбінесе адамға стихиялық (санасыз) түрде әсер етіп, ішкі сезімді оятады. Сыртқы әсерлерді қабылдау қабілетіне қарай жеке бастық дара психологиялық ерекшеліктермен қалыптасады. Адамға сырттай болатын маңызды да анықтаушы ықпал-әлеуметтік ортаның ықпалы болып табылады. Әлеуметтік ортасыз, адаммен араласпайынша, адам өздігінен, тәжірибе жинақтап, білімді адам бола алмайды. Адам дегеніміз- қоғамдық қатынастардың жиынтығы деп айтудың негізі осыдан болса керек. Ұлт ойындары балаларды әлеуметтік-педагогикалық негізде бір-бірімен араластырып тәжірибе, білім ауыстыру мен қарым-қатынас, тіл табысу, еңбек үрдісіне, басқа да іс-әрекет түрлерін әзірлеуге айтарлықтай әсер етеді.

Адамға сырттай әсер ететін әсердің үшінші түрі-тәрбие. Ортаның ықпалынан оның айырмашылығы-адам бойына, оның дамуына сырттан жасалатын ықпалдың белгілі бір мақсатқа сай, саналы және ұйымдасқан түрде жасалатындығы.

Оқу-тәрбие жұмысында ұлт ойындарын саналы түрде пайдаланудың нәтижесінде-сабақтың мазмұнын байытып, оқушының білім алу мен білуге деген ынтасын арттырып, дүние танымын кеңейтіп, өмірге құштарлығын күшейту мақсаты көзделеді.

Педагогикалық үрдістің нәтижелі болуы оның ішкі қозғаушы күшіне байланысты. Қозғаушы күш деп қойылатын талаптар мен оларды орындаудағы жеке оқушылардың ішкі-жеке бастық мүмкіншілігі арасындағы қайшылықты айтады. Егер қойылатын талап оқушылардың мүмкіншілігіне, яғни даму дәрежесіне сай келсе, онда қайшылық даму үрдісінің көзіне айналады.

Ұлт ойындарын дидактикалық материалдар ретінде пайдалану бірыңғай ойын сабақтарын өткізу деген сөз емес. Оны тиімді пайдаланудың жолдары бар. Ол сабақтың тиімділігін арттырып, оқушылардың сабақтың әр кезіңінде сергектікпен жұмыс істеу қабілетін сақтауға мүмкіншілік береді.

Ойын адам баласының алғашқы және саналы әрекеті. Кейін табиғат құбылыстарының өзгеруіне байланысты, адам баласының сан жағынан өсіп, көбейуіне қарай тұрмыс, күн көріс әрекеті еңбек етіп өз өмірін сақтап қалу қамын жасауға әкелді, оны өз тұрмысын жеңілдету ол үшін тамақ тауып жан сақтау қам-қарекетіне мәжбүр етті. Өмірдің осы қайшылықтарын ойлауға, оны шешуге талпыныс жасауға, ойлылыққа жетеледі. Осыдан келіп саналы әрекет күрделене түсті. Еңбектен бос кезінде ол әрекетсіз отырмайтын болды. Еңбек пен ойын әрекеті адам баласын саналылыққа жетеледі. Әрбір ру, тайпаның өзінің сүйіп ойнайтын, қайталап ойнайтын тұрмыс-салт ойындары қалыптасты. Ол кейін ру, тайпалар өсіп, халыққа, одан кейін ұлтқа ұласып өскенде әр халық пен ұлтты бір-бірінен ерекшелеп тұратын ұлттық ойынға ұласты[3,6б]. Адам баласының қоғамдасқан алғашқы дәуірінде ұлт ойындары әмбебаптық рөл атқарды. Оның диапозоны, қолданыс әрекеті кең болды. Ұлт ойындары сан

салаға бөлініп, адам баласын ойлылыққа, саналылыққа бастады. Дене жаттықтыру дене шынықтыру, денсаулық кепілі, салауатты өмір тек ойын арқылы іске асты.

Ұлттың негізгі ерекшелігі оны басқаларға ұлт ретінде танытатын тілі десек, бала сол тіл негізін ойын үстінде меңгеріп, үйреніп, ілгері дамытады. Әдет-ғұрып, салт-сана, дәстүр ұлтты өзінше көркейтіп, басқалардан ерекшелеп көрсететін құбылыс десек, соның бәрі балаға жастайынан беріледі. Оны бала ойын үстінде қабылдап, ұжымдық өмірдің алғашқы сабағын алады. Адам бойында ділді (менталитетті) қалыптастыратын да ұлттық ойындар. Ол бұл салада күнбе-күнгі өмір барысында көзге көрінбей, бала бойына біртіндеп кіріп, бүкіл өміріне негіз қалайды.

Ұлттық ойындардың бойындағы осы қасиеттері бүгінгі егемен елдің өз ерекшелігін айқындап беретін, тілін, ділін айқындайтын өткен тарихынан хабар беріп, ойлау жүйелерінің ұлтқа тән логикалық негіздерін қалайтын, денсаулығын оңдап, салауаттық өмір салтын мұра тұтқан жан-жақты дамыған дара тұлғаларды қалыптастыратын адам өмірінің даму барысында басқа да тәрбие құралдарымен астаса отырып, бүгінгі егемен елдің белсенді азаматтарын тәрбиелеуге өз үлестерін қосатын пәрменді құрал.

Қазақтың ұлттық ойындарының тәрбиелік негіздерін бір сөзбен айтып жеткізуге болмайтын, күрделі іс-әрекеттердің басын құрайды. Ұлт ойындарының жастарға берер тәрбиелік негіздерін, олардың тәжірибедегі қолдану мүмкіншілігінің пайдалы салмағын ескере отырып, былайша топтастырмақпыз. Атап айтқанда: Ақыл-ой тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, дене тәрбиесі, дене саламаттылығы тәрбиесі, салауатты өмір салты тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, эстетикалық және өнер тәрбиесі, патриоттық тәрбие, интернационалдық тәрбие т.б.

Сонымен қатар, бүгінге күнге дейін тәрбиенің ең басты кемшіліктері ұлдарды да, қыздарды да бір әдіспен бір мазмұнда тәрбиелеп және бала тәрбиесінде олардың жеке қасиеттерін бөліп қарап, оны бір ғана қырынан дамытуға күш салып, тәрбие барысында ақыл-ой немесе дене тәрбиесін дамытуға бет бұрдық. Бала тәрбиесінде бұл қасиеттерің біріншіз-бірін дамытуға болмайтынын, олардың бірімен-бірі тығыз байланыста болатынын [4,78б] өздерінің ғылыми еңбектрінде атап көрсетеді.

Ұлттық қимыл- қозғалыс және спорт ойындарымен жүйелі түрде жаттығу кезінде балалар мен жасөспірімдерің ағзасы және мүше жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктері жоғарылап бұлшық-ет жұмыс қабілетінің тиімділігі едәуір артады.

Әдебиеттер

1. Таникеев М. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы 1996ж
2. Төтенаев Б.Т. Халық ойындарының тәрбиелік маңызы. – Алматы 2008ж
3. Бекбатшаев Б.Т.Казахские национальные виды спорта и игры. – Алматы 2004ж.
4. Сағындықов Е.С. Қазақтың ұлттық ойындары. - Алматы 2011ж

ӘӨЖ 316728:796

САУЫҚТЫРУ КЕШЕНДЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жаукен А.Қ.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Тынышбай З.Б.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Шегенбаев Н.Б. – философия докторы (PhD),ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассказывается о здоровом образе жизни студентов и их значении в жизни. В нем также будет подчеркнута важность воспитания молодых учеников в здоровом образе жизни и интеграции здорового образа жизни в повседневный образ жизни студентов. Это также подчеркивает необходимость того, чтобы молодое поколение использовало все доступные средства, чтобы сохранить свое здоровье здоровым, сохранять бодрость духа и не давать им привыкать.

Summary

The article tells about the healthy lifestyle of students and their importance in life. It will also emphasize the importance of educating young students in a healthy lifestyle and integrating a healthy lifestyle into students' everyday lifestyles. It also emphasizes the need for the younger generation to use all available means in order to keep their health healthy, maintain good spirits and prevent them from getting used.

Мақалада оқушылардың салауатты өмір салтын ұстануы мен олардың өміріндегі мәні туралы айтылады. Сонымен қатар оқушы жастарды салауатты өмір салтына тәрбиелеудің маңыздылығын анықтау мен салауатты өмір салтын оқушылардың күнделікті өмір салтына ендіруі баяндалады. Сондай-ақ өсіп келе жатқан ұрпақтың денінің саулығы, көңілінің сергек, осы бастан жат әдеттерден аулақ болып өсуі үшін қолда бар мүмкіндікті пайдалану қажеттігі айтылып, жан-жақты сараланады.

Қазіргі кезде қоғамымыз саяси және әлеуметтік өзгерістер үстінде. Осыған байланысты адамдардың тұрмыс-тіршілігі, сана-сезімі және әдет-ғұрпы да өзгеретіні заңды құбылыс. Яғни, бұл болашақта біздің ұрпақтарымыз жаңа өмір салты бойынша өмір сүреді деген сөз. Ендеше ол қандай өмір салты болмақ, біздің ұлттық рухани болмысымызға сәйкес келе ме, соны қазірден ойлап, оның теориялық негізін жасап, жастарымызды сол бағытта тәрбиелеуіміз қажет. Ұлтымыздың өткендегі өмір салтын зерттей отырып, оны қазіргі жағдайымызбен салыстыру арқылы халқымыздың болашақтағы өмір салтын да болжауға болады. Ұлттың бүгіні де, болашағы да дені сау, тәрбиелі, білімді ұрпаққа байланысты.

Денсаулық мәселесін жүзеге асатын сауықтыру кешендерінің толық мәнінде жүзеге асырылуы адамның денесін өмір бойы жетілдіріп отыруына негіз жасайды. Онда жабдықталған қондырғылар мен денесін шынықтырумен үнемі

айналысу оқушы-жастардың бос жүрмеу проблемасын шешудің, жат қылықтардың көрінісін болдырмаудың да тиімді жолы.
Дене шынықтыру – сауықтыру жұмыстарын жетілдіру мәселесін ғылыми тұрғыда негіздеу, оның түп тамыры мен тарихи даму жағдайларынан бастап талдауды қажет етеді.
Сауықтыру кешендерін дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесінің дамуы мен қалыптасуын тарихи тұрғыда талдап өтсек, оның бастау көздері антикалық дәуірден-ақ бастау алған. Ертедегі Греция мен Римде дене тәрбиесіне негізделген кешендер жүйесі болған.
Спартада үстем тап балаларына әскери дене шынықтыру берілді. Құл иеленушілердің балалары 7-ден 18 жасқа дейін мемлекеттік тәрбие мекемелерінде тәрбиеленді. Бұл мекемелерде дене шынықтыруға ерекше мән берілді. Балалардың денесін шынықтыру, қолайсыз климат жағдайларына
Дана халқымыз: «Дені саудың – жаны сау», «Басты байлық – денсаулық», «Тазалық – саулық негізі, саулық – байлық негізі» - деп тегін айтпаса керек. Медицина атасы Ибн Сина: «Күнделікті дене шынықтырумен шұғылданып жүрген адам ешбір емді қажет етпейді», - деп өсиет қалдырды. Шығыстың ғұлама ғалымы Әл-Фараби: «Жас жеткіншектеріңізді көрсетіңіз, мен сіздердің болашақтарыңызды айтып берейін десе, болашақ ұрпақ қамы жайында Елбасымыздың Қазақстан халқына жолдауында: «Қазіргі заманда кез-келген мемлекеттің жоғары тыныс-тіршілігін қалыпты ұстап тұрудың аса маңызды шарты – адамдардың өздері, олардың ерік-жігері, қажыры, білімі болып табылады», - деген .
Осындай бағыттардың бірінде «Қазақстан 2050» мемлекеттік стратегиясында дене тәрбиесі туралы: «Салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымыздың дене тәрбиесімен айналысуымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткілерді, темекі мен ішімдікті тұтынуды қойып, тазалық пен санитария шараларын сақтауымызға бағытталған», - делінген[1,3б].
Оқушы жастарды салауатты өмір салтына тәрбиелеудің маңыздылығын анықтау. Салауатты өмір салтын оқушылардың күнделікті өмір салтына ендіру. Зерттеу маңыздылығы бойынша әдебиет көздерінен қажетті мәліметтерді жинақтау және оларды жүйелеу; ғылым мен денсаулық сақтау салаларындағы прогресті анықтау.
Жеткілікті құралдар болмай тұрған жағдайда ауруларға күрес пен денсаулықты нығайту жөніндегі біздің стратегиямыз азаматтарымызды салауатты өмір салтына әзірлеуден басталады. «Салауатты өмір салты мен дұрыс тамақтануды, тазалық пен санитария ережелерін насихаттайтын пәрменді ақпараттық іс-шаралар жүргізілу қажет», - деп атап көрсетілген. Сонымен қатар, «өмір салтын теріс әдеттерден спортқа көшіру тиімді жолдардың бірі болып табылады», - деп атап айтылған.
Мұнда айтылғандай әлеуметтік-экономикалық өмірдегі елеулі өзгерістерге байланысты жастарды тәрбиелеу мәселесі дұрыс бағытта болуы қазіргі Қазақстанның өзекті мәселесіне айналып отыр. Себебі дені сау, денсаулығы

мықты, дене күші, дене мәдениеті қалыптасқан адам ғана зерделі ойлап, өз іс-әрекетін өмірлік маңызды міндеттерді шешуде шығармашылық бағыт ұстана отырып, белсенді өмір сүруге қабілетті болады. Сондықтан сауықтыру кешендері денеге білім мен тәрбие беру саласының басты міндеттерінің бірі бола отырып, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, өмірге, еңбек нарығындағы бәсекелестікке және Отан қорғауға даярлауға қызмет етеді.

Көрсетілген міндеттерді толық жүзеге асыру сауықтыру кешендерінің жүйесіне және жалпы дене шынықтыру сауықтыру жұмысына тікелей байланысты. Өйткені, дене шынықтыру сауықтыру жұмысы – денсаулықты нығайту, білім беру, дамыту, тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған педагогикалық іс-шаралардың бірі бола отырып, жеке тұлғаның денсаулық деңгейін арттыру, табиғи күш-қуатын нығайту, дене мүшелерінің гигиеналық негіздері мен дене қозғалыс қабілеті мүмкіндіктеріне сай, өз бетінше қимыл-қозғалыс жаттығуларын орындап, өзін-өзі үнемі дамытып, көңілді де сергек жүруге баулиды[2,1б].

Ендеше болашағымыз – бала, рухани дүниелерімізді одан әрі жалғастыратын жас ұрпақ. Салауатты болашақты ойлайтын болсақ, өсіп келе жатқан ұрпақтың денінің саулығы, көңілінің сергек, осы бастан жат әдеттерден аулақ болып өсуі үшін қолда бар мүмкіндікті пайдалана білуіміз қажет. Соған сәйкес, Қазақстанның әрбір азаматын бала жастан дене тәрбиесімен айналысуға тарту үлкен маңызы бар мемлекеттік міндет екендігі еліміздің негізгі заңында көрініс тапқан. Ата заңның 24 және 29 – баптарында азаматтардың демалуға және денсаулығын сақтауға құқы бар екендігі атап айтылған. Сондықтан да оқушы-жастардың әр уақытта қоғамдық санасының, жеке тұлғасының жан-жақты дамыған еңбек білігі мен шығармашылық қабілеті қалыптасқан адам болып өсуі өзекті де көкейкесті мәселе болып отыр.

Алайда негізделген ғылым мен практиканың сабақтастығы бір дағдыда қалмайтындығы тағы да белгілі. Практика әрдайым жетіліп, ұшталып отырады, ол ғылыми тұрғыдан тұжырымдарды қажет етеді. Осы тұрғыдан қарағанда, соңғы уақытта салауатты өмір салты ғылыми тұрғыдан дамыды, өсті, сауықтыру кешендерінде практикалық тәжірибелер жинақталды, тәрбие мен үйретудің коммуникативті бағыттағы стратегиясы мен тәсілі анықтала түсті жаңа ізденістер пайда болды.

Ежелгі дүниенің және орта ғасырдың дене шынықтыру кешендеріне үңілсек дене шынықтыру мен спорт өзінің тарихи тамырымен өте тереңге кетеді. Археологиялық қазба жұмыстары тас дәуірінде дене шынықтыру жаттығуларына арналған кешендер болғанына мәліметтер берілді. Мұндай кешендер Үндістан, Мысыр, Орта Азия және Оңтүстік Америка жерлерінде табылды. Егей мәдениеті тарихи жерорта теңізінің шығысында б.э.д. 30-12 ғасырларда дене шынықтырудың алғашқы түрлерінің табылғандығын куәлендіреді. Бұл жерлерден садақшылардың өгіздің үстіне секіріп жатқанын тасқа салынған бейне табылған.

Ежелгі Грецияда дене шынықтыру дамуын сипаттайтын айғақ бар, ол олимпиядалық ойындар. Бұл ең маңызды болмыс ойындар Олимпта әр төрт жылда міндетті түрде өткізіліп тұрды. Құжаттардағы мәліметтерге сүйенсек бұл мерекелер б.э.д. 776 жылы өткізе бастаған, осы жылдардан күнтізбелік 4 жылдық есеп олимпияда басталған.

Сауықтыру кешендеріндегі дене шынықтыру шеңберінде білім екі қырынан қарастырылады: біріншіден, «Дене тәрбиесі» оқу пәнінде дене тәрбиесі теориясындағы деректердің, ұғымдардың, қағидалардың дидактикалық жағынан негізделген жүйесі түрінде ұсынылған дене тәрбиесі білімі мазмұнының құрамдас бөліктерінің бірі есебінде; екіншіден, әрбір адамның оқу барысында игеретін және өзінің дене жетілуі барысында немесе өзгелей мақсатқа жету жолында қолдана алатын жетістігі есебінде.

Оқушы-жастардың сауықтыру кешендеріндегі салауатты өмір салтын қалыптастыруының мазмұндық негіздері мыналар: психологиялық-педагогикалық, дәрігерлік-биологиялық және технологиялық білімдердің жиынтығы ретінде айқындалатын кәсіби білімдер қосылады.

Осылайша, оның мазмұнын үш негізгі бөліктен тұратынын көрсетуге болады:

1. Психологиялық-педагогикалық білімдер дене тәрбиесі мұғалімінің кәсіби-ұстаздық даярлығының деңгейін айқындайды, сауықтыру кешендері арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру құралдарын пайдаланғандағы оқушылармен жұмысты ұйымдастырудың нәтижелілігі соған тәуелді.
2. Дәрігерлік-биологиялық білімдер оқушыларды сауықтырудың дәстүрлі емес құралдарын пайдалану әдістемесінің негіздемесін қамтамасыз етеді, сол құралдармен оқушылардың ағзасына сауатты әсер етуге мүмкіндік береді. Бұл бөлікке салауатты өмір салтын қалыптастыруда сауықтыру кешендерінде пайдаланылатын құралдарын пайдалануды ұйымдастырудың заңдылығы, жастар дамуындағы жас және жыныс ерекшеліктерін, денсаулық жағдайын және физикалық даярлығын ескеру негізінде оңтайлы салмақ жүктеу жатады.
3. Технологиялық білімдер, жалпы білім беретін мектептердің жұмыс істеуінің нақтылы жағдайын ескере отырып, оқушыларды сауықтырудың дәстүрлі емес құралдарының түрлі әдістемелерін мұғалімнің сауатты қолдануына мүмкіндік береді.

Оқушылардың қозғалыс тәртібін оңтайландырудың ықпалды әдістерінің бірі есебінде көптеген авторлар дене тәрбиесі бойынша сабақ көлемін, аптасына орташа 3-4 сағатқа дейін ұлғайтуды ұсынады. Кейбір зерттеушілер ондай ұлғайтудың 6-10 сағатқа дейінгі анағұрлым жоғарғы шекарасын ұсынады [3, 4б].

Қозғалыс белсенділігін сабақтан тыс жаттығулар арқылы және ең бірінші кезекте, үй тапсырмаларын белсенді қолдану жолымен арттырудың орындылығы жөніндегі пікір кең орын алған .

Алайда көптеген авторлар, оқушылардың қозғалыс белсенділігі көлемінің тар бағытта арттырылуы, сауықтырудың көрнекі нәтижесін алу үшін жеткіліксіз екендігін атап көрсетеді. Мұнымен қоса-қабат, сабақтардағы салмақтың

қарқындылығын және олардың қозғалыс тығыздылығын арттыру қажет деп есептейді.

Қорытынды. Дене тәрбиесі оқу барысының құрылымын, жалпы қабылданған дене жаттығуларымен қатар, сауықтырудың дәстүрлі емес құралдарын да пайдалана отырып, сапалық жаңа көзқарас тұрғысынан ұйымдастыру қажет. Мұндай құралдар спорт пен сауықтыруды белсенді түрде ұйымдастыруда пайдаланылады, бірақ, мектептегі дене тәрбиесінде тек енді ғана қолданыла бастады.

Дене шынықтыру және спортпен айналысу мақсатқа бағытталған және ұйымдастырылған сипатқа ие және әдетте ұжымда өтеді. Ұжымдағы бір-біріне көмек көрсету, бір-біріне талапшылдық, жоғары тәртіп, өз әрекеттерінде ұжымның мүдделерінен шыға білу, жоғары еңбексүйгіштік – осының барлығы дене шынықтыру-спорт жұмысының барысында сауықтыру кешендерінің аясында тәрбиеленеді.

Әдебиеттер

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. - Астана, 2014 ж.
2. Әлімжанова Г. Ерғазиева К. «Салауатты өмір салтын ұстау» «Бастауыш мектеп» 2014, - №2.-Б14.
3. Дүйісова Ә. «XXI ғасыр салауатты қоғам ғасыры» «Биология және салауаттылық негіздері» 2013-№2.-Б 7.

ӘОЖ 796.4

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТТЫ ДАМЫТУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАР

Жусипова Г.Т.- б.ғ.к., ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Шегенбаев Н.Б. – философия докторы (PhD), ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Рахым А.Е.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Здоровый образ жизни — это способ жизнедеятельности, направленный на сохранение и улучшение здоровья людей. Способствует здоровому образу жизни гигиенический режим труда и отдыха, а вот мешает такие вредные привычки, как курение, употребление алкоголя и наркотиков.

Summary

A healthy lifestyle is a way of life aimed at preserving and improving people's health. Promotes a healthy lifestyle hygienic work and rest, but prevents such bad habits as Smoking, alcohol and drug use.

Өскелең ұрпақтың денсаулығының бүгінгі таңдағы жағдайы еліміздің тұрғындарының денсаулығы мен жарқын болашақтағы еңбек потенциалын дамытудың негізгі басымдылығын анықтайды. Айтылғандарға байланысты, балалар мен жеткіншектердің денсаулығына қамқорлық жасау мемлекеттің алға қойған маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Жастар үшін ең алдымен ерекше фактор болып саналатындар олардың оқу-тәрбиелік қызметтеріне байланысты. Соңғы онжылдықта мектеп жасындағы балаларда болатын әлеуметтік салмақтар, олардың ой еңбегінің басым болуымен сипатталады. Оқытуды жаппай компьютерлеуді жоспарлау, 5 күндік аптаға өту оқушылардың ой еңбегін интенсификациялайды деп санауға болады. Сондай-ақ, аталған мәселені асқындыратын заманауи мектептердің білім беруді жаңартуға өтуі болып табылады. Басты назар қосымша білім беруге аударылуда. Лицейлер мен гимназиялардың оқушылары мемлекеттік білім беру стандартынан бөлек базалық, профильдік және қолданбалы бағыттағы білімді кеңейтетін және тереңдететін пәндерді де қоса меңгереді. Жаңа типтегі мектептерде оқыту деңгейі мен сапасына қойылатын талаптар мен оқу жүктемесінің жоғарылауы барлық педагогикалық процесс субьектілерінің психикалық және физикалық денсаулығына күш түсіреді.

Тіпті уақытша болатын статистикалық жүктеме де микроциркуляция мен геподинамиканы әлсіретеді және осы арқылы жүйке процестері мен вегататитвті қызметтің реттелуін нашарлатады. Қазіргі уақытта көптеген мәліметтер бойынша мектеп жасындағы балалардың 70 %-ы гиподинамиядан зардап шегеді, оның салдары организмнің жұмыс қабілетін төмендетіп, шұғыл сырқаттардың өсуіне әсеретеді.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау көрсеткеніндей, өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау мен нығайту проблемасы педагогикада жаңалық емес. Дені сау жастарды тәрбиелеу мәселелері барлық уақытта педагогтардың назарындағы нысан болды, мұның айғағы – берілген проблеманы әртүрлі аспектідегі зерттеулер.

Денсаулықты сақтау мен нығайту бұрыннан дене тәрбиесімен және спортпен қаншалықты байланыстырылса, әдебиеттерге жасалған шолу, берілеген мәселені шешуде көптеген жұмыстар оқушыларды дене тәрбиесі аспектісінде, оны дене тәрбиелік-спорттық қызметке қоса отырып шешуге арналған.

Көптеген зерттеушілерді оқушылардың дене тәрбиесі мен өмір салтының медициналық –биологиялық аспектілері: оқушылардың физикалық дайындығын арттырудың физиологиялық негіздері, қимыл –қозғалысы мен функционалдық дамуы, бала организмін шынықтыру мен науқастануын азайту, дене тәрбиесі мен спорт әсерінен болатын олардың денсаулығындағы өзгерістерді медициналық бақылау (зерттеушілерді қызықтырады).

Берілген проблемаға жасалатын медициналық –биологиялық келістердің аясында мектеп гигиенасының мәселелері, дене тәрбиесі мен жаттығулар процесінде оқушылармен жүргізілетін емдеу-сауықтыру жұмыстарының мәселелері қарастырылады.

Жеткіншектік жастағы оқушылар арасында темекі, ішімдік, есірткі заттарын тұтынудың таралуы олардың валеологиялық білімдерінің деңгейі төмен екендігін, сондай-ақ, өскелең ұрпақты валеологиялық тәрбиелеудің қолдағы бар формалары мен әдістерінің нәтижесіздігін көрсетеді. Қазақстан Республикасының статистика жөніндегі агенттігінің мәліметтері бойынша, бес

жыл ішінде жасөспірімдер арасында қан аздық 2,3 есе өсіп, ересектер арасындағы көрсеткіштен 2 есе басым түсіп отыр. Психикалық бұзылыстар мен іс - әрекет бұзылыстарының жиілеуімен қоса несеп – жыныс жүйесінің, тыныс ағзаларының, эндокриндік жүйе ауруларының саны өсіп кеткен.

Валеология – жаңа, қарқынды дамып келе жатқан, адам ағзасын сауықтырумен айналысатын ғылымның саласы. Валеология – халықтың денсаулығы жайындағы, адам организмін биологиялық, әлеуметтік және рухани бірліктегі мәселелерді кешенді шешуге бағытталған ғылым. Ғылым ретінде – ол салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша ғылыми – негізделген ұсыныстарды әзірлейді. Валеологияның объектісі адам баласының денсаулық диапазонындағы бүтін адам тұлғасы. Валеологияның зерттеп зерделеу заты – дербес денсаулық. Бүтін адам тұлғасы – иерархиялық ұйымдастырушылық принципті ашық үшбірлік жүйе («төменгі, жоғарғысымен басқарылады»), сана, психика және солардың жоғарғы аспекталары (жоғарғы сезім, рухани аспекті). Сонымен, адам өмірінің мақсаты өмір сүру және репродукция, өзін тұлға, шығармашылықты жеке адам ретінде таныта білу. Осындай мақсаттарға жету барлық үш деңгейде қалыптасатын денсаулықпен қамтамасыз етіледі.

Валеология – денсаулық және салауатты өмір сүру салты туралы ғылым!

Валеология саласында валеологиялық өзін - өзі тануға, саналық ерекшеліктерге, тұлғалық іс - әрекеттіліктерге ерекше көңіл бөлінеді. Бұл жүйе өз денсаулығының құндылығы, денсаулықты сақтау мен нығайту, өзінің түсінігі бойынша валеологиялық іс - әрекеттіліктің бағытталуы, сондай-ақ салауатты өмір салтындағы білімге бағытталады (денсаулықтың тұлғалық моделі). Валеология – ғылымдарының мазмұндауынша, баланың бойында валеологиялық өзін - өзі саналауды қалыптастырудағы маңызды және қолайлы кезең жас жеткеншек және балалық кезең, себебі осы жасқа байланысты кезеңдерде тұлғалықтың өзін - өзі саналау қарқынды қалыптасады. Денсаулықты сақтау, нығайту және салауатты өмір салтын қалыптастыруда, өзекті педагогикалық проблемаларымен қатар, валеология саласы педагогтардың назарын аударуда. Біз Белоруссия педагогы Н.К.Степаненковтың «Валеологияның негізгі ережелерін педагогикалық іс - әрекеттіліктерге ендіру, қолдану, педагогтардың ертеректегі стратегиясын - өсіп келе жатқан жас буынды бүтін тұлғалы дамытудың бірыңғай процесі ретінде оқытып тәрбиелеу қажет» деген ұғыммен келісеміз[1,73 б].

Педагогикалық ғылым «валеологиялық білім мен тәрбие» ұғымына сүйенеді, ол оқушының бойында денсаулықты қалыптастыра отырып тәрбиелеуді, салауатты өмір салтын ғылыми ұғынуды, тиісті ережелерді қолдануды тұжырымдайды. Валеологиялық білімнің негізінде ой – сана, дене және жыныстық тәрбие, сонымен қатар, психо өзін - өзі реттеу, гигиеналық, физиологиялық, экологиялық және медициналық білім арқылы іске асырылатын дені сау адамның қалыптасу, қызметтесу концепциясы жатыр. Сонымен, валеологиялық білімді жалпы білімнің негізгі бөлігі, өсіп келе жатқан

жас буындарды тәрбиелеу, салауатты өмір салты мен мәдениеттіліктің қалыптасуындағы процесс және нәтиже ретінде қарастыруға болады.
Салауатты өмір салтына тәрбиелеу проблемалары XX ғасырдың соңында XXI ғасырдың басында түрлі ғылымдардың зерттелу объектісі болды.
Иванов Г.Д. салауатты өмір салтын жалпы адамдық құндылық ретінде қарастыруға талпыныс жасады. Ғалымның мазмұндауынша «Денсаулық, салауатты өмір – мектеп оқушысымен құндылық ретінде санап, қажеттілік тұрғысында қабылдануы тиіс. Сонда ғана осы құндылықтар мінез – құлықты мотивациялайды» [2, 28 б]. Осындай мазмұн қазіргі заманғы әдістемелік тұжырымдамаларға сәйкестенеді. Алайда, Г.Д.Ивановтың қорытындылауынша «Қазіргі заман білімінің басты мақсаты өз денсаулығына, қоршаған ортаға және болашақ буынға мейіріммен қарайтын адамды тәрбиелеу». Біздің көзқарасымыз бойынша, мектеп оқушысының бойында салауатты өмір салтын қалыптастыруды бүтіндей педагогикалық процестің құрама бөлігі ретінде қарастыру қажет.
Оқушы жастардың бойында салауатты өмір салтын қалыптастыруды тұлғаның гормониялық даму міндеттемелерімен өзара байланыстыра отырып қарастыру қажет. Осы айтылған мәселелер, жалпы білім беретін мектептердегі мәселе валеологиялық білім жайында емес, жалпы білімнің валеологиялық аспектісі, педагогикалық процессті ұйымдастырудағы формалар мен әдістемелері, осы процестің рухани саналы, психо және физиологиялық даму мәселелері жайындағы бағыттарын қарастырады. Осы мәселелер бойынша, біз А.С.Ивановтың «салауатты өмір салтын қалыптастырудағы білімнің тиімділігі, интеграциаланған валеологиялық курстар және мектеп пәндерінің валеологиялық мазмұндарымен байланысты болуы тиісті – деген тұжырымдамалармен келісе алмаймыз.
Яғни, оқыту жоспарлары мен жалпы білім беру бағдарламалдарының шамадан тыс жүктемеленулерінде, жалпы білім мазмұнына интеграцияланған валеологиялық курстарды енгізу қажет еместігін сипаттады. Бүтіндей педагогикалық процестін көзқарастары жағынан ең тиімділігі валеологияның салауатты өмір салтын негізгі идеялары мен ережелерін барлық оқу пәндері мен сыныптан тыс жұмыстардың мазмұнына ендіру болып табылады.
Л.Мәженованың айтуынша «Оқушыларға салауатты өмір салтына сай қағидаларды енгізе отырып, оқушыларды болашақтың тірегі болатын дені сау, жан – жақты азамат етіп тәрбиелеу керек» .
Салауатты өмір салтын қалыптастыруда оқушылардың жастық ерекшеліктерін есепке алу маңызды,... Мектеп оқушысының денсаулығының нашарлап кету себептері қатарында гиподинамия (жеткіліксіз қозғалыс белсенділігі); мектеп және үйдегі оқушының оқу жүктемесімен шамадан тыс жүктемеленуі; дұрыс тамақтанбауы, оқу сабақтарының кестелерінің бұзылуы, демалыс және ұйқының бұзылуы себеп болып табылады.
Баланың денсаулығының соматикалық қоры оның ағзасының өсіп, дамуымен, табиғи дарындылығымен қалыптасады. Өз кезегінде жекелей, дербес дамуы

оның жетілу кезеңдеріндегі байқалатын іс-әрекеттерімен жүйеленеді. Базалық іс-әрекет бір жағынан адам баласын дамытудың механизмі ретінде көрінсе, екінші жағыннан - өсу процессін қамтамасыз етеді[3, 2 б].

Жоғарыда айтылған мәселелер бойынша байқайтынымыз, баланың гармониялық даму шарттары, оның нақтылай дамып, жетілу кезендерінде байқалатын нақтылай іс-әрекетін толық қанағаттандыру болып табылады. Осы іс-әрекет, мұқтаждылықтарды қанағаттандыра алмаса баланың дамуын баяулатып оның денсаулығын төмендетеді. Үшінші вариантта болуы мүмкін: жеделдетіп дамыту. Ол, ереже бойынша, баланың бойында әлеуметтік мұқтаждылықтың мерзіміннен тыс қалыптасуымен байланысты. Осы вариант денсаулық үшін қауіпті, себебі «жалпы бейімделу қорының көлемінің» төмендеуіне жетелейді.

Оқушы жастардың тәрбиесінің психологиялық сәттілігіннің көрінісі оның денсаулығының компоненті ретінде білім беру процессіндегі мінез-құлығын қамтамасыз ететін рухани мәселесі. Осы жағдайлары адамның өзін өзі сақтау, сыйласу мен сүйіспеншілікке деген мұқтаждылығымен мазмұндалады, шартталады. Білім беру мекемелерінде ең маңызды педагогикалық міндеттемелердің бірі балалармен сұқбаттасу, қызығушылықтарын өсіру, сүйіспеншілік атмосферасын, ортасын құра білу. А.С.Иманғалиевтың айтуынша, мектеп оқушысының денсаулығындағы әлеуметті - өнегелік компонентері, екі негізгі критериялармен сипатталады: білім іс-әрекетіне деген қарым-қатынастылық және мінез - құлықтың ережелері. Сондықтан, білім беру іс-әрекеттері мен мектеп оқушысының мінез-құлық сипаты оның базалық іс-әрекетінде [4, 109 б].

Жас жеткіншектік шақта көптеген қажетті мұқтаждылықтар нақтыланады, мінез – құлықтың саналы дамуы, қоршаған ортамен байланыстылық және т.с.с. байқалады. Осындай мұқтаждылықтардың дамуын, осы мезгілдегі, жас жеткеншектердің ортаны тану, өмірдің мәнін іздеу, өзін - өзі ортаға таныта білу сияқты ерекше қабілеттіліктерімен байланыстырады. Өзінің құндылығы мен жеке дербестілігін көрсету процесінде, сонымен қатар, өзін - өзі анықтау мен әрекеттеу нәтижесінде жас адамдардың бойында жауапкершілік, әрекетшілік, тұлға ретінде тани білу секілді сапалық көрсеткіштер қалыптасады.

Оқушылардың салауатты өмір сүру дағдысын қалыптастыру біздің түсінігімізше 2 түрлі міндеттерді ескеруді қажет етеді:

біріншіден, оқушылардың салауатты өмір салтының айқын көріну ерекшеліктері мен маңыздылығы ретіндегі жеке тұлғалық сипатының жан-жақты дамуын қалыптастыру;

екіншіден, оқушылардың салауатты өмір сүру дағдысын қалыптастыру процесінің сипаты, бұл кіші және ересек жастағы оқушыларды тәрбиелеу міндетін жүзеге асырушы ерекшеліктерді ескеру.

Оқушы жастардың салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызды шарты мен оны жүзеге асырудың негізгі түрі – ұжымдық тәрбие.

Тәрбиенің мәнін, оның жүйелік нысан ретіндегі құрылымын, қозғаушы күшін, маңызды заңдылықтарын тәрбиелік өзара әрекет арқылы жүзеге асыруға болатынын білеміз.

Тәрбиелік өзара әрекет дегенде тәрбиеленушілерге әсер етуді, олардың жауап беру реакциясы мен өзіндік белсенділігін түсінеміз. Оқушы жастар мен педагог тарапынан болатын басқару жүйесінен өз белсенділігімен өзін-өзі басқару жүйесіне өтуі керек. Егер салауатты өмір салтының аспектілеріне қатысты болатын мұндай белсенділік назардан тыс болып, өз алдына жүзеге асырылып жатса, онда тәрбие процесінің жоғары жетістікке жеткені деп білеміз.

Әдебиеттер

1.Степаненков Н.К. Создание проекта «Школа, содействующаю здоровью: рекомендации администратору»//Школа здоровья, 2017. - №32. – С.73.
2. Иванов Г.Д. Концепция формирования здорового образа жизни школьников.-Алматы, 2015.- 28 с.
3.Салауатты өмір салтын қалыптастыру жөніндегі жұмысты белсенді ету // Валеология, 2006. №2. 2 б.
4. Имангалиев А.С. Педагогическая валеология.-Алматы: Алем, 2011.- 109 с.

ӘОЖ 331,54:159,9

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Шегенбаев С.А.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Құрбанбекова З.М.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Шегенбаев Н.Б. – философия докторы (PhD),ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Бұл мақалада психологиялық процестерді дене шынықтыру арқылы дамытудың әдістемесі қарастырылған.

Summary

In this article,a methodology for developing psychological processes through physical culture is considered.

Психика адамның іс-әрекеттерінде, айтылған ойының мазмұнында, қимылдарында сырттай көрініс табатын немесе ойының, ниетінің, мазасыздануының қозғалысы ретінде іштей жүретін рухани әлемін құрайды. Дене тәрбиесі — дені сау, дене бітімі және рухани жағынан жетілген, моральдық жағынан табанды жеткіншек ұрпақты қалыптастыруға, адамның денсаулығын нығайтуға, жұмыс қабілетін арттыруға, шығармашылық ғұмырлылығы мен өмірін ұзартуға бағытталған педагогикалық процесс. Кез-келген әдістемелік жиынтық ұғымдары денетәрбиесінде өзіндік орын алады. Көптеген дене тәрбиесі әдістері психологиялық процестер әдістемесінде біржақты шешімдерді қабылдап,оның әдістемелік тиімділігін анықтайды.

Дене тәрбиесінің тәжірибесі қаншама көп болғанымен, оның бәрі жан-

жақты пайдаланыла бермейді. Сондықтан олардың сипаттамаларын білу, біздің дұрыс бағыт алуымызға, әр түрлі міндеттерді орындауға тиімді әдістерді таңдауымызға көмектеседі. Әр түрлі жаттығулар тобымен әрқилы жағдайда, белгілі бір міндеттер орындау үшін қолданылатын дене тәрбиесі жаттығуларының тәсілін әдіс дейміз. Әрбір әдіс өзінің құрамына кіретін әдістемелік әдістердің көмегімен жүзеге асырылады. Мысалы, көрсету әдісінің орындалу тәсілдері: жаттығуларды айна тәсілімен көрсету, керекті қарқында немесе баяу қарқында көрсету, т. б. Нақтылы үйрету міндетіне сәйкес іске асыратын әдіс жолын әдістемелік әдіс дейміз. Әдістемелік тәсілдер көп. Олардың бірі ескіріп, жоғалып жатса, екіншісі өзгеріп, ал келесі біреулері мұғалімнің ізденісімен өмірге келіп жатады.

Әдістеме деп дене тәрбиесі процесінде белгілі бір нәтижеге жету жолына бағытталған амалдар мен әдістер жүйесін айтады. Дене белсенділігі адамды үйлестірудің, оның дене дамуының, денсаулығын нығайтудың, қозғалыс қабілеттері мен дағдыларын меңгертудің, осыларға сай қажеттілікті қанағаттандырудың факторы болып табылады.

Дене тәрбиесі білімінің негізгі мақсатын анықтау үшін белсенді жұмыс атқарылу, оны қозғалыс сапаларының дамуы, енді біреулері білім міндеттерін шешу құралы деп анықтайды. Үшіншілері, оқушыларды спорттың бір түрімен дамыту және сауықтыру деп ұсынса, төртіншілері, «еңбасты мақсат—бұлсауықтыру»деп таныды. Ақырында, авторлардың бірқатары басты мақсаты жеке тұлғаның жан-жақты дамуын физикалық жетілдіру үдерісімен бірлестіруден деп есептейді[1,32б].

Денетәрбиесі—тәрбие жүйесінің негізгі бір саласы. Дене тәрбиесі адамның денсаулығын нығайтып, күш-жігерін, ақыл-ойын арттырды. Дене тәрбиесі ертеде Грецияда, Римде едәуір дамыған. Сол кезде Францияда Ф. Рабле, М.Монтель дене тәрбиесін ақыл-ой, біліммен бірге қарау керек екенін насихаттады. Чехтың ұлы педагогы Я. А. Коменский «Ұлы дидактика», «Ана мектебі» деген еңбектерінде балалар гигиенасы, денсаулығы, тамақ режимі мәселелеріне, ойындары мен дене шынықтыру жаттығуларына ерекше мән беріп, дене тәрбиесі балалардың жас кезінен-ақ басталуы қажет екенін дәлелдеп, оны педагогикалық процестің аса маңызды бөлігі деп қарады. Орыстың алдыңғы қатарлы педагогтары мен қоғам қайраткерлері В.Г.Чернышевский, Н. А. Добролюбов, В. Г. Белинский балалардың дене тәрбиесіне үлкен мән берген. Ұлы педагог К.Д.Ушинский дене тәрбиесін еңбекпен байланыстыра қарады. Ол адамның ақыл-ойымен көзқарасының, күш- жігерінің қалыптасып дамуына еңбектің маңызын атап көрсеткен. Орыстың атақты анатом.-педагогы П.Ф.Лесгафт дене тәрбиесінің жаңа жүйесін құрды. Ол балалардың түйсігі мен ойлау қабілетін дамытуда дене тәрбиесінің зор маңызы бар деп көрсетті[2,63б]. XIX-XX ғасырларда көптеген елде спорт түрлері дене тәрбиесі ретінде кеңінен өріс алып дамыды. Дене тәрбиесінің негізгі саласы — гимнастика, спорт және туризм. Бұлар сабақ ретінде және мектептен тыс жұмыс ретінде де жүргізіледі.

М. Жұмабаев дене тәрбиесінің адам психологиясымен байланы- сын көрсете отырып, ғылыми тұжырым жасаған. Ол: «Дене—жанға, жан-денеге байлаулы. Бірінің біреуінсіз күні қараң. Өзімізге мәлім:де- неміз сау болса, жанымыздың ісі де сау, жақсы болады, яғни ақылымыз түзу, сезіміміз дұрыс, қайратымыз берік болады. Егерде денеміз ауру болса: яки жұмыс қылып шаршаса, жанымыз да ауру, жанымыз да шаршайды, басқа ауру, мидың ауруы жан ісіне жаман әсер қылады. Нашар ауа басты айналдырып, қанды дұрыс жүргізбей, денеге әсер қылады да, жанға барып қол салады, яғни жанның ісі шабандайды, бұзылады, ой күнгірт тартады, сезім тоза бастайды, қайрат жосиды»,деп жазады .

Дене тәрбиесі жүйесі — әлеуметтік-экономикалық, заңдылық пен ғылыми әдістемелік, нормативтік бағдарлама негіздерінің жиынтығы және республикада дене тәрбиесі мәселесін үйлестіріп отыратын әрі басшылық ететін ұйымдар мен мекемелер. Дене тәрбиесі жүйесінің басты мақсаты — күш-қуаты мықты, жан-тәні сау, елімізді қорғауға әзір, шығармашылық жұмысқа құштар, жан-жақты дене тәрбиесі дайындығынан өткен адамдар тәрбиелеу. Бұл мақсат төмендегідей жалпы міндеттерге негізделеді:1.Білім беру міндеттері-қимылдыңептілігі мен дағдысын меңгеру және дене тәрбиесі көлемінде арнайы білім беру. 2. Сауықтыру міндеттері — дене тәрбиесі жаттығулары көмегімен денсаулықты күшейту. 3. Тәрбиелік міндеттер — адамгершілік-жігерлілік қасиеттерді қалыптастыруға, өнегелі, көркемдік танымдарды үйренуге негізделген.

Дене тәрбиесінің құралдары — дене шынықтыру жаттығулары, табиғаттың сауықтыру күштері және гигиеналық факторлар.

Дененің спорттық жаттығу процесінде, шұғылданушыларға қорытындысында жеке тұлғалық тұрақты сипатына айналатын адамгершілік, өнегелілік, ерік-жігер және психикалық сапаларын қалыптастыру бойынша елеулі әсер етеді. Бұл шұғылданушыларға оқу, еңбек, қоғамдық және басқада Отан а лдындағы әскери борыштарын өтеу сияқты қызмет түрлерінде, сол сияқты отбасы мен тұрмыста жоғарыда аталған сапаларын көрсетулеріне мүмкіндік жасайды. Мұндай сапаларға мыналар жатады: еңбек сүйгіштік, тәртіптілік өз еңбегінің нәтижелігіне деген жа- уапкершілік сезімі, күн режімімен өз қызметін жүйелі ұйымдастыруға ұмтылыс, батылдық және шешімділік, мақсатқа жетуге құштарлық, табандылық, шыдамдылық және өзін-өзі меңгере білу.

Дене мәдениеті жеке тұлғаның эстетикалық тәрбиесі үшін шексіз мүмкіндіктер береді. Адам денесінің қозғалыс қимылындағы бар сұлулықты ұғынуы және қабылдай білуге, оның салалары мен формаларын жетілдіруге, дене, адамгершілік, ерік-жігер және психикалық сапаларын дамытуға тәрбиелейді.

Әсіресе сыртқы ортаның әртүрлі жағдайларына психологиялық физиологиялық орнықтылығын қалыптастыруда ерекше маңызға ие: назар аудару, қабылдай білу, зердеде сақтау сияқты қабілеттерін орнықты көрсете білу, сол сияқты олардың уақыт жетімсіздігі, ақыл,ой шаршауы, жүйке-сезімдік

күштену, стресс жағдайына бейімделу және көңіл тоқтата білу, дене мәдениеті жұмыс қабілеттілігін оптимизациялау, жүйке-сезімдік және психологиялық-физиологиялық қажудың алдын-алып, сақтандыру үшін пайдаланылады; студенттердің оқу еңбегінің тиімділігін арттыру және одан әрі кәсіби еңбекке даярлау.

Дене тәрбиесінде саналы көзқарасты И. П. Павлов: «Адамның барлық іс-әрекеті дене тәрбие процесінде жоғары нерв қызметіне тәуелді болады», яғни ми және бұлшық еттер, буындардың қимыл- қозғалысы бір-бірімен тығыз байланыста. Ми қыртысынан түскен«бұйрық» арқылы дене мүшелері әртүрлі іс-әрекетті қимылдарды орындайды», — деп көрсеткен.

Сан түрлі ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелері арқылы ақыл, ой еңбегімен дене жүктемелері арасын да өзара тығыз байланыстылық бар екені ерте кезден дәлелденген. Дене жаттығулары тіршілік процестерін басқаруды қамтамасыздандыратын өзіне тән реттегішке айналады. Сондықтан, дене жаттығуларын тек көңіл көтеру және демалыс деп қарамай денсаулықты және жұмыс қабілеттілігін сақтаудың барынша маңызды құралы ретінде қарастыру қажет[3,25б].

Қозғалыс — адам ағзасының маңызды қызметі. Қаңқа бұлшық еттерінің саны арқасында адам орнынан қозғалады, жекелеген дене бөліктерін қозғалысқа келтіре алады. Ерекше тегіс, жұмыр, бұлшық ет түрінде бұлшық ет ұлпалары бар ішкі органдарыда тұрақты қозғалыста болады (ішектердің жиырылуы, артериалық қантамырларының тонусын сүйемелдеу, т. б.). Адамның барлық тіршілігінде қан тамырларындағы қанның қатынауын қамтамасыз етуде насос ретінде үзіліссіз қызмет атқаратын жүрек бұлшық еттерінің құрылысы күрделі.

Қозғалыс белсенділігі адамның эволюциялық дамуы кезінде, яғни онтогенез бен филогенезде ағзаның жекелеген органдары мен жүйелерінің морфологиялық дамуына елеулі әсер береді. Әрбір орган ағзада белгілі бір қызмет атқарады. Бұлшық ет қызметі бүтіндей ағзадағы әртүрлі органдар мен органдар жүйелері қызметтерінің өзара әрекеттестігін қамтамасыз етеді. Бұлар физиологияда оқытылады.

Адам физиологясының бөлімдерінің бірі, бұлшық ет қызметі барысында әртүрлі ағза жүйелеріндегі пайда болатын реакцияларды оқытып, зерттейтін жаттығулар мен спорт физиологиясы болып табылады. Көп қырлы тіршілік процесі, оның ішінде қозғалыс қызметінің қалай жүретінін білу, ұғыну үшін анатомияны, яғни ағза құрылысын білу керек.

. Денені үйлестікте жаттықтыру жоғары жүйке қызметінің бірқатар көрсеткіштерінің сақталуын, оның ішінде екінші белгілік жүйенің қызметі тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Күнделікті бұлшықет қозғалысының жеткілікті мөлшерінің болмауынан мидың және сезім жүйелерінің функциональдық жағдайында жағымсыз және елеулі өзгерістер орыналады. Бастағы мидың жоғары бөліктерінің қызметіндегі өзгерістерімен қатар жұмысқа жауап беретін ми қабығы асты пайда болатын, мысалы сезім

мүшелері (есіту, тепе-теңдік, дем) немесе өмірде маңызды функцияларының (тыныс алу, қан айналу, ас қорыту) деңгейі төмендейді. Осылардың салдарынан ағзаның жалпы қорғаныс күшінің төмендеуі, әртүрлі аурулардың пайда болу қауіптілігі байқалады [4,96б].

Бұл жағдайға ең төменгі тұрақсыз көңіл-күйінің артуы, өзін-өзі ұстау қабілетінің төмендеуі, шыдамсыздық, ұйқының бұзылуы, ұзақ еңбекке немесе дененің күштенуіне қабілеттілігінің жоғалуы тән.Бұл белгілердің барлығы әртүрлі дәрежеде көрінуімүмкін.Сондықтанда жоғарыда айтылған мүмкіндіктер оның тиімді шешімдерін қарастырады.

Әдебиеттер

Оразбекова К.А. Ұлттық психология мен халық тәрбиесі болашақтың бастауы хақында. — Алматы: Дәуір, 2000. 32б.
Лесгафт П. Ф. Собранные педагогические сочинения. Т.2 — М.,1962. 63б
Әбділлаев Ә. К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі: II-III-IV бөлімдер. Жоғары оқуорындарының дене шынықтыру және спорт мамандықтары студенттеріне арналған оқу құралы. Түркістан, Тұран баспаханасы, 2007 ж. 25б.
Тайжанов С. Дене мүмкіндіктерін тәрбиелеу. — Алматы: Мектеп, 2004, 96 б.

ӘОЖ 331,54:159,9

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Шегенбаев С.А.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Құрбанбекова З.М.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Шегенбаев Н.Б. – философия докторы (PhD),ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Бұл мақалада психологиялық процестерді дене шынықтыру арқылы дамытудың әдістемесі қарастырылған.

Summary

In this article,a methodology for developing psychological processes through physical culture is considered.

Психика адамның іс-әрекеттерінде, айтылған ойының мазмұнында, қимылдарында сырттай көрініс табатын немесе ойының, ниетінің, мазасызданuуының қозғалысы ретінде іштей жүретін рухани әлемін құрайды. Дене тәрбиесі — дені сау, дене бітімі және рухани жағынан жетілген, моральдық жағынан табанды жеткіншек ұрпақты қалыптастыруға, адамның денсаулығын нығайтуға, жұмыс қабілетін арттыруға, шығармашылық ғұмырлылығы мен өмірін ұзартуға бағытталған педагогикалық процесс. Кез-келген әдістемелік жиынтық ұғымдары денетәрбиесінде өзіндік орын алады. Көптеген дене тәрбиесі әдістері психологиялық процестер әдістемесінде біржақты шешімдерді қабылдап,оның әдістемелік тиімділігін анықтайды.

Дене тәрбиесінің тәжірибесі қаншама көп болғанымен, оның бәрі жан-жақты пайдаланыла бермейді. Сондықтан олардың сипаттамаларын білу, біздің

дұрыс бағыт алуымызға, әр түрлі міндеттерді орындауға тиімді әдістерді таңдауымызға көмектеседі. Әр түрлі жаттығулар тобымен әрқилы жағдайда, белгілі бір міндеттер орындау үшін қолданылатын дене тәрбиесі жаттығуларының тәсілін әдіс дейміз. Әрбір әдіс өзінің құрамына кіретін әдістемелік әдістердің көмегімен жүзеге асырылады. Мысалы, көрсету әдісінің орындалу тәсілдері: жаттығуларды айна тәсілімен көрсету, керекті қарқында немесе баяу қарқында көрсету, т. б. Нақтылы үйрету міндетіне сәйкес іске асыратын әдіс жолын әдістемелік әдіс дейміз. Әдістемелік тәсілдер көп. Олардың бірі ескіріп, жоғалып жатса, екіншісі өзгеріп, ал келесі біреулері мұғалімнің ізденісімен өмірге келіп жатады.

Әдістеме деп дене тәрбиесі процесінде белгілі бір нәтижеге жету жолына бағытталған амалдар мен әдістер жүйесін айтады. Дене белсенділігі адамды үйлестірудің, оның дене дамуының, денсаулығын нығайтудың, қозғалыс қабілеттері мен дағдыларын меңгертудің, осыларға сай қажеттілікті қанағаттандырудың факторы болып табылады.

Дене тәрбиесі білімінің негізгі мақсатын анықтау үшін белсенді жұмыс атқарылу, оны қозғалыс сапаларының дамуы, енді біреулері білім міндеттерін шешу құралы деп анықтайды. Үшіншілері, оқушыларды спорттың бір түрімен дамыту және сауықтыру деп ұсынса, төртіншілері, «еңбасты мақсат—бұлсауықтыру»деп таныды. Ақырында, авторлардың бірқатары басты мақсаты жеке тұлғаның жан-жақты дамуын физикалық жетілдіру үдерісімен бірлестіруден деп есептейді[1,32б].

Денетәрбиесі—тәрбие жүйесінің негізгі бір саласы. Дене тәрбиесі адамның денсаулығын нығайтып, күш-жігерін, ақыл-ойын арттырды. Дене тәрбиесі ертеде Грецияда, Римде едәуір дамыған. Сол кезде Францияда Ф. Рабле, М.Монтель дене тәрбиесін ақыл-ой, біліммен бірге қарау керек екенін насихаттады. Чехтың ұлы педагогы Я. А. Коменский «Ұлы дидактика», «Ана мектебі» деген еңбектерінде балалар гигиенасы, денсаулығы, тамақ режимі мәселелеріне, ойындары мен дене шынықтыру жаттығуларына ерекше мән беріп, дене тәрбиесі балалардың жас кезінен-ақ басталуы қажет екенін дәлелдеп, оны педагогикалық процестің аса маңызды бөлігі деп қарады. Орыстың алдыңғы қатарлы педагогтары мен қоғам қайраткерлері В.Г.Чернышевский, Н. А. Добролюбов, В. Г. Белинский балалардың дене тәрбиесіне үлкен мән берген. Ұлы педагог К.Д.Ушинский дене тәрбиесін еңбекпен байланыстыра қарады. Ол адамның ақыл-ойымен көзқарасының, күш- жігерінің қалыптасып дамуына еңбектің маңызын атап көрсеткен. Орыстың атақты анатом.-педагогы П.Ф.Лесгафт дене тәрбиесінің жаңа жүйесін құрды. Ол балалардың түйсігі мен ойлау қабілетін дамытуда дене тәрбиесінің зор маңызы бар деп көрсетті[2,63б]. XIX-XX ғасырларда көптеген елде спорт түрлері дене тәрбиесі ретінде кеңінен өріс алып дамыды. Дене тәрбиесінің негізгі саласы — гимнастика, спорт және туризм. Бұлар сабақ ретінде және мектептен тыс жұмыс ретінде де жүргізіледі.

М. Жұмабаев дене тәрбиесінің адам психологиясымен байланы- сын

көрсете отырып, ғылыми тұжырым жасаған. Ол: «Дене—жанға, жан-денеге байлаулы. Бірінің біреуінсіз күні қараң. Өзімізге мәлім:де- неміз сау болса, жанымыздың ісі де сау, жақсы болады, яғни ақылымыз түзу, сезіміміз дұрыс, қайратымыз берік болады. Егерде денеміз ауру болса: яки жұмыс қылып шаршаса, жанымыз да ауру, жанымыз да шаршайды, басқа ауру, мидың ауруы жан ісіне жаман әсер қылады. Нашар ауа басты айналдырып, қанды дұрыс жүргізбей, денеге әсер қылады да, жанға барып қол салады, яғни жанның ісі шабандайды, бұзылады, ой күнгірт тартады, сезім тоза бастайды, қайрат жосиды»,деп жазады .

Дене тәрбиесі жүйесі — әлеуметтік-экономикалық, заңдылық пен ғылыми әдістемелік, нормативтік бағдарлама негіздерінің жиынтығы және республикада дене тәрбиесі мәселесін үйлестіріп отыратын әрі басшылық ететін ұйымдар мен мекемелер. Дене тәрбиесі жүйесінің басты мақсаты — күш-қуаты мықты, жан-тәні сау, елімізді қорғауға әзір, шығармашылық жұмысқа құштар, жан-жақты дене тәрбиесі дайындығынан өткен адамдар тәрбиелеу. Бұл мақсат төмендегідей жалпы міндеттерге негізделеді:1.Білім беру міндеттері-қимылдың ептілігі мен дағдысын меңгеру және дене тәрбиесі көлемінде арнайы білім беру. 2. Сауықтыру міндеттері — дене тәрбиесі жаттығулары көмегімен денсаулықты күшейту. 3. Тәрбиелік міндеттер — адамгершілік-жігерлілік қасиеттерді қалыптастыруға, өнегелі, көркемдік танымдарды үйренуге негізделген.

Дене тәрбиесінің құралдары — дене шынықтыру жаттығулары, табиғаттың сауықтыру күштері және гигиеналық факторлар.

Дененің спорттық жаттығу процесінде, шұғылданушыларға қорытындысында жеке тұлғалық тұрақты сипатына айналатын адамгершілік, өнегелілік, ерік-жігер және психикалық сапаларын қалыптастыру бойынша елеулі әсер етеді. Бұл шұғылданушыларға оқу, еңбек, қоғамдық және басқада Отан а лдындағы әскери борыштарын өтеу сияқты қызмет түрлерінде, сол сияқты отбасы мен тұрмыста жоғарыда аталған сапаларын көрсетулеріне мүмкіндік жасайды. Мұндай сапаларға мыналар жатады: еңбек сүйгіштік, тәртіптілік өз еңбегінің нәтижелігіне деген жа- уапкершілік сезімі, күн режімімен өз қызметін жүйелі ұйымдастыруға ұмтылыс, батылдық және шешімділік, мақсатқа жетуге құштарлық, табандылық, шыдамдылық және өзін-өзі меңгере білу.

Дене мәдениеті жеке тұлғаның эстетикалық тәрбиесі үшін шексіз мүмкіндіктер береді. Адам денесінің қозғалыс қимылындағы бар сұлулықты ұғынуы және қабылдай білуге, оның салалары мен формаларын жетілдіруге, дене, адамгершілік, ерік-жігер және психикалық сапаларын дамытуға тәрбиелейді.

Әсіресе сыртқы ортаның әртүрлі жағдайларына психологиялық физиологиялық орнықтылығын қалыптастыруда ерекше маңызға ие: назар аудару, қабылдай білу, зердеде сақтау сияқты қабілеттерін орнықты көрсете білу, сол сияқты олардың уақыт жетімсіздігі, ақыл,ой шаршауы, жүйке-сезімдік күштену, стресс жағдайына бейімделу және көңіл тоқтата білу, дене мәдениеті

жұмыс қабілеттілігін оптимизациялау, жүйке-сезімдік және психологиялық-физиологиялық қажудың алдын-алып, сақтандыру үшін пайдаланылады; студенттердің оқу еңбегінің тиімділігін арттыру және одан әрі кәсіби еңбекке даярлау.

Дене тәрбиесінде саналы көзқарасты И. П. Павлов: «Адамның барлық іс-әрекеті дене тәрбие процесінде жоғары нерв қызметіне тәуелді болады», яғни ми және бұлшық еттер, буындардың қимыл- қозғалысы бір-бірімен тығыз байланыста. Ми қыртысынан түскен«бұйрық» арқылы дене мүшелері әртүрлі іс-әрекетті қимылдарды орындайды», — деп көрсеткен.

Сан түрлі ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелері арқылы ақыл, ой еңбегімен дене жүктемелері арасын да өзара тығыз байланыстылық бар екені ерте кезден дәлелденген. Дене жаттығулары тіршілік процестерін басқаруды қамтамасыздандыратын өзіне тән реттегішке айналады. Сондықтан, дене жаттығуларын тек көңіл көтеру және демалыс деп қарамай денсаулықты және жұмыс қабілеттілігін сақтаудың барынша маңызды құралы ретінде қарастыру қажет[3,25б].

Қозғалыс — адам ағзасының маңызды қызметі. Қаңқа бұлшық еттерінің саны арқасында адам орнынан қозғалады, жекелеген дене бөліктерін қозғалысқа келтіре алады. Ерекше тегіс, жұмыр, бұлшық ет түрінде бұлшық ет ұлпалары бар ішкі органдарыда тұрақты қозғалыста болады (ішектердің жиырылуы, артериалық қантамырларының тонусын сүйемелдеу, т. б.). Адамның барлық тіршілігінде қан тамырларындағы қанның қатынауын қамтамасыз етуде насос ретінде үзіліссіз қызмет атқаратын жүрек бұлшық еттерінің құрылысы күрделі.

Қозғалыс белсенділігі адамның эволюциялық дамуы кезінде, яғни онтогенез бен филогенезде ағзаның жекелеген органдары мен жүйелерінің морфологиялық дамуына елеулі әсер береді. Әрбір орган ағзада белгілі бір қызмет атқарады. Бұлшық ет қызметі бүтіндей ағзадағы әртүрлі органдар мен органдар жүйелері қызметтерінің өзара әрекеттестігін қамтамасыз етеді. Бұлар физиологияда оқытылады.

Адам физиологясының бөлімдерінің бірі, бұлшық ет қызметі барысында әртүрлі ағза жүйелеріндегі пайда болатын реакцияларды оқытып, зерттейтін жаттығулар мен спорт физиологиясы болып табылады. Көп қырлы тіршілік процесі, оның ішінде қозғалыс қызметінің қалай жүретінін білу, ұғыну үшін анатомияны, яғни ағза құрылысын білу керек.

. Денені үйлестікте жаттықтыру жоғары жүйке қызметінің бірқатар көрсеткіштерінің сақталуын, оның ішінде екінші белгілік жүйенің қызметі тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Күнделікті бұлшықет қозғалысының жеткілікті мөлшерінің болмауынан мидың және сезім жүйелерінің функциональдық жағдайында жағымсыз және елеулі өзгерістер орыналады. Бастағы мидың жоғары бөліктерінің қызметіндегі өзгерістерімен қатар жұмысқа жауап беретін ми қабығы асты пайда болатын, мысалы сезім мүшелері (есіту, тепе-теңдік, дем) немесе өмірде маңызды функцияларының

(тыныс алу, қан айналу, ас қорыту) деңгейі төмендейді. Осылардың салдарынан ағзаның жалпы қорғаныс күшінің төмендеуі, әртүрлі аурулардың пайда болу қауіптілігі байқалады [4,96б].

Бұл жағдайға ең төменгі тұрақсыз көңіл-күйінің артуы, өзін-өзі ұстау қабілетінің төмендеуі, шыдамсыздық, ұйқының бұзылуы, ұзақ еңбекке немесе дененің күштенуіне қабілеттілігінің жоғалуы тән.Бұл белгілердің барлығы әртүрлі дәрежеде көрінуімүмкін.Сондықтанда жоғарыда айтылған мүмкіндіктер оның тиімді шешімдерін қарастырады.

Әдебиеттер

Оразбекова К.А. Ұлттық психология мен халық тәрбиесі болашақтың бастауы хақында. — Алматы: Дәуір, 2000. 32б.
Лесгафт П. Ф. Собранные педагогические сочинения. Т.2 — М.,1962. 63б
Әбділлаев Ә. К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі: II-III-IV бөлімдер. Жоғары оқуорындарының дене шынықтыру және спорт мамандықтары студенттеріне арналған оқу құралы. Түркістан, Тұран баспаханасы, 2007 ж. 25б.
Тайжанов С. Дене мүмкіндіктерін тәрбиелеу. — Алматы: Мектеп, 2004, 96 б.

ӘОЖ 796.4

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ОЙЫННЫҢ ӘСЕРІ

Шегенбаев Н.Б. – философия докторы (PhD),ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Байдосова А.А.- магистр аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Жақсылық А.Қ.-магистрант ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Статья посвящена некоторым вопросам закономерности совершенствования организма человека под воздействием физической тренировки. Выявлены факторы, влияющие на уровень функциональной подготовленности (выносливости) человека. На основание полученного анализа сделан вывод, что чем ниже интенсивность человека, что чем ниже должна быть интенсивность (абсолютная и относительная) тренировочной нагрузки.

Summary

This article focuses on some of the patterns of perfection of the human body under the influence of physical exercise. The lower the level of functional training (endurance) man, the lower should be intensity (absolute and relative), the training load. The phenomenon appears naibolee zametno in those kinds of muscle activity, the implementation of which cvyazano c ovladeniem and covershenctvovaniem. Complicated movements.

Дене тәрбиесі оқу– тәрбие ісінің бөлігі болғандықтан оқушыларды өмірге даярлаумен қоғамдық– пайдалы жұмысқа даярлайды оның маңызы өте зор. Мектептегі дене тәрбиесі жұмысы оқушының ұйымшылдығын, өздігнен атқаруын және алдыңғы қатарда болуын қажет етеді. Сондықтан оқушылардың бойында ұйымдастырушылық дағдысының дамуына, екпінді және тапқыр болуына көп әсерін тигізеді[1,63б].

Мектептегі оқушылырдың дене тәрбиесіндегі негізгі міндеттері мыналар:
- Денсаулықты нығайтып, дұрыс физикалық дамуға ат салысу және оқушылырдышынықтыру бұл міндет мектептегі дене тәрбиесімен спортқа байланысты жұмыстың ең басты және маңыздысы болып табылады, сондықтан ол әрбір мұғалімнің назарында болып бүкіл педагогикалық ұжымның ат салысқаны қажет етеді. М.И.Калинин бойынша тіл ғылымдар мен математикадан кейін маңызды пәндердің бірі денешынықтыру болып табылады. Егер тілді сауатты және математиканы жақсы білетін адам өзінің физикалық дұрыс дамуына байланысты жинақтаған білімнің жемісін жей алмаса ол қандай бақыт болмақ?
- Оқушыларға дене тәрбиесі мен спорт саласында арнаулы білім беру және гигеналық білім мен дағдыларды қалыптастыру бұл міндеттің негізі мынада: балалар қоғам, жанұя және мектептің көмегімен баланың денсаулығын нығайту үшін арнаулы гигеналық талаптарды білу және орындау, сонымен қатар жаттығулардың пайдасымен таныстыру болып табылады.
- Оқушылардың қимыл қозғалыс дағдылармен машықтарын жетілдіру және қалыптастыру жаңа қозғалыс түрлерімен қимыл әрекеттерін үйрету[2,34б].
Бұл міндет арқылы балалар жан-жақты дамып еңбекке дайындалуымен қамтамасыз етеді. Мұғалімнің міндеті барлық оқушылар жүйелі түрде жаттығуларды жасау керек. Егер бала спортқа байланысты барлық жаңалықтарды біліп, рекордтың сандық мәндерін, рекордсмендердің аттарын біліп, бірақ өзі спортпен шұғылданбаса мұндай қызығушылықтың пайдасы шамалы және мұны зиянға теңестіру керек[3,26б].
- Жасқа байланысты негізгі іс-әректеттің санасын дамыту. Негізгі іс-әрекет, қозғалысқа жылдамдық, күш және төзімділік жатады. Бұл қаблеттердің әрбір адам үшін маңызы зор.
- Достық, ұжымдық және мәдениеттілік машықтарын тәрбиелеу. Бұл іс-әрекет арқылы сабақ барысында бір-біріне көмектесу арқылы оқушылардың негізгі қасиеттерін дамыту жүзеге асырылады.
- Дене тәрбиесі ішінде ойын ерекше орын алады. Оның келтіретін пайдасы да өте зор. Дұрыс басшылықпен жүргізілген ойындар арқылы баланы жан-жақты дамытуда ғажайып жетістіктерге жетеді[4,38б].

Ойын балалар үшін қызықтығы ғана әрекет емес, ол білім мен әдет дағдыларды игеруге мүмкіндік бererлік тамаша тәсіл. Ойын арқылы жалқау баладан іскер, олақ баладан шебер, менменшіл баладан коллектившіл, белсенді бала тәрбиелеуге болады.

Педагогикалық процесте ойын оқу тәрбие құралы ретінде де пайдаланылады. Мұғалім ойын кезінде әр бір баланың мінез құлқын, шығармашылық ұйымдастырғыш қаблеттерін байқайды, балалар коллективтің тұрмыс тіршілігін ұйымдастырады. Бүгінгі заманымыздағы күрделі мәселенің бірі– адамның қимылдау мөлшерінің азаюы гиподиномия деген аптасына үш рет жүргізілетін денешынықтыру сабақтары, қимыл-қозғалыс әрекеттерін мұқтаждығының тек 16,5% ғана қанағатандыра алады екен. Ендеше, бұдан

денешынықтырудың қаншалықты қажет екенінің айқын біле аламыз. Қимылды ойындар адамға тән қимылдарға негізделген. Олар: жүру, жүгіру, секіру, лақтырып, қағып алып, еңбектеу, күресу заттармен жаттығу жасау. Ойындар бала өмірінде басқа әрекет түрлерімен қатар жүргізіліп отырады. Оны мұғалім өзіне таптырмайтын көмекші ретінде қолданады. Сондықтан оқытушы өзі білетін, керекті ойындардың қорын күнделікті толтырып отыру керек. Ойынды таңдағанда мына жағдайларды ескерген жөн.

1. Жас ерекшіліктері.
2. Өткізетін орны.
3. Ойнаушылырдың саны.
4. Қолданылатын құралдар.

Ойынды түсіндірген де мұғалім барлық балалар көрсететіндей жерде тұрып, әуелі жұмбақ, тақпақ айтады. Ал ережелеріне келгенде, кей жерлерінде балаларды қатыстырады. Ойындардың қызықты өтуі ойын жүргізушіге байланысты. Сондықтан оларды дұрыс тандау, ойын шартарының бірі. Жас баланың дене және психикалық жағынан дамып, жетілуінде сынның маңызы орасан зор. Атақты педагог А.Макаренко: “Үлкендердің қайраткерлігі, жұмысы, қызметі қандай маңызды болса, балалардың ойынында сондай маңызды. Ойында бала қандай болса, өскен кезде жұмыста да көбінесе сондай болады. Сондықтан болашақ қайраткер ең алдымен ойын арқылы тәрбие алады”, - дейді Н.К.Крупская да ойынның өсіп келе жатқан организм үшін қажет екенін айта отырып, ойын баланың қызығарлық, тапқырлық, сезімталдық, ұстамдылық, бағдарлағыштық, аңғарымпаздық қасиеттерін дамытады деп көрсетеді. Сондықтан да ойын сабақтарын өткізгенде бала организмінің белсенді іс-әрекетке деген қажетін қанағаттандыру, әр түрлі бұлшықеттерін жетілдіру, қиялдай, елестете білушілік, тапқырлық, аңғарымпаздық қабілетін дамыту, ережелерді бұлжытпай орындап, өз әрекетін өзгелердің әрекетімен үйлестіре білу шеберліктерін, ептілік, батылдық, сенімділік дағдыларын т.б. қалыптастыру көзделді.

Адам өмірге келген күннен бастап үнемі қимыл-қозғалыстар жасау арқылы өсіп, жетіледі. Қимыл-қозғалыс арқылы айналасын көріп, естіп, сезіп біледі. Ақылы молығып, білімі артады. Төменгі сынып оқушылары орталық жүйке жүйесі немесе қимыл қозғалыстар жасау ерекшеліктеріне қарай үш топқа бөлінеді:

1) Көп қимыл-қозғалыста болатын балалар.
2) Орташа қимыл-қозғалыста болатын балалар.
3) Қимыл-қозғалысы онша жетіле қоймаған, яғни аз қимылдайтын балалар.

7-10 жас аралығындағы балалар ұйқыдан басқа уақытта үнемі қозғалыста болады. Ал тәулік ішіндегі белгілі бір уақытта олар аса белсенді қимыл әрекеттер жасайды. Ол мына уақыттар:

1) таңертеңгі сағат 7 мен 8-дің арасы;
2) түскі сағат12 мен 14-тің арасы;
3) түстен кейінгі сағат 15 пен 16-ның арасы;

4) кешкі сағат 20 мен 21-дің арасы.

Осы көрсетілген уақыттарда баланың табиғи қимыл-қозғалыс жасау мүмкіндігі мол болады. Сондықтан, әр оқушы осы ерекше жағдайды жақсы біліп, күнделікті сабаққа дайындалу, ойнау спортпен айналысу уақыттарын дұрыс жоспарлауы керек. Сонда оның ақыл-ой мен қимыл-қозғалыс жасау қабілеттері бірдей деңгейде дамып жетіледі.

Мектептегі оқу кезінде қимыл-қозғалыстың аз болуы денсаулыққа зиянын тигізбейді. Бұл уақытта оның есту, көру қабілеттері артатын болады.

7-10 жас аралығындағы ұлдар мен қыздар жасайтын қимыл-қозғалыстардың саны да сапасы да өзгеше болады. Мысалы, ұлдар өз беттерімен көп қимылдап ұйымдасқан түрде жаттығу жасауға барғысы келмейді. Ал қыздар керісінше өз беттерімен қимыл-әрекеттержасағаннан гөрі дене шынықтыру жаттығуларын ұйымдасқан түрде орындағанды ұнатады. Сондықтан төменгі сыныптарда ұйымдасқан түрде орындалатын жаттығулармен көп щұғылданған қыздарға жоғарғы сыныптарда спортпен айналысу оңайға түседі[5,4б].

Егер10 жасқа дейінгі оқушы өз шама шарқын жақсы біліп, өзіне лайықты қимыл-қозғалыстарды уақытында орындап дағдыланса, жоғарғы сыныптарда дене жаттығуларын мейлінше көп орындау, спорт түрлерімен шұғылдану әрекеттері тұрақты әдетке айналады. Бұл оқушының күш-қайраты мол, ақылды азамат болып шығуына зор пайдасын тигізеді. Ден тәрбиесі құралдарының құрамында негізінен қосалқы элементтер болуы қажет. Сондықтан ашық алаңда немесе жабық орында пайдаланылатын оқу материалдары нақтылы мақсаттарды жүзеге асыру есебімен жасалуы керек. Бұл негізінен мына мәселелерге қатысты: мүсіннің өсіп дамуына жоспарлы ықпал ету, әртүрлі жаттығу түрлерінен жүріспен, жүгіріспен, секірумен байланыстыра отырып, шыдамдылық көрсеткішін жаңарту. Ойындар ойната отырып орындалатын қимыл әрекет, спорт және эстафеталық ойындарға жіктеліп топтастырылған. Бұларды сабақтан тыс уақытта, үзіліс кездерімен бой жазу минутарында лайық пайдалану тәрбиешінің шеберлігіне байланысты. Кейбір ойын түрлерін балалар өз беттерімен үлкендердің тікелей бақылауысыз–ақ ойнауына болады. Жалпылай ойын әдістеп дене тәрбиесі үрдесінде спорттық және қозғалмалы ойындарды айтамыз. Ойын әдісінің мынадай өзіндік ерекшіліетерімен белгілері бар:

1. Белгілі бір мақсатқа жету үшін ойынның жоспары және тәртібі арқылы ойнаушыларды ұйымдастыру.
2. Ойын әрекеттерінде бәскелестік, жеңіске деген таласпен эмоциалдық сезім.
3. Ойын барысында өз бетімен қимыл әрекетке шешім қабылдау.
4. Қимыл әрекеттердің алуан түрлігі, олардың ойын барысында, әртүрлі жаттығуларда кенеттен пайда болады.
5. Ойын барысындағы ойынға қатысушылардың әр-түрлі қарым-қатынастары. Ойын әдісінің көмегімен дене қуаты қасиеттерін мысалы, күш, төзімділік. шапшандылық, ептілікті комплексті түрде дамыту және бұрын үйренген қимылдарда жетілдіру және оқушылардың өзіндік қасиеттерін тәрбиелеуі

атап айтсақ, батылдық тапқырлық, ұйымдастырушылық, өз бетімен шешім қабылдаушылық сияқты тағы басқа да көптеген мақсаттарды жүзеге асыруға болады. Төменгі сынып оқушыларын оқыту, тәрбиелеуде және дамуында нәтижеге жету үшін аталған үрдістер олардың жалпы және индивидуалдық ерекшіліктерін ескерумен ұйымдастыруы қажет. Сонымен қатар, жаттығуларды ойын әдісімен жүргізу. Оқушыларды қызықтырып, жақсы әсер қалдырады, бірегейліктен құтқарады. Бірақ бұл әдістің кемшілігі де бар, ол күш түсірудің мөлшерін дәл біле алмайтындығымызда. Оқыту үрдесін меңгеру барысында мұғалімдерден гөрі денешынықтыру пәнінің мұғаліміне ойынды қолдануда көптеген оңайшылықтар бар. Өйткені, дене шынықтыру сабағының негізгі мемелекеттік стандарт бойынша игеру материалдары ойын ретінде өтіледі. Әр бір мұғалімнің басшылығымен болатын ойын түрі төменгі сыныптан бастап, қатарластар арасында ойынға айналуы керек, тек сонда ғана, мұғалім алдына қойған негізгі мақсатын жүзеге асырмақ. Бірігіп ойналатын ойын алдымен бірігіп оған дайындалуымен басталады. Сонымен қатар, ойынға үйренуі үшін кез-келген жеңіл әдіс-тәсіл қолданылады.

Мысалы, мұғалім бір ойында қате орындайды, бірақ ойынның қателігі оқушыларға жарияланбайды, ал олар болса сол қатені тауып, біліп көрсетуі керек. Ойын тек ойын болғаны үшін ғана емес, ол мұғаліммен оқушының өзара араласуы үшін маңызды болуы керек. Бұл мақсатта қозғалмалы ойындардың маңызы зор. Сонымен қатар төменгі сыныптардың оқушылардың бойында қандай да бір денені шынықтыру дағысын
қалыптастыру үшін ұлттық ойындардың да маңызы өте зор.

Мұнда тек қана қазақтың ұлттық ойындары ғана емес, әрбір ұлттың ойындарын атап өткен жөн болмақ. Мұғалім оқыту үрдісінде, ойынды бастамас бұрын оны біреудің негізгі принциптері мен танысып алған жөн. Ойынға үйрету әдістемесі ретінде қысқа да нұсқа мынадай әдістемені қолдануға болады: оқыту, ойын, жүзеге асыру.

Игерудің толық нұсқасын қолданатын болсақ, көптеген деңгейлерді атауға болады. Бірақ, толық игерген деңгейлер көп болса істелеген жұмыстың нәтижесі нақты, дұрыс мөлтіксіз дәл болатындығын ұмытпаған жөн. Сондықтан ойынның негізгі оқу материалын игерту барысында басты мақсат нәтижелік екендігін ұмытпаған жөн. Мысалы, кез- келген сабақтың бастамасы сыныпта тәртіп орнату, біз алдын ала сабақты жоғарғы игеру деңгейін бастаймыз деп жоспарлап, тәртіпке мән бермей бастап кетсек онда ешқандай нәтиже болмақ емес.

Өйткені, сыныпта да денешынықтыру сабағының алдында бақылау жұмысы болса, бүкіл сабақ үстінде олар қалай жаздым деген сұрақ туып, әр оқушы басқа сыныптасынан қалай жазғандығын сұрап назары өткенге бөліне бермек, сондықтан мұндай жағдай болса ең бірінші деңгейге қайта оралуы қажеттігі туады. Бірақ мұғалімнің бұл жағдайды тез байқап, өткен сабақты ұмытатындай шаралар қолданса, жылдам тәртіп орнатып жоғарғы деңгейгі көшуіне болады. Егер осындай әдіс нәтиже беретін болса, оқушылардың

әдет дағдысын жетілдіріп, толығады және сабаққа деген әр оқушының қызығушылығы арта бермек.

Әдебиеттер

1. «Білім– Образование» ғылыми-педагогикалық журналы. №1-6, 2008
2. Б.А.Тұрғынбаева. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе// Алматы. 2015. - 174 б.
3. «Ғасыр мектебі» // 2009. №5. – С. 26-29.
4. Қазақстан Республикасының12 жылдық білім беру тұжырымдамасы. Астана, 2007.
5. К.Құдайбергенова. Құзырлылық– тұлға дамуының сапалық критериі // 2008. – Б.

УДК 327(4/5)

ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИЧЕСКИХ МАКРОПРОЦЕССОВ

Марина Г.А.
ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада күрделі адам жүйелерінің пайда болуының, одан әрі өзгеруінің және кейде өлімінің негізгі заңдылықтарын әр түрлі түсіндіретін заманауи теориялар қарастырылған.

Summary

The article discusses modern theories that explain the basic laws of the emergence, further change, and sometimes death of complex human systems in different ways.

В советской науке исторический процесс представлялся в форме линейного однонаправленного развития общественно-экономических формаций. В годы перестройки возобладало мнение о том, что формационная теория должна быть заменена теорией цивилизаций. Впоследствии распространилось компромиссное мнение о необходимости «синтеза» между этими двумя подходами. Между тем, в настоящее время в социальных науках и истории существуют не две, но четыре группы теорий, которые по-разному объясняют основные законы возникновения, дальнейшего изменения, а иногда гибели сложных человеческих систем. Кроме различных однолинейных теорий (марксизм, неоэволюционизм, теории модернизации и др.) и цивилизационного подхода, существуют многолинейные теории, согласно которым существует несколько возможных вариантов социальной эволюции, а также мир-системный подход, моделирующий циклы экономического, социального и культурного роста, упадка различных центров и периферии.

В последние десятилетия в мировой науке много пишут о необходимости «синтеза» стадиальных и цивилизационных подходов. Но то, как это предлагают сделать вчерашние ортодоксальные марксисты, принципиально невозможно. В то же время уже несколько десятилетий существует мощное теоретическое направление - мир-системный подход, в рамках которого методологический синтез между стадиалистским видением истории и видением

истории как совокупности различных крупных локальных систем уже реально осуществился.

Поскольку в мировой науке имеются хорошие обзоры мир-системного подхода, нет смысла подробно пересказывать содержание концепции в настоящей работе[1]. Необходимо отметить только наиболее важные положения и новые данные.

У истоков мир-системного подхода стоял французский историк Ф. Бродель. В его трехтомнике посвященному генезису капиталистической цивилизации идет речь о взаимосвязывающей все общества «мир-экономике». У нее имеется свой центр (со своим «сверхгородом»; в XIV в. им была Венеция, позднее центр переместился во Фландрию и Англию, оттуда в XX столетии за океан в Нью-Йорк), второстепенные, но развитые общества, окраинная периферия. Торговые коммуникации связывают разные регионы и культуры в единое макроэкономическое пространство[2].

Эти идеи были развиты И. Валлерстайном[3]. Главной единицей развития Валлерстайн избирает не «национальное государство», а социальную систему. Системы имеют определенную логику функционирования и развития. Они основаны на определенном «способе производства». И. Валлерстайн понимает термин «способ производства» как особую форму организации трудового процесса, в рамках которой посредством какого-либо разделения труда осуществляется воспроизводство системы в целом. Главным критерием классификации (и одновременно периодизации) способов производства у Валлерстайна выступает способ распределения. В этом он следует идеям К. Поланьи. Соответственно выделяются три способа производства и три типа социальных систем: 1) реципроктно-линиджные минисистемы, основанные на отношениях взаимообмена, 2) редистрибутивные мир-империи (в сущности, это и есть «цивилизации» А.Тойнби), 3) капиталистическая миросистема (мир-экономика), основанная на товарно-денежных отношениях[4]. Это стадиальная составляющая мир-системной теории.

«Мир-империи» существуют за счет дани и налогов с провинций и захваченных колоний, т.е. за счет ресурсов, перераспределяемых бюрократическим правительством. Отличительным признаком мир-империй является административная централизация, доминирование политики над экономикой. Мир-империи могут трансформироваться в «мир-экономики». Большинство мир-экономик оказались непрочными и погибли. Единственная выжившая мир-экономика, это капиталистическая. Она сформировалась в Европе в XVI-XVII вв., превратилась в гегемона мирового развития (капиталистическую мир-систему), подчинив все другие социальные системы.

Капиталистическая мир-система состоит из «ядра» (наиболее высокоразвитые страны Запада), «полупериферии» (в XX в. страны социализма) и «периферии» (страны третьего мира). Она основана на неэквивалентном разделении труда и эксплуатации между ядром и периферией. Полупериферия подвижна, она выполняет амортизационные функции и нередко является источником

различных иннованционных изменений. На динамику экономических процессов в современной мир-системе накладывают геополитические процессы, экономические тренды и циклы (например, циклы Кондратьева и др.) разной протяженности[5].

Один из ключевых вопросов мир-системной теории заключается в том, сколько мир-систем существовало на протяжении человеческой истории. Согласно Валлерстайну подлинной мир-системой является только мир-система капитализма в течение последних нескольких сот лет. Однако не все принимают его точку зрения. В 1989 г. Ж. Абу-Луход выпустила книгу До европейской гегемонии, в которой была сформулирована гипотеза о первой мир-системе, возникшей еще в XIII в. Эта система состояла из пяти независимых «ядер»: 1) Западной Европы; 2) Арабского мира; 3) зоны Индийского океана; 4) Китая и Великой степи, объединенной монголами в единое макрополитическое пространство. Значимость этой работы заключается в том, что Абу-Луход первой обосновала единство мира до эпохи гегемона капитализма[6]. Она также попыталась выделить характерные черты досовременной мир-системы, отличающие ее от капиталистической мир-системы[7]. Впоследствии исторический аспект был значительно усилен в работах А. Г. Франка[8], К. Чейз-Данна и Т. Холла[9].

А.Г. Франк и его сторонники полагают, что мировая система («Мир-Система») всего одна, и возраст ее насчитывает не 500, а 5000 лет. За точку отсчета он берет момент возникновения первичных цивилизаций. Франк уделяет большое внимание выявлению связей между периодами роста - упадка мировых систем и экономическими циклами Кондратьева. Для доиндустриальной эпохи, вполне логично полагает он, характерный период этих циклов был более длинным – от 200 до 500 лет. Франк и Гиллс выделяют также четыре больших цикла: доклассический (1700 – 100/50 гг. до н.э.), классический (100/50 гг. до н.э. – 200-500 г. н.э.), средневековый (200-500 – 1450/1500) и современный (с XVI в.). Внутри каждого из циклов выделены кондратьевские фазы подьема (А) и спада (В). Так, например, в рамках средневекового цикла выделены два самостоятельных субцикла: А-фаза (500–750/800) – расцвет Византии, Арабского мира, Китая (Суй и Тан), Тюркского каганата; В-фаза (750/800 – 1000/1050) – упадок Каролингов, Аббасидов, Тан, гибель уйгурского каганата; А-фаза (1000/1050 – 1250/1300) – звоевания монголов и создание досовременной мир-системы по Абу-Луход; В-фаза (1250/1300 – 1450/1500) – упадок Афро-Евразии, связанный с пандемиями[10].

К. Чейз-Данн и Т. Холл сформулировали наиболее обоснованную на настоящий момент концепцию исторического развития мир-систем. Понятие «способ производства» они предлагают заменить более точным термином «способ накопления». Способов накопления три: первый, основанный на родственных связях (по сути дела речь идет о реципрокатном обществе), второй, даннический и третий, рыночный. В соответствии с данными способами производства они выделяют три типа мир-систем с подвариантами: первое,

основанные на родстве (бесклассовые и безгосударственные системы охотников, собирателей и рыболовов; классовые, но безгосударственные вождества);
второе, даннические (первичные государства, первичные империи, мир-системы со многими центрами [например, Месопотамия или Мезоамерика], коммерциализированные даннические мир-системы [например, средневековая Афро-Евразия]);
третье, капиталистические (капиталистическая, с центром в Европе с XVII в. и современная глобальная) мир-системы[11].
Взаимосвязь между мир-системами складывается из четырех сетей: сетей большегрузных товаров (BNG), сетей престижных товаров (PGN), политических и военных сетей (PMN), информационных сетей (IN). Самыми широкими являются сети информации и престижных товаров. Какое место занимает каждая из сетей в динамике мир-систем, является сейчас одним наиболее актуальных вопросов. Последние теоретически важные работы в этой области показывают, что значимость обмена большегрузными товарами оказалась Валлерстайном несколько преувеличенной[12]. На самом деле еще во времена далекой древности существовали контакты между различными цивилизациями и континентами. Таким путем распространялись технологические новации (земледелие, металлургия, колесницы, вооружение), идеологические системы, престижные товары и т.д. С этой точки зрения можно говорить о формировании единого мир-системного пространства не в индустриальную эпоху, а на несколько тысячелетий раньше.
Без преувеличений можно сказать, что в настоящее время мир-системный подход является наиболее перспективной методологией для описания крупномасштабных исторических процессов. Более того, следует сказать, что данная парадигма имеет все перспективы использовать строгий аппарат точных наук для построения математических моделей систем разного уровня – от мини-систем до глобальной Мир-Системы. Правда, до недавнего времени процесс моделирования социальных систем осуществлялся в известной степени стихийно. Представители точных наук самостоятельно строили модели социальных систем [13]. Имеются очень удачные крупномасштабные проекты привнесения математических моделей из биологии и экологии в историю человечества[14]. Наконец, сами представители социальных наук в сотрудничестве с математиками взялись за построение базовых моделей эволюции Мир-Системы[15], выявлены важные закономерности, позволяющие объяснить динамику экономических и политических циклов[16].
В целом, на настоящий момент можно говорить о серьезном творческом сотрудничестве представителей точных и гуманитарных наук, которое вылилось в целую серию альманахов История и Математика, сборников серии «Синергетика в гуманитарных науках», других публикаций, в формирование научной сети приверженцев данного научного направления. Все это вселяет определенную надежду хотя бы на частичное преодоление постмодернистского

тупика в изучении прошлого и открывает некоторые перспективы в развитии нашего знания об основных периодах исторических макропроцессов. Однако перспективы распространения новой методологии будут зависеть не только от собственных достижений в моделировании исторических процессов разного уровня, но и от того насколько удастся подготовить аудиторию профессиональных историков к восприятию этих идей.

Литературы

Зарин В.А. Запад и Восток в мировой истории XIУ-XIX вв. Западные концепции общественного развития и мирового рынка – Москва: Наука, 1991;

Фурсов А.И. Миросистемный анализ и его критерии. – Москва: ИНИОН РАН, 1996; Завалько Г.А. Всемирная история глазами сторонников миро-системного подхода // Философия и общество. №5. – 1998 – С. 178-200.

Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм ХУ – ХУШ вв. – Москва: Прогресс, 1992.

Wallerstein I. 1989**.** The Modern World-System. 3: Second Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730–1840s. San Diego, CA: Academic Press.

Wallerstein I. 1984. The Politic of the World-Economy. Paris: Maison de Science de l'Homme.

Wallerstein I. 1974. The Modern World-System. 1: Capitalist Agriculture and the Origin of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York, NY: Academic Press.

Abu-Lughod J. 1990. Restructuring the Premodern World-System. Rewiev 13/2: 273–286.

Абу-Луход Дж. Переструктуируя миросистему, предшествующую Новому времени / /Время мира, №2, 2001- С. 449-461.

Frank A.G. 1992. The Centrality of Central Asia. Amsterdam: VU University Press (Comparative Asian Studies, 8).

Чейз-Данн К., Холл Т. Две, три, много микросистем.// Времямира, №2. – 2001, С. 424-448

Gills B., Frank A. G. 1992. World System Cycles, Crises and Hegemonial Shifts 1700 BC to AD 1700. *Review* 15/4: 621–687; Frank, A. G., Gills B. 1994. (Ed.). The World System: 500 or 5000 Years? London: Routledge.

Chase-Dunn Ch.1988. Comparing World-Systems: Toward a Theory of Semiperipherial Development. *Comparative Civilizations Review* 19: 29–66; Chase-Dunn Ch., Hall T. 1997. *Rise and Demise: Comparing World-Systems* Boulder, CO: Westview Press; Hall T.D. 1996**.** World-Systems and Evolution: An Appraisal. *Journal of World-System Research* 2/5: 1–109. Hall T.D. 2000. A World-Systems Reader: New Perspectives on Gender, Urbanism, Cultures, Indigenous Peoples, and Ecology. Boulder, CO: Rowman and Littlefield Press. Hall T.D. 2001. Chiefdoms, States, Cycling, and World-Systems Evolution: A Review Essay. *Journal of World-Systems Research* 7/1: 91–100;

Chase-Dunn Ch., Hall T. 2000. Comparing World-systems to Explain Social Evolution. *World System History: The Social Science of Long Term Change* / Ed. by R. Denemark, J. Friedman, B. K. Gills, G. Modelski, p. 86–111. London: Routledge.

12. Korotayev A. V. 2005. A Compact Macromodel of World System Evolution. Journal of World-Systems Research 11/1: 79 93. Коротаев А.В., Малков А.С., Халтурина Д.А. Законы истории: математическое моделирование развития мир-системы. Демография, экономика, культура – Москва: КомКнига, 2007.

Капица С.П. Общая теория роста населения Земли. – Москва: Наука, 1999; Малинецкий Г.Г. Хаос структуры. Вычислительный инструмент. Введение в нелинейную динамику. – Москва: УРСС, 2001; Чернавский Д.С. Синергетика и информатика: динамическая теория инфрмации. – Москва: Наука, 2001;

Малков С.Ю. Математическое моделирование исторических процессов. Новое в синергетике. Взгляд в третьем тысячелетиии – Москва: Наука, 2002.
Turchin P. 2006. War and Peace and War: The Life Cycles of Imperial Nations. New York, NY: Pi Press; Турчин П.В. Историческая динамика. На пути у теоретической истории. – Москва: ЛКИ/УРСС -2007.
Коротаев А.В., Малков А.С., Халтурина Д.А. Законы истории: математическое моделирование развития мир-системы. Демография, экономика, культура – Москва: КомКнига, 2007.
Нефедов С.А. 2003. Теория демографических циклов и социальная эволюция древних и средневековых обществ Востока. *Восток* 3:5–22; Нефедов С.А. 2005. Демографически-структурный анализ социально-экономической истории России. Екатеринбург:УГГУ. Нефедов С.А. 2007. Концепция демографических циклов. Екатеринбург: УГГУ.

ӘОЖ

ДИЗАЙН-БІЛІМ БЕРУДЕ КӨРКЕМДІК ЖОБАЛАУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Калыков А.Ш., Асаева К.Т.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается актуальная проблема развития творческих способностей, проектного, объѐмно-пространственного и образно-ассоциативного мышления у студентов-дизайнеров в процессе практической деятельности в рамках дисциплины «Элементы и процессы дизайна».

Summary

The article deals with the actual problem of developing creative abilities, design, volume-spatial and image-associative thinking among design students in the course of practical activity in the framework of the discipline "Elements and processes of design".

Дизайн білімінің негізгі құндылығы, бағыты, жобалау және шығармашылық ойлауды тәрбиелеу, студенттерге дизайн әдістерін тарату барлық студенттерге, олардың бейімділігіне қарамастан ұсынылады. Алайда, іріктеу кезеңінде жобалау мәдениеті, оның көріністерінің барлық байлығымен қабылдауға қабілетті және әрі қарай дизайнды өз мамандығына айналдыруға дайын студенттерді қабылдаған жөн. Жобалық және шығармашылық ойлауды дамыту үшін қажет жеке қасиеттердің шеберлік қорын ескерген жөн. Шетелдік дереккөздерінде дизайн бойынша білім алуға үміткер тұлғаның жалпы сипаттамаларының тізімінде визуалды ойлау қабілеті және шығармашылық сияқты қасиеттер қажет. Кәсіби іріктеуде сарапшылар үміткердің жеке басының имманентті қасиеттерін, оның мінез-құлық ерекшеліктерін де маңызды деп санайды. Мұндай белгілердің арасында: адамдармен қарым-қатынас, өзін-өзі тәрбиелеу, сот шешімдерінің тәуелсіздігі, интроспекцияға бейімділік, түйсіктің болуы, эмоционалдылық және т. б. Дизайн білім беру бағдарламаларында адамның жеке басы, қабілеттері, бейімділігі мен сипаты туралы мәселе

түбегейлі маңызды, өйткені қоғам бүгінде мәселелерді тез шеше алатын, ақпарат ағынын бағдарлай алатын және нақты әлемдегі өзгерістерге бейімделе алатын мамандарға мұқтаж.
Дизайнер мамандығы өзіне ғылыми және инженерлік-техникалық білімді жобалық жағдайларды көркем-бейнелі түсіндіру қабілетімен біріктіреді. Сондықтан дизайн-білім берудегі басты міндет одан әрі кәсіби қызмет үшін қажетті жалпы және шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеу және дамыту керек. Жаңа нәтижеге, жаңа өнімге әкелетін қызмет шығармашылық болып саналады. Жаңа өнімді кездейсоқ немесе үздіксіз эвристикалық емес таңдау арқылы алуға болатындықтан, өнімнің жаңашылдық критерийіне әдетте осы өнім алынған процестің жаңашылдық критерийі қосылады (жаңа әдіс, қабылдау, әрекет ету әдісі). Ойлау актісінің процесі немесе нәтижесі, егер оны қарапайым логикалық тұжырым немесе алгоритм бойынша әрекет ету нәтижесінде алу мүмкін болмаса ғана шығармашылық деп аталады. Шынайы шығармашылық акт болған жағдайда, мәселенің шарттарынан оны шешуге дейінгі жолдағы логикалық алшақтық жойылады. Бұл алшақтықты жеңу иррационалды бастама, түйсігі арқылы мүмкін болады. Шығармашылық ойлау, әдетте, біреудің қойған міндетін шешумен ғана емес, мәселені өз бетінше көру және тұжырымдау қабілетімен де байланысты. Шығармашылық ойлаудың маңызды психологиялық критерийі-шешім табылған сәтке дейінгі айқын эмоционалды тәжірибенің болуы. Шығармашылық жаңа нәрсені жасау процесін қамтиды, ал процесс бағдарламаланбаған, болжанбайтын, кенеттен болады. Сонымен бірге, шығармашылық әрекеттің нәтижесінің құндылығы және оның адамдардың үлкен тобы үшін, қоғам немесе адамзат үшін жаңалығы ескерілмейді. Ең бастысы, нәтиже "Жаратушының"өзі үшін жаңа және маңызды. Дизайн-білім берудегі жетекші оқу пәні,бұл дизайн, оның айналасында барлық басқа мамандандырылған пәндер салынған. Жобалау тұжырымдамасын берілген функционалды, техникалық-экономикалық, экологиялық және тұтынушылық қасиеттері бар нақты объектілерді құруға бағытталған интеллектуалды және әлеуметтік-мәдени қатынастардағы әмбебап және тәуелсіз қызмет түрі ретінде қарастырыңыз. Ол қамтиды:
* белгілі бір кәсіби тілде құжатталған жобаны (сипаттама, сурет, формулалар жүйесі, компьютерлік бағдарлама, жалпы "мәтін") әзірлеу, осы салада қабылданған жоба өлшемдеріне сәйкес келеді;
* жобаны қабылдау туралы шешіммен аяқталатын мүдделі тараптар арасында жобаны ғылыми-техникалық және әлеуметтік-мәдени негіздеу, бағалау және келісу;
* оны өндіруші үшін қол жетімді технологиялық, ұйымдастырушылық және басқа құралдармен жүзеге асыру.
Маман-дизайнерді шығармашылық тұлға ретінде даярлау процесі бірқатар мамандандырылған пәндерді қамтиды. Дизайн студенттерін дизайн саласындағы өзіндік іс-әрекетке дайындайтын негізгі база "профиль дизайнының элементтері мен процестері"пәнінің сабақтарында жобалық

жұмыстарды орындау болып табылады. Осы пән бойынша типтік бағдарламалар тек жалпы бағыттарды, теориялық материалды дәйекті зерттеу кезеңдерін және практикалық іс-әрекеттерді орындауды береді [1]. Жалпы тақырыпта жобалық тапсырмалардың мақсаттары мен міндеттері көрсетілмеген, шамамен тақырыптар тізімі ұсынылған және оларды орындаудың жалпы міндеттері көрсетілген.

Дизайнды оқыту процесінде бір мәселе бар. Ол бірыңғай стандартталған оқулықтардың жоқтығынан тұрады. Әлеуметтік-мәдени қызметті тек аймақтық деңгейде ғана емес, халықаралық деңгейде де шығармашылықпен жүзеге асыра алатын мамандардың білім алуына қойылатын халықаралық талаптарды ескере отырып, дизайн–оқыту процесінде студенттердің шығармашылық әлеуетін дамытуға педагогикалық ықпал ету процесін теориялық және технологиялық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі ғылыми әдіснамалық және дидактикалық проблемаға айналады. Осыған байланысты әрбір оқу орны мемлекеттік жалпы білім беру стандарты мен үлгілік бағдарламалар негізінде халықаралық талаптарды, өңірлік қажеттіліктерді, әлеуметтік тапсырысты, сондай-ақ кафедраның ғылыми-зерттеу қызметінің бағыттарын ескере отырып, бейінді пәндер бойынша өзінің жұмыс бағдарламалары мен әдістемелік нұсқауларын құрастырады [2].

"Бейінді дизайн элементтері мен процестері" пәнінің бағдарламасын біз берілген тапсырмаларды жүйелі түрде күрделендіру қағидаты бойынша, "қарапайымнан күрделіге" дидактикалық схема бойынша, графикалық жаттығулардан (негізінен шығармашылық әлеуетті дамытуға және жобалық ұсыну техникасын зерделеуге есептелген) кеңістіктік және функционалдық қарапайым объектілерді жобалауға, конструктивті және кәсіби ойлауды дамытатын күрделі, көп функциялы ансамбльдер құруға құрдық. Сонымен қатар, жеке фрагменттер мен бөлшектердің жұмыс сызбаларын орындағанға дейін жобаларды әзірлеудің көлемі мен жан-жақтылығы қарастырылады. Бағдарламада ұзақ мерзімді курстық жобалар, қысқа мерзімді тапсырмалар, сондай-ақ шығармашылық үдерісті жандандыру және студенттердің зерттеу жұмысының дағдыларын тексеру үшін пайдаланылатын оқушылардың өзіндік жұмысы көзделеді. Нысандардың белгілі бір түрін жобалау бойынша тапсырмаларды орындау, студенттерді негіздермен, композиция принциптерімен, дизайн саласындағы дәстүрлермен және заманауи тәжірибемен, технологиялық және техникалық талаптармен, дизайндағы конструктивті және сәндік қатынастар, масштаб, пропорциялар және тектоника ұғымдарымен терең таныстыру үшін фундаменталды негізі, бейнелеу өнерінің синтезі, көркемдік форманың құрылысы, дамуы және органикалық логикасы, жобалық жұмысты үйлесімді көркемдік ансамбльді құру процесі ретінде түсіну туралы терең дамыған идеялары болып табылады .

Болашақ дизайнер сенімді нысанын, білу, оны ұйымдастыру, түсіндіру және түрлендіру жобалық міндеті болуы тиіс. Курстың міндеттері форманы нақты бейненің барлық ережелеріне сәйкес дәл шығаруға ғана емес, сонымен қатар

оны шығармашылықпен түрлендіруге, "дайындауға", пластикалық-ырғақты, формативті, сәндік және басқа да қасиеттерді ашуға үйретуді мақсат етеді. Конструктивті-кеңістіктік және бейнелі-пластикалық ойлауды игеру қажеттілігі кез-келген кеңістіктік форманы графикалық түрде бейнелеу үшін есте сақтау, бейнелеу және қиял арқылы тапсырманы еркін алға тартады. Мұндай дағдылардың дамуына, атап айтқанда, нақты тұжырымдалған тапсырмалары бар қысқа мерзімді тапсырмалар - Клаузура ықпал етеді.

Студенттердің шығармашылық потенциалы мен дүниетанымын қалыптастыру және дамыту, жалпы интеллектуалдық дағдыларды қалыптастыру үшін, онсыз дизайн–білім беруде маңызды ақыл–ой және шығармашылық жұмыс мүмкін емес, қиялды, ассоциативті-бейнелі және кеңістіктік ойлауды дамытуға арналған жаттығуларды қолдану ұсынылады. Студенттерге өсімдіктер мен жануарлардың пішіндерін сәндеудің бірнеше нұсқаларын орындауға, сызықтық заттың пластикалық текстураланған сипаттамаларын білдіруге бағытталады.

- оның әр түрлі материалдылығының нұсқалары; құрылымдық пішін қандай геометриялық фигуралардың негізінде құрылғанын көрсетеді; құрылымдық көлемнің, құрылымның және құрастырудың әртүрлі көріністерін білдіреді; ою-өрнек стилизациясы ,ою-өрнекпен безендірілген құрылым. \

Дәріс материалында форма, құрылым, қалыптастыру және құрылымды қалыптастыру, стильдеу, бейнелеу, композиция категориялары мен элементтері, композициялық жүйелерді қалыпқа келтіру мақсаттары, композициялық құрылымдарды қалыптастыру құралдары мен әдістері, композициялық құрылымдардың түрлері, олардың жазықтық, көлемдік және кеңістіктік өзгерістері туралы түсінік берілген. "Пәндік ортаны бөлу" тапсырмасы нақты интерьер негізінде орындалады. Кеңістікті эмоционалды қабылдаудың әртүрлі нұсқалары жасалады. Жоғарыдан, фронтальды және бұрыштық перспективадан жоспар мен көріністі құру негізінде келесі жұмыстар орындалады: интерьерді немесе осы ортада өмір сүретін адамның бейнесін бейнелі қабылдау бейнесі; ұшақтарды жарық пен көлеңкеге бөлу; интерьерге табиғи ортаны енгізе отырып, графикалық пуантельдеу, сонымен қатар құрылымдық формаларды салу. Бұл тапсырма одан әрі жобалау үшін қажетті дағдыларды: перспективаны құру қабілетінен бастап кеңістіктік орта мен онымен байланысты табиғи қауымдастықтардың бейнесін беруге дейін дамыта алады.

"Кәсіби дизайнның элементтері мен процестері" пәнінің бағдарламасына әртүрлі материалдардағы заттардың графикалық эскизіне арналған тапсырмалар енгізілуі мүмкін: темір, шыны, ағаш, жақтау және т.б., заттардың пішінін алдын-ала жобалау, барлық ұшақтарды, бөлшектерді және олардың қосылыстарын зерттеу. Нысандардың материалдылығын жобалық түрде ұсыну техникасын зерттеумен қатар, студенттердің міндеті – құрылымы материалдардың қасиеттеріне байланысты болатын әртүрлі фрагменттер мен пішін бөліктерінің түйіндері мен қосылыстарын қарастыру. Негізгі міндет-құрылымның ерекшеліктері, оны жасау материалы бойынша визуалды анықтау.

Тағы бір міндет әртүрлі материалдардан жасалған шарлардың бейнесіндегі көлем мен материалды беру. Бұл тапсырмалар графикалық берілімнің өзіндік стилін әзірлеуге, көлемдік-кеңістіктік ойлауды дамытуға көмектеседі.
Рухани мәдениеттің бір бөлігі ретінде халық өнері кәсіби суретшілер мен дизайнерлердің идеялары мен шабытының қайнар көзі бола алады. Халықтық өнерде объектіні безендіретін немесе оның құрылымдық элементі болып табылатын ою-өрнекке үлкен мән беріледі. Сондықтан қазақ ою-өрнегі негізінде дизайн нысандарын жобалау конструктивті, декоративті және концептуалды шешімнің бір нұсқасы ретінде пән бағдарламасына енгізілді.
Модульдік торда ою-өрнек салу-бұл процестің алғашқы қадамы. Ою-өрнек элементтерін зерттеп, талдай отырып, оларды геометриялық макро және микроқұрылымдарға енгізіп, ою-өрнек құрылысының композициялық осьтерін таба отырып, студенттер логикалық және кеңістіктік ойлауды дамытады, ұқсас құрылымдарды өздері құруды үйренеді. Келесі кезең бұл құрылымдарды шығармашылық тәуелсіз жұмыста қолдану. Оқушыларға дизайн элементтерін қалыптастыру және пластикалық шешу міндеті қойылды. Құрылымдық формаларды құрудың осы әдісін қолдана отырып, студенттер оны дизайнда және басқа дизайн объектілерінде қолдана алады. Бұл әдісте құрылыстың өзгермелілігі және оны дизайнда қолдану мүмкіндігі бар. Бір ою-өрнек салу негізінде де сол студент композициялық, формативті және пластикалық құрылымдардың әртүрлі нұсқаларын модельдей алады. Бұл оқу кезеңінде үйлесімді қоршаған ортаны құру үшін оның жобалық қызметінде қажетті негіз табуға көмектеседі. Студенттер алған тәжірибені киім топтамаларын, заттық-кеңістіктік интерьерлік ортаны, кез келген көрнекі ақпаратты жобалауда қолдана алады.
Жұмыс дағдылары жобалау жұмыстарында және одан әрі кәсіби қызметте маңызды болатын шығармашылық, бейнелі-пластикалық және көлемдік-кеңістіктік ойлауды дамыта отырып, студенттердің шығармашылық әлеуетін дамыту бойынша педагогикалық қағидаттар мен ұсынымдарды сақтау, баламалы дамытушы білім беру технологияларын (эвристикалық және проблемалық оқыту, жобалар әдісі, шеберханалар технологиясы және т.б.) пайдалану қажет. Біз осы ұсыныстардың негізгі ережелерін береміз:
* ешбір жағдайда оқушының түйсігін баспаңыз;
* оқушының өзіне деген сенімін, мәселені шешу қабілетіне сенімін қалыптастыру;
* оқу барысында жағымды эмоцияларға сүйену;
* оқушының мақсаттарды, міндеттерді және оларды шешу құралдарын өз бетінше таңдауға ұмтылысын ынталандыру;
* конформды ойлауды қалыптастыруға жол бермеу, келісушілікпен және көпшіліктің пікіріне бағдарланумен күресу;
* қиялды дамыту және қиялға бейімділікті баспау;
* қарама-қайшылықтарға сезімталдықты қалыптастыру, оларды анықтау және саналы түрде тұжырымдау қабілеті;

* дербес немесе оқытушының көмегімен жаңа білім ашуды орнатуға ынталандыратын оқытудың проблемалық әдістерін кеңінен қолдану;
* әр түрлі типтегі есептерді шешудің арнайы эвристикалық әдістерін үйрету;
* кез-келген жастағы адамның өзін-өзі болуға деген ұмтылысын, өзінің "Мен" сөзін тыңдап, "кеңестеріне" сәйкес әрекет етуді ынталандыру [2].

Мұғалімдер мен психологтардың тәжірибесі университеттің оқу жағдайына ауысуы мүмкін және мұғалім оны студенттермен кеңес беру жұмысында қолдана алады. Кез-келген жобалық мәселені шешудің өзгергіштігінің талабы да қисынды. Оның мәні әр тапсырмада бірнеше шешім болуы керек, яғни шығармашылық ізденістің соңында студент барлық объективті факторларды, талаптарды, жағдайлар мен жағдайларды ескере отырып, мәселені шешудің оңтайлы әдісіне ие болуы керек.Осылайша, практикалық жобалық мәселелерді шешу барысында студенттің шығармашылық қабілеттері жандандырылады, нәтижесінде кәсіби дизайнерлік ойлау дамиды. Бұл материалдық және рухани қасиеттердің әртүрлі әлеуметтік қажеттіліктері үшін кеңістікті қалыптастыру және ұйымдастыру саласындағы нақты проблемалық жағдайларды шешуге жан-жақты қарауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

Типовая учебная программа «Элементы и процессы промышленного дизайна» по специальности 050421 «Дизайн». - Астана: Министерство образования и науки РК,

Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 304 с.

UDC

INNOVATIVE APPROACHES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Muratova M.A. master teacher
Khamza Balnur master teacher
South Kazakhstan State Pedagogical University

Резюме

В статье обсуждается один из творческих подходов к обучению иностранным языкам для специальных целей, так называемому тематическому методу. Главным моментом этого метода является независимая иностранная деятельность обучающихся, созданная в искусственной профессиональной среде.

Түйін

Мақалада шет тілдерін арнайы мақсатта оқытудың шығармашылық тәсілдерінің бірі, тақырыптық әдіс туралы айтылады. Бұл әдістің негізгі мәні - жасанды кәсіби ортада құрылған студенттердің дербес шетелдік қызмет ете білуі.

The transition to a multilevel system of training at the present stage dictates the need to change approaches to the content of the educational process, to create new forms

of its methodological support, as well as to realize the role of the teacher in the innovative paradigm of person-oriented, creative learning. The variety of methods and methods of mastering a foreign language in a higher educational institution leads to the need for a rational choice of one of them or an optimal combination of complementary methods and technologies, which implies the need to generalize knowledge about the methods and techniques of organizing communication in another language. At present, intensive instruction in foreign languages is realized in various developing, newly created and operating methodological systems. This is due to the variety of specific objectives for teaching a foreign language to a different contingent of trainees, as well as the variety of learning conditions. Linguistic and sociocultural
approach is inherent in almost all foreign language schools. An intensive method is designed for business people who, in a short time, are expected to acquire specific language skills. Often an intensive course is enough to use the language in a professional field: in business correspondence, during presentations and telephone conversations, drafting commercial proposals. The "direct" method is known as the Berlitz method, the basic principle is to completely exclude the student's native language from the learning process, the goal is to teach the student to think in a foreign language. Business (activity) approach involves learning a foreign language in conjunction with the practice of communication in the professional field. Formation of a certain level of foreign professional communicative competence is an actual and effective basis for further vocational-oriented communication of university graduates that are foreign-language. However, it must be borne in mind that when teaching a professional foreign language, the various functions of speech and the ways of using it can't have equal value. Along with the instrumental (simple transfer of information), regulative (regulating activities), personal-emotional and artistic (role-playing imagery of speech), heuristic (expression of one's understanding), social (communication outside its narrow circle) and information-scientific, analytical, reference. Case method, which has gained a leading position in the modern practice of studying abroad, developing the mastery of these speech functions, makes it possible to master the knowledge of the specialty in a foreign language, to raise the level of its professional competence and self-esteem.

"Case method" (English case method, case method, case study, case study, method of concrete situations) is a training technique that uses the description of real (economic, social and business) situations. M. Dolgorukov refers the "case study" method to "advanced" active teaching methods. An increase in the student's "luggage" of analyzed cases increases the likelihood of using a ready-made solution scheme to the current situation, forms the skills to solve more serious problems. Situational learning teaches the search and the use of knowledge in a dynamic situation, developing flexibility of thinking. E.N. Zakharova believes that "competence-oriented vocational education is aimed at mastering activities that provide readiness for solving problems and tasks based on knowledge, professional and life experience, values, other internal and external resources" [3, p. 33].

The application of the case method in English classes in a professional environment pursues two mutually complementary goals, namely: further improvement of communicative competence (linguistic and sociocultural) and the formation of the trainee's professional qualities. Acquaintance with the case (reading professionally directed text in which the problem is formulated in the specialty, in the original or with small abbreviations and minor adaptation, and the subsequent translation), independent solution search, process of situation analysis during class are all examples of communicative tasks. Auditor communication related to work on the case, which is inherent in the dispute, discussion, argumentation, description,comparison, conviction and other speech acts, trains the skill of working out the correct strategy of speech behavior, observance of norms and rules of English- speaking communication. Comments of students on the content of the case are assessed by the teacher in the following skills: analytical, managerial, decision-making skills, interpersonal communication skills, creativity, oral and written communication skills in English (lexico-grammatical aspect). Therefore, the case method includes at the same time a special kind of educational material and special ways of its use in the teaching practice of the English language. According to the results of our applied research, it was established that the case method can be used as extremely effective for achieving the goals of teaching a professional foreign language and intercultural adaptation. However, the application of this method in the teaching of a foreign language should be methodologically justified and ensured. This is necessary both at the level of the organization of the educational process in the educational program in general, and at the level of planning by a separate teacher. The disadvantages of using this method of organizing training can be attributed to the fact that it is difficult to guarantee the independence of performing all tasks in the case of individual students.

Case method in foreign language classes is recommended to apply in groups that have a certain stock of knowledge in the specialty and a sufficient level of knowledge of a foreign language. In addition, being a complex and effective method of teaching, the method of the method is not universal and effective only in combination with other methods of teaching foreign languages, because by itself does not lay the mandatory normative knowledge of the language. Nevertheless, the use of a case-study method in studying a foreign language increases the level of knowledge of a foreign language as a whole. The method develops creative thinking; develops presentation skills; develops the ability to lead a discussion, to argue the answers; improves the skills of professional reading in a foreign language and information processing; teaches to work in a team and develop a collective decision. In the conditions of interactive learning, the students feel a stronger sense of personal involvement in the educational process and the responsibility for their own educational results is formed. Discussion, analysis of real situations, brainstorming, business game, project assignment lead to the creation of a favorable psychological atmosphere in the classroom, to enhance the speech and intellectual activity of the trainees, increase their sense of self-confidence and create a semantic context of

communications. The pedagogical potential of the case method is much greater than the pedagogical potential of traditional teaching methods. The case method is an extremely effective tool that allows applying theoretical knowledge to solving practical problems.

The problem of introducing the case method into the practice of higher professional education is currently very relevant, which is due to the general orientation of the development of education, not so much toward obtaining specific knowledge, but rather as the formation of professional competence, skills and thinking skills, development of personality abilities.

References:

Patricia A. Duff. Case study research in applied linguistics. N. Y.: Lawrence Erlbaum, 2008. P. 233.

Heap J. Conversation analysis methods in researching language and education // Encyclopedia of Language and Education. Vol. 8: Research Methods in Language and Education / N.H. Hornberger, D. Corson (Eds.). Dordrecht; Boston; London: Kluwer Academic Publishers, 1997. P. 217-225.

A practical guide for the tutor of the system of Open Education on the basis of distance technologies / Ed. A.M. Dolgorukov. M. Center for Intensive Education Technologies, 2002. P. 21-44. - URL: http://www.gdenet.ru/bibl/education/ process/7.2.html

ӘОЖ94(574)

ТЕМІРБЕК ЖҮРГЕНОВ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҚУ-АҒАРТУ КОМИССАРЫ

т.ғ.к. Бекманова Д.М.
ОҚМПУ, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается деятельность Темирбека Жургенова в должности нарком народного просвещения Казахской АССР.

Summary

The article discusses the activities of Temirbek Zhurgenov in the post of People's Commissar of Public Education of the Kazakh ASSR

Бүгінгі таңда ұлттық тарихымызды шынайы түрде зерттеу қолға алынып, елі үшін басын бәйгеге тіккен тарихи тұлғалар түгенделіп, елдің өткеніне зерделі түрде көңіл бөлу қолға алына бастады. Бұл –Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың басшылығымен жүзеге асырылып жатқан игі істер. Сол игіліктің бастамасы ретінде биыл Қазақстан мен Орта Азия республикаларындағы оқу-ағарту, мәдениет және өнер, әдебиет саласының өркендеуіне өлшеусіз үлес қосқан көрнекті қоғам қайраткері, ағартушы, сыншы-көсемсөзші, қазақ мәдениетінің тарихын зерттеушісі Темірбек Қараұлы Жүргеновтің ерен еңбегінің арқасы. Қырыққа да жетпеген қысқа өмірінде заманынан озық туған, жарқын әрі мазмұнды өмір иесінің еліне атқарған істері ұшан-теңіз. Ол – қазақ мәдениеті мен өнерінің, білімі мен ғылымының дамуына өлшеусіз қызметі, құнды дүниеге толы өшпес мұра саналатын 7 кітабы, 150-ге жуық әдеби-мәдени, оқу-ағарту саласында жазған қыруар еңбектері. Міне, осының барлығы қазақ мәдениетінің келешегін ойлаған тарихи тұлғаның өнерге, өнерлі тұлғаға ерекше ықыласты болғанын білдіреді.

Көпшілік үшін Темірбек Жүргеновтың аты 1930-шы жылдардағы сталиндік репрессиямен ассоциацияланады. Ол тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар КСРО-ның басқа өңірлерінде де маңызды партиялық лауазымдарды атқарған. Темірбек Қараұлы Жүргенов есімі тек қана қазаққа ғана емес, иісі түркі жұртына мәлім, Орта Азия мен Қазақстанға ортақ тұлға, аса көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, қаламы қарымды сыншы-көсемсөз иесі саналады.

Темірбек туралы алғаш рет оның Ташкенттегі оқуы кезінде айтыла бастайды. Сол жылдары қазақ интеллигенциясының көптеген өкілдері Ташкентте оқыған, сол кездің өзінде жас та болса Жүргенов көпшіліктің ішінен прогрессивті көзқарасымен ерекшеленіп отырған. Ол заң факультетін үздік бітіріп, оның әкімшілік-шаруашылық позициясымен қазақ жерлерін аудандастыру туралы дипломдық жұмысы жоғары баға алып, жеке кітап болып шығарылады. Оның зерттеу мақалалары жергілікті басылымдарда шығып тұрған. Жүргенов қоғамдық өмірге белсенді араласып, ақырында, студент болып жүрсе де, Қазақ ССР-нің Түркістан Республикасындағы өкілетті өкілі болып тағайындалады.

Университеттің соңғы курсында ол Қазақ педагогика институтының ректоры болып тағайындалады. 1924 жылы Жүргенов Орта Азия мен Қазақстан арасындағы ұлттық-мемлекеттік шекараны белгілеу мәселесі тақырыбында дипломдық жұмысын бастайды. 1926 жылы дипломын сәтті қорғап, еліміздің территориялық тұтастығының сақталуына зор үлес қосады. Айта кету керек, Темірбектің дипломдық жұмысы шыққанға дейін елдің партиялық элитасы Жетісу мен Сырдария жерлері Өзбекстанға өтуі керек деген пікірде болған, бірақ Жүргенов бұл жерлердің Қазақстанға тиесілі екенін ғылыми тұрғыда дәлелдеп берген.

1933 жылы Темірбек Жүргенов Қазақ АССР-нің халық ағарту комиссары болып тағайындалады. Келесі жылы-ақ Қазақстанда мәдени және білім беру революциясы басталады: бүкіл республикада бастауыш білім берудің алты айлық курстары ашылады, жүздеген мың оқулық шығарылады, ал оқушылар саны миллионға жетеді. Бұдан басқа, Т.Жүргеновтың бастамасы бойынша елімізде көшпенділердің балаларына арнап арнайы мектеп-интернаттар ашылады, олар «көшпенді мектептер» деп аталады.

Жұмыс қызу жүріп жатты – Темірбек жаңа оқу орындарын салуға кіріседі, оның басшылығымен алғашқы үш жылдың ішінде бір ғана Алматыда 17 жаңа мектеп ашылады. Т.Жүргеновтың кезінде қазақ кен-металлургия институты (қазіргі Қ.И.Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті), ветеринарлық институт және С.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеті (қазіргі Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті) ашылады.

1933 жылы Т.Жүргенов Қазақстандағы білім беру және мәдени орындарды ұйымдастыруға кіріседі. 1934 жылы Қазақ университеті, тау-кен металлургия институты, Қазақ журналистика институты ашылады. 1935 жылы" Мәдени революция" қайраткерлерінің Алматы бірінші съезі ағарту халық комиссарының" мәдени жұмыстың шұғыл міндеттеріне " арналған.Жүргенов баяндама жасайды.1936 жылы Мәскеуде Темірбек ұйымдастырған қазақ өнері мен мәдениетінің он күндік табысы өтті.

Осы жылдары Т.Жүргенов баспа беттерінде көптеген зерттеулер, публицистикалық мақалалар жариялады. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыс тақырыбына ерекше назар аударылды. Еңбекқор жастардың алдында ғылымға жол ашылды. Қазақ, орыс, өзбек, тәжік тілдерін еркін меңгерген, ол үлкен реформа – мәдени революцияны іске асыруға кірісті: жүздеген мектеп ашты, оқулықтар шығаруға бастамашылық жасады, өзбек циркін ұйымдастырды... Түркістан өңірінің дамуына үлкен үлес қосқан. 1933 жыл: Қазақ қыздай Қыран Ф. Голощекиннің орнына қазақ халқының бірінші хатшысы болды. Аштықтан кейін өмір сүре бастаған, тозған, босатылған адамдарды жинау оңай болған жоқ. 1920 жылдан қазіргі уақытқа дейін еліміздің ағарту, білім беру, мәдениет саласында 29 азамат басқарды. Осыған байланысты, олардың ешқайсысы аман қалған жоқ, қуғын-сүргіннің құрбаны болған алғашқы 11 адам. Осылайша, егер Сталиндік тоталитаризм қалыптасқан қара тізімде:

1. Ахмет Байтұрсынов 1920-1922 жж. комиссар
2. Аспандияр Кенжин 1922 ж
3. Нұғман Зәлиев 1922-1925 жж.
4. Смағұл Садуақасов 1925-1927 жж.
5. Кәрім Тоқтабаев 1927-1930 жж.
6. Ораз Жандосов 1930 ж
7. Нұғман Манаев 1930 ж
8. Сейітқали Меңдешов 1930-1933 жж.
9. Темірбек Жүргенов 1933-1937 жж.
10. Біржан Манкин 1937 жж.
11. Хансұлтан Сүйіншалин 1937-1938 жж[9].

1933-1937 жылдары ҚазКСР Халық ағарту комиссары қиын кезеңдерде абыроймен қызмет көрсетті және әдебиет пен ұлт мәдениеті, ғылым мен білімді дамытуда үлкен ерлік танытты.

Ел аралап оқу орындарының жағдайын өз көзімен көрген Т.Жүргенов мектеп жүйесін кеңейту, оқуға қажет құралдарды шығарып пайдалану, мұғалімдердің білімін жетілдіру, оны дайындау мәселелерін шұғыл жақсартуға кіріскен. Аз жылдың ішінде бұл бастама нәтижесін бере бастады. Ұлт тілінде оқытатын мектептер көптеп ашылды. Шын мәнінде, ұлттық орта мектеп жүйесі Қазақстанда осы тұста қалыптасты. Ұлт тілі, әдебиеті, тарихы сол кезден бастап мектепте оқылатын пәндер қатарына кірді.

Қазақстан жоғарғы мектебі туып қалыптасты. 1928 жылы ашылған Қазақ университеті (кейін Қазақтың Абай атындағы педагогикалық институты) қатарына ауыл шаруашылығы, медициналық, тау-кен институттары қосылды. 1934 жылы Қазақ университеті ашылды. 1937 жылғы мәлімет бойынша, республикада 22 жоғары оқу орны, 85 техникум жұмыс істеді. Оларда 7369 студент, 23517 техникум оқушылары білім алды. Олардың 3971 және 11355-і қазақтар болды. Мектепте 1,5 млн. бала оқыды...

Ағарту мәселелерімен қатар Темірбек Жүргенов мәдениет мәселелерімен де айналысады, ол Қазақ АССР-і Өнер ісі жөніндегі комитетті басқарады. Комитет төрағасы лауазымында ол дарынды жастарды мейлінше қолдап, кейбір партиялық функционерлердің орынсыз тиісулерінен қорғап жүрген. Осылайша, Жүргеновтың қолдауымен Қазақ ССР халық суретшісі Әбілхан Қастеев 1930-шы жылдардың бастарында Н.Хлудовтың шеберханасына қабылданып, кейін Мәскеуге оқуға жіберіледі. Ұжымдастыру кезінде бай-кулак ретінде тәркіленген байлардың балалары ретінде атақты биші Шара Жиенқұлова мен оның жұбайы опера әншісі Құрманбек Жандарбековты партиядан шығармақшы болғанда, бұл іске Жүргенов араласады. Бұл мәселе бойынша арнайы жиналыс жасалып, онда Шара мен Құрманбекті партиядан шығарып қана қоймай, театрдағы жұмыстан да босату туралы шешім шығарылып қойылған еді. Ерлі-зайыптылар Қазақстаннан Қырғызстанға көшуге дайындалып та қойған еді, онда да театр салынып, талантты кадрлар керек болып тұрған.

Жүргенов-Орта Азия мен Қазақстанның мәдени құрылысы тарихының алғашқы зерттеушілерінің бірі. Қазақстан мен Орта Азияның статистикалық және демографиялық материалдарын жинады, әдеби және мұрағат көздерін (түпнұсқаларды) зерттеді. Жүргенов ұлттардың рухани жақындасуында аударма ісін жоғары бағалады. Басқа халықтар — Одақтың классиктері мен кеңестік жазушыларының шығармаларын аударды деп жазды.

Темірбек Жүргенов дегенде 1927 жылы Ташкентте ұйымдасқан алғашқы Қазақ педагогикалық институтының (Абай атындағы ҚазҰПУ) тұңғыш ректоры, Тау-кен институтын (Қ.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ), әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ды құру, жаппай сауаттандыру, 10 жылдық білім берудің күні бүгінге дейін үзілмеген желісі еске түседі, Т.Жүргенов дегенде 30-жылдар басында Голощекин лаңынан кейін тұралап жатқан ұлттық білім мен мәдениеттің тамырына қан жүгіртіп 400 мектеп салдырып, қазақтың «Луначарскийі» деп атанған.

30-шы жылдары билеуші партия қатарынан "сатқындарды", "халық жауындарын" іздеу бойынша жұмыс күшейе түсті.1932 жылы "капитализмнің жақтаушылары" партияның басты бағытымен келіспейтін адамдар мен топтар қатыгез жазаға ұшырады. Осылайша, басқа көзқарасты немесе басқа идеологияны ұстанатын адамдар қудалауға ұшырады және партия мен мемлекеттің жаулары ретінде қаралды. Осы кезеңде "ұлтшылдар", "халық жаулары" деген айып тағылып, көптеген ұлттық республикалардың партия және мемлекет қайраткерлері қуғын-сүргінге ұшырады. Бүкіл елде "контрреволюциялық қызметі" үшін концлагерлерге жіберілген мыңдаған адамдар сотталды. Олардың көпшілігі ауыр жұмыстарда қолданылған. Бұл жұмысты жүргізетін лагерьлердің мемлекеттік басқармасы (ГУЛАГ) құрылды.

1937 жылы 15 қыркүйекте Темірбек Жүргеновтің әкесі Қара қолға түсті. Он күннен кейін сотсыз, тергеусіз келген қарт адам атылды.

1938 жылы Темірбек Жүргеновтің өзі “халық жауы” деп ұсталып, осы жылдың 25 ақпанында репрессия құрбаны болғаны тарихтан белгілі.

Өткен ғасырдың отызыншы жылдары «Темір-Нарком» атанған Темірбек Жүргеновты иісі қазақ түгел білетіні сөзсіз. Ол — Қазақстан мен Орта Азия республикаларындағы оқу-ағарту, мәдениет және әдебиет саласының өркендеуіне өлшеусіз үлес қосқан көрнекті және қоғам қайраткері, сыншы-көсемі.

Қазақ халқының асыл перзенті, мәдениет пен өнердің дамуына зор үлес қосқан қазақтың белгілі мемлекет және қоғам қайраткері, ағартушы, сыншы-көсемсөзші, қазақ мәдениетінің тарихын зерттеушісі Темірбек Қараұлы Жүргеновті жастарға насихаттау әрі жан-жақты таныту өскелең ұрпақ алдындағы басты парызымыз деп білеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

Иманғалиев Б.Темірбек Жүргенов. - Алматы, 2012.

Сыдықов А. Т.Жүргенов Советтік Қазақстандағы көрнекті мәдениет өкілі. Қазақстан 1996 жыл.
«Темірбек Жүргенов» Астана, «Сарыарқа» баспасы. 2014 жыл.
Адамбек Б.К.Кенес Одағының тарихы (1917-1991).-Қарағанды, 2018.
Бекхожин Қ.Е "Темірбек Жүргеновтың шапағаты" abai.kz сайты

УДК 332.133.6

ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЭКОНОМИСТОВ ВО ВРЕМЯ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ

Калдыбаева Айчурок Токтополатовна
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева,
Бишкек, Кыргызская Республика,
Оралова Зауреш Мекенбаевна
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева,
Бишкек, Кыргызская Республика

Резюме

Мақалада қаржы-экономикалық қызмет саласындағы мамандардың сұранысқа ие құзыреттерін анықтау мақсатында педагогтар жүргізетін зерттеулерге талдау ұсынылған.

Summary

The article presents an analysis of research conducted by teachers in order to determine the required competencies of specialists in the financial and economic field of activity.

Быстроменяющиеся перемены в обществе обуславливают подготовку компетентных выпускников вузов, что отражено в государственных общеобязательных стандартах образования, государственной программе развития образования Республики Казахстан и в стратегии «Казахстан-2050», а также других государственных документах, определяющих стратегические пути развития страны.

Основой новых образовательных установок является компетентностный подход в процессе обучения. Современное образование в вузе должно формировать целостную систему знаний, умений и навыков, самостоятельную деятельность студентов, то есть ключевые компетенции, которые определяют качество содержания образования.

Достижение данной цели, то есть формирование ключевых компетенций, позволяет решить многие задачи и средства обучения, способствующие развитию положительной мотивации обучения.

Эффективность современного процесса обучения обусловлена формированием у студентов умения преобразовывать получаемую информацию в знание, развития умений, навыков, компетентности, которые могут использоваться или трансформироваться применительно к целому ряду жизненных ситуаций в современном обществе. Преподаватели должны готовить студентов не только к жизни, но и необходимо воспитывать в них готовность к переменам, развивая такие качества, как мобильность, конструктивность, умение учиться.

Нельзя не отметить тот факт, что и само общество, и каждый конкретный индивид заинтересованы в том, чтобы каждый человек обладал максимально возможной компетентностью при решении определённых вопросов. Формирование и развитие данных ключевых компетенций у студентов вуза экономических специальностей способствует готовности студентов к применению знаний, умений, навыков на практике, а также подготовке конкурентоспособного специалиста для казахстанского рынка труда.

В настоящее время специалистами выделяются три группы компетенций экономиста: ключевые компетенции, базовые компетенции и профессиональные компетенции.

Ключевые компетенции указывают на то, что они являются своего рода «ключом» к успешной жизни человека в обществе и необходимы каждому члену общества для его успешной адаптации в социуме.

Перечень ключевых компетенций в профессиональном образовании:

- социальная, то есть выработка новых решений и их реализация, ответственность за последствия, соотношение личных интересов с рабочими, толерантность к межкультурным и межнациональным особенностям, уважение и сотрудничество;
- коммуникативная, то есть устная и письменная коммуникация на различных языках, включая различные языки программирования, навыки коммуникаций, этика общения;
- социально-информационная, то есть анализ и восприятие социальной информации сквозь призму критического здравомыслия, владение и использование в различных ситуациях информационных технологий, понимание схемы человек – компьютер;
- когнитивная, также называемая персональной, то есть потребность в духовном саморазвитии и реализация этой потребности (самообразование, усовершенствование, личностный рост);
- межкультурная, включающая в себя и межнациональную также.
- специальная, включающие в себя навыки, необходимые для достаточной компетентности в профессиональной сфере, самостоятельность в этой деятельности, адекватная оценка своих действий.

В основе большинства современных моделей, представленных зарубежными учеными, лежит понятие «ключевые компетенции», которое было введено в научных ибиход в начале 90-х годов Международной организацией труда и трактуется, как общая способность человека мобилизовать в ходе профессиональной деятельности приобретенные знания и умения, а также использовать обобщенные способы выполнения действий. Считается, что ключевые компетенции выполняют три функции:

помогают обучающимся учиться;

позволяют работникам фирм, предприятий быть более гибкими и соответствовать запросам работодателей;

помогают быть более успешными в дальнейшей жизни[1].

Базовые компетенции обусловлены видами профессиональной деятельности экономиста. К ним относятся организационно-управленческая, планово-экономическая, финансово-экономическая, аналитическая, внешнеэкономическая, предпринимательская, научно-исследовательская и образовательная компетенции.

Профессиональные компетенции представляют собой потенциал и прошлый опыт человека, позволяющие ему быть успешным в профессиональной деятельности. Это не только умение, это внутренняя предрасположенность к тому, чтобы действовать в своей трудовой сфере целесообразно и согласно требованиям выполняемой задачи. Эти компетенции формируются в процессе изучения дисциплины специализации, факультативов и дополнительного образования.

Профессионально значимые качества специалистов рассматривались в трудах Н.В. Ильиной, В.Н. Борисовой, В.П. Беспалько, В.И. Боголюбова, Н. В. Кузьминой и др. Отечественные психологи, опираясь на теорию способностей, включают в профессионально значимые качества психические свойства индивида, которые проявляются и формируются в процессе деятельности, организованной соответствующим образом [2].

Само выделение этих качеств, установление их структуры возможно только при анализе конкретных видов деятельности. Так, экономическая деятельность представляет собой единство следующих типов деятельности: естественно-научной; экономической; социальной. Экономическая деятельность с одной стороны - предметно-практическая, а с другой стороны - она носит чисто социальный характер, поскольку связана с удовлетворением запросов общества. При этом преобладающими видами деятельности выступают:

исследование экономических отношений;

- сбор, обработка, упорядочение информации об экономических явлениях и процессах;
- анализ хода и результатов экономической деятельности и оценка ее успешности;
- совершенствование процесса экономической деятельности;
- планирование деятельности предприятия;
- определение системы оплаты труда и поощрений для всех категорий работников предприятия;
- планирование затрат, использования ресурсов, расходов и прибыли предприятия;
- контроль за процессом выполнения финансово-хозяйственной деятельности;
- расчет потребности предприятия, организации в кадрах;
- анализ причин перерасхода фонда заработной платы;
- работа, связанная с расчетами и переработкой больших объемов информации, выраженной в цифрах;
- составление экономических обоснований, справок, периодической отчетности, аннотаций и обзоров.

Анализ научных исследований в области психологии и теории профессиональной подготовки показал, что модель формирования личности современного экономиста должна быть основана на общей структуре деятельности, а также на особенностях структуры экономической деятельности, подгруппы специалистов этой области и качествах, необходимых для осуществления этой деятельности и динамики ее развития [3].

Профессиональное мастерство экономиста предполагает успешное решение задач в соответствии с целями, стоящими перед обществом, высоким уровнем мотивации профессиональной деятельности и умениями решать профессиональные задачи.

Факторами, определяющими уровень подготовленности экономиста к профессиональной деятельности являются:

- выраженность профессиональной мотивации и профессионально значимые качества личности специалиста;
- уровень базовой подготовки;
- уровень знаний и навыков в области экономической деятельности;
- уровень активности самообразования.

Проведенные исследования по поводу профессионально значимых качеств специалиста подтверждает зависимость между интегративными качеств личности и успешной деятельностью, а также позволяет выделить следующие комплексы профессионально значимых качеств успешной деятельности:

1) профессиональные знания и умения,
2) профессиональная направленность,
3) ответственность,
4) активность,
5) адаптивность,
6) психологическая устойчивость
7) коммуникативность [4].

Для развития этих качеств необходимо создать профессионально-творческую образовательную среду в университете, которая даст возможность к саморазвитию и профессиональному становлению студентов, а также позволит им заниматься самоактуализацией уже в процессе обучения в вузе [5].

Во многом решение данной задачи возможно через определение личностного развития каждого студента посредством включения факультативных занятий, курсов по выбору, консультационных часов для личного общения с преподавателем и будущими работодателями, способствующие более глубокому погружению в профессиональные знания и трансформированию их в умения и навыки.

Реализация модели формирования профессиональных компетенций специалиста экономического профиля идёт на разных по виду и форме проведения, целям и предполагаемым результатам аудиторных занятиях: лекциях, практических и лабораторных занятиях. На лекциях преподаватель излагает общую концепцию курса, знакомит студентов с методикой его

изучения, требованиями к итоговому контролю. На семинарских или практических занятиях в диалоговом режиме идёт более углублённое постижение отдельных, наиболее значимых тем курса; отрабатываются необходимые умения и навыки по курсу, в нашем случае, это то, как проводить социально-экономические опросы, делать обобщения, математическую обработку полученных данных и т.п. Создаётся предпосылки технологии формирования профессиональных компетенций будущего экономиста в процессе изучения экономической дисциплины.

Поэтому возикает вопрос о целесообразности изыскания ресурсов для реализации такого вида профессиональной подготовки будущих экономистов с целью развития ключевых профессиональных компетенций и реализации их потенциала в сфере выбранной специальности.

Литературы

1 Урунбасарова Э.А. Инновационные направления в системе высшего образования Республики Казахстан. – Алматы: Бастау, 2017 г.

2 Китайгородская Г. А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика. - М.: Рус. яз., 1992 г.

3 Башкаева Э. Х. Формирование профессионально значимых качеств будущего инженера в процессе учебной деятельности. Автореф. . канд.пед.наук. - Ставрополь, 2002 г.

4 Архипова Е. И. Формирование иноязычного лексикона специалиста в интегративном обучении иностранному языку и дисциплинам профессиональной направленности: монография. // Федеральное агентство по образованию, ГОУ ВПО «Ижевский гос. технический ун-т». - Ижевск, 2011 г.

5 Звягинцева Е.П., Мухортова Е.А. Известия высших учебных заведений. Серия «Гуманитарные науки». Том 6. № 1. — Иваново: Ивановский гос. химико-технологический университет, 2015 г.

УДК

ТРЕТИЙ УРОК ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Мамытов Абакир Мамытович., доктор педагогических наук, профессор

Кыргызская академия образования, Бишкек, Кыргызская Республика

Туребеков Биржан Анарбекович

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева, Бишкек, Кыргызская Республика

Түйін

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының денсаулық жағдайы қанағаттанарлықсыз деп бағаланады. Бұл физикалық және моторлық дайындықтың төмендігінде, төмен тиімділікте және жоғары аурушаңдықта көрінеді. Дене шынықтырудың үшінші сағатын енгізу мектеп оқушыларының физикалық дамуына, білім сапасына және олардың физикалық белсенділігіне жақсы әсер етті.

Summary

At the present stage of the development of society, the state of health of primary school students is assessed as unsatisfactory. This is expressed in low physical and motor preparedness, low working capacity and high incidence rate. The introduction of the third hour of physical culture beneficially influenced the physical development of schoolchildren, the quality of knowledge and their motor activity.

Особенностью физической культуры как учебного предмета является ее деятельностный характер. Задача формирования представлений о физической культуре не является самоцелью, а знания, которые приобретает младший школьник, выступают средством развития его физической деятельности, овладения физической культурой как частью общей культуры человека. Процесс обучения структурируется в зависимости от этапа, целей, ставящихся на каждом из этапов обучения, и может быть связан с освоением того или иного способа физической деятельности, овладением физическим упражнением, развитием физических качеств и т.п. [1].

В.А.Сухомлинский заметил, что «отставание в учебе лишь результат плохого здоровья». Развивая эту мысль, можно сделать заключение, что в последние годы отмечается ухудшение состояния здоровья и физической подготовленности учащихся начальных классов. Эти процессы год от года прогрессируют, что усугубляется чрезмерной учебной нагрузкой, предлагаемой младшеклассникам на уроках. Снижение двигательной активности подростков, сложная экологическая обстановка тормозят их нормальное физическое развитие, угрожают здоровью. Наиболее типичным для школьников является нарушения опорно-двигательного аппарата (осанки и стоп, различные формы сколиоза), органов зрения, а также негармоничное физическое развитие.

Сокращение уроков физкультуры может привести к ухудшению здоровья младшеклассников и негативно влиять на их здоровье. До 2012 года мы столкнулись еще с одной проблемой, ограничивающей физическую активность школьников - это сокращение уроков физкультуры в школах до двух часов в неделю. Сокращение занятий уже по итогам предстоящего учебного года могло сказаться на снижении показателей физического развития подрастающего поколения и привести к значительному ухудшению их здоровья. Дополнительный урок физкультуры считаю одним из положительных изменений в программе физической культуры. При всех её минусах, третий урок даёт толчок для ребёнка, который любит заниматься физкультурой и спортом, а таких детей всё таки у нас больше, и надеюсь, станет ещё больше. Но чтобы этот дополнительный урок приносил успех надо создавать все условия его проведения.

Сокращение занятий не соответствует международной практике, где на физическую активность школьников выделяется от трех до шести часов в неделю. Неудивительно, что с каждым годом сокращается количество учащихся, успешно сдающих нормативы президентских тестов по физподготовке. Отсутствие активного спортивного досуга, малоподвижный образ жизни, влияет на рост заболеваний сердечно-сосудистой системы,

опорно-двигательного аппарата, сколиоза и ожирения среди детей и подростков, не говоря уже о приверженности наркомании, подростковой преступности и другим негативным проявлениям сегодняшнего дня [2].

Поднять интерес к занятиям физкультурой, здоровому образу жизни и спортивной деятельности - выполнить эту задачу при двух уроках физкультуры в неделю невозможно. Использование третьего часа позволяет, как расширить содержание учебных программ, так и разнообразить формы проведения занятий. Но на их выбор влияет учёт особенностей конкретной школы, возможности учителей и учащихся, а также наличие материальной базы в школе, количество и разнообразие спортинвентаря, место проведения занятия.

Основное преимущество третьего часа урока физкультуры – формирование здорового образа жизни и повышение двигательной активности учеников начальных классов. Дети должны двигаться, потому что они сейчас в основном сидят: играют в компьютеры, делают уроки, смотрят телевизор. А здесь они двигаются, и это полезно для детей.

Введение третьего часа физической культуры в учебные планы общеобразовательных учреждений продиктовано объективной необходимостью повышения роли физической культуры в воспитании современных школьников, укреплении их здоровья, увеличения объема двигательной активности обучающихся, развития их физических качеств и совершенствования физической подготовленности, привития навыков здорового образа жизни.

Содержание образования по физической культуре с учетом введения третьего часа определяется общеобразовательными программами, разрабатываемыми образовательными учреждениями самостоятельно на основе государственного образовательного стандарта общего образования и примерных основных образовательных программ.

При разработке содержания образования, предусмотренного на третий час физической культуры, целесообразно учитывать:

1. Культурно-исторические и национально-родовые традиции региона, его климатические и географические условия.
2. Состояние здоровья обучающихся, показатели их физического развития и физической подготовленности, возрастные интересы в сфере физической культуры и спорта.
3. Основные направления развития физической культуры.

Уроки физкультуры вносят свою лепту в укрепление здоровья школьника. И третий урок с его игровой направленностью - немаловажный фактор, влияющий на состояние здоровья и работоспособность растущего организма. Конечно, в идеале школьник должен начинать свой день с зарядки - именно с этого формируется привычка к здоровому образу жизни. Но и дополнительный час физической нагрузки поможет улучшить ситуацию.

При организации, планировании и проведении уроков физической культуры, с учетом внедрения третьего часа в общеобразовательных учреждениях занятия должны быть также направлены на закаливание, повышение жизнеспособности

и сопротивляемости детского организма неблагоприятным факторам внешней среды, на укрепление костной и мышечной систем, а также суставно-связочного аппарата, на совершенствование функций сердечно-сосудистой, дыхательной, нервной и других систем.

Особое внимание следует уделять формированию правильной осанки, гармонично развивая и укрепляя группы мышц, способствующих сохранению осанки (мышцы спины, живота, голеностоп).

Следует подбирать упражнения, способствующие развитию умений ориентироваться в пространстве и во времени, согласованности и координированности (собственных и коллективных), точности и ритмичности. Для этого можно использовать различные игровые задания, развивающие отмеченные выше способности. Используют также для этого гимнастические упражнения, подвижные игры, элементы спортивных игр. Для формирования правильной осанки важно укреплять мышцы стопы, спины, груди. Для этого можно использовать кратковременные скоростно-силовые упражнения (прыжки, метания), упражнения в преодолении тяжести собственного веса тела (лазанье по гимнастической скамейке и др.).

Следует регулярно применять упражнения на развитие подвижности суставов и эластичности мышечно-связочного аппарата, добиваясь оптимального их развития, используя последовательное применение упражнений после выполнения силовых упражнений, а также в подготовительной части урока.

В начальной школе следует также развивать общую выносливость, что достигается постепенным увеличением длительности выполняемых двигательных действий при сохранении достаточной интенсивности, чередуя выполнение двигательных действий с паузами отдыха. Такой режим двигательной активности способствует совершенствованию вегетативных функций, от которых зависит работоспособность школьника.

При проведении организованных физкультурно-оздоровительных занятий урочного типа рекомендуется придерживаться определенной структуры, которая предусматривает выделение вводно-подготовительной, основной и заключительной частей с соответствующим решением оздоровительных, воспитательных и образовательных задач [3].

Таким образом, можно заключить, что один из путей выхода из кризисной ситуации - разработка инновационных подходов к физкультурному воспитанию и использование комплекса оздоровительных мероприятий успешно реализуется в режиме третьего (оздоровительного) урока физической культуры в неделю. Введение третьего урока физической культуры в систему физического воспитания учащихся начальных классов позволил:

- снизить негативные последствия учебной нагрузки;
- укрепить здоровье учащихся;
- увеличить уровень двигательной активности;
- обучить школьников основам знаний по методике самостоятельных занятий оздоровительными физическими упражнениями;

- повысить уровень сформированности качеств личности школьников, что способствовает успешности их адаптации в обществе.

Педагогические наблюдения проведенные в ОСШ №4 им. Ю.Гагарина г.Жетысай показали, что добавление третьего часа физической культуры благотворно влияет на развитие школьников. Согласно опросу учителей, то практически все положительно отзываются о введение третьего часа урока физкультуры, так как большинство детей физкультурой и спортом занимаются только в школе.

Опрос учащихся показал:

№	Вопрос	1 класс	2 класс	3 класс	4 класс
	Ответ	+	+	+	+
1	Нравится ли тебе урок физкультуры?	84%	87%	83%	85%
2	После занятий физкультурой чувствуешь ли ты легкость?	83%	82%	87%	80%
3	Занятия физкультурой укрепляют здоровье и повышают успеваемость?	85%	87%	86%	85%
4	Считаешь ли ты, что на занятия физкультурой нужно уделять больше часов?	87%	91%	85%	88%

Анализируя данные показатели можно сделать вывод, что большинство учащихся считают, что занятия физкультурой благотворно влияют на их здоровье и успеваемость. У них улучшается функциональное состояние организма, дети лучше переносят нагрузку, быстрее восстанавливаются после длительной нагрузки. У них отмечается улучшение работы всех систем организма, повышается качество знаний, дети лучше воспринимают полученные знания, повышается двигательная подготовленность.

Введение третьего урока физической культуры, во-первых, существенно упростило работу учителя физической культуры и, во-вторых, позволило эффективно и более индивидуализировано проводить оздоровительную работу с учащимися.

При организации, планировании и проведении третьего часа физической культуры общеобразовательным учреждениям рекомендуется: в полной мере использовать школьные спортивные сооружения и спортивные площадки, оборудованные зоны рекреации и естественные природные ландшафты; использовать спортивные площадки и залы учреждений дополнительного образования детей спортивной направленности; активно использовать инновационные методики и технологии физического воспитания, современные мультимедийные средства и компьютерные программы обучения,

повышающие интерес к занятиям физической культурой, формирующие творческую активность и самостоятельность.

Литературы

1. Лях В.И., Зданевич А.А. Комплексная программа физического воспитания учащихся 1-11классов. – М.: Просвещение, 2011г.
2. Кудрявцев, М.Д., Копылов, Ю.А. Содержание третьего урока физической культуры с оздоровительной направленностью. – Красноярск, 2005 г.
3. Турыскелдина М.Т., Курманбаева К.Т., Тайжанов С.Т., Нуралиева С.К. Учебная программа «Физическая культура» для 1-4 классов общеобразовательной школы. – Астана, 2010 г.

ӘОЖ

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКА МЕН ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.

Тұрғымбай А.Б.- М1301-19 тобының магистрі
Ғылыми жетекші:Байдыбекова Е.И.
Ашимова Ұ.И. -М1301-19 тобының магистрі
Ғылыми жетекші :Оразбаева Э.Б.
Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік Педагогикалық Университеті,Шымкент

Резюме

В статье рассматривается использование новых технологий в обучении математике и казахскому языку в начальной школе

Summary

This article is devoted to using of new technologies in teaching mathematics and the Kazakh language in primary school

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім және тәрбие алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқыту және тәрбие берудегі жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу болса, бұл міндеттерді шешу үшін мектеп ұжымының, әр мұғалімнің күнделікті ізденіс арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Сондықтан да әр мұғалім өз іс-әрекетінде қажетті әдіс-тәсілдерді дер кезінде қабылдап, дұрыс пайдалана білуі керек.

Бастауыш сыныптағы математика сабағында оқытудың әртүрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, оқушылардың шығармашылық ізденістерін, өз бетінше жұмыс істеу белсенділіктерін арттыру барысында теориялық білімдерін кеңейтіп, логикалық ойлау қабілеттерін дамытуда, математиканың негізін қалыптастыру, ұғындыру, түсініктерін тереңдетуде мұғалімдердің математикалық білімдері терең болуы қажет.

Бүгінгі күнгі басты мәселе - білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы - білім беру жүйесінде түрлі технологияларды қолдану. Мектептің бастауыш сатысындағы математика пәнін оқытуда кеңінен қолданылып жүрген оқытудың қазіргі технологиялары өте көп, солардың бірнешеуіне тоқтала кетсек:

-дидактикалық бірліктерді ірілендіру технологиясы (П.М.Эрдниев) бір мезгілде тура және кері амалдар мен операцияларды меңгеруге көмектеседі және ірілендіру қағидасына сүйеніп құрастырылған жаттығулар жиынтығы білімді саналы да берік меңгеруге көмектеседі;

-математиканы оқытудың есеп шығаруға негізделген технологиясы (Р.Г.Хазанкин) есептерді шығаруда әртүрлі әдістерді қолдану және оқушылар бірін-бірі тексеру арқылы есептің дұрыстығына көз жеткізулеріне болады;

- дамыта оқыту технологиясы (Л.С.Выготский, Л.В.Занков, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдов) дамыта оқыту жүйесі жеке тұлғаны жеделдете қарқынды, барлық сапалармен сәйкестікте жан-жақты дамытуға бағытталған;

- оқытудың модульдік технологиясы (В.М.Монахов) оқу үрдісін мақсатты жобалап, құруға болады.

- оқытудың компьютерлік технологиясы компьютермен жұмыс істеу техникасын меңгеру, сыныпта белсенділік көрсету, жеке жұмыс істеу, жекелеп көмек көрсету;

- проблемалық оқыту технологиясы;

- тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы (В.Ф.Шаталов) теория және практиканы блок түрінде топтау, тірек-схема, тірек-конспект түрінде берілген теориялық материалдарды сыныпта меңгеру, үйде өз бетімен іздену, жұмыс істеу;

- түсіндіре басқарып – оза оқыту (С.Н.Лысенкова) алынатын білімнің алғашқы бөлігін алдын ала оқыту;

- деңгейлік саралап оқыту технологиясы бірнеше деңгейде тапсырма беру;

- жүйелік негізде оқыту технологиясы (Ғалиев Г.Г.);

- шоғырландырып – қарқынды оқыту технологиясы (Әбдіғалиев Қ.А., Нұрахметов Н.Н.);

- блоктық-модульдық технологиясы (Жанпейісова М.) қазіргі таңда қолдау табуда.

Оқушылардың білім деңгейінің арттыруын, яғни білім сапасын көтеру мақсатында қазіргі заман талабы шығармашылық мүмкіндіктерді іске асыратын жаңа технологиялардың бірі «Оқу мен жазу арқылы сыни ойлауды дамыту» жобасы.

Бұл технологияны қолдана отырып сабақ барысында төмендегі мәселелерді шешуге болады:

- оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауларын дамыту;

- ой-толғанысқа белсенді араласу;

- білімді игеруге жауапкершілікті арттыру.

Математика сабағында СТО-ның бірнеше стратегияларын қолдануға болады: «Ассоциация», «Венн диаграммасы», «Бес жолды өлең», «жұпта, топпен, жеке жұмыс», «Кең ауқымды дәріс».
Мысалы, 1-сыныптағы «7 саны мен цифры» тақырыбын өткенде «Кең ауқымды дәріс» стратегия бойынша элементтерін колдансақ:
1-кезең «Ой қозғау»
а) қызығушылықты ояту: сұрақтар қойылады.
1. Сан дегеніміз не? Цифр дегеніміз не?
Тапсырма:
- білетін мәліметтер айту;
- жұппен талдау, содан кейін кіші топта;
- топбасшының сөз алуы.
«Ассоциация» стратегия бойынша 7 саны нені көз алдына елестетеді, немесе осы сан бойынша бұрын қандай білімі бар. Мысалы, қазақ халқына тән қазақ баласының 7 атасы, 7 қазынасы, аптаның 7 тәулігі т.б.
Математика сабағында дамыта оқыту технологиясын қолдана отырып оқушылардың ойларын жетілдірудің маңызы зор. Біріншіден-дамыта оқытуда білім даяр күйінде берілмейді, оған оқушы өз оқу әрекеті арқылы қол жеткізеді. Сабақтың алғашқы ізденіс кезеңінде жаңа ақпарат жайлы не білетіндіктерін ортаға салып, мәселені өз беттерінше шешуге талпынады. Сөйтіп олар осы мәселе туралы өз білімдерінің жеткіліксіз, таяз екенін сезіну арқылы сабаққа деген қызығушылықтары оянады, ішкі түрткілері пайда болады.
Екіншіден-дамыта оқытуда оқушы жоғары қиындықтағы мәселелерді шеше отырып өзінің санасының саңылауларын ашады. Әр оқушының өзінің деңгейіне дейін дамуға қол жеткізе алады. «Жақсы оқушы», «Жаман оқушы» ұғымының болмауы, балаларды танымдық әрекеттерге ұмтылдырады, құштарлығын арттырады.
Үшіншіден-оқушының жеке басын дамытатын басты құрал- ол өзінің әрекеті. Сол себепті дамыта оқытудағы оқыту әдістері оқушыны белсенді жұмыс жағдайына қоя отырып, мәселелерді, қайшылықтарды шешу мақсатын қояды.
Төртіншіден- дамыта оқыту жүйесінің нәтижелі болуы оқушы мен мұғалімнің арасындағы жаңаша қарым - қатынасы арқасында ғана өз жемісін береді. Сол себепті дәстүрлі жүйедегі әміршілдік стиль бұл жерде тиімсіз, оқушы - «орындаушы», «мұғалімнің тасасындағы» объект емес.
Осылайша, дамыта оқыту бойынша сабақ кезеңдерінде:
- оқушылар сабақтың мақсат, міндетін өздері анықтайды;
- мәселені шешу жолын іздестіреді;
- жаңаны өздері табады;
- ақылдасады, кеңеседі;
Аталған әрекеттері арқылы әр оқушының мәселені шешу, ақпараттық, коммуникативтік құзыреттіліктері қалыптасады.
Бастауыш сынып оқушыларын оқытуда негізінен жаңа технологиның бірі-дамыта оқыту технологиясы басшылыққа алынады. Себебі қазіргі оқулықтар

дамыта оқыту технологиясы негізінде жазылған. Сондықтан әрбір бастауыш сынып мұғалімі «Дамыта оқыту» технологиясындағы сабақтың құрылымын, әдіснамалық негіздерін толық меңгеріп, өз іс-тәжірибесінде шығармашылықпен қолдана білуі тиіс. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын оятатындай тапсырмалар мен жұмыс түрлері ұйымдастырылады.Мысалы,2-сыныптың қазақ тілі сабағында «Сөйлем» тақырыбын оқытудың осы кезеңі саяхатқа шығу арқылы бірнеше тапсырмаларды мүдірмей орындап,тапсырманы дұрыс орындауын қадағалау керек.Саяхатқа шығу үшін тіркескен вагондары бар поезға отырамыз.Әр вагонға бір жұмбақтан жасырынған.

Мысалы,

1-вагонда: «Жылт-жылт еткен,жырадан өткен»;

2-вагонда: «Тәтті,тәттінің іші қатты,қаттының іші тәтті»;

3-вагонда: «Кішкентай ғана бойы бар,айналдырып киген тоны бар»;

4-вагонда: «Қанаты-жоқ ұшады,аяғы жоқ қашады»;

5-вагонда: «Ти десем,тимейді,тиме десем ,тиеді»;

6-вагонда: «Отқа жанбас,суға батпас»;

1-тапсырма:Әр жұмбақтың шешуін тауып,әрқайсысының шешуіндегі бірінші әріптен сөз құрастыру керек.-Қандай сөз шықты?-СӨЙЛЕМ.

2-тапсырма:Паровоз тоқтап қалды.Көмекке келейік.Ол үшін сөйлем неден тұратынын табайық:-Сөйлем сөзден тұрады.-Сөйлемнің бірінші сөзі қалай жазылады?

Осындай жұмыстың түрінің негізінде оқушылардың жаңа тақырыпқа бет бұруына жағдай жасайды да,жаңа тақырыпты дұрыс меңгереді.Жаңа тақырыпты мнңгертудің алғы шартын қалыптастыру жұмыстары жүргізіледі:

- Үй тапсырмасын жаңа тақырыппен байланыстыру;
- Жаңа тақырыпқа негіз болатын түсінік-белгілер туралы ойларын жинақтау;
- Өткен тақырыппен өтпеген оқу материалын шебер байланыстырып сұрақ қою арқылы проблемалық жағдаят тудыру;
- Стандартты емес тапсырма беру;
- Беймәлім(танылмаған) білім нысаны туралы ақпаратты проблемалы түрде беру,яғни оқушыға білім неғұрлым жұмбақ көрінсе,ол оны соғұрлым білсем деген ынтасы арта түседі.Осы әрекеттерді ұйымдастыру арқылы мұғалім жаңа сабақтың қызықты өтуін қамтамасыз етеді.

Сабақ барысында оқулықтағы жаттығулар мен оқулықтан тыс тапсырмалар орындатылады.Сонымен қатар ойындар ойнатуға да болады.

Мысалы: «Адасқан сөйлемдер» дидактикалық ойыны.

Ойынның шарты:берілген сөйлемдерді айтылу мақсатына қарай өз үйіне орналастыру керек.

1.Өсімдік көктейді

2.Түйе боталайды

3. Балам,өркенің өссін

4.Дала қандай аппақ

5.Қамшы деген не
6.Кірпі қалай дыбыстайды

Дәстүрлі оқыту әдістемесі негізінде метафизикалық (сандық, мазмұндық) әдіснама, ал дамыта оқыту технологиясының негізінде диалектикалық (интенсивті, сапалық, мәнділік) әдіснамасы жатыр деп айтуға болады. Дәстүрлі оқыту балада білім, білік, дағды алуға қажетті ақыл, сана бар деп есептеп, сол ақылға дайын білімді құю керек деген көзқарасқа, ал дамыта оқыту бала бойындағы табиғи қабілеттерді, ойлауды, жаңа белестерге көтеруді мақсат тұтатын принциптерге негізделген. Дәстүрлі оқыту жаттауға, есте сақтауға, ал дамыта оқыту дербес жұмыс істеуге, алған білімді пайдалана білуге үйретеді.
Дамыта оқытуда баланың ізденушілік – ойлау әрекетін ұйымдастыру басты назарда ұсталады. Ол үшін бала өзінің бұған дейінгі білетін амалдарының, тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезетіндей жағдайға түсуі керек. Содан барып оның білім алуға деген ынта-ықыласы артады, білім алуға әрекеттенеді. Сабақ мұндай жағдайда төмендегідей 3 құрамдас бөліктерден тұратын болады.

1. Оқу мақсаттарының қойылуы.
2. Оны шешудің жолын бірлесе қарастыру.
3. Шешімнің дұрыстығын дәлелдеу.

Бұл – үшеуі дамыта оқытудың Д.Б.Элконин – В.В.Давыдов жасаған жүйесінің негізгі компоненттері.
Дамыта оқыту технологиясының нәтижелері:

1. түрлі әдістерді пайдалану сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі;
2. оқушылардың барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік туады;
3. олардың әрқайсысының деңгейін анықтауға болады;
4. оқушылардың көбін бағалауға мүмкіндік бар;
5. оқушыларды ізденіске баулып, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді;
6. оқушылардың қабілеттері, сөз саптау еркіндігі, ұйымшылдығы, шығармашылық белсенділігі артады;
7. жеке тұлғалық сипатын дамытуға, шығармашылығын шыңдауға, өзіне деген кәсіби сенімін қалыптастырады

Бастауыш білім беру деңгейінде қолданылатын оқыту технологиялары төмендегі негізгі талаптарға сәйкес болуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1.Зимняя И. А. Педагогикалық психология. Алматы — 2005.
2.Педагогика, Оқулық. Абай атындағы Ұлттық Педагогикалық Университетінің педагогика кафедрасының ұжымы, — Алматы, 2005.
3.Айтмамбетова Б. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері. — А., 1991. Иванова Н., Қозғамбаева М. Оқыту процесінің мәні. — Алматы, 1991.
4. Н.Ә.Назарбаев «Инновациялар мен оқу-білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына» Егемен Қазақстан газеті 2006 жыл № 115 (24368)
5. Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған бағдарламасы. Астана, 2004-46 б.
6. М.Ғалымжанова. Ақпараттық технологияларды сабақта қолдану. Информатика негіздері - №3, 2006 ж.

7. Қ.Шәдиев. Компьютерді қолданудың педагогикалық мәселелері. Қазақстан мектебі - №5, 2006-7 б

ӘОЖ 347.528.942

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Жаңбыршиева С.Н. п.ғ.к., доцент м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті

Резюме

В статье рассматриваются вопросы подготовки будущих учителей изобразительного искусства к творческой работе.

Summary

In this article it is given the results of the experiment on the formation of personality of a teacher, who is ready for artistic and educational activities at school.

«…өткенді пайымдау арқылы қазіргі заман мәдениетін жан-жақты дамыту қажет.
Н.Ә.Назарбаев.

Қазақ халқында өнерлінің қолы алтын, өнершінің сөз алтын деген аталы сөз бар. Өнер – халық тарихының шежіресі. Өнер арқылы өмірге деген тынысың кеңейіп, тіршілікке деген ой толғанысың, әр түрлі сезімің бейнеленеді. Қолөнер адам өмірінің сан ғасырдан тамырланып келе жатқан қол жетпес мұрасы. Баға жетпес асыл мұрамыз – өнер жайында ұлы ақын Абай Құнанбайұлы өзінің қара сөзінде былай ой тербеткен болатын: Егерде мал керек болса, қол өнер үйренбек керек. Мал жұтайды, өнер жұтамайды. Алдау қоспай адал еңбегін сатқан қолөнерлі - қазақтың әулиесі сол. Өнер адамын халықтың қастерлі тұлғасы деп әулиеге балаған Абай атамыз өнер адамдарына ерекше ілтипатын білдірген.

Қазіргі қоғамда жасөспірімдерді бейнелеу өнеріне машықтау басты міндеттердің бірі. Бейнелеу өнерін оқыту айналадағы өмір шындығын, көркем бейнелеу ерекшеліктерін танытуды, оқушылардың табиғат сұлулығын, халық өмірінің көріністерін жүйелі қабылдауын оның мүмкіндігінше өзінің көркем бейнелеу жұмыстарында қолдана білуді қалыптастыруды көздейді. Сондықтан бейнелеу өнері сабақтары, жас ұрпақтарды іс-әрекетке және іс-әрекет технологиясын түсінуге бағытталуы тиіс. Бейнелеу өнері қоршаған ортаның әсемдігін түсінуіне, эстетикалық талғамының дұрыс қалыптасуына бағыт беретін білім. Сурет салу – бояуларды әлміштеп жаға беру емес, бояу мен сурет өнерінің сан түрлі мәнін түсініп, өмірді, табиғатты, қоршаған ортаны сүю. Шынайы шығарма адамның ақыл-ойын, парасатын өсіреді, таным-тағылымын кеңейтіп, ізгілікке, әсемдікке үйретеді. Сурет салу, бейнелеу өнері – бұл адам баласының заманнан заманға рухани, эстетикалық байлығы ретінде ұласып келе жатқан өнер саласы. Бірнеше өнер саласының өмірге келуіне себепкер

болған бейнелеу өнері көру, шолу арқылы қабылданған шындықты көрсететін көркем шығарма түрлерінің табы. Бейнелеу өнерінің шығармалары – уақытта да, кеңістікте де өзгермейтін заттық форма. Бейнелеу өнеріне мүсін, сәндік өнер, кескіндеме, графика жатады. Бейнелеу өнері өмірдегі шындық түрінде, сондай-ақ заттың материалдық формасы ретінде обьективті қасиетіне және заттың көлемі, түсі жарықтығы, фактурасы және кеңістік ортаға байланысты шығарылады.

Жаһандық дамыған, бәсекеге қабілетті заманда өз ісінің қас шебері маманды дайындау басты мақсат екендігі бесенеден белгілі. Орта білім ұйымдарында бейнелеу өнері сабағын жүйелі, қызықты өткізіп, оқушылардың өнерге деген сүйіспеншілігін арттыру пән мұғаліміне қойылатын негізгі талап. Бейнелеу өнерінің басты міндеті – өнердің барлық түрлерінен ақпарат бере отырып, қарапайым заттардың суреттерін бейнелеуді, сұлулық пен кереметтілікті, жақсы мен жаманды ажырата білуге ықпал етеді. Бейнелеу өнерін оқыту аясында оқушылар эстетикалық талғамын қалыптастыруына мүмкіндік ала отырып, өздерінің көру түсініктері арқылы заттың, табиғат құбылыстарының қасиетін ажыра біледі. Тарихи деректерге иек артар болсақ бейнелеу өнерінің оқыту әдістемесі екі бағытта жүргізілген. Бірінші бағыты геометриялық денелер арқылы жүргізілсе, екінші бағыты шығармашылық бағытта болған. Қазіргі таңда бейнелеу пәнін оқыту екі бағыт арқылы жұмыс жүргізіп жатыр. Десекте, байырғы заманда геометриялық денелердің суретін салу барысында оқушыларға білім мен дағдыны қалыптастыру міндеті қолға алынбады. Еркін тақырыпта сурет салу барысында жасөспірімдердің эстетикалық талғамын қалыптастыру, көркемдік қасиеттерін артуына көп көңіл бөлінгендіктен, туындылардың басым көпшілігі сапасы төмен болды. Бейнелеу өнерінің тарихындағы жоғарыда аталған бағыттардың бір-бірінен алшақтап кетуі салдарынан оқыту жүйесінің байланысы төмен болғаны жасырын емес. Мұның басты себебі оқушылардың сурет салудағы даму заңдылықтары дұрыс ескерілмей, белгілі бір әдістемелік нұсқаулықпен жұмыс жүргізілмеудің аясы. Қазіргі таңға дейін бейнелеу өнерін орта білім беру ұйымдарында оқытуға арналған әдістемелік нұсқаулықтар мен оқулықтар жарық көре бастады. Бұл оқулықтарда сурет тапсырмаларының түрлері бойынша сурет салғызудың әдіс-тәсілдері қамтылып, бір бағытпен ғана шектеліп қалды.

Қазіргі білім беру жүйесінде балалардың жас ерекшеліктерін түсіне отырып тапсырма берудің тәсілін, жолын нұсқайтын мектеп мұғалімдеріне арналған нұсқаулықтар, оқулықтар қажет. Білім беру ұйымдарында оқушыларға сурет салудың техникаларын үйретуге қажеті жоқ, бейнелеу өнерін оқытуда тақырыпқа сәйкес тапсырмаларды орындау қажет деп әдіскерлер кейбір баланың салған суреті «құр шимай сызық» деп баланың туындысына немқұрайлықпен қарайтыны ақиқат. Осы тәрізді пікірлердің пайда болуының өзіндік себебі оқытушы шәкіртінің салған суретінің ғылыми негіздерін толық түсінбеушіліктен.

И.Репин атындағы көркемөнер академиясының профессоры, Ресей Федерациясына еңбегі сіңген өнер қайраткері , Ресей суретшілер одағының мүшесі, суретші-кескіндемеші И.Рейхет «мен өмірімде суретші боламын армандаған емеспін, математика факультетін бітіріп соғысқа аттандым. Майдан даласында суретшімен жолдас болып, сурет салу өнеріне қызығушылығым содан басталды» деп өзінің бейнелеу өнеріне қалай келгенін естіген болатынмын. Міне, сондықтан да сурет салуға қабілеті төмен оқушыға үйретудің қажеті болмас деген түсініктің ғылыми негізі жоқ деп түсінемін. Бейнелеу өнерін орта білім беру ұйымында толық меңгеріп алуға мүмкіндік бар екендігін біздің жүргізген ілкімді ізденіс, ғылыми жұмыстарымыз айғақтап берді. Тілге тиек етер бір жәйт орта білім беру ұйымдарында бейнелеу өнерін оқыту барысында арнайы кәсіпқой суретшілерді дайындамайды, екіншіден ондай міндетті мектеп деңгейінде шешуге мүмкіншілік жоқ екендігін естен шығармауымыз керек. Еліміз 12 жылдық білім беру жүйесіне көшудің дайындық жұмыстары аясында бейнелеу өнерін оқытудың жаңа бағдарламасын шығаруды көздеп отыр. Қазіргі таңда беру ұйымдарында бейнелеу өнері сабағы пән ретінде жүргізілмей, маңыздылығын жойғаны өкінішті әрине. Көркемдік тәрбие беруде бейнелеу өнерінің тағы бір басты атқаратын міндеті – ол әрбір оқушының бойына біткен қабілетін дамыту, қолдау көрсету, өмірде өз жолын табуға үлкен септігін тигізу.

«Айтпаса сөздің атасы өледі» дегендей үш дүркін Кеңес Одағының батыры, ұшқыш Иван Кожедуб мектеп қабырғасында білім ала жүріп, бейнелеу өнері сабағы ықпалының нәтижесін тілге тиек ете кеткен. Сурет салу қабілетінің жоғары болуынан, көру қабілеті мен көз өлшемдерінің жақсы қалыптасқандығының нәтижесінде көп көмек тигенін үнемі айта жүретін. Әйгілі авиконструктор А.С.Яковлев өзінің жазба деректерінде: «Мен тағы бір нәрсе үшін мектепке дән ризамын, онда сурет салу жақсы жолға қойылған. Сурет салуға қабілетімді ашқаным, маған болашақтағы өміріме көп көмегін тигізді» деп естеліктер қалдырғанын тарих беттерінен кездестіресің. Инженер-конструктор өз ісін алға сүйреуді ойластырған кезде егжей-тегжейлі қағаз бетіне түсіре білу тиіс екендігі белгілі. Атақты гоеграф А.Половкин «География және сурет салу» деп үлкен еңбекті өмірге әкелген. Сондықтан да бейнелеу өнері әрбір адамзаттың сезіміне, қиялына қанат бітіріп, қарқынды дамып келе жатқан технологияға да пайдасын әкеледі.

Қорыта айтқанда бейнелеу өнерін оқыту тәрбие мен оқытудың тұтастай бірлігін, педагогикалық құндылығын арттырады. Сурет сала отырып, табиғат ерекшеліктерін, құбылыстарын терең тани отырып, салған туындысын немесе заттың формасын жете түсіну арқылы баланың ойлау қабілеті жоғарылайды.

Әдебиеттер

Аманжолов С.А. Бейнелеу өнерін оқыту технологиясы. – Астана Е.Ұ.У.2006-191б.

Кузин В.С. Методика преподавания изобразительного искусства в 1-3 классах. – М., 1973-182с

ӘОЖ 130.2:(574+16)

МӘДЕНИ СҰХБАТ ФИЛОСОФИЯСЫ

Арынғазиева Б.Б. – филос.ғ.к., профессор м.а.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Статья посвящена культуре проведения диалога как важнейшего фактора развития современного общества. В данном случае диалог рассматривается как философский феномен.

Summary

The article is devoted to culture of dialogue as the most important factor of modern society development. In this case the dialogue is examined as philosophical phenomenon.

Диалог (сұхбат) сөзінің шыққан тегі – көне грек тілі. Алғашқы мағынасында диалог – екі адамның сұхбаты деген мазмұнға ие болған. Кейінірек, диалог – кейіпкерлердің пікір алысуынан тұратын әдеби шығарманың түрі ретінде түсіндірілетін болды. Осы орайда, көне грек философы Сократтың өзін қоршаған дос-жарандары, шәкірттері тіпті дұшпандарымен пікір-талас ретінде өткізетін әңгімелесу стилін еске алсақ, онда ешбір кемсіту, мұқату, өзінің басқалардан ақылының көптігін алға тарту деген жоқ. Бұл әңгімелесу барысында жасы үлкен немесе лазауымы жоғары адам емес, ойлау қабілеті жоғары, ақыл-парасаты биік адам құрметке ие болады. Адамдар қарым-қатынасының құндылығын ашып көрсетіп, сұхбаттың адам игілігіне жарайтын ұлы күш екендігін аңғарған түңғыш философ Сократ болды.

Адамдардың бірге отырып ізденуінің, сұхбаттаса отырып сұрау салысуының барысында ғана ақиқатқа, шындыққа қол жеткізуіне болады. Осыны анық ұққан Сократ өз әңгімелесуін шынайы қарым-қатынасқа, сұхбатқа айналдырды. Сұхбаттың мүмкіншілігін адам баласының табиғатынан іздестіру керек. Адам санасы оның әлеуметтік болмысының жемісі ретінде адамның бір-бірімен қарым-қатынас жасауының нәтижесінде қалыптасты. Адамдық қарым-қатынас оны басқа қоршаған табиғи ортадан бөліп-жарып, өзгешелеп алды. Тіпті, физиологиялық тұрғыдан осы мәселеге көз тастайтын болсақ, онда да сананың диалогтық табиғатына куә боламыз. Адам миының жемісі болып табылатын сана – мидың қос жартышарларының диалогының нәтижесі. Бәрімізге, мидың қос жартышарларының ақпарат қабылдаудың, сараптаудың қос тәсілінен, қос әдісінен тұратындығы белгілі. Яғни, біртұтас мидың өзінің сананы тудыруы үшін екі қарама-қарсы бөлікке бөлінуі қажет болған. Сол өзгешелікке негізделген қос бөліктің қарым-қатынасынан туындайтын сананың өзі де о бастан (іштен туа) диалогты. Саналы адамның болмысы да диалогты, қоғамдаса өмір сүруі де сол бастапқы диалогтылықтан туындап жатса керек.

Көпшілікке белгілі, диалог ұғымына философиялық салмақ беріп, оны шынайы категорияға айналдырған неміс философы М.Бебер (1864-1920) болды. Ол диалогтың орын алуына мүмкіншілік тудыратын «Сен», «Басқа» концепциясын философияда түбегейлі орнықтырып барып, диалог мәселесін көтеріп, оның болмыстық мәнін көрсете білді. «Әлемде болып жатқан оқиғалардың,

табиғаттағы орын алған құбылыстардың бәрін де мен – өзіме бағышталған, өзімнен жауапты әрекет күтетін нышан деп қарастыруым керек. Тек осындай позицияда ғана диалогта болу мүмкіншілігім бар» [1, 481 б.] – деген М.Бубер сұхбаттың мынадай үш түрін көрсетеді: **а)** ***шынайы диалог*** (бұл диалогқа қатысушылар әрқайсысының өзіндік болмысын мойындайды және өзара жаңды қарым-қатынасқа ыңғайланады); **ә)** ***техникалық диалог*** (оның көздегені – адамдардың белгілі бір объективті өзара түсінушілікке жету қажеттілігі); **б)** ***диалог болып танылуға тырысқан монолог.***

М.Бебердің сұхбат философиясы XX ғ. «философиялық жаңалығы» – ресейлік философ М.Бахтиннің көзқарастарының қалыптасуына зор ықпалын тигізді. Оның философиядағы жаңашылдығы диалогизм принципін әкелгендігі емес. Рухани әлемде Бахтиннен бұрын да талай ойшылдар (К.Ясперс, М.Бубер және т.б.) диалогты өз философиялық іліміне арқау еткен болатын. М.Бахтиннің жаңашылдығы диалогты адам болмысының негізгі қасиеті ретінде қарастыруымен қатар, оны адам белсенділігінің жемісі – мәдениеттің болмыстық принципі деп есептеуінде, әрі сол принципті нақты мәдениет салаларында, мысалы, өнер, әдебиеттану, философия, мәдениеттану, лингвистикада кеңінен қолдана білуінде. Бүгінде, мәдениаралық қарым-қатынастар жүйесінде мәдени артефактыларды тарату барған сайын маңызды рөл атқарып келеді. Бүгін біз, тіршіліктің көлемі мен жылдамдығына әсер ететін, мәдени ақпарат берілісінің құралдары, тәсілдері, арналары мен технологиясы күрт өзгеріп кеткен, техногендік өркениетте өмір сүрудеміз. Іс жүзінде мемлекеттік, саяси және т.б. мәселені шешкен ақпаратта кім жаппай қажетті болса, тек сол өмірде табысты әрекет ете алады. Өркениеттің негізгі қызметтерінің бірі – қарым-қатынас. Яғни, ғылыми тілдегі коммуникация. Өркениеттер келесі бір өркениеттермен әрдайым түрлі деңгейлерде қарым-қатынасқа түседі. Бұл өркениет болмысының міндетті түрдегі шарты, себебі, бұл процесс жаңаға еніп, жаңа ішінде пайда болып, онда мықтап орнығады. Осы процесс жаңаны меңгерудегі айналымды құрайды. Кез-келген өзгеріс аталмыш процесте толық аяқтамаса да, өркениеттің ішкі қатпараларын игере алады. Бірақ, бұл өзгеріс мәдениеттің өзегіне айнала алмайды, оны мәдениет мойындамайды да, себебі, өзгеріске ұшырау барысында белгілі бір үйлесімділік заңдылығы бұзылады. Әртүрлі өркениеттердің қарым-қатынасы кезіндегі ең керемет, ең қызықты сәт, жаңаға жолсерік болған жатық механизмдердің өзара ықпалдастығы мен ортадағы делдалдық қызметі.

Қазіргі батыс философиясында Азия халықтарына партикуляризм тән деген пікір жиі қайталанады. Бұл Азияны түсінбеуден туындайды. Адамдағы рухани бастауларды аспандатқан, нәпсіқұмарлық пен зорлық-зомбылықты, дүние қоңыздық пен екі жүзділікті әшкерелеген кейбір зерттеушілер түркіден шыққан, басқалары парсының ақыны деп есептейтін, сопы Мауляна Жәлеледдин Руми (1207-1273), мәдени ауысулар мен ынтымақтастыққа, сұхбатқа ерекше мән береді: «Кейде, түрік пен үнді оп-оңай ортақ тіл табыса кетеді. Кейде, екі түрік бірін-бірі жаттай сезінеді. Ендеше, жанмен ұғынысу тілі

дегеніміз – мүлде бір басқа нәрсе; бір тілдестіктен жанмен ұғынысу тілі қымбат» [2, 29 б.]. «Дін жүрегі» атанған абзал ақын Конье қаласында қайтыс болғанда, оны ақтық сапарға шығарып салуға мұсылмандармен қатар христиандар, иудейлер, буддаға табынушылар да бірлесе қатысқаны тектен-тек емес. Жалпы, адамзаттық мәдениет – көркемдік-поэтикалық, ғылыми, өндірістік қызметтің ең жетілген түрлері, әртүрлі халықтар мен ұрпақтарды ғасырлар бойы қалыптасқан өмір салты мен ақиқатты танып-білуінің бірегей тәсілдері. Адамзат баласы осы қағидалардың негізінде таптық және нәсілшілдік өшпенділікке жол бермейтін, адам мен халықтар құқығы бұзылмайтын, қайыршылық пен мәдени отаршылықтан ада, біртұтас өркениетті құруға бағыт алуда. Мәдениеттің бір үлгілерін бүгінгі таңда басты мұратқа айналып, біртұтас адамзаттық мәдениетті қалыптастыруда басты бағдар болып отыр.

Адамзат мәдениетінің қалыптасуы – халықаралық қауымдастық мүшелерінің мәдени құндылықтардың белгілі бір жүйесін жәй ғана қабылдау және түрлі мәдениет салаларын бірыңғайлау деп қарастыруға болмайды. Өйткені, мәселе аймақтық және ұлттық мәдениеттердің өзара рухани байланыстарының өсуі жайында болып отыр. Уақыт өте, түрлі халықтар мәдениетінің арасындағы мәдени қарым-қатынастар мен байланыстардың арнасы кеңейе түсіп, бір мәдениет шеңберінде орын алған өзгерістер басқаларына да өз ықпалын тигізді. Сондықтан, қазіргі заманның диалогтық дискурсында сандаған ғасырлар бойына көненің ұлы мәдениеттерінің қарым-қатынас көзі болып келген Ұлы жібек жолының маңызы зор. Кез келген көненің көзі ***адамзаттық игілік*** болып табылатындықтан, Ұлы жібек жолы да тіпті өзінің о бастағы экономикалық, сауда-саттық мәнін жойса да әлемдік мәдениеттің бірегей құбылысы деп айта аламыз. Бүгінде, ғаламдық мәдени тұтастықтың кең өріс алуы жағдайында белгілі бір мәдени жетістіктер дүние жүзіне кеңінен таралуда. Ендеше, біз әлемдік гуманистік құндылықтар дамуына жаңа кезеңіне өткенімізді мойындауымыз керек. Қазіргі әлемде адамзаттық жаңа рухани бағдарларын қалыптастыру, дамудың жаңа жолын іздестіру жүріп жатыр. Осы ізденіс ішінде бейбітшілік мәдениеті, келісім және сұхбат – ең тиімді әрі болашағы бар жол болып табылады. Егер, неміс ойшылы Иоганн Вольфганг фон Гёте өмірінің соңында әрбір ақыл-есі бүтін жан либералшыл болу керек десе, бүгінгі оның ойын былай аударуға болар еді: бүгінде кімде кім өзін есінен алжаспағанмын деп сезінсе, ол төзімді, бейбітшілік сүйгіш болуы тиіс. Жаңа дүниетанымдық бағдардың алғышарттары бүгіннің өзінде жасалу үстінде, ал, олардың қоғамдық пікірде орнығуы баршамыздың адамгершілік жауапкершілігіміздің көрсеткіші. Өйткені, бізбен және біздің әлемде болып жатқан барлық оқиғалар үшін тек біздің өзіміз ғана жауаптымыз. Сонымен бірге, адамдар қауымдастығында әртүрлі жаңа байланыс түрлері, ақпаратты сақтау және тарату жолдары пайда болып, адамзат тарихы көз алдымызда келелі тарихқа айналып отыр. Бұның өзі жағымсыз қырынан белгілі техниканың тартымды тұстарымен тығыз байланысты процестер. Бұрынғы жеке дарашыл, өз алдына бөлектенген күйден адамзат қай тұсынан алып қарасаң да біртұтас күйге ауысып келеді. Ол

дегеніміз, адамзаттың сұхбатқа үйренуін талап ететін жай. Сондықтан, тек өз құндылықтарың мен мәдениетіңді ғана абсолюттеп, басқаларға мүсіркей қарау сынды көзқарастардан, әртүрлі европа-, американо-, африканоцентризмдерден айырылу қажет. Осы мәселені Қазақстанда терең зерттеген белгілі философ А.Т.Құлсариеваның бағалауы бойынша, «сұхбат» ұғымын заманымыздың ақ желкені, туы десек асыра айтпаймыз, өйткені, «сұхбат» сөзі соңғы кезде кең пайдаланылып жүр. Ол туралы саяси бағдарламалардан, ғылыми еңбектерден, білім беру жайындағы пікір-таластардан және т.б. естиміз. Қазіргі мәдениетте сұхбат құбылысы (феномені) қоғамдық-әлеуметтік тәжірибе саласында көп назарға ие болып жүр, оның басты себебі, сұхбат сол салада көптеп кездесетін мәселелерді оң шешудің құралы болып табылады. Әсіресе бүгінгі қоғамдық өмірдің тұрақсыз жағдай-күйінде сұхбат тақырыбы тікелей қақтығыс, жанжалдарды (ұлттық, діни, мәдени-өркениеттік) болдырмау әрі алдын алу және шешумен тығыз байланысты [3, 81 б.]. Біздің көз алдымызда жалпы мәдени, дүниетанымдық парадигманың өзгерісі жүріп жатыр, оны өзіндік бір «концептуалды революция» деуге болады. Оның мәні дәстүрлі және модернистік пайымдау шегінен шығып, жаңа сұхбаттылық принципін қалыптастырумен байланысты. Сұхбат (диалог) дегеніміз не? А.Т.Құлсариеваның анықтамасында, «диалог» сөзі этимологиясы бойынша көне грек тілінің «*dialego*» – екі адамның әңгімесі, сұхбаты дегенді білдіретін сөзге барып тіреледі. Диалогтың көп түрлі анықтамаларының ішінде оны ой алмасу немесе адамдардың өзара бірлескен ой қызметінің тәсілі дегенді де ертеден кездестіреміз. Соңғы уақытқа дейін диалог сөзі екі немесе бірнеше кейіпкерлердің пікір алысуынан тұратын әдеби шығарманың және де драмалық әрекеттің құрамдас бөлігі ретіндегі адамдардың сұхбаты деп түсіндіріліп келді. Бүгінде бұл сөздің мәні мен мағынасы көп кеңейді. Диалогты кең пайымдау арқасында ол адам мәдениетінің даму формасы болып қарастырылады. Бұдан лингвистикалық терминнің сол лингвистика саласынан тысқары жатқан аймаққа енуін көріп, ұғымның эвристикалық қуатының молшылығын байқаймыз. Диалог ұғымының өзі диалогты. Әрбір диалог өз алдына түсіну де, араласу да, адам экзистенциясының «тіршілігінің» құбылысы да. Диалогтың маңызды қасиеті оның қарым-қатынасқа негізделгендігінде. Қатынасқа түсу – шынайы адами құндылық. М.Бахтин айтпақшы, «Адамның өзіндік болмысы (ішкі және сыртқы) түгелдей дерлік қарым-қатынастан тұрады. Болу дегеніміз – қатынаста болу дегенді түсіндіреді» [4, 312 б.]. Өзінің жанының терең түкпірінде қатынасқа ықыласты болып жаратылған адамзат баласы өзін толығымен тек араласу, байланысу процесінде ғана жүзеге асырады, яғни, бірлесе – тіршілік ету, бірлесе – шығармашылық туындату және т.б. сынды бірлік сипатында адам адамдық кейпін ашады. Сұхбат – адамдар қарым-қатынасының түп тамыры. Сұхбат идеясы қос түрлі саналар кездесуі идеясы, қос түрлі мәдени әлемдер байланысы идеясы. Әрбір мәдениет өз алдына бір-бір дүние, олар бір-бірімен толық сіңісіп кете алмайды, өйткені, олардың әрқайсысы осы әлемде соған ғана «бөліп берілген» өзіндік орнына ие. Диалог

әлемі, біріншіден, сұхбаттанушы жақтардың біртуарлығына; екіншіден, сұхбаттанушылардың өздерінің Болмыстағы бірегей орнының барлығына және ол орынды одан басқа ешкімнің баса алмайтындығын білуіне иек артады. Диалог тек тепе-тең сұхбатттаушылар позициясы бар жағдайда ғана, өздерінің әр түрлігімен маңызды көзқарастар айта алар жағдайда ғана шынайы мүмкін болады.

Қазіргі заман жағдайларында болашақ өркениет жалпыпланеталық болып сипатталуы тиіс. Өзгеше айтқанда, «үшінші әлемдегі» кедей, бірақ, ақпаратты елдердің тұрғындары бай туысқандарының жағдайымен ұзақ уақыт келіспеуі мүмкін және байлар одан сайын бай болатын, ал, кедейлер одан сайын кедей болатын әлемдік тәртіпті қайта құруға тырысады. Сонымен бірге, дамымаған «елдердің саны орташа айлық жалақысы тұлғаларға жеткіліксіз болып табылатын көптеген постсоциалистік мемлекеттермен толған. Осы теорияға қатысты Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев мынадай қызық пікір айтқан: «...Қазіргі заманның жүрісі «вестернизацияның», сондай-ақ, ымырашылдықтың бүкіл әлемдік жеңісін білдірмейді. Бүкіл әлемдік либералдылық моделінің схематизмі Батыс Еуропалық және Солтүстік Американдық өркениеттің бірегей, баға жетпес тәжірибесі, оның жеке тұлғаларының көпсанды кездейсоқтарымен, ауытқуларымен, шапағаттарымен, тарихи, нақты тәжірибе сияқты емес бір уақыттан тыс модель ретінде ұғынылады» [5, 257 б.]. Осы пікірдің маңыздылығы: бір-бірімізді дұрыс түсініп, дұрыс көзқараспен қарау үшін ақ ниетпен өткізілетін діни-мәдени сұхбат (диалог) керек. А.Т.Құлсариева бұл жайлы мынадай өте дұрыс пікір айтқан: «Батыс пен Шығыстың қосарлы ықпал аймағында орналасқан Қазақстан үшін мәдениеттер мен діндер сұхбаты идеясының берері мол. Сұхбат ықпалы аймағында орналасқан Қазақстанның елі үшін сұхбаттылық, адамдар арасындағы сыйластық өмір салты болып кеткен. Олар үшін құқықтық та, қара күш те адамдар бірлестігінің негізі бола алмайды. Олардан биік тұрған құндылықтар – сұхбатты қалыптастырушы сүйіспеншілік, төзімділік, мәміле – келісім болып табылады» [6, 57- 58 бб.].

Өмірдің онтологиялық (болмыстық) мінездемесі – оның диалогтығында. Ал, диалог тек «Мен» және «Басқа» арасында ғана мүмкін. Бірін-бірі бағалау мүмкіншілігі, немесе, құндылық қарым-қатынас тек «Мен» және «Сен», «Мен» және «Басқа» болған тұста ғана кездеседі. Өйткені, мен өзімді-өзім бағалай алмаймын принципиалды түрде (көздің өзін-өзі көру мүмкіншілігінің жоқтығы сияқты). Оның үстіне, XXI ғасыр адамзат баласы үшін жойқын пессимистік сарынмен басталды. «Мәдениет» пен «өркениет» арасындағы «алшақтық» ұлғая түсті. Адамның материалдық және рухани өмірінің формаларының ырғағы, амплитудасы бір-біріне сай келмей, тіпті бір-біріне қарама-қайшы келуге дейін барып қалды. Өмірдің барлық формалары қасиетсіздене (десакрализация) бастады. Бәрін танып білемін, бәрі менің ақылыма тәуелді деген жерден заңды түрде қасиет, аруақ, киелілік, құпия кетуі орынды. Ешқандай мәдениет жалғыз басты емес. Ол әрқашанда басқа мәдениеттермен байланыса отырып тіршілік етеді, әрі, соның нәтижесінде жетістіктерге жетеді. Дегенмен, мәдениеттің мән-

мағыналарының, идеяларының өз мүмкіншіліктерін пайдаланып бітуінің нәтижесінде мәдени деградация, мәдени құлдырау процесі басталады. Бұл өмірді ұғыну мен түсінудің сұхбаттығы оған аяқталмаған, шектелмеген қасиет береді. Айтылған сөз естуді, ұғынуды қажет қылады. Ол да бір сұрақтың әлемдегі бір жауабы. Осылайша, мәңгілік шексіз ұмтылыс...

Әдебиеттер:

1. Бебер М. Хозяйство и общество (*Wirtschaft und Gesellschaf).* -Москва, 2011.
2. Байпақов К. Ұлы Жібек жолы және ортағасырлық Қазақстан. -Алматы, 1992.
3. Құлсариева А.Т. Мәдениеттер мен діндер арасындағы сұхбат. -Алматы, 2017.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. -Москва, 2016.
5. Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында. -Алматы, 1996.
6. Құлсариева А. Дін және мәдениет // Мәдениеттану. -Алматы, 2003.

ӘОЖ 811.512.122

«ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ» КОНЦЕПТІСІ ӘЛЕУМЕТТІК ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Танабаев Ғ., Байғұтова А. – ф.ғ.к.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Статья посвящена концепту «гостеприимство» и отражает его как социальное лингвокультурологическое явление. Данный концепт является универсальным, так как тесно связано с традициями этноса, дает объективное представление о культурной картине мира народа.

Summary

The article is devoted to the concept of "hospitality" and reflects it as a social linguoculturological phenomenon. This concept is universal, since it is closely connected with the traditions of the ethnic group, gives an objective idea of the cultural picture of the world of the people.

Концепт адамның ойлауының іс жүзіндегі көрінісі ғана емес, адам санасындағы шынайы үлгісі болған ойдың өзін танытатын күрделі әлеуметтік лингвомәдени құбылыс болуына байланысты, концептінің мәнді сипаттарын анықтау концептінің айқындаушы қырлары бекіген адам мен социумның шығармашылық қызметінің өнімдерін ақпараттық тіркеуге қатысты барлық негізгі формаларын зерттеу нысаны етіп алуды талап етеді [1, 272].

Зерттеліп отырған тақырып бойынша ғылыми әдебиеттерге шолу жасау тілтанушы ғалымдардың «қонақжайлылық» концептісіне қызығушылығы жоғары екенін танытады. Оны сонымен бірге аталған концептіні мәдени-психологиялық және мәдени-әрекеттік тұрғыдағы тілдік бейнеленуін сипаттайтын ғылыми жұмыстардың көптігі де көрсетеді.

«Қонақжайлылық» концептісіндегі таңдаған ұстанымымызға сәйкес, оның мазмұны мен құрылымын шектейміз. З.Д.Попова и А.И.Стернин бұны былайша түсіндіреді: «Концепт мазмұны концептуалданатын зат немесе құбылыстың жекелеген қасиеттерін білдіретін белгілерден түзілген және осы белгілердің жиынтығы ретінде сипатталады. Концептінің мазмұны іштей өріс принципімен реттелген – ядро, жақын, алыс және шеткі периферия. Мазмұнның белгілі бір аймағына жататыны ең алдымен, тиісті концептіні ұстанушы санасындағы белгінің ашықтығымен айқындалады. Сипаттама ядродан перифериряға белгілерді олардың ашықтығының төмендеу мөлшеріне байланысты санамалау арқылы жүзеге асады» [2, 81].

«Концепт құрылымы концепт құрайтын түрлі когнитивті табиғатты базалық құрылымдық компоненттерден – сезімтал бейне, ақпараттық мазмұн және интерпретациялық өрістен тұрады және концептінің осы құрылымдық компоненттеріне тиесілі когнитивті белгілерді санамалау арқылы сипатталады» [2, 81].

Демек, «қонақжайлылық» концептісі концептуалды болып табылады және оның мазмұны мен құрылымын бөлуден тұрады. Бірінші кезең – мазмұнды талдау. Ол қарастырылып отырған тілдің лексикалық жүйелерінде ұсынылған концептінің толық көлемін анықтаудан тұрады.

Концептінің ядросына дәстүрге сай арақатынас орнатушы лексеманың сөздік дефинициясы жатады. Ондай формалардың біріне көркем мәтін жатады. Осымен байланысты «қонақжайлылық» концептісінің әлеуметтік лингвомәдени белгісін толық және жан-жақты ашу үшін көркем мәтін зерттеу нысаны ретінде алынды. Көркем мәтінде рухани-құнды көзқарастар ғана емес, адамның жан дүниесіне қатысты қасиеттер толыққанды бой көрсетеді. Өз кезегінде «қонақжайлылық» концептісін көркем мәтін аясында талдауды келесі белгілері бойынша өткізу керек:

1) бірегей лексемалар;
2) қонақжайлылыққа қатысушылардың бір-біріне әдепті, сыпайы қарым-қатынасы;
3) қонақжайлылық атмосферасын сипаттаушы лексемалар;
4) адам бейнесін сипаттау тәсілдері;
5) қонаққа шақыру әдептері;
6) қонақ күтетін бөлменің сипаттамасы;
7) қонақтарды дәммен сыйлау және күту [3, 10].

Бірегей лексемалар бағытында қарастырылатын объектілер белгілі бір елдің немесе ұлттың өзіне тән белгілерін, басқа ұлтта жоқ өзіндік нышандарын көрсете алатын тілдік бірліктер болуы керек.

Мысалы;

Үзілістен кейін дастарқанға үйеме табақ ет келді. Жеке тарелкаға салынған ***қойдың басы*** *төрде отырған Акбардың алдына тартылған. Ол мұндайды өмірі көрмесе керек, қорыққан адамдай үдірейіп, кейін шегініп*

кетті. Лаураны тілмаштыққа пайдаланып, онымен де біраз сөйлесуге тура келді.

− Мынау ***қойдың басы****, – деді Ақжан оған түсіндіріп. –* ***Біздің халқымыз ең құрметті қонағының алдына осылай бас тартады.***

− Мен құрметті қонақ емеспін ғой. Бар болғаны біздің жас ханымның қызметшісімін. Ондай жағдайда басты ханымның өзі ұстауы керек, – деп Акбар оны Лауранің алдына жылжытты (Қ. Жұмаділов. Атамекен)

Байқап отырғанымыздай, Сирия елінен келген кісі қазақ халқының салт-дәстүрінен, қазақ мәдениетінен хабарсыз, оған сәйкес аялық білімі жоқ, сол себепті қойдың басы онда дұрыс ассоциация тудырмай отыр. Ол қазақтың сыйлы қонағына бас тартатынын да, оны әйел баласына ұсынбайтынын да білмейді [4].

Т.Ахтанов романдарында ұлттық дүниетанымды көрсететін тілдік құралдар мол қолданылған. Солардың бірі – ұлттық салт-дәстүрлердің жазушы шығармаларындағы тілдік көрінісі болып табылады. Т.Ахтанов романдарында қан майданның ортасында да қазақ өнері – ән-күйі ешқашан ұмтылған жоқ деген тұжырымдамасымен қатар, жиын-терін болған жерде ұлттық әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерді шығарма мазмұнына енгізіп, көркем шығармаларының ұлттық нышанын сақтап отырады.

Мысалы, *«Вагонға қыздар келгесін жауынгерлер тіпті жайдары болып кетті.*

− Ал, кәне қонақ кәде беріңіздер! Ән салыңыздар! – деп жармасты Бөрібай қыздарға.

− Келмей жатып қонаққа қолқа салған қай атаңнан қалып еді? Алдымен қонақтарға сый-құрметін ұсынар болар, − деп Қартбай оны тойтарып, Кәрібайға бұрылды.

− Жігітім, кәнекей, сен жол баста. Көрсет өнеріңді осындайда» (Қаһарлы күндер).

Жоғарыдағы мәтінде қазақтың «қонақ кәде» салты жайлы ақпарат берілген. Бірінші ақпарат – жиынға сырттан кешігіп келген қонақ қыздардан «қонақ кәде» сұрауы, екінші ақпарат – қонаққа келісімен қолқа салмайтын қазақ дәстүрі, үшіншіден – келген қонаққа алдымен іште отырғандардың сый-құрмет көрсетуі. Осы үш түрлі ақпарат жоғарыда берілген шағын мәтінде көрініс табады.

Қонақ бейнесін сипаттау барысында әр халықта ұлттық-мәдени тұрмыстың әртүрлі болуына байланысты бірегей лексемалардың қолданылуымен ерекшеленуі мүмкін. Мысалы, қазақтарда қонақ ұлттық киім – шапанымен, ағылшын – смокингімен, орыс пимасымен суреттеледі.

«Қонақжайлылық» концептісінің келесі бір белгісі – қонақ күтетін бөлменің сипаттамасы. Қазақ тіліндегі көркем мәтінде «қонақ бөлме» атты лексема жиі қолданылады, алайда оның сипаттамасы аз беріледі. Бірақ қонақ бөлмені қонақтарға арнап дайындау көрінісі жиі беріледі. Қонақ бөлмені тазалау, жаңа көрпелер төсеу, жаңа кілем төсеу, мол тамақ әзірлеу, «алыңыздар, ауыз тиіңіздер» деген сөздер мен сөз тіркестері қолданылады.

Анадай жерге сегіз қанат ақ отау тігіліп, іші кілем, киіз, алаша, көрпе, жастық, тұс киізбен безелді (Ж.Аймауытов. Ақбілек).
Сыйлы қонақтарына неше түрлі асыл көрпелерді төсеп, бір-бір ақ жастықты шынтағына беріпті, Құсайын бай шертиіп, дүниенің тұтқасы бір өзінің қолында секілденіп, оқта-санда бір кекіріп, шайын ұрттай түседі (Б.Майлин. Ауыл).
Қонақта болғанда, қонақ күткенде халықтың ментальдығы көзге түседі.
Қазақтарда – ұжымшылдық, ағылшындарда – жекелік, орыстарда – салыстырмалы жекелік басым болады.
Ағылшын, орыс көркем мәтіндерінде кездесетін әйелдерді жеке бөлмелеріне шығарып салу, «қонақтар өз бөлмелеріне тарап кетті, күнін өз бөлмесінде құлыптап алып өткізді» сияқты мағынадағы тіркестерді қазақ халқының қонақ күту әдебінде жиі кездестіре алмайсыз.
Өз кезегінде қонақжайлылықтың ұлттық санадағы негізгі түсініктеріне келесілер жатады:
– **қазақ халқында:** алыс туыстармен, достарымен, таныстарымен кездесу; кеңесу; жақсы демалыс; бұрынғыдан бетер жақын болу; шынайы достық қатынас; жақсы беделге ие болу; достасу; орнатылған қарым-қатынасты сақтау; мақтану және басқалардан үстем болу; туыстар мен достар арасындағы байланыстың алыстағанын ескерту; сезімдерін, болмысын анықтау, жан рақатын сезіну; танысу арқылы байланыс аясын кеңейту; туыстарының өмірі мен денсаулығы, достарының жұмысы туралы хабардар болу; сенімді қатынас орнату; көңілсіздіктен арылу; дүниетанымы мен мәдениетін жоғарылату; ынтымаққа қол жеткізу; құрметі мен сыйластығын көрсету.
– орыс халқында: продолжительное и обильное застолье, показать своё уважение к гостью: подружиться; провести весело время; пообщаться; улучшить отношения; наладить связи для получения услуги от гостя; увидеть приятных для себя людей; в целях знакомства; поделиться информацией, новостями; приятное времяпрепровождение; перейти на более близкие и теплые отношения, отблагодарить человека за оказанную им услугу или помощь, похвастаться, показав своё гостеприимство; показать свою доброжелательность, чтобы сблизиться; установление и улучшение отношений; увидеть тех людей, которых давно не видел; быть коммуникабельным, чтобы устроиться в обществе; установить более близкие отношения с какой-то определенной группой людей; достижение взаимопонимания, сближение; усиление взаимной доброжелательности; получить удовольствие от общения с близкими людьми.
Аталған тірек сөздер құндылықтар жүйесін қалыптастырады және қазақ, орыс халқының ұлттық мінез сипатын таныту үшін қолданылады.
Демек, көркем мәтіндердегі бай ұлттық-мәдени дәстүрлер «қонақжайлылық» концептісінің көркем мәтіндерде сәйкес келетін ұғым, түсінік, бейне, басымдықтар, стереотиптер мен бағалар арқылы ұлттық менталитет пен дүниетанымды, әлеуметтік-мәдени қатынас, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптарды

ұлттық ерекшелікке сай біріктіргенмен, түрлі этностардың көзқарастарындағы айырмашылықты танытады.

Түркі халықтарының қонақ күтуге байланысты дәстүрлерінде ұқсастық болғанымен, дастарқан мәзірін дайындауда біраз ерекшеліктер бар. Мысалы, қазақ сыйлы қонағының алдына қойдың басын тартатын болса, хакас халқы ең қадірлі қонағы үшін қойдың ұшасын (уча), жауырынын (чарын) даярлаған екен. Бұл халықта сыйлы мүше болып табылатын қой ұшасын қонағына тартар алдында, үйімізден құт-береке кетпесін деп құйрық майдың ұшынан кесіп алып қалатын ырымдары сақталған. Егер, қонаққа үлкен әйел адам келсе, қонақжайлықтың нышаны ретінде қойдың төсін (хой төзі) тартқан. Ал, бас бұл халықтың дастарқанында сыйлы мүшеге саналмаған. Қазақ халқындағыдай түркітектес тувин халқы да өзінің қонақжайлық қасиетін тағам тарту барысында ең сыйлы мүше деп ужа (уша) пен жамбасты атаған. Бұл халықтың қонағы етті кесіп алып алдымен отқа лақтырған, одан кейін өзі жеп, өзінен соң қалған адамдарға таратқан. Қонақжайлықтың мәрттігін қойдың «ұша» мүшесі арқылы көрсету алтайлықтарда «ужа» делініп, ал, түркімендерде «уджа» делініп, буряттарда «ууса» делініп, монғолдарда «ууц», «ууц даллах» деп аталып, ең сыйлы қонағына тартылған. Бұл ретте түркі халықтарының бірқатарына ортақ «біреудің төсін жесең, өзіңнің ұшаңды сайла» деген мақал осы құбылыстан туса керек.

Этнограф-ғалым Шоқан Уәлиханов «Қырғыздар туралы жазбалар» еңбегінде: «Орта Азиялық барлық халықтарда бас құрметті қонаққа тартылса, қырғыздарда керісінше: құйымшақ пен жамбас қонақтікі, бас төменгінікі болып есептеледі» деп жазған [5, 38]. Осымен байланысты халқымызбен бірге туысқан қырғыздарда ең қадірлі бас (баш), одан кейін жамбас (жамбаш), асықты жілік (жото жилик), ал, жылқы етінен сыйлы қонаққа ұша (уча), қабырға, шұжық (чучук) және жал тарту «сый» тағамына жатқан. Әйелдерге кәделі сыбаға ретінде құймышақты (куймулчак) тартқан.

Өзбек халқында сыйлы қонаққа тағам даярлау гендерлік сипатқа ие. Отбасында күнделікті тағамды әйелдер әзірлесе, үлкен жиынға ер адамдар дайындаған. Бұл салт қазіргі өзбек тұрмысында әлі күнге дейін сақталған. Мысалы, өсіңкі бидай суы мен ұн киселінен дайындалатын «сумалак» тағамы тек әйелдер үшін жасалса, суға не еттің сорпасына қайнатылып алынған қамырды етпен бірге қадірлі тағам ретінде жейтін «нарынды» тек еркектер дайындап, өздері ғана жеген.

Қай халықтың болмасын, адамды сыйлау дәстүрінде алдымен жасы егде тартқанды немесе қарт адамды сыйлаудың орны ерекше. Мысалы, барша мұсылман елі тойлайтын Ұлыстың ұлы күні – «Наурыз» мерекесінде, соғымға сойылған өгіздің шекесінен дайындалатын «бел көтерер» асы – қазақ халқында қыстан аман шыққан қарт адамдарға сыйлы тағам ретінде ұсынылған.

Қорыта келгенде, ежелден ескі салт ретінде қалыптасқан қонақ күту дәстүрі қай халықтың болмасын адамгершілік, азаматтық, болмыстық, меймандостық,

ынтымақтық ерекшеліктерін танытқан. Бұл ерекшеліктер тіл білімінде «қонақжайлылық» концептісінің құзырында екені даусыз.

Әдебиеттер

1 Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа. – Краснодар: Техн. Ун-т Кубан. гос.технол. ун-та, 2002. – 142 с.

Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж, 1985

3 Левшин А. Описание киргизо-казачьих или киргизо-кайсацких орд и степей. – СПб.: Тип.КарлаКрайя, 1832. – 304 с.

4 Байғұтова А. «Қазақ әйелі» концептісінің этномәдени сипаты. − Ф.ғ.к. дисс: 10.02.02. − Алматы, 2008. – 149 б.

5 Уәлиханов Ш. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: «Жазушы», 1980. – 410 б.

ӘОЖ

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ РОМАН-ЭССЕ

Балтабаева Наргиза Смаиловна PhD қауымдастырылған профессор м.а.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, balnargiza@mail.ru

Резюме

В статье рассматривается вопрос происхождения казахских родов Старшего жуза: сарыуйсун, Дулат, Албан, Суан, ысты, Шапырашты, Ошакты, сиргелы с точки зрения популяционной генетики и данных шежире. В казахской литературе предусматривается дифференциация по характерному характеру произведений, относящихся к жанру эссе, без названия и без предмета.

Одним из значительных сфер казахской прозы в литературе является роман - эссе. Но до сегодняшнего дня в казахской литературоведческой науке не было объекта исследования, отвечающего требованиям по раскрытию природы жанра.

В современной казахской прозе, по природе, чистый роман-эссе-произведения, близкие к роману-эссе, требуют специального изучения, анализа содержательных, идейно-художественных связей.

Ұшырасқанымен произведения в казахской литературе под эссе, эссе что жанровые аспекты научных работ написано о сих пор. В этом произведении он щедро раскладывает эстетические, интеллектуальные богатства, заметность, яркость, находчивость, мысль, видел ли он в жизненном путешествии, почувствовал и испытал опыт.

Жанр Эссе, как один из видов документальной литературы, мы заметили, что специальное исследование о романе-эссе не было написано. В связи с этим возникает необходимость систематизации поэтики, определения противоречий, систематизации его классификации, отношения с типологической структурой и другими жанровыми формами.

В заключение, на сегодняшний день жанр эссе широко распространяется в различных сферах, пропагандируется и расширяет свое применение.

Summary

The purpose of this article is to review the stages of the essay genre and its primary basis in the national literature, as well as in the proof of the period of its initial phase.Analyzing of the features of works of Kazakh literature relating to the essay genre, where there is a title, but no substance, is scheduled.

One of the major types of Kazakh prose , which occupies an important role in the literature , is a novel-essay . But , until today, in the Kazakh literary science there was not a form of research that would meet all the requirements of disclosure of this genre.
Modern Kazakh prose needs special study of pure nature essays and novels , works, similar to it , as well as in the analysis, in terms of differences in the content and the ideologicalartistry.
Despite the fact that there are works written under the title of essay in Kazakh literature , we still do not have a special scientific work involving aspects of essay.This, like nothing on earth, art in works, generously describes the aesthetic and intellectual wealth, observation, bright and resourceful mind, the experience of what it saw and heard, felt and understood in the journey called life.
We noticed that it is not written any special study of the novel - essay , except for some reminders that this genre is one of the samples of the concrete literature in such works as this. In this regard , there is a need in finding the essence of features of essays, systematizing of poetics, determining discrepancies, connection between the typological structure and other forms of genre, systematizing classification.
Finally, to date , essay genre is widespread and promoted in all areas, thereby increasing the range of its application.

Кіріспе

Осы мақаланың атына енгізілген тақырып ерекше назарға лайықты, себебі оның ғылыми зерттемесін бүгінгі күні толығымен қанағаттандырарлық және аяқталған деп есептеуге болады ма. Журнал мақаласының көлемі барынша сұраққа толық көлемде жауап бермейді. Таңдалған тақырыпқа пікірлесуде бастапқы және бір уақытта жеткілікті маңызды кейбір сәттерге тоқталайық.

Классикалық еуропалық әдебиеттің дәстүрлерінде көтерілетін эссеистика – әлемдік әдебиеттің, нақты айтқанда XX ғасырдың елеулі және принципиалды құбылысы. Ауыспалы уақытпен туындаған жаңа проза мен жаңа стиль әрқашан талап етілмелі болады. Алайда, эссе отандық әдебиетке жасампаз қызметін очерк, әңгіме, повесть, роман жанрлары түрінде, біздің әдебиетімізге тұрақты, дәстүрлі болған жаңартылған, әрі біршама жаңа жанрдың өзара әрекетінің қазіргі жағдайында қосылды.

Эссе жанры совет әдебиетінің топырағына толық орнықпады, бірақ дәстүрлі түрде батыс, ең алдымен ағылшын-американдық және латын-американдық әдебиетте белгілі болды. Ағылшын-американдық үшін бірінші кезекте, ал әдебиеттердің ішінде ең алдымен ағылшындық үшін ең танымал болды, мұнда эссеизм өзіндік ағылшындық сипатымен терең байланысты – «сүйікті істердің және қызығушылықтардың, ағылшын өмірінің өте жеке табиғатының жолын ұстаушылық» (Дж.Оруэлл) [1, 226] және біз келесіні қосушы едік – дәстүрлі ағылшын демократиясының, яғни заңға парасатпен және ерікті бағынатын азаматтың еркі. Біздің эсседе байқайтынымыз: еркін форма, бұл қатаң жанрлық қағидалардың болмауын көрсететіндей, жеңілдік пен көркемдік – негізінде жанр аясына қатаң бағынышты. Әрине, бұл жанрда әркім де жаза алмайды. Эссеистика тарихында өзінің сыйлы орынын Англияның эссеистері иеленеді: Ф.Бэкон, А.Коули, Дж.Драйден, Дж.Аддисон, С.Джонсон, Т.Карлейль,

Р.У.Эмерсон, М.Бирбом, Г.К.Честертон, М.Арнолд, Дж.Оруэлл, М.Оден және басқалары.

Латын-американдық, испан тілді әдебиеттердің шарықтауы және оның XX жүзжылдықта болған өшпес сәттілігі романистикамен ғана емес, сонымен қатар эссеистикамен де байланысты. Осы жанрда жазған жазушылардың туындыларының көлемдерін нақты жете түсіну кеңестік кезеңнен кейінгі оқушыларға жақын жуырда жетті – Х.Ортега-и-Гассетаның, Х.Л.Борхесаның, Ж.Амадудың және басқаларының тамаша философиялық эсселері.

Азияның әдебиетіне, оның эссеистикасына қатысты қолдануды әдебиетші Александр Генис «данышпандық эссенің әдебиеті» деп атайды. Олардың ішінде ең алдымен көне қытай философиялық прозасын ерекше атайды, олардың ішінде терең, бірақ қарапайым жазылған Лао-Цзы мен Конфуцийдің эссеистикалық прозасын ерекше атайды. Олардың эссеистикасы – реттелмеген түсініктемелер жүйесі, ал индуитивті шешілген ойдан өмірлік тәжірибенің нақты образдардан немесе поэтикалық салыстырулардан алынған жанданған басқасына адасу. Олардың ойлау қабілеті абстрактілі терминдерден және артық нақты суреттелген анықтамалардан қашады. Оған қоса, сол әдебиет зерттеушісі Генистің ойынша, өзінің эссеистикасымен олар өлеңдері мен прозасы арасындағы, объективті тәжірибе мен жақсыз табиғаты арасындағы, өзінің және біздің уақыт арасындағы айырмашылықтардан аса түседі. Олардың кітаптары кез келген заманға және бірінші кезеңде – біздің заманға жарамды, ол әлемге деген логикалық, жүйелік, аса рационалды қатынаста өте қатты түңілтеді.

Эссе жапон әдебиетінде өзінің терең, берік дәстүрлерін иеленеді, немесе жапон әдебиетінде тарихымен және дәстүрлерімен бай жанрдың өздерінше атауы (тәжірибе французша «essay») болған Монтенің «Тәжірибелері» пайда болғанға дейінгі көп уақыт бұрын «дзуйхицу» жанры – сөзбе сөз «қылқаламның ізі бойынша» болған. Қол қалай жүрсе, солайша айтып береді. «Қаламұштың ізінше» - деп айтар едік біз. Қылқалам санаға белгілі ойды қағазға бір қалыпты сеніп жазады. Ой күй таңдағыштықпен еркін «ағады». Жанрдың еркін көркемдігі дзуйхицу-эссені қызықтырып еліктіреді. Сана форманы іздеумен салмақ салмайды; ойдың «шаршағандығын» қабылдамайды. Ал эссеистикалық «тіл барлығын өзі біледі және барлығын тіпті жанама білдіреді» (Петр Вайль).

Жапон эссеистикалық прозасының жарқын үлгілеріне жазушы-эссеист Сей Сенагонның «Записки у изголья» (лирикалық эссе-дзуйхицудың бірінші жанр туындысы), «Записки от скуки» және эссеист Мисиманың «Дневник летучей паутинки», «Записки мотылька» (атаудың қандай поэзиясы!) жатады. Оларда дзэнсше авторлардың қоғамға, адамға деген қасақана емес қатынасы оның барлық жоғарғы және төменгі, күлкілі және қайғылы көріністерінде ашылады. Қысқа моно тематикалық әңгіме-фрагмент баяндау кванты ретінде қызмет атқарады. Жапон прозасы кең формаларға жалпы әуестенеді. Осыдан жинақтардың әр түрлерінің молдығы көрінеді. Өрнектілік, туындылардың құрылуы әдеби шығарманың жанр алдындағы принцип ретінде шығады [2, 254].

Тан империясының гуманистік өнер күнделікті-эссеистикалық лирикалық прозаның және «моногатардың» психологиялық повестерінің өркендеуін тудырды. Осы кезеңнің ең ірі эссеисті Хань Юй болып табылады, ол – жаңа эссеистік прозаның қажеттілігі туралы жазған әдебиеттік теоретик-реформатор: «Шығармадағы рух – бұл өзен ағыны, ал тіл – онда ағатын барлық заттар. Ағын терең – барлық үлкен және кіші заттар онда аға алады. Рухтың тілмен осындай байланысы бар. Рух ұлы болса, онда жолдар ұзындығы бойынша, ал олардың дыбысталуы – биіктігі бойынша бір біріне сәйкес келеді. Осыған қол жеткізіп, кемелге жақын екендігім туралы айта аламын ба?» [4, 295].

Жапон әдебиетінің енді бір бір тума эссеистикалық жанры – «сисёцу», өзі туралы проза. Өз өміріңді сипаттау емес, дәл өзің туралы – авто биография. Яғни, ой-пікір бүкіл контексте өзіңе емес, өте маңызды болып табылатыны – өзіңнің ішкі дүниеңе бағытталған.

Жанрдың дәстүрі шығыс әдебиетінің дәстүрлеріне жоғары көтеретін қазақ әдебиетінде терең, әрі берік орналасқан. Классикалық қазақ әдебиетінде біз эссеге ең алдымен Абайдың бүкіл «Ғақлиясын» («Қара сөздер» немесе «Қара сөздер», «Сөздер») жатқызамыз, олардың қазақ әдебиетінде пайда болуы мұқият оқитын оқушыға - әңгімелесушіге, жасаушы авторға тең, бағытталған ондағы шындықты, болмысты, адамның орнын пайымдау сәттерімен сипатты, аналитикалық, философиялық-дидактикалық эссеистік прозаның баламаларын иеленбейтін күні бүгінге дейін дамуына түрткі берген дәл сол жаңа ағын болды. Осы жерде А.Ж.Жақсылықов профессордың ойымен пікір таластыруға болады, оның ойынша «Абайдың «Сөздеріне» тән көзқарасты баяндауда мазмұнды рухты-философиялық толықтық, адал ниеттілік және адалдық, адамдарға адамгершілік әсер етуге бағытталу, сананың қауымдық принципін ескерту олардың батыс әдебиетінің эссеистикалық дидактикалық дәстүрлеріне қарағанда Мұхаммед Пайғамбардың Хадистеріне жанрлық жақындығы туралы айтуға мүмкіндік береді. «Сөздердің» көптеген фрагменттерінде Пайғамбардың Хадистері аталады, Құраннан нақыл сөздерден цитаталар келтірілетіндігі кездейсоқ жағдай емес» [5, 207].

Біздің ойымызша, Абайдың «Ғақлияларындағы» дидактикалық екпіндер дәл «жандарға адамгершілік әсер етуі» әрекетінде көрсетіледі. Оларда Құраннан сілтемелі сәттер бар факті, діни тақырыптарға пікірталастар, түсіндірулер «Сөздің» эссеистикалық табиғатынан бас тарту құқығын бермейді, немесе батыс эссенің негізін салушы – Монтенің «Тәжірибелері» Жаңа Өсиеттің тақырыптарына моральдық-философиялық пікірлесулерден, Библияның көптеген цитаталарынан тұрады, сондай-ақ діни (бұл жағдайда – христиандық) ілімдер синтезі мен антикалық даналықтың синтезі әрекеті болған, мұнда Монтень тек оқығанға ғана негізделген, сонымен қатар христиандық қағидалардың шексіз рефлексиясына және жеке бастан өткізілгеннің, көргеннің және естігеннің негізінде үстірт емес түсініктемелер берді. Сондай-ақ Абай да: әрбір «Сөзінде» қазақ ойшылы сілтеме ойды береді, сосын тікелей өмірден осы ойдың мысалдарымен - мүкәммалдарымен келте бөліседі; бұдан әрі «Сөзге»

аяқталу мен моральдық ақыл үйреткіштікті беретін көптеген жалпылаулармен аяқталатын тікелей адамгершілік пікір таласулар болады.

Абайдың «Сөздерінің» жанрлық табиғатына З.Қабдолов, З.Ахметов, Т.Кәкішев, М.Мырзахметов, Т.Нұртазин, А.Марғұлан, А.Нұрқатов, С.Әшімбаев, М.Мағауин, С.Қасқабасов, М.Әлімбаев, Б,Ғабдуллин, А.Искакова, Р.Сыздықова, К.Өмірәлиева [6], Г.Есімов және басқалары сияқты ғалымдар өз назарларын аударды. Ал аудармашы, жазушы, публицист, эссеист Герольд Бельгер тікелей мынаны көрсетеді: «Асылында, «Абайдың «Сөздері» - насихат емес, ол ой толғаныстары, байымдаулар, қазіргі уақытта оны жиі эссе сөзімен білдіреді – асыл ғибадат ойлардың, толғаныстардың өзіндік мазмұндауы. Жазудың осыған ұқсас мәнерін Монтень «қаламұшты далаға тастаумен» бейнелеп сипаттаған. Бұл еркін, көркем мәнерде баяндалған, ойдың шабытты қатарымен ерекшеленетін философиялық очерктер, максимдер және рефлексиялар» [7, 248].

«Ғақлия» (Абайдың «Сөздері») – бұл ойшылдың ой-толғаныстарының жинағы, бұл қазақтардың діл ерекшеліктерінен бастап еркін, кейде полимикалық мәнерде баяндалған кең жалпылаудың заң, діни сипатына дейінгі түрлі тақырыптарға философиялық-моралистикалық, *дидактикалық эссе*: «Менің Сөзімнің бірі біреудің көңілінен шығар және ол оны өзі үшін көшіріп алар немесе тек есіне сақтар; егер олай болмаса – менің сөздерім, ел айтқандай, өзімде қалады» [11, 7].

Егер «Қара сөздерден» (Абай оларды нөмірленген тізімде береді) әрбір «Сөзді» тақырыптық атауға әрекет қолданса, онда біздің алдымызда нақты тақырыптардың және де Монтеньдегі дерексіз тақырыптардың да болу суреті алдыңызға келеді. «Бірінші сөз» – мысалға, «Мені жазуға итермелеген себептер туралы» деп атауға болады; «Екінші сөз» – қазақтардың көзімен ұлттардың кейбір ерекшеліктері туралы» және т.б., мұнда «... туралы» – бұл жанрдың өзіндік формуласы болып табылады, яғни эссенің мәні атау емес, көмектес септікте беріледі, ғылыми шығармадағыдай тіктеп емес, бір бүйірден қарастырады, ойды өрістетудің себебі қызметін атқарады, ол толық шеңберді сипаттап, өзіне – яғни авторға кету және келу нүктесі ретінде қайтып келеді» (М.Энштейн).

Ғ.Есімов Абайдың «Ғақлиясындағы» қалыпты эссеистикалық стильдің барлық қасиеттерін атай отырып, кейде: біз жоғарыда айтып өткен спонтанды, фрагментарлық және басқалары «Сөздерді» эссенің жанрлық көрсетуі деп тура атамайды: «Өз ойын еркін жеткізу үшін, Абай жаңа өзіндік жанрды – Сөзді тапты. Ақынның сөзі – бұл тиісті формада кигізілген еркін ойлы жанр. Абай өз ойларын жеткізуде қажетті жүйені іздеп қиналған көптеген танымал философтардың тағдырынан сәтті аулақ жүріп өтті. Бірақ, өкінішке орай, Абай жасаған жанр отандық мәдениетте одан әрі дамуға ие болмады... Әрине, Абайдың дәстүрлерін жалғастыру, жеке айтқанда еркін ойдың жанрын дамыту, өткен жылдардың жағдайында мүмкін емес болатын... Мұқият оқушы, ақынның сөздерінде кейбір жүйесіздікті сөзсіз байқайды. Бірақ бұл Абайдың өз өзіне

қайшы келетіндігін білдірмейді. Дұрысы, бұл оның шабытты ойының туындауы мен жетілуін көрудің сәтті мүмкіндігі болып табылады» [8, 125].

Әдебиет зерттеушісі А.С.Исмакова да «XX ғасырдың басындағы қазақ көркем прозасының поэтикасы (тақырыптама, жанр, стиль)» жұмысында алдыңғы кезеңдерде прецеденттері болмаған қазақ әдеби шығармасы үшін жаңа жанрды Абайдың ашқандығын көрсетеді, және ол оның әлемнің әдебиет тәжірибесімен байланысын және ықпалын жолшыбай байқап: «Абайдың классикалық стилі сол заманда жазылған сөздің барлық формаларын: философиясын, тарихнамасын, очерктерін қамтиды. Ақынның «Ғақлиясы» дәл стильдік қатынастағы қазақ прозасының жол салушысы болып табылатындығы кездейсоқ емес. Абай шығармаларының ерекше жанры пайда болғаннан кейін қазақ әдебиетінің перифериясында болған прозалық формалар енді бірінші жоспарға жылжиды... Тек қазіргі ғана емес, сонымен қатар алдыңғы (өзінің және бөтеннің) әдебиеттің әр түрлілігінде Абай ұлттық әдеби шығарманың рухына сәйкестірек келетінді алды», – және бұдан әрі, – «Ғақлияны» оқып отырып Монтень де, Паскаль да, және Грасиан да, Ларошфуко да, Ницше де, және Шопенгауэр де еріксіз есіңе түседі... Абай жасаған осы эстетикалық ашылу бұдан әрі ертеректе болмаған прозалық жанрлық формалардың қазақ әдебиетінде жылдам қалыптасуына мүмкіндік берді» [9, 34-39].

Монтень де және Абай да адамның әлемдегі артықшылықты жанның орталығы деген бекітуді қабылдамайды және үзілді-кесілді қабылдамайды, яғни антропоцентризмнің тұғыры олардың әлемді сезінуі үшін сипатты емес. Екі ойшылда да астарлап айтудың тұмандылығымен эфемерлік пікірлері, ал бастан өткізілген тәжірибенің болуымен сентенциясы, адресаттың анықталу «татымымен» шындығы бар.

«Тәжірибелер» мен «Қара сөздерді» салыстыру Абай мен Монтенің көзқарастарының фокусы тепе-теңдігі адамның діни сезімдерінің табиғатын, Құдайды біртұтас деп мойындауын, антропоцентризмді терістеу сипатты түрде көрсетеді, бұл Монтень мен Абайдың түрлі конфессионалдық тиістілігіне, және діни рефлексияларына қарамастан (Монтенің Ескі және Жаңа өсиеттерін сыртқа тарату; Абайда – Құран) Абайдың «Ғақлиясының» эссеистикалық табиғатына біздің көзқарасымызды растайды.

Монтень: «Мейлі ол (адам – *М.С.*), - өзінің ақылы көмегімен маған өзіне таңылған қалған мақұлықтардан үлкен артықшылықтары неге орнатылғанын көрсетсін. Бұл көкжиектің ғажайып қозғалысы, бұл оның басындағы шамшырақтан сәулетті айналған мәңгілік төгілетін жарық, бұл ұшы-қиырсыз теңіздің айбатты наразылығы – мұның бәрі тек ол үшін, оның ыңғайлылығы мен оның қызметіне қанша ғасырлар жасалды және тіршілік етеді дегенге адамды кім сендірді?... Ол өзіне жазып алған сол артықшылық неге негізделген, осы ұлы әлемде тек ол өзі ғана оны жаратушыға мадақ бере алады және Жаһанның пайда болуындағы және тәртібіндегі есепті өзіне береді?... Қиялдың абыр-сабыры бойынша ол өзін Құдайға теңейді, өзіне құдай берген қабілеттерді

жазады, өзін басқа көптеген жаратылыстардан айыра таниды және ерекшелейді» [10, 12].
Абай: («Отыз сегізінші қара сөзі», [11, 123].
Осылайша, Абайдың «Қара сөздер» – бұл белгілі мағынада қазақ эссеистикалық ойының негізін салушы болып табылады. Атаудың түпнұсқасы «Қара сөздер» және аударманың орысша нұсқалары – «Слова назидания», «Книга слов» (деректер көпше түрде), біздің ойымызша, баяндау формасының астын сыза отырып, шығарманың эссеистикалық үндестігін көрсетеді: сұрақтардың кең шеңбері бойынша біраз ерікті жиналған фрагменттер-рефлексиялар, олардың мета мәтіні – *бір адамның* ашып беруі, тәжірибесі, оның көзімен көрінген әлем мен адамдар. Ал екі ойшылдың (Монтень мен Абай) тақырыптық, ассоциативтік үндестік, мотивтердің ұқсастығы шығармашылық ортақтастығының мысалын көрсетеді, мысалы Г.Бельгер тапқан үндестік – «Гете мен Абай» эссесінде [12]. Сондықтан «Монтень – Абай» зияткерлік мықты тандемінің көзқарастарын, эссеистикасын талдау өзінің жеке зерттеуін әлі де күтуде...
Эссе қабылдай алатын формалардың біріне әдеби портрет пен әдебиет зерттеушілік суреттемені жатқызуға болады. Әдеби портреттің жанрының өзі, оған тиесілі жеңілдікпен совет уақытындағы болмыссызға іс жүзінде батып кеткен. Оны алмастыруға абажадай, ауыр салмақты, үнемі ыңғайлы оқылмайтын, негізінен монография мамандарына жарамдылары келеді. Еуропалық әдебиетте бұл жанр әдебиет зерттеушілік формасы бойынша көркем эссенің пайда болуына және одан арғы шалп-шолпына дем береді.
Эссеге әмбебаптық, бір синтетикалық қасиет тән. Жазушының талаптарына жауап беретін көркемдік; публистикалық (адамдардың кең шеңберіне үндеу); философтарға қажетті жалпылықтың қажетті деңгейі бар. Эссе – бұл сапа мен көркемдікті, публистикалықты және философиялық сыйымдылықты біріктіретін жанр. Сәйкесінше, жанрдың параметрлері ішінде жатады, олар ерікті және ағымды. Автордың тапсырмасы эссенің формасын өзі анықтау – немесе бұл екі-үш сөйлемде пікір білдіру, немесе бұл роман-эссе (роман түріндені эссе, алдыңғысына тең мағынада қолданылатын термин). Уақыт туралы философиялық талқылаулар, әдеби кездесулер есебінен – эссеистикалық арта түседі. Эссе – бұл дәуір тікелей көрінетін жанр, сондықтан эссеге біз Ш.Айтматовтың және М.Шахановтың соңғы шығармаларының бірін «Плач охотника над пропастью (Исповедь на исходе века)» жатқызамыз, оған жоғарыда тізбектелген сипаттамалардың барлығы жатады. Авторлар шығарманың жанрын мәңгілік және ауыспалы, өзектік туралы қысқартылған әңгімесін бай дәстүрлерге қайыра сілтейтін «диалог-кітап» ретінде анықтады. Жанрдың авторлық, біршама еркін және кең анықтамасы В.Е.Хализевтің келесі туралы өте дұрыс бақылауын растайды, яғни «авторлар өз шығармаларының жанрларын ерікті түрде, дағдылы сөзді қолдану сәйкессіздігін жиі білдіреді» [13, 320].

Қорытынды

Яғни, адам болып жатқанның аясында өз жеке тұлғасының құндылығын және өзінің жеке өмірлік тәжірибесін мойындағанда, яғни тағы да субъективті жеке жанрдың алғы шарттарында эссеистикалық ойлаудың күшеюі жүреді. Осында оның генетикалық үзіліссіз, аз өзгерген байланысы, еуропалық Ренессанс кезеңімен бірге, сол кезде осы жанр пайда болған. Адам өзінің жекелігін, қайталанбастығын, осындай тәжірибесінің барлығын, қызықты болатын күйінішті және сезіндіруді түсіне отырып, басқаларға жөн сілтейтіндей жалпы көпшіліктен өзін ажырататын.

Осылайша, эссе дегеніміз бұл барша жұртқа жазуға үйренген зерттеушінің, ғалымның еңбегі деп айтуға болады, яғни көрнекті философтардың ойларын кең оқушылар қауымына жеткізу әдісімен танымал. Еркін жеткізумен үйлескен академиялық негізділік – кәсібиліктің жеңіл анықталатын белгілері. Осында тіс қаққан оқушы мен берілген ақпаратқа сыни көзқараспен салмақ салмайтын оқушы үшін, және де «мәңгілік» сұрақтарға жауап іздеп жүрген «адами» қасиеттердің деректерін қажет етіп жүрген оқушыға да жанрдың тартымдылығының бүгінгі фундаменті және болашақ кепілдігі жасырынған.

Әдебиеттер:

1. Джордж Оруэлл. Англия, ваша Англия. Эссе. Пер. С анг. // Иностранная литература. №7, 1992.
2. Генис А. Мировая литература: круг мнений. М., 1998.
3. Мещеряков А. Взгляд на пространство и пространство взгляда. // Иностранная литература. №5, 1993.
4. Литература Востока в средние века: Тексты / Под ред. Н.М. Сазановой. – М.: изд-во МГУ; изд-во Сиринъ. 1996.
5. Жаксылыков А. Образы, мотивы и идеи с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы. Типология, эстетика, генезис. А.: Казак университеті, 1999.
6. Абай тағылымы. Жазушы, 1986.
7. Бельгер Г.К. «Книга слов» Абая и ее переводчики. – В книге: Земные избранники (Гете и Абай): Литературно-критические очерки-эссе. – Алматы. Жазушы, 1995.-256с.
8. Есимов Г. Хаким Абай. – Алматы: Білім, 1995.-195с.
9. Исмакова А.С. Поэтика казахской художственной прозы начала XX века (тематика, жанр, стиль): Автореф. дис...докт. фил. наук. – Алматы, 1998.
10. Монтень М. Опыты. Избранные главы: Пер. с фр. / Сост,. вступ. ст. Г. Косикова; Примеч. Н. Мавлевич. – М.: Правда, 1991.-626с.
11. Абай. Слово Назидания. Перевод С.Санбаева. А.: Жалын, 1983, 160 с.
12. Бельгер Г.К. Гете и Абай. А.: Жалын, 1989.
13. Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 2000.

ӘОЖ

KREATIVE UNTERRICHTSEINSTIEGE UND WARM-UP-SPIELE

Абдукаримова А.А., Балқыбекова С.Ж.

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада бастауыш мектепте шет тілін оқытуда шығармашылық іс-әрекеттерді ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері қарастырылады. Сондай-ақ, "Warm-up-Spiele" ойын түрлері мен жаттығулардың бірнеше түрі (мысалдармен) жинақталған.

Резюме

В данной статье рассматриваются приемы и методы организации творческих видов деятельности при обучении иностранному языку в начальной школе. А так же собраны несколько видов упражнений (с примерами), относящихся к категории "Warm-up-Spiele".

Über die Bedeutung von Unterrichtseinstiegen gibt es unterschiedliche Meinungen: Die einen halten sie für überschätzt, andere sehen es genau umgekehrt.

Manche nutzen sie bei passender Gelegenheit gerne, um die Schüler für ein neues Thema zu motivieren und für die nächsten ist der Unterrichtseinstieg grundlegend für den weiteren Stundenverlauf.

Unterrichtseinstiege dienen zur **Einleitung des Themas der aktuellen Unterrichtsstunde**. Sie sind Teil der Einstiegsphase in den Unterricht. Es gibt verschiedene schüleraktive und lehrerzentrierte Ansätze. Die Schüler sollen durch einen gelungenen Einstieg auf das Unterrichtsthema vorbereitet werden, sich orientieren, neugierig gemacht werden oder sich eine Meinung dazu bilden.

Der erste Schritt in eine neue Unterrichtsstunde:

1. Die Stundeneröffnung

Bevor es zum eigentlichen Unterrichtsthema geht, beginnt diese **Einstiegsphase** in der Regel zunächst mit der Stundeneröffnung. Diese kurze Warm-up-Phase ist gekennzeichnet von **Stundeneröffnungsritualen**.

Bei älteren Schülern belassen es die meisten Lehrkräfte bei der Begrüßung, um zu signalisieren, dass die Stunde nun beginnt und der Geräuschpegel zügig sinken sollte. In der Grundschule wird z. B. gern mit einem Morgenkreis oder einem geklatschten Rhythmus, einem Spruch, Reim oder Lied gestartet, um die Schüler auf die Stunde einzustimmen.

Was sind Rituale im Schulunterricht?

Rituale im Unterricht sind wiederkehrende Maßnahmen zur Unterrichtsgestaltung, wie Ruhezeichen oder Begrüßungen. In der Regel werden diese Rituale gemeinsam von Lehrer und Klasse bestimmt und eingehalten. Der wiederholende Aspekt von Ritualen dient der Strukturierung des Schultags und der Unterstützung von festgelegten Regeln.

Was ist der Unterschied zwischen Regeln und Ritualen?

Regeln beinhalten meist Verpflichtungen oder Verbote, die begründet umgesetzt werden müssen, um eine angenehme Lernatmosphäre zu schaffen. Rituale auf der anderen Seite sind sehr symbolkräftig und animieren Ihre Schüler zur Reflektion und Einhaltung der festgelegten Regeln.

Welche Vorteile haben Rituale im Unterricht?

1 Sie strukturieren und gliedern den Unterricht,

2 geben den Schülern Sicherheit, Orientierung und Halt,

3 wirken sich positiv auf das Miteinander in der Klassengemeinschaft aus
4 und können auch den einzelnen Schüler stärken.

2. Der Unterrichtseinstieg

Der Unterrichtseinstieg stellt die eigentliche Hinführung auf das Unterrichtsthema dar. Nach Hilbert Meyer soll in dieser Phase eine „**gemeinsame Orientierungsgrundlage** für den zu erarbeitenden Sach-, Sinn- oder Problemgegenstand“ geschaffen werden.

Dabei ist es nicht nötig (und möglich), in jeder Stunde ein Feuerwerk zu zünden (außer es ist Lehrprobe …).

Wichtig ist, dass der gewählte Einstieg in Bezug auf das Ziel, das Sie durch ihn erreichen möchten, Sinn ergibt. Die zu Beginn der Stunde geäußerten Gedanken und Meinungen können z. B. im weiteren Stundenverlauf reflektiert und kritisch hinterfragt werden.

Vielleicht bestätigen sie sich oder verändern sich durch die tiefergehende Auseinandersetzung mit dem neuen Thema.

Mögliche Ziele, die Sie durch einen passenden Unterrichtseinstieg erreichen können:

Schüler informieren, was sie in der Stunde erwartet
Vorkenntnisse der Schüler abrufen und diese einbeziehen
Einstellungen,Gedanken und Ansichten der Schüler sammeln und reflektieren
Interesse für das neue Unterrichtsthema wecken
Die Schüler motivieren und in „Lernlaune“ bringen
Den Schülern Orientierung geben, was sie in den kommenden Stunden erwartet
Zu Fragen oder Kritik anregen
Möglichkeit geben, den weiteren Unterrichtsverlauf mitzugestalten

8 Methoden für Unterrichtseinstiege:

Informierender Einstieg
Lehrervortrag
Erzählen einer Geschichte oder Anekdote
Assoziative Einstiege
Problemorientierte Einstiege
Anschauliche Einstiege
Spielerische Einstiege
Referate, Präsentationen, Schülerarbeiten

1. Informierender Einstieg:

Mit diesem eher lehrerzentrierten Einstieg informieren Sie Ihre Schüler schnell und präzise über das neue Thema und legen Ihre Planungen, den dahinterstehenden Sinn und die Lernziele offen.

Danach haben die Schüler die Möglichkeit, ihre Ansichten dazu zu äußern und Sie können die ursprüngliche Planung ggf. entsprechend anpassen. Ziel ist es, die Schüler durch die vorhandene Transparenz und die Möglichkeit auf Augenhöhe zu diskutieren und sich einzubringen, zu motivieren.

2. Lehrervortrag:

Der Lehrervortrag gilt als etwas angestaubte Methode in ein neues Thema zu starten, da die Schüler hier zunächst nur mit Informationen „beschallt" werden. **Er kann durchaus sinnvoll eingesetzt werden, wenn die Schüler zu dem Thema kein Vorwissen besitzen**.

Durch eine gute Strukturierung des Vortrags und der Einbindung von Quellen, wie z. B. Bildern, Diagrammen oder eine statistischen Auswertungen, fällt es den Schülern leichter, konzentriert zu folgen. Wichtig ist, dass Ihr Part nicht zu lange und ausführlich gerät, damit Ihre Schüler nicht abschalten.

3. Erzählen einer Geschichte oder Anekdote:

Starten Sie mit einer **gut erzählten**, auf die Schüler abgestimmten **Geschichte oder Anekdote** in die Stunde, haben Sie die Aufmerksamkeit der Schüler bei sich.

Danach versuchen die Schüler die Informationen aus dem Erzählten herauszufiltern und mit ihnen weiterzuarbeiten.

4. Assoziative Einstiege:

Bei assoziativen Unterrichtseinstiegen sollen die Schüler dazu ermutigt werden, **ihr Vorwissen, Meinungen und Erfahrungen zu äußern** und mit den neuen Informationen zu verknüpfen.

Ausgangspunkt können beispielsweise Bilder, Impulsfragen, Begriffe oder kurze Texte sein. Assoziative Einstiege sollen schüleraktivierend wirken und sind meist sehr kommunikativ, lockern den Unterricht auf und bieten eine reiche Basis für Gespräche.

Ein Brainstorming, die Methode **„Blitzlicht",** die Erstellung einer **Mind Map** oder eines Clusters sind mögliche Formen für assoziative Einstiege.

5. Problemorientierte Einstiege:

Mit dieser Art des Unterrichtseinstiegs können Sie Ihre Schüler aus der Reserve locken. Dahinter steht die Idee der „kognitiven Dissonanz". Der Philosoph und Pädagoge John Dewey sieht dabei Zweifel, Beunruhigung und Staunen als Ausgangspunkt für das Denken.

Die unterschiedlichen Ansätze von problemorientierten Einstiegen sollen also **Zweifel und Widerstand wecken** und es den Schülern ermöglichen, Stellung zu beziehen, **Meinungen** zu **äußern**, zu **diskutieren** und im Verlauf der Stunde die eigenen Einstellungen auch zu reflektieren, zu hinterfragen und evtl. **neu zu bewerten**.

Dies können Sie z. B. durch die Konfrontation mit falschen oder verfälschten Aussagen, einem Problem, einem diachronen Vergleich, provozierenden Bildern, Äußerungen, Witzen, Liedern oder Texten, Regeln ohne Begründungen oder verfremdeten Darstellungen erreichen.

Möglich sind auch Handlungen Ihrerseits, die Sie zunächst nicht erklären, wodurch die Schüler herausgefordert sind, zu hinterfragen, was sie sehen.

6. Anschauliche Einstiege:

Ausgangspunkt sind hier **anschauliche Materialien und Lehrmittel**, die den Schülern Informationen und Impulse für das Unterrichtsthema liefern. Dies kann z. B. mittels Lehrfilmen, Film-, und Audiosequenzen, Bildern, Karikaturen, Comics etc. gelingen.

7. Spielerische Einstiege:

Die Option mit einem Spiel in den Unterricht zu starten, kommt bei den Schülern in der Regel gut an und sie machen begeistert mit. Besonders beliebt sind **Quizze, Kreuzworträtsel, Info-Puzzles** oder Adaptionen beliebter Spieleklassiker wie **Tabu oder Activity**. Rollenspiele und kleine theatrale Sequenzen stellen weitere Einstiegsmöglichkeiten dar.

8. Referate, Präsentationen, Schülerarbeiten:

Mit etwas Vorlaufzeit können Sie den Stundeneinstieg auch Ihren Schülern durch die **Vergabe von Referaten und Präsentationen** in die Hand geben. Die Schüler sind hier herausgefordert, selbst zu recherchieren und zu entscheiden, was wichtig ist.

Warm ups-Spiele

Warm - ups sind in der Regel ca. 3-5-minütige Phasen zu Beginn einer Englischstunde, die die Lernenden auf die Fremdsprache in der neu beginnenden Stunde einstimmen. Die Inhalte können dabei themenbezogen wie auch völlig unabhängig vom Stundenthema sein. Wichtig ist, dass sich alle!

Lernenden erfolgreich sprachlich beteiligen und so, positiv gestimmt, in der Englischstunde mitarbeiten können. Geeignet sind u. a. Chants und Lieder zum Mitsingen, kleine Sprechübungen, Rate- und Kennenlernspiele sowie Bewegungsspiele. Besonders motivierend ist dabei auch der Einsatz von Gitarre u. a. Instrumenten.

Zu Beginn der Englischstunde führe ich gerne **ein „Warm up“** durch. Dazu ziehen die Kinder aus einem Stapel meist fünf farbige Karten, die eine Frage beinhalten, die sie schon kennen und beantworten können. Ich starte dann die Frage- Antwort-Runde und stelle eine Frage, die ein Kind beantwortet. Dann stellt dieses Kind eine neue Frage und ruft den nächsten auf usw.

Beispiele:

Letter salad

How many words can you find…

(L schreibt Buchstaben an die Tafel, Schüler finden Wörter mit den Buchstaben)

Kim‘s game

(L zeigt ca. 10 Gegenstände, die auf dem Tisch für alle sichtbar sind. Schüler schließen die Augen, L nimmt einen Gegenstand weg, Schüler erraten fehlenden Gegenstand.)

Generic terms

Find as many words as you can to … (summer, spring, garden, winter, beach etc.)

The order game

TPR- One pupil starts giving an order (classroom phrases like “open your book, stand up, spell the word etc.) and the next pupil must do exactly what he’s told and so on.

I spy with my little eye something beginning with (A...)

(Englische Version von “Ich sehe etwas, was du nicht siehst”)

Spiele sind jedoch nicht nur Unterrichtsverfahren, sondern auch Lerninhalte und Verhaltensziele in einem über die Schule hinausreichenden Sinn und entziehen sich daher teilweise den gebräuchlichen methodisch-didaktischen Überlegungs- und Planungsansätzen. Sie sind nicht nur Mittel zum Zweck, sondern auch Selbstzweck.

Литература:

1. (H. Meyer, Unterrichtsmethoden, in: H. Kiper / H. Meyer / W. Topsch: Einführung in die Schulpädagogik, Berlin 2002, S. 109 – 121).
2. Brühne, Thomas/Sauerborn, Petra: Der Unterrichtseinstieg, Verlag: Schneider Hohengehren, 4. unveränd. Aufl. 2011.
3. Greving, Johannes/Paradies, Liane: Unterrichts-Einstiege, Verlag: Cornelsen Scriptor, 11. Aufl. 2018.
4. Five-Minute-Avtivities (Penny Ur & Andrew Wright)

ӘОЖ 7.035

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АСПАПТЫҚ МУЗЫКАСЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ЖАНРЛАР

Арыстанова Ш.С. ҚР Мәдениет саласының үздігі, магистр, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье говорится традиционные жанры инструментальной музыки казахского народа.

Summary

This article describes the traditional genres of instrumental music of the Kazakh people.

Қазақ халқының аспапты музыкасы дүние жүзінің көркемдік мәдениетінде ерекше құбылыс болып табылады. Оның пайда болуы мен даму кезеңдері халықтың ауызекі шығармашылығы мен фольклорында көрініс тапқан.

Көп ғасырлық дамудан өткен қазақ күйінің өз бойына түрлі халық шығармашылығының негіздерін сіңірген өте күрделі құбылыс екендігін және алуан түрлі жанр, дәстүрлермен - эпоспен, әдет-ғұрыптық, көне нанымдық, шамандық тәсілдермен, лирикалы-поэтикалық, лирика-саздық жанрлардың көркемдік байлығымен өзара байланыста тұрғандығын айрықша атап өтуге болады.

Күй - елмен бірге жасап келе жатқан мұра. Оны қазақ тарихы мен мәдениетінен тыс қарастыруға болмайды.

Қазақ халқының аспаптық музыка өнерін зерттеуде А.Д.Алексеевтің «О казахской домбровой музыке» («Қазақтың домбыралық музыкасы туралы»), Г.Н.Бейсенованың «Дина Нұрпейсованың күйлері», Н.Ф.Тифтикидидің «Закономерности ритма домбровой музыки казахского народа» («Қазақ халқының домбыраға арналған музыкасының ырғақтық заңдылықтары») және

«Песенные истоки музыки домбровых кюев» («Домбыра күйлеріндегі әндік сарындар»), А.И.Мұхамбетованың қазақтың халық аспаптық музыкасының генезисін зерттеуге бағыттап жазған «Бытование музыкального искусства в народной традиций казахов» («Музыкалық өнердің қазақ халық дәстүріндегі орны»), «Казахский кюй-философия на двух струнах» («Қазақ күйі-екі ішектегі философия» (атты ғылыми мақалалары маңызды орын алады. Бұл еңбектер аспаптық музыкалық орындаушылық өнердің, күйдің шығу тарихы мен табиғатын терең түсіну үшін, оны халықтың тарихымен, этнографиясымен, әдет-ғұрыптық ерекшеліктерімен және материалдық игіліктерімен тығыз байланыстыра зерттеу керектігі жайлы авторлардың ой-пікірлерін білдіреді. Қазақ халқының аспаптық музыкасының тарихын, болмысын зерттеуде жасаған П.В.Аравиннің еңбектері ерекше атап өтуге тұрарлық. Ол «Новые материалы о Курмангазы» («Құрманғазы туралы жаңа деректер»), «Казахская домбровая музыка» («Қазақтың домбыра музыкасы»), «Переменная структура домбровых кюев» («Домбыра күйлерінің құбылмалы құрылымы») мақалаларымен қатар «Жанры казахской инструментальной музыки» («Қазақ аспаптық музыкасының жанрлары») және «Русские ученые о казахской музыке XVIII-первой половине XIX в.в» («Орыс ғалымдары XVIII және XIX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ музыкасы туралы») монографиялық еңбектерін жазды.

З.Жанұзақованың «Қазақ халқының аспаптық музыкасы» атты этнографиялық күйлер жинағын домбыра, қобыз, сыбызғы күйлерінің авторлары жайлы, күйлердің сан алуан тақырыптық мазмұны жайлы мәлімет беретін алғашқы басылымдардың бірі деп атаса болады. Бұл жинақта Құрманғазының, Түркештің, Ағашаяқтың, Байсеркенің, Ықыластың, Сармалайдың, Сейтектің, Сүгірдің және т.б халық *к*омпозиторларының күйлері нотаға түсіріліп, алғаш рет жарияланып отырғанының өзі жинақтың құндылығының куәсі [1].

Ата-бабаларымыз күй өнері саласында мәңгі өлмес рухани мұра жасап, кейінгі ұрпаққа сарқылмас қазына қалдырды. Аңызымен баяндалып тартылатын бұл күйлер заман өзгергенде сахналық үлгіде сирек орындалды. Аспатық дәстүрлі өнер өз болмысында қарапайым түрде ұрпақтан-ұрпаққа жалғаса отырып, жас буынның талпынысына орай, өзінің баяу дамуымен біздің заманымызға да жетті. Дәстүрлі өнердің ең бір басты ерекшелігі-жеке адамның қайғы-қасіретін, қуаныш сезімдерін дәл жеткізе алатындығын айта кетуіміз шарт. Яғни, бүгінгі таңдағы бағыттың кәсіби музыка өнері мен дәстүрлі музыка мәдениетін бітістіріп тұрған негізгі шарт оның түп-тамыры, табиғаты, өнер бастауы бір екендігінде.

Ғалымдардың пікірінше кейбір орта азиялық халықтардағы «күй» сөзі өте ертеден келе жатқан атау, ал XIV ғасырдан бастап бұл сөз негізінен аспапты музыкаға байланысты айтылады. Қазақтың аспапты музыка өнері өзінің шығу тарихына, шығарушысының суреткерлік тағылымына, орындаушылық мектебіне орай түрлі жанрларға: аңыз күйлер, тұрмыс-салт күйлер, тарихи күйлер, лирикалық күйлер, тартыс күйлер, арнау күйлер болып бөлінеді.

Қазақ аспаптық музыкасының ертеден келе жатқан бұл жанрлары синкретикалық болып табылады, яғни, ауызша әңгіменің, музыканың, театрлық элементтердің, орындаушылық өнердің ең басынан бір тұтастығын, бөлінбестігін аңғартады.

Аңыз күйлер - халықтық музыка өнерінде ежелден қалыптасқан шығармалар. Біздің заманымызға дейін жеткен бұл күйлер халықтың тұрмыс-салтын, өмір сүру жағдайын көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар, оларды қоршаған дүние, әлем құбылыстары жайындағы наным-сенімдерін де бейнелейді: «Аққу»,«Көк бөрі», «Нар идірген», «Аңшының зары», «Қорқыт», «Қазан», «Көрұғлы», «Жұмағұл», «Жетім қыз», «Жетім бала зары», «Қамбар күй», «Желмая», «Ақсақ құлан», «Ақсақ қыз», «Тепен көк», «Хан жұбату» күйлері.

Тұрмыс-салт күйлер - адам өмірінің туу, үйлену, өлу сияқты тағы басқа ең басты тағдырлы кезеңдерінің суреттелуі қазақтың аспапты музыкасында да кең орын алады. Мысалы, ел ішінде көп таралған: беташар, той бастар, қоштасу, естірту, жоқтау, аңсау, толғау күйлері адам өмірінің осы маңызды кезеңдерін терең де әсерлі бейнелейді.

Мысалы, үйлену тойы дәстүрлі «Той бастар» күйімен ашылады.Мағынасы жағынан шерлі, мұнды сезімдерге толы «Қоштасу» күйлерінде туған елмен, туыстармен қоштасу және өмір жайында толғау, өмірмен қоштасу сияқты тақырыптар, кеңінен қамтылады. Бұл күйлер тобына әйгілі Құрманғазының, Дайрабайдың, Т.Момбековтың, М.Өскенбаевтың (1904-1982) «Қоштасулары», Еспайдың «Қош аман бол, Ақбикеші», «Өтті-кетті» сияқты күйлері жатады.

Тартыс күйлер - қазақ даласында кең таралған ақындар сайысы - «айтыспен» қатар, аспаптық музыкада да «тартыс» өнері дамыды. Күйшілердің тартысы ақындар айтысы сияқты үлкен жиын-тойларда, шілдеханада немесе белгілі күйшінің ауылға келу құрметіне арнап өткізілетін. Күйшілер өздерінің орындаушылық, суырып салмалық және шығармашылық өнерлерімен сайыса отырып, өз руларының намысын қорғап қана қоймай, сонымен қатар, өнер сайысында өзара тәжірибе алмасып, бір-бірінен үйреніп, халықтық дәстүрді одан әрі дамыта түседі.

Қазақтың дәстүрлі аспаптық музыкасын зерттеушілер күй тартысты бірнеше түрге бөледі: бірінші түрі - сайысқа түсетін күйшілердің жеке орындаушылық өнерлерін көрсететін тартыс. Күйшінің алдына қойылатын мақсаттың жеңілдеу болғандығынан, тартыстың бұл түрі халық арасында кең таралған. Екінші түрі - күйшінің шығармашылық қабілетін көрсететін тартыс. Үшінші - тартыстың ең күрделі түрі. Онда күйшінің шығармашылық және орындаушылық өнерімен бірге, оның жаңа ғана естіген күйді дереу қайталап беру өнерін қандай дәрежеде меңгергенін көрсететін тартыс.

Қазірге дейін халық есінде Құрманғазы мен Дәулеткерейдің, Қазанғап пен Усен Төренің, Тәттімбет пен Найман қызының, Аққыз бен Әбікен Хасенұлының күй тартыстары анық сақталған.

Тарихи күйлер - бізге белгілі болған замандардың рухани белгісіндей болып, әр дәуірде де тартылып келген. Тіпті ежелгі сақ, ғұн, үйсін, қаңлы тайпаларынан

жеткен ән-күй мұралары туралы нақтылы деректерде бар.Бұған мысал ретінде, жоғарыда келтірілген, XIV-ғасырда жазылған Әбдіқадыр Мұрағидың «Зубдәтел әдуар» атты еңбегіндегі «365 немесе 366 күй туралы» мақаланы айтуға болады. Грек тарихшысы Квант Курций Руф жазған «Ескендір жорығы» еңбегінде де Орта Азия көшпелілерінің күй тарту үрдістері сөз болған. Міне, осындай деректерде көшпелі ру тайпалардың аспапты музыкасының тарихи негіздері жатталған [2].

XV-XVI ғасырлар шамасында қазақ хандығы қалыптасып, ол үш жүзге бөлінген уақыт болатын. Тарихи әндер сияқты, тарихи күйлерде халықтың басынан өткен үлкен оқиғаларға байланысты шығарылған. Мұндай үлкен тарихи оқиғаларға 1723-1774 жылдардағы «Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұлама» атанған Жоңғар басқыншылығы, Сырым Датов (1783) және Исатай Тайманов мен Махамбет Өтемісов бастаған халық көтерілістері (1836-1837), Есет Серкебаев пен Бекет Көтібаров бастаған шаруалар көтерілісі (1852-1853), соңғы кезеңдегі көтерілістер - 1916 жылғы Амангелді Иманов басқарған ұлт азаттық көтерілісі және басқалар жатады [3].

Халық басына төнген қаралы күндерді суреттеген тарихи күйлерді «Зар заман», «Ел айырылған», «Қос айырылған», «Қазақ-ноғайдың айрылысу күйі» деген топтарға біріктіруге болады. Осы топтардағы күйлер дәстүрлі қоштасу жанрына жатады. Бұл күйлерден халықтың шерлі қайғысы, мұң - зары, жоқтауы естілгендей көрінеді.

Ұлы Отан соғысы жылдарында ел басына түскен ауыр қайғыны, қоштасу-айырылысуды, батырлар ерлігін суреттейтін патриоттық күйлер пайда болды. Мұндай күйлер қатарына Дина Нурпейісованың «Ана бұйрығы», «Жеңіс», Манарбек Ержановтың «Үш балам» күйлерін, сондай-ақ Мұрат Өскенбаев пен Ашырали Шынғожаевтардың бірнеше күйлерін атап өтуге болады.

Лирикалық күйлер - аспапты музыканың басқа жанрларына қарағанда, лирикалық күйлер едәуір кешірек дамыды. Бұлар мазмұны жағынан лирикалық әндер сияқты, адамның ішкі жан дүниесін, көңіл-күйін толғайды.

Дәстүрлі музыкада лирика мағынасы аса үлкен ауқымда қаралады: элегиялық, драмалы ойлардың бай түрлері бір мағынаға қосылып тұрады. Міне осындай лириканың айшықты түріне Құрманғазының «Алатау» күйін кіргізуге толық негіз бар. Лирикалық күйлерге табиғат көріністерін бейнелейтін күйлер де жатады. Бұған мысалы, Құрманғазының «Сары арқа», «Алатау»; Тәттімбеттің «Сары жайлау», «Сары қамыс», «Сары өзен»; Қазанғаптың «Жайлау күй»; Өскенбаевтың «Кең жайлау», «Маңғыстау», «Жетібай», «Қазақстан» күйлерін, Тоқаның «Сары өзен», «Сары жайлау»; Т.Момбекұлының «Сарыарқа сапары», «Қаратау шертпесі» сияқты бірегей туындыларын келтіруге болады.

Лирикалық күйлердің әуен-сазы жан-жақтылығымен, мейлінше саздылығымен ерекше көрінеді.

Арнау күйлер - аспапты музыканың басты ерекшеліктерінің бірі көшпелі халықтың өміріндегі аңшылық, малшылық кәсіпке байланысты шыққан жан-жануарларға арналған күйлер. Қазақ күй мұрасында аққуды, атты, түйені,

құсты, құланды т.б. суреттейтін күйлер өте көп кездеседі. Бұған мысал ретінде Тәттімбеттің «Бозайғыр», «Қара жорға»; Қазанғаптың «Торы ат»; Махамбеттің «Исатайдын Ақтабаны-ай»; Сармалайдың «Қара жорға»; Динаның «Қарақасқа ат»; Сейтектің «Көк ала ат» сияқты күйлерін алуға болады. Көшпенділердің өміріндегі үй жануарлары, әсіресе жылқының орны мен рөлі туралы ой-толғаулары өзгелерден биік тұрады. Ол жылқы малын «ер қанаты» дей келе, оны жауға қарсы шапқан батырдың серігі ретінде суреттейді.

Бұл тұрғыда Махамбеттің «Исатайдың Ақтабаны-ай» атты күйі өте қызықты көрінеді. «Ат-ер қанаты» дегең мақал еске түседі. Исатай батырдың талай-талай қысылшаң шақта қиындықтан құтқарған тұлпарының қандай екенін осы күйден анық аңғаруға болады. Тұяғынан от шашып, ауыздықпен алысқан тұлпардың әрбір қимылын күйдің өн бойынан естіп білесіз - деп жазды күйші зерттеуші Қ.Ахмедияров [4].

Арнау күйлерге портреттік арнаулар да жатады. Құрманғазының «Қайран шешем»; Дәулеткерейдің, «Қаражан ханым», «Көркем ханым», «Ақбала қыз», «Құдаша», «Жұмабике»; Динаның «Әсем қоңыр»; Сейтектің «Бұл-бұл Айша», «Қарашаш», «Шарипа», Қожекенің «Раушан» тағы басқа осы сияқты атаулы күйлері шығарушының суреттемелік шеберлігімен белгілі адамдарға арналған туындылар.

Арнау күйлерінде ана бейнесі, дос, ұстаз, сүйікті жар мен жорға, арғымақ бейнелері көбірек суреттеледі.

Арнау жанрында шығарушының өзін-өзі сипаттауға арналған күйлері ерекше орыналады: «Байжігіт», «Арынғазы», «Баламайсан», «Байжұма», «Бапас» (Дәулеткерей), «Абыл», «Боғда», «Соқыр Есжан», «Сармалай», «Ықылас», «Дайрабай», «Сүгір» күйлерінде шығарушының өздері суреттелінеді.

Сан ғасыр бойы күйшілер қолында дамып, ұлттық ерекшеліктерді бойына жинаған күй өнері, қазақтың сезімі мен ойын кең ауқымда суреттей келе, оның шын мәніндегі музыкалық тарихын құрайды.

Қорытындылай келе, «Күй аңыздарының жанрлық ерекшелігі, тарихи кезендері, деректілігі, көркемдік қасиеттері, күйдің эстетикалық, эмоциялық қуатын арттырар синкретті сипаты жөнінде тарам-тарам зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ... әңгіме өрбіту келер күндердің мәртебелі міндеті» - деп жазды ғалым-жазушы Ақселеу Сейдімбекұлы күй жанрлары туралы ғылыми еңбегінде [5].

Қазақ күйлерінің құрылымдық, орындаушылық ерекшеліктері оның жанрлық сипатына, ішкі мән-мағынасына, көркемдік тіліне, дыбыс бітіміне, үндік ерекшелігіне де байланысты бөлініп қаралады.

Аспапты музыканың ежелгі, көне түрлерінің мағынасы өте зор, себебі ауызша дамыған әншілік-поэтикалық көне өнермен қатар, аспапты туындылар да қазақ халқының рухани өмір тарихының бастау - көзі болып қала бермек.

Әдебиеттер

1. Жұбанов. Қ. Қазақ музыкасының күй жанырының пайда болуы. -А., 1960.- 255-257 б.
2. Жұбанов. Ән-күй сапары. -Алматы, 1976.

3. Жанұзақова З. Қазақ халқының аспапты музыкасы. -А., 1996. -52б.
4. Ахмедияров Қ. Шашақты найза, шалқар күй. Махамбет Өтемісұлы. -Алматы. Өнер. 1982. -52 б.
5. Ақселеу Т. Қазақтың әйгілі күйшілері. - А., 1992.-58-61-б.

ӘОЖ 7.035

КҮЙ ЖАНРЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

С.З. Байбатшаева магистр, аға- оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент, Казахстан

Резюме
В статье рассматривается история искусства казахского кюя

Summary
The article deals with the history of art of the Kazakh Kuy

«Домбыра – қазақтың қасиетті дүниесі. Оны тарта алмасаң да қадірлей біл. Себебі баланың бойына халықтың рухани байлығын сіңіру домбырадан басталады. Домбыраның сырлы сазына ауызданбаған бала уызы жарымаған көтерем қозыдай болады. Домбыраны қастерлей білмеген қазақтың баласы туған халқының жанын білмейді.Ал халықтың жанын түсінбеу деген – тамыры шабылған ағашпен тең. Ондай ағаш жапырақ жайып,сая да болмайды,жеміс те бермейді» деген Бауыржан Момышұлының аталы сөзі бар. Күй үні адамның тілі жетпейтін ішкі жан дүниесіндегі ойын жеткізіп, айнала әсемдік әлемін аялап қорғауға нәзік сезіммен, көңіл-күйін түсінуге тәрбиелейді.

Күй музыкалық жанр, қазақ халқының аспаптық пьесасы. Домбыра, қобыз, сыбызғыда шығарылып тартылып келген. Қазақ халқының басқа халықтардан ерекшеліктерінің бірі ол өзінің ұлттық музыкасының болуы. Атадан балаға жеткен, қадірлеп көзінің қарашығындай сақталып, қымбат қазынаға айналды. Қаймағы бұзылмай жеткен бұл өнердің бір шыңы домбыра күйлері. Бұл мұра ғасырдан ғасырға іріктеліп, сұрыпталып, сүргіленіп, түрленіп жеткен халықтың өзімен бірге дамып, қалыптасып отырған. Байырғы кезде қазақ үйінің төрінде әрдайым домбыра ілулі тұрған немесе үй-ішінің біреуі домбырада күй шертпейтін отбасы қазақ арасында кемде-кем болған.

«Күй» сөзі түрік тілдерінің деректерінде XI ғасырдан бері белгілі. Махмұд Қашқаридің әйгілі еңбегі «Дивани лұғат ит түрік» атты сөздігіндегі «көк» (қазақта күй болып айтылады) деген атау аспапты музыканы да , әнді де білдіреді. Осы күнгі татар тілінде де «күй» сөзі аспапты музыка мен вокалдық музыкаға ортақ қолданылады. XVI ғасырдан бермен қарай «күй» сөзі тек аспапты музыканы ғана білдіретін мағынаға ие болады. Ен далада күн кешкен елдің аузынан шыққан «күй» деген сөздің аспаптық музыкаға тән атау екені, оның түп-тамыры одан да арғы замандарда жатқаны он төртінші ғасырдан бері белгілі. Осыған дәлел байырғы заманда 600 жыл бұрын тасқа салынған суреттін

табылуы. Сондай ақ «күй» сөзінің көнелігін білдіретін тағы бір дерек қазақта «Ақсақ құлан» атты күйдің болуы. Қазақ халқының басына қара заман боп орнаған XIII-XIV ғасырдың тарихи оқиғаларын баяндайтын шығармаларды алсақ , олардағы музыкалық тілдің тереңдігі, асқан шеберлікті керек ететін ойнау әдіс-амалының молдығы, аңыз хикаяларды суреттеудегі бағдарламалық жүйесі Қазақстан жерінде аспаптық музыка мәдениеті аса жоғарғы дәрежеде ертеде-ақ дамығанына бірден бір айғақ.

Қазақ халқының тұрмыс-харекетімен, өмір-тіршілігімен әрқашанда тығыз байланыста болатын күй – жүздеген жылдардан бері қанат жайып, өркендеп келе жатқан жанр. Халқымыздың музыкалық қазынасында сары алтындай сандалкер күйлер жүздеп саналады. Оларды хатқа түсіретін нота мәдениеті жоқ болса да, сыры мен сымбатын жоғалтпай, қайта ажарлана, әрлене түсіп, ауыздан ауызға көшіп, атадан балаға мирас боп қала берді. Әлбетте, құм басқан қалалардай, бізге жетпей, уақыт шыңының астына көміліп қалған күйлер де есепсіз екені және даусыз. Көпке белгілі, қазақтың халық арасында ең кең тараған музыкалық аспабы – домбыра. Оның әлденеше себептері бар. Біріншіден – домбыраны жасау аса қиынға соқпайды, қолы ұсынақты адам көрінген ағаш затынан жасап ала береді. Екіншіден – домбырада тарту, үйрену, басқа аспаптарға қарағанда аса қиынға соқпайды. Домбыраның пернелері барлық дыбыстарды скрипка сияқты мойын бойлап іздетпей, дәл үстіне түсіреді. Үшіншіден- домбырада түрлі жағдайда тартуға бола береді, үйде отырып та, түрегеліп тұрып та, шалқадан жатып та, ат үстінде де. Төртіншіден – домбыра сүйемелге де ыңғайлы. Мұнда шалқайыңқырап отырып әндетуге де болады. Әншінің даусына кесел келтірмейді. Сондықтан домбыра, бір жағынан әншінің жыршының,ақынның да «қолқанаты». Әрине, домбыра бәрінен бұрын күйдің аспабы. Қазақ күйлерінің көпшілігі домбыраға арналып шығарылған. Күйлер мазмұны аңыз-ертегілерге, нақтылы тарихи оқиғаларға құрылып, көбіне бағдарламалы түрінде дамыды. Онда халықтың басынан өткен тауқымет пен әділетсіздікке қарсы күресі, азат өмірді аңсаған асыл арманы мен қуаныш сезімі терең толғаныспен өрнек-бояуын тапты. XIX ғасырдың басындағы халықтың қоғами және рухани өмірінде дәстүрлі музыка өнері одан әрі жалғасын тауып, жан-жақты даму процестеріне түсті. Халықтың мәдени болмысында ән мен күй жанрлары кеңінен қарқындауымен қатар, жеке әншілік пен жеке аспапты орындаушылық (күйшілік) концерттік түрде, биік көркемдік және шеберлік деңгейіне жоғарылады. Батыс, Арқа, Шығыс, Жетісу ән мен күй мектептері өздерінің аймақтық сипаттарымен қазақ музыкасын одан әрі байытты. Күй жанрына тұңғыш назар аударған, оған лингвистік және музыкатанушылық көзқараспен нақтылы және құнды пікір жазған профессор Құдайберген Жұбановтың (1899-1937) мынандай деректерін келтірейік: «Күйлер халық музыкасында сирек ұшырайтын нәрсе. Бұл - осы күнгі Еуропаның симфониясы тәрізді. Мұндай дәрежеге жетісу үшін халық музыкасы жақсы дамыған болуы керек. Сондықтан күйлерді қазақ музыкасының ең жоғарғы түрінің үлгілері деп білуіміз керек...».

Бұл ғасырлар бойы қалыптасып, дамыған дәстүрлі музыка өзінің синкреттік түрімен сараланады. Әдетте күй шығармаларында проза пен поэзия, оған қоса музыка табиғи біртұтастықта келістіріліп, өте күрделі циклдық композицияны құрайды. Заман өзгерген сайын аспапты музыка бұл дәстүрлі болмысынан жіктеліпіп, концерттік (жеке орындаушылық), ансамбльдік және оркестрлік музыкаға ауысты. Халқымыздың рухани тарихында көптеген дарынды домбырашы, атақты күйшілердің есімдері үлкен сый-құрметпен айтылып, зеректікпен сақталған. Олар - Әбди, Әлшекей, Байсерке, Бапыш, Түркеш, Есбай, Есір, Дәулеткерей, Құлшар, Тоқа, Тәттімбет, Қыздарбек, Мәмен, Салауаткерей және т.б.

Әр өнер өкілдері өздерінің жалғасын талантты шәкірттерінен тапқан («ұстаз - шәкірт»), ал жас домбырашы күйші ұстаздан алған тәлім-тәрбиесін өсиет ретінде ұқыптылықпен одан әрі дамытқан. Соның нәтижесінде үздік күйшілік өнер атадан балаға мирас болып, халықтың асыл қазынасына айналған. Домбыра музыкасы өзінің тұрақты музыкалық өзектерін сақтап, жаңа тәсілдермен көркемделіпіп, орындаушылық және стильдік түрінен «төкпе» және «шертпе» деп жүйеленеді. Төкпе күйдің тұрақты элементтері негізгі ой-образдарды екпінді, қажырлы, жігерлі, динамикалық желіске толы музыкамен сомдайтын болса, шертпе күйлер - жүрек тербететін сарындармен, сүйкімді және мәнерлі әуен ырғақпен, философиялық терең толғаныспен ажарланады. Құрылымдық, жанрлық, өзіндік ерекшеліктерімен сипатталатын домбыралық күйлер Батыс, Маңғыстау, Шығыс, Арқа және Жетісу аймақтық аспапты музыканың мектептерін құрған.

Халқымыздың рухани қазынасынан жарқырап мәңгілік орын алған ұлы тұлғалардың бірі - Махамбет Өтемісұлы (1804-1846). Жалынды ақын, намысшыл ержүрек жауынгер өзінің қысқа да жарқын отты өмірін жан-тәнімен халқына арнап еркіндік идеясы мен әділеттілікті ұран етіп, найза ұшын, қалам құдіретін шебер ұштастырды. Өр мінезді Махамбеттің тарихи бейнесі, бай көркемдік әлемі, азаматтық бағыты жалпы ақын феномені әр уақытта да еліміздің мәдениет және ғылым қайраткерлерін толғандырды, олардың творчестволық ізденістері мен зерттеулерінің өзегіне айналды. Тарихшы ғалымдардың ғылыми еңбектерінде Махамбет сегіз қырлы, бір сырлы жарқын жалынды шайыр, суырып-салма ақын-музыкант, қажымас тасқынды қайрат, аса қабілетті терең ұшқыр ой иесі ретінде суреттеледі. Жауынгер ақын халқымыздың бостандық пен мақтаныш символына айналды.

Махамбет көптеген әндердің, толғау-термелердің авторы, жүрген ортасына талантты күйші-сазгер әрі шебер орындаушы ретінде танытқан. Оның күйлері отты поэзиясы сияқты терең, әрі қайсар рухтың жалынды лебін, батырлық екпінін баяндайды. Оның домбыралық күйлері өзінің өмірімен және поэзиясымен біртұтас болып келеді. Олар -«Шілтерлі терезе», «Жұмыр - Қылыш», «Қайран Нарын», «Өкініш», «Исатайдың ақтабаны-ай», «Жайық асу», «Қиыл қырғыны», «Жорық күйі». Жауынгер ақынның өзінен кейін қалдырған рухани мұрасын сақтауда, насихаттауда және күйші-маман ретінде зерттеуде

ерекше үлес қосқан халқымыздың белгілі мәдениет қайраткері, атақты күйші әрі ұстаз Қаршыға Ахмедьяруұлының мына құнды пікірін ұсынамыз: «Өйткені, бұл күйлердің құрылысы ерекше, музыкалық тілге бай, мазмұны терең, әуендік дамуы, дыбыс бояулық желісі жан-жақты, көлемді философиялық шығармалар... Махамбет күйлерінен «ah» деген зар, қайнаған ыза, езілген мұң, серпілген арман, ашылған күндей шуақты қиял қатар білінеді» [5].

Академик Ахмет Жұбановтың айтуынша «Құрманғазы күйлері ер-жүрек ақынның өлеңдерімен үндес» [4].

Қазақ халқының өнер жұлдыздарының арасында аспапты музыканың алыбы, ұлы классик Құрманғазы Сағырбайұлының орны асқар таудай. «Күй атасы» аталған дара тұлғаның қоғами-әлеуметтік көзқарасы Исатай Таймануұлы мен Махамбет Өтемісұлының ұлт-азаттық көтерілісінің ықпалынан қалыптасты. Исатай мен Махамбеттің есімдері жас Құрманғазыға ерлік пен бостандықтың символы ретінде қабылданды. Оған әсіресе ел арасында кең тарап, жатқа айтылып жүрген Махамбеттің жалынды өлеңдері ерекше әсер еткен. Құрманғазының Исатай мен Махамбетке арнап шығарған «Жалын», «Кішкентай», «Көбік шашқан» күйлері аттары аңызға айналған батырлардың ғасырлар бойы өшпес ерлігінің музыкалық ескерткіші ретінде бағаланады. Құрманғазы өзінің қайталанбас талантымен «төкпе» күй желісінде шығарылатын көпғасырлы аспапты музыкалық фольклорды биік көркемдік сатыға көтерді. «Төкпе» стилінің нағыз шебері бола тұра, Құрманғазы тек өзіне тән жоғары профессионалдық (кәсіби) музыкалық тәсілдермен көркемдеді. Классик композитордың туындыларында Ұлы даланың бостандық сүйгіш елінің бейнесі («Сары Арқа», «Балбырауын»), туған жердің табиғат көріністері («Алатау», «Қызыл қайың»), өз заманының адамдарының портреті («Төремұрат», «Лаушкен»), философиялық ойға толы тақырыптар («Көбік шашқан») асқан шеберлікпен баяндалады. Ал, Құрманғазының «Ақбай», «Түрмеден қашқан», «Аман бол, шешем, аман бол», «Ертең кетем» атты автобиографиялық күйлері өзінше музыка тілімен жеткізген мемуарлар. Құрманғазының замандастары мен шәкірттерінің естеліктері бойынша күйші тік, таза мінезді, шындық пен әділетті жақтаушы, адамдық қасиетті жоғары бағалаған екен. Оның тілі өте өткір болыпты.

Өзінің ғылыми еңбектерінде Құрманғазының өмірі мен творчествосы ең басты тақырып ретінде мақсат етіп, оны жан-жақты зерттеген академик Ахмет Жұбанов: «Құрманғазы домбыра аспабының орындаушылық мүмкіндіктерін ұлғайтты, оның тембрлік бояуын, дыбыстық эстетикасын, дыбыс шығару әдістерін, штрихтарын көбейтті», - деген екен. Әсіресе оң қолмен ойнайтын «тентек қағыс» деп аталатын орындау техникасын барынша дамытты деп көрсеткен-ді. «Күй атасы» Құрманғазының дәстүрі жаңа заманда жаңаша өмірін табуда. Күйшінің шығармалары ұлтымыздың асыл мұрасы болып шебер күйші-домбырашылар У.Қабиғожин, ағайынды М. және Н.Бөкейхановтар, Р.Омаров, Н.Тлендиев, Ә.Есқалиев, М.Хамзин, Р.Ғабдиев, Қ.Ахмедияров, А.Үлкенбаева,

Б.Ысқақов, С.Құдайбергеновалар орындаушылық, шығармашылық (творчестволық), ұстаздық ізденістерінде жалғасын табуда. [8].
Күй өнері – қазақ халқының ең басты рухани байлығының, жан дүние байлығының ең бір киелі, қасиетті түрі.

Әдебиеттер:

1. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. - Алматы: «Жазушы», 1975.-400 б.; 2-е изд. -Алматы: «Дайк-Пресс», 2002.-328 б.

2. Жұбанов А.Қ. Қазақ композиторларының өмірі мен творчествосы. - Алматы, 1942. – 236 б.

3. Сейдімбек А. Қазақтың күй өнері. - Астана: «Күлтегін», 2002. - 832 б.

4 Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. - Алматы: «Жазушы», 1975. - 400 бет, Құрманғазы туралы

5. Ахмедьяров Қ. Махамбеттің сазгерлік сыры. //Шашақты найза, шалқар күй. Музыкалық шығармалар. 18-кітап. - Алматы: «Өлке», 2004. - 272 б.

6. Көшекбаев Н. Жебелі ақынның жеті күйі. //Шашақты найза, шалқар күй. Музыкалық шығармалар. 18-кітап. - Алматы: «Өлке», 2004. - 272 бет, 13-6.

7. Махамбет Өтемісұлы шығармалырының төрт томдық академиялық жинағы. -Алматы: «Ғылым», 2003. - 448 бет, 52-6.

8. дереккөз:http://www.elarna.net/kitap_kk.php?id=3561&oku=21908#ixzz6bZ78nZ9n

9. Қазақ әдебиеті. Энциклопедия. - Алматы: «Білім», 1999. - 752 б.

ӘОЖ 7 78.06

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Досбағанбетова А.Т.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент,Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается развитие творческих способностей учащихся на уроках музыки

Summary

This article discusses the development of creative abilities of students in music lessons

Қазіргі қоғам жеке адамнан прогрессивті ойлай алатын белсенді әрекетті, жан-жақты болуды талап етеді. Өйткені адамның қоғамдағы алатын орны, атқаратын қызметі сол қоғамның дамуымен тікелей байланысты.
Қоғамда «орындаушы» адамнан гөрі «шығармашылық» адамға деген сұраныстың көп екендігін қазіргі өмір талабы дәлелдеп отыр. Білім беру саласында оқушылардың эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларын меңгерту міндетін жүзеге асыруда музыка пәнінің орны ерекше. Музыка тәрбиесі жастарды өнер құндылықтарын жасауға қатыстыра отырып олардың бойында белгілі адамгершілік-эстетикалық мәдениетті, көркемдік талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады. Музыка өнері әрбір оқушыны әсемдік әлеміне үйретіп қана қоймай, оны қорғауға және рухани мәдени

деңгейін көтеруге табиғи жағдай жасайды. Сол себепті әрбір қоғам мүшесін өнерпаздыққа тарту қоғамның объективті қажеттілігі және заңдылығы болуы керек. Қазіргі күні музыкалық педагогикада педагог музыканттың шығармашыл іс-әрекетін дамыту, оны тұлғаның қалыптасуына бағыттау, сезімталдық шығармашылық арқылы өзін, қазақ музыка өнерін тану сиақты мәселелердің бары айқындалды.

Көне заман философ ойшылы Пифагор музыканың акустикалық заңдарын ашса, Платон, Аристотель музыканы - адамның ізгілік және әсемдік әлеміне ықпал етудің маңызды құралы, мінез-құлықты түзету, жеке тұлғаның психологиялық көңіл-күйін жасау құралы ретінде қарастырған.

Әбу-Насыр әл-Фарабидің пікірінше: музыка – табиғаты терең, жан-жақты сыры, әсері бар құбылыс. Оның ерекше атап көрсеткен ойы музыкалық әуеннің адам бойында үлкен эмоциялық тебіреніс күш туғыза алатын құдыретті күш екендігі және оны әртүрлі мақсатта, адам баласының жанын сауықтыруда немесе адам тәрбиесінде халыққа басшылық жасап, меңгеруде үлкен маңызды құрал бола алатындығын айтады.

Қазіргі қоғамның даму қарқыны білім берудің міндеттерін қайта қарауды талап етеді. Тұлғаны қалыптастыру, оның шығармашылдық даралығын дамыту, баланың бар мүмкіншілігін ашып, оны жүзеге асыру білім беру жүйесінің басты бағыты.«Баланың ынтасын тарту үшін оқылатын нәрседе бір жаңалық болу керек!»-деп жазады Ж.Аймауытов [1].

Ертеңіне лайық ұрпақ тәрбиелемеген елдің келешегі жоқ десек, сол ұрпақты тәрбиелеудегі ұстаз еңбегі-ұлы еңбек. «Ұстазын сыйламаған елдің ұрпағы азады»,-дейді халық даналығы.

Осыған байланысты шығармашылық, ізденіс деген әр ұстаздың алдында тұрған үлкен міндет деп ойлаймын.Шығармашылық-бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылу, іздену. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өмірден өз орнын табуға көмектеседі.

Шығармашылық жұмыста, әсіресе, бала қиялының орны ерекше. Бұл жөнінде М.Жұмабаевтың айтқан тамаша пікірі бар: «Жаратылыстың құшағында, меруерт себілген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада тұрып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті». «Баланың атаға тартуы рас болса, сиқырлы даланың баласы-қазақ баласы қиялқұмар болуға тиісті». Педагог ғалымның айтқанының сөз өнері-әдебиетке тікелей қатысы бар. Сабақтарды түрлендіріп өткізудің маңызы ерекше. Шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс-әрекет тәсілдерімен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағылымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет білігін ұштай

түседі. Оқушыларды шығармашылыққа баулудың, өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың түрлері өте көп.

Бүгінгі таңда мектеп тәжірибесінде қолданылып жүрген тәрбие әдіс – тәсілдерінің бірыңғай жүйесі қалыптасқан. Әдіс-тәсілдердің түрі, оларды тиімді пайдалану және оқушыға жасалған ықпалдың нәтижесі болуын қамтамасыз ету мақсатын көздеп, оларды топтастырады. Әрбір әдіс–тәсілдердің белгілері, ерекшелігі, міндеті, бір–бірімен байланысы да топтастыруды, жіктеуді қажет етеді.Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға, баулу музыкалық тәрбие беру жұмысындағы міндеттердің бірі. Өйткені ол оқушыныңмузыкалық мәдениеттілігінқалыптастырудың алғы шарты болып есептеледі.Музыканы тыңдаған кезде бала еркін отыруы керек, бұл тәсіл орындалып, жатқан шығарманы қозғалмай байсалды тыңдауына мүмкіндік береді. Сондай-ақ музыка тыңдап отырған кезде, сөйлеуге, мұғалімге сұрақ қоюға болмайтынын білу керек. Бірте-бірте мұғалім балалардың музыканы тыңдай білу мәдениетін қалыптастырады. Музыка тыңдау барысындағы мұғалімніңжүріс-тұрысы, өзін ұстауы өте үлкен рөл атқарады. Мұғалім тыңдауға ұсынған шығарманы өзі орындаса, мүмкіндігінше нотасыз ойнауға тырысу керек.

Мұғалімнің басты міндеті қазақ халық музыкасына оқушылардың назарын аудара білу қабілеті болып табылады. Қазақ халық музыкасының идеялық мазмұны маңызды екендігі іс-тәжірибе жүзінде дәлелденген. Сондықтан мұғалімнің міндеті музыканы меңгеруде сыныптағы оқушылардың нақты эмоциялық көңіл-күйін қалыптастыра отырып, арнайы оның мазмұны, сипаты жөнінде білім беруде шығармашылық ізденісті ұйымдастыра білгені жөн. Осының нәтижесінде білім алушыларда шығарманың идеялық-эмоциялық бейнесін жасауға, мазмұнның эмоциялық - ойын ашуға және үйретілген туындының көркемдік бейнесін көркемдік мәнерлік құралдарды табуға толығымен мүмкіндік болады.

Ендеше қазақ халқының мәдени-рухани даму ерекшеліктерінен ұлттық дүниетаным мен түсініктерді ығыстырып тастамай, сан ғасырлар бойы қалыптасқан мәні терең ұлттық музыкамыздың құрылымдарын жаңғырта тану, ғылыми негізде сараптап түсіндіруіміз керек.

Р.Қ.Дүйсембінова музыканы оқыту үдерісінің өзіне тән функциялары бар екендігін, олар:

- музыканы оқытудың білімділік функциясы-бұл оқушыларды музыкалық ғылыми білім, іскерлік дағдылар жүйесімен қаруландыру. Оның түпкілікті нәтижесі берілген білімнің іс-жүзінде саналы түрде қолдана білуі;
- музыканы оқытудың тәрбиелік функциясы-музыканы оқытудың мазмұнымен, оқытудың формасымен, әдістерімен анықталатын және мұғалім мен оқушылардың қарым-қатынасы арқылы жүзеге асатын үдеріс. Музыканы оқыту үдерісінде жеке тұлғаның белгілі бір көзқарастары, қарым-қатынастары, тұлғалық сапа-қасиеттері, музыка өнеріне, музыкалық іс-әрекеттерге деген өзіндік көзқарастары, пікір-пайымдаулары, мінез-құлықтары қалыптасады;

- музыканы оқытудың дамыту функциясы - мұғалімнің басшылығымен жүзеге асырылады. Музыканы оқытудың дұрыс ұйымдастырылуы оқушылардың сенсорлық, қозғалыстық, мотивициялық дамуына көмектеседі. Қажеттік және тұлғаның танымдылық үдерісінің белсендірілуі арқылы әсіресе музыкалық есту, музыкалық ес, музыкалық ойлау,қиялдау,сонымен бірге музыкалық қабілеттері дамиды-деп атап көрсетеді[2].

Қазіргі кезеңде мектептің алдына қойылып отырған ең басты талап-рухани бай,жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Оқушылардың музыкалық шығармашылық қабілеті іс-әрекет үдерісінде қалыптасады. Ғалымдар пікіріне сүйенсек дарынсыз, мүлде қабілетсіз бала болмайды. Сол қабілеттің көзін ашу оны әрі қарай дамыту-әр бір музыка мұғалімінің қасиетті борышы. Жалпы музыка пәні эстетикалық сезімі жетілген, рухани бай тұлға тәрбиелеудің қайнар көзі десек қателеспейміз.

Мектептегі музыкалық-педагогикалық жұмыстың басты мақсаты-оқушыларды музыкалық даму үдерісіне талдау жасауға үйрету. Музыкалық - есту түсініктерін өз бетінше орындату. Музыканы көпшілігі тыңдайды, бірақ азы ғана естиді, әсіресе аспапты музыканы адамдар көбінесе қойылған музыканың жеке сәттерін қабылдайды, нақтырақ айтсақ осы сәттердегі өз әсерлерін ұсынады. Ал шығарма толығымен оларға түсініксіз болып қалады.

Сонымен қатар оқушының шығармашылық қабілетін қалыптастыру үшін төмендегі міндеттер орындалу қажет: қазақ халық музыкасын қабылдай, талдай білуі; өзара пікірталастар мен талқылауларға белсенді қатысуы; өз бетінше жұмыс жасау; нәтижеге, жетістікке ұмтылу; өз бетімен күрделі тапсырманы таңдауға құштарлану; іс-тәжірибелік әрекетін талдауға қызығушылық танытуы[3].

Қазақ халық музыкасының өзіндік мәні мен маңызы, қадір-қасиеті, ерекшелігі бар. Мәні-адамның аңсаған арманы, қуанышы мен күйінішін, өмір құбылыстарын сан алуан сиқырлы иірімдер арқылы санаңа жеткізіп, жүрегіңе құйып беретіндігінде болса, ал маңызы-сиқырлы да сүйкімді ырғақтарымен, тебіреністі - тербелістерімен адамды дүние сырын түсінуге, сезінуге жетелейді. Оның негізгі мақсаты мен міндеттерін іске асыруы мен табысты болуы мұғалімінің іскерлігіне, шеберлігіне, білімділігіне байланысты. Оқушының бейімділігіне, білімділігіне, қабілетіне, шеберлігіне бағыт беріп, тұлға ретінде қалыптасуына мұғалім мүмкіндік жасап, бірігіп жұмыс істеп, оқушылардың шығармашылық қабілетін қалыптастырады.

Бүгінгі таңда жас ұрпақты тәрбиелеп, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда оқушыларға музыкалық білім берудің барлық әдіс-тәсілдерін қолдана отырып шығармашыл тұлға етіп тәрбиелеуге тиістіміз.

Әдебиеттер

1. Момынұлы П. Музыкалық эстетикалық тәрбие.,Алматы., Қазақпарат.,2000.
2. Р.Қ.Дүйсембінова. Музыкалық білім беру педагогикасы. Талдықорған, 2006.
3. Омарова Р.С.,Нұрмұханова Г.Е. Оқушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастырудың дидактикалық негіздері. Оқу құралы. – Ақтөбе, 2007.

ӘОЖ 7.070.070

БАЛАНЫҢ БОЙЫНДАҒЫ МУЗЫКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

Кененбаев С.Н. аға-оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент қ, Қазақстан aizhan.na@mail.ru
Байғонова А.С. аға-оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
Шымкент қ, Қазақстан aizhan.na@mail.ru

Резюме.

В статье подробно описаны научные работы ученых, исследованные на психологической основе при совершенствовании музыкальных способностей ребенка. Музыкально-творческая деятельность ребенка способствует духовному обогащению и развитию личности учащихся, активно участвуя в различных мероприятиях.

Ключевые слова: *музыкальные способности, музыкальное творчество, Музыкальное искусство, Музыкальное воспитание, музыкальная культура, музыкальное развитие, научные труды.*

Summary

The article describes in detail the scientific works of scientists, studied on a psychological basis in improving the musical abilities of a child. Musical and creative activity of the child contributes to the spiritual enrichment and personal development of students, actively participating in various activities.

Музыкалық қабілеттерді жетілдіру - балаларды музыкалық тәрбиелеудің басты міндеттерінің бірі. Сондықтан музыкалықтың басты белгісі оның мазмұнын түсінетін музыканың тәжірибесінде. Музыкалық тәжірибе өзінің мәні бойынша эмоционалды тәжірибе болғандықтан және музыканың орталығы адамның музыкаға эмоционалды түрде жауап беру қабілеті болып табылады. Музыкалық мазмұнды тереңірек түсіну үшін бала есту қабілеті арқылы қозғалатын дыбыстарды ажырата білуі керек, ырғақтың экспрессивтілігін ажырата және қабылдай білуі керек.

Музыкаға эмоционалды жауаптылықты музыкалық іс – әрекеттің барлық түрлерінде - қабылдау, орындау, шығармашылықта дамытуға болады, өйткені ол музыкалық мазмұнды сезіну және түсіну үшін қажет. Музыкаға эмоционалды жауаптылық екі қабілетте көрінеді: ладтық сезім және ырғақ сезімі. Сондықтан музыкаға эмоционалды жауаптылық, ең алдымен, музыканы қабылдауда дамиды.

Психология ғылымында адамның қабілеті туралы берілген бірнеше анықтамаларды ұсынамыз. Қабілеттер дегеніміз – бұл белгілі бір қызмет түрін шарт болып табылатын жеке қасиеттер жиынтығы. Қабілеттер іс-әрекет процесінде қалыптасады (атап айтқанда, білім беру)[1]. Қабілеттер тек адамның білімімен, дағдыларымен және қабілеттерімен шектелмейді. Олар кейбір әрекеттің әдістерін игерудің жылдамдығында, тереңдігі мен беріктігінде

кездеседі және оларды алу мүмкіндігін анықтайтын ішкі психикалық реттеуші болып табылады.

Қабілеттер - адамдарды бір-бірінен ажыратын және олардың айырмашылықтарын түсіндіретін тұрақты жеке психологиялық ерекшеліктер әр түрлі қызмет түрлеріндегі жетістіктер. Қабілетті адам - қандай да бір істі жақсы орындау, әрі жоғары нәтижелерге қол жеткізуді айтуға болады.

Психологтардың пікірінше (В.А. Крутецкий, В. Д. Шадриков және т. б.), жалпы тәсілдер әр түрлі іс-әрекеттерді сәтті орындауға әсер етеді; белгілі бір қызметті сәтті орындау үшін арнайы қабілеттер қажет.

В.Д.Шадриковтың (1939ж. Кеңестік және ресейдің атақты психологы, адамның қабілеттері туралы зерттеген) айтуы бойынша *Қабілеттер дегеніміз* – жеке психикалық функцияларды жүзеге асыратын функционалды жүйелердің қасиеттері, олар ауырлықтың жеке өлшеміне ие және іс-әрекеттің дамуы мен жүзеге асырылуының өзіндік ерекшелегі мен сәттілігі мен сапасында көрінеді [2].

Орыс ғалымдары музыкалық психология ғылымында өздерінің зерттеу еңбектерінің арқасында үлкен табыстарға қол жеткізді: Б.М.Теплов, Л.С.Выготский, Л.Л.Бочкаров, Л.А.Мазел, Г.М.Коган, В.В.Медушевский, М.Ж.Арановский, В.И.Петрушин, А.Г.Готсдинер және т.б. кеңінен танылды [3]. Музыкалық-психологиялық мәселелерлің жекелеген аспектілерін зерттеген В.Ю.Григорьев, О.Ф.Шульпяков, Л.Е.Гаккель, В.Г.Ражников, А.В.Малинковская және т.б. еңбектері де бар. Авторларға келетін болсақ, олардың көпшілігінің есімдері психология ғылымына өз үлестерін қосқандар. Бұл авторлардың музыкалық психологиялық еңбектері біздің елімізде де, одан тыс шетелдерде де белгілі болды.

Музыкалық қабілеттер-музыканы қабылдауды, орындауды, жазуды, музыка саласындағы оқуды анықтайтын адамның жеке психологиялық қасиеттері. Белгілі бір дәрежеде барлық адамдарда музыкалық қабілеттер бар. Б. М. Теплов «Музыкалық қабілеттер – музыканы қабылдауды, орындауды, жазуды, музыка саласындағы оқуды анықтайтын адамның жеке психологиялық қасиеттері» – деп анықтады. Белгілі бір дәрежеде музыкалық қабілеттер барлық адамдарда көрінеді. Белгілі, жеке көрінетін музыкалық қабілеттер музыкалық дарындылық» деп аталады [4]. Музыкалық қабілеттер құрылымында жалпы және ерекше қабілеттер ерекшеленеді. Музыкалық қабілеттер ерекше, яғни сәтті іс-шараларға қажет және музыканың табиғаты бойынша анықталады. Олар өнердің кез-келген түріне қабілеттердің негізі ретінде әлемге эстетикалық көзқарас, шындықты эстетикалық тұрғыдан қабылдау қабілетіне негізделген, бірақ музыка жағдайында бұл дыбыстық немесе дыбыстық эстетикалық тәжірибесін дыбыстық шындыққа айналдыру мүмкіндігі болады.

Кейде музыкалық қабілеттердің жиынтығы *Музыкалық* деген жалпы ұғыммен белгіленеді. Музыкалылық - бұл музыкалық іс-әрекеттегі туа біткен бейімділіктер негізінде дамитын, оны сәтті жүзеге асыру үшін қажет қабілеттер жиынтығы. Музыканың өзегі үш музыкалық қабілеттен тұрады: ладтық сезім,

музыкалық-есту қабілеті және ырғақ сезімі» [5]. Қабілет - бұл бейімділіктің мүмкін көріністерінің бірі.

Б. М. Теплов музыкалылық мәселесін жан-жақты зерттеледі: онда жалпы ерекше сәттер көрсетілген. Біріншісі-қиялдың байлығы мен бастамасы, эмоционалды түрде музыкалық тәжірибеге, зейінге, ерік-жігерге, яғни адамның процестері мен қасиеттеріне, мысалы, эстетикалық сипаттағы тәжірибелерге қатысты қабілеті.

Біздің ұстанымымызға сәйкес, 4-5 жастағы балалардың психологиялық және жас ерекшеліктерін білу оларға сүйене отырып, қызметті сауатты ұйымдастыру үшін бірнеше жылдар қажет, олардың музыкалық қабілеттері тиімді дами алатын мектеп жасына дейінгі балалар.

Бейімділіктер қабілеттерге айналмас бұрын, олар көптеген нәрселерден өтеді. Қабілеттер үшін бұл процесс өмірдің алғашқы жылдарынан басталады және егер адам қабілеттері дамитын қызмет түрлерімен айналысуды жалғастырса, баланың қабілеттері дами береді.

Бала бойындағы музыкалық қабілеттерді дамыту процесінде бірнеше кезеңдерге бөлінеді. Кез-келген осындай қабілеттің дамуындағы бірінші кезең оған қажетті органикалық құрылымдардың жетілуімен немесе олардың негізінде қажетті функционалды органдардың пайда болуымен байланысты. Ол әдетте баланың туғаннан 6-7 жасқа дейінгі өмірін қамтитын мектепке дейінгі балалық кезең жатады.

Арнайы қабілеттердің қалыптасуы мектепке дейінгі балалық шақта белсенді басталады. Осы жаста шығармашылық ойындардың әртүрлі түрлерімен айналысу балалардың ерекше қабілеттерін қалыптастыру үшін ерекше мәнге ие болады. Адам қабілеттерін дамытудың негізгі сәті - олардың орнын толтыру, сонымен қатар бұл тіпті сәтті дамуы үшін туа біткен физиологиялық бейімділіктерді қажет ететін қабілеттерге де қатысты.

Шығармашылық қабілеттерді мектеп жасына дейінгі кезден бастап, балалар өздері үшін мүмкін болатын шығармашылық тапсырмаларды орындаған кезде дамыту керек. Орындау қабілеттерін дамыту балаға музыка туралы өз әсерлерін толық білдіруге мүмкіндік береді. Орындау және шығармашылық қабілеттері балаларда табиғи бейімділіктің болуына, негізгі музыкалық қабілеттердің дамуына байланысты әртүрлі жолдармен көрінуі мүмкін. Басқаларында музыканы шығармашылық қабылдау қабілеті, орындаушылық немесе өнімді шығармашылықтың бір түрі бар.

Шығармашылықта негізгі музыкалық қабілеттерден басқа, басқалары да дамиды. Музыканы қабылдау процесінде музыкалық ойлау дамиды. Орындау мен шығармашылықта негізгі музыкалық қабілеттерден басқа, орындау мен импровизацияның белгілі бір техникасын игеруді қажет ететін орындау және шығармашылық қабілеттер қалыптасады.

Музыкалық белсенділік тек музыкалық ғана емес, сонымен бірге жалпы қабілеттерін де дамытады. Ойлау дамиды, шығармашылық қиял тәрбиеленеді, ерік-жігер, ерікті назар аудару қабілеті күшейтіледі.

Қорытындылай келе, Кейінгі кезде, небір ғалым-педагогтар, мұғалімдер, музыканттар музыкалық әрекеттің негіздері (яғни, дене құрылымының физиологиялық сипаттамалары, мысалы, есту немесе дауыс аппараты) бәріне қол жетімді деген қорытындыға келді. Яғни, олар жас балалардың музыкалық қабілеттерін дамытуға негіз болады деген. Ғалымдардың музыкалық проблемаларын зерттеудегі сарапшылардың пікірінше, дамымайтын қабілет деген ұғымның өзі ақылға сыймайды деген қорытындыға келеді. Егер баланың туа біткеннен бастап музыкалық дамуына қажетті жағдайлар жасалса, бұл оның музыкалық қабілетін қалыптастыруға айтарлықтай әсер етеді деп саналады. Бұл отбасында немесе әлеуметтік ортада баланың қабілетінің артуына жәрдем болады. Кейбір ата-ана балаларының өздерінің қалауы бойынша әртүрлі үйірмелерге: ағылшын тілі, орыс тілі, тіпті қазір қытай тілі курстарына беріп жатады. Бірақ, баланың өз қабілетінің деңгейіне қарай берілсе, оның шығармашылығы арта түседі, бұл неғұрлым белсенді және неғұрлым жан-жақты болса, баланың музыкалық даму процесі тиімді болады және музыкалық білім беру мақсатына сәтті қол жеткізіледі деген сөз. Сондықтан музыкаға қызығушылығы бар баланың табиғатына, оның жан-дүниесіне жақын үйірмелерге беру оның музыкалық қабілетін жетілдіреді деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер:

1. Жалпы психология. // Алматы. – 2012ж.
2. Рогова Е.И. Общая психология.// - М, 2008
3. Абдуллин Э.Б. Музыкалық білім педагогикасының әдістемесі. // Алматы – 2009.
4. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. //-М.2008.
5. Юркевич В.С. Одаренный ребенок, иллюзии и реальность. //М., 2013.

ӘОЖ 7.070.070

ПЕДАГОГТЫҢ ІСКЕРЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕР

Смаилова М.С. магистр-аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент,Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются современные методы формирования педагогического мастерства и пути повышения качества образования.

Summary

This article discusses modern methods of forming pedagogical skills and ways to improve the quality of education.

«Әлем елдері арасындағы бәсекелестікте олардың шығарған өнімдері мен көрсеткен қызметтері ғана сараланып қоймай, сонымен қатар қоғамдық құндылықтар мен білім экономикада басты назар материалдық тауарлар мен қызметтерге емес, елдің интеллектуалды білім беру жүйелерінің даму барысы да додоға салынады. Осыдан барып заманауи және тиімді білім беру жүйесін қолдап оқыту арқылы жұмыс күшінің интеллектуалды компонентін арттыру – бәсекеге қабілеттіліктің негізгі шарттары болып айқындалады» [1].

Н.Ә. Назарбаев

Қазіргі таңда жаңа әлемде білім берудегі бәсекеге қабілеттіліктің артуы мен адами капиталдың дамуына айрықша ден қойылуда. Әрбір мемлекеттің өсіп-өркендеуінің, бәсекеге қабілетті болуының ең басты ошағы ұстаз берген біліммен бағаланады. Сондықтан дамудың ең биік көкжиегінен көрінгісі келетін кез келген мемлекет, ең алдымен, білім беру саласын дұрыс жолға қойып, сапасын көтеруді мақсат етеді.

Сапалы білім мен саналы ұрпақтың қалыптастырушы, әрине, ол – ұстаз. Ал ұстаздың анықтамасын Әл-Фараби дана былай деп берген:«Ұстаз жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жете түсіне білетін, көрген, естіген және аңғарған нәрселердің бәрін жадында жақсы сақтайтын, еш нәрсені ұмытпайтын алғыр да аңғарымпаз ақыл иесі, мейлінше шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл, жаны асқақ және ар-намысын ардақтайтын, дирхем, динар атаулыға, жалған дүниенің басқа да атрибуттарына жирене қарайтын, табиғаттан әдептілік пен әділдікті сүйіп, жақындарына да, жат адамдарға да әділ, жұрттың бәріне өз білгенінше жақсылық пен ізгілік көрсетіп жақсылық пен ізгілік көрсетіп қорқыныш пен жасқану дегенді білмейтін батыл, ержүрек болуы керек» [2].

Нағыз мұғалім деп тәрбиеленушінің ойы мен жүрегіне жол тапқан ұстазды айтамыз. Ендеше қоғам талабына сай кәсіби мұғалім болу заман талабы болып тұрғаны анық. Қазақстан Республикасының жоғары педагогикалық білім беру тұжырымдамасында «Жаңа формация мұғалімі – кәсіби дағды мен педагогикалық дарыны қалыптасқан, жаңалыққа құмар, рухани дүниесі бай, шығармашылықпен жұмыс істейтін жеке тұлға» деп көрсетілген, яғни ол ізгілігі мол, әр іске жаңашылдықпен, үлкен ізденіспен зерттеуші ретінде қарайтын, ақпараттық технологияны толық меңгерген, коммуникативті, бір сөзбен айтқанда, толыққанды құзырлы адам.

Мұғалімнің өзі құзыретті болмай, мақсатқа жетуі екіталай. «Ұстаз қандай болса, қоғамды сондай» деген бұлжымас заңдылық қай қоғамда көкейкесті. Жаңа формация мұғаліміне қазіргі таңда мынадай міндеттер жүктеліп отыр.

1.Мамандығы бойынша негізгі дайындығы болуы.

2. Адамдардың адамға, қоғамға қатынасын реттейтін құқықтық және этикалық нормаларын білуі.

3. Қазіргі білім беру технологиясын пайдалана отырып жаңа білім алуы және өз еңбегін ғылыми негізде ұйымдастыра білуі.
4. Компьютерлік техниканы меңгеруі.
5. Ғылыми іскерлік, қоғамдық, саяси және тұрмыстық тілдер ауқымында мемлекеттік және шетел тілдерінде сөйлесе білуі.
Жаңа формациядағы ұстаздың кәсіби мәдениеті төменгідей сипатталады.
I. Кәсіби қасиеті:
II. Моралдық-этикалық қасиеті:
- ұйымдастыру қабілеті; - адамгершілігі;
- білімнің тереңдігі - ақиқатқа құштарлығы;
- ғылыми білімі; - мейірімділігі;
- шығармашылығы; - қарапайымдылығы,
- интеллектуалды қасиеттері.
III. Психологиялық даярлығы:
сыртқы келбеті; - сөйлеу мәдениеті;
киім киісі; - әдептілігі.
А. Макаренконың « Өзара қарым-қатынас қуанышты болуға тиісті. Ол шығармашылық өрлеуді, батылдықты, сергектікті керек етеді» дегені белгілі. Өз жұмысының сипатына байланысты мұғалім ұйымдастырушы, жетекші болуға тиісті, тіпті ол сыртқы келбетімен де тәрбиелей алады. Сондықтан жаңа ғасырдың ұстазына қойылатын талап та күрделі. Алайда, талантты, шебер жаңа формация ұстазы болудың алғышарты шебер мұғалімдердің еңбектегі озат тәжірибесін, педагогикалық еңбектің технологиясын зерттеп үйренуден басталады.
Қазақтың ұлы педагогі, психологі, ағартушы, жазушы Ж.Аймауытов «...Баланың ақылы, сезімі, қайраты мұғалімнің жігерлі ықпалы арқасында жетіледі. Мұғалім балаларына салақ, селқос қараса, олардың жан қуатын кемітіп, тәрбие де бере алмайды» деп мұғалімнің бала алдындағы үлкен жауапкершілігін атап көрсеткен. Ж.Аймауытовтың осы айтылған кәделі ой, орнықты көзқарасын ескерсек, мұғалім бала бойындағы туа біткен түрлі қасиеттерді дәл байқап, оның сапалық ерекшеліктеріне баға беріп, әрі қарай әр баламен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс жүргізуі негізгі мәселеге айналды.
Білімі терең және жоғарғы мәдениетті, ғылым мен техниканың жетістіктерін игерген оқушының өзін-өзі тануға ұмтылуына, ізденуіне жол ашу – мұғалім алдындағы үлкен міндет. Өмірде дұрыс жол табуы үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдауы керек. Демек, бүгінгі күні мектептің алдына қойған ең басты мақсаты – қазіргі заманның өркениеті, прогресшіл бағытына сай азаматтық адамгершілік қасиеті мол, терең білімді ұрпақ тәрбиелеу. Олай болса, білім беру ісінде ұстаз басты әрі шешуші тұлға болып саналады.
Оқу – баланың рухани өміріндегі өте маңызды сала, бірақ бірден – бір сала емес. Оқушының жаңа материалды қабылдауына немесе білгенін көрсетуде

көңіл күйдің орны ерекше екені белгілі. Сондықтан әрбір оқушымен жеке танысып, оларды қабілетіне қарай бөліп, соған сәйкес оқытудың әртүрлі типтерін қолдану – тығырықтан шығудың бір жолы. Бұл арада оқушыларға білім берудегі мұғалімнің жеке қасиеттерінің маңызы зор, яғни мұғалімнің педагогтік әдебі.

Педагогтік әдеп - әр ұстаздың дара қасиеті. Педагогтік әдеп мұғалімнің жас ерекшелігіне, темпераментіне, мінез – құлқына, алған тәрбиесіне, т.б. ерекшеліктеріне байланысты болады.

Әдепті мұғалім өзінің педагогтік шеберлігін де ұтымды көрсете біледі. Біз әр баланың дара қасиеттерін ескере отырып таңқалдыруға әрекет жасай алуымыз керек. «Баланы таңқалдыруды ұмытпа, даналық таңқалдырудан басталады» дейді даналар. Әрбір бала – халқының тұлғасы, сондықтан халықты жасайтында мұғалім.

Берілетін білімді де, тәрбиені де, әдепті де ұрпақ бойына құр айтумен ғана емес, өз бойымыздағы шынайы асыл қасиеттерімізді іс арқылы сіңіре алсақ, ұтарымыз көп болмақ. Адамгершілікті мұғалімнің келбеті оның кісілігі мен маман ретіндегі білігінің үйлесімінен тұрады. Олай болса, осы деңгейден жаңа формация мұғалімі шыға алуы қажет – ақ. Ол білікті маманның ғана қолынан келетін шаруа. [3].

Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болуда:

- білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байланысты;
- ақпараттық дәстүрлі әдістері – ауызша және жазбаша, телефон және радиобайланыс – қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;
- баланың жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;
- мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі бірлігіне ұмтылыс жасалуда;
- қоғамдық біліммен бара-бар педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына және ғылымның роліне мән берілуде.
-оқыту технологиясын жетілдірудің психологиялық-педагогикалық бағыттағы негізгі ой-тұжырымдары төмендегіше сипатталады;
- есте сақтауға негізделген оқып білім алудан, бұрынғы меңгергендерді пайдалана отырып, ақыл-ойды дамытатын оқуға көшу. [4].

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Сол себепті үздіксіз білім көтеру арқылы кәсіби біліміміздің шыңдап, болашақ ұрпақтың

саналы білім, саналы тәрбие алуына жол ашу барша ұстаздардың міндеті деп білемін.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз». – Астана: Елорда, 2011.
2. Т.И. Ильина. Педагогика. Алматы. «Мектеп», 1977.
3. Т.Мейірманқұлова. Білім берудегі инновациялық технологиялар. Алматы., 2005.
4. К.Өстеміров. А.Айтбаева Қазіргі білім беру технологиялары Алматы, 2006.

ӘОЖ 378: 786.8 (574)

ҚАЗАҚ ХОР ӨНЕРІҢ НЕГІЗІН САЛУШЫЛАР

Тұрдалиев А.М. – Мәдениет майталманы, аға оқытушы.
ОҚМПУ Шымкент.

Резюме
Статья об основателях Казахского хорового искусства

Summary
Abaut the founders of Kazakh choral art

Қазақ хор өнерінің музыкалық негізі, 20-шы ғасырдың 50-ші жылдарынан бастау алды. Ұлттық хор шығармашылығында дәл осы мезгілде сапалық өзерістері басталып, хор музыкасының барлық жанрларында түрлі көлемді шығармалар пайда болады. Солардың ішінде хор үшін халық әндерінің **а'капелла** өндеулері, музыкалық технологияның қайта құрылысымен байланысты қазіргі музыкалық айтуының белгілері де көрініс табады.

Қазақ хор музыкасында орын алған интернационалдық элементтері де, өзіне тән ұлттық фольклорының табиғаты да бұл кезде айқын көріне бастады. Қазақстан композиторлары музыкалы хор жанрларын, олардағы әдістері мен тәсілдері шығармашылығымен қайта қарастырып, оларға еуропа, орыс, украин, грузин және т.б. ұлттық мектептерінен алынған элементтерін қосады. Осының барлығы қазақ халқының музыкалық шығармашылығын бүкіл сол кездегі елдің халықтары мәдениетіне жақындағанын көрсетеді.

Бүкіл соғыстан кейінгі қазақ өнерінің шығармашылық жетістігі ретінде 1946 жылдың 7 – қарашасында алғашқы көрінісін жасаған дарынды қазақ композиторы, КСРО халық әртісі М.Төлебаевтың “Біржан Сара” операсы болып табылады. “Біржан Сара” – бұл қазақ халық өнерінің ұлттық құбылысы. Ол көп ғасырлық халық ән айту тәжірибесінің, сонымен қатар шетел оралық классикасының керемет дәстүрлері арқау болып жасалған туындысы.

“Біржан Сара” операсы қазақ ұлттық операсының қалыптасу кезеңінің бекітіп қорытындысын жасаған. М.Төлебаев Біржанның өлеңдеріндегі интонациялы – мелодиялы негізін қайта қарастырып және дамытып, оларды классикалық түрлерінде полифониялық әдістерді пайдалана отырып жасаған. Сөйтіп ол халық әншінің сахнадағы ашық көрінісін жасаған.

Опера лирикалық сюжетте болғандықтан онда көп адамдардың қатысуымен жасалған көріністер үлкен роль атқармайды. Олар Біржан мен Сараның драмасына тек арттағы фон ретінде қызмет етеді. Осындай көріністерінің бірінен операда басталады. Ол – Айқай – шуға толы көңілді Қоянды елді мекеннің жәрменкесі.

Хордың бастамасына Біржанның өмірдің қызықтары жөнінде айтатын әйгілі "Жамбас сипар" өлеңі алынған.

Хор басынан бимен басталады. Одан кейін Естай ақынның терме әні басталады. Онда ол жәрменкені қошеметтей отырып оған Біржан салдың қатысатынын айтады. Көрініс бимен "Жамбас сипар" хорымен аяқталады. Онда халық Біржан мен Сараны естігені жөнінде қуанышын білдіреді.

Айтыстың өзі қысқа-нұсқа динамикалық көрінісі ретінде жасалынған. Драматургия тарапынан ол негізгі кейіпкерлердің мінездерін көрсететін экспозиция, көріністің әндік материал негізінде жасалынғандығы оның бөлімдерінің (жеке) бөлек болғандығына себеп болған. Осы операдағы айтыстың драматургиялық бағыты диалогтан немесе тартыстан айтыстың кульминациялық ақыр жағындағы "келісімге" жылжуы болып табылады. Осыған бағынышты тақырыптың дамуы да құрылады: контрастық салыстырудан жалпы тақырыпқа интонациялық жақындауы арқылы. Осы үш кезең хордың бөлімдерімен ауысып келеді. Хордың сахналық функциясы өзгеріссіз: ол айтысқа қатысып отырғандарды халық қошемет етіп тұрған. Оның осындай тұрақты функциясы теке-тірестен бір ауызшылығына өтіп бара жатқан Біржан мен Сараның белсенді дамып келетін линиялық сюжетіне қарама қайшы келеді.

Үшінші актінің басында әйелдердің "Ақ киіз үй" хоры басталады. Ондағы жастарға арналған ақ тілекті сөздеріне қарамастан ол өте мұңды естіледі.

Үшінші акт хорды эпизоттарға дамудың драматургиялық сызығына бірлесе қосылып кеткен. Дәл осындай бірінші актісінде әйелдер хоры айтатын "Күн шығарда, күлімдеп" және "Жастар жаны жай тапты" бар. Екінші актісінде екі хор – күту және қоштасу айтылады. Өз композициясы бойынша және тональдік шешімі жағынан олар өте қызық. Базарбайдың сарайында жастар Төлегенді салтанатпен қошеметтейді. Қарапайым, жалпы структурасы жағынан бірыңғай мелодия екі өзіндік, өзара еш байланыссыз халық әндерінің негізінде құрылған. Біріншісі - "Құрбам - ай", екіншісі - "Бақсы".

Қоштасу қорында әннің транспозициясы ашық көрінісін табады. Ми мажордан ми минорға тональдіктің ауысуы және темптің өзгеруі арқасанда хор "Қайғылы қоштасы" болып көрінеді, бүкіл музыкалық линиясы бойынша трагедиялық сипатын алады.

Осындай қарапайым үлгі мен композитор екі музыкалық көңіл-күйді (күту мен қоштасу) жеткізеді.

Ұлы композитор Е.Брусиловскийдің "Қыз Жібек" операсының пайда болуымен, сапалық өзгеріс туындады: сөйлеу диалогтардың азаюымен бірге граматикалық ауыртпалығын өзіне спектакльдің музыкалық жағы орын алды.

Хор партитурасының қарапайымдылығына қарамастан Қыз Жібек" операсы өте қуандырған еді, себебі оның алдында қазақ кәсіби музыкасы ансамбльдік те, көп дауыстық ән салуды да білмеген еді.

Оның "Қыз Жібек" атты тұңғыш қазақ операсы 1934 ж. шығарылып әзірге дейін сахнада мыңнан астам рет көрсетіліп театр репертуарының көркі болып саналады.

"Қыз Жібек" операсындағы музыкасының негізінде халық мелодияларымен диалогтары жатыр. Кейіпкерлердің психологиялық жағдайын көрсететін мінездеріне спектакльдің музыкалық драматургиясы тіреліді. Қазақ халық музыкалық басты екі жанры да - **ән** мен **күй** осы операда өз орындарын тапқан: ән операның вокалды бөлімінің (сольді номерлерімен хорлардың) негізі болса, оркестр орындауындағы күйлер билердің музыкалық негіздерін құрды.

"Қыз Жібектің" тұңғыштың вариантының хор эпизоттары бір, екі дауысты ғана болған. Жаңа музыкалық редакциясында бірінші актсынан Е.Брусиловский хор бастамасын және әйелдердің хорына арналған а'капелла айтылатын "Гәкку" әнін қосты. Лирикалық сюжет бойынша көп адамдардың қатысуымен көріністер көп қолданбаған еді. Хорлар драматургияның ағымына әсер етпейді, тек декарациялық мінезде жүреді. Бірақ, хор-спектаклінің ұлттық сипатындағы мелодиялық көркі болып табылады.

Сонымен қатар бас кейіпкерлерінің мінездерімен байланысты, олардың тағдырымен байланысты хор номерлері осы операда жоқ емес. Олар жалпы ерекше бай. Ол - "Жар-жар" өлеңімен операдағы ең көлемді де маңызды би – хор көрінісі. Оның негізінде "Соқыр Есжан" күйі жатыр. Күйге қарама-қарсылықты жасалған би мен хор бар. Бұған дейін шыққан опералардың бірінде де осындай симфонияланған би көрінісі жоқ.

Операның хор номерлерінің дамуындағы мелодиялық әдістері қазақ халық әндерінде кәдімгі болып табылады: вариантық пен ән қылып айтуды қолдануы, қазақ халық музыкасына танымал кадансы және кварта-квинталық ауыспалық құрылысы. Хорлар формалары тікелей түрімен, түрлі ырғақтық бейнелердің тұрақты өлшемі мен берілгендіктен ерекшеленеді. Осы жолмен шығу дыбыстарының айрықша импровизациялығы жеткізіледі.

"Біржан мен Сара" операсында оның авторы – кеңестік қазақ муыкасының дарынды өкілінің ең керемет белгілері мен қасиеттері көріністерін тапты.

Хор өнеріне орасан үлкен еңбегі сіңген, ұлы композитор Бақытжан Байқадамовтың хор коллективтеріне "16 қыз", "Той бастар", "Майра", "Жайдарман" т.б. халық әндерінің өңдеулерін жасаған. Олар хордың айтуымен әйгілі болып, халық құрметіне бөленді.

Хордың айтуындағы жаңаша әдістерін іздеу жолында ол өз шығармашылық эфективті хор тәсілдерін, ұлттық мінезін көрсететін жолдарын табады. Осыған байланысты Б.Байқадамовтың **хордық ойлауы интонация** және **колористика** жағынан өте ерекше көрінді.

Соңғы кезеңдегі шығармалардың ішіндегі қазақ халқының "Бір-бала" (1965 жылы) әніне жасалған өңдеуін көрсетуге болады. Ән қайырмадан басталады, ол

екі бөлімді куплет – вариациялық түрінде жасалған. Сөздері мұңлы, интонациясында, қайғылы лирикасында. Қазақ халық шығармашылығына тән кейікерлердің бір-біріне ұқсастығы көрсетіледі: жас бала Қыранмен салыстырылады – екуі де жалғыз, екіуі де бас имейді. Тональдігі ми минор, темпі ***анданте – модератто***.

Хор фактурасында полифонияны кең қолданады. Шығармаларында автор хордың табиғи жұмсақ, жақсы бірлестіріліп қалыптастырылған дауысының шығатынына қол жеткізген.

Осы кезеңнен бастап, Қазақтың хор өнері өзінің профессионалдық даму жолына шығады.

Әдебиеттер

Байділдаев М., Мағауин М.“Ай, заман-ай, заман-ай” 2 томдық, Алматы 1991ж.
Балтабаев М.Х. “Қазақ халық музыкасы және студент жастар” Алматы, Ана тілі 1991ж.
Ахметова М.М. “Традиции казахской песенной культуры” Алматы. Наурыз 1984ж.
Ахметова М., Ерзакович Б., Жубанова А. Советтік қазақ музыкасы. (Тарихи очерк) Алматы. Ғылым 1975 ж.
Ерзакович Б. Музыкальное наследие Казахского народа. Алматы. Наука 1979г.
Жұбанов А. “Замана бұлбұлдары” Алматы 1975ж.
Затаевич А.Б. “500 казахских песен и кюев” Москва 1931г.

ӘОЖ 372, 895

ӘН ӨНЕРІ ЖӘНЕ АДАМНЫҢ ЖАН ДҮНИЕСІ

Байбатырова У.А., ҚР мәдениет саласының үздігі, магистр-аға оқытушы

Резюме

В этой статье вы изучите основы вокального искусства и освоите базовые технологии, чтобы стать певцом.

Summary

In this article, you will learn the basics of the vocal arts and master the basic techniques to become a singer.

Ән өнері, әр түрлі музыкалық шығармалардағы композитордың көңіл күйі, ішкі сезім толғанысын көркемдікпен мәнерлеп жеткізетін өнердің бір формасы. Ән өнері тұтас тыңдаушы қауымның эстетикалық талғамына жарап, тәрбиесіне арналуға тиіс.

Әннің техникалық базасы вокаль болып келеді. Қандай бір музыка аспабы музыкантқа қызмет етсе, вокаль әнге, әншіге қызмет көрсетеді деген сөз. Музыканың басқа формаларынан ән өнерінің ерекшелігі –дыбыс пен сөз қатар жүретінінде. Әннің сөзін таза, дұрыс айтуды «дикция» дейді. Сөз қалыптастыру, дауыс қоюдан кем емес жєне уақыт, еңбек, шыдамдылықты қажет етеді. Жақсылап қойылған «дикция» әншінің мықты кәсіби биік деңгейдегі мәдениеттілігінің бір белгісі.

Сөзсіз дауысты вокальиз десек, дауыссыз сөзді сыбыр дейді. Негізінде дауыс пен сөзді қатар жаттықтырып жетілдірген дұрыс. Дикция дауыссыз

дыбыстарды қалай айтқанға өте байланысты. Дауыссыз дыбыстар, ызың дыбыстар, мұрын жолы үнді дыбыстар, еріндік, тістік деп бірнешеге бөлінеді.
Қандай бір тілде болсын, дауысты дыбыстарға қарағанда, дауыссыз дыбыстар көп. Дауыстылармен салыстырғанда дауыссыздардың классификациясы әлдеқайда күрделі. [1]
Дауыссыздардың кейбіреулері дауыстың (үннің) қатысуымен жасалса, қайсы біреулері дауыстың қатысуынсыз жасалады. Осыған орай, дауыссыздар екі топқа бөлінеді: оның бірі – қатаң дауыссыздар, екіншісі – ұяң дауыссыздар. Қатаң дауыссыздар деп дауыстың қатысынсыз жасалған дауыссыздарды айтамыз, ал ұяң дауыссыздар деп дауыстың қатысуымен жасалғандар.
Егер дауыссыздарды айтқанда, дауыс шымылдығы (голосовая связка) жиырылып қысылмаса және дауыстың (үннің) қатысы болмаса, онда қатаң дыбыстар жасалады. Мысалы: к, к, т, п, с және т.б. Егер дауыссыздарды айтқанда, дауыс шымылдығы үн шығарарлық қалыпта болса, онда ұяң дыбыстар жасалады. Мысалы: ғ, г, д, б, з және т.б.
Аты айтып тұрғандай (б-п) ерінмен, (з-с) тіспен, тілдің ұшымен (д-т) немесе тіл мен тістің арасынан тыныс шығару арқылы (ж, ч, ш, щ) дыбыстарды айтуға болады. М мен н дыбыстары мұрындық немесе жартылай дауысты дыбысқа жатады. Бұл дыбыстар дауысты және дикцияны қалыптастыруға өте ыңғайлы, әсіресе дауысты құрастырып резонаторға, маскіге қарай жіберуге өте қолайлы. Сөздің ортасында кезігетін *м, н және р, л* басқа дауысты дыбыстармен үйлестіріп дұрыс пайдаланған жағдайда біткен вокальдық фраза ашық, айқын естілуге мүмкіндік туғызады.
Дауыс қойғанда дыбысты алға жіберме, сөзді артқа жіберме деген сөз осыдан туындайды. Ән айтқанда сөз дауысқа қарай созылып бір-біріне үйлесіп, қабысып келген жағдайда әдемі үн, жақсы дикция, дауыс өзінен-өзі төгіліп жатады. [2]
Осылай вокальдық техниканы, дикцияны жақсы меңгерген әнші, шығарманың ішкі мән-мағынасына үңіліп, көркемдік мәнеріне көбірек көңіл бөле бастайды. Осылай, орындалған шығарманы мастерствомен (шеберлікпен), тамаша сауатты, үлкен сезіммен орындап, көрерменіне жеткізеді дейміз.
Өкінішке орай, әншілер көп жағдайда шығарманың ішкі сезім толқуын бейнелеуден гөрі техникалық мәселеге көңілін көбірек аударады, енді біреулері ән айтудың орнына мелодекламацияға ұқсатып жібереді. «Әнді әңгімелескендей айту керек» деген ірі әншілердің қанатты сөзі, вокальдық өнердің ұраны болуға тиіс. Ол дегеніміз – мелодияға ішкі сезімнің толқуы мен вокальдық, техникалық жетістіктердің үйлесімінің нәтижесі деген сөз. Драма әртістері бір сөйлемге анализ жасап, сөйлем ішіндегі қай сөзге көңіл білу керек деп тоқталып жатады.
Сөз ќұрамындағы буындардың айтылуы біркелкі бола бермейді. Ол буындардың біреуі басқаларына қарағанда, айқынырақ ажыратылып, көтеріңкі айтылады. Мұндай қасиетке, әдетте, екпін түскен буын ие болады. Осыған

орай, екпін түскен буын екпінді буын деп аталады. Екпін түскен буын басқа буындардан негізгі үш түрлі тәсіл арқылы ажыратылады.

1) Буынның біреуі басқа буындардан айрықша күшті айтылуы арқылы ажыратылады. Екпіннің мұндай түрі *лебізді екпін* немесе *динамикалық екпін* деп аталады.

Динамикалық екпін фонациялық ауаның қарқыны, буыны күшімен байланысты болады да, басқа буындардың ішінде бір буынның айрықша көтеріңкі айтылуына негізделеді. Динамикалық екпін көптеген тілдерге тараған.

2) Басқа буындардың ішінен бір буын айтылу тонының ырғағы арқылы ерекшеленеді, дауыс шымылдығының дүрілінің бұл түрі тоникалық деп аталады. Екпіннің бұл түріне ие тілдер: Қытай, Литва және т.б. тілдер.

3) Басқа буындардың ішінен бір буын өзінің құрамындағы дауыстының созылыңқы айтылуы арқылы ажыратылады. Бұл *квантативті екпін 2 деп аталады.*

Әншілер үшін ән музыкалық фразадан құрылады: бірінші, музыкалық фразаның өзінде динамика негізінде құрылған күшті немесе екпінді, күшсіз немесе екпінсіз бөліктері арқылы, екінші, мелодияның ритмикалық кескін өрнегінен, ең соңында фразаның мән-мағынасына ерекше көңіл аударатын, әр мелодияның шарықтау кезеңіндегі интонациясы арқылы музыкалық шығарманың қыр-сырын айқындауға болады.

Осындай белгілермен орындалған фраза ішкі сезімнің толқуын толық бейнеледі деуге болады. Ол үшін әншінің дауысы біраз икемге келген, дауыс пен дикция қалыптасқаннан кейін барып айтуға тиіс шығарманы түр-әлпетіне мән беріп интонациясын тауып, мәнерлеп беруі қажет. Шығарманың ішкі сезімі, түр-әлпеті, интонациясы дұрыс шығуына ұстаз концертместер бақылау жасап жақсы көмектесуге тиіс.

Әйгілі Шаляпин өз естелігінде: “Мен сахнада образымды бейнелеп жүргенде күллі дүние көз алдымда тұрады. Дауысымды тыңдаймын қозғалысымды бақылаймын. Сахнада әрқашан жалғыз болмаймын. Сахнада екі Шаляпин жүреміз: бірі ойнаса, екіншісі бақылаушы” – “Ей, бауырым көп жылап кеттің, есіңде болсын, сен жылауға тиіс емессің, кейіпкер жыласын, көз жасыңды азайт” дейді, екінші Шаляпин біріншісіне немесе – “Ойының қызықсыз болып барады, қосыңқыра”, – деп сыбырлайды”, - деп жазады Шаляпин өз естілігінде.

Дауыс қою пәні болашақ дәстүрлі кәсіби әншінің күнделікті жаттығулар жасау арқылы қолданылатын, дауыс диапазонын кеңейту, дауыс тембрін, позициясын қалыптастыруға дайындық жүргізетін ең керекті пән. [3]

ӘНШІНІҢ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ

Музыкалық дыбыстағы негізгі тонға қосымша өң беретін тондарды “обертон” дейді. Обертон – ән, дыбыс үндестігіне жаңа өң (рең) беретін қосымша дауыс құбылысы. Жоғарғы тыныс жолдарының (қолқа, көмекей, жұтқыншақ) трахейт, ларингит, фартингит сияқты аурулармен ауырған кезде тыныс алатын жолдағы үнемі дірілдеп тұратын дымқыл қабыршақтың зақымданып, әншінің тамағы

құрғап, бұрынғы ашық дауысы қарлығып, тембрге өзгеріс кіре бастағанын жылдам сезеді. Сондықтан, табиғаттан берген тамаша тембрдің әдемілігін сақтау үшін жоғарыда айтылған оргондарды аурудан сақтап, әсіресе дымқыл қабыршақтардың зақымданбауына жете көңіл бөлу керек.

Әншілердің жай адамдардан ерекшелігі музыкалық қабілеті артық дегенді айтып өттік. Өмірде кей жағдайда өте "саққұлақ" адамдар болады, яғни алыстағы дыбысты немесе өте ақырын сыбысты, сыбдырды естіп қалады. Бірақ та, әннің мелодиясын, ол түгіл жалғыз нотаны дауыстап айтып бере алмауы мүмкін. Керісінше, кейбір нашар еститін адам, құлағында ақауы барлар музыканың нәзік, әр алуан түрлі дыбысын, үгін естіп, жақсы қабылдайды.

Адам ағзасының физиологиялық қызметіне байланысты әдеттегі есту мен музыкалық тыңдау қабілеті байқалады. Құлақтың ішіндегі тармақталған әр түрлі органдардағы рояльдің ішегі іспеттес орналасқан өте жіңішке жүйке талшықтары көп болған сайын әр деңгейдегі, түрлі биіктіктегі дыбыстарды қабылдау сонша арта түсетін көрінеді. Сонда "абсолюттік" есту

қабілеті бар адамдардың жүйке талшықтары жай адамдардікінен неше есе көп екенін аңғаруға болады. [4]

Кескін №1

1 – құлақ бақалшығы (ушная раковина); 2 – есту жолы (слуховой проход); 3 – дабыл жарғағы (барабанная перепонка); 4 – балғаша (молоточек); 5 – төс (наковальня); 6 – үзеңгі (стремечко); 7 – жарғақты шытырман (полость внутреннего уха с ламфатической жидкостью); 8 – иірім өзегі (полукружные каналы); 9 –

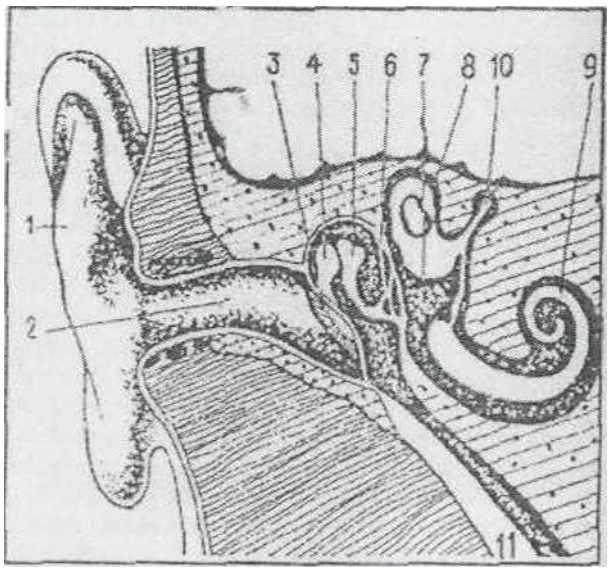

ӘНШІЛІКТІҢ ТҮРЛЕРІ

Ән айтуды – х*алық әнін айту бағыты, эстрада әнін айту бағыты және академиялық бағыт* деп бөлуге болады. Ән халықтан шығатындықтан халық әнін айтушылар да, тыңдаушылар да көп. Халық әнін үйрену ұзақ уақыт бойы жаттығулар арқылы жүріледі, дегенмен ол үшін де дауысты жан-жақты тәрбиелеп, дамыту қажет. Ал тәрбиелеп, үйрену жолдары атақты әншілердің мол мұрасынан, айтқан әндерімен таныса келіп, қандай шеберлікпен орындаған тәсілдеріне еліктей отыра қайталау арқылы алғашқы қадамынан жүзеге асырған дұрыс. [5]

Эстрада жанрындағыларға қазір мүмкіншілік мол, техника дамыған осы заманда кімге еліктеп, қалай қарап, қайтіп айтам десе де өз еріктері. Бірақ, бір ескеретін жағдай – қанша эстрада болса да өз ұлтының дәстүрі, тілі, ұлттық менталитеті, ұлттық нақышы аңқып тұруға тиіс. Халық әндерін орындау эстрада әндерін айтудың өзіндік ерекшелігімен, тамашалығымен ерекшеленеді. Бірақ, дауыс шығару, техникалық орындау тәсілдері классикалық бағытта тәрбиеленген орындау тәсілдерінен айырмашылығы мол. Қай бағытта болса да ән орындаудағы негізгі мақсат – дауыс құлаққа жағымды, қысылып-қымтырылмай дауысты дұрыс тәрбиелеп, еркін меңгеру болып табылады.

Ал, академиялық бағытта кәсіби әнші “вокалист” болғысы келгендерге айтарымыз аз емес. Әнші қай бағытта тәрбиеленсе де, әсіресе, кәсіби әнші болатындар дауыс анатомиясымен, физиологиясымен жете танысып, дауысты “тәрбиелеуде” қатысатын мүшелердің өзара байланыстарын анықтап, түсініп алғандары жөн.

Бес-алты жыл оқуын оқып, консерватория бітірген, жоғары мамандықты игерген кәсіби әншіні “вокалист” дейміз. Көбінде классикалық бағытта айтатын әншілік өнерді вокальдық өнер дейді. Вокал – итальян тілінде “восе” – дауыс деген мағынаны білдіреді. Дауыс – әншінің құралы болып табылады. Әншілік өнер құр дауыстың сыртында мағыналы сөз арқылы адамның ішкі жан дүниесіндегі әр түрлі толқуларды, эмоциялық құбылыстарды көркемдеп, бейнелеп беруге тиіс. Әнші әнді көркемдеп, мәнерлеп айту үшін соған жеткізетін техникалық процесті әдістемелерді “вокаль” дейді.

Қорыта келе,Өнердің қай саласы болмасын, ең алдымен, оның технологиясын әдістемесін ұғу, түсінік меңгерудің маңызы зор. Әнші болу үшін вокальдық өнердің қыр-сырын ұғып, негізгі технологиясын еркін меңгеру.

Әдебиеттер

1.Қожахметова А. «Әншілік дұрыс тәрбиесі».-Алматы,2006ж.
2.Назаренко И. «Искусство пения».-Москва, 1965г.
3.Э.Б. Абдуллин, Е.В. Николаева «Музыка мұғалімінің музыкалық – педагогикалық технологиялары»,- Москва – 2005 ж.
4.Ю.Б.Алиев. «Мектеп мұғалім- музыкантының үстел үстіндегі кітабы». – Москва – 2008 ж.
5.Қожақметова А. «Әнді дауыстық дағдвларды үйрету тәсілдері»

ӘОЖ 7.035

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ АСПАПТАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК-ОРЫНДАУШЫЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Кененбаев С.Н. аға-оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются художественно-исполнительские возможности казахских национальных инструментов и современные методы организации оркестровых занятий

Summary

This article discusses the artistic and performing capabilities of Kazakh national instruments and modern methods of organizing orchestral classes

Музыка мәдениетінің өткеніне ой жүгіртіп, әр алуан тарихи деректерге жүгінсек, халық өнерінің қоры шексіз де, музыкалық аспаптардың түрі көп болғаны анық. Өткен ғасырлар үніне құлақ түрсек, біздің ата – бабаларымыз тастан, ағаштан, өсімдіктен, малдың терісінен, сүйегінен, мүйізден, ішектен, қылдан т. б. алуан түрлі заттардан дыбыс шығаруға болатынын аңғарып, қарапайым музыкалық аспаптар жасап алды [1].

Болат Шамғалиұлы Сарыбаев көне аспаптарды жинауға 1960 ж. бастап кіріскен екен. Сол жылдары Алматы консерваториясының ұстазы Б. Сарыбаевтың үйі ерекше мұражайға айналды. Ол жинаған аспаптар саны 300 - ге жетті. Зерттеуші еліміздің түрлі аймақтарынан көне аспаптарды тауып, оларды зерттеп, жетілдіріп, орындау әдістерін меңгерді, шәкірттерін баулыды. 1968 жылы көне ұлттық музыкалық аспаптардан ансамбль ұйымдастырды. Б. Сарыбаев аспаптарды ойнау тәсіліне қарай мынадай түрге бөледі: үрлемелі, ұрмалы, сілкімелі, ысқышты, ішекті, шертпелі, тілшекті.

Домбыра аспабының қалай пайда болғанына байланысты қазақ халқының ортасында сақталған аңыз аса мол. Солардың біразын Б. Сарыбаев, Қ. Жұбанов, Ө. Жәнібеков, А. Сейдімбеков еңбектерінде жақсы көрсеткен. Домбыра және домбыра күйі туралы сөз қозғағанда осы зерттеушілердің еңбектеріне сүйенеміз. Ақселеу Сейдімбек «Күй шежіре» еңбегінде осы аңыздардың екеуіне ерекше назар аударады. Соның бірі Шығыс Қазақстан обылысы Күршім ауданының тумасы Арғынбек Қилыбаев ақсақалдың айтуымен хатқа түскен «Қос ішек» күйінің аңызы [2].

Шертер - қазақ халқының көне ішекті музыкалық аспабы. Кей деректерге сүйенсек, бұл аспап домбыра мен қобыздың арғы тегі болып саналады. Сырт келбеті қобызға жақын, көлемі жағынан домбырадан кіші. Шертер аспабы ағаштан ойылып, шанағы ешкі терісінен қапталған. Ішегіне аттың қылы тағылады. Ойнау тәсілі домбыра тартуға ұқсайды. Дыбыс күші қапталған тері

мен ішектердің қалыңдығына байланысты. Бастапқы кезде аспапта перне болмаған. Көп ұзамай перне орналастырып аспаптың беткі жағы біраз өзгеріске ұшыраған.

Қылқобыз – қазақ халқының ұлттық аспаптарының ішіндегі ең көне аспап. Жалпы, ұлттық аспаптардың ішінде қобыз үнге бай, киелі, қасиетті деп танылады. Сонымен қатар, қанша ғасырлар қойнауынан жетсе де қобыздың бұрынғы түрі мен қазіргі түріндегі үні бір сарынды. Себебі, оның ішегі ықылым заманнан бері жылқының қылынан тартылып келді, ысқышы да. Оның қылқобыз аталуы да сондықтан. Қылқобыздың ішіндегі ең үлкен түрі – «нар қобыз». Қылқобызды халқымыз киелі аспап ретінде қастерлейді.

Жетіген – (жеті ішекті) көп ішекті шертіп ойналатын музыкалық аспап. Жалпы тұрқы ұзынша, жәшік тәріздес, бетіне жұқа тақтайдан қақпақ жабылып, үн беретін ойықтары салынады. Жетіген аспабының жасалуы да, ойнау әдіс - тәсілі де өте күрделі. Ертеректе ел арасында сақталған көне жетігеннің ішегі аттың қылынан тағылып, тиектің орнына асықтар пайдаланылатын болған. Аспаптың құлақ күйі осы асықтарды әрлі - берлі жылжыту арқылы келтірілген. Ішек сандары жетеу болғандықтан, аспап жетіген аталған.

Адырна - қазақтың көп ішекті шертпелі аспабы. Аспаптың шанағы қуыс, беті көн терімен қапталады. Б. з. б. аңшылар ұстанған көне аспап саналады. Оның көне үлгісі әуелде садақ тәріздес болған. Кейін бұғы, марал, киік, бөкен тәрізді аңдарға ұқсастырып жасап, мүйіз бен құйрықтың екі арасына ішектер тартып ойнаған. Адырнаны тізенің үстіне қойып, басын иыққа тіреп, ішектерін іліп тартып кейде шертіп ойнайды. Адырнаның ішегі шуда жіптен немесе тарамыстан тағылады, аспаптың тұрқы 48 - 50 см., қалыңдығы 8 - 10 см, 7 - ден 13 - ке дейін ішектер тағылады. Адырна қазіргі кезде фольклорлық әуендер мен шағын күйлерді орындауға қолданылады.

Сыбызғы - қазақтың үрмелі көне музыкалық аспабы. Құрайдан, ағаштан, кейде жезден де жасалады. Ұзындығы 600 - 650 см не 700 - 800см болады. 3 - 4 ойықты. Сыбызғы ойықтарынан демді жай немесе күшті шығару арқылы түрлі дыбыс әуендері туады. Бұл аспаптың жетілдірілген түрі фольклорлық - этнографиялық ансамблдер мен оркестрлерде қолданылады.

Сазсырнай - үрлемелі аспап. Сазсырнай ысқырып ойналатын флейталар тобына жатады. Кейбір сазсырнайдың ысқырғыш тетігі болмайды. Сазсырнайға ұқсас аспаптар көптеген халықтарда кездеседі. Сазсырнайдың дыбыс диапазоны терция, кейде октаваға шейін барады. 1971 жылы Отырарда жүргізілген қазба жұмыстарда саздан жасалған қаздың жұмыртқасындай музыкалық аспап табылған. Аспаптанушылардың зерттеуінен өткен бұл сазсырнай үш дыбыс шығарады. Олар екінші октаваның «ми – бемоль», «фа», «соль» ноталары.

Шаңқобыз - қазақтың көне музыкалық аспабы. Ағаштан, темірден кейде күмістен жасалады. Ағаштан жасалған шаңқобызға жіп байланып, сол жіпті серпіп тарту арқылы ортасындағы тілше тербеліп, дыбыс шығарады. Ол ашалы сым темірден немесе күмістен жасалған. Белгілі бір музыкалық әуен шаңқобыз арасында бекітілген тілін саусақпен шалып тарту арқылы орындалады. Негізгі

дыбысы тілдің мөлшеріне байланысты. Дыбыс көлемі бір октава шаңқобыз тартушы тіл қимылы арқылы да түрлі дыбыстар шығарып отырады.
Мүйіз сырнай - ескі үрмелі мүйізді аспап. Ол үш тесікті мүйізден жасалады. Сырнай - сыңсымалы дыбыспен ерекшеленеді және жол сапарларда хабар беруші аспап ретінде қолданылған.
Ұран - әскерлер қолданатын үрмелі музыкалық аспап. Ұзындығы әртүрлі екі түтікшенің әрқайсысында үш саңылау бар.
Тұяқтас – қазақ тұрмыс салтында ежелден бар музыкалық аспап. Жаңа сойылған жылқының тұяғын кесіп алып, суға қайнатады, тұяқтың ішкі сүйегі босап, сыртқы қабығы бөлектенеді. Оны әбден ішін тазартып, күнге кептіреді.
Асатаяқ - тұтас ағаштан жасалған, оның басында темір теңгешелер, қоңыраулар ілінген, сілкіп ойнайтын аспап. Қоңыраулар күміс, алтын, қорғасын сияқты асыл тастардан жасалған. Қоңыраулар соғылғанда әдемі үн шығады [3].
Қазақ халқының музыка мәдениетінің даму тарихы өзгеше. Музыка аспаптарының әр түрлілігі де соның бір айғағы. Ұмыт болған аспаптарды қайта өңдеу және оларды жетілдіре түсу, аспаптарды дамыту сондай –ақ осы аспаптарға байланысты ұлттық өнерімізді тұрмысымызға кеңінен енгізу біздің азаматтық парызымыз.
Қазіргі кезеңгі талаптарға сәйкес оқушы оркестр құрамындағы халық аспаптарының дыбыс көлемін, бұрауын, дыбыс шығару тәсілдері мен техникалық, көркемдік-орындаушылық мүмкіндіктерін игеріп, қазақ халық сазгерлерінің асыл мұраларын, сонымен қатар алыс-жақын шетел сазгерлерінің классикалық музыкаларын да үйреніп, өзіне жүктелген міндетті тиянақты, аса жауапкершілікпен атқаруға тиісті. Осы мүмкіншіліктердің арқасында, мектеп жанынан ансамбль немесе оркестр топтарын құру біздің негізгі міндетіміз [4].
Қазіргі заман қазақ халық оркестрінің құрамындағы музыканттардың санына қарай шағын, орта және кең көлемді оркестр деп үшке бөлуге болады. Шағын ұлттық оркестрдің адам саны тұрақты болмайды. Негізінен 7-15 адам мөлшерінде болады. Ал ондағы музыка аспаптары да домбыраны қобызды негіз ете отырып әр алуан болады. Мұндағы музыканттардың саны мен музыка аспаптарының түрі қажетке әр алуан орналастырылады. Бұл түрдегі шағын оркестрді ұлттық ансамбль деп те атайды. Көбінде көлемі шағын болған музыкаларды және әндерге сүйемел жасау ретінде көбірек қолданылады. Сондай-ақ бұл түрдегі оркестрде дирижер болмайды, негізінен бас домбырашының жетегінде музыка ойнайды.
Орта ұлттық оркестрде әр түрдегі музыка аспаптарын қамтыған, музыканттардың саны 20 адамнан 30 адамға дейін баратын біршама кемелді оркестр. Бұл түрдегі оркестрмен әртүрлі көлемді музыкаларға және әндерге сүйемел жасайды. Оған арнаулы дирижер жетекшілік етеді.
Оркестрлік класты ұйымдастыру, аспаптарға бөліп отырғызу, оркестр жетекшісінің ең бір көңіл аударарлықтай мәселесі. Бұл жұмыс алғашқыда оңай болып көрінгенмен, мұнда үлкен мән бар. Оркестрге қатынасушыларды аспаптар бойынша орналастырғанда олардың әрқайсысының физикалық және

музыкалық мүмкіндіктерін ескеру қажет. Оркестр мүшелерінің көпшілігі оркестрде өздері таңдаған аспаптық мамандығы бойынша отырғысы келетіні сөзсіз.

Оркестрде жетекші аспаптардың бірі - прима домбыра, шертер аспаптарына домбырада ойнаушылардың ішінен, оң қолдың буыны нық, саусақтары күшті, мығым оқушыларды таңдаған дұрыс. Ал, бас домбыра, контрабас домбыра, бас қобыз, контрабас қобыз аспаптарында әдетте қолдары ірі, саусақтары күшті, қайратты балалар ойнайды. Дауылпаз, барабан, т.б. ұрмалы аспаптарда ойнауды ырғақ, ритмге бейімі бар, шапшаң қозғалатын оқушыларға тапсыру керек.

Соңғы жылдары оркестрдің үндестік, техникалық және көркемдік мүмкіншіліктерін өсіру жолында оркестрдің құрамына қазақтың көне ұлт-аспаптарын енгізу жолға қайылып отыр. Соның ішінде, өте жиі қолданылатын аспаптар – қылқобыз, шаңқобыз, сазсырнай, асатаяқ, кепшік, сылдырмақ, қоңырау т.б. Осыған орай, оркестрдің үнінің сазды, тыңдаушыны елітіп әкететін әр түрлі аспаптардың үндері және сол аспаптарды орынды пайдалану, оркестрдің жетекшісіне оның ізденіп, жаңалық енгіземін дейтін ниетіне байланысты.

Ұжымдық дәрістерден оркестрлік класс пәні бойынша оқушыға төмендегідей білім беру талаптары қойылады:

-шығарма жайында ақпарат беру (формасы, авторы жайлы мәліметтер);

-оқыту бағдарламасы мен концерттік талаптарға сай репертуар қорының бай болуы;

-орындаушылық техника тәсілдерінің дамытылуы;

Класста өтілетін сабақтардың мазмұны;

-ноталық мәтінді таза оқу:

-әрбір партияны жекелей оқыту;

-оркестрдің ортақ тембрі мен дауыстардың бірыңғай үндестігін жасау

-динамикалық көркемдікке баулу (екпін мен ырғақ қойылымы);

-шығармалардың формалық, стильдік сипаттарын оқыту.

Алғашқы үйрету кезеңі жетекші-оқытушыдан педагогикалық шеберлікті, шыдамдылықты, оркестр мүшелерін қызықтырып, үйіріп әкететіндей іскерлікті талап етеді. Уақыт тапшылығына байланысты жетекшінің оркестр мүшелерімен жеке сабақ өткізуге мүмкіншілігі жоқ [5].

Жалпы оркестрлік дайындық оның барлық мүшелерінің аспапты игеру мен ансамбльде бірігіп ойнау дағдысының белгілі бір дәрежеге көтерілген кезеңінде өткізіледі. Оқушылар оркестрінің негізгі дайындық формасы - жалпы оркестрлік дайындық. Бағдарламадағы қойылатын негізгі оқу-тәрбие мақсаттары осы жалпы оркестрлік дайындық жағдайында іске асады. Мұндағы жүргізілетін жұмыстардың жүйесі мен мазмұны бағдарламаға енген концерттік оқу репертуармен тығыз байланысты.

Оркестр жұмысында көрнекті орын алатын мәселе - репертуар. Балалар халық аспаптары оркестрі жұмысының табысты болуы көбінесе репертуармен тығыз

байланысты. Ол оркестр ұжымының белгілі дәрежедегі шығармашылық жетілуін анықтайды. Репертуарды іріктеуде оқытушы оркестрдің техникалық шеберлігінің және көркем-орындаушылық дағдылығының өсуін есте ұстағаны жөн. Тағы ескеретін мәселе, әрқашан да ұжымның мүмкіншілігін, оның сапасын, дайындық дәрежесін ұмытпауы қажет. Ойналатын шығарманың шағын, әуені жанға жайлы оркестр мүшелерінің қабылдауына жеңіл, ойын техникасы көп қиындық түсірмейтіндей болып келгені дұрыс. Репертуар қорында негізінен оқушыларды өз Отаның шексіз сүюге, патриотизм мен ұлттық мақтаныш рухында тәрбиелейтін жоғары сапалы шығармалар болуы тиіс.

Қорыта келе айтарым, қазақ халық музыкасына ерекше көңіл бөлген жөн. Себебі бұл арқылы оқушылар қазақ халқының ұлттық музыкасының бай мұрасынан сусындауға мүмкіндік алады. Сонымен қатар батыс классиктерінің, қазіргі композиторлардың, еліміздің және дүниежүзі халықтарының музыкалық шығармаларын ойнап үйренуге де маңызы зор.

Әдебиеттер

1. Ахметова М., Ерзакович Б., Жубанова А. Советтік қазақ музыкасы. (Тарихи очерк)
2. Ерзакович Б. Музыкальное наследие Казахского народа. Алматы. Наука 1979г.
3. Жанұзақова З. Қазақ халқының аспапты музыкасы. -А., 1996. -52б.
Алматы. Ғылым 1975 ж.
4. Санаққали Байжұманов Халық аспаптары оркестрі. Алматы «Өнер» 1993ж.
5. Жаманбалинова А.Т. Қазақ ұлттық аспаптар оркестрі класының жұмысын ұйымдастыру
kk.wikipedia.org
Дереккөз:www.egemen.kz

ӘОЖ 815

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Жапарова Жанна Абишовна
№ 135 жалпы орта білім беретін мектебінің ағылшын тілі пәнінің мұғалімі,
Шымкент

Резюме

Основная задача - повысить эффективность и качество английского языка за счет использования новых информационных технологий.

Summary

The main task is - to improve the efficiency and quality of the English language through the use of new information technologies.

Адам іс-әрекетінің әртүрлі салаларында, сонымен қатар, білім саласында ақпараттық технологиялардың жаңаша құралдарын қолдану бүгінгі күні үлкен

өзектілікке ие болып отыр. Отандық және шетелдік оқулықтарда білім процессін компьютерлендіру ең өзекті факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының білім туралы тұжырымдамасы ойлы, өнерлі, білімді тұлғаны қалыптастыруға бағытталған және қазіргі білім жүйесі оқушылардың танымдық белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес, белсенді түрін және әдістерін оқу процессіне енгізу бағытында құрылуы тиіс.

Білімді дамыту үшін білім берудің үйреншікті әдісінен оқыту процессінде оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыратын білім берудің жаңа белсенді әдісіне көшу керек. Бұл тапсырманы оқыту процессінде тек жаңа технологияларды қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында (3 бап) белгіленгендей, білім беру жүйесін ақпараттандыру, мемлекеттік білім саясатының негізгі қағидаларын жүзеге асырудың маңызды бір механизмі болып табылады. Ақпараттық ортаны құруға негізделген білім берудің жаңа жүйесін қалыптастыру және педагогикалық практикаға жаңа ақпараттық құралдарды, сонымен қатар, басқа да жаңа технологияларды енгізу білім жүйесін дамытудағы стратегиялық тапсырма болып саналады.

Қазіргі кезде жаңа білім жүйесі интернеттің пайда болуының арқасында дамығанын барлығы мойындайды. Көптеген әдіскерлер видеофильм, электрондық пошта (e-mail), мультимедиялық презентация, анимациялық суреттер және т.б. көмегімен шетел тілінде монолог және диалог түрінде сөйлеу қабілетін қалыптастыратын жаттығуларды құрастырумен айналысып жатыр. Ал шетелде болмай-ақ, сол елдің тілінде сөйлей алу қабілетіне ие болу оңай емес. Сондықтан, мұғалімнің маңызды тапсырмасының бірі шет тілі сабағында жаңа технологиялардың түрлі амалдарын қолдана отырып, сөйлеудің шын ситуацияларын құру болып табылады. Шет тілін үйрету процессінде компьютер технологияларын қолдану сабақты қызықты жолмен өткізуге көмектеседі. Мысалы, анимациялық суреттер, видео-көріністер, презентациялар және т.б. әртүрлі дыбыстар арқылы көрсетіледі. Компьютер мониторындағы көріністер оқушының іс-қимылының арқасында өзгеріп отырады. Бұл динамикалық және оқушының бар ойын өзіне бағыттайды, сонымен қатар оқу процессінде оқушының белсенділігі оянады. Нәтижесінде оқушы ақпаратты оңай әрі тез қабылдайды және оқушының ынтасы мен қызығушылығы жоғарылайды.

Компьютерлік оқыту саласындағы жинақталған бай тәжірибеге қарамастан, көптеген шет тіл оқытушылары компьютерлік оқыту құрлдарын пайдалану мүмкіндігіне сақтықпен қарайды.

Оқытудың басқа құралдарымен салыстырғанда дидактикалық артықшылықтары болып табылады: полифункционалдылық, интерактивтілік, диалогтық өзара әрекеттестік, жұмыстың ұйымдастырушылық нысандарының мүмкін режимдерінің алуандығы. Оқыту құралы ретінде компьютер барлық артықшылықтарлы іске асыруға қабілетті. Сонымен бірге оқыту процесінде

компьютерді пайдалану техникалық құрылғыларға қойылатын талаптармен реттелген және белгілі бір қағидаларға сәйкес келуге тиіс.

Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану мәтіндер мен ақпаратты білуге жол ашады. Тіпті нашар оқитын оқушылардың өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, өйткені кейбір жағдайларда компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді.

Қазақстан Республикасының мемлекетаралық тілі – ағылшын тілін жаңа технологиялар арқылы оқыту ісі күннен - күнге өзекті болып келеді. Тілді ақпараттық - коммуникативтік технология арқылы оқыту – тіл үйренушінің өз бетімен тіл үйрену қабілеттерін жетілдіруіне игі ықпал ететін тиімді жүйе болып табылады.

Сонымен қатар оқушылар интелектуалдық, шығармашылық және коммуникативтік істерін дамыта алады, оқушының оқу белсенділігі артады, сабақтың негізгі кезеңдерінің бәрінде оқушыларға шығармашылық жұмысты ұсынуға болады.

Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаға бағыттап, оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылату – бүгінгі күннің басты талабы.

Орта мектептерде ағылшын тілін оқыту жүйесі қарапайым және бастапқы, негізгі, орта және ортадан жоғары деңгей бойынша базалық және пәндік құзыреттерді жүзеге асыра отырып, ағылышын тілін қатысымдық тұрғыдан меңгерту; сөйлесім әрекетінің түрлеріне сай оқушыны тілдік білім негізінде оқыған тілде сөйлеуге, сауатты жазуға үйрету арқылы дара тұлғаның тілдік қабілетін дамыту, бір-бірімен сабақтас, жүйелі тақырыптарды коммуникативтік тұрғыдан ұсына отырып, оқушыларға ағылшынша тілдік қатынасты игерту мақсатын көздейді. Осы аталған мақсатқа қол жеткізу үшін оқытудың ақпараттық технологияларын пайдаланған орынды.

Мектептерде жаңа технологиялар арқылы оқыту ағылшын тілін үйренудің сапасы мен маңызын арттырады. Ағылшын тілін оқыту процесінде тілді дұрыс үйрету ауызша сөйлеу, сауатты жазу, мәнерлеп оқыту өте маңызды. Қазіргі кезеңде мектептерде ағылшын тілін оқыту дұрыс жолға қойылған. Оқушылардың ағылшын тілін біліп ғана қоймай, оның тарихын, ұлттық мәдениетін білуге көп көңіл бөлінеді. Ағылшын тілін оқытудағы білімділік мақсаты – ағылшын тілінде сөйлеуді үйрету, байланыста бола алу мен ортақ тіл табысып, қарым - қатынасты нығайтуға ұмтылу болса, тәрбиелік мақсаты - өзге адамдарды тыңдау мәдениетін қалыптастыру негізінде өз пікірін айта алу және қорғауға үйрету.

Ағылшын тілді оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан - жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады. Осындай жаңа жолдардың біріне ақпараттық оқыту

жүйесіндегі компьютерлік бағдарламалардың түрлері арқылы тіл үйретуді жатқызуға болады.

Әдебиеттер:

1. Азимов Э.Г., Вильшинецкая Е.Н « Материялы Интернета на уроке английского языка ». Иностранные языки в школе -2001.,№1,стр.96.
2. Алхазишвили А.А., «Основы овладения устной иностранной речью».
Аудиовизуальные материалы по иностранным языкам – важное средство интеллектуального развития учащихся. «Методика преподавания иностранных языков в вузе»
3. Әбиев Ж, Құдиярова, Бабаев Педагогика «Нұрлы әлем»
4. Бородулина М.К. «Шетел тілін үйрену» - М, «Просвещение»
5. Бегалиев Т. Педагогика – Тараз: ТарМУ,
6. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. – Тараз: ТарМУ, 2003

372.8:811

ЗАРУБЕЖНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.

Рахимгалиева Ж.Б. преподаватель -магистр,
Кожамкулова А.С. преподаватель -магистр
Оңтүстік Қазахстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Казахстан.

Түйін
Шетел тілдерін оқытудың шетелдік әдістері.

Резюме
Foreign methods of teaching foreign languages at the first stage.

Методический подход к изучению иностранного языка складывается под влиянием многих факторов – таких, как например: социальный заказ, основные цели и методы обучения, конкретные технологии и приемы, доминирующие лингвистические теории и другие.Важнейшим направлением исследований зарубежных методистов является коммуникативно-ориентированное обучение,которое распространяется на весь мир.

Анализ работ французских методистов Л. Порше, М. Де Карло, П. Бателан, Б. Порек, Г. Вайнрих, Д. Кост, показал, что в настоящее время, вследствие высоких темпов развития общества, классическое билингвистическое обучение иностранному языку уступает место многомерным системам. Последние определяются как системы, внутри которых происходит обучение нескольким иностранным языкам одновременно. Их достоинством является то, что они, в отличие от классического двуязычия, формируют у обучающихся многоязыковую и многокультурную компетенцию, то есть, предоставляют комплекс знаний в сфере нескольких иностранных языков и культур. Это способствуют лучшему пониманию того, что есть общего и различного в языковой и культурной организации разных стран, и, следовательно, падению этнических барьеров между различными национальными группами. При этом

наилучшим способом реализации многомерных систем является межкультурное обучение.

Французскими учеными разработаны различные методики: Pile ou Face, Tempo, Nouvel Espace, Français à Grande Vitesse, Libre Échange, Mosaïque, Panorama, Tout Va Bien.

Авторы французских учебно-методических комплексов придают большое значение усилению страноведческого аспекта в обучении иностранному языку. Ими уделяется особое внимание показу современного французского образа жизни через разнообразные аутентичные материалы: коллажи из титров газетных статей, фотографии, отрывки из литературных произведений и т.д., которые служат одним из средств семантизации языкового материала, созданию коммуникативных ситуаций и способствуют развитию мотивации изучения французского языка (Мильруд, 2004). Сама тенденция использования аутентичных материалов не является новой, но в последних учебных пособиях она проявляется особенно ярко и становится ведущей.

Интересной тенденцией французской методики является обучение коммуникативной компетенции, когда с первых уроков ставится задача научить учащегося выбирать не только языковые средства, но и мимику, жесты, адекватные ситуации общения. При создании учебных пособий французские методисты предусматривают не только обновление текстов и диалогов, но и их соответствующее иллюстративное оформление аутентичным материалом, обязательное их обеспечение звуковым приложением.

В приложениях французских учебников систематизируется грамматический материал, предлагаются таблицы по его обобщению. Они содержат упражнения для самоконтроля при выполнении домашних заданий. Французские ученые считают, что учащиеся должны чувствовать искреннюю заинтересованность учителя в их успехах, его доброжелательное расположение к ним и желание облегчить им процесс усвоения иностранного языка (Князев, 2001). По их мнению, настоящее практическое владение иностранным языком зависит от межличностных отношений «учитель-ученик», которые оказывают первостепенное влияние на формирование положительного эмоционального отношения ученика к предмету.

Метод, разработанный бельгийскими учеными, представляет научный и практический интерес. Учебно-методический комплекс «Éventail», созданный под руководством профессора Вильфреда Деко, относится к учебникам современного поколения. Основываясь на последних достижениях в области методики обучения иностранным языкам, теории речевой деятельности и возрастной психологии, этот учебник призван решить сложную задачу обучения французскому языку и общению на нем в условиях средней школы. Принимая во внимание психолого-возрастные особенности учащихся, в каждый учебник авторы заложили ситуации и темы, близкие интересам соответствующего возраста.

Обращает на себя внимание высокая степень аутентичности всех использованных материалов. Несомненным достоинством этих учебников является живой современный французский язык. Богатый и разнообразный страноведческий материал способствует культурному, интеллектуальному развитию учащихся, постоянно поддерживает их интерес к французскому языку. 80% количества страниц учебников отдано тренировочным упражнениям, нацеленным на глубокое, основательное усвоение нового материала. Особенность упражнений заключается в их полифункциональности, которая предполагает одновременное и параллельное овладение языковым материалом и речевой деятельностью в отличие от традиционного подхода, предусматривающего последовательное овладение сначала языковым материалом, а затем речью. Каждое упражнение одновременно решает несколько задач: тренировка изучаемого грамматического явления, усвоение нужной для этого задания лексики, фонетическая тренировка, решение коммуникативных задач, а также предполагает овладение огромным количеством страноведческого материала и культурологических реалий франкоговорящих стран.

Все учебные материалы связаны между собой, и каждый учебник основывается на предыдущем, т.е. обеспечивается концентрическое прохождение всего лексико-грамматического материала, коммуникативных ситуаций через все учебники и таким образом создаются условия для их постоянного повторения. Согласно авторам, только многократная повторяемость, систематическое воспроизведение языкового материала гарантируют его полное запоминание.

К преимуществам этого учебно-методического комплекса относится и опора на родной язык учеников или познавательная ясность. В учебниках проводится расширенный сопоставительный анализ грамматических явлений французского и родного языков, объяснения и правила даны на французском и родном языках, что облегчает ученикам процесс понимания и позволяет избежать затруднений в лингвистической терминологии.

В книгах для первых трех лет обучения страноведческие тексты тоже предлагаются на родном языке. Далее вся культурологическая информация расширяется и обогащается, но уже с использованием французских текстов. В этой связи следует особо выделить серию памяток или учебных указателей, в которых ученикам на родном языке даются советы для более быстрого и более эффективного усвоения материала. Важную роль играет неформальный язык учебников и личностная обращенность к читателю.

Американскими методистами и лингвистами разработаны методы обучения иностранному языку, которые с каждым годом набирают популярность.

Эшли Хастингс, профессор университета Шенандоа, разработал подход Focal Skills. Это набор идей, методов и приемов, основанных на принципах прямых методов обучения иностранному языку. Focal Skills нашел применение в

некоторых учебных заведениях США, а также на курсах по изучению иностранных языков в различных странах по всему миру.

Британские ученые-методисты считают, что нужно поощрять употребление иностранного языка как средство общения, поддерживают коммуникативный подход в обучении иностранным языкам (Князев, 2001). Педагоги Великобритании признают первенство коммуникативной компетенции и подчеркивают важность аутентичных материалов в обучении иностранным языкам. Однако Дж. Уолтерс, М. Хорст, Т. Коб, обобщая опыт применения коммуникативного метода в школах, приходят к выводу, что его применение привело к ухудшению грамотности в употреблении языка.

Проф. Дж. Уолтерс

ых, кто нуждается в знании иностранного языка только для того, чтобы справляться с практическими ситуациями, которые возникают во время пребывания за границей, коммуникативная методика действительно пользуется успехом. Для тех же, кто хочет стать профессиональными лингвистами, эта методика не создает надежной основы (Мильруд, 2004). Пренебрежение грамматической правильностью, которое неизбежно сопровождает коммуникативную методику, развивает отрицательные привычки, которые впоследствии трудно искоренить. Это оказалось главной проблемой, стоящей перед преподавателями иностранных языков в вузах Великобритании. Очевидно, поэтому в настоящее время в британской методике так широко обсуждаются вопросы дифференциации и вариативности в обучении иностранным языкам в зависимости от целеустановки, контингента учащихся, условий обучения и т.д.

Д. Нэнан, К. Джонсон, Т. Хэткинсон, У. Литлвуд совместно с издательствами Oxford University Press, Cambridge University Press, Anaheim University Press, Macmillan предлагают большое количество учебно-методических комплексов.

Стандартный набор для студента включает в себя Student’s book и Workbook. Первоначально, учебники этих издательств, предназначались для тех, кто изучает английский самостоятельно, но из-за своей удобной структуры и понятной подачи материала, они получили очень широкое распространение повсеместно, в том числе на курсах иностранных языков. Все учебники позволяют систематически прорабатывать полученные навыки, имеют хороший словарь (слова и фразы вынесены в конец учебника). Преимуществом также стала система перекрестных ссылок и условных обозначений, это позволяет легко ориентироваться в пособиях.

В Великобритании уделяется серьезное внимание созданию комфортной и благоприятной обстановки для процесса обучения. Английский методист У.Беннетт намечает конкретные пути, которые должны вызвать на уроке эмоциональную и речевую раскованность учащихся. Даже иная организация рабочих мест в классе может сыграть

в этом немаловажную роль. Наблюдается неослабевающий интерес исследователей к проблемам интенсификации обучения и поиску скрытых психических резервов овладения языком, а также педагогической поддержки учащихся (Коряковцева, 2001). Особенно плодотворным является, как полагают

многие зарубежные авторы, «привязывание» иноязычного материала к личным обстоятельствам обучаемых. Важно и языковой материал отбирать с таким расчетом, чтобы учащиеся с его помощью могли говорить о себе, своем коллективе, своем здоровье и т.д. По мнению британских методистов, широкие возможности в этом плане предоставляют игры, стимулирующие естественное общение, в процессе которого языковой материал непроизвольно вплетается в соответствующие ситуации и осваивается незаметно.

Сейчас, когда перед методической наукой стоит задача поднять обучение иностранным языкам на новый качественный уровень, создать новые учебники и учебные пособия, изучение и использование положительного зарубежного опыта представляет безусловный интерес как для методистов, так и для учителей-практиков и может способствовать повышению эффективности обучения иностранным языкам в образовательных учреждениях. Для этого, научные работники и специалисты по методике получили сегодня широкий доступ к литературе ведущих зарубежных издательств, значительно расширились возможности их сотрудничества с коллегами за рубежом.

Литературы:

1.*Князев М.А.* Проблемы технологии обучения иностранному языку на современном этапе в западноевропейской методике. – Иностранные языки в школе, 2001. № 4.

2.*Коряковцева Н.Ф.* Автономия учащегося в учебной деятельности по овладению иностранным языком как образовательная цель. – Иностранные языки в школе,2001. № 1.

3.*Мильруд Р.П.* Актуальные проблемы методики обучения иностранным языкам за рубежом. – Иностранные языки в школе, 2004. № 3.

4.*Сущинский И.И.* Обучение немецкому языку в школах Германии. – Иностранные языки в школе. – 2003. № 1.

5. *Batelaan P*. Séminaire Européen d'enseignants sur l'éducation et tolerance dans les groups multiculturels. – Donaueschingen: Rapport rédige par Pieter Batelaan. – 1994. 30 p.

6. Beatriz J. Mosaique. Méthode de français. - Paris: Cle International, 1995.

7. *Berard E., Canier Y., Lavenne C.* Tempo I. Méthode de français. - Paris: Editions Didier, 1996.

8. *Coste D., Moore D., Zarate G.* Compétence plurilingue et pluriculturelle. // FDM. – 1998.

9. *De Carlo M*. Didactique des langues étrangères. Interculturel. – Cle Inernational, 1998.

10. *Porcher L*. Le français langue étrangère. Emergence et enseignement d'une discipline: Les problems de l'enseignement interculturel. – Hachette Education, 1995.

УДК

ИННТЕГРАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИИ

Бегалиева Рауан Нармахановна- к.п.н., и.о доцента
Байырбекова Ляззат Мырзахановна- старший преподаватель
Каратаев Нурлан- магистр преподаватель
ЮКГПУ, Шымкент

Түйін

Мақала жаңаша даму жағдайындағы педагогикалық білімді жетілдіру мәселесіне арналған. Педагогикалық білім берудегі интеграиия мәселелері карастырыған.

Summary

To article it is devoted to a problem of improvement of pedagogical education in the conditions of an innovation. Integration questions in the course of pedagogical education are considered.

Инновационные развития в мировом сообществе выдвигает идея совершенствования деятельности во всех сферах жизни страны, в том числе и в сфере образования.

Интеграция современной системы образования в мировую образовательную систему - одна из основных задач, поставленных перед государством, что предопределяет необходимость подробного, разностороннего анализ зарубежного и отечественного опыта развития образования, осмысление его целей, определение перспектив собственного развития.

Как сказал Первый Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев в своем выступлении «Казахстан на пути к обществу знаний›› перед студентами Назарбаев Университета подчеркнул: «Мы движемся к постиндустриальному миру, в котором правит триада «образование - наука - инновации›› [1].

Одним из инновационных преобразований в образовании, выдвигаемые учеными, является интеграция содержания образования.

Современные тенденции развития образования направлены на развитие интеграции образования во всех его звеньях. Назрело острая необходимость подготовки педагогов интегрированных курсов для средней и высшей школы. Как показывают результаты педагогических исследований, современный динамично развивающийся мир предъявляет качественно новые требования к подготовке педагогических кадров.

От специалиста требуется высокий профессионализм и компетентность, мобильность, способность к профессиональной адаптации, постоянному самосовершенствованию. Цель модернизации казахстанского педагогического образования - создать механизм его эффективное и динамичного функционирования.

Результатом такой модернизации должна стать обновленная система подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогов, отвечающая требованиям, предъявляемым обществом, к педагогам, преподающим интегрированные курсы.

В последнее десятилетие ушедшего века в развитых странах значительно активизировались научные исследования и дискуссии по про5лемам интеграции в области образования. Их результаты указывают на то, что единого мнения по этим проблемам нет. Налицо существенные различия не только в подходах к их решению, но даже в используемой терминологии.

Сущность интегративного подхода в обучении состоит не только в передаче социального опыта учителями и усвоения его учащимися, а главным образом во всестороннем развитии, которое соответствуют внутренним потребностям

личности и направлено на свободное и творческое самоопределение индивидуальности.
Интегративное содержание образования способствует формированию системности знаний, динамичности мышления учащихся, дает больше возможностей для формирования интеллектуального, творческого мышления через создания проектов, использование интегрированных уроков. Это необходимо учесть при подготовке педагогов интегрированных курсов. Учебный процесс, построенного на интегрированной основе, способствует решению важной педагогической задачи - повышению уровня личностного развития учащихся.
Многие исследователи утверждают, что интегративный подход позволяет вырастить не узкого специалиста, а творческую личность, которая целостно воспринимает мир. Личность, которая способна активно действовать в социальной и профессиональной сферах.
Интеграционные процессы имеют разные масштабы и степень завершенности, различны также результаты их результаты их реализации. Усиление интеграционных процессов в обучении приводит к росту его эффективности, повышения качества, усилению мотивации.
Переход от учебного предмета, как основной дидактической единицы, к образовательной области придает интеграции статус одного из важнейших дидактических понятий. Таким образом, интеграция становится одним из важнейших и перспективных методологических направлений становления качества образования.
Современный динамично развивающийся мир предъявляет качественно новые требования к подготовке педагогических кадров. От специалиста требуется высокий профессионализм и компетентность, мобильность, способность к профессиональной адаптация, постоянному самосовершен-ствованию.
Цель модернизации казахстанского педагогического образования — создать механизм его эффективного и динамичного функционирования. Результатом такой модернизации должна стать обновленная система подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогов, отвечающая требованиям, предъявляемым обществом к педагогическим кадрам.
Динамично развивающее общество требует специалистов с высокой квалификации. Подготовка педагогов с высокой квалификации должно начаться с воспитанием чувства ответственности, уважения к выбранной профессии и, самое главное, привить у них призвания к профессии педагога, для этого необходимо совершенствование гуманитарного начало педагогического образования. В условиях реформ и модернизации образования гуманистическую направленность педагогического процесса можно считать проявлением инновационной педагогики.
В условиях информатизации общества и широкого распространения Интернета меняется структура профессиональной деятельности педагогов, использующих средства информатизации. Все большее место в профессиональной

деятельности педагога занимают он-лайн консультирование, коллективное обсуждение педагогических проблем, реализуемые с использованием веб-форумов, программ мгновенных сообщении, чатов. Некоторые организуют выполнение виртуальных проектов, новости (ход выполнения и результаты) которые публикуются на веб-сайтах Всемирной паутины, которые необходимо учитывать при подготовке педагогов. По данному направлению, на базе научно-исследовательского института Инновационной технологии и содержания образования, проведена научно-исследовательская работа «Менеджмент в сфере образования».

По результатам исследования разработаны: основные положения интегрированной образовательной программы «Менеджмент в сфере образовании› для применения их в организациях образования, в дальнейшем могут быть применены при разработке учебно-методической литературы по подготовке менеджеров образования, образовательная программа в соответствии с результатам, заявленным в ГОСО РК 5.04.033-2011 в модульная программа для подготовки магистрантов.

Совершенствование системы подготовки будущих специалистов, повышение квалификации педагогических работников, руководителей организаций образования-менеджеров образования многими казахстанскими учеными (К.Н.Нарибаев, Е.А.Альмухамбетов, З.А.Исаева, А.А.Жайтапова, З.М.Садвакасоват и др.) рассматриваются как общенациональный приоритет.

Согласно исследованиям тенденций развития образования, подготовка менеджеров образования определяется как одно из перспективных направлений реализации инновационных методов управления образованием, которое требует разработки содержания подготовки менеджеров образования, включающего не только научного знания, во в механизмы его реализации в современных условиях [3,6]. Подготовку менеджеров образования необходимо осуществить на основе интегрированного курса «Менеджмент в сфере образования».

Менеджер образования - это профессиональный специалист в системе образования, который находит лучшие идеи в сфере образования в воспитания, а также пути их внедрения, максимально отвечающие потребностям нашего современного общества, в котором живут народы разных национальностей и вероисповедания. При подготовке менеджеров образования необходимо учесть, что они являются вдохновителями и создателями любой системы общей теории управления. В научных исследованиях мы планируем осуществлять дальнейшую работу по повышению качества подготовки педагогов, отвечающих требованиям инновационной стратегия развития общества за счет совершенствования содержания образования. Проводимые научные исследования направлены на повышение конкурентоспособности вуза на рынке образовательных услуг и наукоемких технологий, учитывающий формирования профессиональных качеств будущих педагогов с учетом комптентностного подхода.

Переориентация образовательного процесса в школах на компетентностный подход, ориентированного на результат, выдвигает ряд направлений образовательной деятельности.

Они связаны, в первую очередь, с тем, что учителя имеют самое общее представление о данном подходе, предполагающем новое понимание результата образования и, следовательно, не владеют знаниями позволяющими создать педагогическое пространство, обеспечивающее формирование ключевых компетентностей учащихся. Одним из основных организационно-педагогических вопросов формирования ключевых компетентностей учащихся, являются подготовка педагогов к данной деятельности, а также разрабатывается научно-методические материалы по подготовки педагогов к формированию ключевых компетентностей учащихся.

В этой связи нами разработал проект программы спецкурса по переподготовке педагогов, будущих преподавателей интегрированного курса по теме: “Особенности преподавания интегрированного курса по основам обществознания”.

Основной целью данного курса является запуск механизма формирования ключевых компетентностей учащихся при изучении интегрированного курса “Основы обществознания”, переориентацию профессиональной деятельности педагогов на формирование компетентностей школьников и развитие профессиональной компетенции учителей.

В отличие от профессиональной квалификации, под которой понимается соответствие профессиональных знаний и умений педагога нормативным требованиям, профессиональная компетенция учителя показывает соответствие этих характеристик профессиональным задачам в условиях определенного подхода к образованию, определенной педагогической парадигмы.

В наших условиях мы должны формировать такие ключевые компетентности как коммуникативный, информационный и компетенцию разрешения проблем (самоменеджмента), в соответствии с концепцией 12-летнего образования.

Таким образом, в подготовке современных педагогов важны не только общетеоретические и фундаментальные, но и гуманитарные, междисциплинарные, интегрированные знания и умения, ключевые компетентности по применению современных инновационных технологий для развития основных способов осознанной образовательной функции в профессиональной деятельности.

Литературы:

1. Выступления Первого Президента Казахстана Н.А.Назарбаева «Казахстан на пути к обществу знаний» перед студентами Назарбаев Университета (Астана, 5 сентября 2012 года).
2. А.И.Галаган Интеграционные процессы в области образования: анализ мировых тенденций. // Менеджмент в образовании №4 2006 г.
3. Максимова В.Н. Интеграция в системе образования СП6, , 1991 - 84с./
4. Аганина К.Ж., Утебаева Н.М. «Подготовка менеджеров сферы образования как условие эффективного функционирования системы образования». //Білім әлемінде. Б мире

образования. In the world of Education.

УДК

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ЧТЕНИЕ И ПИСЬМО

Бегалиева Рауан Нармахановна- к.п.н., и.о доцента
Байырбекова Ляззат Мырзахановна- старший преподаватель
ЮКГПУ, Шымкент

Түйін

Мектеп сабағында сыни тұрғыдан ойлау технологияларын енгізу бойынша мұғалімнің жұмыс тәжірибесінен.

Summary

From the experience of teachers to implement critical thinking in chemistry, classes at school.

Сегодня в эпоху ускорения темпов развития общества, при переходе к информационному обществу, расширения межкультурного взаимоотношения, возникновения и роста глобальных проблем, которые не могут быть решены одной страной, динамического развития экономики и роста значения человеческого капитала, возникает необходимость в существенном изменении или модернизации системы образования.

На современном этапе главной целью процесса обучения становится:

«.. найти, поддержать, развить человека и заложить в него механизмы самореализации, саморазвития, адаптация, саморегуляции, самозащиты, самовоспитания и другие необходимые для становления самобытного личностного образа и достойной человеческой жизни, для диалогического и безопасного взаимодействия с людьми, природой, культурой, цивилизацией»

В Законе РК «Об образование», и в «Концепции развития образовании РК до 2015 года» большое внимание уделяется тому, что «конкурентоспособность нации в первую очередь определяется уровнем ее образованности». В связи с этим возрастает роль и значение системы образования, где должно учитываться компетентностный подход, направленный на индивидуальность учащегося.

В связи с вышеизложенными требованиями современного образования существуют следующие

- неумение достаточно быстро ориентироваться в потоке информаций и оперативно использовать её с пользой для себя и общества;
- слабое развитие коммуникативных способностей и использования Интернета;
- недостаточная индивидуализация и дифференциация процесса обучения.

Для разрешения возникших проблем необходимо, наверно, главные изменения должны начинаться с личности самого учителя. Учитель должен уметь самостоятельно анализировать свою работу и находить, что получается хорошо, а что не очень хорошо. Также должен уметь изменить то что, получается не

очень хорошо, для улучшения в дальнейшей своей педагогической деятельности. Каждый учитель должен уметь рефлектировать свою работу для улучшения её в будущем.
Чтобы уметь анализировать я обобщать учитель должен совершенствовать свои формы и методы обучения, а это происходит только при условии, если учитель непрерывно повышает свою квалификацию.
Поэтому решив изменить свою методику преподавания, мы прошла курсы «Развитие критического мышления через чтение и письмо», которые помогли нам утвердиться в том, что многие вещи, которые мы делаем, правильны необходимы для наших учеников.
Критическое мышление является самостоятельным мышлением, т.к. учащиеся должны иметь достаточно свободы, чтобы думать и самостоятельно решать сложные вопросы. Это означает, что ученики размышляют о полученной информации со своей точки зрения, а не с точки зрения учителя. Поэтому это важно, чтобы ученики получали информацию с первых источников, а не слов учителя. Они должны важно, чтобы ученики получали информацию с первых источников, а не слов учителя. Они должны перерабатывать данную информацию самостоятельно и приходить к своим собственным умозаключениям.
Критическое мышление это ещё и социальное мышление, когда ребята спорят, читают, обсуждают, возражают и обмениваются мнениями с другими детьми, они уточняют и углубляют свою точку зрения и, вместе с тем, учатся умению слушать других, уважать мнение товарища, терпимости друг другу, ответственности за собственную точку зрения. Поэтому критическое мышление невозможно без диалогического обучения, суть, которой заключается во взаимном общении ученика с учителем, а также общение друг с другом врри работе в паре или в микро группе. Учение, ориентированное на выработку навыков критического мышления, предусматривает не просто активный поиск учащимися информации для усвоения, а нечто большее: собственным того, что они усвоили, с собственным опытом, а также сравнение усвоенного с другими исследованиями в данной области знания. Информация является отправным, а отнюдь не конечным пунктом критического мышления. Критическо мышление происходит, когда новые, уже понятные идеи проверяются, оцениваются, развиваются и применяются.

А также критическое мышление в Программе курсов повышения квалификации педагогических работников РК подразумевается не как «отрицание» чего-то, а представляет собой осмысление, оценку, анализ в синтез информации, полученной в ходе наблюдения, опыта, размышления, что должно стать основой для дальнейших действий. Критическое мышление может быть использовано как учителем в своей педагогической деятельности, так я учениками. В общении рождается истина, которая устанавливается через осмысление своего понимания, сравнение его с чужим, может быть не всегда

аналогичное собственному пониманию в может быть синтез компромиссного общего понимания. Развитие интеллекта в большей мере связано не с эксплуатаций памяти, а с развитием самостоятельного мышления, о чем предупреждает Д.Клустер при определении критического мышления.

Критическое мышление может подразумевать различные виды деятельности, а самое главное — это письмо, или письменная работа. Пишущий всегда активен, т.к. он всегда мыслит самостоятельно и использует весь багаж знаний, который у него уже есть, в пишущий всегда ориентируется на читателя.

По философии критического мышления урок состоит из трёх этапов: побуждения (motivation) или вызова, реализация смысла или осмысление (realization) и рефлексия (reflection).

При проведении этапа побуждения, в основном, старалась использовать проблемно-эвристический методику, так как на этом этапе происходит актуализация того материала, который они уже знают, пробуждается интерес к восприятию нового материала и определяются цели урока. Например, на уроке химии, при изучении темы «Гидролиз солей» для мотивации к изучению данной непростой темы использовала лабораторный опыт «Определение pH растворов трёх разных солей», где учащиеся сталкивались с проблемой, что в трёх растворах солей результаты были разными. И сразу у них возникал вопрос: «А почему?», что не соответствует знаниям, полученным на уроках химии 8 класса. А также на стадии вызова чаще использую стратегии: мозговой штурм, кластеры, снежный ком, I и I I части 3-х частевого журнала, составление рассказа по ключевым словам;

На этапе реализации или осмысления происходит непосредственно работа с текстом, которая проводится в виде активного чтения, самостоятельно, индивидуально каждым учащимся, но чтение идет направленное деятельное, при котором ученики заполняют таблицу, диаграмму, бортовой журнал, что позволяет отслеживать понимание ученика. Например, при изучении темы «Озон» в 8 классе, после чтения ученики заполняют вторую часть диаграммы Венна, первая часть диаграммы была уже заполнена при вспоминании материала прошедшего урока о свойствах газа кислорода (при мотивации для восприятия нового материала). А также на стадии реализации смысла использую методики: чтение с остановками, I I I часть трехчастевого журнала, чтение с пометками, ролевые игры, сравнение собственного рассказа с истиной;

На этапе рефлексии происходит переосмысление своего старого понимания с учетом приобретенных новых знаний, которое фиксируется через написание разного рода письма. Например, после прохождения темы «Металлы» в 9 классе, кластер, который был составлен вначале урока, дополнялся новыми понятиями, новы ми категориями. Или на заключительной стадии использую: эссе (мини—сочинение), пятистишие (синквейн), ответы на общие вопросы, общая часть диаграммы Венна;

Критически мыслящий человек должен всё время задавать вопросы на всех этапах познания:

Что я знаю?
Что я узнал нового?
Как изменились мои знания?
Что я буду с этим делать?
Поэтому на этапе рефлексии для оценивания того, что ученики усвоили для себя, я старалась проверить через тесты. Тестовые за Дания разработаны по трём уровням:
А — низкий уровень, всего 1 задание, оценивается в 1 балл;
В — средний уровень, всего 12 заданий, каждое задание оценивается в 0,5 6aruia ; С — высокий уровень, всего 3 задания, каждое задание оценивается в 1 балла;
Особенность разработанных тестовых заданий заключается в том, что дистрипторы имеют ответы не только с 1 правильным ответом (в большинстве случаев), но и с 2,3 . Итого — 10 баллов.
Тема подытоживается контрольной работой в тестовой форме по 4 вариантам или зачётом, составленным по Б. Блуму. Зачёт оценивается следующим образом: за правильное выполнение 1-4 заданий оценивается по 3 баллам, так как данные задания на знание, понимание и применение, анализ, 5 - 6 -по 4баъза, эти задания либо на синтез и оценку. Итого 20 баллов. Задания были оценены по рейтинговой системе.
Выполняя вышеуказанные задания, многие из моих учеников старались лучше выполнить задания, требующие высоких мыслительных операций, в основном задачи олимпиадного характера.
Чтобы моих учеников интересовал мой предмет, стараюсь, чтобы у них после уроков было больше вопросов, чем ответов. Развивая своих учеников, каждый учитель сам развивается ещё больше. Успешность учеников это эквивалентно успешности учителя.
Хотелось бы завершить статью цитатой: “Будущее теперь принадлежит сообществам, которые организуют себя для обучения. нациям, которые хотят высоких доходов и полной занятости, необходимо развивать политику, которая усиливает получение знаний и навыков мышления каждым, а не только бранными”.

Литературы:

1.Бондаревская Е. В. Школьное образование в контексте культуры. http:// artic1es| bondarevskayal.htm (Дата обращения 5.11.2012 г.)
2.Ктустер Д. Что такое критическое мышление? http: // testolog.narod.ru/ Other15.html (Дата обращения .l1.2012 г.)
3.Гудименко Ю.Н. ГУ «Средняя школа N.29» Технология критического мышления как средство развития творческих способностей учащихся. http: //oouk.vko.gov.kz/ru/ conference0_227.htm?t (Дата обращения 5.11.2012 г.)
4.Загаюев И.О. и др. Учим детей мыслить критически — Санкт-Петербург; «Альянс- t ‹Дельта». Издательство «Речь»,2003.
5.Программа курсов повышения квалификация педагогических работников РК
6.Марюал Рэй и Такер Марк. Мышление для жизни: Образование и благосостояние наций

Основные книги . Нью Йорк. 1992.

UDC: 811.512.122.

THE GREAT THINKER AL-FARABI AND THE WISE ABAY LEARNING

Candidate of pedagogical sciences, docent Karazhigitova K. N.
Candidate of pedagogical sciences, senior teacher, Nurmanova Zh. K.
South Kazakhstan State Pedagogical University,
Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада жалпы әлемді тамсандырған Ұлы ойшыл Әл-Фараби мен Дана Абай тағылымы туралы, олардың ізгілік жолдары қарастырылады.

Summary

The article offers a multitude of information from different areas of science and education, in which the scientific works of the Kazakh sage Abay and the deep thinker Abu Nasir Al-Farabi are revealed.

By representing Abai, we represent Kazakhstan,
Abai is always our national should be our motto.
N.A. Nazarbayev

In his message to the people of Kazakhstan, President Kassym-Zhomart Tokayev said: “We celebrate the 1150th anniversary of Al-Farabi and the 175th anniversary of Abay Kunanbaiuly. “Anniversary in the process, we must not waste money and promote the works of our great people among the people, ”he said, urging all people to get to know the great scholars. “Abay Kunanbayevich scientist, thinker, poet, educator, founder of the new literature of the nation, translator, undoubtedly, he left an indelible mark on the history of the country as a composer. In his poems and prose, the essence, composition, life, life, worldview, character, soul, religion, language, spirit of the nation were reflected, and later it was assessed as a unique phenomenon called the world of Abai –said, the heartless game showed to the people. There are significant differences between the eras of Abu Nasir Al-Farabi and Abay Kunanbayevich, on which we are based today. About the XX - century (1000 years). But there are many connections in the works and principles of these two giants, in their spiritual integrity.

Al-Farabi is an encyclopedic scholar with excellent knowledge in any field of medieval science, a deep analysis of philosophy and logic, mathematics and physics, music and poetry, grammar and civic policy, as well as historical and Islamic ideas that comprehensively master the rich heritage of ancient Greece. That is why the list of Al-Farabi's works can be found in the works of Bayhaki, Ibn Usaibia, Omar Farrukh, M. Horten, F. Dieteritz, M. Shteinshneider. Farabi heritage researcher according to the prominent Uzbek philosopher-scientist M.M. Khairullayev said: “A complete list of Farabi's works, that is, about 160 works were named by the Turkish scientist You will find it in his works”.

Al-Farabi manuscripts of treatises It is stored in the libraries of Kayir, Damask, Beirut, Istanbul, Leiden, Paris, Madrid, London, Teheran and New York in the libraries of cities preserved" requisites. A learned scientist and the philosopher Aristotle Almost all works on logic, in particular, "Metaphysics", "Nicomachian ethics", "Rhetoric", "Poetics", Ptolemy's "Almagess", Alexander Aphrodisky's "On the Soul", a number of chapters of Euclid's "Beginnings", Porphyry's "Isagoge" made comments.

Among them are treatises "Preparation for the study of philosophy", "On the views of the people of the good city", "Civil Policy", "On the achievement of happiness". Al-Farabi not only incorporated the rich heritage of antiquity, especially the philosophical views of classical thinkers such as Plato and Aristotle, into the Arab-Muslim culture, but also synthesized the ideas of Islam and antiquity. He was able to play his role in the development of world philosophy and philosophy of science, in the dialogue between West and East. The scientist paid great attention to determining the nature of spiritual power. In his book "Wisdom basics" he says that according to the properties of human nature, he has an external and internal world.

Environmental phenomena who could recognize the external senses, which make up the physiological body structure and posture, also affect the inner world. And the inner secret world is the spiritual forces of man, which, in turn, reveals that there are three types of developmental processes: the development of man, animal and plant. Al-Farabi, who classifies development in this way, explains the content of development: "The commonalities in development and cognition, which are protected by behaviors such as the preservation of their offspring as plants and the struggle against forces superior to animals, cannot expand the field of humankind.The development of a person depends on his choice of the path to useful, good, noble goals, the pursuit of truth. It is only the consciousness of a person that leads to such great goals". indicates that the ball is pressed. During his lifetime, he divided science into five main areas: linguistics, logic (system of thought), mathematics, physics, civics. His treatises on socio-economic issues, mathematics and philosophy are still valuable for their scientific significance. He is a mathematician It is possible to write the secret of natural phenomena on the basis of application.

According to Farabi idea's, mathematics deepens human knowledge and has a direct impact on the development of other sciences. His mathematical treatises are the basis of modern mathematics. According to Farabi, logic is the science of the laws and rules of thinking. Al-Farabi has a deep knowledge of philosophy, sociology, mathematics, physics, astronomy, botany, ethics, aesthetics, linguistics, logic, health, music research. "Beginning of science" means that in his work science is divided into several types: real and abstract, as well as theoretical and practical, "Classification and definition of science", In his work, he divides the field of language, logic and mathematics in science into three general types, each of which is distinguished.

In the time of al-Farabi, every open-minded Muslim was obliged to study Islamic science. His inclusion in the category of Arabic-speaking scholars began at this time. Al-Farabi embarked on the path of **Ijtihad and Mujtahid**, which is obligatory for all

Islamic scholars, because the Holy Quran is not only a collection of religious principles, but also a global book that holds the secret key of many teachings. Al-Farabi's connection between nomadic and sedentary civilizations and Eastern and Greco-Roman culture still plays an important role in promoting our country to the world. The educational value of his philosophical works, as reflected in the "Historical Philosophical Treatises", lies in the search for the origins of eternity and dependence in the Almighty, the essence of celestial phenomena, the mind and the human soul, the relationship of species and matter.

The great thinker philosophically developed the religious concepts of his time, introduced the people to national education. The works of Al-Farabi, the best representative of medieval science and culture, were translated into Latin, Persian, English, French and German and became a separate book. The period of radical study of Al-Farabi's legacy in Kazakhstan began in the 60s of the XX century. By the decision of UNESCO, the celebration of the 1100th anniversary of Al-Farabi was started. In 1975, a conference was held in Almaty to study the life and 7 creative activities of Al-Farabi. The National Academy of Sciences of Kazakhstan has consistently dealt with this issue, and the collection of Al-Farabi's works has been published in 7 volumes. The originals of Farabi's works published in Moscow, Beirut, Hyderabad, Ankara, Berlin, London and other cities were used. The works of the great scholar were translated into Kazakh and Russian and more than twenty treatises were published. The Kazakh State National University was named after Al-Farabi, and for the first time in the world there was a museum dedicated to the great scientist.

In 1994, Kazakh State University hosted an international scientific-theoretical conference dedicated to the works of Al-Farabi. A monument to Al-Farabi was erected in the university park. The Center for Farabi Studies at the University translates, studies and promotes the heritage of Al-Farabi in a new direction. In revealing Al-Farabi's identity, we see a combination of the following three foundations: first, Al-Farabi was a great scientist, second, a man who studied the world of art, including music, and third, he was a philosophical founder of the main platforms of the religious world. face. We will increase our future scientific abilities by following the example of Abai and Al-Farabi. It is true that the position of Wisdom Abai and Al-Farabi, who has deep knowledge, will only take us and the next generation to great heights.

The great genius of Abay Kunanbaiuly life story, as for good deeds, on the slopes of Genghis Khan in today's East Kazakhstan region, he opened the door to the world in the dance dynasty of the Tobykty clan of the Argyn tribe of the Middle Zhuz.

His father Kunanbay Uskenbayuly was one of the most famous people of his time. Abai is a great thinker, philosopher and poet, unique in Kazakh literature. Abai's childhood was spent with his grandmother and mother. Abay's consciousness was influenced by his grandmother and mother.

His mother Ulzhan was a daughter of the Karakesek tribe of the Argyn tribe of the Middle Zhuz, a shanshar's daughter, ingenuity and humor. Young Abai was affectionately called "Abai" by his mother Ulzhan. Since then, Abai has gone down

in history under this sacred name. One of the four sons of Kunanbay and Ulzhan, who came from such a family, Abai from an early age is known for his unique abilities and intelligence. The father, who is critical of the child, has high hopes for this child. When his father noticed his intelligence, at the age of 10 he transferred to the Ahmed Riza Madrasah in Semipalatinsk. He prepares to speak in the form of dances. Soon, in the early seventies, Konyr Kokshe became the ruler of the country.

After interfering in the government and gaining some experience, he tried to shed light on the dark side of people's lives. But it does not produce the desired results. Therefore, they try to propagandize what they think is useful for the people in words, especially in poetry. On the one hand, Abai reads the Eastern classics Nizami, Sagdi, Khoja Hafiz, Navoyi, Fuzuli, Zhami and others. A.S.Pushkin, A.I. Herzen, M.E. Saltykov-Shchedrin, N.A. Nekrasov, L.N. Tolstoy, I.A.Krylov, F.M.Dostoevskyi, N.G. Chernyshevsky's read his legacy and became deeply acquainted.

He read Western literature, such as Goethe and George Byron, and studied the works of scholars such as Darwin. Abai was able to combine the lessons he learned from Eastern and Western literature, with the kindness of grandmothers and mothers, the upbringing of a father who was a progressive man of his time.

Abai read of Eastern classics we should not deny in the sources that his enthusiasm for his works was so great that his first attempt to write a poem began with worshiping them. The following phrases:

Fuzuli, Shamsi, Saikhali,
Navoyi, Sagdi, Firdousi
Khoja Hafiz is the All

Give a Madat or shagiri fariyad, -said is the first source of Abai's poetry.

Abay studied with a rural mullah, learned to read and write, and then went to Semipalatinsk to develop literacy. While studying at the madrasah, Abai became interested in Eastern poetry and tried to write poems like poets of the East. In the center of the eighties, Abai turned to poetry. However, the controversy among the people in those days made it difficult to engage in the art of poetry. When Abai turned to poetry, he focused his poems on education, art and culture.

In 1885, Abai wrote his first work, “I did not take into account that at my age there is science”. This poem was the work of the first Abai and inspired Abai's search for a poetic path. Abai's strong 45 great words verses are of great significance for the artistic power, wisdom and individuality of his art of speech.

This is evidenced by the fact that in the magazine “Abai”, published in Semipalatinsk in 1918, published several retorts of Abai. Today the Kazakh National Pedagogical University named after Abai (KazNPU) is the first Kazakh university opened on September 1, 1928 as the Kazakh State University.In 1930 the university was renamed the Kazakh State Pedagogical Institute (KazSPI), and in 1935 it was named after Abai.

The harmony of the spiritual heritage of Abu Nasir Al-Farabi and Abay Kunanbaiuly, the masters of the world, the masters of the world, the masters of the world, the masters of the world, the masters of the world, the masters of the world, the masters

of the world. The pride of all Turkic people, the so-called “Tteacher Sani” (second teacher), philosophers Abu Nasir Al-Farabi and Abai are the only geniuses in world literature who unite the great personalities who call people to truth, morality, reason, reason and justice. We know that the world is the way of goodness.

References:

1. Raimkulova D.U.//Abu Nasir al-Farabi and the medieval Otrar Wisdom., - Almaty: Kazinform, 2001.Page.216.
2. President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev, //Abai and the article of Kazakhstan in the 21st century. N3-4 (20858) 2020 / O.Q.
3. Turdaliev A.M.// Musical science of Al-Farabi., - Almaty: Kazinform, 2001.Page.216.
4. Biography of Abay Kunanbayev from the book of Kazakh literature., Almaty-2010

ӘОЖ 37.013

ОТБАСЫ - ТӘРБИЕНІҢ БАСТАУ МЕН ҚАЙНАР КӨЗІ

Айдарбеков К.Д. – магистр-аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Тұрдалиев А.А. – аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Керимбеков М.А. – п.ғ.к., Оқу жұмысы және мониторингтік қызмет бөлімінің бастығы, «Өрлеу» БАҰО» АҚФ Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша ПҚБАИ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Традиционно главным институтом воспитания является семья. То, что ребёнок в детские годы приобретает в семье, он сохраняет в течение всей последующей жизни. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребёнок находится в течение значительной части своей жизни, и по длительности своего воздействия на личность ни один из институтов воспитания не может сравниться с семьей. В ней закладываются основы личности ребёнка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность. Положительное воздействие на личность ребёнка состоит в том, что никто, кроме самых близких для него в семье людей – матери, отца, бабушки, дедушки, брата, сестры, не относится к ребёнку лучше, не любит его так и не заботится столько о нём. Семья – это особого рода коллектив, играющий в воспитании основную, долговременную и важнейшую роль.

Summary

Traditionally, the main institution of education is the family. What a child acquires in the family during childhood, he retains throughout the rest of his life. The importance of the family as an institution of education is due to the fact that the child is in it for a significant part of his life, and for the duration of its impact on the individual, none of the institutions of education can compare with the family. It lays the Foundation for the child's personality, and by the time they enter school, they are more than half formed as a person. The positive effect on the child's personality is that no one except the people closest to him in the family – mother, father, grandmother, grandfather, brother, sister, does not treat the child better, does not love him and does not care so much about

him. The family is a special kind of collective that plays the main, long-term and most important role in education.

Халқымыздың ұлттық тәрбиесінің өркендеуі болашағы - бүгінгі жас ұрпақтың қолында. Еліміздің келешектегі тағдыры олардың патриоттығы мен азаматтылығына байланысты. Жастардың бейнесі, ақыл парасаты, білімі , ой - өрісі қандай дәрежеде болса қазақ халқының рухани әл-қуаты да сол дәрежеден көрінеді. Ал халықтың жоғын жоқтап, қамын ойлайтын ізгі азамат тәрбиелеу бүгінгі таңда отбасы мен мектептен басталады. Жастардың өз халқының ұйымшылдық пен отаншылдығы жоғары санаған қаһармандар тарихын, әдептілік пен адамгершілікті негізге алған асқақ әдет-ғұрыптарын оқып үйренуге отбасы мен мектептің ролі бірінші орында.

Отбасы, мектеп пен мектепке дейінгі тәрбие мекемелері, балалар және жас-өспірімдер бірлестіктері, көше, бұқаралық ақпарат құралдары – бұлардың бәрі де тұлға дамуындағы қалыптастырушы ықпал жасайтын ерекше «тәрбиешілер» тобын құрайды. Отбасы айтқанына көндіріп тәрбиелейді; мектеп оңтайлы қылық, дұрыс көзқарас қалып-тастыруға ұмтылады; балалар мен жеткіншектер ұйымдары қарым-қатынас жүйелеріне ендіреді; ал көше болса, отбасы, мектеп, әрқилы бірлестік топтар бере алмағандардың орнын толтырады. Бала осы аталған ұйымдардың өз өмірінде қайсысы басым болса, сонысын таңдайды, соның ықпал тәуелділігінде болады.

Осыдан тәрбие тұлғаға ықпал жасаушы құрылымдардың өзара қатынастарымен бірлікте қарастырылады.

Бала үшін отбасы – ең алғашқы да аса белсенді тұлғалық қалыптасу көзі. Осыдан отбасында қабылданған көзқарастар, салт-дәстүрлер, ұстанымдар, әрекет-қылық үлгілері тұлға микроэлементіне бастау беріп, оның барша өмірінің негізгі сипатын қалайды.

Отбасы тәрбиелік қызметтерінің іске асуы оның ұлттық ерекшеліктеріне, әлеуметтік-мәдени салт-дәстүрлеріне және ол енген қауымдастыққа тән талап-тәртіп ұстанымдарына байланысты.

Тұлғаның әлеуметтенуінде жетекшілік маңызға ие жалпыға бірдей жағдаяттар болады. Олар: туған күнінен бастап, балаға болатын үздіксіз де тұрақты ықпал; отбасыдағы қарым-қатынастың туысқандық, сүйіспеншілік, сенім, өзара жауапкершілік сезімдеріне негізделуі; ұрпақтан-ұрпаққа тәжірибе өткізуге бағытталған әрқилы деңгейдегі отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасы және ықпалы. Өз балаларының ерекшеліктерін, қызығулары мен қажеттерін ескеруде ата-аналар мүмкіндіктері орасан.

Отбасылардың өздеріне тән ерекшеліктеріне қарай:

Құрылымы бойынша (мүшелер саны, жас деңгейлері): үш әулетті отбасылар – ата-аналар, балалар, немерелер; екі әулетті отбасы- ата-аналар және балалар; бір балалы; көп балалы (үш одан да көп балалы) отбасылар; толық болмаған, яғни ата-анасының біреуі жоқ; перзентсіз және т.б. отбасылар; отбасы тұрмысы және даму жағдайларына байланысты (жарасымды және қисыны кеткен

отбасылар); отбасылық тәрбие стиліне орай (әкімшіл, адамгершілікті, либералды).
Әкімшіл (авторитарлы) отбасы – бала қарсылығын не күйзелісі мен селқостығын туындататын қаталдығы шектен тыс талаптарымен сипатталады. Сырттай бұл дөрекі қылық пен тұрпайы, жалған сөзден, екіжүзділіктен көрініп, балада қорқыныш пен қорғансыздық сезімін пайда етеді.
Адамгершілікті қатынас түрі (стилі) ата-аналардың бала тұлғасына болған сыйластық, құрметімен, оның көзқарас, ой-пікірлерін қабылдауымен, өзіндік дербестігін шектемейтіндігімен еленеді. Мұндай отбасылар балалар датына құлақ түре алады, өз шешімдерімен баланы тұсауламайды, оның шығармашыл ынтасының дамуына көмектеседі. Бұл отбасы жағдайында бала өзін жайлы сезінеді, әрдайым табысты әрекет қуанышына бөленіп, оны ата-анасымен бөліседі, олардан қорықпайды, керісінше, ішкі нәзік сырларын ортаға салып, проблемаларымен бөліседі, кеңестерін тыңдауға асығады, өз қадір мәртебесін сезінеді.
Либералды стильдік қатынас отбасы баласының не істесе де бетін қайтармауға, оның жауапкерсіздігі мен өзімшілдігіне бастау береді. Балалар ата-аналарының әсіре сүйіспеншілігін «қорғаныс» етеді немесе олардың түгелдей елемеу, немқұрайлылығына тап болады. Бұл баланы екіжүзділікке, менмендікке, тәртіпсіздікке, моральдық жұтаңдыққа душар етеді.
Өз перзентіне шынайы қамқорлық пен сүйіспеншілік шуағын арнаған ата-ана, негізінен адамгершілікті (демократтық) стильді қолдана отырып, орынды жерінде әкімшіл не либералды тәрбие элементтерін қолдануды да ұмытпайды.
Отбасы тәрбиесінде қолданылатын басты әдістер – бұл өнеге-үлгі, бірлікті еңбек, іс-әрекет, әңгіме-сұхбат, қолдап-қуаттау, баланы қорғау. «Мендей бол!», «Мендей істе!» ұранымен тәрбиелей отырып, ата-аналар өз өнегесімен қалай жасау, еңбектену қажеттігін үйретіп, сыйластық, сүйіспеншілік сезімін білдіреді. Отбасыда ешкім «мен енді сені тәрбиелемеймін» - деп айтпағаны жөн, себебі төңіректегінің бәрі: баланы қалыптастыруда өз үлесін қосып барады. Балаға болған қатынас, ата-аналар арасындағы байланыс, басқа адамдармен араласу, отбасы ішіндегі тұрмыс процесі, барша отбасылық істер. Сондықтан да тәрбие үшін арнайы шарт, жағдайлар жасаудың тіпті де қажеті жоқ –тек қана дұрыс, инабатты, адамгершілік әдеп сақтап, өмір сүруді басты ұстаным етіп алу керек. Өйткені жаңа туған нәресте «адам» деген атауға көпке дейін ие бола алмайды, адам болып , ер жету бала оны мен солын , өзінің басқа «мендерден « жырата білуі тиіс, яғни әрбір нәресте отбасынан «адам» деген атқа ие болып, одан әрі белгілі бір қоғамның мүшесіне айналады. Осыдан бастап ол өмірге деген белгілі бір дүниетанымға ие болады. Ол қандай да бір істі білімі мен біліктілігімен істен келешекте деген сенімді және жеткіншек болуы керек.Ол өзін жағымсыз әдеттерден әрекеттерден аулақ ұстап, жақсы қылықтары үшін жауап беруге дағдылануы және әрбір жас ең алдымен осындай адамдық қасиетке ие болуы керек. Ол үшін отбасының, ата-ананың бере тәрбиесі бірінші орында екені білеміз. Өкінішке орай бүгінгі таңда отбасы

тәрбиелік мәселелері әр түрлі қырынан көрініп жүр». Отан отбасынан басталады, яғни тәрбие де отбасынан басталады. Қазіргі таңда жан түршігерлік қылмыстың жаңа түрлері етек алып бара жатыр. Адамдар арасындағы бүлікті бүгінгі зерттеушілер арақ, есірткі, тұрмыс шырқының бұзылуынан көреді.
Қазақта кісілік деген ұғым бар. Кісілік әр адамның қоғамдағы бет келбеті. Адамның жасаған әрекеті мен мінез құлық және оның ар ожданы кісілігінің өлшемі. Ал осы кісіліктен айырылған ата анадан қандай ұрпақ күтуге болады? Ондай отбасынан шыққан бала біріншіден жасқаншақ болады. Қазіргі кездегі отбасындағы берілетін тәрбиеге нұқсан келтіретін бір нәрсе жұмыссыздық. Жұмыссыздық бала тәрбиесіне оның әрі қалай дамып жетілуіне теріс әсерін тигізетіні сөзсіз. Ата-ана қаражат табу қамымен күн түн демей жұмыс істейді. Ал бала ата анасы келгенше үйде жалғыз отырады немесе жалығып жағымсыз іс әрекеттермен айналыса бастайды,ал ата-ана оны білмейді. Міне осылай бала теріс жолға түседі. Тағы бір айтатын нәрсе, ата ана қаражат табу қамымен жүргенде мектеппен байланысын да үзеді. Ал екі жақ тығыз байланыста болмай, бала екі жақты тәрбие көрмесе оның келешегінің тамырына балта шабылады деген сөз. Жалпы тәрбие мәселесінде бірінші жауап беретін ата ана. Себебі, баланың алғашқы көргені, алғашқы естігені ата анасы , оның сөзі. Алғашқы сезген жылы алақаны, ата ананың бойындағы қасиет. Егер осы аталғандар жоғарғы дәрежеде болса, бала да сондай дәрежеде тәр биеленеді. Кейбір ата-аналар бала тәрбиесіне кезінде көңіл бөлмей, өскен соң түзелер деп жүреді де жоғары сыныптарға келгенің кімді тәрбиелегенін өздері де түсінбей қалады. Ата-анасын түсінбеген, танымаған бала басқаны да тыңдап жарытпайтыны аян.сондықтан да әр бір ата-ана «баланы жастан» деген аталы сөзбен «Не ексең соны орасың» деген халық даналығын жадына ұстаған дұрыс. Тағы бір тәрбиеге нұқсан келтіретін ата ана тарапынан жіберілетін қателік баланы шектен тыс еркелетіп қолына қомақты ақшаны ұстатып, өз еркіне жіберуі. Қазіргі кезде заман өзгеріп, өмірімізге техниалық прогрестің жетілгент кезінде компьютерлік ойындар орталықтары ашылып жатыр. Осында жүретіндер балалар, ойынға салынып сабақты да, басқаны да ұмытып, өз алдына қызыққа батады. Соңғы кездерде газет журнал беттерінен осы мәселе жөнінде хабарды көп естіп жүрміз. Тіпті ақша үшін ұрлық жасап, өз ата-анасына қол жұмсап жатқан жасөспірімдерді естігенде төбе шашың тік тұрады. Компьютерлік ойындар адам миын улап алатын апиындай .Осы мәселені әрбір отбасы алға тартып, тереңінен пайымдауы керек. Сонда ғана тәрбиеге қатысты бір мәселенің шешілуі мүмкін .Тағы бір айтылатын жайт, отбасының ішкі насихаты туралы. Егер отбасы мүшелері ең алдымен өзара татулықта, сыйластықта болмаса, онда тәрбие туралы сөз қылып та қажеті жоқ. Ата-анасының балаға сын көзқараспен қарап, кемшілігін түзеп, жетістігін жебеп отыру тағы бір үлкен мәселе. Ол тіпті баланың болашақтағы орны туралы үлкен әселеге ұласады. Балаға сын көзбен қарауды біз «Абай жолын» оқығанда Құнанбай өзінің қасындағы байшонжарларға Абайды былай деп таныстырады:

«Одан да не күтсеңдер де, осы жаман қарадан күтсеңдерші» - дейді. Сыншыл әке Абайды қабілет қарымын танып ел басқаруға ерте баулуы да содан .

Қазақ «Ел болам десең, бесігіңді түзе» деп бекер айтпаған. Қазіргі кездегі ғылыми көзқараста отбасының тәрбиесінің маңызын жоққа шығармайды. «Баланың жақсысы әке мен шешенің ары, ата-ананың абыройы. Жаманы қайғысы , азап соры»-деген атақты педагог В. Сухомлинский айтқан. Бала тәрбиесінде мектеп пен отбасы міндеттерін күшейтеді. «Тәрбиенің ең тамаша мектебі отбасы». Баланы 5 жасқа дейін патшадай күт, 10 жасқа дейін құлдай жұмса, 15 жастан асқан соң досыңдай сырлас. Ата-ананың үйдегі қарым-қатынасы, киім киюі, мінез-құлқы бәрі-бәрі балаға үлгі. Дана халық: «Қарағайға қарап тал өседі, отбасыға қарап бала өседі», «Әкеден ақыл, анадан мейір алады», «Әке асқар тау болса, нан бауырындағы бұлақ, ал бала жағасындағы құрақ». Осы бір үш сөз әке-ана, бала отбасы ошағының үш тағаны іспеттес. Ана тәрбиесі кешенді тәрбие, жинақталған аса тағылымды мектеп. Әке балаға сыншы. Ол бала бойындағы әрбір жақсы ісіне сүйсіні , теріс әрекетіне күйінеді. Әке тәрбиесі асуды ауыздықтандыратын, тентекті тұзақтайтын, елдікті сақтайтын, ерлікті жақтайтын, шаңырақтың шаттығын шалқытатын мектеп.

Тәрбиенің үлкен құралы шындық. Егер баланы жастайынан шындыққа тәрбелесек, барлық адамгершілік қасиет соның маңайынан табылады. Мен өзім тәрбиелеп жүрген шәкірттерімді «Еш уақытта ешкім білмейді деп, ешбір іс істеуші болмаңдар, барлығын жұрт көріп, біліп тұрғандай сезініңдер»-деп әр уақытта сақтандырамын. Баланы адалдық пен шындыққа үйрету ісінде мұғалім әрдайым ата-аналармен тығыз байланыста болуы керек.

Бала адамның бауыр еті. Баланың жақсысы қызық, жаманы күйік деп Абай атамыз айқандай, бала жақсы болса, жаның тояды, жаман мінезін не іс әрекетін етігенде бір жасқа қартаясың. Жас ұрпақты тәрбиелеу жүйесі заман талабына сай қоғамдық өмірде болып жатқан ұлы өзгерістерге байланысты. Қазір қоғам жан-жақты үйлесімді жетілген жаңа адамды тәрбиелеуді талап етеді. Қоғам талабы, заман талабы, өйткені әр адам өз заманының баласы. Сол себептен адамды заман билейді, заманына сай заңы туындай.

Жеткіншек тәрбиесі бүкіл жұртшылықты ойландыратын, олардың алдына күн сайын сан алуан жаңа талаптар қоятын күрделі мәселе. Адам мінезінің көптеген жағымды, жағымсыз жақтары да осы отбасыда қалыптасады.

Ендігі жерде ата-ана мен мектептің алдында тұрған міндет: баланы «Ана сүті бой өсіреді, ана тілі ой өсіреді» - дегендей ана отының өшпеуін, бақытының көшпеуін, шаңырағының құламауын, сәбинің жыламауын, сұм соғыстың болмауын, қызыл гүлдің солмауын тілейді. Ол перзентін: «асылым мен алтыным, аспандағы жұлдызым, маңдайдағы құндызым деп , аман болсын бастары, ұзақ болсын жастары деп күні-түні, өмір бойы перзентінің тілегін тілеген»,- деп қорытындылаймыз. Осындай тақырыптағы тәрбие сағатында ата-аналар арасындағы бала тәрбиесіне көзқарастың әртүрлілігі байқалды. Ата-аналардың отбасыдағы тәрбие мәселелері жөніндегі келіспеушілігі, көзқарастарының бір болмауы баланы жеке басында жақсы сапалар

қалыптастыруға кері әсерін тигізбей қоймайды. Тату-тәтті өмір сүріп отырған отбасы әрдайым балаларының тәрбиесіне көп көңіл аударады.

Әдебиеттер:

Молдабеков Ж.Ж. Интеллектуальная нация. Стратегический курс и культурно-национальные факторы становления. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2015. – 250 с.

Раев Д.С. Қазақ шешендігі адамның рухани болмысы хақында // Адам әлемі. Философиялық және қоғамдық-гуманитарлық журнал. №4 (58), 2013. (75-82 бб.).

.Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – Астана, АКОРДА, 2017 / http://www.akorda.kz/ru.

Аронсон Э. Көпке ұмтылған жалғыз [Мәтін] = The Social Animal: әлеуметтік психологияға кіріспе: [оқулық] / Э. Аронсон ; ауд. Д. Д. Дүйсенбеков [және т. б.]. - 11-бас. - Астана: "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, 2018. - 407, [2] б. - (Рухани жаңғыру).- 460 бет

Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. - СПб.: Питер, 2009. ил. - (Серия «Мастера психологии»). -576 с.

Майерс Д. Әлеуметтік психология [Мәтін] = Social Psychology: [оқулық] / Д. Г. Майерс, Ж. М. Туенж ; ауд. Г. Қ. Айқынбаева [және т.б.]. - 12-бас. - Астана : "Ұлттық аударма бюросы" ҚҚ, 2018. - 559, [1] бет: сур. - (Рухани жаңғыру).

УДК 372.851

ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНТЕНСИФИКАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ТЕМЫ «ФУНКЦИИ НЕСКОЛЬКИХ ПЕРЕМЕННЫХ»

Балабаев Е.Ш. – магистр-старший преподаватель, ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан
Ефремов А.В. – учитель физической культуры, школа-лицей №46 им. Ч.Айтматова, Шымкент, Казахстан
Жунисбекова Д.А. – к.п.н., доцент, ЮКУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада өз бетінше жұмыс істеуге арналған тапсырмалар мотивацияны, танымдық қызығушылықты, кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыратыны, практикалық маңыздылығы мен математикалық әдістерді қолдану мүмкіндігін көрсететіні, жоғары математиканың арнайы пәндермен байланысын көрсететіні, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына жағдай жасайтыны анықталды. Жоғары математиканы оқытудың ақпараттық технологияларының әртүрлі әдістері мен құралдары, студенттердің өзіндік жұмысының тиімділігі, математикалық мәдениет және математикалық білім беру сапасына жүйелі бақылауды жүзеге асыру – мұның бәрі жоғары математиканы оқытуда студенттердің өзіндік жұмысын қарқындатудың негізі екендігі анықталды. «Бірнеше айнымалылардың функциялары» тақырыбындағы әртүрлі тапсырмаларды қолдану және оларды шешу мысалдары келтірілген.

Summary

This article shows that tasks for independent work increase motivation, cognitive interest, professional competence, show the practical significance and possibility of applying mathematical methods, show the connection of higher mathematics with special disciplines, and create conditions for research work of students. It was found that various methods and tools for information technology training in higher mathematics, the implementation of systematic quality control of efficiency of independent work of students of mathematical culture and mathematics education – all

this is the justification of an intensification of independent work of students while teaching higher mathematics. Examples of using different types of tasks on the topic "functions of several variables" and their solutions are given.

В начале третьего тысячелетия бурное развитие информационных технологий открыло новые возможности в применении вычислительной техники для математических вычислений и инженерных расчетов. Процесс нарастания информации потребовал коренного изменения содержания обучения и активного поиска путей повышения эффективности учебного процесса. В связи с этим обучение высшей математике, особенно в технических вузах, приобрела новые аспекты. Так как резервов аудиторного учебного времени практически нет, то их приходится изыскивать в самой организации самостоятельной работы студентов.

Проблеме организации и интенсификации самостоятельной работы студентов при обучении высшей математике в высших учебных заведениях обсуждаются в работах дидактов, психологов и методистов, таких как Беспалько В.П., Архангельский С.И., Козаков В.А., Гарунов М.Г., Лернер И.Я., Пидкасистый П.И., которые исследовали общедидактические, психолого-педагогические, организационно-деятельностные, методические и другие аспекты самостоятельной учебной деятельности.

Также проблемам организации, проектирования и реализации организации самостоятельной работы студентов посвящены работы Дроботенко Ю.Б., Ермолаевой В.И., Сечкина И.В., Перьковой Н.В., Демеуова А., Юшко Г.Н. и др.; методическому обеспечению – Широковой В.В., Генкуловой О.В.; педагогическим условиям и средствам повышения эффективности самостоятельной работы студентов – Жукова А.Е., Сметаниной Н.В., Туркиной Л.В. и др.; компетентностному подходу – Прохоровой Н.А., Трущенко Е.Н.; методике контроля и самоконтроля – Литовкиной С.В., Харитоновой И.В. и др.; профессиональной направленности – Дмитриевой А.Б., Разумовой Л.Н. и др.; образовательной деятельности студентов и преподавателей в системе дистанционного обучения - Рулиене Л.Н., Матонина В.В.; проблемам организации и интенсификации самостоятельной работы студентов в вузе – Подошвы Н.В.

Основной задачей организации самостоятельной работы студентов (СРС) является создание психолого-дидактических условий развития интеллектуальной инициативы и мышления на занятиях по высшей математике любой формы.

Целью самостоятельной работы студентов является научить студента осмысленно и самостоятельно работать сначала с учебным материалом, затем с научной информацией, заложить основы самоорганизации и самовоспитания с тем, чтобы привить умение в дальнейшем непрерывно повышать свою квалификацию.

Решающая роль в организации СРС принадлежит преподавателю, который должен работать не со студентом «вообще», а с конкретной личностью, с ее

сильными и слабыми сторонами, индивидуальными способностями и наклонностями. Задача преподавателя - увидеть и развить лучшие качества студента как будущего специалиста высокой квалификации. При изучении высшей математики организация СРС должна представлять единство трех взаимосвязанных форм:

1. Внеаудиторная самостоятельная работа;
2. Аудиторная самостоятельная работа, которая осуществляется под непосредственным руководством преподавателя;
3. Творческая, в том числе научно-исследовательская работа.

Для проведения занятий необходимо иметь большой банк заданий и задач для самостоятельного решения, причем эти задания могут быть дифференцированы по степени сложности. В зависимости от дисциплины или от ее раздела можно использовать два пути:

1. Давать определенное количество задач для самостоятельного решения, равных по трудности, а оценку ставить за количество решенных за определенное время задач.
2. Выдавать задания с задачами разной трудности и оценку ставить за трудность решенной задачи.

По результатам самостоятельного решения задач следует выставлять баллы по каждому занятию. Оценка предварительной подготовки студента к практическому занятию может быть сделана путем экспресс-тестирования (тестовые задания закрытой формы) в течение 5-10 минут.

По материалам модуля или раздела целесообразно выдавать студенту домашнее задание и на последнем практическом занятии по разделу или модулю подвести итоги его изучения (например, провести контрольную работу в целом по модулю), обсудить ошибки и полученные баллы каждого студента, выдать дополнительные задания тем студентам, которые хотят повысить оценку.

В вопросе организации и определения видов самостоятельной работы в соответствии с образовательными возможностями студентов хотелось бы отметить повышение эффективности самостоятельной работы, математической культуры и качества математического образования, так как у них формируются навыки принятия самостоятельного решения, самооценки уровня математических способностей, устраняется возможность появления отрицательных эмоций, создаются благоприятные условия для развития математического мышления студентов.

Самостоятельная работа студентов может подразделятся на три группы:

репродуктивные, реконструктивные математические задачи, с дидактической целью мотивации работы, обучения и тренировки навыков применения математических методов к решению профессиональных задач;

эвристические, творческие и вариативные задания, развивающие творческие математические способности студентов, навыки их мыслительной деятельности: сравнение, анализ, обобщение и т.д., необходимые для формирования математического мышления;

критически-творческие задания, развивающие навыки исследовательской математической деятельности.

Для каждой группы можно привести примеры заданий, которые могут быть использованы в процессе обучения высшей математике.

Например, при изучении темы «Функции нескольких переменных» приведем примеры нескольких заданий разного типа.

Пример 1. Найти область определения функции $z = x^2 + y^2$.

Решение: Это поверхность в евклидовом пространстве E^3. Областью определения этой функции является все множество точек плоскости Oxy. Область значений этой функции промежуток $[0, \infty)$. Данная функция представляет собой параболоид вращения (рис. 1): в вертикальных сечениях этой поверхности плоскостями Oxz и Oyz получаются соответственно параболы $z = x^2$ и $z = y^2$.

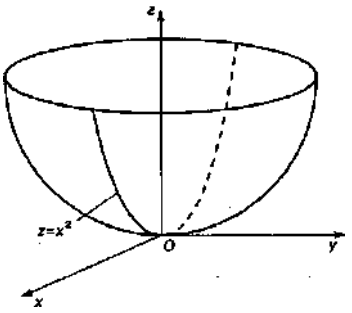

Рис. 1.

Задания для индивидуального решения:

Найти область определения функций:

а) $z = a^2 - x^2 - 2y^2$; б) $u = -\sqrt{2 - x^2 - 2y^2}$; в) $w = \dfrac{1}{x^2 - y^2}$.

Пример 2. Найти пределы функций:

а) $\lim\limits_{\substack{x \to 3 \\ y \to 0}} \dfrac{tg(xy)}{y}$; б) $\lim\limits_{\substack{x \to 2 \\ y \to 3}} \dfrac{2xy}{x^4 + y^4 + 2}$; в) $\lim\limits_{\substack{x \to 1 \\ y \to 0}} \dfrac{\sin 3xy}{y}$; г) $\lim\limits_{\substack{x \to 0 \\ y \to 0}} \dfrac{x + y}{x}$.

Решение: Убедившись, что функция не определена в предельной точке, делаем следующими преобразования:

а) $\lim\limits_{\substack{x \to 3 \\ y \to 0}} \dfrac{tg(xy)}{y} = \lim x \cdot \lim \dfrac{tg(xy)}{xy} = 3 \cdot 1 = 3$, так как $\lim\limits_{\alpha \to 0} \dfrac{tg\alpha}{\alpha} = 1$.

б) Функция $z = \dfrac{2xy}{x^4 + y^4 + 2}$ определена и непрерывна на всей плоскости, поэтому предел этой функции равен значению функции в точке $(2; 3)$, т.е.

$$\lim_{\substack{x \to 2 \\ y \to 3}} \frac{2xy}{x^4 + y^4 + 2} = \frac{2 \cdot 2 \cdot 3}{16 + 81 + 2} = \frac{12}{99} = \frac{4}{33}.$$

в) Функция $z=\frac{\sin 3xy}{y}$ в точке $(1;0)$ не определена. Воспользуемся первым замечательным пределом $\lim\limits_{\alpha\to 0}\frac{\sin\alpha}{\alpha}=1$.

$$\lim_{\substack{x\to 1\\ y\to 0}}\frac{\sin 3xy}{y}=\lim_{\substack{x\to 1\\ y\to 0}}\frac{3x\sin 3xy}{3xy}=3\lim_{\substack{x\to 1\\ y\to 0}}x\cdot\lim_{\substack{x\to 1\\ y\to 0}}\frac{\sin 3xy}{3xy}=3\cdot 1\cdot 1=3$$

.

г) Рассмотрим две последовательности точек, стремящихся к точке $(0;0)$, а именно: $M_n\left(\frac{1}{n};\frac{1}{n}\right)$ и $M'_n\left(\frac{1}{n};0\right)$, тогда

$$\lim_{\substack{x\to 0\\ y\to 0}}\frac{x+y}{x}=\lim_{n\to\infty}\frac{\frac{1}{n}+\frac{1}{n}}{\frac{1}{n}}=2$$

$$\lim_{\substack{x\to 0\\ y\to 0}}\frac{x+y}{x}=\lim_{n\to\infty}\frac{\frac{1}{n}+0}{\frac{1}{n}}=1$$

.

Для разных последовательностей точек получены разные пределы, это и показывает, что данная функция предела не имеет.

Задания для индивидуального решения:

Найти пределы:

а) $\lim\limits_{\substack{x\to 0\\ y\to 0}}\frac{a-\sqrt{a^2-xy}}{xy}$; б) $\lim\limits_{\substack{x\to 0\\ y\to 1}}\frac{xy}{\sin(xy)}$; в) $\lim\limits_{\substack{x\to 0\\ y\to 0}}\frac{2x^3+3y^2}{x^2+y^2}$;

г) $\lim\limits_{\substack{x\to 0\\ y\to 0}}\frac{x^2-y^2}{x^2+y^2}$; д) $\lim\limits_{\substack{x\to 1\\ y\to -3}}\frac{\ln(3+x^2+y)}{2+y+x^2}$; е) $\lim\limits_{\substack{x\to 1\\ y\to 1}}\frac{\sin(x+2y-3)}{(x+2y)^2-9}$.

Таким образом, на основе анализа результатов научных исследований по данной проблеме; принципов организации самостоятельной работы студентов при обучении высшей математике и психолого-педагогическим условиям, обеспечивающим их соблюдение; требований к подбору заданий и классификации самостоятельных работ были разработаны методы и средства интенсификации самостоятельной работы студентов в вузе при обучении высшей математике.

Литература

1. Жунисбекова Д.А., Маринич В., Джумагалиева А.И. и др. Организация самостоятельной работы студентов технических вузов по высшей математике. /Материалы XIII международной научной-практической конференции «КЛЮЧОВИ ВЪПРОСИ В СЪВРЕМЕННАТА НАУКА – 2017». София, Болгария. – 2017. – Том 7, с.18-20.

2. Жунисбекова Д.А., Суйгенбаева А.Ж. и др. Организация самостоятельной работы студентов при изучении раздела «Элементы комбинаторики» с использованием компьютерных средств обучения. /Труды 21-ой республиканской студенческой научной конференции по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам: «Вклад молоде-жи Казахстана в реализации четвертой промышленной революции»,

ЮКГУ им.М.Ауэзова.-Шымкент: ЮКГУ им.М.Ауэзова, 2018. - Том 2(1). - С.137-139.
3. Жунисбекова Д.А., Аширбаев Х.А., Дулатов С.Р. Конспект лекций по дисциплине «Математика 2». – Шымкент: Изд-во ЮКГУ им.М.Ауезова, 2015. – 160с.
4. Жунисбекова Д.А. Методические указания к самостоятельной работе студентов по дисциплине «Математика 2» - Шымкент: ЮКГУ им.М.Ауезова, 2014. -80с.
5. Рулиене Л.Н., Матонин В.В. и др. Образовательная деятельность студентов и преподавателей в системе дистанционного обучения: Электронное учеб.-метод. пособие. – Улан-Удэ: ОДТО БГУ, 2013.
6. Демеуов А. Особенности планирования, организации и контроля внеаудиторной самостоятельной работы студентов. //Высшая школа Казахстана. - Астана, 2004.- №3.- 52-54.
7. Юшко Г.Н. Научно-дидактические основы организации самостоятельной работы студентов в условиях рейтинговой системы обучения: Автореф. дисс... канд. пед. наук: 13.00.08 - теория и методика профессионального образования / Рост. гос. ун-т. - Ростов-н/Д, 2001. - 23 с.
8. Подошва Н.В. Интенсификация самостоятельной работы студентов вузов при обучении курсу высшей математики: дис. … канд. пед. наук. – Москва, 2012. – 191 с.
9. Копотюк И.Г. Самостоятельная работа студентов как средство повышения их профессионально-познавательной активности в процессе изучения педагогических дисциплин в колледже: дис. … канд. пед. наук. – Ярославль, 1999. – 149 с.

ӘОЖ 152.26

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҰЛТТЫҚ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ

Битабаров Е.А. – п.ғ.к., аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Алтынбекова Н.М. – бастауыш сынып мұғалімі, Абай ат. жалпы орта білім беретін мектеп-интернаты, Арыс, Қазақстан
Жунисбекова Ж.А. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов ат. ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Решение задач, стоящих перед этнопсихологической наукой в Казахстане, может достигаться разными способами.

Во-первых, безусловно, необходимо дальнейшее осуществление планомерной и тщательной разработки теоретических и методологических проблем этой отрасли знаний, обобщение и развитие уже накопленного в этой области отечественного и зарубежного опыта.

Во-вторых, широкие возможности в исследовательской деятельности этнопсихологов у нас в стране предоставляет изучение национально-психологических особенностей представителей большого количества разнообразных этнических общностей нашего государства, одного из самых полиэтнических в мире. Его народы существенно различаются по своей численности, экономике, культуре, традициям и психологии.

В-третьих, решение ряда задач этнической психологии может осуществляться в сотрудничестве с другими науками, с которыми она тесно связана, так как имеет сходный объект – явления, происходящие среди людей в процессе их взаимодействия и общения и затрагивающие их психику.

Ряд этих вопросов и были рассмотрены в данной работе.

Summary

The solution of the problems facing ethnopsychological science in Kazakhstan can be achieved in different ways.

First of all, it is absolutely necessary to continue systematic and thorough development of theoretical and methodological problems of this branch of knowledge, generalization and development of domestic and foreign experience already accumulated in this area.
Secondly, the study of the national psychological characteristics of representatives of a large number of diverse ethnic communities of our state, one of the most multi-ethnic in the world, provides a wide range of opportunities for research activities of ethnopsychologists in our country. Its peoples differ significantly in their numbers, economy, culture, traditions, and psychology.
Third, the solution of a number of problems of ethnic psychology can be carried out in cooperation with other Sciences with which it is closely related, since it has a similar object – phenomena that occur among people in the process of their interaction and communication and affect their psyche.
A number of these issues were considered in this paper.

Жеке тұлға немесе кісі қасиеттерін көптеген ғылымдар зерттейді: философия, социология, психология, этика, эстетика, педагогика. Олардың әрқайсысы жеке тұлға мәселелерін өзінің зерттеу пәнімен байланысты қарастырады.
Адамның көпаспектілі екенін оны атаудың өзінен көрінеді: «адам», «жеке тұлға», «тірі жан» (индивиуум), «өзіндік адам».
Адам деген ұғымды пайдаланғанда – ол биоәлеуметтік қасиеттермен сипатталатын, дискреттік белгілер жүйесін меңгерген, жоғары психикалық функциялары қалыптасқан, құрал-жабдықтарды жасап, оны пайдалана алатын жан деп түсінеміз.
Ал жеке тұлға деп жекелік психикалық қасиеттері дамыған, әлеуметтік ортада өмір сүруге және қарым-қатынас жасауға қабілеті қалыптасқан адамды айтамыз.
Бұл ерекшеліктер жеке адам теорияларында көрсетілген:
Мәдени-тарихи даму концепциясы
Іс-әрекет теориясы.
Ақыл-ой қызметін қалыптастыру теориясы.
4. Үйрету теориясы
5. «Бастапқы адамдандыру» концепциясы.
Жеке тұлға туралы теориялардың ішінде бізді қызықтыратыны баланың нағыз адами қасиеттерді меңгеруін түсіндіретін теориялар. Оларды келесі топтарға бөліп көрсетуге болады:
Л.С.Выготский ұсынған мәдени-тарихи даму концепциясы. Бұл концепция бойынша жеке тұлғаның қалыптасуы өзгелермен қарым-қатынас жасау барысында адамзат тәжірибесінде тарихи қалыптасқан шартты белгілерді пайдаланумен байланысты. Қарым-қатынас барысында меңгерілген шартты белгілер (сөздер) біртіндеп жеке тұлғаның психикалық қызметінің негізі болады.
Іс-әрекет теориясы. Бұл теорияның авторы А.Н.Леонтьев. Леонтьев теориясының негізгі қағидасы – барлық іс-әрекет бірінші кезеңде саналы жасалған әрекет ретінде, сонан соң біртіндеп шапшаң орындайтын міндетті қызметке айналады (жазу, оқу, өзіне-өзі қызмет көрсету, еңбек ету).
А.Н.Леонтьев мектебінің өкілдері тұжырымы бойынша заттармен іс-әрекет жасай отырып адам олардың жасырын мәнді қатынастарын ашады. Адам

заттармен ғана емес, өзінің түсініктері және ұғымдарының мазмұнымен де белгілі бір іс-әрекеттер жасай алады. Мұндай оңды іс-әрекеттер ақыл-ой немесе ойлау әрекеттері деп аталады. Заттық іс-әрекеттерден түсініктермен және ұғымдармен оңды іс-әрекет жоспарына көшу ойлар арқылы жүзеге асады. Ол әрқашан белгілі бір міндетті орындауға бағытталады. Сөйтіп, адамның ұғымдары және ақыл-ой әрекеттерін меңгеру процесі оның ойлауды үйренуін талап етеді. Адамның бүкіл ойлау (ақыл-ой немесе интеллектілік) іс-әрекетінің түпкі мақсаты оның алдына өндірістік немесе қоғамдық өмір қойып отыратын әр алуан практикалық міндеттерді ойдағыдай орындау болмақ. Бұл үшін түсініктер мен ұғымдарға жасалған іс-әрекеттерден алынған оңды шешімдерді нақты міндеттердегі нақты заттармен жасалатын практикалық іс-әрекеттерде жүзеге асыру қажет. Басқаша айтқанда, бұл үшін білімді практикалық міндеттерді орындауға қолдану, яғни іскерліктерді игеру керек.

Қазақ халқының қарым-қатынас мәдение деген көзқарасының өзіндік ерекедігі бар. Келешек ұрпақ тәрбиесіне мән беріп, қазақ отбасылары баласын мәдениеттілікке, халқының рухани құндылықтары мен әдет-ғұрыптарын бойына сіңіріп келген. Бұл мәселелер жөнінде алғаш еңбек жазған Н.Құлжанова болса, ал Қ.Т.Шериздановамен оның шәкірттері қарым-қатынасты болашақ ұстаздарды кәсіби дайындауда қарастыр-ды.Жоғары оқу орындарында қарым-қатынас мәдениетін игеруін, оны студенттердің оқу-тәрбие үрдістеріне енгізу жастардың қарым-қатынас мәдениеті бүгінгі өмір талабына сай,ұлттық сипатта жүзеге асыру қажет.

Мәдениет дегініміз не? – деген сұраққа сөздің этимологиясына, шығу тегіне тоқталайық. Қазақ тіліне бұл ұғым арабтың «Маданият» қала,қалалық деген сөзінен шыққан. Қазіргі заман сөздіктерінде:

а) мәдениет – белгілі-бір халықтың қол жеткен табыстары мен шығармашылығының жиынтығы;

ә) мәдениет – адамзат қауымының белгілі-бір тарихи кеңістіктегі қызметі мен өзіндік ерекшеліктері;

б) мәдениет – адам әрекетінің белгілі-бір санасының жетілу деңгейі т.б.

Филисофиялық тұрғыда мәдени даму барысы қалыптас қан ойлау тәсілі, дүниетаным арқылы түсіндіріледі. Э.Кассирер, З.Фрейд және т.б. тұжырымдамаларын жатқызуға болады. ХХ ғасырдың ойшылдары мәдениетті тілмен теңестіре қарап, «тілді адам тірішілігінің негізі, маңызды анықтаушы деп бірауыздан қолдауы». Бүгінде тіл – негізгі коммуникативті құрал ғана емес, адамның бүкіл болмысын, адамның мәдениетін танытатын ұғым болып отыр.

Адам қарым-қатынасының маңызын, құрылымын, типологиясын қарым-қатынастың әлеуметтік тұжырымдамасы қарастырады. Қарым-қатынас жасудың адам өміріндегі қоғамдық, әлеуметтік және психологиялық негізі, адамның күнделікті тіршілік қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатымен байланысты.

С.Елеусізова қарым-қатынас орнатуды:

а) адамның ішкі дүниесіне қатысты қасиеттері, ойлауы мен саналы әрекеті;

ә) адамның жүріс-тұрысы мен өзгелермен тілдесіп, бірлесіп әрекет істейтін қатнас сипаттарын ашып көрсетті.
М.И.Лисина қарым-қатынасты екі немесе одан да көп адамның қатынастарын жасап, реттеуі мен ортақ нәтиже алуды мақсат етіп, келісім мен бірлестікке бағытталған өзара әрекеттері деп түсіндірді. С.А.Козлова, Т.А.Куликова өз зерттеулерінде қарым-қатынас мәдениетін мінез-құлықтық және жеке тұлғалық мәдениетінің құрамдас бөлігі екендігін ашып көрсетеді.
Біздің елімізде қарым-қатынас мінез-құлықтың және жеке тұлғалық мәселелермен Қ.Т.Шериязданова, С.М.Елеусізова т.б. ғалымдар зерттеуде. Қ.Т.Шериязданова студент жастардың қарым-қатынасындағы мәдениетін баспа сөз құралдары, кітап оқу, ертегі, әңгімелер тыңдау, кино, театр, мұражай, көрмелерге бару арқылы қалыптастыру жолдарын ұсынады. Қарым-қатынас мәдениеті адамзаттың ғаырлар бойы қалыптастырған белгілі ережелерді сақтауға негізделеді. Бұл ережелер әдеп деп атаймыз. Әдеп – адамдар арасындағы қарым-қатынаста сыпайы болу ережесі. Отбасындағы ата-ананың сөйлеген сөздері, мінез-құлықтарындағы олқылықтары жас адам бойында тұрпайы сезімдерді ұялатып, нашар мінездің қалыпт асуына себеп болады.
Ғасырлар бойы қазақтың ұлт ретіндегі мәдени тұтастығының ең негізгі ұйытқысы болған – оның ғажайып тілі. Сұхбаттасқан адамның жан дүниесін тануға деген құлшыныс, оның ой сезіміне, әсәресе сырласының жүрек түкпіріндегі мұң-сырға ортақтасуға бейім тұру - әрбір қазақтың қарапайым қарым-қатынас мәдениетінен барша болмысына дейін айқын көрініс тауып отырады. Қазақ халқы өз жеті аталық зердесі көшпелі қазақтың өз шыққан тегі және рулық байланыстарын міндетті түрде білуі шарт болған. Жегжат-жұрағаттардың сондай-ақ ру аралық туыстық қарым-қатынастардың құқтары мен міндеттері, сый-сияпаттарының деңгей дәрежелері, қадір құрметінің шек-шекаралары тиым-талқыларының ауқым аясы әрбір адамға арналған қатал әдепке бағынып отырған. Әрбір қазақ өз қандастарының арасында туысқандық парызын неғұрлым терең тамырластықпен сезінсе, соғұрлым жақын жұрағатының аясы кеңейіп, өзгелердің де оған деген мейірім шапағаты молая түседі. Мұндай қарым-қатынастың аясы отбасы мен рудан әрі асып, тайпалық, жүздік, одан әрі бүкіл халықтық сипатқа енеді.
Жоғары мектепте өтетін «Этнопсихология» пәні сөйлеу, ойлау мәдениетінің қағидаларын меңгеру арқылы адамды рухани шынықтырып қана қоймай, ұлттық мінез-құлықты қалыптастырады. Студент жасындағы адамның қоғамдық белсенділігі артып, оның сана-сезімі өсіп, жан қуаттары шыңдала түседі. Қоршаған ортаға сын көзбен қарап, өз қарым-қатынасын бағалауға, рухани өмірге қызығу имандылық пен адамгершілік қасиетінің кемелдене бастайды. Жас адамның жұртпен қарым-қатынасында, өзгелермен пікірлесуде дүние танымы мен көзқарасы дами түседі. Ұлттық мінез-құлықты қалыптастыруда мәдени қарым-қатынас этетикалық, әлеуметтік және моральдық талаптар сақталынады. Мәдени қарым-қатынас іскер адамдар арасында болады. Ол істі алға дамытып, өркениетке қол жеткізеді. Қазіргі іскер

адамдарға мәдени қарым-қатынас өз ойларын түсіндіре, дәлелдей және жеткізе алулары қажет. Жоғары мектеп студенттеріне өтетін «Психология» пәнінен сөйлеу, ойлау мәдениетінің қағидаларын меңгеру арқылы адам рухани шынығып қана қоймай, ұлттық мінез-құлықты қалыптастырады.

Әдебиеттер:

Назарбаев Н.А. Тарих толқыныда. – Алматы: Атамұра, 1999. - 296 б.
Бороздина Г.В. Психология делового общения. - М., 2001.
Дорошенко В.Ю., Зотова Л.И., Лавриненко В.Н. и др. Психология и этика делового общения: Учебник для вузов. – 3 изд. Пераб. и доп. – М.: ООО «Гуманитар.изд.центр ВЛАДОС, 2014. – 366 с.
Габитов Т., Мұталіпов Ж., Құсариева А. Мәдениеттану негіздері. Оқулық. - Алматы: Дәнекер, 2010.
Нұржанов Б. Мир как игра языка в концепции. – Алматы: Атамұра, 1996.
Браим К.Н. Этика делового общения: Учеб.пособие. – Минск: Амалфея, 2006. – 448 с.
Сафьянов В.И. Этика общения: проблема разрешения конфликтов. - М., 2013.
Кузин Ф. Культура делового общения. - М.: Академия, 2010.

УДК 15.41.35

НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПОЛИЭТНИЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Жумабаев А.Б. – магистр-преподаватель, ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан
Смирнова Д.А. – учитель физической культуры, школа-лицей №46 им. Ч.Айтматова, Шымкент, Казахстан
Жунисбекова Ж.А. – к.п.н., доцент, ЮКУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Түйін

Қазіргі заманғы адамның даму ортасы көпұлтты бола отырып, әртүрлі ұлттық топтардың өкілдерімен әртүрлі байланыстар үшін кеңістік жасайды. Қазіргі қоғамдағы көп мәдениетті орта, әдеттер мен дәстүрлер, мінез-құлық нормалары мен құндылықтар туралы білімнің болмауы немесе аз болуы, әрине, әр түрлі этностардың ерекшеліктері, олардың арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтар туралы өскелең ұрпақ арасында қалыптасқан идеяларды түсінуді қажет етеді. Осылайша, білім берудің жаңартылған мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу жағдайында психологиялық-педагогикалық қолдау тұтас, жүйелі түрде ұйымдастырылған іс-әрекет ретінде, оның барысында әр баланың білім беру ортасында сәтті білім алуы және дамуы үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасалады, мектептің де, басқа да оқу орындарының оқу процесін басқару жүйесінің қажетті элементіне айналады.

Summary

The environment of modern human development, being multinational, creates a space for various contacts with representatives of different national groups. The lack or insufficiency of knowledge about the multicultural environment, habits and traditions, norms of behavior and values in modern society, of course, requires understanding the emerging ideas of the younger generation about the features of different ethnic groups, differences and similarities between them. Thus, in the context of achieving the updated goals and objectives of education, psychological and pedagogical support as an integral, systemically organized activity, in the process of which socio-psychological and

pedagogical conditions are created for the successful learning and development of each child in the educational environment, becomes a necessary element of the educational process management system for both schools and all other educational institutions.

Среда развития современного человека, являясь многонациональной, создаёт пространство для разнообразных контактов с представителями разных национальных групп. Отсутствие или недостаточность знаний о поликультурной среде, привычках и традициях, нормах поведения и ценностях в современном обществе, безусловно, требует осмысления складывающихся у подрастающего поколения представлений об особенностях разных этносов, различий и сходств между ними. Таким образом, в условиях достижения обновленных целей и задач образования психолого-педагогическое сопровождение как целостная, системно организованная деятельность, в процессе которой создаются социально-психологические и педагогические условия для успешного обучения и развития каждого ребёнка в образовательной среде, становится необходимым элементом системы управления образовательным процессом как школы, так всех других учебно-воспитательных учреждений.

Настоящая научная работа отражает некоторые вопросы и резулттаты исследований, связанных с модернизацией педагогического образования и обобщением многолетнего опыта работы в данном направлении Южно-Казахстанского государственного университета им.М.Ауэзова и Международного университета «Мирас». Научное руководство и весь контроль за ходом эксперимента возглавила кандидат психологических наук, доцент Шоманбаева А.О. В основе изученного материала - данные отечественных и зарубежных психологов и педагогов, изучающих проблемы детства в этнопедагогики, духовные истоки народной педагогики, вопросы развития поликультурного образования, проблемы формирования толерантной и поликультурной личности. При работе авторы опирались на труды Л.Н Бережновой, В. Библера, Г.Н. Волкова, Г.С. Виноградова, А.Н. Джуринского, В.С. Кукушина, О.В.Хулаевой и др.

Важнейший показатель этнического самосознания – язык представителей этнических групп, выступающий носителем широкого набора символов единства членов данного этноса, их сходства между собой и отличия от других. Язык этноса – средство не только пробуждения этнического самосознания, но и усвоения этнической истории, духовных ценностей, вкусов, мыслей и чувств.

Нам удалось выяснить, в какой мере язык служит средством общения как внутри изучаемого этноса, так и за его пределами; в каких жизненных сферах он используется больше или меньше; какой другой язык, в каких сферах и в какой мере сопутствует языку данного этноса; какова степень устойчивости данного языка в условиях языкового существования; как люди относятся к родному языку своего этноса с помощью модифицированного этнопсихологического опросника Г.В.Старовойтовой. Вопросы анкеты были переведены на казахский язык и проверены методом обратного перевода.

В качестве респондентов нашего исследования выступили 402 студента, обучающихся на русском и казахском отделениях (экономические, исторические и психологические специальности) Южно-Казахстанского государственного университета им. М. Ауэзова (ЮКГУ) и университета «Мирас»(г. Шымкент)

Опрошено 240 респондентов казахской национальности, обучающихся в группах с русским (КП) и казахским языком обучения (КМ), 96 – русской национальности, обучающихся в моно- (РМ) и поли- (РП) этнических по составу учебных группах, 66 – других национальностей. Протоколы исследования последних респондентов в исследовании не анализировались. В исследовании приняли участие 223 девушки и 179 юношей. Расчет репрезентативности выборки показал достоверную вероятность, равную 99,6%.

При фиксировании результатов уровня компетентности в этническом и втором языках, были выявлены статистически достоверные различия по группам респондентов: русские моноэтнических (РМ) групп – казахи моноэтнических групп (КМ); казахи полиэтнических (КП) и моноэтнических (КМ) групп и совпадения в диаде РМ – РП, а также тенденция сближения КП – РП по конативному компоненту (языковому поведению) ценностных ориентаций. По $\chi 2$-критерию Пирсона различия оказались выше критичного показателя, что говорит о достоверности результатов

Все студенты казахского отделения абсолютно компетентны в казахском языке. Свободно владеют русским языком 3% из них, 11% находятся на уровне социального общения; 78% - бытового, 8%- на уровне понимания. 50% казахов полиэтнических групп высоко компетентны в казахском языке, 18% находятся на уровне социального общения, 25% бытового общения, 5% на уровне понимания, 2% не владеют языком вообще. Студенты казахского этноса, полиэтнических по составу групп, свободно и адекватно владеют русским языком.

В целом, выявлена *привязанность студентов к этническому языку*. В ходе беседы и интервью замечено, что в среде казахов полиэтнических групп степень компетентности в казахском языке респондентами преувеличена, и в большей степени носит декларативный характер. (Напомним, что студенты казахского этноса полиэтнических групп – это по преимуществу выпускники городских школ с русским и казахским языком обучения, а также представители полиэтнических семей). Другими словами, наблюдается рассогласование между реальным и проективным языковым поведением казахов в группах с русским языком обучения. Это, возможно, объясняется попыткой защитить свою самооценку в ситуации неадекватного владения высокостатусным, в настоящее время, казахским (родным для них) языком.

Аналогичная тенденция наблюдается у студентов русского этноса, полиэтнических по составу учебных групп, где выражена направленность на овладение казахским (государственным) языком, мотивированное стремлением русских сохранить свой социальный статус. Эти студенты абсолютно не

исключают для себя вариант общения с друзьями казахского этноса на их родном языке (таблица 1). Выявленная у русских студентов полиэтнических групп направленность на изучение казахского языка – основного ретранслятора культуры казахов, стимулирует процесс их приобщения к национальным ценностям и самобытности казахского этноса и возможно приводит к заимствованиям во внутренней ментальной структуре.

Характерной особенностью языкового общения казахского этноса (в большей степени – казахов полиэтнических групп) являются *двуязычие* (родной и русский язык) в сфере не только межнациональных, но и внутринациональных контактов (таблица 1). Координативный билингвизм демонстрируют двуязычные казахи с равновысоким уровнем социального и адекватного общения. Далее мы рассмотрим, как компетентность в этническом и втором языках оказывает влияние на содержание и проявление этнической идентичности у исследуемых этнических подгрупп.

Испытуемым были предложены на выбор следующие факторы, являющиеся основными определителями этнической принадлежности личности: этническая принадлежность отца или матери; принятый в семье язык, собственные пожелания; место проживания.

Данные ранговой корреляции Спирмена показывают тесную связь между испытуемыми в подгруппах РП и КП (rSэмп = 0,99); КМ и КП (rSэмп = 0,7) и невыраженность корреляции в диадах КМ – РМ (rSэмп = 0,4); РМ – РП (rSэмп =–0,75). Это свидетельствует о расхождении в приоритетах этнических ценностей в самоидентификации казахов и русских моноэтнических групп и совпадений ценностей у респондентов в полиэтнических группах. Отметим также более выраженную степень совпадения критериев идентификации у казахов (моно- и полиэтнических групп) в сравнении с русской выборкой (моно- и полиэтнических групп).

Так, например, выбор национальности отца в качестве главного фактора этнической принадлежности у казахов моноэтнических групп (по преимуществу сельчан) можно объяснить особым авторитетным положением отца в патриархально устроенном быте сельской местности этнорегиональной специфики Южного Казахстана.

Фактор *собственное пожелание* значительнее выражен у студентов русских групп, что может указывать на наличие в русской культуре, ценностей ориентированных на личность, более индивидуалистичных. Фактор *место проживания* весомее представлен в казахской выборке и менее значим для студентов русского этноса. Считаем, что у казахов актуализирована *идея родиноцентризма и ценность общности «родной земли».*

На основании экспериментальных данных опросника сформулированы следующие выводы:

1. Выявлена привязанность студентов к этническому языку.
2. Характерной особенностью языкового общения казахского этноса (по преимуществу казахов полиэтнических групп) является двуязычие в сфере

межнациональных и внутринациональных контактов. Координативный билингвизм демонстрируют двуязычные казахи с равновысоким уровнем социального и адекватного общения.

3. Наблюдается рассогласование между реальным и проективным языковым поведением русских и казахов полиэтнических групп.

4. Компетентность в этническом и втором языках оказывает влияние на содержание и проявление этнической идентичности у исследуемых этнических подгрупп.

Литература:

1. A.A Issahanova, S. M. Jakupov, Z. B. Madalieva, A.A. Tolegenova Psychological Research of Ethnic Prejudices World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Psychological and Behavioral Sciences Vol:6, No:5, 2012 P.927-930

2. Askar Jumageldinov ETHNIC IDENTIFICATION, SOCIAL DISCRIMINATION AND INTERETHNIC RELATIONS IN KAZAKHSTAN.-ELSEVIER.Procedia-Social and Behavioral Sciences.- Vol.114.-2014.- P.410-414

3. Berdibayeva S; Kozhamzharova D;Atakhanova, G; Psychological features of the value sphere structure of titular ethnic group of Kazakhstan.31st International Congress of Psychology. Japan, 2016.

4. Шоманбаева А.О. Взаимосвязь ценностных ориентаций и этнических предубеждений личности в условиях полиэтнического кружения:Автореф. дис. канд. психол. наук. – Ярославль, 2008. – 26 с.

5. Sakhiyeva F.A., S.K. Berdibayeva, Shomanbayeva A.O. Identity as an Ethnic Identity Aggregate Value Orientations.-ELSEVIER.Procedia-Social and Behavioral Sciences.- Vol.114.-2014.- P.415-419

6. AimaganbetovaO.Kh.,Zhantikeyev S.K., Adilova ,Sadvakassova Z.M.l gender, Kasym L.Influence of culture on psychological differences// Вестник КаЗНМУ.Серия психологии и социологии .-2019-№2.-С.252-260

ӘОЖ 373.1:37

АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚ - ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУІ

Жуматаев О.К. – магистр-оқытушы, ОҚМПУ**,** Шымкент, Қазақстан
Битабаров Е.А. – п.ғ.к., аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Қойшыбаева Н.И. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов ат. ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются феномен самопознания, саморазвития и самовоспитания личности с педагогической и психологической позиции. Самопознание человека также есть отражение его культурной среды. Эта междисциплинарная сфера связана с сугубо индивидуальным человеческим опытом, с той культурой, в которой живёт человек. Человек ведь не есть только биологическое телесное существо: он наделѐн со-знанием, носитель сознания, из которого логически (в процессе социокультурного взаимодействия) вытекает, формируется его высший уровень самосознание как результат осмысленного развития индивидуума. «Самосознание осознание и оценка человеком своих действий и их результатов, мыслей, чувств, морального облика и интересов, идеалов и мотивов поведения, целостная оценка самого себя и своего места в жизни» (А.Г. Спиркин). По сути, всё развитие мировой человеческой культуры (и материальной, и духовной) есть непрерывный

процесс самопознания Человеком разумным самого себя (часто им не осознается и не фиксируется).

Summary

The article deals with the phenomenon of self-knowledge, self-development and self-education of the individual from a pedagogical and psychological position. A person's self-knowledge is also a reflection of their cultural environment. This interdisciplinary field is connected with a purely individual human experience, with the culture in which a person lives. After all, a person is not only a biological body being: he is endowed with co-knowledge, a carrier of consciousness, from which logically (in the process of socio-cultural interaction) his highest level of self-consciousness is formed as a result of the meaningful development of the individual. "Self-awareness awareness and evaluation of a person's actions and their results, thoughts, feelings, moral image and interests, ideals and motives of behavior, a holistic assessment of oneself and one's place in life" (A. G. Spirkin). In fact, the entire development of the world's human culture (both material and spiritual) is a continuous process of self-knowledge by a reasonable Person of himself (often he is not aware of and is not recorded).

Адам өмірге келген сәттен бастап өзінің іргетасын қалыптастырып, өмірдің ағы мен қарасын ажыратуды үйреніп, жеке тұлғалық қасиеттерге ие бола бастайды. Өзін қоршаған адамдарымен араласу жағдайында өзара қарым-қатынасқа түсуді үйренеді. Өзінің менін қалыптастырады.

Адамның өзінің менінің бейнесі әр түрлі жағдайларда, әр түрлі адамдармен көп түрге ие болуы мүмкін. Жапондардың көзқарастары бойынша, адамдардың үш бет-бейнесі болады екен. *Бірі - жай ғана адамдармен араласқанда қолданатын бейнең, екіншісі - жаныңа жақын адамдарыңмен араласқандаға бейнең, және үшіншісі - өзіңмен араласқанда, дәлірек айтқанда, өз-өзіңмен оңаша қалғандағы бейнең. Осы аталғандардың ішіндегі соңғысы адамның шын бет бейнесі.* Расында да, адам оңашада қалғанда өзін еркін ұстап, қалаған нәрсесін санаға байланысты ерікті түрде жасайды. Не нәрселерді де ойлауы мүмкін. Жеке қалған жағдайда жағымды ойлар ойлап, болашағын елестеткен адамның ойлары жүзеге асатынына сенемін. Бұл жөнінде көптеген кітаптар жазылып, видео туындылар да шығарылған болатын. Үшінші бейнеңді таза ұстаған жағдайда ғана, біріншіден, өзіңмен қарым-қатынаста шынайы боласың, екіншіден, адамдармен қарым-қатынаста көп жүзділіктен арыласың. Психология ғылымы бойынша мен концепциясын екіге бөліп қарастырады: идеалды мен және реалды мен. Идеалды мен өзін қандай деп санайтын бейнесі немесе сол бейнеге ұмтылуы. Тағы да екі мағына... Адам бір бейнеге ұмтылып, өзінің қарапайымдылығын сақтауы мүмкін немесе өзін әу бастан биік санап, жоғары көрінуі мүмкін. Қазіргі таңда, адам өзін-өзі жақсы көруі қажет, сол жағдайда ғана басқаларды жақсы көре алады деген пікірлер көбейіп кетті. Бір жағынан дұрыс та болар. Дегенмен, әр нәрсенің екі жағы бар... Адам өзіне-өзі ғашық болып, тамсану дәрежесіне дейін өтіп кеткен жағдайда қоршаған адамдарын жақсы көру функциясынан айырылады. Эгосының дәрежесі өте биікке өсіп, жақындарын төмен санайды. Бүкіл әлемдік тордың құрсауына түскен адамдар әр жақтан жетіп жатқан шындыққа жанасымды, бірақ алдамшы ақпараттарды дұрыс қабылдап, өмірлік тәжірибелерінде қолданып жатады.

Психологияны, адамдармен қарым-қатынастарды шетелдік ғалымдардың зерттеулерінен көп оқып біліп, ойланбастан сол нұсқаулар бойынша қадамдар жасайды. Бұл тақырыпқа сай болмаса да, өзіміздің даналығымыздың белгісі Абай атамыздың Қара сөздерінің ең болмағанда біреуін оқып көріңізші...

Адамға ерекше берілген қасиет - ойы мен санасы. Ой мен сананы уламай, өзіндік өмір сүру қабілеттілігіне жеткізіп, құбылыстарды саналы түрде қабылдаған жағдайда ғана реалды менді идеалды мен концепциясымен ұштастыра аласың. Теңдікті сақтау маңызды...

Аксиология (грек, axios - құнды, logos - ілім) - құндылықтардың табиғаты, олардың әлеуметтік орны және құндылық әлемінің құрылымы туралы философиялық ілім. Аксиологияның негізгі мәселесі - «Игілік деген не?» деген сұрақты алғашқы болып қойған Сократ екенін білеміз. Құндылықтар өмірге, еңбекке, шығармашылыққа, адам өмірінің мәніне баға беруден тұрады. Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптар мен нормалар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Адам өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды. Құндылықтар - қасиеттер.

Жеке адамның индивид қалпынан тұлға тұғырына көтерілу процесіне қоғамдағы қалыптасқан ахуал, отбасындағы этностық тәлім тәрбие, білім берген оқу ордасы, ата бабасынан мирас болып бойына сіңетін генетикалық ерекшеліктері, жоғарғы психикалық процестердің жүзеге асу ерекшеліктері әсер етеді. Ұлттық тәрбиенің өлмес негізі, рухани күші оның өмір сүру болмысынан туындаған өзіндік ұлағаты, тәжірибесінің молдығы, рухани мұрасының тереңдігі мен өнегелігінде жатыр. Қазақ қашанда ұрпағының толыққанды тұлға болып қалыптасуына атсалысып жырлары, әпсаналары, ертегілері арқылы бала кезінен ұлттық тәрбиені бойына сіңіріп отырған. Бауырмашылдық, адалдық, адамгершілік, үлкенге ізет, кішіге қамқорлық сияқты қаситтерді Қаз дауысты Қазыбек былай суреттейді: Біз қазақ елі мал баққан елміз, Ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз. Елімізді жау басынбасын деп Ордамыздан құт қашпасын деп, Найзаға үкі таққан елміз, Дұшпанның аяғына жаншылмаған елміз, Басымыздан намысты асырмаған елміз, Адалдықты әрқашан жасырмаған елміз. Атаның өсиетін балаға, Баланың өнерін атаға Айтып, тарата білген елміз. Құлақтың құрышын қандырып Әділ сөзді халыққа айта білген елміз. Ұлттық тәрбиенің адамгершілік ұстанымдары қоғам дамуының кең көлемдік, әлемдік мәселесі ретінде қарастырылуда қазақ халқы тәрбиесінің өне бойынан табылады. Жеке адам туралы сөз болғанда, жеке адам - көптің бірі, ол әлі тұлға емес. Осы мағынада алғанда «жеке адам» және «тұлға» ұғымдары көлем жағынан да, мазмұны жағынан да бір-бірінен қарама-қарсы болып табылады. Жеке адам ұғымында адамның жекеше ерекше түрі, сапасы бейнеленбейді, сондықтан оның мазмұны аз болады, бірақ өте көлемді, өйткені әрбір адам-индивид. Әр адам өзінше жеке тұлға. Жеке адамның айтарлықтай ерекшеліктерінің бірі — оның өзіне тән мінез-құлқында, іс-әрекетінде, көзқарасындағы ерекшеліктерімен дараланууы. Жеке адам болу дегеніміз — азаматтың адам ретінде сезіну, сан ғасырлар бойы халық

тәжірибесі туғызған рухани мәдениеттің мәңгілік игіліктерін бойына дарытып, осы игіліктерді еңбекке, әлеуметтік мәнді қызметке, қоғамдық өмірге, адамдар қатынасы, күнделікті тұрмысқа енгізу. Адам немесе жеке тұлға өзінің сана-сезімін, көзқарасын, рухани-саяси дүниетанымын үнемі білім мен еңбектің арқасында жетілдіріп отыруы керек. Тұлғаны құндылықтар арқылы дамытуға, мәдени дағдыларды игеруге, өз жауапкершілігін арттыруға және әділдік жолымен жүруге, әділдік жоқ жерде адамшылық жоқ деген пікірді айтады ұлы ойшыл М.Х. Дулати. Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері — оның саналылығы, жауапкершілігі, бостандығы, қадір-қасиеті, даралығы. Жеке тұлғаның маңыздылығы оның қасиеттері мен іс-әрекеттерінде қоғамдық тенденцияларының, әлеуметтік белгілер мен қасиеттердің айқын және өзіне тән ерекшелігінің көрініс табуы, оның іс-әрекетіндегі шығармашылық қасиетінің деңгейі арқылы анықталады. Осы орайда «адам», «жеке тұлға» деген ұғымдардың қатары «даралық" деген ұғымымен толықтырылуы қажет. Жеке тұлғаның, яғни құндылықтар дүниесінің қалыптасуына оның дүниетанымының ықпалы зор. «Жеке тұлғаның дара ерекшеліктері оның жас ерекшеліктерімен тығыз байланыста болады. Жеке тұлғаның жас ерекшеліктері деп белгілі бір адамға тән оның мінез құлқындағы, ақыл ойындағы, қабілетіндегі, тағы басқа басты қасиеттерін басқа адамдардан елеулі айырмашылығын айтуға болады. Оқыту мен тәрбие жұмыстарының мақсатын, мазмұнын жүзеге асыруды қолданылатын формалармен әдістерді таңдау, көптеген жағдайда жас және дара ерекшеліктеріне байланысты өзгеріп отырады. Сондықтан да мұғалімнің педагогикалық әрекетін нәтижелі ұйымдастыру шарттарының бірі — балалардың жас және дара ерекшеліктерінің даму заңдылықтарын жете меңгеру». Даралық бір адамның басқа бір адамнан, бір тұлғаның басқа бір тұлғадан айырмашылығын, оның ешкімге ұқсамайтынын, өзіне тән ерекшелігі бар екенін сипаттайды. Даралық, әдетте, адамның мінезі және шығармашылық қызмет - әрекеті мен қабілеттілігінің өзгешелігінің өзгешелігі арқылы ерекшеленеді. Даралық ұғымы бір адамды басқа бір адамнан, бір тұлғаны басқа бір тұлғадан ажыратып, оған өзіне тән сұлулық мен қайталанбас қасиеттерден тұрады. Бүкіл адамзат тегіне тән, жалпы белгілермен қатар, оның өзгелерден ерекшеленетін өздеріне тән қасиеттері бар. Әлем әрқашан түрлі дауыстар, түрлі үндерден тұрады. Бір-біріне даралығы жағынан ұқсамайды әр адамның бойы, түрі, салмағы, дене бітімі, әлеуметтік дамуының интеллектуалдық деңгейі, психологиялық қатпары, рухани мәдениеттің әр түрлі-деңгейі сияқты ерекшеліктер болып табылады. Адам дүниедегі ең басты құндылық. Құндылықтар оның қоршаған дүниеге қатысты ұстанымдары мен қатынасын қалыптастыру, күрделі әрі өзгермелі әлемде бағыт-бағдарын айқындауға әсер етеді. Тек тарихи дамудың белгілі бір кезеңінде адами әрекет құндылықтар арқылы реттеліп отырады. Аксиология құндылықтар табиғаты оларды реалдылықтағы орны және құндылық әлемінің құрлысы, өзара әлеуметтік және мәдени факторлармен, жеке тұлғаның құрлысымен байланысы туралы философиялық ілім. Кең мағынасында мәдениет әлемі, адамның рухани

әрекетінің саласы, тұлғаның рухани байлығының өлшемін білдіретін, оның адамгершіліктік санасын білдіреді. Құндылықтар қоғам мен адамға жақсы мен жаманды, пайда мен зиянды, ақиқат пен жалғанды, сұлулықпен ұсқынсыздықты, әділеттілік пен әділетсіздікті, тиым салынған мен рұқсат етілмегенді, маңыздылық пен мәнсіздіктің ара жігін ашуға көмектеседі. Яғни құндылықтар табиғатында адамзат тегінің өзі өмір сүріп отырған әлемді рухани-практикалық тұрғыдан игерудің тәжірибесі жинақталған. Осы тұрғыдан мәдение пен құндылық ажырамас бірлікте болады, құндылық мәдениет болмысының құрамдас бөлігі болып табылады.

Өзін-өзі тәрбиелеу – жеке адамның өз кемшіліктерін жою мақсатында жасайтын саналы да, жүйелі іс-әрекеті болып табылады. Жеке адамның әлеуметтік талаптарға деген жауапкершілігін арттырып, жағымды қасиеттері қалыптастыру үрдісі.

Өзін-өзі тәрбиелеу мәселесін зерттеу философтар, психологтар, физиологтар және педагогтарды қызықтырады. Философтар қоғам мен жеке адамның дамуындағы теориялық сұрақтарын қарастырса, психологтар өзін-өзі танудың табиғаты, оның пайда болу мәселесін анықтаса, ал педагогтар тәрбиелеу мен өзін-өзі танудың өзара байланысы мен өсіп келе жатқан ұрпақтың өзін-өзі тәрбиелеудегі өзін-өзі танудың роліне ерекше мән беріп зерттейді.

Өзін-өзі тәрбиелеу – жеке адамның өнегелі психологиялық қалыптасу мақсаттылық, еріктілік пен саналы үрдіс. Өзін-өзі тәрбиелеу сыртқы жағдайлар тәрбиемен ұшасып жатуы тиіс. Өзін-өзі тәрбиелеу динамикалық құбылыс. Көптеген зерттеулерде жеке адамның дамуымен өзін-өзі тәрбиелеудің мақсаты мен тәсілдері қоғам дамуымен ілесе отырып өзгереді. Өзін-өзі тәрбиелеу жеке адамның дамуы мен іс-әрекетінде өнегелі немесе физикалық, эмоцианалдық, еректік немесе интеллектуалдық және эстетикалық өзін-өзі тәрбиелеу болуы да мүмкін. Жеке адам өзінің негізгі жоспарымен, өмірлік бағытына, белгілі өмір кезеңінде болатын нақты мақсатына байланысты қажетті қасиеттерді тәрбиелеп отырады.

Адам саналы жан ретінде үнемі өзінің іс-әрекетін басқаларға белгілі себептерге байланысты атқарған істеріне есеп беріп отырады. Мотив – жеке адамның іс-әрекетіне әсер етуші күш. Ол сонымен қатар ішкі де күштерді талаптандыруы мүмкін. Мысалы, сыртқы талаптарға экономикалық, саяси, өмір жағдайлары, әлеуметтік идеологиялық және моральдық және жеке адамға ұжымның қоятын талаптары жатады. Егер сыртқы талаптар жеке адамның қызығушылықтарымен сәйкес келсе, онда оған қалаулы бола отырып, оның белсенді әрекетіне түрткі болады. Ішкі талаптарға материалдық және рухани қажеттіліктерге қызығушылықтарына сенімдерін көрсететін түрлі әлеуметтік мақсаттармен т.б. жатады. Өзін-өзі тәрбиелеу тек жеке адамның ғана емес, қоғамдық маңызды іс-әрекет. А.Г.Ковалев, Л.С.Сапожникова т.б. зерттеушілер жеке адамның өзін-өзі тәрбиелеуінің негізгі мотивтерін:

1. Әлеуметтік моральдық талаптар
2. Ұжымның сыйлауы мен әлеуметтік орныға ие болуға талпыну

3. Жарыс
4. Сын мен өзін-өзі сынау
5. Үлгі
6. Материалдық қызығушылық

Адамның өнегелі - психологиялық қасиеттері біртіндеп қалыптасып жетілсе, ал өнегелік өзін-өзі жетілдіру бойынша жұмыс пен өнегелік талаптарын түсіну тереңдігіне байланысты өмір сүру процесінің барысына созылуы мүмкін. Жеке адамның ұжымда құрметті және сыйлы адам болуға жету өзін-өзі тәрбиелеудің мәнді мативтерінің бірі. Сондықтанда жеке адам ұжымда сыйлы болуы үшін ең бастысы өнегелі, тәртіпті болуы керек. Жеке адам көп жағдайда өзімен жұмыс істеуіне жігерлі және мейірімді адамның іс-әрекеті үлгі болады. Ол көркем шығарманың кейіпкері, шынайы өмірдегі адам болуы да мүмкін. Адам жақсы жұмыс істеуге, өз біліктілігін көтеруге, жоғары жалақы алуға ұмтылады. Мұны түсінген адам өзінің қоғамдық еңбектік қызметтерді орындауға дайындау үшін өз бетімен білім алып, өзін-өзі тәрбиелеуге ұмтылады. Адам қоғам мүшесі болғандықтан, оның өзін-өзі тануна және өзін-өзі тәрбиелеуіне көп факторлармен қоса, өмір жағдайларыда әсер етеді. Сондықтанда жеке тұлғаның дамып қалыптасу барысындағы өзін-өзі тәрбиелеу мәселесіне тигізетін ықпалы зор деп есептейміз.

Әдебиеттер

Асмолов А.Г. Психология личности. - М., 1990.
Кон И.С. Открытие «Я». - М., 1978.
Лебедев В.И. Познание личности. - М., 2003.
Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Психология развития человека. - М., 2000.

ӘОЖ 37.035.3:373.3

ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІ - ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Катешов М.Д. – магистр-оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Шекербек С.К. – магистр-оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Жунисбекова Ж.А. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов ат. ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Человеческим трудом создаются все материальные и духовные ценности; в процессе труда совершенствуется сам человек, формируется его личность. Поэтому трудовое воспитание направляется на воспитание психологической и практической готовности к труду. Современный этап общественного и экономического развития предъявляет высокие требования к личности ребенка: отношение к труду как важнейшему общественному долгу; добросовестное отношение к работе, движение к труду и его результатам; коллективизм; проявление инициативы, активного, творческого подхода к труду; внутренняя потребность работать в полную меру своих умственных и физических сил; отношение к труду как к осознанной необходимости и основой жизненной потребности человека.

Summary

Human labor creates all material and spiritual values; in the process of labor, the person himself is improved, his personality is formed. Therefore, labor education is directed to the education of psychological and practical readiness for work. The current stage of social and economic development places high demands on the child's personality: attitude to work as the most important public duty; conscientious attitude to work, movement to work and its results; collectivism; manifestation of initiative, active, creative approach to work; internal need to work to the full extent of their mental and physical strength; attitude to work as a conscious necessity and the basis of human life needs.

Ағылшын педагогы Джон Локк (1632-1704) тәрбиедегі Я.А.Коменский ұсынған «табиғатқа сәйкестілік» еңбек және дене іс-әрекеті арқылы жүзеге асатынын дәлелдеп берді. Ал ағылшын табиғат зерттеушісі, жануарлармен өсімдіктердің түрлерін табиғи сұрыптау арқылы пайда болуы жөніндегі ә волюциялық ілімнің негізін салушы Чарлз Дарвин еңбектің, еңбекке баулудың, оның теориялық негізі – еңбек іс-әрекетінің маңызын жоғары бағалаған еді.

Қоғам үшін еңбек ету пікірін алғаш рет социалист – утопистер Т.Мор, Т.Кампанелла, А.Сен-Симон, Ш.Фурье айтқан болатын. XVIII ғасырдың ағартушылары оқыту мен еңбек іс-әрекетін ұштастыру жолдарын көтерді. Олар француз жазушысы, ағартушы – философ және педагог Жан Жак Руссо (1712-1778) мен Швецария педагогы Иоганн Генрих Песталоцци (1746-1827) болды. Песталоцци еңбек іс-әрекетінің мақсаты – баланың күшін дамытады. Әртүрлі қимылға, қозғалысқа баланың өзі ұмтылып, еңбек дағдысын қалыптастырады. Сөйтіп, Песталоцци дене және еңбек іс-әрекетімен ұштастыра жүргізуді дәлелдеп берді. Сондай-ақ оқуды өнімді еңбекпен ұштастыру, соның ішінде қолөнері және ауыл шаруашылық еңбегімен ұштастыру Песталоццидің педагогикалық теориясы мен қызметінің негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Песталоцци еңбек адамгершілікке үйретеді, балалардың бір-бірімен өзара және олардың ересектерімен дұрыс қарым-қатынаста болуын қалыптастырады деп санады. Дұрыс ұйымдастырылған еңбек балалардың ақыл-ойын дамытады, адамгершілік қасиеттерін қалыптастырады. Осы негізде - ол еңбек іс-әрекетінің негізгі мақсаты қоғам өміріне белсене қатысатын жан-жақты дамыған адамды қалыптастыру деп уағыздады.

Қоғамның даму тарихына байланысты, еңбек дағдысын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері әртүрлі формада дамыды, жетілді, өзгерді, жаңарып отырды. Ортағасырлық мектеп тәрбиесіне қарсы шыққан, чехтың ұлы педагогы Я.А.Коменский (1592-1670) педагогикасының негізі – гуманизм мен демократизм болғаны педагогика тарихынан белгілі. Я.А.Коменский мектеп балаға сүйіспеншілік сезімін, адамгершілік қасиеттерін тәрбиелейтін «адамгершілік шеберханасы» болуға тиіс деген көзқарасты насихаттайды. Осы негізде ол еңбек тәрбиесін, оның басты саласы қоғамдық тәрбиенің негізгі буыны – еңбек тәрбиесін адамның табиғатына сәйкес жүргізу қажет деп есептеді.

Тәрбие теориясын жасаушы педагог-ғалымдар – еңбек іс-әрекетінің теориясын жасауда, әсіресе, басты рөл атқарған К.Д.Ушинский өзінің еңбегінде адамның

жан-жақты дамуы үшін еңбектің маңызының зор екендігін көрсетті. К.Д.Ушинский өзінің еңбегінде «Еңбектің психикалық және тәрбиелік мәні» деген мақаласында еңбек тәрбиесін арнайы қарастырды. Ал, «Балалар әлемі», «Ана тілі» оқулықтарында осы тәрбие жөнінен балаларға арнап сан алуан шығармалар жазды.

Қазақ ағартушыларының еңбек іс-әрекеті туралы жазғандарының ішінде – Ы.Алтынсарин еңбек дағдысын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері туралы көптеген құнды пікірлер ұсынды. Себебі, Ыбырай басқа педагогтарға қарағанда еңбек іс-әрекетіне жете мән берді. Оның мектебінің жанында бау-бақша болды, шеберхана жұмыс істеді. Қыздар үшін де шеберханалар болды. Ол өзінің көптеген педагогикалық тақы-рыптағы өлеңдері мен әңгімелерінде, аудармаларында еңбек дағдысын қалыптастыруды уағыздады, еңбек пен өнімді еңбек – еңбек іс-әрекетінің құралы деген тұжырым жасады.

Қазақтың еңбек теориясын жасаған ойшыл ағартушылардың бірі – Шоқан Уәлиханов бұрынғы халық педагогикасының прогресшіл идеяларына сүйенеді. Ол идеялар, психологиялық тағылымдар Шоқанның ағартушылық көзқарастарына әсер етті. Шоқан мектеп оқуының, тәрбиенің соның негізінде еңбек іс-әрекетін ғылыми негізінде құрылып, табиғаттың сырларын ашуға бағытталуын, халықтың жаппай білім алуын аңсаған болатын. Шоқанның халықтық психология туралы пікірлерінде де материалистік сарын басым. Ең бастысы, Шоқанда тәрбиенің, еңбектің, еңбек дағдысын қалыптас-тырудың психологиялық ерекшеліктері қоғамның дамуындағы жасөспірімдердің жан-жақты жетілуіндегі маңызын рөлін ерекше бағалады. Халықтың ахуалын жақсартатын өнімді еңбек деген қағидаға сүйенді. Еңбек тәрбиесі Шоқанның айтуынша, іс-тәжірибеде іске асырлыған шындықтың қоғамдық және жеке адамдар өміріндегі пайдалы істің түп негізі еңбек. Шоқан еңбекті – құнды еңбек, таза еңбек деп табиғатты өзгертетін –адам, оны өзіне жарататын материалдық еңбек деп еңбекті бірнеше топқа бөле отырып, осының барлығы еңбек тәрбиесінің нәтижесі, сол арқылы әрбір адамның көтерілген рухани биігі, байлығы, табысы деп ой қорытты. Біздің елімізде қазіргі кезеңде де бұдан бұрынғы уақыттарда, демек, қандай қоғамда болмасын еңбек іс-әрекет отбасында, мектепте, мектептен тыс мекемелерде жүзеге асады. Бала жас кезінен бастап жүйелі түрде еңбек тапсырмаларын орындауға, еңбек дағдысын қалыптастырудың психологиялық ерекше-ліктері отбасындағы қажеттілікке көңіл бөлуге, еңбекшілдікке, табандылыққа, алға қойған мақсатқа жетуде ерік-жігер, жауапкершілікке, төзімділікке үйретіледі. Еңбек іс-әрекеті мектепте білім берумен тығыз байланыста жүзеге асады. Оқу еңбегінің барысында жеке тұлғада ұқыптылық, еңбексүйгіштік, еңбек ету дағдылары, еңбек дағдысын қалып-тастырудың психологиялық ерекшеліктері қалыптасады. Қазіргі мектептерде еңбек ету психологиялық-педагогикалық және іс-тәжірибеде дайындық 11 кластан басталады. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты және оқу үрдісіне жұмыстардан басқа, өзіне-өзі қызмет ету, өз

бетінше жұмыс істеу және өзін -өзі басқару, оқу құралдарын дайындау, жөндеу, мектеп үйін жөндеу, мектептің тұрған ауданын, экологиялық ахуалын жақсартуға, ауыл шаруашылығы, табиғатты қорғау, т.б. қоғамдық пайдалы жұмысқа қатысу, олардың интеллектуалдық ой-өрістерінің кеңеюіне, қабілеттіліктерінің, бейімділіктерінің дамуына мүмкіндік жасайды.

Абай нағыз пайдалы еңбек деп әртүрлі қолөнерін, егіншілікті және білім алуды, оқуды есептеді. Міне, жастар осындай істермен шұғылдансын. 1909 жылы Петербургта «Қазақ ақыны Ибраһим Құнанбайұлының өлеңдері деген атпен ақынның араб әрпімен тұңғыш рет шығармалары жеке кітап болып басылған. Мұндағы өлеңдерінің басым көпшілігі еңбек іс-әрекетіне арналған. Онда ақын болашақ ұрпақты мейірбандылыққа, адамгершілікке, еңбек-ке, ақыл-ойлылыққа, ең бастысы еңбек деген сөздің, одан кейін ұғымның өзінің тарихи маңызын ашуға тырысқан. Мысалы: Абай «Баламды медресеге біл деп бердім, шекпен кисін, шен алсын деп бермедім» - деуі білімді, еңбек іс-әрекетті, оқуды жете бағалағанның белгісі, ең бастысы барлығы еңбек арқылы еңбек дағдысын қалыптастырудың психоло-гиялық ерекшеліктері қалыптасады деп түсінуі насихаттауы, «Еңбегі бардың, өнбегі бар» деуі содан болса керек. Абай жастарды еңбек дағдысын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері, үйретудің әр түрлі жолдарын, ең алдымен отбасында, мектепте және әдебиет арқылы еңбек дағдысын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ұсынды. Балалардың дүниеге көзқарасын және мінезін қалыптастыруда отбасының рөлінің аса зор екендігін ескере отырып үлкендердің әке мен шешенің балаға үйреткен еңбек іс-әрекетін, оның бер жағында тікелей еңбекке баулудың маңызын Абай өте жоғары бағалаған. Ол балаларды жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін ата-аналардың өздері жақсы тәрбиеленген болу керк екендігін көрсетті. Абай халықты, әсіресе жастарды үнемі достық, татулық, әділеттілік, шыншылдық сияқты адамгершілік қасиеттерді қалып-тастыруға шақырды. Ол адамгершілік, еңбек, ақыл-ойын қалыптастыру бірлік, ұйымшылдық, ынтымақтастық негізінде жүргізуді ұсынды. «Біріңді бірің көрмесең дос, істеген істің бәрі бос» - деуі осы өлең жолдарынан айқын көрінеді.

Еркін еңбек барысында өзінің және бүкіл қоғам мүшелерінің қажеттілігін қанағаттандыру үшін адам материалдық және рухани құндылықты жасайды. Шығармашылық еңбек барысында адам өз күшінің шамасын және қабілетін анықтайды. Негұрлым адам өз еңбегінің қоғамдық маңызына терең түсінсе, соғұрлым оның жұмысы нәтижелі, өз басының бағыты толыса түседі. Еңбекке баулу және кәсіптік бағдар, мектеп оқушыларының қоғамға пайдалы өнімді еңбекке тікелей қатысуы оқуға деген саналы көзқарасты тәрбие-леудің, азамат болып өсудің, жеке адамды адамгершілік және зиялылық жағынан қалыптастырудың негізгі көзі болып табылады. Осымен қатар мұны еңбек іс-әрекетінің мақсаты деп түсінуіміз қажет. Мектепте еңбекке іс-әрекетіне дағдыны қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктерінің басты міндеттері:

1. Еңбекке сүйіспеншілік сезімі мен еңбек адамдарына деген құрметпен қарау;

2. Оқушыларды халық шаруашылығының салаларындағы еңбектің түрлерімен таныстыру, еңбек іс-әрекетінің барысында олардың дағдысы мен іскерлігін қалыстастыру;
5. Мамандықты таңдауға даярлау.
Жеке адамды еңбек дағдысын қалыптастырудың жалпы міндеттері бірнеше жеке міндеттерді орындау арқылы іске асырылады.
Олар:
1. Балаларды еңбекке психологиялық және іс-тәжірибелік тұрғыдан даярлау;
2. Окушыларды еңбек дағдыларын қалыптастыру;
3. Еңбек мәдениетінің дағдыларын дарыту;
4. Окушылардың ынтасын және қабілетін дамыту.
Қазіргі кезде еліміздегі жалпы білім беретін, оның ішінде бастауыш сынып оқушыларына еңбек іс-әрекетінің мәнін ұғындыру оқушыларға еңбек пен мамандық әлемі туралы мағлұмат береді. Сабақта оқушылар жалпы танымнен қатар еліміздің экономикасын дамытуға болашақ жұмыс істеуге қажетті жалпы еңбек біліктілігі мен дағдысын үйреніп, белгілі бір мамандықты игеруге құлшынады. Қазіргі кезеңдегі кіші мектеп жасындағы оқушыларды еңбек дағдысын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктеріне еңбекке баулудың жетілдіріу:
Баланы әлі келгенше жұмыс істеткізу тәрбиенің ажырамас бөлшегі болып келеді. Еңбек ету нәтижесінде шәкірттердің еңбекке көзқарасы, сүйіспеншілігі, тәртіптілігі, табандылығы, жігері, ұстамдылығы, ұжымшылдығы - еңбек дағдысы қалыптаса бастайды. Бастауыш кластарда мектеп оқушылары ауылшаруашылық өнімдерін өсіру оны көрнекі құралдарда жөндеу, ойыншықтар жасау, мектепке, балабақшаға, үйге қажетті бұйымдар даярлау т.б. шұғылданады. Бұл сатыда кішкентай шәкірттер мамандық түрлерімен таныстырылады. Қорыта келгенде – психологиялық –педагогикалық тұрғыдан еңбекке даярлаудың түп қазығы өскелең ұрпаққа өнегелі тәрбие беру, еңбек көздерін тиімді бөлу, өмір жолын таңдау, адамның кәсіби бейімделуі мен кәсіби шеберлігін қалыптастыру секілді келелі мәселелерді қамтитын көп аспектілі кешенді мәселе ретінде сипаттайды.
Дағдылану еңбектің түрлі салаларында өте үлкен орын алады. Адам өзінің істейтін еңбегіне қажетті дағдыларды игермесе, өзінің істейтін жұмысының тетігіне жете алмайды жұмысты дұрыс ұйымдастырып, еңбек өнімін арттыра алмайды, әр уақытта күнделікті істейтін жұмысына шамадан тыс көп жігер, көп күш жұмсайтын болады.
Дағдыланудың ерекшеліктері:
1. Дағдылану соқыр сезімдермен және басқа нәсіл арқылы пайда болған биологиялық әрекетпен салыстрығанда адамның жеке басының тіршілігінде пайда болатын қылықтар.
2. Дағдылану үйренумен, жаттығумен бір әрекетті бірнеше рет қайталаумен, дәл қазіргі әрекетті басынан өткізген адамның бұрынғы тәжірибесіндегі әрекеттерімен байланысып, жүзеге асады.

3. Дағдылану әдейілеп зейіні, ерік-жігері, күші жұмсалмаса да өздігінен автоматты түрде жүзеге асып отырады. Бірақ барлық дағдылану автоматты түрде болады деуге болмайды.Кейбір өте күрделі дағдыланулар автоматты турде әрекет етпеуі де мумкін.
4. Дағдылану бір қалыпта өзгермей туратын әрекет емес. Егер адам өзінің әрекетінде, жүріс-тұрысында, ақыл-ойында жаттығу, қайталау арқылы атқаратын болса, сол әрекетін басқа әрекеттерге да көшіре алады.
Баланың жастық шағында дағды мен іскерлікке үйретіп отырса, болашақ өмірінде кәсіптік еңбегі нәтижелі болады деп айту өте орынды.
Оқушыны еңбекке және кәсіп таңдауға даярлау мемлекетіміздің басты идеяларының бірі. Өйткені өндіріске, ауыл шаруашылығына, арнайы орта немес жоғары оқу орындарына баратын жастардың алғашқы қадамы тек бастауыш мектептен басталады. Бастауыш білімдегі тиянақтылық жасөспірімдерді өмірге сергек қарауға үйретеді, олардың болашақ кәсібін таңдауда айрықша ықпал етеді. Оларға қажеті – еңбектің алғашқы дағдыларын қалыптастыру, құрал-саймандарға, материалға және айналадағы ортаға ұқыптылықпен қарау дағдыландырады. Сол сияқты оқушыларды еңбекке баулу оқушыларда жалпы еңбек білімін қалыптастыру және жоспарлау, жұмыс орнын ұйымдастыру, тетіктермен, машиналармен танысу жөніндегі икемділігін қалыптастыру арқылы қамтамасыз етіледі.

Әдебиеттер

1. Немов Р.С. Психология. 1 том. - Москва., 2002. - 688 с.
2. Столяренко Д.Л. Основы психологии. - Ростов на Дону: Феникс, 2002. - 642 с.
3. Ақназаров С. Оқушыларды еңбекке баулу. - Алматы, 1976. - 40 бет.
4. Жолбасбекова С.А. Еңбекке баулу әдістемесі. – Шымкент, 1995.
5. Қалиев С., Жарықбаев Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. - Алматы, 1996.
6. Қалназаров Б. Еңбекке баулу бағдарламалары. - Алматы, 1993.
7. Дуйсенбаев К.А. Пути решения проблемы подготовки учителя труда для малокомлектной школы. - Шымкент, 1996. – 33 с.

УДК 373.31:51

НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТИПИЧНЫХ ЗАТРУДНЕНИЙ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Колесникова Н.В. – магистр-преподаватель, ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан
Батаев Д.А. – преподаватель, ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан
Жунисбекова Ж.А. – к.п.н., доцент, ЮКУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Түйін

Баланың дамуы - бұл психикалық процестер мен оның жеке қасиеттерін қалыптастыру және жетілдіру. Бұл жеке белсенділік нәтижесінде пайда болады, яғни әлеуметтік орта мен тәрбиенің шешуші әсерінен баланың іс-әрекеті, жаңа қажеттіліктердің пайда болуы мен оларды қанағаттандыру тәсілдерінің болмауы арасындағы үздіксіз туындайтын ішкі қайшылықтарды шешу ретінде.

Summary

The development of a child is the formation and improvement of mental processes and properties of his personality. It occurs as a result of personal activity, that is, the child's activity under the decisive influence of the social environment and upbringing, as a resolution of constantly emerging internal contradictions between the emergence of new needs and the lack of ways to meet them.

Сегодня, как показывает изучение, прогресс любого общества зависит от количества умных и образованных людей. Интеллектуальный потенциал страны и народа, накопленный за много веков, служил и продолжает служить «инструментом» прогресса общества, развития его культуры.

Социальная значимость начального математического образования достаточно велика. Роль математики в техническом и экономическом развитии общества трудно переоценить. В связи с этим, на современном этапе в Республике Казахстан выявление причин затруднений школьников в обучении представляет собой комплексную проблему, исследованием которой заняты специалисты многих отраслей науки. Гигиенисты и физиологи изучают утомляемость учащихся на уроках по разным учебным предметам, в разные дни недели, дают гигиеническую оценку пособий, школьных знаний, решают другие важные вопросы, относящиеся к физиологическому состоянию школьников. Методисты и дидакты нашей страны анализируют трудности с точки зрения изучаемого материала, условий процесса обучения. Психологи исследуют психические возможности учащихся, закономерности учения. Ими много сделано для раскрытия характера трудностей, возникающих в процессе учения, - трудностей запоминания, трудностей овладения знаниями и умениями и т.д.

Задачи психологии обучения заключаются в изучении закономерностей психологии ребенка также возрастных и индивидуальных психических особенностей детей, проявляющихся при обучении.

Методика начального обучения математике при разработке вопросов о методах учитывает данные, полученные психологией обучения. Вместе с тем, методисты-математики самостоятельно изучают процесс усвоения знаний, математических умений и навыков учащимися и его результат в связи с совершенствованием методов обучения математике.

Как показало изучение данной проблемы, в современной возрастной и педагогической психологии установлено, что развитие ребенка – это формирование и совершенствование психических процессов и свойств его личности. Оно происходит в результате личной активности, т.е. деятельности ребенка под решающим влиянием общественной среды и воспитания, как разрешение непрерывно возникающих внутренних противоречий между возникновением новых потребностей и отсутствием способов их удовлетворения.

Как утверждают известные ученые Казахстана Абылкасымова А.Е., Рахымбек Д.Р., Жанабаев З., Муканов М.М. и др., необходимость учета активности самого

ребенка возникает из важнейшего принципа современной психологии – единства сознания и деятельности. Сознание проявляется и формируется в деятельности. Система отношений порождается системой деятельности. Формы проявления активности детей отличаются большим многообразием. Но в какой бы форме не проявлялась активность ребенка, она необходима для познания окружающего мира, важна для его развития. В активности ребенок и проявляет себя, и развивается. Эффект управления будет зависеть от управления активностью со стороны взрослых. Цели, задачи и возможности развития детей должны быть осознаны и приняты воспитателем, учителем.

У учащихся начальных классов быстро развиваются (при благополучных условиях) такие важные для всей последующей учебы и жизни школьника психические составляющие, как рефлексия (умение объективно анализировать свои действия и поступки с точки зрения их соответствия цели и условиям деятельности), внутренний план действия (умение планировать и осуществлять в уме, про себя, разные действия в соответствии с поставленной задачей). В то же время у детей быстро развиваются познавательные способности и умение наблюдения, произвольного внимания, памяти, воображения. Однако, надо иметь в виду, что развитие всех этих способностей и умений, играющих важную роль в становлении личности учащихся, в формировании их познавательных возможностей, не происходит автоматически. Нужна настойчивая и целенаправленная работа по формированию этих важнейших качеств. Следует помнить, что младший школьный возраст наиболее благоприятен для развития указанных психических процессов, способностей и умений. Если это время будет упущено, если вовремя у ребенка не будут развиты рефлексия, внутренний план действия, память, наблюдательность, произвольное внимание и т.д., то в более старшем возрасте эти качества развить значительно труднее, а иногда и просто невозможно.

Во многих психологических исследованиях казахстанских ученых было установлено, что причиной слабой успеваемости учащихся, причиной их отставания в учебе, является слабое развитие каких-либо психических процессов. Так, например, некоторыми исследователями было показано, что одной из причин отставания детей по математике является недостаточное развитие способности к обобщению. Это выражается в неумении детей сознательно организовать процесс обобщения на основе сравнения, выделять признаки сходства и различия в сравниваемых объектах, выбирать из них наиболее существенные. В других была установлена возможность целенаправленного развития у детей внутреннего плана действия, рефлексии, памяти, ориентации в отношениях математических величин и т.д.

Если у учащихся начальных классов будут сформированы в должной степени все эти психические процессы, способности и умения, то переход к более сложному содержанию школьного курса математики не вызовет у них каких-либо особых затруднений. Часть трудностей связана с тем, что, имея хорошую эмпирическую ориентацию в деятельности, они не справляются со школьными

заданиями, порой требующими теоретического подхода и анализа. У этих детей могут отсутствовать нужные для этого способности (например, внутренний план действий, рефлексия и т.д.). Практическая разработка вопросов преодоления неуспеваемости и задержек психического развития связаны с изучением условий формирования у младших школьников элементов теоретического сознания.

Отметим, что отдельные такие элементы фактически возникают у детей в общении со взрослыми, при самостоятельном чтении, на занятиях техникой и искусством, в личных контактах с окружающими и т.п. Специальная организация учебной деятельности учащихся начальной школы в классной и внеклассной работе призвана объединить и активно использовать элементы их теоретического сознания, что очень важно для преодоления трудностей их развития.

При рассмотрении вопроса о взаимоотношении обучения и развития мы исходили из следующего положения: сложные формы психической жизни ребенка формируются в процессе общения. Значит, общение в его наиболее систематизированной форме – обучении – и формирует развитие, создает новые психические образования, развивает высшие психические функции. Следовательно, обучение играет ведущую роль в формировании психики, а его формы лишь меняются в процессе развития.

Принципиально важным является то, что обучение должно забегать вперед развития и подтягивать развитие за собой, а не плестись в хвосте развития.

По мнению таких ученых, как Алмуратова А., Искаковой Л.Т., Баймуханова Б.Б., Бабаева С., Мусабекова М., такое возможно только в том случае, если подходить к анализу затруднений с точки зрения психологии деятельности. Для изучения учебной деятельности младших школьников воспользуемся компонентным строением функциональных блоков деятельности:

1) мотивационный блок, включающий в себя такие конкретные психологические явления, как потребности, мотивы, установки, ценности личности;

2) операционный блок, включающий в себя механизм целеполагания и умения планировать деятельность;

3) операционный блок, включающий в себя, во-первых, задатки, способности, во-вторых, умения, навыки, т.е. наличие операционной базы, при помощи которой действие непосредственно осуществляется;

4) энергетический блок складывается из взаимодействия таких психологических источников энергии, как внимание, воля, эмоции;

5) оценочный блок включает в себя доступные психики механизмы эмоциональной и мыслительной оценки результатов действий, позволяющие субъекту испытывать удовлетворенность или неудовлетворенность от результатов, т.е. контроль действий.

Наряду с функциональными блоками, используем и психологическую систему: мотивы профессиональной деятельности, цели профессиональной

деятельности, программы деятельности, информационную основу деятельности, принятие решения, подсистемы профессионально важных качеств.

При диагностике и коррекции учебной деятельности учащихся начальных классов, на наш взгляд, необходимо за основу взять компонентное строение деятельности, так как учебная деятельность имеет свое внутреннее строение, свой компонентный состав. Это позволило нам перевести отстающих учащихся с уровней отрицательного и безразличного отношения к учению к уровню положительного отношения к учению. Так, в частности, во время занятий по формированию положительной мотивации учения (занятия проходили в компьютерном классе) мы применяли занимательные примеры, парадоксальные факты в виде компьютерных игр, ситуаций. Эта необычная форма преподнесения материала вызвала удивление отстающих учащихся и дала немалый успех в нашей работе.

Коррекция и формирование функциональных блоков, названных выше, проводилась по методу «планомерно-поэтапное формирование умственных действий и понятий» П.Я.Гальперина и с помощью специальных компьютерных игр и ситуаций, проводимых в дисплейном классе. Опыт Гальперина и специальные компьютерные ситуации, игры, которые были применены нами, показали, что вместе с мотивационным блоком у отстающих учащихся формируются такие блоки, как ориентационный, операционный, энергетический, оценочный. Следовательно, с формированием этих функциональных блоков и происходит улучшение успеваемости у испытуемых учащихся.

Отсюда следует, что при построении уроков и системы уроков математики, важнейшим инструментом учета возрастных особенностей детей является применение системы методического обеспечения урока математики, включающей: отбор методов обучения, точно отражающих возрастные особенности детей; построение соответствующей системы средств обучения; реализацию соответствующих форм организации учебной деятельности каждого ребенка на уроке.

Литература

Абылкасымова А.Е. Современный урок. – Алматы, 2016. – 244 с.

Рахымбек Д.Р., Абылкасымова А.Е., Кенеш А.С., Кобесов А.К. Теория и методика обучения математике. – Алматы: Білім, 1998. – 208 с.

ӘОЖ 152.26

ТҰЛҒАНЫҢ ӨМІР ЖОЛЫН БАҒДАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Құрманбаев Б.І. – п.ғ.к., аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Ускеналиев А.К. – магистр-оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Қойшыбаева Н.И. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов ат. ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

Ценностные ориентации и ценности личности всегда являлись одним из важных объектов исследования психологии. С точки зрения С.Л. Рубинштейна ценность это значимость для человека что-то в мире, и только признаваемая ценность способна выполнять функцию ориентира поведения. Он считал: «что в деятельности человека по удовлетворению непосредственных общественных потребностей выступает общественная шкала ценностей. В удовлетворении личных и индивидуальных потребностей через посредство общественно полезной деятельности реализуется отношение индивида к обществу и соответственно соотношение личностного и общественно значимого».

Summary

Value orientations and personal values have always been one of the most important objects of psychology research. From the point of view of S. L. Rubinstein, value is the significance of something in the world for a person, and only a recognized value can serve as a guide to behavior. He believed: "that in the activity of a person to meet immediate social needs, a public scale of values appears. In the satisfaction of personal and individual needs through socially useful activities, the individual's attitude to society and, accordingly, the ratio of personal and socially significant is realized."

«Әрбір жаңа күніңді өзіңді табуға, жан дүниеңді байытуға арнағын.Өмірдің мәнін біле алмағандар өзінің де кім екенін білмей өтеді. Өмірді тану – ғылым, өзіңді білу – өнер»-дейді Куба жазушысы. Адам өзінің ішкі дүниесінің шынайы күресінің арқасында жетіледі. Мақсатқа жету үшін өзгені емес, өзіңді жеңе білуің керек!

Өзінен үйренбеген – ештеңені де үйрене алмайды. Адам өзіне ден қоймай абыройын арттыра алмайды. Күнделікті өмір ағысымен қалай болса, солай кете беруге болмайды. Иә, әрине өмір ырғағын, күн сайынғы өмір тәртібін бұзбаған. Тізгін өз қолыңда болуы шарт.

Кез-келген адам, бала ма, ересек пе алғашында саналы, кейіннен мәніне бармай - ақ бір нәрсеге қол жеткізуге тырысамыз. Кішкентай сәби ойыншықты алғысы келіп оған ұмтылады, қандай жолмен болса да, оны алуға тырысып, қол жеткізеді. Ақылды адам өзінің алдына мақсаты қоймай, ондағы жетістікке жету жолдарын пайым-дамайынша өмір сүрмейді және іс әрекет жасамайды. Мақсатсыз өмір - өміріңді бос өткізгенмен бірдей. Ал өтіп кеткен өмір қайта айналып келмейді. Өзінің алдына мақссат қоя отырып, оған жету үшін қаншама іс әрекет жасайсын, уақытыңның қалай өткенін білмей де қаласың, сенің қайғыруға, уайыдауға, өзгені жамандап, өсектеуге уақытың болмайды.

Адамның алдына қойған мақсатының маңызы өткен уақытпен өлшенбейді. Себебі, сен өмір бойы ұсақ түйекті ғана орындап, шын мәніндегі адам үшін маңызды нәрселерден құр қалады. Біздің ойымша, әрбір адамның ең алғашқы

алдына мақсат қоюы мамандық таңдаудадан басталатын сияқты. Өмірде кім боламын? Мына өмірде өзімді қандай арнаймын?-деген сұрақтар өзін саналы ұғынған адамды мазалары сөзсіз.
Сіздер өз таңдауларыңызды жасадыңыздар.
Мақсаткерлік – алға қойған мақсатына қайткен күнде де орындап шығудан, бастаған істі ол, оқу ісі болсын, ғылыми ізденісте, сабақ беру, өнер саласында, адамның өмірі үшін күресте және т.с.с. өте көп, соларды нәтижелі етіп орындаудан көрінеді. Бұл ұстанған бағытына, бет алысына, танымы мен сеніміне қалтықсыз сене білетін адамдарда жиі кездеседі. Мақсатқа ұмтылушылық – алған беттен қайтпайтын күшті ерік–жігері бар кісінің сапасы. Адамның мақсатқа ұмтылу-шылық қуаты, үміт–арманы, алға қарай ілгерілеу талабы неғұрлым тартымды, әрі биік болса, оның қабілет, талабы да жоғары болады. Адам жолындағы бөгетті жоя алатын, қиындықтан қорықпайтын болу керек. Дүниеде бір–бірінен алыс үш жол: жас пен кәрінің, жақсы мен жаманның, аспан мен жердің. Соның ішінде жақсы мен жаманның жолы дегеніміз, жақсының мақсаты: адамгершіліктен, ізгіліктен, қайырымдылықтан, яғни адамдық асыл қасиеттерден тұрады, жаман-ның мақсаты: қызғаншақтықтан, көре алмаушылықтан, екі жүзділік-тен тұрады. Қытай ойшылы Конфуций: «Адам өзі жүріп келе жат-қан жолын ұлы ете алады. Ал жол адамды ұлы ете алмайды» – дейді. «Өз мақсатыңа жетуде солқылдақтық таныту, бастапқы ойын өзгерту сияқты нәрсе кез-келген адамға тән құбылыс. Дүние жолы – тар соқпақ, тайғақ кешу, қауіпті жол. Өте алмайтын жолыңнан бір адым кері шегінудің еш оқасы жоқ. Өтетін жол болса алдымен басқадан бұрын өзің өтіп алғаның жөн» – дейді екен қытайлықтар. Өмір- бұлақ. Тереңдей түссең дария, мұхитқа айнала береді. Өмірді түсінген сайын адамдықтың тіршілігі таусылмайды. Қайта өмірге деген құштарлығың арта түседі. Өзіңді тану арқылы адамдар әлеміне жол тартасың. Кемелдену де, биіктеу де бәрі-бәрі өзіңе байланысты. Бұл ғаламның бағасын білуге құштарланасың. Мақсатың айқын болмай еш нәтижеге жете алмайсың.
Талпынып қанат қақпаса, Қиыннан қисын таппаса, Талап мінсіз бе.-деген екен Сақұлақ шешен. Жастық шақ адамның өмір жолына, өзінің қандай жағдайға жеткеніне, неге шамасы келетініне, дүниеде не үшін өмір сүріп, жер басып жүргеніне, нені біліп, не қойғысы келетініне жұртқа нендей пайда тигізетіндігіне яғни өз болашағына айрықша үңіліп қарайтын кезең. Адамның өзін-өзі тәрбилеу мәселелері күн тәртібінен ерекше орын алады. Бір адам өз бойындағы берекесіздіктен, екінші біреу - тұйықтықтан, үшінші - орынсыз ұялшақтықтан арылғысы келеді. Мұндайда ол келеңсіз қылығымен шама-шарқынша алысып өзін қатты қадағалайды. Бұл үшін ол жоспар құрып, оған қажетті әртүрлі іс-әрекет, әдістер шаралар белгілейді, тиісті жаттығулар жасауды ойластырады. Бұл белгілі жүйемен жүргізілсе, нәтижесіз де болмайды. Адамның өзін-өзі тануы үшін ең бірінші өзін тәрбиелеу керек. Ол үшін әр адамның өзін тәрбиелеуі оңайлықпен қолға түсе бермейді. Жеткіншек жастағы балаларды алатын болсақ, олардың санасының оянуы, оның өзіндік «менін»

сезіне бастауы, Абай тілімен айтқанда:бұл кісінің өзін ұдайы есеп беруінен, өзін аңғара байқай алу қабілетінен көрінеді. Өзіңе-өзің үңіліп, өзіңді тізгіндеуге тырысу, белгілі мақсат көздеу – осы істегі бастапқы қадам. Адамның өзін тәрбилеуі жан мен тәнді үнемі шынықтырып, жаттықтырып отыруды тілейді. Он екі мүшесі сап-сау, тепсе темір үзетін адам түгіл туысынан кеміс, әлжуаз-шыңжау, ауру-сырқаулы адамдар да арнаулы жаттығуларды асау арқасында алға қойған мақсаттарына жетіп отыр.

Адам өзін тәрбиелеуі үшін асқан шыдамдылық, қиыншылықтарға төзімділік, ерекше ұстамдылық танытып ұзақ уақыт қажымай-талмай, ерінбей – жалықпай жұмыс істей білуге машықтануы қажет. Адамның өзін тәрбилеу мүмкіндігі шексіз және кез-келген адамның адамның қолынан келетін тіршілік. Кіші жастағы балалардың арасын-да ой-армандарын күнделік бетіне түсіріп отыра-тындары да кездеседі. Күнделік-адамның өзін тәрбиелеу ісінде психо-логиялық жағынан құнды құжаттардың бірі. Мұнда ұстаз бен ата-ананың көзіне түсе бермейтін адам өмірінің көптеген қыры мен сыры қағаз бетіне түсіп, күнделік арқылы жас адам өзімен-өзі сырласып, мұндасады. Мұнда ол өзінің мінез бітістерінің кем кетігін, нақтылы іс-әрекетін, айналасымен қарым-қатынасын, тіршілікте не тындырып нені көздейтіндігін, асыл арман, асқақ мақсатын толғай тебіренеді.

Өзін тәрбилеудің әсерлі әдістерінің бірі - адамның өзін-өзі бақылай алуы. Бұл-адамның өз бетімен алдына мақсат – міндет қоя білуі,оған жеткізетін жолдарды өздігінен іздестіре алуы,оның орындалуын үздіксіз қадағалап отыруы. Жас адамның өзін тәрбилеу үрдісінде іс-әрекетке итермелейтін ішкі түрткілер болатындығын аңғартады. Өзін- тәрбилеуге белін бекем бұған адам әркез өзіне нақтылы уәде беріп серттеседі, бұйырып, міндеттеме алады, өзін мақұлдап, не айыптай-ды, кейде ойлаған ісінен бас тартады, өзін қарайды, жұбатады, т.с.с. түрлі ішкі, сыртқы түрткілерге үнемі жауап беруді әдетіне айналды-рады. Осы айтылғандардың бәрі тек ізгі тілек ретінде қалма, адамның күнделікті нақтылы ісінде, көздеген мақсатына жету жолындағы түрлі кедергілер мен қиыншылықтарды жеңуде көрініп отырса ғана, мұнысы адамгершілік, имандылық қасиеттер мен дұрыс нәрленсе ,жақсы азамат болуға мүмкіндік туады. Адам бойындағы асыл сезімдер (адалдық, шыншылдық, бауырмалдық, ар-ұят,намыс) мен арман, асқақ мұратқа жетіге демейтін қуат болса, адамдар арасында кездесіп қалатын мінездегі міндер сараңдық, пайдакүнемдік, екіжүз-ділік, күншілдік, мақтаншақтық, жалқаулық, қызғаншақтық т.б) біздің бүкіл тәрбиемізге, әсіресе өзін тәрбиелеу ісіне кедергі келтіре-тін қырсық мінез қасиеттер. Осы қасиеттерді бойына дарыта алғандар ғана өзін тәрбиелеуде алдарына қойған талап-тілектеріне, мақсат-мүдделеріне жете алады. Ақыл-арқан, ой-өріс, адам-қызық демекші адам табиғатынан туа біткен жексіз ғажайып дүние иесі. Ғажайып дүние иесі болған жан мен тәнді өзіне бағындырып, сананы дамытқан. Сақұлақ би: «адамның өзіндік танымы, жеті жетекшісі болады»- деді. Адамның басшысы – ақыл, жетекшісі –талап, жолау-шысы – ой, жолдасы – кәсіп, қорғаны – сабыр, қорғаушысы-мінез, санаушысы –

халық екен дейді.Ақыл, талап, ой, кәсіпті, сабырды, мінезді өз бойында адам белгілі-бір мөлшерде дамытып отырады. Сол мөлшерге ақылдық, талаптық, ойдық, сабыр мен мінездің белгілі мөлшерінде адам өзіне, яғни ішкі жан рухына сұрақ қоя бастайды.

Адам өзінің басқа адамдардан тек қана жан рухы, жан дүниесі арқылы ғана ерекшеленетіндігін түсіне бастайды, сондықтан адам көбінесе өзінің жан дүниесіне үңіліп, өзін тапқысы келеді, жан рухына ғана ешкім қоя алмаған сұрақтарды қоя бастайды. Бұл адамның өзін табу үрдісіне жатады. Айнаға қараған айдалаға қараған емес, демекші айнадан адам өзінің тәнін көріп өз-өзіне есеп бере алады, ал айнадан адам өз жанын немесе ішкі дүниесін көре алама? Әрине, жоқ, адамның өзін тануы дегеніміз - ол өте күрделі, әрі маңызды үрдіс. Өйткені адамзат күнделікті күйбең-тіршілікте туыл-ғаннан бастап, бұл өмірге бейім болып келеді. Өмірінің соңына дейін сатылай көтеріліп, білімін алып, жанұя құрып отау тігеді. Дегенмен, адамдар өмір сүру барысында өзін тануға ұмтылмайды. Адамның алдына қойған мақсатына жетсем деген арманның жетегінде болады. Өйткені адам өз мақсатына жеткенде өзін бақытты сезінеді. Әр адам өзін тануына ынталанғанымен, адамның табиғаты, жан дүниесі мына он сегіз мың ғаламдай кең болғандықтан, адамның ішкі дүниесі жермен көктей, жеті қақ көктен биік, үлкен, үнемі өзгерісте болатын бұлттар секілді. Жаңа туылған сәби ешнәрсенің мән-жайын білмейді, келе-келе өмірді көре бастайды. Сұрақтарға жауап алу арқылы сәбидің санасы кеңеді, өмірдің мыңнан бір бөлігін түсінгендей болады. Ал ересек адамдар кішкентай сәби секілді өзіне мыңдаған сұрақтар қойып, жауап іздеуге кіріседі. Егер адам өзінің басқа адам-дардан неліктен ерекшеленетіндігін түсінсе, өзінің бойындағы қасиеттерін дамыта білсе, сонымен қатар өзін-өзі меңгере алатын, жаны мен тәнін, санасын жүрекке бағындыра алатын адам болса ғана, ол адамды өзін тани біледі.

Жастар жоғарғы оқу орындарында әлеуметтік жағдайлар мен бетпе-бет кездеседі, олардың алдарында өмірлік мәні бар, өзіндік шешімдерді талап ететін міндеттер тұрады. Осы кезеңде олардың бойында көп өзгерістер болады, өзіндік даму үрдісі одан әрі жалғаса-ды: студент болу, тұлғалық дамуға қадам ретіндегі білім алуға бет бұруы, кәсіптік таным мен өзін тануды, болашақ өмір серігін іздеу бағытындағы сезімдік-эмоционалдық қарым-қатынас аясы кеңейеді.

Жалпы адамзаттық құндылықтар жүйесі мен өзінің тағдыры, мінез-құлқы, іс-әрекеті арасындағы байланысты ұғынып айналадағы өзінің рухани жауапкершілігін сезіну тиіс. Құндылықтар–тәрбие мен оқыту-дағы адмгершілікке бағытталған идеялар. Оларға:шындық, қайырым-дылық, тұлға, бостандық, махаббат, шығармашылық т.б жатады. Құндылықтар идеяларды қабылдау немесе қабылдамау сезімі арқылы айқындалып, ақыл-ой, сана арқылы қабылданады, құрметтеу, қошаметтеу, қабылдау тәрізді ұмтылысты білдіреді. Бұл сезім мен ақыл –ойдың ұштасуын және сол арқылы қабылданады, сана арқылы түсінуге болады. Соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді, іс-

әрекет етеді. Осы аталмыш құндылықтардың бастау көзі халықтың мол мұрасында. Ол мұра - халық пайда болғалы онымен бірге жаса-сып бірге дамып келе жатқан құнды дүниелер.

Халықтың тілін, салтын, дәстүрін бойына сіңірген ұрпақ тәрбие-леу үшін ұлттық құндылығымызды бағалай білуіміз шарт. Әр халық ұрпағының қайырымды да адал, әділ де ержүрек, үлкенді құрметеп, кішіге қамқор, ар-ұяты мол, кіші пейіл болып өскенін қалайды. Ол үшін халық өзінің әдет-ғұрпына, салт-дәстүріне арқа сүйейді. Өнер болсын, әдебиет болсын тұлғаның бойында туған топырағына деген сүйіспеншілігін, ыстық ықыласын тудыруы тиіс.Әрине,бұл тұрғыдан тұлға жүрегінде патриоттық сезімді оятуда әдебиеттің зор ықпалы бар. Мысалы,ауыз әдебиетіндегі батырлар жырын алсақ, қай батыр болсын әке-шешесінің жалғызы, мойындарына бұршақ салып, қора-санға қой айттырып, Құдайдан тілеп алған баласы болып келеді. Бұлардың қай-қайсысы да күн санап өсіп,елін тайсалмай қорғайтын батырлар болып шығады. Мұндай жырлардың түпкі тамырында осындай батырымыз, елін сүйетін азаматымыз болса екен деген халқымыз арманы жатыр. Сондықтан да ұрпақ тәрбиелеуші әрбір ұстаз құндылық-бағдарлы тәрбие үлгісін ұстанып, оны өмірге ендіру ұшін жалпы адамзаттық және халықтық, мәдениетті, білімді, тәрбиені игеріп,өз бойына дарыта білгені жөн. Қазақстан халықтарының рухани дамуы және үш тұғырлы тіл саясаты еліміздің іске асыруға тиісті міндеттерінің бірі деп көрсеткен. Елбасымыз жолдауда“ Қазақстан Халықтарының Рухани даму қорын құру туралы мәселесін жете зерделеу керек. Қор тұрақты мониторинг жүргізіп, мемлекеттік, жеке меншік әріптестіктің көмегі мен жаңа тиісті қоғамдық ұйым-дарды қатыстыру арқылы халықтардың мәдени құндылықтары мен дәстүрлерін қолдап отыруы тиіс”,-деп атап өтеді. Себебі рухани құндылықтар тұлғаның даму өзегі болып табылады. Сонымен қатар рухани құндылықтар адамның өмірдегі өз орнын табуға және рухани әлемінің дамуына себепші болатын, тұлғаның жетіле түсуіне қамта-масыз ететін, дүниенің күрделі құрылымын түсіндіретін рухани даму өзектері, идеалдары, сонымен бірге адам мен әлеуметтік топтардың тәртібі мен іс-әрекетін қадағалайтын нормативті жүйе болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Климов Е.А. Общая психология: Общеобразовательный курс: Учеб. пособие. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. - 511 с.

2. Маслоу А. Мотивация и личность. - 3-е изд. - СПб.: Питер, 2012. - 352 с.

3. Жунисбекова Ж.А., Койшибаева Н.И. Сборник лекций по дисциплине «Психология и развитие человека» для группы специальностей «Образование» - Шымкент: ЮКГУ, 2014. - 100 с.

UDC 372.851

SOME BASIS OF TEACHING PROBABILITY THEORY AND MATHEMATICAL STATISTICS IN HIGHER SCHOOL

Moshchenko N.A. – teacher of physical culture, school-Lyceum No. 46 named after CH. Aitmatov, Shymkent, Kazakhstan
Pegova O. A. – physical education teacher, CH. Aitmatov school-Lyceum No. 46, Shymkent, Kazakhstan
Zhunisbekova D.A. – M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада бакалавриаттың «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» бағыты бойынша «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» курсын оқыту сипатталған. Негізгі мәселе-техникалық факультеттердің студенттері, атап айтқанда бағдарламашылар математиканы оқудың қажеті жоқ деп санайды. Соған қарамастан, математикалық статистика бүгінде оған көбірек еніп келеді және статистикалық білім студенттерге әрі қарай оқу үшін қажет. Мақалада «Ықтималдықтар теориясы және математикалық статистика» курсының ең маңызды пәндері көрсетілген және оқытудың негұрлым қолайлы моделі үшін шаралар ұсынылған. Сондай-ақ, курстың 6В06130 дайындық бағыты бойынша орындалудың мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкестігі қарастырылады және осы дайындық профилі бойынша бакалавр түлегі шеше алатын кәсіби міндеттер тізімделеді. Студенттерге математикалық дағдылар мен білім алуға мүмкіндік беретін заманауи бағдарламалық жасақтама ұсынылады.

Резюме

В данной статье описывается преподавание курса «Теория вероятностей и математическая статистика» по направлению бакалавриата «Вычислительная техника и программное обеспечение». Основная проблема заключается в том, что студенты технических факультетов, в частности программисты, не видят необходимости в изучении математики. Тем не менее математическая статистика сегодня все больше проникает в нее и статистические знания необходимы студентам для дальнейшего обучения. В статье выделены наиболее важные предметы курса «Теория вероятностей и математическая статистика» и предложены меры для более подходящей модели обучения. Также рассмотрены соответствие курса государственным образовательным стандартам выполнения по направлению подготовки 6В06130 и перечислены профессиональные задачи, которые выпускник бакалавр по данному профилю подготовки должен уметь решать. Предлагается современное программное обеспечение, позволяющее студентам получать математические навыки и знания.

Today, the problem of teaching mathematical disciplines is one of the most urgent for the technical direction of higher education. It consists in the fact that students do not see the need to study individual sections of higher mathematics, in particular the section of probability theory and mathematical statistics. The arguments of the students mainly boil down to the fact that they believe that knowledge of mathematics will not be in demand in their future professional activities. Difficulties encountered by students in the study of “Theory of Probability” are due to insufficient basic training in school mathematics, the lack of skills of systematic

independent work among many students.
I would like to note that when planning the course, it is necessary to specially highlight the competencies of the bachelor in the course “Theory of Probability”:
1. Know the basic concepts, definitions, formulas, theorems and methods for solving problems of all studied sections;
2. Know the course of higher mathematics in the amount of hours of the work program;
3. To know the basic models and methods of probability theory used in modern theory and practice;
4. Be able to apply modern mathematical methods to solve applied problems;
5. Acquire practical skills in solving engineering problems, in using the achievements of fundamental science for the successful study of general theoretical and special engineering disciplines, as well as for the development of mathematical thinking and logic for use in chemistry, physics, descriptive geometry;
6. Be competent in choosing mathematical modeling to solve specific engineering problems.
We also highlight the following competencies of the bachelor in “Mathematical Statistics”:
1. To know the basic concepts, definitions and mathematical results of mathematical statistics;
2. To know the theoretical and probabilistic foundations of mathematical statistics, the role of mathematical assumptions and assumptions in the formulation and solution of problems of mathematical statistics;
3. Know the classification of problems, models and methods of mathematical statistics;
4. Know the basic models and methods of mathematical statistics used in modern theory and practice;
5. Be able to use the basic methods of mathematical and statistical empirical research in the analysis of problems of technical content;
6. To master the basic practical methods of conducting empirical mathematical and statistical analysis of problems of technical content.
The next step is differentiated assignments for practical purposes. Each such task can be considered as a set of tasks of increasing complexity to the same task situation, using the classical definition of probability, then tasks for using the definition of the probability of an event, but still requiring knowledge of combinatorics, which students were familiar with earlier. Below, as an example of the last task, we give one of such differentiated tasks.
For example, tasks are given in different variants.
1. A spinner has 4 equal sectors colored yellow, blue, green and red. What are the chances of landing on red?
2. If a coin is tossed twice, what is the probability of getting at least one head?
3. A day of the week is chosen at random. What is the probability of choosing a Monday or Tuesday?

4. A die is rolled and a coin is tossed, find the probability that the die shows an odd number and the coin shows a head.
5. A die is rolled and a coin is tossed, find the probability that the die shows an even number and the coin shows a tail.
When solving problems, the teacher records the students who have coped with the solution of the problem of one complexity or another, which allows an individual approach to the issuance of homework to students. Students who are having difficulty receive differentiated challenge cards. Depending on the topic studied, some of the homework assignments for these students may be sociological assignments.
We will divide technical tasks into two types: professionally oriented (first type) and professionally applied (second type).
For example, tasks of the first type:
1. Three machines produce the same type of product in a factory. The first one gives 400 articles, the second one does 500 articles and the third one does 100 articles. It is known that the first machine produces 3 % of defective articles, the second one does 2 %, the third one does 1 %. What is the probability that an article selected randomly from the total production will be defective?
2. There are 3 nonstandard electric bulbs among 70 electric ones. What is the probability that 2 electric bulbs taken at a time are non-standard?
3. Let the probability that the shooter scores 10 points, when hitting the target, equals 0,3, 9 points – 0,2, 8 points – 0,2, 7 points – 0,1, 6 points and less – 0,2. What is the probability that the shooter scores no less then 9 points by one shot?
4. The probability that it is Friday and that a student is absent is 0,07. Since there are 5 school days in a week, the probability that it is Friday is 0,2. What is the probability that a student is absent given that today is Friday?
Such tasks serve to consolidate certain skills and abilities, to increase the motivation of students to study mathematics.
Tasks of the second type are more complex than tasks of the first type in terms of the complexity of the solution. They are non-standard, the method of solving them is unknown in advance, so students need to conduct a search and research. Based on the results of completing such tasks, students can draw practical conclusions that are valuable for a specialist-engineer, allowing him to make a forecast, to identify certain patterns.
This type includes, for example, the tasks on Probability Theory:
1. Consider the grade distribution example that we explored earlier: in a class of 10 people, grades on a test were 50, 60, 60, 70, 60, 80, 80, 90, 90, 95. Let X be the score of a randomly drawn test from this collection. Calculate the probability that a test drawn at random has a score less than or equal to 80.
2. After collecting for the candy drive, Sally had eight 1$-bills, five 5$-bills, and three 10$-bills. She randomly selected three bills without replacement. What is the probability that she chose one of each type of bill?
3. A player tosses two coins into the air. He gains to win $1 times the number of heads that are obtained. However, he will lose $5 if neither coin is a head. Calculate

the expected value of this game and determine whether it is favorable for the player.
4. A vegetarian pizza restaurant has 10 toppings from which to choose. The toppings are onions, mushrooms, tomatoes, green peppers, black olives, hot peppers, jalapenos, spinach, pineapples, and green olives. It is also possible to order a plain pizza, which just has sauce and cheese. The order in which toppings are placed on the pizza does not matter. Also, suppose the pizza restaurant will not sell a "double-topping" pizza - that is, you can order two different toppings at the same time but not "double mushrooms." How many different two-topping pizzas are possible?
The tasks on Mathematical Statistics:
1. The temperatures in degree centigrade observed in some of the states in America are 37, 36, 38, 41, 30, 44, 39, 42, 39. Find the sample variance and population variance in temperatures.
2. A fertilizer is tested on 7 apple trees. The yield of each tree is shown below: 244, 277, 282, 265, 259, 267, 290. Find the sample variance and population variance.
3. The number of printing mistakes in ten books are observed as 26, 10, 35, 42, 18, 38, 30, 29, 18 and 39. Find the range of the data.
4. The heights in cm of ten students are: 157, 152, 165, 151, 160, 156, 155, 162, 158, 163. Find the range of the data.
5. The temperatures in degree centigrade observed in some of the states in India are 42, 46, 38, 41, 35, 50, 47, 27, 39, 44, 43, 36, 49. Find the range in temperatures.
6. The number of defective gift articles in ten selected stores of a city were reported as: 810, 734, 737, 1055, 686, 892, 938, 445, 1110 and 1237. Find the sample variance.
7. The number of days taken by a company to manufacture different sizes of same product are given as 5, 6, 22, 15, 13, 18, 12, 50. Find the sample variance.
8. Construct a polygon for the distribution of the miles that 20 randomly selected runners ran during a given week:

Class boundaries	Frequency
5,5-10,5	1
10,5-15,5	2
15,5-20,5	3
20,5-25,5	5
25,5-30,5	4
30,5-35,5	3
35,5-40,5	2

In conclusion, it is necessary to list the professional tasks that a bachelor graduate should be able to solve in this profile of training. Including:
- participation in the preparation and conduct of fundamental and applied research at the stages of planning, collection, processing and analysis of data;
- formation and analysis of information arrays;

- interpretation of research data, other empirical information.

The basic (compulsory) part of the professional cycle includes the Mathematical and Natural Science Cycle, which lists what the student should know and be able to do. Including the following knowledge and skills:

- the current state and directions of development of computer technology, the main approaches to the use of information technology in solving professional problems of an engineer;
- basic methods and models of applied statistics used in technology;
- use modern information technologies to create databases, conduct computerized surveys, present the goals and results of project activities;
- skills in the practical use of basic knowledge and methods of mathematics and natural sciences;
- master the basics of automating the solution of computational problems in technology.

Most of these skills cannot be obtained only within the framework of theoretical, but a large number of practical lessons. Especially conducting practical exercises on the most important topics of the course “Probability theory and mathematical statistics”: “The formula of total probability. Bayes’ formula”, “Bernoulli's formula. Poisson's theorem”, “Random variables”, “Statistical estimates of distribution parameters”, “Elements of the theory of correlation”, “Statistical testing of statistical hypotheses”.

In conclusion, we will formulate the following conclusions:

1. Specific features of the course “Probability theory and mathematical statistics” for engineering students, taking into account their professional orientation.
2. Professionally important for engineers sections of probability theory and mathematical statistics include “Formula of total probability. Bayes’ formula”, “Bernoulli's formula. Local and integral theorems of Moivre-Laplace. Poisson's theorem”, “Random variables”, “Statistical estimates of distribution parameters”, “Elements of the theory of correlation”, “Statistical testing of statistical hypotheses”. A set of technical tasks has been developed for these sections.

References

[1] Masiukova O.N., Mazepa E.A., Solodkov S.A. Features of the teaching methodology of the course “Probability Theory and Mathematical Statistics” for the direction of training undergraduate “Sociology”. – Volgograd: Vestnik VolgSU. – Vol 6. – Issue: 14. – 2013. – p. 111-116.

[2] Vasilieva T.V., Elisseenko I.L. Construction of a methodology for teaching mathematical statistics to students of humanitarian and technical directions. //Concept. - 2014. - Issue: 08 (August). - p. 1-7.

[3] Zhukova G.N. Teaching mathematics to students of economic specialties: from practice to theory. //Concept. - 2014. - Issue: 07 (July). - p. 1-8.

[4] Kuzmichenko M.V. Special course for students of physics and mathematics faculties "Applications of differential equations in physics and sciences of physical and mathematical direction". //Concept. - 2014. - Issue: 09 (September). - p. 1-6.

[5] Khutyz Z.M. Experience in the implementation of interactive teaching methods in higher education. //Concept. - 2014. – Special Issue: 011. - p. 14-21.

[6] Ivshina G.V., Kashtanova E.K. Independent work of students as a means of developing mathematical competencies. //Modern researching of social problems. – Issue 4(12). – 2012.
[7] Krasnoschekov V.V., Semenova S.V. An innovative method for teaching the theory of probabilities in large flows. // Modern high technologies. – 2018. – Issue 08. – pp. 199-203.
[8] Skrylnikov D.M. Methods of teaching the elements of Probability Theory and Mathematical Statistics in specialized physical and mathematical classes: dis. ... cand. ped. sciences: 13.00.02. - Stavropol, 2006. - 212 pp.
[9] Matskevich I.Yu. About teaching “Probability Theory and Mathematical Statistics” in colleges using computer technologies. // p. 266-270.

УДК 372.851

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА К ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

Сотов В.В. – магистр-старший преподаватель, ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан
Самохвалов В.И. – учитель физической культуры, школа-гимназия №1 им.А.С.Пушкина, Шымкент, Казахстан
Жунисбекова Д.А. – к.п.н., доцент, ЮКУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Түйін

Оқу қызметі (ОҚ) - оқушының оқу мәні және сабақтас міндеттерді шешудің жалпы тәсілдері туралы теориялық білім алуға, соның салдарынан оқушылардың дамуы мен олардың жеке басын қалыптастыруға саналы түрде бағытталған іс-әрекеті. Математикалық есептерді шешуді оқыту процесінде оқушылардың оқу іс-әрекетін қалыптастыру мәселесін әдістемелік тұрғыдан шешу үшін оқу іс-әрекетінің құрылымы туралы мәселе түбегейлі маңызды.

Бұл қызметтің компоненттері: 1. Оқу тапсырмасы (білім алушының оқу міндеттерін түсінуі, оның «өзі үшін» оқу тапсырмасын қабылдауы, оның өз бетінше қойылуы); 2. Оқу қызметі (оқу міндеттерін орындауға бағытталған іс-әрекеттер); 3. Мониторинг және бағалау бойынша іс-әрекеттер (студенттің оқу іс-әрекетінің орындалуын бақылауды жүзеге асыруы, сондай-ақ нәтижесінде жалпы әдістемені меңгеруін бағалау). Оқу процесінде бастауыш сынып оқушысы білім мен дағдыларды игеріп қана қоймай, сонымен қатар оқытудың мақсаттарын (міндеттерін) қоюға, білім алу және қолдану тәсілдерін табуға, өз іс-әрекеттерін бақылауға және бағалауға үйренеді.

Summary

Educational activity (UD) is the activity of a student consciously aimed at acquiring theoretical knowledge about the subject of study and General techniques for solving related problems and, as a result, at the development of students and the formation of their personality. For the methodological solution of the problem of formation of educational activity of schoolchildren in the process of learning to solve mathematical problems, the question of the structure of educational activity is of fundamental importance.

The components of this activity are: 1. Training task (understanding students learning tasks, adopting them training tasks for themselves, its self-production); 2. Educational activities (actions aimed at the implementation of educational tasks); 3. Monitoring and evaluation (implementation as student control over the learning activities, and assessment of learning common techniques in the result). In the process of learning, a primary school student not only learns knowledge and skills, but also learns to set learning goals (tasks), find ways to learn and apply knowledge, and monitor and evaluate their actions.

О проблеме организации учебной деятельности учащихся современной школы в нашей республике много говорят и пишут. Как показывает анализ психолого-педагогической литературы за последние годы, этот вопрос находится под пристальным вниманием ученых, методистов, учителей и родительской общественности. Хотелось бы отметить, что вопрос о необходимости изучения учебной деятельности учащихся начальных классов современных школ понимается он разными авторами по-разному.

Основным содержанием учебной деятельности являются общие способы действий по решению достаточно широких классов задач. При этом деятельность учащихся направляется на овладение этими общими способами.

Необходимо отметить основные положения теории учебной деятельности. Под деятельностью понимают процесс активности человека, характеризуемый предметом (на что направлен данный процесс), потребностью и мотивом, целями и условиями их достижения, действиями и операциями.

Психологи понимают под учебной деятельностью (УД) деятельность ученика, сознательно направленную на приобретение теоретических знаний о предмете изучения и общих приемов решения, связанных с ним задач и, следовательно, на развитие школьников и формирование их личности [1-2].

Как доказывает исследование, учебная деятельность характеризуется следующими особенностями (в отличие от любой другой деятельности учащихся в процессе обучения - игровой, трудовой и других):

ученик ставит перед собой конкретные цели (освоить определенный учебный материал, овладеть определенными действиями и т.д.);

учебная деятельность направлена на усвоение общих способов действий;

содержанием учебной деятельности является теоретические знания;

результатом учебной деятельности является изменение самого ученика, его развитие.

В концепции учебной деятельности эти особенности проявляются в трех звеньях: мотивационно-ориентировочном, исполнительско-операционном и контрольно-оценочном.

Учебная задача является основным структурным компонентом учебной деятельности. В психолого-педагогической литературе термин «учебная задача» используется в нескольких значениях: в значении учебной цели урока, обучения, действия (Т.С.Назарова, Н.Г.Казанский и др.), в значении компонентов учебной деятельности (А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдов, А.К.Маркова, и др.)

«Учебная задача - это обобщенная цель деятельности, поставленная (сформулированная) перед учащимися в виде обобщенного учебного задания... Такое обобщенное учебное задание создает учебную проблему (проблемную ситуацию). Разрешая ее, учащиеся овладевают соответствующими знаниями и умениями, развивают свои личностные качества, направленные на «умение учиться», т.е. достигают поставленной цели» [3, с.362].

Рассмотрим пример учебной задачи: «осознать и усвоить способ действия по решению текстовой задачи на составление линейного уравнения». Здесь учебная задача (обобщенная цель) представлена в виде обобщенного учебного задания. Учебная задача может быть разрешена через систему учебных заданий, которые выполняются при решении конкретных учебных задач (математических, физических и других).

Указание учебной цели в виде учебных заданий создает необходимые условия для принятия учащимися учебной задачи и осознания ими соответствующей цели деятельности, что непосредственно оказывает влияние на формирование у школьников положительных мотивов познавательной деятельности. Этому способствует так же и то, что система учебных задач как бы управляет учебной деятельностью учащихся в процессе формирования их умения учиться и способствует осуществлению дифференциации обучения.

Итак, постановка учебной задачи составляет мотивационно-ориентировочное звено учебной деятельности. Ясно, что одна и та же предметная задача может быть компонентом нескольких учебных задач. В свою очередь конкретная учебная цель может быть достигнута с помощью различных предметных задач. Следовательно, учебные задачи даже при совпадении конкретной учебной цели могут отличаться структурой или содержанием предметных задач или тем и другим.

Вторым (центральным) звеном учебной деятельности является исполнительское или операционное звено, т.е. учебные действия для решения учебной задачи. Они образуют определенную систему, в которой выполняются в заданной последовательности.

В.В.Давыдовым определены следующие учебные действия, направленные на решение учебной задачи:

преобразование условий задачи с целью обнаружения всеобщего (основного) отношения изучаемого объекта;

моделирование основного отношения в предметной, графической или буквенной форме;

преобразование модели основного отношения для изучения его свойств в «чистом виде»;

построение системы частных задач решаемых общим способом;

контроль за выполнением предыдущих действий;

оценка усвоения общего способа как результата решений данной учебной задачи [2,4,8].

В педагогической психологии установлено, что каждое из этих действий состоит из соответствующих операций, наборы которых меняются в зависимости от конкретных условий, определяющих ту или иную учебную задачу. Причем, если действие соотносится с целью учебной задачи, то его операции соотносятся с условиями выполнения действия (условиями достижения цели).

Таким образом, задачу можно рассматривать как систему отношений, в которой на основе обобщения выделяется основное отношение с фиксированными на нем свойствами. Это создает в задаче информационно-познавательное противоречие, способствующее учащемуся осознать условия и требования задачи. Основное отношение выполняет так же очень важную функцию: управляет процессом поиска решения задачи. Этот процесс является важным внутренним, звеном этапа усвоения знаний и обобщенных способов действия.

Следующим учебным действием является действие моделирования основного отношения. Учебная модель, выступая как продукт мыслительного анализа, затем сама может являться особым средством мыслительной деятельности человека. Содержание модели основного отношения фиксирует внутренние характеристики (структуру) целостного объекта.

Третье учебное действие - действие преобразования модели отношения В.В.Давыдов рассматривает в качестве средства изучения основного отношения. Преобразовывая модель, школьники получают возможность изучения свойства выделенного отношения (основного) в различных интерпретациях. Работа с учебной моделью выступает как процесс изучения свойств содержательной абстракции основного отношения.

Ориентация учащихся на основное отношение изучаемого целостного объекта является основой формирования у них общего способа решения учебной задачи и тем самым формирования понятия об исходной «клеточке» этого объекта. Адекватность «клеточки» своему объекту обнаруживается тогда, когда из него выводятся разнообразные частные его проявления.

Поэтому следующее учебное действие состоит в построении системы частных задач. Выполняя это действие, учащиеся конкретизируют исходную учебную задачу и тем самым превращают ее в систему частных задач, на которых реализовано одно и тоже основное отношение, следовательно, могут быть решены единым (общим) способом, усвоенным при выполнении предыдущих учебных действий. Частные задачи при совпадении конкретной учебной цели могут отличаться содержанием предметных задач.

Первые четыре учебных действия все вместе при явном, а за тем и неявном руководстве учителя, направлены на то, чтобы при их выполнении у школьников формировался общий способ решения учебной задачи и раскрывались условия происхождения усваиваемого понятия, которое как бы строится самими учащимися.

Действия контроля и оценки выполненных первых четырех действий присутствуют на всех этапах решения учебной задачи и позволяют учащимся обратить свое внимание на содержание своих собственных действий и оценку качества усвоения общего способа решения учебной задачи.

Обратная связь может поступать как к обучаемому (учащемуся) - внутренняя обратная связь, так и к обучающему (учителю) - внешняя обратная связь. Подкрепление - это всегда воздействие только на обучаемого (учащегося) в случае получения им правильного ответа.

Процесс усвоения нового учебного действия есть процесс преобразования внешней обратной связи во внутреннюю. Когда это произошло, то это означает, что ученик усвоил предложенный учебный материал. Таким образом, по мере становления усваиваемых действий внешние обратные связи превращаются во внутренние и становятся способами самоконтроля за правильностью выполняемых действий.

Необходимо также отметить и некоторые характеристики учебной деятельности школьников и различные трактовки ее в работах известных психологов.

Например, работа С.Л.Рубинштейна относится к числу первых попыток представления учения как деятельности. Здесь, описывая процесс учения, автор использует понятийную сетку разработанного им общего представления о деятельности (мотив, цель, отношение мотива к цели и т.д.).

Учение, как особый вид деятельности, задается С.Л.Рубинштейном через указание его целей. Согласно данному автору, основная цель учения заключается «в подготовке к будущей самостоятельной деятельности». Кроме этого, целью учения является также развитие способностей самостоятельного «добывания» знаний [5].

Учебная деятельность – ведущая деятельность учащихся начальных классов. Она осуществляется на протяжении всего обучения ребенка в школе. Таким образом, учебная деятельность есть, прежде всего, такая деятельность, в результате которой происходят изменения в самом ученике. Это деятельность по самоизменению, ее продуктом являются те изменения, которые произошли в ходе ее выполнения в самом субъекте.

Учебная деятельность – это специфическая форма индивидуальной активности. Она сложна по своей структуре и требует специального формирования. Как и трудовая, учебная деятельность характеризуется целями, мотивами. Как и взрослый человек, выполняющий работу, ученик должен знать, что делать, зачем делать, как делать, видеть свои ошибки, контролировать и оценивать себя. Ребенок, поступающий в современную школу, ничего этого самостоятельно не делает, т.е. он не обладает учебной деятельностью.

В процессе учебной деятельности ученик начальных классов не только усваивает знания, умения и навыки, но и учится ставить перед собой учебные задачи (цели), находить способы усвоения и применения знаний, контролировать и оценивать свои действия [6-7].

Таким образом, изучение показывает, что данная специфика реализации учебной деятельности в обучении учащихся решению математических задач позволяет выделить основные приемы учебной деятельности. Каждый из подходов к организации учебного процесса, к управлению учебной деятельностью учащихся начальных классов правомерен в контексте стоящих перед исследователем задач и его теоретической платформы.

Литература

1. Жунисбекова Д.А., Панзарбекова А., Керимбеков М.А. Методы и приемы стимулирования учебной деятельности в начальной школе. - Учебное пособие. МКТУ. Ротапринт ПСО. Шымкент, 1997. - с. 1-64.
2. Жунисбекова Д.А. Формирование учебной деятельности учащихся начальной школы в процессе обучения математике. /«Ұлт тағылымы». Научное приложение Международного научно-педагогического журнала «Высшая школа Казахстана». -№1.– 2009.-С.189-194.
3. Жунисбекова Д.А., Жунисбекова Ж.А., Керимбеков М.А. Организация учебной деятельности учащихся по решению математических задач в условиях дифференцированного обучения. /«Ұлт тағылымы». Научное приложение Международного научно-педагогического журнала «Высшая школа Казахстана». -№3(1).– 2009.-С.163-168.
4. Жунисбекова Д.А., Бажиров Н.Т., Бесбаев Г.А., Суйгенбаева А.Ж., Байысбай О.П., Болысбек А.А. Дифференциированное обучение и организация учебной деятельности учащихся по решению математических задач. // Материалы XV международной научно-практической конференции «FUNDAMENTAL AND APPLIED SCIENCE – 2019». Шеффилд, Великобритания. – 2019. – Том 10, с.3-5.
5. Искакова Л.Т. Методическая система дифференцированных задач как условие контроля и учета результатов обучения математике в средней школе: автореф. … д-ра пед. наук. – Алматы, 2005. – 42 с.

ӘОЖ 152.26

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕГІ ҰЖЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Темірханов М.Т. – п.ғ.к., профессор, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Кулсеитов М.Т. – аға оқытушы, ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан
Қойшыбаева Н.И. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов ат. ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В работе поднимаются актуальные вопросы, связанные с ролью группового взаимодействия в классном коллективе современной школы.

Summary

The paper raises topical issues related to the role of group interaction in the classroom of a modern school.

Жас ұрпаққа білім берумен қатар, өздерінің құқықтарын жете түсіндіріп, олардың өз құқықтарына нұқсан келген жағдайда, қорғана білуге баулуымыз керек. Әр баланы жеке тұлға ретінде қалыптастыруда балның құқығына шектеу болатын негіздермен себептерге жол бермеу мақсатында оларға Конституциямен, Заңмен қорғалатын құқықтарын жете түсіндіруміз қажет.
Қазақстан Республикасы Конституциясының 27- бабының 1- тармағында: «Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекттің қорғауында болады», ал екінші тармағында: «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы» - деп жазылған. Бүкіл әлемде балалардың жағдайлары туралы көрсеткіштер сын көтермейді. Олардың арасындағы қылмыс статистикасында да өзгерістер бар, қылмыстық жауаптылыққа тартылған балалар саны өсуде, олардың арасында наркодиспансерде есепте тұратындар қаншама. Бала өлімінің деңгейі

жоғылауда, олардың денсаулық дәрежесі көптеген мәселесілар туғызуда. Сондықтан балалардың оқу-тәрбие үрдісінде бір-бірімен ұжымдасуына жағдай жасай отырып, олардың қарым-қатысын нығайту, олардың достық-жолдастық көмектерін ұйымдастыру болып табылады. Қандай да болмасын бірлесіп іс-әрекет етудің, қарым-қатынастың сөздер мен хабар алмасудан басқа астыртын тақырыбы бар. Бұл астыртын тақырыпта әр іс-әрекетке қатысушының өмірлік құндылықтары айқындалып,қарым-қатынас түрін анықтайды. Бірлескен іс-әрекет жағдайының объективтік немесе формальдық құрылымынан басқа, формальдық емес,психологиялық,құндылық мағыналы құрылымы бар. Бұл құрылым бірлесіп іс-әрекет жасау жағдайының адам мүмкіншіліктерімен сәйкес болуын сипаттайды. Яғни, оқыту үрдісіндегі бірігіп іс-әрекет жасау жағдайының психологиялық мазмұны осы жағдайдың психологиялық қасиеттері болып табылады. Бұл қасиеттер сезімдермен айқындап, оң сезім-жағдайдың адамға сәйкес келуі, теріс сезім-сәйкес келмеуі. Сондықтан бірлесіп іс-әрекет ету жағдайына, қарым-қатынасқа психологиялық сараптама жасауда ең бастысы – нақты қарым-қатынастың психоло-гиялық құрылымын материал арқылы ажырыты білу. Ғалымдар қарым- қатынас жағдайында психологиялық құрылымын:

бірігіп іс-әрекетке қатысушылардың психологиялық позициялары;

олардың негізгі себептері;

екі жақтың психологиялық мақсаттары;

бірігіп іс-әрекетке қатысушылылардың тәртіп тәсілдері.

Бірігіп іс-әрекетке қатысушылардың психологиялық позициялары:

тең құқықты, бір деңгейдегі қарым-қатынас субъектілері, бірін-бірі өз мақөсатына жету құралы емес, құндылық ретінде қабылдайтын серіктестер, яғни олар әр субъектінің қайталанбас жеке тұлға екендігіне бағытталған;

тең емес серіктестердің біреуі екіншісінің тәртібін және бағыттарын қатаң бақылап, бекітіп, оның өзекті жағдайын, тұлғааралық қарым-қытынас шарттарын ескермей, еркінен тыс керек арнаға бағыттайды.

бірігіп іс-әрекетке қатысушылардың негізгі себептері мен бағытталуы: бірігіп іс- әрекет жасауға (серіктестің қажеттіліктері және қызығушылығы ескеріледі) ;

Бірігіп іс- әрекетке қатысушылардың психологиялық мақсаттары:

серіктестің субъектілерін көтеру, яғни оның белсенділігін, өз бетінше жұмыс істеу қабілетін, ынталығын, жауакешілігін, оның адамгершілік қасиеттерін тірек ету.

серіктестің субъектілігін басу, оның белсенділігін, ынталығын, адамгершілік сезімдерін шектеу.

Бірігіп іс- әрекетке қатысукшылар тәртібінің тәсілдері: субъект – субъектілік қарым – қатынасқа тән: серіктес серіктесті тыңдайды , естиді , оған құндылық ретінде қарайды (оның жоспарларын , қызығушылығын , сезімдерін, тілектерін , уақытын , көзқарасын сыйлайды), өз бетінше шешім қабылдауға құқығын мойындайды және субъект – обьектілік қарым-қатынасқа тән: серіктес серіктесті тыңдамайды, естимейді, оған өз мақсатына жеру құралы ретінде

қарайды; өз бетінше шешім қабылдауға құқылығын мойындамайды; билік жасайды; серіктеспен манипуляция жасайды: қорқыту , әлімжеттік жасау; аяушылыққа жүгіну; саудалау (сен маған – мен саған); серіктестің маңыздылығын уақытша көтермелеу; адамгершілік қасиетіне жүгіну (кінәлау, қарыздылық сезімін қалаптастыру) .

Білім беру парадигмалардың өзгеруіне байланысты оқытудың приоритеттері де өзгеруі тиіс , яғни педагогикалық іс-әрекет бағыттары да өзгереді. Қазіргі күні мектеп оқушыларын белгілі бір білім көлемімен қамтамасыз ету жеткіліксіз, бұл таңды оқушыларды оқуға, білім алуға үйрету міндетіне көп мән беріліп тұр, ал бұл психологиялық тұрғыдан – оларды «білім алғым , оқығым келеді»-деуге үйрету. Қазіргі білім беру жүйесінде педагогтар көбіне баланы еркінен тыс оқыту, бағаны саудалау, жазамен қорқыту жолдарын көп іздейді.

Оқытуды интенсивтендіру күштеумен, зорлаумен іске аспайды. Оқушының мұғаліммен, балалардың бір-бірімен бірігіп орындаған шығармашылық жұмысы ғана оқуға қызығушылықты арттырады. Бұл мұғалім мен оқушның бірлесіп атқарған ойлау іс- әрекеті, білім алу үрдісін бірігіп ұйымдастыру. Ғалымдардың зерттеуі көрсетіп отырғандай, көптеген мұғалімдер бұл жағдайды түсіне бермейді , яғни алдына шешілуге тиіс кәсіби міндет қоймайды .Ал осындай міндет қойған жағдайда көптеген сұрақтар туындайды. Бірігіп орындаған іс-әрекет жағдайында оқушымен қарым–қатынас қалай өзгереді? Немесе бірігіп іс -әрекет ұйымдастыру үшін қандай қарым-қатынас құру қажет? Ол үшін мұғалімнің қандай коммуникативтік мүмкіншіліктері болуы керек Ол мүмкіншіліктерді қалай қалыптастыруға болады? Бұл сұрақтардың жауаптары ынтымақтастық педагогиканың немесе мағыналық педагогиканың психологиядан табуға болады.

Жаңа (субъект–субъектілік) білім беру парадигмасында оқу – бұл оқушының өзінің көп компоненттерден: оқу міндетінен, оқу іс-әрекетінен, өзін-өзі бақылау және бағалаудан, өзінің психологиялық дамуындағы өзгерістерді бағалаудан, өз жеке тұлғасын сипаттаудан құралатын белсенді тұтас іс-әрекеті. А.Н.Леонтьев: «білімнен тәрбие алу үшін , білімнің өзіне қарым-қатынасты тәрбиелеу керек»-деген. Оқыту барысында білімге, білім алу әдістеріне белсенді, ішкі қарым-қатынасты дамыту қажет. Тек сол жағдайда меңгерілген білім және жұмыс әдістері жеке тұлғаны дамытады. Сондықтан білім берудің жаңа (субъект – субъектілік) парадигмасында оқытудың мазмұны мен әдістері әр жастағы оқушы білімінің тұлғалық мағынасына сәйкестігі тұрғысынан орындалуы тиіс. С.М.Жакупов: «Білім – сөздермен бекітілген ұғымдар, түсініктер жүйесі. Әр ұғымның екі жағы – объективтік мағынасы және субъективтік мәні бар. Яғни, өзінің ішкі, психологиялық тұрғысынан білім беру – екі байланысқан процестің – білім мен мағынаның бірлігі болады»-дейді. Мағына – объективтік пен субъективтіктің бірлігі. Оқудың мағынасы – бұл күрделі тұлғалық қалыптасу:

-баланың отбасында және әлеуметтік ортасында мақұлданған, қоғамда қалыптасқан өнегелік құндылықтарға негізделген білімнің объективтік маңыздылығын түсіну;

-бала өзінің оқу әрекетін өзі бағалау, бақылау және талаптану деңгейіне негізделген оқудың субъективтік маңызын түсіну; ал баланың талаптану деңгеі оның дәл қазіргі мүмкіншіліктері мен кейін болатын мүмкіншіліктері туралы түсінігімен анықталады. Бұл аспектілер оқу барысында даму үрдісінде болғандықтан, оқудың мағыналық сапасы да өзгеріп отырады. Оқушының білімге бағыты да, оқу мотиві де оқу мағынасына байланысты.Оқу мағынасы – пән сапасының адамға , адам қажеттіліктеріне дәл қазіргі кездегі сәйкестігі болса, онда мұғалім мен оқушының бір мағыналық деңгейде жұмыс істеуі мағыналық педагогиканың негізгі қағидасы болады. Ал мағыналық педагогика даму құбылысы ретінде адам табиғатын толық ескеіледі. Бірақ бір мағыналық деңгейде жұмыс істеу қағидасы мұғалімнің алдына мәселесін қояды – жас ерекшелігіне сай бала оқушының тұлғалық мағынасына оқыту мазмұны мен әдістерінің сәйкестігін қамтамасыз ету. Бұл мәселесіның шешімі – дәл осы кезде адамға толық сәйкес келетін пән мағынасын беру, себебі баланың құндылық мағыналық шамасынан тыс нәрсе оның санасына кірмейді. Түйсіну заңына сәйкес, адам үшін сыртқы әлемдегі құндылығы және мағынасы жоқ зат адам санасынан көрініс таппайды. Сондықтан педагогтың әр бала қажеттіліктері мен мүмкіншіліктерін тез таба білу қабілеті мағыналық педагогиканың негізі болып табылады. Мағыналық сәйкестіктер эмоциямен берілетіндіктен, сәйкестікпен қамтамасыз ететін негізгі механизм – эмпатия (оқушының мағыналық құндылықтарына, мүмкінші-ліктері мен қажеттіліктеріне түсінушілікпен , тілектестікпен қарау).

Л.С.Выготский: «баланың әлеуметтік болмыспен, үлкендермен бірігіп іс-әректке түсуі, оның психологиялық даму көзі болып табылады. Сондықтан жаңа мектеп приоритеті, құндылығы болып тек қана білім емес, білім алу жолдары болады. Сонда ғана білім сенімге көзқарасқа ауысады, оқушының тұлғалық негізін құрайды. Екі тұлға – мұғалім мен оқушы – диалог жағдайында бірін – бірі дамытатын шығармашылық үрдіс жүретін өмірлік кеңістік ұйымдастырылады. Оқушы білімді терең қабылдау үшін, мұғалім мен оқушы арасында қандай біріккен іс - әрекет болуы үшін:

білім жеке тұлғаны дамыту үшін, саналы түрде қабылдануы қажет. Сабақты оқыту үрдісінде жаңа кең деңгейге – пәндік тақырыпты түсіндіру шеңберінен шығып, оқушының өмірлік бағыттарын оқу пәнімен кең көлемде байланыстыру арқылы – пәнаралық жаңа әдіске, қорытындылауға, заңдылықтарға, жүйелерге, жалпыадамдық құндылықтарға және мәселеселелер қажет. Бұл теориялық ойлау қабілетін дамыту арқылы мүмкін болатын құбылыс.

теориялық ойлау арқылы пәннің жүйелік сапасы – құндылығы, мағынасы мен мәні танылады. Срндықтан оқушының ойлау әрекетін дамыта оқыту; оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығын ұйымдастыру (оқушы – субъект); әртүрлі көзқарастарды салыстыру, аргументтеу, негіздеу; топтық, ұжымдық жұмыс түрлерін, ұжымдық ойлау әрекеттерін ұйымдастыру арқылы дамыту қажет. Оқушының ойлау әрекетін ұйымдастырғанда, мәселесіны қайта тұжырымдап айту арқылы мағынасын өзгертуге болады. Мағына эмоциямен

суреттелетіндіктен теріс эмоцияны бейтарап эмоция арқылы оңға өзгерту мағыналық өзгеріске әкеледі: заттың, адамның, құбылыстың сәйкессіздігі бейтараптық арқылы сәйкестікке ауысады. Практикада бұл механизм құнсыз, мәнсіз нәрседен арылып, құнды, мәнді ұғымдарды түсінуге көмектеседі. Егер бала «мұның мен үшін қандай мәні бар?»-деген сұраққа жауап тауып, оқушы мәселесіның мағыналық сәйкестікті қалыптастыру және ойлау қабілетін реттестіру механизмі. Мағыналық реттестірудің тағы бір формасы – белсенді әдістер. Оқытудың белсенді әдістері оқушының танымдық әірекеттерін жандандыратын эффективті тәсілдердің бірі. Себебі оқушылар «қайраткер-лерге», «ойшылдарға» айналып іс-әрекетке қатысушылар болып табылады.Ойлау – диалогтық құбылыс, өйткені ол топта, пікірталаста, айтыста туындайды.

оқушының мотивтерімен жұмыс. Ой басқа ойдан емес, біздің санамыздың мотивациялық өрісінен туындайды. Оқушының ойлау әрекетін ұйымдастырғанда оқу мотивациясы сырттан болмау керек: мәжбүрлеу, күштеу көптеген оқушыларға кері әсер етеді. Баланың ішкі мотивациясы болғаны жөн:өз себептері, орындаған әрекеттеріне қанағаттану, өзін -өзі сыйлау. Қажеттіліктер (тек қана оқушы емес, адам болу, жай адам емес құзырлы адам болу қажеттілігі) және мүмкіншіліктер – белсенділік көзі. Сондықтан оқушының құзырлы адам болуға талпынысын сыйлау керек. Мұғалімнің кері байланысы бақылау және бағалау түрінде емес, нақты және хабарлы түрде болғаны жөн.

жеке тұлғаға білім беру технология арқылы емес, кімге білім беріп тұрғаныңды түсіну арқылы болады. Сондықтан педагогтың өзінің түсінісудің тұлғааралық «меха-низмдерімен» жұмыс істеуінің мәні зор. Бұл оның мынадай қабілеттерімен айқындалады:

- децентрация - өзін оқушының орнына қойып , әлемге баланың көзімен қарай білу, яғни оқушының пікірін қабылдау , оның пікірі мен тәртібіне теріс әсер болдырмау;
- рефлексия - әр түрлі көзқарастар айтылған диалог кезінде, бірге талқылау, бірге шешім қабылдау кезінде мұғалім сырт көзге қалай көрінетінін түсіне білу;
- Эмпатия – оқушының жан дүниесін, ойлары мен сезімдерін түсіне білу, бұл мұғалімнің оқушыға жақындығынан , оң көзқарасынан айәқындалады.

Оқушының сұрақтары пәннің тақырыбы емес, «мен үшін оның қандай маңызы бар ?», яғни маған сәйкес келе ме ?-деген сөз. Сабақтың, тақырыптың, әдістің бала қажеттілігі мен мүмкіншілігіне сәйкестігі оның көңіл – күйінен көрінеді. Егер жағдай балаға сәйкес келмесе, теріс көңіл-күй пайда болса, онда фрустрация (ренжу, қорқу, түңілу), агрессия, ойлау туындайды. Сабақтың мәселесілелі жағдайында бала көзқарасына, бағытына қайшылық пайда болғанда, теріс көңіл-күй пайда болады. Бұл жағдайда эмоция баланың өзіне, мұғалімге немесе өзінің әңгімесіне бағыттылуы мүмкін. Бірінші жағдайда – фрустрация, екіншіде – агрессия, үшіншіде – ойлау пайда болады. Бірінші және

екінші жағдайда мұғалімнің кері байланысы бақылау түрінде болып, оқушыны ойлауға, сезінуге, бір нақты үлгі бойынша өзін ұстауға мәжбүрлеп тұр, яғни оқытудың сыртқы мотивациясы туындады, ал үшінші жағдайда кері әсер хабар түрінде беріліп, таңдау бостандығы сақталып тұр , яғни ішкі мотивация ынталанды.

Субъект–субъектілік білім беру парадигмасына негізделген педагогикалық жұмысты ұйымдастыру қағидалары оқудың ішкі мотивациясын ішкі белсенділікті ынталандырады, яғни оқушылар білімінің жеке тұлғалық болуын және олардың тұлға ретінде дамуын қамтамасыз етеді. «Адамзатқа ең құнды және мәңгілік болатын – тәрбие» - деп аяқтаймыз.

Әдебиеттер

Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2000.
Әбиев Ж., Бабаев С., Құдиярова А. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2014.
Қарақұлов Қ.Ж. Педагогика. – Шымкент: «Нұрлы бейне», 2015.

УДК 159.944

ИЗ ОПЫТА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СИНДРОМА ПСИХИЧЕСКОГО ВЫГОРАНИЯ У РЯДА СПЕЦИАЛИСТОВ

Шоманбаева А.О. – к.пс.н., доцент, ЮКУ им М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
Курасов О.Ю. – учитель физической культуры, школа-лицей №41 им.А.С.Макаренко, Шымкент, Казахстан
Ломакина О.А. – учитель физической культуры, школа-лицей №41 им.А.С.Макаренко, Шымкент, Казахстан

Түйін

Біздің зерттеу тақырыбымыздың өзектілігі негізінен короновирус пандемиясымен байланысты стандартты емес жағдайға байланысты. Дағдарыстан шығу көбінесе медицина қызметкерлерінің кәсібилігі мен жұмысының үйлесімділігіне, оның ішінде олардың сау психологиялық жағдайына - олардың стрессстік пандемия жағдайына төзімділік деңгейіне байланысты болады деп болжауға болады. Осыған байланысты медициналық қызметкерлер арасында кәсіби жойылу мәселелерін психологиялық зерттеу ерекше маңызға ие болды. Осы мақаланың мақсаты Шымкент қаласы мекемелерінің медицина қызметкерлерінің эмоционалдық (психикалық күйзеліс) синдромы мысалында тұлғаның кәсіби деструкциясының факторларын, клиникаларын, диагностикасы мен психокоррекциясын зерделеу бойынша біздің зерттеулеріміздің (2017-2019 жж.) тәжірибесін талдау болып табылады.

Психикалық күйзеліс - бұл адамның эмоционалды, физикалық және танымдық салаларының сарқылуымен байланысты симптом, ол кез-келген әрекетті жүзеге асыру процесінде қалыптасады және осы іс-әрекетке байланысты ортада белсенді болуға деген ішкі ықыластың жоқтығын көрсетеді. Күйіп қалу ағымдағы қызметке теріс көзқарастың біртіндеп артуымен көрінеді және тиісті араласусыз ұзақ уақыт алуы мүмкін. Психикалық күйзеліс міндетті түрде кәсіби қызметпен байланысты емес, ол пайда болған және дамыған өмір саласының бұзылуы болуы мүмкін. Психикалық күйзеліс құбылысын басқа психологиялық тұжырымдамалардан ажырату мәселесі өзекті болып қала береді.

Summary

The relevance of the topic of our study is largely due to the current non-standard situation associated with the coronovirus pandemic. It can be assumed that the way out of the crisis will largely depend on the professionalism and coordination of the work of medical workers, including, among other things, their healthy psychological status - the degree of their resilience to a stressful pandemic situation.As a result of this, psychological studies of the problems of occupational destruction by medical professionals have acquired special significance. The purpose of this article is to analyze the experience of our research (2017-2019) on the study of factors, clinics, diagnostics and psychocorrection of professional personality destruction, using the example of the syndrome of emotional (mental burnout) among medical workers in Shymkent institutions.

Mental burnout (MB) is a symptom associated with the depletion of the emotional, physical and cognitive spheres of a person, which is formed during the implementation of any activity and indicates the absence of an internal desire to be active in the conditions associated with this activity. Burnout is manifested in a gradual increase of negative attitudes towards ongoing activities and, without adequate interventions, can be time-consuming. MB is not necessarily associated with professional activity, and may be the destruction of the sphere of life in which it arose and developed. The problem of distinguishing the phenomenon of mental burnout from other psychological concepts remains a topical issue.

Актуальность темы нашего исследования обусловлена сложившейся в настоящее время глобпльно нестандартной ситуацией, связанной с пандемией короновируса. Можно предположить, что выход из кризисной ситуации в значительной степени будет зависеть от профессионализма и слаженности работы медицинских работников, включающей в себя, в том числе , их здоровый психологический статус - степень их резильентности к стрессовой пандемической ситуации. Вследствие этого, психологические исследования проблем профессиональных деструкций у медицинских работников приобрели особую значимость. Цель настоящей статьи – проанализировать опыт нашего исследования (2017-2019гг) по изучению факторов, клиники, диагностики и психокоррекции профессиональных деструкций личности, на примере синдрома эмоционального (психического выгорания) у медицинских работников учреждений г. Шымкента РК.

Профессиональная деятельность занимает особое место в жизни каждого человека: она является смыслом жизни, в ней фокусируются все наши смыслы и цели . В процессе выполнения профессиональной деятельности происходит формирование личностных качеств, необходимых для той или иной специальности, то есть становление человека как специалиста . Формирование профессиональных качеств, необходимых для осуществления деятельности специалиста – долгий и кропотливый труд, зависящий от огромного количества факторов. Оно протекает в течение всей профессиональной жизни человека: начинается с момента выбора профессии, идет в период обучения и продолжается до прекращения выполнения человеком своих профессиональных обязанностей. Этот процесс зависит от изменчивости самой профессии в течение жизни (появление новых методов, технологий), требований общества к ней. Таким образом, любая профессиональная деятельность накладывает свой психологический отпечаток на личность человека, по-своему «деформируя» ее. Такая «деформация» может стать

предпосылкой, как для формирования профессионала высокого класса, так и для развития профессиональных деструкций. Профессиональные деструкции – это постепенно накопившиеся изменения сложившейся структуры деятельности и личности, негативно сказывающиеся на продуктивности труда и взаимодействии с другими участниками этого процесса, а также на развитии самой личности. Преодоление профессиональных деструкций сопровождается психической напряженностью, психологическим дискомфортом, кризисными явлениями. Одним из проявлений профессиональных деструкций личности является феномен эмоционального (психического) выгорания [1].

Согласно структурно-результативной модели – синдром психического выгорания представлен тремя компонентами:

Эмоциональное истощение - состояние бессилия и опустошенности, снижение эмоционального тонуса, связанные с исполняемыми обязанностями.

Деперсонализация (для профессий социономического типа) и цинизм (для других профессий) – негативный настрой по отношению к клиентам, ученикам, пациентам, со временем и к коллегам.

Редукция профессиональных (персональных) достижений - снижение профессиональной эффективности, человек воспринимает себя некомпетентным и неспособным справляться с профессиональными обязанностями, профессия теряет значимость [2].

В результате диагностики психического выгорания согласно данной модели на момент диагностики у 94% участников эксперимента было диагностировано ПВ низкой, средней, высокой и крайне высокой степени.

Согласно теории ведущих тенденций Л.Н.Собчик, на которую мы опирались, в психологической структуре любого человека можно обнаружить 4 пары противоположных свойств: экстраверсия – интроверсия, спонтанность – сензитивность, агрессивность – тревожность, ригидность – лабильность. При отсутствии баланса в каждой паре возможно появление дезадаптивных состояний. Вероятность этого может повышаться в условиях напряженной профессиональной деятельности [3].

В зависимости от набранных баллов по каждому свойству данные респондентов были разделены на следующие группы: гипоэмотивность – слабая выраженность свойства или плохое самопонимание, норма – нормально выраженной свойство, акцентуированная черта – умеренно выраженное свойство, избыточность – избыточно выраженные значения, наличие дезадаптивных свойств.

Эти группы сравнивались между собой по уровню имеющегося у них психического выгорания.

Основными результатами нашего исследования согласно поставленным целям и сформулированным задачам стали следующие [4]:

1. Респонденты с избыточными показателями по шкале экстраверсии имеют более высокий уровень психического выгорания и обнаруживают тенденцию к поиску инструментальной и эмоциональной поддержки, а они единственные из

всех стратегий проактивности, как было определено в нашем исследовании, имеют положительную связь с психическим выгоранием.
2. При избыточном уровне интровертированности обнаруживаются более низкие показатели психического выгорания, т.е. это противоположные избыточной экстраверсии результаты. С поиском инструментальной и эмоциональной поддержки интровертированность связана отрицательно, в отличие от избыточных показателей экстравертированности. Вероятно специфика интровертов больше, нежели при избыточной экстравертированности, ориентирует человека на совладание с эмоционально-напряженными ситуациями собственными усилиями.
3. Спонтанность при своем избыточном уровне сопряжена с меньшим уровнем психического выгорания. Спонтанность является характеристикой процессов, протекающих под влиянием не внешних, а исключительно внутренних факторов. Спонтанность не просто дает возможность действовать автономно, опираясь на внутренние ресурсы и желания, всё это должно способствовать поддержке собственной значимости и самоэффективности в осуществляемой деятельности. Была обнаружена статистически значимая положительнаяю связь спонтанности с проактивным преодолением и обратная связь с поиском инструментальной поддержки, что так же указывает на автономность и ориентацию, прежде всего, на внутренние факторы и ресурсы.
4. Обратной шкалой спонтанности, согласно методики индивидуально-типологических особенностей Л.Н.Собчик является сензитивность, и ее избыточные показатели связаны с более высокими показателями эмоционального истощения. Сензитивность указывает на высокую чувствительность человека к внешнему влиянию и проявляется в тонком чувствовании и реагировании на малейшие изменения в настроении окружающих, на хорошее и плохое отношение к нему.
5. При избыточных показателях обнаруживаются более высокие показатели психического выгорания, и имеется тенденция к отрицательной связи со всеми стратегиями проактивного совладания. Т.е. неумение совладать со своими агрессивными импульсами и недостаточная саморегуляция могут служить усиливающим выгорание фактором.
6. Несмотря на то, что согласно используемой методике тревожность является противоположным агрессивности свойством, при избыточных показателях тревожность так же положительно связана с психическим выгоранием и статистически значимо отрицательно связана с проактивными стратегиями совладания, кроме поиска инструментальной и эмоциональной поддержки. Т.е. при избыточной тревожности, как и агрессивности, человеку трудно ставить перед собой цели и благополучно достигать их, трудно анализировать имеющиеся и, тем более, потенциальные проблемы.
7. Проводя теоретический анализ литературы по проблеме выгорания, мы обнаружили немало информации о положительной связи ригидности и психического выгорания. Несмотря на отсутствие статистически значимых

связей следует сказать, что ригидность в нашем исследовании обнаружила потенциальную отрицательную связь со всеми симптомами выгорания. Полагаем, что одним из качеств, сдерживающих развитие симптоматики выгорания, может выступать присущее ригидной личности прагматическое мышление, отличительной чертой которого является низкая реактивность поведения и опора на продуманную стратегию.

8. Антитенденцией ригидности выступает лабильность, позволяющая оперативно изменять характер реакций в соответствии с актуальными условиями. В случае отсутствия патологии лабильность характеризуется как подвижность, в ситуации отклонения от нормы лабильность является неустойчивостью. К отрицательным аспектам чрезмерно выраженной лабильности можно отнести частую и нередко беспричинную смену настроения. В группах с более высоким уровнем лабильности обнаруживается более высокий уровень выгорания.

9. Кроме того, наши респонденты были продиагностированы на наличие у них акцентуаций, и проведенный анализ связи акцентуаций с психическим выгоранием выявил положительные связи с высокой статистической значимостью с застревающей, возбудимой и циклотимической акцентуациями.

10. Яркой особенностью человека с выраженной возбудимой акцентуацией является агрессивность, импульсивность, нетерпимость к окружающим людям, следствием чего становятся частые конфликтные ситуации. В силу повышенной возбудимости человеку не всегда удается разумно оценивать происходящее и видеть, в том числе, положительные аспекты действительности. Агрессивноподобное поведение усиливает внутреннее напряжение, возможно появление депрессии, а неспособность оптимально совладать с напряженными ситуациями снова выливается в агрессивность. Кроме того, чем более выражена данная акцентуация, тем более выносливым является человек и может длительное время возлагать на себя серьезные нагрузки. Такое поведение способно привести к истощению, усиливает симптоматику выгорания. Была обнаружена отрицательная связь возбудимой акцентуации со всеми проактивными стратегиями, кроме поиска эмоциональной поддержки.

11. Циклотимический тип акцентуации дал наибольшее число статистически значимых положительных связей с субфакторами и симптомами психического выгорания. Отличительной особенностью циклотимического типа акцентуации является периодическая смена гипертимической фазы (приподнятого настроения) – дистимической (угнетенного психологического состояния). Можно обнаружить некоторое сходство с маниакально-депрессивным психозом, с его перепадами от мании к депрессии, но в случае с циклотимической акцентуацией патологией она не считается. В периоды эмоционального спада человеку трудно концентрироваться на исполняемых обязанностях. Фаза приподнятого настроения отмечается чрезмерной активностью, акцентуант старается компенсировать этим пассивность

предыдущей фазы. Такие эмоциональные перепады не позволяют полноценно концентрироваться на одном занятии, интересы нестабильны. В психоанализе гипертимную фазу считают следствием психологической защиты отрицания.
Таким образом, полученные связи и два противоположных психологических портрета косвенно указывают на пути предотвращения развития выгорания.

Литература

Современные проблемы исследования синдрома выгорания у специалистов коммуникативных профессий [Текст]: коллективная монография / под ред. В.В. Лукьянова, Н.Е. Водопьяновой, В.Е. Орла, С.А. Подсадного, Л.Н. Юрьевой, С.А. Игумнова ; Курск. гос. ун-т. – Курск, 2008. – 336 с. – ISBN 978-5-88313-641-1

Орел В.Е. Синдром выгорания в современной психологии: состояние, проблемы, перспективы // Современные проблемы исследования синдрома выгорания у специалистов коммуникативных профессий / Курск. гос. ун-т. ; под ред. В.В. Лукьянова [и др.]. – Курск, 2008. – С. 54–80

Шоманбаева А., Бажан Т. О проблеме дифференциации синдрома психического выгорания и синдрома хронической усталости// Ученые записки Санкт-Петербургского гос. института психологии и социальной работы: Научный журнал. Санкт-Петербург, 2018. -№4. -С.145-155.Maslach C. Job burnout. Annual Review of Psychology. St. Petersburg : Peter, 2011,422 p

Thomas Hanel. Depression, or Life with a Lady in Black. St. Petersburg: Peter, 2009, 289 p.

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДОГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ӘОЖ

ДАМЫТА ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

магистр- оқытушы Усипбекова Айжан Суттибековна,
103-17 оқу тобы Қалыбек Меруерт, Жарқынбекова Анар
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық педагогикалық университеті ,
Шымкент,Қазақстан

Резюме

В статье раскрывается применение, значение и особенности развивающей технологии обучения в современной системе образования, главной особенностью которой является саморазвитие учащегося, творческая активность и самостоятельный поиск информации.

Summary

The article reveals the application, meaning and features of the developing technology of teaching in the modern education system, the main feature of which is the student's self-development, creative activity and independent search for information.

80-жылдардың аяғы мен 90-жылдардың басындағы әлеуметтік жағдайлардың өзгеруі білім беру мекемелері жүйесіндегі оқу-тәрбие жұмыстарының дағдарысына әкелді. Дәстүрлі әдістер қоғамның өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудегі қажеттіліктерін толығымен қанағаттандырудан бас тартты. Өмір бір орында тұрмайтынын бәрі біледі, сондықтан қазіргі уақытта оқу процесі кейбір өзгерістерге ұшырауда. 200 жылдан астам уақыт бойы келе жатқан Я. А. Каменский мен К. Д. Ушинскийдің сынып-сабақ жүйесін, біртіндеп Л.в. Занков, В. В. Давыдов, Эльконин авторлары болып табылатындамыта оқыту технологиясы алмастырды.Білім беруді ізгілендіру және демократияландыру талаптары педагогикалық қызметтің жаңа түрін қажет етті. Оқытудың дамушы тұжырымдамасы педагогикалық шығармашылықтың шеңберін кеңейтті, оқушылардың үйлесімді дамуы үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуге бағытталған педагогикалық технологиялар мен әдістемелік әзірлемелердің кең өзгергіштігін ұсынды.

Дамыта оқыту технологиясы -білім беру теориясы мен практикасындағы оқушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін пайдалану арқылы олардың дене, танымдық және адамгершілік қабілеттерін дамытуға бағытталған бағыт.Бұл күрделі педагогикалық проблема дәйекті түрде шешіледі: бірінші кезеңде – баланың қажеттіліктері мен өзін – өзі дамыту қабілетін қалыптастыру арқылы, ал кейінгі жылдары-бұл қабілетті нығайту және оны барынша жүзеге асыру үшін жағдай жасау арқылы.

Дамытушылық оқыту теориясы И.Г.Песталоцци, А.Дистервег, К.Д.Ушинский және т. б. еңбектерінен бастау алады. Бұл теорияның ғылыми негіздемесі Л.С.Выготскийдің еңбектерінде, 30-шы жылдары оқыту мен дамудың арақатынасы туралы мәселені қарастырған кезде келтірілген. Л.С.Выготскийдің айтуынша, мектеп оқушыларын оқыту мен дамытуға қатысты мәселе "ең басты және негізгі мәселе, онсыз педагогикалық психология проблемалары... оны дұрыс шешу ғана емес, тіпті қою да мүмкін емес ".Бұл алпыс жылдан астам уақыт бұрын, бұл сөздер айтылған кезде жағдай басқаша болды, бірақ оқыту мен дамуға қатысты мәселенің іргелі мәселесі қазір де сақталуда.

Дамытушылық оқытудың классикалық оқу жоспарынан айырмашылығы:

Бала педагогикалық процестің орталығында, сәттілік оған байланысты.

Мұғалімнің рөлі-оқушылардың ойлау қабілетін дамыту үшін оқу тәжірибесін құру.

Оқу процесінің мақсаты танымдық міндеттерді шешуге және ұйымдастыруға бағытталған.

Оқушыларды өз бетінше білім алуға, дидактикалық тәсіл арқылы шындықты табуға дайындау.

Оқыту тәсілдері мен құралдарының кешені.
Технологияның мәні-есте сақтау қабілеті мен бұрын алған білімін емес, ойлауды дамыту.
Дамытушылық оқыту технологиясында оқушының дербестігі мен табиғатпен байланысы маңызды рөл атқарады. Бұл өзара әрекеттесу қызметтің барлық кезеңдерін қамтиды: жоспарлау, мақсат қою, мақсаттарды ұйымдастыру, іске асыру және нәтижелерді талдау. Әр кезеңнің жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде өзіндік маңызы бар. Белсенді және белсенді техниканы дамытушылық оқытуды білдіретін түсіндірме және иллюстрациялық әдіс алмастырады.Педагогикалық практиканың қазіргі кезеңі-оқытудың ақпараттық-түсіндіру технологиясынан баланың жеке қасиеттерінің кең спектрін қалыптастыратын іс-әрекетті дамытуға көшу. Маңызды білім ғана емес, сонымен қатар оқу ақпаратын игеру және өңдеу әдістері, оқушылардың танымдық күштері мен шығармашылық әлеуетін дамыту. Дамытушылық оқыту жеке қасиеттердің тұтас жиынтығын дамытуға бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда, дамыта оқытуды дамытушы педагогика немесе Даму педагогикасы деп атаған дұрыс болар еді.
Дамыта оқыту технологиясының ерекшеліктерін айта кетсек:
-Бағдарлама дайын емес, ақпаратты өз бетінше іздеуге үйретеді, соның арқасында тұлғаның жан-жақты дамуы жүреді. Оқушылар пікірталасты ғана емес, дауласуды, диалог құруды, дәлелдер табуды да біледі. Дәстүрлі жүйеде оқыған құрдастарымен салыстырғанда балалар өздерін еркін сезінеді және көп білім алады.
-Балаларға нақты сұрақтар қою арқылы,оқушылардың бағдарлама шаблон бойынша жауап алуды білдірмейді. Студент өз көзқарасын білдіреді, жолдастары мен мұғалімдерінің пікірлерін тыңдайды және болжамдарды келісе немесе жоққа шығара алады.
-Мұғалімнің нұсқауымен ақпарат ұжымдық іздеу арқылы қарапайымнан күрделіге дейін беріледі. Сабақ балалар бұрыннан білетін нәрсені жалпылаудан басталады, сәттілік жағдайы алынады, бірақ біраз уақыттан кейін студенттер білім жеткіліксіз болатын кедергіге тап болады, сол кезде мұғалім көмекке келеді.
Балалардың негізгі психикалық функцияларын дамытуға бағытталған сабақтар бастауыш мектептің оқу процесінде ерекше мәнге ие болады. Мұның себебі-кіші мектеп оқушыларының психофизиологиялық ерекшеліктері, атап айтқанда, сезімталдықтың жоғарылауымен сипатталатын 6-9 жаста негізгі ми құрылымдарының физиологиялық жетілуі өте қарқынды жүреді және іс жүзінде аяқталады. Осылайша, дәл осы кезеңде баланың интеллектуалды және жеке салаларына ең тиімді әсер етуі мүмкін, ол, атап айтқанда, Бейорганикалық табиғаты бар психикалық дамудың белгілі бір деңгейінің орнын толтыра алады (көбінесе ата-аналардың балаларды тәрбиелеуге және дамытуға жеткіліксіз көңіл бөлуінен туындаған).

XXI ғасырдың басы білімді адамдардан кең ақпараттың барлық түрлерін өз бетінше шарлау, көптеген өндірістік және әлеуметтік мәселелерді шешу қабілетін талап етеді. Бұл жақын болашақ әрбір бүгінгі оқушыдан өз бетінше ойлауды, жағдайды түсіну және шешім табу қабілетін талап етеді дегенді білдіреді. Бұл дегеніміз, мектеп бүгінде білім, білік, дағдыларды "бере" алмайды, яғни тарату орны, дайын білім қоймасы бола алмайды". Мектепке баратын және мұғалімнің нұсқаулары мен үй тапсырмаларын мұқият орындайтын оқушының алдына қойылған өмірдің жаңа талаптарын бала жеңе алмайды, өйткені ол, ең алдымен орындаушы. Сондықтан қазіргі мектептің міндеті-өзін-өзі жетілдіретін, өз бетінше шешім қабылдауға, оларға жауап беруге, оларды жүзеге асыру жолдарын табуға қабілетті адамды қалыптастыру, яғни шығармашылық адамды қалыптастыру қажет .Қазіргі қоғамдағы тәрбие мен білім берудің мақсаты-жан-жақты дамыған тұлға. Осы педагогикалық ғылым мен практикаға байланысты міндет қойылады: жоғары рухани қажеттіліктері бар, дамыған танымдық қабілеттері бар адамның қалыптасуын қамтамасыз ететін оқытуды теориялық тұрғыдан негіздеу және іс жүзінде жүзеге асыру.

Оқушының шығармашылық белсенділігі ересек адамның шығармашылық белсенділігінен ерекшеленеді, өйткені оның іс-әрекетінің нәтижелері көбінесе жалпыадамзаттық мағынада жаңа емес, бірақ өзі үшін жаңа нәтижеге жету процесінде студент болашақ тәуелсіз жұмысына қажетті дағдылары мен іс әрекеттерді қалыптастырады. Осылайша, сабақта оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту іс-әрекеті-бұл барлық оқушылардың жаңа білімді, білікті, дағдыларды қолдана отырып, іс-әрекеттің жаңа тәсілдерін игеру қабілетін қалыптастыруға бағытталған мұғалімнің педагогикалық әсер ету жүйесі.Дамыта оқыту балалардың шығармашылықпен білім алуына, белсенді болуына, тыңдау және есту қабілетіне ие болуына, өз жұмысына мағыналы қарауға және алған білімдерін белсенді пайдалануға бағытталған. Мұндай оқыту мұғалімнің балаға деген көзқарасын сапалы түрде өзгертеді, оны ынтымақтастық қатынастарының жоғары деңгейіне көтереді. Сонымен қатар, ол шашыраңқы ұсыныстарды емес, мектептің барлық мәселелерін кешенді шешуді қамтиды. Дамыта оқыту принциптеріне негізделген оқулықтарда білім берудің жаңа мазмұны, бастауыш сынып оқушыларының жеке бейімділігі мен қабілеттерін ашуға бағытталған жаңа әдістер мен жұмыс түрлері бар. Дамытушылық оқыту сонымен қатар әр оқушыны оқыту мен дамытудың маңыздылығын түсінуге деген көзқарасымен тартады. Білім беру мазмұнының байлығы, дамытушылық оқытудың ерекше дидактикалық принциптері мен типтік әдістемелік қасиеттеріне негізделген мұғалімнің жұмыс әдістерінің әртүрлілігі мүмкіндік береді.Осылайша, дамытушылық оқытудың түпкі мақсаты- өзін-өзі дамытуы және оны оқыту арқылы арттыра білу, яғни қалау, сүю және үйрену.

Әдебиеттер

1.Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары. – Алматы,2007.
2.Таубаева Ш.Т,.Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары. – Алматы, 2005.
3.Рысбаева А.Қ. Педагогикалық процесс субьектілерінің табысты іс-әрекетіне интерактивті оқытудың ықпалы. Оқу құралы. Алматы, 2008.

УДК 372.8:159.9

ЕСТУІ НАШАР БАЛА ӨМІРІНДЕГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ешманова Жақұт Альжановна
ШҚ ББ «Қосалқы мектеп-интернаты» КММ

Резюме

В этой статье будет обсуждаться, что дети с нарушениями слуха могут выучить речь только с помощью специального обучения, а также что дети с нарушениями слуха могут выполнять задачи с помощью зрительного и эмоционального мышления позже и легче, чем нормальные дети.

Summary

This article will discuss theoretical work on modern phraseology and its objects, and that words and phrases are the main building blocks of a sentence.

Естуінде ауытқуы бар балалар сөйлеу тілін тек арнайы оқыту арқылы меңгере алады. Есту қабілетіндегі кемістіктердің орнын толықтыру үшін аса маңызды қызметті көру арқылы қабылдау атқарады. Бұл топтағы балаларда заттарды тану мен ажырату баяу өтеді. Көрген заттарды саналы түсіну,уақытпен кеңістіктегі заттар арасындағы қарым-қатынасты меңгеруде қиналады,аударып,керісінше көрсеткен жағдайда заттарды шатастырады.
Ал ерікті есте сақтауын қарастырсақ, бұл балалардың есінде заттардың бейнелері бар жүйеге қалыптасуы қалыпты балалармен салыстырса төмен. Ерікті және еріксіз есте сақтаудағы ерекшеліктер оқу материалын қабылдап, тұрақты есте сақтауына ықпал етеді.Сондықтан образды есте сақтауын қалыпты жағдайға жеткізу үшін таным процесін жетілдіру, ойлаудың-салыстыру, талдаумен жинақтау сияқты процестерді дамуы қажет.

Естуінде ауытқуы бар оқушылардың есте сақтауы сөйлеу есте сақтауын дамыту негізінде нәтижелі.

Нашар еститін оқушылардың ойлау процестері де өзгешеліктерге ие. Естуінде ауытқуы бар балалар көрнекі-әсерлі ойлау арқылы тапсырмаларды орындау қабілеті қалыпты балаларға қарағанда кеш және қарапайым тәсілдер арқылы қалыптасады [6,18].

Көрнекі-бейнелі ойлау сөйлеу тілінің дамуына тәуелді. Нашар еститін және қалыпты балалар арсындағы көрнекі-бейнелі ойлаудағы айырмашылықтар бастауыш мектеп жасында байқалады. Ал 7 мен 10 жас аралығында көрнекі-бейнелі ойлауы жылдам дамиды. Логикалық ойлау көрнекі-бейнелі ойлау

негізінде дамиды. Естуінде ауытқуы бар оқушылардың көрнекі-бейнелі ойлауы баяу дамуына тәуелді логикалық ойлауыда тежеледі.

Бастауыш мектеп жасындағы ауытқуы бар балалар мәтінді оқыған соң оны нақты елестетуде қиналады және көрнекі жағдайда қажетті көрсеткіштерді анықтай алмайды.Жасөспірім жасында сөйлеу тілі арқылы ұсынылған деректерді талдау ,жинақтау бұл бұл балаларды қиналдырады.Ал 13 пен 17 жас аралығында логикалық дамуы толық дамиды.Т.В.Розанованың зерттеулері көрсеткендей естуінде ауытқуы бар балалар арасында ойлау даму денгейі қалыпты балалармен бірдей балалар кездеседі [7, 68]. Бұл жағдай естуінде ауытқуы бар балалардың арнайы оқыту жағдайында зият дамуы орнын толықтырудың жоғары мүмкіндігі бар екендігін көрсетеді.

Қалыпты балаларға қарағанда, нашар еститін оқушылар айналасындағылардың сөздерін қабылдаудаудағы қиындықтарға байланысты, ерте жаста сөйлеу тілін жеткілікті мөлшерде игере алмайды. Айналасындағылардың сөйлеуін толық қабылдамағанған, сөздің дыбыстың құрылымын есту мүмкіндігінен айырыды. Бұл балаларға сөйлеу тілі түсініксіз, сөйлем мүшелеріне бөлінбеген, бұрмаланған, сонымен қатар тұрақсыз дыбыстық комплекс түрінде естіледі. Бұл жағдайда айналасындағылардың сөйлеу тіліне еліктеп игеруге олардың мүмкіндіктері өте аз.

Естудің бұзылу денгейіне,баланы дамытудың педагогикалық шарттарға,есту кемістігінің пайда болу уақытына байланысты нашар еститін балалар мектепке сөйлеу тілі әртүрлі деңгейдегі бұзылысымен барады.

Нашар еститін оқушыларға арналған мектеп бұл сөйлеу тілі өзгеше мектебі, мұнда оқушылар тек сөйлеуге ғана үйренбейді,сонымен бірге өздеріне бағытталған сөйлеу тілін түсінуге де үйренеді. Арнайы мектептің міндеті, нашар еститін оқушыларға шындықты ауызша сөйлеу тілінің көмегімен бейнелей лау икемдігі дамитындай етіп тілді үйрету керек.Бұл дегеніміз, олар түзету процестерінде,көрнекі-бейнелі ойлауға тән талдап оқытудан өзгеше, біздің тілімізге тән талдап оқытуды игере алулары керек. Осымен нашар еститін балалар тілді игеру үшін ұсынылатын тілдік материалдарды таңдау ерекше қиынға түседі.

Мұғалімнің алдында нақты заттарды, қимылдарды, заттардың белгілерін білдіретін сөздердің мағынасын түсіне алуын ғана емес, сонымен қатар тұрақты жиналып отыратын сөздердің абстрактылы мағыналарын түсіне алуында қамтамасыз ету міндеті қойылады. Дәл сондықтан, сөйлеу тілімен жұмыс жүргізу тек тіл сабағында ғана қолданылумен шектеліп қана қоймай сонымен қатар барлық басқа пәндеріндеде жүргізіледі. Сөйлеу ең алдымен ішкі және сыртқы сөйлеу болып екіге бөлінеді.

Ішкі сөйлеу адамдармен тікелей қарым-қатынас жасауға арналмаған. Оны адам өзінің ойлау әрекетінің ішкі мақсаты үшін пайдаланады және сыртқа шығарылып айтылмайды, жазылмайды. Сыртқы сөйлеу басқаларға бағытталған сөйлеу. Сыртқы сөйлеу ауызша және жазбаша сөйлеу болып,ал ауызша сөйлеудің өзі диалог және монолог болып екіге бөлінеді. Ауызша және жазбаша

сөйлеу- бұл адамдардың бір-бірімен тіл көмегі арқылы қарым-қатынас жасауының бір-бірімен байланысқан екі түрі. Ауызша сөйлеу есту арқылы, ал жазбаша - көру арқылы қабылданады. Олардың әрқайсысының өз ерекшеліктері бар. Тек ауызша және жазбаша сөйлеуді ғана емес,сонымен қатар нашар еститіндерге спецификалық болып келетін,сөйлеу тілінің әрбір түрі , анықталған әдістер арқылы қабылданады және сыртқа шығарылады. Жазбаша мен дактиль тілі көру арқылы қабылданады және өз қол қимылдарының көмегімен жүзеге асырылады.Сөйлеу тілінің осы түрі балалармен көбірек қолданады.

Кемістіктің зардаптарын толығымен жою мақсатында нашар еститін оқушылар сөйлеу тілінің жазбаша және дактиль тілдерін ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынаста ең көп қолданылатын ауызша сөйлеу тілін де қолдана алуы қажет. Сөйлеу тілін қолдану - бұл нашар еститін оқушының жан-жақты дамуына қажетті шарт болып табылады. Бұл оқу процесінің ең маңызды міндеті болып табылады. Сөйлеу тілі нашар еститін оқушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейтеді, оның көрнек -бейнесін ойлаудан сөздік

- логикалыққа біртіндеп ауысуын қамтамасыз етеді,баладағы барлық тұлғаның қасиеттердің қалыптасуына, еститіндер қоғамына қосылуына үлкен әсер етеді. Нашар еститіндерге қарағанда, еститіндердің сөйлеу тілдері,есту анализаторының сақталған қызметтерін қолдану шарттарында дамиды. Бұдан, нашар еститін оқушының сөзді бұрмаланған түрде қабылдайтыны көрінеді. Бұрмаланған сөздер нашар еститін балаға тән, ал сөйлеулері естудің қатысуынсыз дамитын естімейтіндер де болмайды. Сөздік қордың шектеулі, тілдің грамматикалық құрылымын жеткілікті игере алмау оқылып отырылған мәтін мен ауызша сөйлеу тілін түсіне алуын шектейді[8,136].

Нашар еститін оқушы тілдің грамматикалық құрылымын жеткіліксіз игергендігіндегі жеткіліксіз сөйлеу қоры болуынан,өтінішін,тілегін,сұрағын жеткізу тағы басқа жағдайда өзінің барлық сөйлеу мүмкіндігін жұмылдыруға тырысады. Егер де ол сөзді толығымен білмесе, айналасындағыларға түсінікті болып келетін сөздердің бөлігін айтады.

Нашар еститін оқушылар оқу кезінде қиыншылыққа кезігеді. Сөздердің дыбыстық құрылымын жеткіліксіз білгендіктен, олар мәтіндегі таныс сөздердің өзін түсінбейді.Мысалы:нашар еститін бала"усін"деп қолданып жүрген сөзін, кітапта"жүзім"екенін оқығанда оның мағынасын түсінбейді. Нашар еститін оқушыға сөйлеу тілінің даму деңгейі тек есту қабілетіне ғана емес, сонымен қатар басқа да себептерге,әсіресе есту кемістігінің қай жаста пайда болуына да байланысты.

Егер есту қабілеті 3 жастан кейін пайда болса онда, оқушының сөздік қорында, грамматикалық құрылым, айтылуында аз ғана кемшілігі бар фразалық сөйлеу тілін көруге болады. Егер оқушы естуін мектеп жасында жоғалтса,онда нашар еститін оқушы грамматикалық толық дұрыс тілді,аз ғана айтылу кемшілігімен игерген болып келеді.Нашар еститін оқушының сөйлеу дамуының деңгейі,көп жағдайда оларды тәрбиелеу шарттарымен анықталады. Сонымен

қатар,жеке ерекшеліктерге де байланысты: біршама белсендірек және біршама зерегірек балалар өзіндік сөйлеу тілін жақсы игереді, өйткені ерінді оқудың көмегімен сөйлеуді қабылдауды ерте бастайды.

Нашар еститін оқушының сөйлеу тілін қалыптастыру оның тілдік даму спецификасын ескеріп отыруымен, әсіресе меңгерілген тілдік материалдарды:көбінесе оның қолданылуы,сәйкес келушілікке және тағы басқа да ескерумен құрылуы қажет [9,97].

Сөйлеу тілі арқылы қарым-қатынас (коммуникация)іс-әрекеттің айрықша түрі болып табылады, оның мақсаты ойларын алмастыру, бір-бірін түсінуді орнату.Сөйлеу арқылы қарым-қатынаста адамдар әртүрлі ақпараттарды айтады, сұрайды,бір-бірін іс-қимылға итермелейді, пікірлерге өз ойын білдіреді. Сөйлеу қарым-қатынасының тәсілі тіл болып табылады. Коммуникативті әрекет ете алу, айналасындағылардың сөйлеуінде көрінетін тілді игеру жолында жүзеге асырылады. Тіл күрделі құрылым, оның құрамына бірліктер-белгілер және жүйелі қарым-қатынастағы өзінің қасында болатын тәсілдердің әртүрлі қызметтері кіреді. Тілдік белгілердің маңызын, олардың сәйкес келу тәсілдері, формаларын баланы мектепке дейінгі дамыту кезеңіндегі жүйеде қолданса, ол оған қарым-қатынаста тілді қолдануға, айналасындағыларды түсініп,оларға да түсінікті бола алуға көмектеседі.

Сөйлеу тілінің дамуы мен бұзылуын түзету және сақтандыру логопедиялық ықпал жасау барысының негізігі бағыты болып есептеледі. Логопедияның мағынасы тілдің әлеумметтік маңызымен байланысты. Өзімізге белгілі біздің тіліміз екі міндетті атқарады. Біріншісі адам мен адамды өзара қатыстыру, байланыстыру құралы ретінде қолданылса, екіншісі айтайын деген ойларын бір-біріне жеткізіп түсінісу үшін қолданылады. Онсыз адамдар күресе алмас еді, өзара түсінісіп, дегеніне жете алмас еді. Сондықтан да біздің тіліміз адам қоғамының өсіп-өнуі үшін ең маңызды құрал.

Тілдің сөйлегенде бұзылып, дыбыстың дұрыс қолданылмауы адамның әлеуметтік белсенділігіне, жеке басының қызметіне, сонымен бірге психикалық дамуына әсерін тигізуі мүмкін. Күрделі тіл мүкістіктері немесе тұтықпа сияқты кемістіктер мктепте баланың оқу үлгерімінің төмендеуіне себебін тигізсе, өзіндік мамандық таңдауына да әсер етіп, қиындық туғызады.

Біздің тіліміз ойлаумен тығыз байланысты. Баланың тілін дамытумен бірге біз оның ойын да дамытамыз. Тіл ойдың құралы деп аталады. Біз сөздің жәрдемімен ғана ойлай аламыз. Адамның ойлауы тек тіл арқылы ғана туып және де сол арқылы қолданылады. Олай болса, баланың таза, дұрыс сөйлеуінің оның ойының дамуы үшін де үлкен маңызы бар.

Тіл арқылы балаға ата-аналарымыздың асыл мұрағаттары, өмір тәжірибиелері, нақыл сөздері ұғындырылады. Бұл ұлттық қалыптасуы мен өмір сүруінің жеке ұлт ретінде өмір сүруінің алғы шарты.

Сонымен бірге, тіл – бүкіл адамзаттың жеткен жетістіктерінің жиынтығы мен білім қайнарының бұлағы. Тілді үйрену арқылы балалар, білім негізінің ұңғыл-шұңғылдарын үйренеді.

Тілдік қарым-қатынаста берілетін ақпараттарды адамдар қабылдау, түйсіну, ойлау, секілді психикалық процесс негізінде сөйлеу процесі арқылы меңгеріп, оны қайтадан сыртқа шығарады.

Бұл бағыттар тілді әр қырынан: тілдің теориясы (лингвистика), тілдің психикалық ерекшелігі (психолингвистика), тілдің әлеуметтік ерекшелігі (социолингвистика) туралы зерттеу жұмыстарын жүргізеді.бізге қажеттісі психолингвистикалық бағыт. Себебі тілді меңгеру психикалық ойлау, қабылдау, қиял, зейін т.б. процестер арқылы жүзеге асады. Осы тұрғыдан тіл психикалық зерттеудің объектісі болып табылады.

Сөйлеу қарым-қатынасын қамтамасыз ететін маңызды шарт, ол баланың әртүрлі сөйлем модельдерін қолдана алуы болып табылады. Ол соның үлгісі бойынша қажетті жағдайда нақты фразаларды құрастырады [10, 168].

Тілдегі пікірлердің әртүрлі функционалды бағыттылығын көрсететін сөйлемдердің үш түрі бар: сұраулы, хабарлы. Олар лексико-грамматикалық тәсілдері мен тыныс белгілерін қолдану ерекшеліктері конструкциясы бойынша бөлінеді.

Еститін оқушы үшін сөйлеу әрекеттерінің әр түрін,тілді қолданудың деңгейі тек қана белсенділігімен ғана анықталмайды,сонымен қатар оның сөйлеуін қалыптасу процесіне айналасындағылардың әсер ету деңгейіне де байланысты.Сондықтан қалыпты дамып келе жатқан оқушыны қоғам мен отбасы да тәрбиелеуде осы прцесті тездететін әртүрлі тәсілдер қолданылады. Нашар еститін оқушыларға арнайы құрылған сөйлеу ортасында сөйлеу материалы жөңге келтіріліп, жүйелендірілген түрде болуы қажет.Тілдік материалды игеру процесінің барлық ұйымдастыруы, оны меңгерудің белсенді шартын құруға бағытталған болуы тиіс, сонымен бірге өзіндік сөйлеу әрекетін қамтамасыз ететін механизмдерді қалыптастыру керек.

Нашар еститін оқушыларға арналған мектептің қазақ тілі бағдарламасында, (оқытудан ең көп сағат бөлінеді) сөйлеу тілін қалыптастыру жүйесіне сәйкес қабылданған бөлім бар "Тіл дамыту", "Қоршаған ортамен таныстыру", "Сөйлеуге үйрету және есту қабілетін дамыту" көрсеткен бағыттың екеуінде жүзеге асырып отырады [11, 75].

Әдебиеттер

1 “Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау” туралы №343 Қазақстан Республикасының Заңы
2 Ананьев Б.Г. Анализ трудностей в процессе овладения слабослышащими детьми чтением и письмом //- АПН РСФСР, 1989.
3 Нейман Л.В.Слуховая функция и тугоухих и глухонемых детей-М,1961
4 Боксис Р.Ф. Глухие и слабослышащие дети. – М.: Академия педагогических наук, 1963.
5 Багрова И.Г. Обучение слабослышащих учащихся восприятию речи на слух. - М.: Педагогика, 2001.
6 Запорожец А.В. Избранные психологические труды. Т.1. – М., 1986. – 63 ст.
7 Розанова Т.В. Возрастные особенности соотношения ориентации на

самооценку и на оценку другими люьдми// В кн.: Изучение мотивации поведения детей и подростков.- М., 1978.- С. 81-111.
8 Березовский Б.Л. К методике выявления музыкальных особенностей у детей. // вопросы психологии.1992 .№5
9 Боксис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха. М.: 1998
10 Боксис Л.М., Фингерман Л.Е. Развитие письменной речи в начальных классах школы слабослышащих. М,2004.
11 Егоров Т.Г. Психология овладения навыком чтения. М.,1993.

УДК 159.923.2

МЕКТЕПТЕГІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗОРЛЫҚ - ЗОМБЫЛЫҚ КӨРІНІСТЕРІН АЙҚЫНДАУ

Ж.З.Торыбаева., п.ғ.д., профессор, М.У. Тусеев., докторант
А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркестан, Қазақстан
С.А.Кузжанова., оқытушы
Мардан Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы обеспечения благоприятной морально-психологической среды в школе и в классе, поддержания и укрепления психического и физического здоровья детей, формирование ведущей формы деятельности, создающей безопасную образовательную среду, сохраняющую его индивидуальность, как важнейшего фактора развития ребенка.

Summary

This article discusses the issues of providing a favorable moral and psychological environment in school and in the classroom, preserving, maintaining and strengthening the mental and physical health of children, the formation of a leading form of activity that creates a safe educational environment that preserves their individuality, as the most important factor in child development

Бүгінгі әлеуметтік-мәдени жағдайда жеке тұлғаның қалыптасуына сыртқы жағдайлардың теріс әсер етуінің көптеген жағдаяттарын байқауға болады. Басқа адамға қатысты зорлық-зомбылық іс-әрекеттерінің көріністері қазіргі әлемде кеңінен таралған. Осыған байланысты егер физикалық зорлық-зомбылық әрекеттерінің жағдайлары біржақты қабылданып сотқа дейін шаралармен жазаланатын болса және оған қарсы заң аясындағы қарқынды тергеу амалдары жүрсе, ал психологиялық зорлық-зомбылық тек қоғамдық санада, ғылыми зерттеулер шеңберінде талқыланып, қалып қоюда.

Мұндай жағдайда ғалымдардың пікірінше психологиялық қауіп-қатердің бірнеше себептері бар. Алайда мектептегі орта білім алушыларға

дамытушылық ықпал жасау үшін мектептегі тұтас педагогикалық үдерістің қатысушылары өзін-өзі басқаруды қамтитын мүмкіндіктер кешені болуы қажет.
Сонымен, «бұл кешен үш құрылымдық компонентті қамтиды:
- кеңістіктік -пәндік - сабақтар мен қосалқы қызметтерге арналған үй-жайлар, жалпы ғимарат, іргелес аумақ және т. б;
- әлеуметтік - білім беру қызметінің барлық субъектілерінің (оқушылар, педагогтар, ата-аналар, әкімшілер және т. б.) өзара қарым-қатынасының сипаты;
- психодидактикалық - білім беру үдерісін құрудың психологиялық мақсаттарымен негізделген оқытудың мазмұны мен әдістері», дейді В. А. Ясвин[1].
В. И. Слободчиковтың пайымдауында, мектептегі психологиялық қауіпсіздік ортасының базалық категориясы ретінде тұтас педагогикалық үдерістің қатысушыларының өзара бірлескен қызметі. Ғалым өз зерттеулерінде мектеп жағдайындағы психологиялық қауіпсіз ортаның салыстырмалы және жанама сипатын берді.
И. А. Баеваның пікірінше мектептегі психологиялық қауіпсіз ортасы - бұл білім процесінің субъектілірінің еркін өзара әрекеттестіктегі жеке-сенімді қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыруға ықпал ететін, ортаның референттік маңыздылығы бар және оған қосылған қатысушылардың психикалық салауаттылығын қамтамасыз ету[2].
Мектептегі психологиялық қауіпсіз ортасы «кемсіту, қорқыту, әдепсіз қарым-қатынас, елемеу, мәжбүрлеу, мұғалімдердің, оқушылардың және олардың ата-аналарының ұсыныстары негізінде бөліп шығару сияқты құрылымдық компоненттер бойынша психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғалу ретінде қарастырылуы мүмкін», дейді Н.Г.Рассоха.
Соңғы алынған нәтижелер бойынша мектептегі ортаның психологиялық қауіпсіздігі тікелей оның эмоционалдық ахуалына байланысты болады. Өйткені, «әрбір білім беру ортасы эмоциялық кедей және эмоциялық бай болуы мүмкін (мұғалімдермен мысалдар, сабақ өткізу, қызықты және қызықты емес). Мысалы, бір оқытушыәр сабақты ойын түрінде өткізетін,сабақтарында қызықты мысалдар және басқа техникаларды қолдануы - эмоционалдық ортасы эмоцияға бай болып табылады дегеніміз. Ал тек қана "мұғалім-оқушы" деңгейін сақтанатын басқа бір оқытушының сабақтарында, әр сабақ сайын балалар тек дәптерлер ашады, мысалдар шешеді және үй тапсырмасын жазады, бұл - эмоциялық ортасы кедей деген сөз».
Сонымен қатар көп жағдайда мектептегі оқу-тәрбие процесінде балалардың жас ерекшеліктері, психофизиологиялық ерекшеліктері ескерілмей қабылданған бағдарламалар қолданылады. Кейбір жағдайда оқу жүктемелерінің оқушылардың шамаларынан тыс болуы, балалардың ойлау қабілетінің төмендеуіне, шаршап-шалдығуына, белсенділігінің төмендеуіне, денсаулығының нашарлауына, кейде типті депрессияға шалдығуына әкеледі. Оқу процесінің барысындағы көптеген жағдайлардың әсерінен жоғары жүйке

қызметінің қызметтерінің бұзылуы пайда болады, тұлғаның психикалық дамуы тежеліп және ішкі мүшелер қызметтерінің бұзылуына әкеліп соғады.

Оқушылар денсулығының психофизиологиялық жағдайын жақсарту, әрмен қарай нығайту үшін мектептегі білім беру процесін балалар ағзасының қалыптасуының психологиялық, физиологиялық заңдылықтарын ескерген кезде ғана мүмкін болады. Әрбір білім беру мекемесі педагогикалық міндеттерді шешумен қатар оқу жүктемесі мен оқыту әдістерін балалардың жеке-дара ерекшеліктерінмен бірге қарастыруы керек.

Мектеп қоғамның маңызды әлеуметтік институты ретінде өзінің негізгі қызметін жүзеге асыруда тұтас педагогикалық үдерістің барлық субъектерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндетті.

Сонымен бірге қазіргі ғылымдағы қалыптасқан қауіпсіздік теориясында тірек ұғымдардың бірі "қауіп" болып табылады. Осыған байланысты зерттеушілердің назарындағы басты мәселенің бірі «өзара іс - қимыл барысында білім беру ортасында қатысушыларға не қауіп төндіреді? Психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін оларды неден қорғау керек?

Негізгі қауіп мұндай жағдайда- психологиялық зорлық-зомбылық, сонымен өзара әрекеттестікте психологиялық зорлық-зомбылық деңгейін анықтау - білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін құру бойынша негізгі бағыт болуы тиіс.

«Баланың мектепке барғысы келмеуі, сыныптан бас тартуы, көбінесе "мені мазалайды, елемейді, кемсітеді және т.б. шағымдармен байланысты және бұл сыныптастарға да, мұғалімдерге де қатысты болуы мүмкін» дейді И.В.Дубровина [3].

Барлық аталған шағымдар адамның адамгершілік, психикалық (яғни моральдық, коммуникативтік) және өмірлік мәртебесін (соның ішінде құқықтық, әлеуметтік) төмендететін психологиялық зорлық-зомбылық көріністеріне, сондай-ақ осындай әсер ету қатеріне қатысы бар.

Кез келген қысым, адамның еркіне қарсы әрекеттер жасау оның бойында ішкі немесе сыртқы қарсылық тудыратыны белгілі. Сыртқы көрінісі: жалпы қабылданған нормалар бұзылғанда, тәртіптің бұзылуы деп аталғанда, "бағынбау актісі" ретінде. Ішкі: байланыстан кету, өзін-өзі жазалау, аутоагрессия болған кезде. Қысым жасау, мәжбүрлеу, билікті теріс пайдалану мектеп ортасында кейде белгісіз болады, бірақ бұл байқалмаған, ескерілмеген, күнделікті психологиялық әсер өте ауыр зардаптарға алып баратыны анық. Әлеуметтік дезадаптацияның, оның ішінде мектептің де өрескел нысандары кезінде психологиялық зорлық-зомбылық әрдайым анықталады(кесте 3).

Кесте 3. Мектептегі зорлық-зомбылық түрлері

Зорлық-зомбылық түрі	Сипаты	Нәтижесі
Психикалық	Балаға назар аудармау, кері итеру, бақылау, қорқыныш,	Адам психикасына зиян келтіру, жүйкесінің тозуы, жыныдануына

	үрей сезімін бойында ұялату	себеп болуы
Физикалық	Балаға қатысты басқа адам (бала немесе ересек) тән-дене зардабына, немесе жарақатқа әкелетін әрекеттер: соққы, ұру, итеру, тебу, тұншықтыру, шаштан тарту т.б.	Физикалық зорлық-зомбылық көбінесе оқушыға залал немесе жарақатқа әкеледі, типті мүгедек болуы да мүмкін
Эмоциялық	Балағаттау, қорлау, сөгу т.б.	Адамның көніл-күйін түсіру, психикалық жарақатын салу, психологиялық саулығына зиян келтіру
Бопсалау	Оқушыға қысым жасау немесе мәжбүрлеу арқылы заңсыз ақша мен мүлік талап ету және алу түрінде көрінетін қылмыс	Баланың тұлғалық дамуына кері әсер ету, психикасына жарақат салу, суицидке, қылмыстық әрекеттерге итермелеу т.с.с.
Буллинг	Күштеу, мәжбүрлеу,қиянат жасау. Бір адамның немесе топтың өзінен физикалық және моральдық тұрғыдан әлсіз адамға немесе топқа шабуыл жасау, қысым көрсету, күш қолдану	Баланың мектепке барғысы келмеуі, сыныптан бас тартуы, көбінесе "мені мазалайды, елемейді, кемсітеді және т.б. шағымдары, өзі-өзіне қол жұмсауға итермелеу
Кемсітушілік	Оқушының жынысына, ұлтына, әлеуметтік-экономикалық жағдайына, дініне, дене кемістігіне, мүгедектігіне негізделген әділетсіз қарым-қатынас	тұлғаның өзін-өзі құрметтеу мен өзін-өзі бағалауын төмендету
Әлеуметтік-қатынастық	балалардың дөрекілігі, намысқа тиетін қылықтары, қорлау әрекеттері, бұзықтығы, мұғалімдер олармен тек қатаң қарым-қатынас жасауға мәжбүр болуы	Әлеуметтік дезадаптацияға әкеледі, оқу-үлгерімі төмендейді, агрессияның пайда болуы т.с.с.

Эмоциялық ұзақ кернеу оны әлсіретуге ниет туғызады, суррогаттық шығу жолдарын іздеуге, зорлық-зомбылыққа ұшырайтын ортадан кетуге итермелейді» деп тұжырымдайды ғалымдар. Өйткені, мектеп ортасындағы психологиялық зорлық – зомбылықты төмендету тәуелділіктің пайда болуымен қатар оқушы зорлық - зомбылықтан зардап шеккен ортадан қашуға,

деструктивті әсерден құтылуға ниет білдіреді және соның салдарынан қазіргі қоғамның маңызды әлеуметтік проблемаларының бірі - қадағалаусыздықтан туындайды. Немесе басқа қайғылы нәтиже - бұл ортаның жағдайларын өмірдің басқа салаларына аудару.[4].

Осыған байланысты психолог-мамандардың соңғы жылдарда жиі назарындағы мәселе - тұлғаның зорлық-зомбылықтан қорғалуы (яғни, бұл ұғым «защищенность» деп аударылыды). Сонымен бірге жиі қарастырылатын мәселе – ол тұлғаның деструктивті әсерден өзін-өзі қорғау.

Жалпы білім беретін мектепте психологиялық қауіпсіздік ортасы түсінігін қарастыра отырып, сол орта жағдайында оқушылардың қалыпты дамуы үшін аталмыш ортаның баламалы жағдайларын айқындау керек.

Қорыта келе еліміздің әр аймағында жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижелері көрсеткендей, мектеп бітірушілердің дені сауларының саны төмен болуына қолайсыз жоғарыда көрсеткен жағдайлар ғана емес, мектеп басшыларының сауықтыру жұмыстарына немғұрайлы қарауы, оқу-тәрбие үрдісін тиімсіз ұйымдастыруы, қазіргі оқыту әдістері мен педагогикалық технологиялардың денсаулықты сақтауға негізделуінің әлсіздігіне байланысты екендігін де көрсетті.

Сондықтан да бастауыш мектептегі оқу үрдісі оқушының оқу жүктемесін болдырмау, яғни денсаулық сақтаушы болу керек. Ол үшін: баланың жеке ерекшеліктерін (интеллектуалдық, эмоциялық, мотивациялық темпераментін, естің түрлері, т.б.). ескеру оқу материалын игеру кезінде оқушылардың нормадан тыс интеллектуалдық, эмоциялық жүктемесін болдырмау; мектеп пен сыныптағы жағымды моралды-психологиялық ортаны қамтамасыз ету, балалардың психикалық және физикалық денсаулығын сақтау, қолдау және нығайту; бағалы стресстен қорғану тәсілдерін үйрету қажет. [5].

Бұны жүзеге асыруда мынадай психологиялық-педагогикалық жағдайларды ұстану қажет олар: ересектердің балаларға қарым-қатынасы тұлғалыққа бағытталуы; әр балаға әрекет түрлері мен құралдарын, т.б. өзі таңдау жасауын, бала жетістіктерін үнемі салыстырмалы түрде педагогикалық бағалап отыру (бүгінгі жетістіктерін кешегісімен салыстыру); оқушының эмоциялық-құндылықты, әлеуметтік-тұлғалық, танымдық, эстетикалық дамуы мен оның жеке ерекшелігін сақтайтын білім беру ортасын жасау: бала дамуының ең маңызды факторы ретінде жетекші әрекет түрін қалыптастыру; оқу әрекетін қалыптастыратын ойындарға сүйену. Алайда мұндай жағдайда мектептегі ортаның психологиялық қауіпсіздігін қамту мәселесі зорлық-зомбылықтың салдарынан пайда болатын түрлі тәуелділіктердің алдын алу мақсатында кешенді іс-шараларды жоспарлап, жүзеге асыруы қажет деп есептейміз.

Әдебиеттер

1.Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. -М.: Смысл, 2001.-365с.

2.Безопасная образовательная среда: психолого-педагогические основы формирования, сопровождения и оценки / Под ред. И.А.Баевой.СПб.:ЛОИРО, 2014.-269с.

3.Дубровина И.В. Практическая психология образования.-СПб.:Питер, 2004.-594с.
4.Мектеп жасына дейінгі балалар психологиясы. В.С.Мухина, Алматы Мектеп,2003
5. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтік бейімдеуді педагогикалық қолдау моделі. Әдістемелік ұсынымдар. Астана 2016ж.

УДК 159.923.2

ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ « ЖЕКЕ ТҰЛҒА» ҰҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Джумагулова Г.Ш. –к.пс.н., Бектурсынова Д.Т.- магистр.,
Байтас Ж. ППк17-1 тобының студенті
Мардан.Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается отрасль психологии, как психология личности, ее значение для человека, влияние которое она оказывает на него. Исследование предмета психологии личности на основе исследований теорий личности.

Summary

The study of the subject of personality psychology based on research theories of personality. Also various theories of the personality of the most famous psychologists are analyzed and described. Dispositional

Тұлғаның мәнін дұрыс түсіну үшін бұл ұғымды оған маңызы жағынан жақын «адам» және «индивид» ұғымдарынан ажырата білу керек. «Адам» ұғымы адам баласына тән жалпы белгілерді білдіретін тектік ұғым болып табылады. Адам биоәлеуметтік жаратылыс болғандықтан, бұл ұғымға оның жалпы әлеуметтік, сондай-ақ биологиялық белгілері де кіреді, өйткені оның әлеуметтік мәнінің тасымалдауышы тірі адам ағзасы болып табылады.

Индивид жеке, нақты адам, оған Homo Sapiens-тің тектік белгілерімен қатар жекеше белгілер де тән. Бұл оның табиғи тума қабілеттеріне, психикалық қасиеттеріне(жады, қиялы, темпераменті, мінезі) және оның ойлау (көқарастары, пайымдаулары, пікірлері) ерекшеліктеріне, қажеттіктері мен сұраныстарына қатысты. Жекедаралық бұл индивидті басқалардан ерекшелендіретін қасиеттер мен қабілеттердің жиынтығы ретінде анықталуы мүмкін.

Жеке тұлға дегеніміз-қоғамның мүшесі ретіндегі адам. Әр адамның рухани байлығы оның басқа адамдармен байланысының алуан түрлілігіне, өмірге белсене қатысуына байланысты болады.

Қоғамдық дамуының нәтижесінің ең басты көрсеткіші ол - жеке тұлғаның даму процесіне байланысты. Сондықтан егеменді еліміз Қазақстанда, қоғамда қандай да бір орынға ие бола алатын нақты бір іс-әрекет түрімен айналыса алатын алдына мақсат қоя отырын, болашағын жоспарлай алатын, мақсатына жетуде кездесетін қиыншылықтарды жеңе білетін өзіндік дүниетанымы, көзқарасы қалыптастыратын, өз ойын дәлелдей алатын, білім алып, тәжірибе жинақтайтын, істеген ісіне есеп бере алатын, өмірлік ұстамы, идеялары, мұрат сенімі болатын, жалпы айтқанда жеке адамды қалыптастыру.[1].

Қашан да болмасын, психология ғылымының ең негізгі мәселесі мен тақырыбы өзектілігі мен көкейкесті мәселесі - жеке адамның қалыптасуына әсер ететін факторларды зерттеу болып табылады. Әрбір жеке адамның дамуының жоғарғы жетістігі, тек сол адамның ғана жеке басының даму көрсеткіші емес, бұл қоғам дамуына да, өркендеуіне де едәуір әсер етеді. Адам қоғамнан тыс өмір сүре алмайды. Өйткені, оның психикасы тек айналасындағылармен қарым-қатынас жасау процесінде ғана қалыптасады. Яғни кез-келген адам дүниеге келісімен екінші бір адаммен қарым-қатынасқа түсу - қай жастағыларға болмасын, оған киім-кишек, баспана, ұйқы, демалу қандай қажет болса, сыртқы ортамен дұрыс қарым-қатынас жасай білу де сондай қажет. Мәселен, адамды қамап, басқалармен араластырмай ұстау - жазаның ең ауыр түріне жататына күмән келтіруге болмайды. Әрине, қарым-қатынас ақпарат алумен ғана шектелмейді, оның шеңбері аса кең, бұл көп қырлы ұғым.

Жеке тұлғаның сыртқы ортамен қарым-қатынас ауқымы неғұрлым кең болса, оның өмірдің әр қилы жақтарымен байланысы соғұрлым алуан түрлі болады, ол қоғамдық қатынастар дүниесіне соғұрлым тереңірек бойлайды, соғұрлым оның өз рухани дүниесі байи түседі.[2].

1.Жеке тұлға жөніндегі түсінік және жеке адамның қасиеттері

Жер бетінде адам ұзақ эволюцияның барысында өзінің жануарлын морфологиясын өзгертіп, денесінің тік жүру қалпына келуі, сөйтіп алдыңғы аяқтарының жүру қызметінен босап, қолға айналуы нәтижесінде пайда болды, бұған қоса дыбысты сөйлеу тілінің қалыптасуы-мұның бәрі мидың дамуына алып келеді. Адамның морфологиясыныц өзгерісі оның қоғамдық, дәлірек айтқанда, ұжымдық өмір сүруінің материалдың бірлігі, негізі десе де болады.

Адам биоәлеументтіктің бірлігі ретінде туады. Демек ол дүниеге келгенде толық қалыптасқан анатомия-физиологиялық жүйе түрінде келмейді; ол әлеуметтік жағдай барысында қалыптасады.

«Жеке тұлға» түсінігі «тұлға» түсінігіне қарағанда біршама тар мағынаға ие. Оның қоғамдық мәні мен әлеуметтік функциясы жеке адам сипатта-масының ең басты көрсеткіштері болып табылады. Жеке адам тек қана қоғамдық ғылымдардың: тарих, философия, әлеуметтану, этика, эстетика, психология, педагогика тағы басқалардың зерттеу объектісі.

Жеке тұлға -қоғамда белгілі бір жағдайға ие және белгілі бір қоғамдық ролін атқаратын, саналы индивид. Роль дегеніміз - жеке адамның атқаратын әлеуметтік қызметі. Мәселен, ата-ананың ролі - балаларын тәрбиелеу, мектеп директорының ролі-мұғалімдер ұжымын басқару және оқушыларды оқыту барысын ұйымдастыру.

Жеке тұлғаның позициясы дегеніміз-оның қатынастарының жүйесі. Жеке адамның мәнді қатынастарына: өмірдің материалдық жағдайларына, қоғамға және адамдарға, өзіне-өзі мойнына алған міндеттерге, қоғамдық, еңбек міндеттеріне деген қатынастар жатады. Бұл қатынастар жеке адамның адамгершілік бейнесін,оның әлеуметтік бағдарын сипаттайды.

2.Жеке тұлға құрылымының теориялары

Теориясыз эксперимент соқыр, экссперименсіз теория сенімсіз әрі негізсіз. Сірә, психологияның жеке тұлға құрылымы жайлы ілімінен басқа, Канттың осы сөздері аса маңызды болатын саласы жоқ болар. Бақылаушылар біртұтас зерттеу бөлімі болуы тиіс іюрсепің окі багытқа ыдырап кетуіпе қайта-қайта ұшырасып отыр. Теория мен тәжірибе арасындағы үйлесімді өзара әрекеттестіктің орнына, бізде, бір жағынан, жеке тұлғаға немесе теориялық бағдарға ғана қатысы бар ұсақ-түйек процесторлі егжей-тегжейлі зерттейтіг экспериментті мектеп пен, екінші жағынан, «динамикалық бағыттағы» эмпирикалық бекітілу қажеттігін сезбейтін тоориялық мектептер бар. Психологтардың көпшілігі осындай еңбек бөлінісінің шегіне жеткені соншалықты, ғылыми зерттеу саласы ретіндегі «жеке тұлға» ұғымының өзіне де қауіп төнгенімен еді.[3].

Дегенмен, өз теорияларының негізгі идеяларын бекітк отырып, екі жақ та бірдей дәлелді болып көрінгенімен, олар басқа мектептердің ғылымға қосқан еңбегін бағалауда әділетсіз болуы да мүмкін. Теорияға сүйенбеген эксперимент өнімді нәтижелерге әкеледі, не болмаса эксперимент жүзінде дәлелденбеген теория ғылымға мәнді үлес қосады дегенге ешкім дн сене қоймайтын шығар. Мысал ретінде, біз «жеке тұлға» ұғымы анықтамасының өзін қарастыра аламыз.Осы тұста біз жеке тұлғаны мінез-құлық актілері бойынша анықтайтын және психодинамикалық ұғымдарлы қолдана отырып жасайтындар арасындағы шешімі жоқ қарама-қарсылыққа кездесеміз.

«Жеке тұлға бұл қажет ақпаратты алу үшін жеткілікті уақыт мөлшерінде шынайы мінез-құлықты бақылауда анықталуы мүмкін іс-әрекеттердің жиынтығы» деген Уотсонның сөзін биховиористік анықтаманың мысалы ретінде келтіре аламыз.[4]. Принстің сөзін психодинамикалық анықтаманың мысалы ретінде келтіре аламыз: «Жеке тұлға бұл индивдттің тума биологиялық диспозицияларының, инстиігктілерінің, құмарлықтарының және өмір сүру барысында иеленген бейімділіктері мен бітістерінің жалпы жиынтығы».

Бақыланатын мінез-құлық актілері анықтамасына кіргізілген ұғымдар ипстинктілер, бейімділіктер, құмарлықтар сияқты екінші психодинамикалық анықтамалардағы ұғымдарға соншалықты сәйкес келмейтіні анық. Дегенмен бұл қарама-қарсылық, солай көрінгенімен, шешімсіз емес. Біздің инстинктілер, бейімділіктер және құмарлықтар жайлы тікелей біліміміз жоқ; тек бақыланатын мінез-құлық актілерінің негізінде қалыптасатын әрі оларды түсіпу және жалпылау үшін жасалған абстрактілік ұғымдар ғана бар.

Осындай мінез-құлық актілерінсіз ұғымдардың өзінің нақты мағынасы болмайды: біздің адам мінез-құлқы жайлы білгеніміздің барлығы оның мінез-құлқын бақылаудан алынады. Алайда тек қана осындай бақылаудың өзі жеткіліксіз. Біз жағдайлардың белгілі бір қатарына ортақ мінез-құлықтың қырларын белгілейтін ұғымларды енгізуіміз қажет.Ғылым абстракцияға сүйенбей тіршілік ете алмайды. Осылайша, екі анықтама да бір жақты болып келуде, ал теңбе-тең анықтама білімдеріміз эмпирикалық негізін әрі

жалпылаушы ұғымдардын теориялық табиғатын бейнелеуі тиіс.Осы кітаптың мақсаттарына сай, біз, төмендегідей анықтамаларды ұстанамыз.

Жеке тұлға бұл адамның қоршаған әлемге дербес бейімділігін анықтайтын, оның мінезінің, темпераментінің, интеллектісінің және дене құрылысының (конституциясының) азды-көпті тұрақты құрылымы.Мінез мотивациялы-еріктік мінез-құлықтың азды-көпті тұрақты жүйесі.Жеке тұлға туралы түсінік. Жеке тұлға мен қоғамдық ортаның қарым-қатынасы философия, психология, педагогика, тарих т.б. қоғамдық ғылымдардың көптен айналысып жүрген көкейтесті мәселелері. Бұл жөнінде кейінгі жылдары жарық көрген философиялық, педагогикалық, психологиялық, этикалық, ұлтаралық қарым-қатынастарға арналған еңбектерден басқаП.И.Подласыйдың, М.Ф.Харламовтың «Педагогика» (М. 1995-1997) атты еңбектері, Н.Козлованың «Тәрбие теориясына кіріспе» (М. 1990), В.М.Гинецинскийдің «Педагогика теориясының негіздері» (М.1994), Б.С.Гершунскийдің «ХХІ ғ. білім берудің философиясы» (1998), В.А.Сухаевтың «Біз әр түрлі тілде сөйлейміз» (1998), Г.К.Нұрғалиеваның «Тұлғаның құндылық бағытын қалыптастырудың методологиясы, практикасы»(Алматы, 1995) секілді ондаған монографиялық аса құнды ғылыми еңбектер жарық көрді.[5].

Бұл еңбектердің бәрінде де жеке тұлға мен қоғамдық қарым-қатынас, жаңа қоғам мүшелерін тәрбиелеудің өзеісгі мәселелері сөз болады. Әсіресе, Д.Кішібековтың «Философия»атты еңбегінде: «Жеке тұлға деген не? Тұлғаның қоршаған ортаны танып білу механизмі қандай? Таным процесіндегі қарым-қатынастың маңызы қандай? Жеке тұлғаның ұжымдағы орны деген не?» деген мәселелер философиялық тұрғыда жан-жақты талданған. Осы еңбектерге сүйене отырып, жеке тұлға деген не, оның тұлғалық ерекшеліктері неге байланысты, әр адамның айналасын танып білуінің сыры неде деген мәселелерге тоқталамыз.[6].

Адам баласы материалдық және рухани өмірдің ортасында тіршілік етеді де, өзі өмір сүріп отырған қоғамның, ұжымның, ұлттың, рудың мүшесі ретінде өзіндік ақыл-парасатымен, жеке бастың өзіне тән ақыл-ой, ерік-жігер, мінез-құлық ерекшелігімен көрінуге тырысады. Қоғам мүшелерінің бәріне ортақ бірк мінез-құлықтық қасиеттің болуы мүмкін емес. Әр адам өзінше жеке тұлға.

Қорытынды: Адамдар тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігі бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет. Өзіне немқұрайды қарайтын кейбір қоғам мүшелері басқалар қалай өмір сүрсе, мен де солай өмір сүремін деген принципті ұстанғанымен, шын мәнінде өмірде олай емес. Жеке тұлғаның ерекшелігі дегеніміз ол оның өзіне тән мінез-құлқындағы, іс-әрекетіндегі, көзқарасындағы ерекшелігімен дараланuы.

Әдебиеттер:

1.Артемьев А.И., Бейсенов Б. “Тұлға социологиясы” Алматы, 2002ж
2.Выготский Л.С. Баланың жас ерекшеліктеріктері және кемтар бала психологиясы туралы таңдамалы еңбектертері.Алматы, 1999ж.

3. С.Қалиев, Ш.Майғаранов, Г.Нысанбаева Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері. Алматы, «Білім» 2001 жыл
5.Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. - М.: Просвещение, 1983. – 154 с.
6. Қалиев С, Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері және тарихы. Алматы, «Рауан» 1999 жыл

УДК 159.923.2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Исраилова Г.А.-магистр., Қатыш Ә.Қ.-магистр
Институт Мардана Сапарбаева,Шымкент,Казахстан.

Түйін .

Бұл мақалада қазіргі жастарды отбасылық өмірге дайындау қажеттілігі туралы айтылады, бұл белгілі бір қасиеттерді дамыту мен көрсетуді талап етеді.

Summary

The article talks about the need to prepare modern youth for family life, which requires the development and manifestation of certain qualities.

Одной из острых проблем современного казахстанского общества является проблема осознания значимости и важности института семьи. Сегодня «казахстанская семья находится в состоянии кризиса, социальной деградации. На протяжении последних лет существует тенденция к неустойчивости браков, ухудшению материального положения семьи, росту числа неполных семей и одиноких людей, снижению интереса к рождению детей, отчужденности детей от семьи, падению авторитета родителей». Поэтому необходима рефлексия проблем семейной социализации и воспитания личности в современных условиях. Сегодня каждый имеет свое представление о том, какой должна быть семья.

Подготовка молодежи к будущей семейной жизни выступает неотъемлемой составной частью общей системы воспитания подрастающих поколений. Еще в недавнем времени в обществе подготовленным к созданию семьи считали молодого человека, достигшего определенного возраста. Вместе с тем, обусловленность изменений семей культурно-исторической динамикой общественных отношений не только исключает, но и предполагает необходимость специальной подготовки подрастающего поколения к семейной жизни. [1].

В многочисленных социологических, педагогических, медико-психологических исследованиях, в качестве основной цели социально-педагогических и психологических работ рассматривается подготовка молодых людей к вступлению в брак для создания семьи. Различным аспектам проблемы подготовки молодежи к семейной жизни посвящены труды современных ученых педагогов и психологов (М.И. Дьяченко, Л.А.

Кандыбович, Л.А. Коростылева, Г. Навайтис, И. Панков, Л. Панкова, В.Я. Слепов, В.А. Сысенко, Т.А. Гурко, В.И. Зацепин, В.А. Ильин, Е.П. Ильина, Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис, В.С. Торохтий, Л.Б. Шнейдер).

По мнению некоторых психологов (М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбовича), широкие возможности для встречи будущего избранника и изучения его с различных сторон предоставляет многоплановая студенческая жизнь, связанная с учебой, трудовыми семестрами, спортом, проведением досуга. При этом молодые люди имеют свободу выбора брачного партнера благодаря модифицированности принятия решений о бракосочетании [2].

По мнению литовского психолога Г. Навайтиса, желательным является достижение молодыми людьми до момента создания ими семьи физической зрелости, приобретение коммуникативного опыта во взаимоотношениях с женским полом и материальной независимости от семьи родителей. Не менее значимым, как отмечает психолог, является приобретение опыта эмоционального и делового взаимодействия с подходящим брачным партнером [3]. В многочисленных психолого-педагогических исследованиях различных ученых (Е.П. Ильин, Г. Навайтис, Э.Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис) представлен подробный анализ мотивов вступления в брак. Обобщение работ исследователей позволяет определить ведущие мотивы поиска брачного партнера у мужчин и женщин. У мужчин эти мотивы связаны со стремлением к половой близости, желанием проявить заботу к другому полу. У женщин мотивы связаны с желанием испытать заботу со стороны мужчин, проявить чувства любви и испытать его по отношению к себе. В целом, у обоих полов мотивы определяются стремлением нахождения себе подобного партнера и быть им понятым [3].

Э.Г. Эйдемиллер и В.В. Юстицкис как ведущие специалисты по семейной психотерапии выявили зависимость между стабильностью брака молодых людей и совпадением их интересов, духовных ценностей. Немаловажным для молодых является контрастность их личностных качеств и проявление умений проведения переговоров по многообразным аспектам жизни семьи [4]. Интересна позиция психолога и педагога Л.Б. Шнейдера, выделяющего в качестве важного составляющего процесса подготовки молодых людей к семейной жизни развитость культуры половых отношений. Это способствует, по мнению исследователя, формированию таких установок на сохранность в браке супружеской верности как целостность и мудрость физиологического, нравственно-душевного сплочения супружеской пары [5].

В современном обществе, наблюдается существенный разрыв в традиционных представлениях о функционально-ролевых взаимоотношениях мужчины и женщины, о распределении семейных обязанностей между ними. В классической зарубежной психологии имеются фундаментальные исследования проблемы брака и семейных отношений. В своих работах по теории психоанализа З. Фрейд внимательно изучил проблему сексуальности. Он писал о последствиях сексуального воздержания, оказывающих негативное влияние

на подготовку к браку, изменяя ее коренным образом. Это не позволяет решить задачу культурной сексуальной морали как единственного законного наследника сексуального стремления [7].

В семье, аналогично любой фабрике, по мнению В. Сатира, являющегося основоположником по семейному консультированию, формирование нового человека происходит при влиянии взрослых членов семьи. Откровенное и честное общение супругов с адекватной самооценкой способствует нормальному функционированию семьи, в которой складываются мягкие и человечные семейные правила .

В психолого-педагогической литературе имеются различные взгляды ученых на проблему семьи. По мнению психолога Р. Фрэнкина, являющегося специалистом в области мотивации человеческого поведения, брачные стратегии мужчин и женщин обуславливаются выбором семейных партнеров. По утверждению психотерапевтов Дж. Брауна и Д. Кристенсена, при создании семьи возникает необходимость в установлении новых отношений с членами расширенной семьи, отведении приоритетности роли мужа и жены перед ролями детей, приводящего к установлению автономности от семьи родителей. При этом основными задачами первого цикла становления семьи молодых людей становятся сотрудничество, выработка правил совместного решения семейных проблем и разделения обязанностей.

В психолого-педагогической литературе по проблеме подготовки молодых людей к семейной жизни, как было выявлено в результате проведенного анализа, имеются несколько подходов. Кратко их охарактеризуем:

а) социологизаторский подход базируется на положении о широких естественных возможностях для подготовки молодых людей к семейной жизни создаваемых многоплановостью жизни. При этом имеется возможность свободного выбора брачных партнеров, где взрослым отводится задача предостережения молодых от неверных выборов спутника жизни и формирования мотивированности принятия решения о браке;

б) культурологический подход основан на идее формирования у молодых культуры половых отношений и установки сохранения в браке супружеской верности. При негативном отношении супругов к разводу сохраняется целостность физиологического, нравственного и душевного их единства;

в) возрастной подход, при котором особенности возрастного взросления осложняют или способствуют готовности молодых людей к вступлению в брак;

г) социально-психологический подход основан на психологической зрелости личности молодых людей и проявляется в их потребности в создании полноценной семьи, вступив в брак на законных основаниях;

д) ролевой подход предусматривает специальную подготовку молодых людей к нормальному функционированию их семьи для исполнения ролей мужа и жены, матери и отца. По мнению большинства исследователей семьи, в современном обществе имеется необходимость в комплексном подходе к процессу подготовки молодых людей к семейной жизни [6]. Отсюда, особое

значение приобретает специальная подготовка подрастающих поколений еще на этапе школьного обучения и нахождения в родительской семье к будущему созданию собственной семьи и выполнению обязанностей супруга и родителя по воспитанию детей.

Рассматривая готовность молодежи к семейной жизни как цель воспитания и одну из целей образования, целесообразно выделить из многообразных функций семьянина те, которые носят наиболее общий характер, присущий каждой семье, определяют стабильность и успешность семьи. Выстраивая модель готовности молодежи к семейной жизни, нужно исходить из того, что эта готовность не набор психических функций, а целостная система свойств личности. Учебно-воспитательный процесс призван формировать целостную личность, а готовность к семейной жизни - результат действия разносторонних факторов ее развития.

Сама же роль семьянина или семейная деятельность выступает как функция целостной личности, успешность осуществления которой зависит от готовности к выполнению и других функций: трудовых, нравственных, коллективистских, интеллектуальных, познавательных и пр. Многосторонность обязанностей семьянина обусловливает включение в состав готовности разноуровневых характеристик личности: от элементарных практико-прикладных знаний и умений до стержневых качеств личности, таких, как ее отношение к семье как социально-личностной ценности, ценностные ориентации, регулирующие выполнение роли семьянина, семейно-брачные потребности, мотивы семейного поведения и т. д.

Многочисленные исследования социологов, психологов, педагогов говорят о том, что стабильная семья может быть создана при определенной готовности молодых людей к семейной жизни. Понятие «готовность к семейной жизни» включает в себя социально-нравственную, мотивационную, психологическую и педагогическую готовность. Стабильная благополучная семья может функционировать только при определенной подготовке молодых людей к совместной семейной жизни. Молодые браки характеризуются первоначальным вхождением в мир друг друга, распределением труда и обязанностей в семье, решение жилищных, финансовых и связанных с ведением общего хозяйства и быта проблем, вхождением в роли мужа и жены, доформированием личности, процессом приобретения жизненного опыта, взросления и возмужания. Этот период брачной жизни является самым трудным и опасным с точки зрения стабильности семьи. [7].

Таким образом семейная жизнь требует от человека сформированных волевых качеств: умение управлять собой, целеустремленность, самостоятельность, решительность, настойчивость, выдержка и самообладание, самодисциплина. Развитые волевые качества-это результат самовоспитания личности. Они проявляются в жизненной стойкости, выносливости, а при необходимости -в мужестве Без сомнения, значение брака изменилось, а вместе

с ним изменился и институт семьи, но правомерно предположить, что семья будет продолжать адаптироваться к существующим условиям.

Литература:

1. Торохтий В.С. Психология социальной работы с семьей. М. 1996
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы: учебное пособие. Минск: Университетское, 1993. 368 с.
3. Навайтис Г. Семья в психологической консультации. М.: Моск. псих.-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1999. 224 с.
4. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Семейный диагноз и семейная терапия. СПб.: Речь, 2005.
5. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений: курс лекций. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
6. Торохтий В.С. Психология социальной работы с семьёй. М., 1996. 112 с.
7. Фрейд З. Культурная сексуальная мораль и современная нервозность // Психология и психоанализ сексуальности: хрестоматия / Под ред. Д.Я. Райгородского. Самара: Барах, 2002.

УДК 316.323

ОТБАСЫ - ҚОҒАМНЫҢ БАСТАПҚЫ ҰЯСЫ

Султанова У.С. магистр., Эсимханова М.А.ПМНОк19-1 тобының студенті
Мардан.Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан
Сатыбалды Б.Б. ЮМ 19-3к тобының студенті
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается, что одним из социальных институтов является семья, которая является первым коллективом детского воспитания.

Summary

The articie considers that one of the social institutions is the family, which is the first collective of child education.

Бүгін жаһандық өзгерістер заманында отбасы құндылықтарын сақтап қалу, оның жастар санасындағы беделін арттыру, сол арқылы «жаңа әлеуметтік жаңғыру кезеңіне» бірлесе аяқ басу, бала тағдырына асқан жауапкершілікпен қарау - аса қажет қадамдардың бірі.

Жер бетіндегі ең көне әлеуметтік институттардың бірі - отбасы. Ол қоғамның ажырамас бөлігі, сондай-ақ, шағын мемлекет. Оның іргесі тек сенімділік пен сүйіспеншілік қаланғанда ғана берік болмақ. Бұл шағын мемлекет өз отбасы мүшелеріне психологиялық және әлеуметтік сенім берумен қатар басқа да мәдени мұраларды келер ұрпаққа жеткізіп отырады, сондай-ақ отбасы қоғамның іргетасы және ең маңызды ұйытқысы екені баршамызға мәлім. Сондықтан отбасы мықты болса, одан құралған қоғам да соншалықты мықты болады. Демек, мықты қоғам, жақсы отбасынан құралады.

Отбасы қазақы ортадағы қасиетті ұғым. Себебі ол - ізгі тәрбиенің қайнар көзі, мейірім, махаббат бастауы, саналы тұлға қалыптасуына негіз болар басты іргетасы, бал дәурен балғын шақтың жылы естеліктеріне толы ыстық ұя және оны қоғамдық тәрбиенің ең тиімді деген жүйесі де алмастыра алмайды. Оның негізгісі - баланы өмірге келтіру ғана емес, сонымен бірге оған әлеуметтік -

мәдени ортаның құндылығын қабылдаттыру, үлкен ұрпақтың тәжірбиесін жас ұрпаңа жеткізу, бойына сіңіру, яғни балаларын өздерін қоршаған ортаға және қоғамға пайдалы азамат етіп өсіру әке шешенің маңызды міндетті.[1].

Отбасы-адамзат баласының дүниеге шыр етіп келгенде, есігін айқара ашып енетін үйі, өсіп ержететін, тәрбие алатын аса қажетті, әрі қасиетті алтын бесігі. Қай заманда, қай елде болмаса да отбасының адамзат ұрпағына ықпал мен әсерін өмірдегі басқа еш нәрсені еш нәрсенің күшімен салыстыруға болмайды. Әрбір жеке адам өмірінің маңызды бастауы, рухани өзегі отбасы. Мұндағы негізгі мақсат - отбасылық құндылықтарды нығайту, отбасы ұғымының қоғамдық санамен сабақтасқан ішкі үйлесімін қалыптастыру, әлеуметтік мемлекеттің негізі болар бала мен оның құқығын қорғау.

Негізінен отбасының рөлі төмендеген кезде бала сыртқы ортаның әсеріне бейім болады. Дала мен өзге орта ережелері басымдық алғанда ата-ананың тәлімі азайып, абырой-беделі кеми бастайтыны шындық. Бала естігеніне емес, көргеніне, байқағанына көбірек сенеді, сондықтан қасында жүрген ата-анасы мен бауырлары - оның үлгі тұтар іргесі де, сенім артар тұғыры да. Біз отбасын сақтау, оның қоғамдық қызметін аса маңызды институт ретінде бағалау арқылы ғана мемлекеттің болашағына зор үмітпен қарай аламыз.

«Балапан құс ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілер» дейді халық даналығы. Себебі, отбасы - бала тәрбиесінің ең алғашқы ұжымы.Адамның жеке басының қалыптасуы отбасынан басталады.Оның ер жетіп өсуі, бойындағы алғашқы адамгершілік белгілер отбасында қалыптасады, сондықтан да туған үйдің жылуы - оның көкірегінде көп жылдар бойы сақталып, мәңгі есінде жүреді. [2].

Ұрпақ өн бойына ізгі адамгершілік нәрін сіңіру, ғұмыр жолында бағыт нұсқар шамшырағындай жарқын үлгі көрсету, өнеге-тағылымы мол дүниелерге, жақсылық атаулыға баулу - ата-ананың басты парызы. Береке-бірлігі, тату тірлігі жарасым тапқан жанұя - салауатты қоғамның басты тірегі.

Ата-ананың жүріс-тұрысы, сөйлегені, іс-әрекеттерінің барлығы барлығы бала үшін үлгі. Осы негізде бала алдында ата-ана өте байсалды, сабырлы болып, жақсы тәрбие көрсетуі керек. Мәселен Абай Құнанбаевтың он тоғызыншы қара сөзінде: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады.

Ата-ананың, басқа да отбасы мүшелерінің өмір сүру тәжірибесі, жүріс-тұрысы, өз міндеттерін таза атқару, бір-бірін құрметтеп сыйлауы - бәрі де үлкен мектеп, тәрбиелік мәселе. [3].

Отбасы - шағын мемлекет. Отан отбасынан бастау алады. Жанұя бақыты жолында тәуекелге бас тігіп, жауапкершілік жүгіне арқа тосқан жан ғана қоғам алдындағы азаматтық борышын адал өтей алмақ. Бұл- еш жерде жазылмаған өмір заңы. Сол себепті ой-санасы, сезім сарайы, жан дүниесі үйлесімді тұлғаны бақыт мекені-отбасында тәрбиелеп өсіру баршамыздың адами борышымыз екенін сәл де болса естен шығармауымыз қажет.

Отбасынан тыс та тәрбие бар. Қазақ «Ұлың өссе, ұлы жақсымен, қызың өссе, қызы жақсымен ауылдас, көршілес бол»,- дейді. [4].

Отбасы көптеген қоғамдық ғылымдардың: әлеуметтанудың, экономиканың, құқықтанудың, этнографияның, психологияның, педагогиканың, саясаттанудың және демографияның зерттеу объектісі болып саналады. Олардың әрқайсысы өз пәндерінің ерекшеліктеріне орай отбасының өмір сүруі мен дамуының ерекше жақтарын жете зерттеп қарастырады. Мысалы, әлеуметтану отбасына талдау жасағанда ең алдымен оны некенің негізінде құрылған және белгілі бір әлеуметтік қызметтерді атқарушы әлеуметтік институт ретінде қарастырады, сөйтіп некенің тұрақты немесе тұрақсыздығының себептерін және отбасын нығайтудың жолдарын зерттеуге көңіл аударады.

Қоғам некелік байланыстардың нығаюына, отбасының тұрақтылығына мүдделі. Мемлекет отбасына өзінің отбасы және неке туралы заңдарымен ықпал етіп, отбасы мүшелерінің бір-бірімен және олардың қоғаммен, мемлекетпен қарым-қатынастарын реттеп отырады.

Қоғамның өзге де институттары сияқты отбасы да қоғам үшін маңызды белгілі бір функцияларды атқару үшін қабылданған нормалар мен процедуралардың жүйесін құрайды. Бұл жағдайда отбасы неке немесе адамдардың туыстық қатынастары арқылы байланысқан топ ретінде анықталады. Ол балаларды тәрбиелеуді қамтамасыз етеді және басқа да қоғамдық маңызы бар қажеттіліктерді қанағаттандырады. Көптегене қоғамдардағы отбасы функциялары бір-бірінен соншалық деңгейде ерекшелене қоймайды, ал отбасында қалыптасқан дағдылар мен әдет-ғұрыптар осы функцияларды жүзеге асыруда адамдарға үлкен көмек көрсетеді. [5].

«Адал неке», «адал жар» деген қасиетті ұғымдардың мәні мен маңызы жоғалып, жаңадан ғана отбасын құрған жас жұбайлар көп ұзамай өзара келіспей ажырасып жатыр. Негізі ажырасқандар әртүрлі себептерді алға тартып жатады. Солардың ішінде көп кездесетіні өскен ортасы, көзқарасы қысқасы әлеуметтік-мәдени жағдайлардың барлығы.

Көп жағдайда ерлі-зайыптылар өздерінің міндеттерін толық орындамауының салдарынан шаңырақтары шайқалып, отбасының ажырасуларына апарып соғып та жатады. Нәтижеде екі жақ жарымжан жанға айналады. Рухы күйзеліп, халдері нашарлайды. Мұның себебі ерлі-зайыптылардың арасындағы түсінбестік, көзқарастарының әрқилылығы, келіннің ата-енесімен сыйыспауы, әлеуметтік жетіспеушілік, қайсы бірінің жаман әдетке үйір болуы секілді т.б. Дегенмен, шариғат аясында аталмыш мәселе тұрғысында саралайтын болсақ, бүгінгі күні кейбір ағымдар арасында өзекті проблемаларына айналғандығы да мәлім.

Бұған байланысты дінтұрғысында «Талақ» мәселесіне қарасты шариғат заңнамаларын бұрыс идеологиялық ағымдар өз нәпсілеріне қоласты етіп, өзара ажырасу шарттары мен себеп-салдарын бұрмалау үстінде пәтуа шешімдерінің салғырттығы салдарынан қаншама апа-қарындастарымыздың көз жастарына күәгер болып жатырмыз.

Мұсылман құқығы талақ үкімін жанұяны бұзу үшін емес, қайта жанұяның беріктігі үшін қолданады. Яғни, жұбайлардың үйленбестен бұрын жіберген қателігін немесе жанұя болғаннан кейінгі қателікті түзету үшін талақ үкімі жүзеге асырылады. Сонымен бірге, «талақ» үкімі арқылы тараптар кеште болса өздерінің қателіктерін түзетіп, яғни ажырасып, психологиялық немесе материалдық тұрғыда өзіне тең жар табуға мүмкіндік алады. Мұсылман құқығында «талақ» ету құқығы ер адамға берілуінің себебі, ер кісі әйел психологиясынан ерекше салмақтылығы және шешім қабылдауда байсалдылығы негізге алынған. Сондай-ақ, Исламға дейін арабтар әйелдерін қалаған кезде талақ етіп, қалаған уақытта қайта алатын болған. Отау құруды ойыншыққа айналдырған осы әрекетке Хақ дін тыйым салу мақсатында үш талақпен шектеген. [6].

Айтып кеткеніміздей жастардың қалаған уақытта үйленіп, қалаған уақытта «талақ» деп ажыраса салуы қоғам дерті және осы келеңсіз жағдайларды алдын алудың жолы отбасы болып табылады. Әрбір ата-ана жақсы тәрбиеден де маңызды еш нәрсені мұра етіп қалдыра алмайды. Отбасында баланың қажеттіліктері, баланың жеткіншек тұлғасының негізі болып есептелетін тәрбие мен әдеп осы жерде беріледі. Бұл табиғи ортада бала көргендері мен естігендеріне еліктеп, қабылдайды. Отбасы жетістігі баланы тәрбиелі, иманды, инабатты етіп өсіруінде болып табылады.

Сөз түйіні, ажырасу отбасы мүшелерінің барлығына, әсіресе жасөспірім балалардың енді ғана өсіп келе жатқан тұлғалық қасиетіне айтарлықтай зардабын тигізеді. Сондықтан да отбасында ажырасуды болдырмау, оларды алдын-алу қоғам алдында тұрған жалпы міндет деп санаймын.

Әдебиеттер

1. Әубакірова А. Отбасындағы сыйластық //Бастауыш мектеп. – 2005. -№4.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жыл, 30 тамыз.
3. Миркенова Г. Отбасы тәрбиесінің маңызы //Бастауыш мектеп. – 2005. - №7.
4. Мұқашева Ғ. Тәрбиенің бастауы - отбасынан //Бала тәрбиесі. – 2005. - №2. – Б.9-11.
5. Бейсенбіқызы К. Ұрпақ қамы – ел қамы //Отбасы және балабақша. – 1998. - №1-2.
6. Бердібайқызы Қ. Өнеге әуелі - отбасынан //Қазақ батырлары. – 2005. - №4.

ӘОЖ 37.026.9:373 3

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ.

Жапбаров А., Сейілбек Ж.

Резюме

Младшего школьника недостаточно обучить только чтению, счету и письму. Необходимо создать такие условия, которые позволят повысить у детей интерес к учебе. В статье раскрываются особенности и возможности применения игровых технологий в начальной школе, которые дают возможность учителю выйти на творческий уровень взаимодействия с учащимися.

Summary

It is not enough to teach a younger student only to read, count, and write. It is necessary to create conditions that will increase children's interest in learning. The article reveals the features and possibilities of using game technologies in primary school, which allow the teacher to reach a creative level of interaction with students.

Қазіргі қазақ мектебінің негізгі міндеттерінің бірі-мектеп оқушысын тәуелсіз таңдау жасай алатын және әртүрлі өмірлік жағдайларда жауапты шешімдер қабылдай алатын өмірлік және әлеуметтік сауатты тұлға ретінде тәрбиелеу. Бұл мақсатқа тек оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың дәстүрлі формалары мен әдістерін қолдану арқылы қол жеткізу мүмкін емес. Бұл мәселені шешуге оқу-тәрбие процесіне оқытудың белсенді әдістерін енгізу айтарлықтай ықпал етеді, олар күн сайын оқытушылардан оқытудың мазмұнына жаңа тәсілдерді талап етеді. Оқу моделін таңдау және оны қазіргі заманғы білім беру технологияларын енгізе отырып, оқушылармен дамыту оңай емес, бірақ қызықты. Проблемалық тапсырмалар, іздеу және лингвистикалық тапсырмалар, ойындар оқу процесін жандандыруға, оны қызықты етуге көмектеседі. Д.Б. Эльконин, В. В. Давыдов, А. К. Занков, Л. И. Айдарова, А. К. Дусавицкий, А. К. Маркова, Ю. А. Полуянов, В. В. Репкин, В. В. Рубцов, Г. А. Цукерман и. с. Славина, Л. И. Божович, Е. Е. Кравцова және басқалардың зерттеулері баланың өміріндегі ерекше кезеңге – кіші мектеп жасына арналған. Оқыту әдістерінің мәселелері М. Г.Голубчикова, М. А. Дружинина, Т. С. Панин, Е. С. Полат, С. А. Харченко, Е. Н. Шимутина және басқалардың зерттеулерінде дамыған. Көптеген танымал мұғалімдер (Л.С. Выготский, С. Л. Рубинштейн, д. Б. Эльконин, П. И. Пидкасистый, А. С. Прутченков және басқалар) оқу процесінде ойындарды қолданудың тиімділігіне әділ назар аударды. Қазіргі заман мектебі әр балаға жеке көзқарас қалыптастыруға бағытталған. Ойын-бұл таптырмас көмекші. Жаңа материалды түсіндіру кезінде, бекіту кезінде, оқу дағдыларын дамыту кезінде оқушылардың сөйлеуін дамыту үшін ойынды пайдалануға болады. Ойын сонымен бірге дамып келе жатқан іс-әрекет, тіршілік формасы, әлеуметтену және қауіпсіздік аймағы, өзін-өзі тану, ынтымақтастық, ересектермен достастық, бала әлемі мен ересектер әлемі арасындағы көпір.

Ойын-бұл қиял. Оның мәні- балаға айналасындағы шындықты көрсетеді. Ойын еліне кірген кезде баланың алдында үлкен мүмкіндіктер ашылады. Басқаша айтқанда, ойын-бұл баланың өз жұмысы. Мұнда сіз бәрін жасай аласыз: ойында бала болашақ ересек іс-әрекетке дайындала алады, ойында ол артық энергияны жұмсайды, ойында ол өзінің жетілмегендігін оңай және табиғи түрде жеңеді. Бала өзін шығармашылық пен еркіндіктің, адамның болмысының көрінісі ретінде сезінеді. Ойын балалардың биологиялық және психологиялық қажеттіліктерін қанағаттандырады және олардың психикалық, эмоционалды, әлеуметтік және моральдық дамуына ықпал етеді. Ойындардағы әртүрлі рөлдер, бұл баланың қиялының жемісі болса да, оған "жақсы" және "жаман" құндылық санаттары туралы терең түсінік алуға, оң және мінез-

құлықта қолайсыз нәрсені анықтауға мүмкіндік береді. Ойын ойнау арқылы бала ересек адамның әлеуметтік функциясын қабылдайды және оны өз іс-әрекетінде қайта жасайды. Ойындарда балалар әртүрлі қатынастарға түседі: ынтымақтастық, бағыну, өзара бақылау. Ойын арқылы адами қарым-қатынас нормалары баланың моральдық дамуының қайнар көзіне айналады; балалар жеке тұлғаны да, жеке психикалық процестерді де қалыптастыруға мүмкіндік алады. Ойын ұқыптылық, табандылық, есте сақтау, табандылық, мақсатқа жетудегі табандылық сияқты өмірлік маңызды қасиеттерді дамытады. Сонымен қатар, ойын қарым-қатынас қабілеттерін, логикалық ойлауды дамытады, өзінің және басқа адамдардың әрекеттерінің салдарын болжауға үйретеді. Ойын іс-әрекетінде баланың даралығы тезірек ашылады, командада жұмыс істеу қабілеті қалыптасады, қарым-қатынас дағдылары мен шығармашылық қабілеттері дамиды. Ойынның мәні ойын-сауық шартты жағдайын құру болып табылады, соның арқасында іс-әрекет ойын сипатына ие болады. Сондықтан ойындарды осы конгреске қол жеткізілетініне сүйене отырып бөлген жөн. Ойын іс-әрекетінің негізін құрайтын жіктеулер құнды:

1. Маңызды ойын негізінде жіктеу: ережелері бар ойындар; Рөлдік ойындар; кешенді ойын жүйелері (мысалы, КВН).
2. Ойынның дидактикалық мақсаттарына байланысты сабақтың құрылымдық элементтері бойынша жіктеу:

жаңа материалды үйренуге арналған ойындар;
бекітуге арналған ойындар;
білімді тексеруге арналған ойындар;
жалпылама ойындар;
релаксациялық ойындар-үзілістер.

Дидактикалық ойын-бұл ақыл-ой белсенділігін тәрбиелеудің құнды құралы, ол балалардағы психикалық процестерді белсендіреді, оқушылардың таным процесіне қызығушылық тудырады. Дидактикалық ойын кез − келген оқу материалын қызықты етуге көмектеседі, оқушылардың терең қанағаттануын тудырады, қуанышты жұмыс көңіл-күйін қалыптастырады және нәтижесінде білімді игеру процесін жеңілдетеді. Дидактикалық ойындар бастауыш сынып оқушыларында зейін мен есте сақтау сияқты психикалық процестерді дамытуға мүмкіндік береді. Ойын тапсырмалары балалардың тапқырлығын, тапқырлығын және тапқырлығын дамытады. Ойындардың көптеген тапсырмалары мәлімдемені, пайымдауды, тұжырым жасауды талап етеді, тек ақыл – ойды ғана емес, сонымен бірге ерік күш-жігерді де талап етеді-ұйымшылдық, шыдамдылық, ойын ережелерін сақтау, өз мүдделерін топтың, ұжымның мүдделеріне бағындыру мүмкіндігі. Безендіру-ойыншықтар, суреттер, демонстрациялық материалдар – балаларды көркемдік тәрбиелеу міндетін орындайды. Оқу процесінде дидактикалық ойындарды қолдану тәжірибесінде ең көп кездесетін қателік-бұл ойынның өзін мұғалімдер ойын деп атайтын жаттығулармен алмастыру, бірақ іс жүзінде оларда ең көп элементтер жоқ.

Ойын элементтері оқушылардан дидактикалық тапсырманы" жасыруға" және, осылайша, алдымен білім алу процесін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Бұл элементтер ойын құрылымына кіреді. Дидактикалық ойындар мен ойын-сауық тапсырмаларының тиімділігін арттырудың шарты оларды жүйелі түрде жүргізу болып табылады: оларды жеке сабақтарда немесе сабақтан тыс сабақтарда емес, оқушылармен жұмыс жасаудың бүкіл жүйесінде қолдану керек. Жас оқушылармен жұмыс кезінде сіз ойын материалын мөлшерлеуде өте сақ болуыңыз керек. Бақылаулардың нәтижесінде ең сәтті сабақтар ойынға шамамен 1⁄3 жұмыс уақыты берілгенін атап өтуге болады. Ойынды дұрыс бағаламау немесе қайта бағалау оқу процесіне теріс әсер ететініне назар аудару керек. Ойынды жеткіліксіз пайдалану оқушылардың белсенділігін төмендетеді, ұсынылған ақпаратқа деген қызығушылықты әлсіретеді. Егер ойынның артық дозалануына жол берілсе, балалар ойын емес жағдайда оқуға ауысады. Ойындарды таңдау кезінде бастауыш сынып оқушыларының ойлауының көрнекі және тиімді сипатын ескеру қажет. Сондай-ақ, ойындар балалардың психикасының толық жан-жақты дамуына, олардың танымдық қабілеттеріне, сөйлеуіне, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас тәжірибесіне ықпал етуі керек екенін есте ұстаған жөн. Ойын талдау, салыстыру, абстракциялау, жалпылау қабілеттерін игеруге көмектесуі керек. Ойын барысында баланың зияткерлік белсенділігі оның айналасындағы заттарға қатысты әрекеттерімен байланысты болуы керек. Оқу процесіндегі ойын әрекеті оқыту заңдылықтарына сәйкес құрылуы керек: "мұғалімнің оқушылардың ассимиляция пәні бар белсенділігінің қарқындылығы неғұрлым көп және жан-жақты қамтамасыз етілсе, ұйымдастырылған іс-әрекеттің сипатына, репродуктивті немесе шығармашылыққа байланысты деңгейде ассимиляция сапасы соғұрлым жоғары болады".

Әдебиеттер

1. Қазанбаева Н.Т., «Жүсіпбек Аймауытов шығармаларын орта мектепте оқыту мәселелері» Автореферат. Алматы, 2010.

2. Крюкова Е.А. тұлғалық-дамытушылық білім беру технологиялары: табиғат, дизайн, Іске асыру. Волгоград: Үзіліс, 1999. 195 б.

3. Леонтьев а. а. оқытудағы ұжымдық іс-әрекет психологиясы // бастауыш мектеп, 2002. № 11. Б.3-6.

ӘОЖ (371-058.862)

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әбішева Л.П., Сарман М.П.

ОҚМПУ, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются основные особенности социального педагога.

Summary

The article discusses the main features of a social teacher

XX-XXI ғасырда Қазақстанда білім берудің жүйесіндегі әлеуметтік педагогтың жұмыс теориясының қалыптасуы қазіргі жалпы әлеуметтік жұмыстың негізі болып табылады. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік мәселелер осы негізгі теориялардың барысында реттеліп, өзінің оңтайлы шешімін тауып отырады. Әлеуметтік педагогикалық құбылыстарды, нақтылы оқушылардың әлеуметтік жағдайын талдап, бағалай білу, олардың әлеумет тік мәселелерді тиімді шешудің жолдары мен тәсілдерін білікті түрде анықтауда осы әлеуметтік-педагогикалық жұмыс теориясының алар орны орасан зор.

Жалпы әлеуметтік жұмыстың әрекет ретіндегі мақсаты - адамның қоғамдағы экономикалық, әлеуметтік, құқықтық қатынастарын реттеу, оған туындаған проблемаларын жеңуге көмектесу және қолдау көрсету болып табылады. Ал әлеуметтік жұмыстың ғылым ретіндегі мақсаты - нақты әлеуметтік процесстердің заңдылықтарын, жұмыс істеу қағидаларын және дамуын, қоғамдағы жеке адамның азаматтық құқығы мен бостандығын қорғау кезінде әсер ететін психолого-педагогикалық және басқарушылық факторларының динамикасын зерттеу.

Қазақстандық мамандардың пікірінше, әлеуметтік жұмыстың ғылым ретіндегі объектісіне әлеуметтік топтар мен жеке адамдардың өмірлік мүдделерін жүзеге асыруға әсер етуді реттеп тұратын және қоғамда әлеуметтік үйлесімділіктің дамуына бағытталған байланыстар, өзара әрекеттестіктер, механизмдер, тәсілдер мен құралдар жатса, пәніне әлеумет тік процестердің дамуының заңдылықтары мен қағидалары, олардың қоғамда жеке бастың азаматтық құқығы мен бостандығын қорғау кезінде әсер ететін әртүрлі факторлар динамикасы жатады.

Қазіргі кезде жаңа мамандық ретінде әлеуметтік педагог білім беру жүйесінде оқушылардың әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін шешуде мектептегі педагогикалық үдерістің негізгі субъектісіне айналып отыр. Себебі, білім мекемелерінде шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа оқыту технологияларын жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан әлеуметтік педагог қажет.

Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың негізгі бағыты - оқушылардың арасынан бейімделмеген категориясына жататын, әлеуметтік ауытқушылықтары бар жеке адамдарды немесе топтарды анықтау және олармен әрекеттестікті ұйымдастыру.

Әлеуметтік педагогтың қызметінің нақты мақсаты - баланың өмір сүру ортасындағы туындаған мәселелерді уақытында анықтау; олардың себептерін жою жолдарын қарастыру; баланың өмір сүру ортасында туындауы мүмкін әр түрлі қоғамға жат құбылыстардың алдын алу; ең маңыздысы, әлеуметтік педагог осы айтылғандарды мүмкіндігінше этикалық деңгейді сақтай отырып, баланың құқығы мен еркіндігіне нұқсан келтірмейтіндей жағдайда жүзеге асыруы тиіс. Осыған орай, мектептегі әлеуметтік педагог пен психолог бірлесіп атқаратын істерінің ауқымы мол, рөлі де ерекше. Атап айтқанда, оқушылардың бос уақытын ұйымдастыруда отбасындағы қолайсыз жағдайлар, өмір сүру

қабілетінің жоқтығы немесе өз қатарларымен дұрыс қарым-қатынас жасай алмауы, отбасы мен мектептің байланысы, ата-ананың баласының жеке тұлға ретінде қалыптасуына тиімді бағыт-бағдар беруіне ықпал етуге ұйымдасқан жұмыс қажеттілігін дәлелдеп келеді.

Олай болса, мектеп әлеуметтік педагогының мақсаты - әр тұлғаның психология-медико-педагогикалық жағдайының ерекшелігін, микро ортасын, өмір сүру жағдайын, өмірге қызығушылығын, жеке әлеуметтік жағдайларын зерттеу, анықтау және оқушының тәртібіндегі кездесетін қиыншылықтарын қадағалай отырып, өз уақытысында әлеуметтік көмек көрсету, мүддесін қолдау, құқығын қорғау.

Әлеуметтік педагог өз қызметтік мақсатын жүзеге асыру барысында мына міндеттерді атқарады:

- Мектепте, отбасында, өмір сүру ортасында, жастар мен балалар қоғамдарын да және ұйымдарында баланың тұлғалану үдерісінің дамуына тікелей әсер етеді.
- Баланың құқықтары мен қызығушылықтарын, түрлі инстанцияларда және мектепте баланың қорғанышы ретінде өзі немесе басқа да мамандарды қатыстыра отырып қорғайды.
- Бала тәрбиесінде отбасына әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсете отырып, тұлғалану үдерісіне кері әсерін тигізетін әлеуметтік қатерлі отбасыларын анықтайды.
- Қорғаншы мен қамқоршыларды қажет ететін балалар мен жастарды анық тау және есепке алу жұмыстарын жүргізеді.
- Салауатты өмір салтын ұйымдастыру мәселелерімен айналысады, оқушы лардың ақыл-ой және физикалық дамуына байланысты түзету-оңалдыру әрекетін ұйымдастырады.
- Түрлі әлеуметтік топтарда сенімді қарым-қатынасқа түсе алуына көмек көрсетеді, әлеуметтену үдерісіне (кәсіп таңдауда, жұмысқа тұруда, денсаулы ғын нығайтуда, бос уақыттарын ұйымдастыруда және т.б.) ықпал етеді.
- Ата-аналарға, педагогтарға, басқа да ұйымдардың қызметкерлеріне әлеумет тік-педагогикалық кеңес берумен айналысады.

Әлеуметтік педагог өз қызметін үш бағытта жүргізеді:

балалар мен отбасының мүшелеріне жүргізілетін психодиагнос тикалық, психокоррекциялық қызмет әдістерін негіздеп, сараптайды және өңдейді;

социумдағы әлеуметтік жағдайды зерттеп және оған болжам жасау арқылы отбасы мен балаларға әлеуметтік-педагогикалық нақты көмек формаларын және түрлерін ұсынады;

баланың жан-жақты психологиялық дамуына жағдай жасау, оқу мен тәрбиеге теріс көзқарасты жою, салауатты өмір салтына оңды көзқарас қалыптастыру, бала тұлғасы дамуының бұзылуы себептерін анықтап, алдын ала сақтандыру шараларын жүргізу, үгіт-насихат жұмыстары арқылы педагогтар мен балалардың психологиялық, құқықтық біліктілігінің жоғары болуын қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік педагог мектепте оқушылардың әлеуметтік және мамандық алуда өзін-өзі дамуына жағдай жасайды, педагогтар мен ата-аналардың негізгі гуманизмдік қағидаларға қарай іс-әрекеттерін ұйымдастырады.
Мектептегі әлеуметтік педагогтsң негізгі нысаны - баланың құқығын қорғау, баланың дамуына жағдай жасау, жанұя мен мектептің арасындағы байланыс пен әріптестік қатынасты жүргізіп отыру.
Әлеуметтік педагог мектеп әкімшілігімен, мұғаліммен, педагог-психологпен, салауаттанушымен, медбикемен, тәрбиешілерімен, оқушылар мен, олардың ата-аналарымен өзара байланысқа түседі.
Әлеуметтік педагог өз қызметінде бағытталған мақсаты бойынша мемлекеттік басқарушы органдармен, қоғамдық ұжымдармен, 16 жасқа дейінгі, яғни оқушыларға қызығушылық білдіретін ұйымдармен байланыс құрады; білім беру бөлімінде педагогикалық кеңестерге қатысады, жергілікті билік өкілдерімен және жанұямен балаларды әлуметтік қорғау қызметтік орындармен байланыс жүргізеді.
Әлеуметтік педагогтың кәсібилік сапасы жоғары болуы тиіс. Ол әлеуметтік педагогтың жеке қасиеттеріне, өзге адамдармен араласуына, оларды түсінуіне, өзара байланысуына, адамдарға сенімділік білдіруіне де байланысты болады.

Әлеуметтік педагог мынадай қасиеттерге ие болуы тиіс:

- табиғилық - айналадағылармен өзара қарым-қатынастағы процесте өзі-өзіне қабілетті;
- мейірімділік - мейірімді, әрқашан да адамдарға және айналасындағыларға мейрімділікпен қарап, оларға қол ұшын беруге даяр болу;
- эмпатия - әлемді өзге адамдармен елестеткендей елестету, мәселе болған жағдайда компромистік шешімге келуге іздену, әлемге оң көзқараспен қарау;
- ақ жарқын - өз ойы мен сезімін ашық айтып, оны әңгімелесушіге дұрыс жеткізе білу;
- кішіпейіл - жұмсақ, сыпайы түрде өзге адамдармен қарым-қатынаста болу;
- нақтылық - қойылған сұраққа оң жауап беру, өз ойын толық жеткізу.

Әлеуметтік педагогтың іс-әрекетіндегі негізгі қағидалары мыналар:

Өзара іс-әрекет - бекітілген қағидасы:

- шиеленісті оқиғалар мен туындаған мәселелер кезінде оны әріптестердің арасында бағытталған мақсат бойынша шешуге ықпал етеді;
- білім мекемелерінде педагогикалық ортаны қалыптастырады;
- барлық әлеуметтік институттарды өзара «іс-әрекетте байланысты орнатады, оқушылардың әлеуметтенуіндегі бірқатар сұрақтар шешуге көмектеседі.

Жеке тұлғаға ықпал етуге арналған - негізделген қағидасы:

- жеке тұлғаға гуманистік тұрғыдан қатынас жасау;
- мұғалім секілді, оқушының да бостандығы мен құқығына құрметпен қарау;
- тұлғаның әлеуметтенуі мен өзін-өзі дамытуына нұсқау беру, әсер ету;
- оның шығармашылығының кеңеюіне көмектесу.

Жеке тұлғаны қабылдау және оң түйсікті - сезінуші қағидасы:

- баланы да үлкенді де сол қалпында қабылдау;

- әрбір тұлғаның қасиеттерінің жоғарылығын бақылау;
- тұлғаның мүмкіндіктері мен қабілетіне оптимистік тұрғыдан сенім білдіру;

Ұқыптылық - сақтық қағидасы:

- қарым-қатынаста ашық қатынас орнату;
- алған ақпаратқа үмітпен және сенімді болу;
- ата-ананың мұғалімдердің, оқушылар мен әлеуметтік педагог арасындағы кәсіпшілік құпияларды сақтау.

Мектепте әлеуметтік педагогтың жұмысы өте ауқымды. Оның клиенттері оқушылар, ата-аналар және мұғалімдер болады. Өз мақсатында мынадай функцияларды атқарады.

1. Аналитикалық диагностикалық:

- әлеуметтік диагноз жеке тұлғалық мүмкіндіктерді және әлеуметтік тұрмыстық өмір қызметін үйренеді;
- жасөспірімдер мен баланың девиантты мінез-құлқының себептерін қарастырады, сәтсіз отбасылардың әлеуметтік себебін анықтайды.

2. Жобалау:

- бала тәрбиесіне және тұлғаның дамуына әлеуметтік педагогикалық оқиға процесіне бағдарлау және жобалау;
- тұлғаның өз-өзі дамыту және өз-өзін тәрбиелеу процесіндегі болашағын анықтау;
- өзінің әлеуметтік-педагогикалық жұмысын уақытылы және кезекті етіп жоспарлау.

3. Ұйымдастырушы – қатынастық:

- мектеп оқушыларына әлеуметтік тәрбие беру процесінде мүмкіндіктерді пайдалану, тек жергілікті еңбек және демалыстың мектеп қызметкерлері қатар, мөлтек аудан тұрғындарымен әлеуметтік тәрбие процесін жүргізу;
- жеке және ресми қарым-қатынасты ұстау;
- әлеумет пен оқушылар арасындағы оң және теріс іс-әрекеттерінен хабардар болу;
- жасөспірімдермен балалар арасындағы демократиялы, жүйелі өзара қарым-қатынасты қалыптастыру, сонымен бірге жеке тұлғалық және олардың үлкендермен әрекеттеріне көмектесу.

4. Коррекциялы :

- балалар мен жас өспірімге жанұя жағынан және әлеуметтік орта жағынан әсер ететін тәрбиенің барлық түрінде түзету жұмысын жүргізіп отыру.

Қорыта келе, өскелең ұрпақты қоғамдық өмірге қатыстыру, жеке тұлғалық қасиетін дамыту және оны қоғамда толық мәнді өмір сүруге дайындау тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі шарттары болып табылады деуге болады. Әлеуметтік педагог қызметі балалардың дамуы мен оны қорғауды қамтамасыз ету заңына негізделген. Әлеуметтік педагог сонымен қатар өз қызметінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңын, БҰҰ «Балалардың құқықтары туралы Конвенция», ҚР «Неке және отбасы туралы заңы», басқа да нормативтік актілер мен құжаттарды басшылыққа алады.

Әдебиеттер
«Әлеуметтік ұстазға арналған нұсқаулық». Заман-білімдінікі. bilimtime.kz ›
Игибаева А.К. Әлеуметтік педагогика.-Алматы: Эверо, 2016

ӘОЖ

«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МОДЕЛІ

Ш.Ж. Арзымбетова –педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент.
Тоқтасынова А.Ғ. – педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Шымкент, Қазақстан

Резюме:
В статье представлены теоретические определения и значимость формирования социальной компетентности учащихся на уроках «Самопознание". Автор также представил свое определение на основе изучения научных исследований в педагогической литературе при составлении структурной модели, определив сущность понятия модели. Изложена структура социальной компетенции и схема разработанной модели.

Summary:
The article presents theoretical definitions and the significance of the formation of social competence of students in the lessons of "Self-knowledge". The author also presented his definition based on the study of scientific research in the pedagogical literature when compiling a structural model, defining the essence of the concept of model. The structure of social competence and the scheme of the developed model are described.

Еліміз үшін жаңа жаһандану кезеңіне сай , бәсекеге қабілетті тұлға даярлап шығару және қалыптастыру мәселесі ерекше көкейтесті болуда. Өйткені еліміз дамыған елдердің жетістіктерін ескере отырып, өзінің дәстүрлі мәдениетінің тұрақты, қуатты өзегі бар көп мәдениетті, көп конфессиялы мемлекет болып табылатынын дәлелдеуде. Қазақстан жаңа мың жылдықтағы білім беру міндеттерін шешу мақсатында халықтың діліне және уақыттың талабына сай келер ұлттық білім беру үлгілерін іздестіруде. Осыған орай, қазіргі мектеп әлеуметке кірігуге бейімділігі бар, өзін-өзі жүзеге асыра алатын, адамдармен қарым-қатынас жасай білетін жастарда білім берудің құзыреттілік парадигмасы негізінде әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастыруды міндеттейді. Сондықтан жастардың әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыру бүгінгі таңдағы педагогика ғылымының ең көкейкесті мәселесі болып отыр. ЮНЕСКО-ның белгілеген білім беру мақсаттарының бірі – тұлғаның басқа адамдармен бірге өмір сүре алуға үйренуі.

«Өзін-өзі тану» пәні сабақтарында оқушылардың әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық моделін түзу барысында педагогикалық әдебиеттердегі ғылыми зерттеулерді зерделеу негізінде модель ұғымының мәнін анықтауды жөн көрдік.

Модельдеу әдісі танымның көрінісі мен танымның объектісін саналы талдаудың кеңінен танылған түрі болып табылады. Өзінің мәні жағынан модельдеу абстракциялау және дәріптеушілік деген математикалық ұғымдардың негізінде шыққан, өйткені математикалық ұғымда абстракциялау деген заттың бір немесе бірнеше қасиеттерін ойша бөлумен түсіндіріледі.

«Модель» ұғымы қазіргі ғылым саласында әр түрлі мағынада қолданылады. «Философиялық сөздікте» модельдеу (фр. Modele – үлгі, пішін) –зерттеу үшін арнайы жасалған бір объектіде басқа бір объектінің сипаттамасын қайта жаңғырту [1]. Педагогикалық сөздікте «Модель (лат. Modulus – үлгі, өлшем) – нысан және оған қатынастық мәндерді көрсететін көрнекілік құралдарының бірі (шартты бейне, схема т.б.) –деп анықтама берілген» [2]. Педагогикалық әдебиеттерде модель ұғымына шетел және Қазақстан ғалымдары А.И. Бочкин, А.Г. Гейн, А.М. Новиков, Г.Қ. Нұрғалиева, В.В. Подласый, А.П. Сейтешов, А.Ф. Федотов, В.А. Штофф, И.С. Якиманская және Н.Д. Хмель және т.б. әртүрлі сипаттама берген. Мысалы, Н.Д. Хмель нақты объектінің немесе үдерістің қарапайымдандырылған үлгісі. Болашақ мамандардың кәсіби бағдарын ұйымдастыруды мотивациялық, мазмұндық, әрекеттік, процессуалдық аспектілерінен тұратын модельдерді ұсынады [3].

В.В. Подласый ғылыми модель – зерттеу объектісін қамтып, оны ойша елестететін немесе материалдық жағынан жүзеге асыратын жүйе. Педагогикалық модель оқу-тәрбие мақсатын, мазмұнын, формасын, әдісін, басқару жолдарын анықтаса, ғылыми негізделген модель тұтас педагогикалық үдерісті немесе оның бір бөлігін ұйымдастыру және қызмет ету жолдарын анықтайды деп есептеді [4].

Педагогикалық зерттеулердегі модельді құру ережелері оның жұмыс істеуі және нәтижеге жетуі ескерілетін белгілі «шекаралық» шарттарды қамтуы керек. Педагогикалық зерттеулердегі құрылған модельдерді талдау, бұл құрулар сөздің дәлме-дәл мағынасында моделдер болмайтындығын көрсетеді [5].

Осы айтылғандарды негізге ала отырып, біз педагогикада модельдеу мынадай жағдайларда қолданылатынын байқадық: а) педагогикалық міндеттерді және педагогикалық жағдаяттарды моделдеу; б) оқыту, тәрбие, үйренушілерді дамыту үдерісін моделдеу; в) білім беру мекемелерін басқару жүйесі жағдайын моделдеу.

Сонымен, біз модельдің алғашқы құрылымдық элементі көп ақпарат арасынан зерттелетін объект туралы негізгі мәліметтерді бөліп алуға мүмкіндік жасайтын, педагогикалық үдерістің мақсатын, мазмұнын, формасы, әдістері мен құралдары және нәтижесін анықтайтын ұғым деп тұжырымдаймыз.

Әлеуметтік құзыреттілік бағытындағы әрекет әр баланың табиғатында болуы мүмкін. Біздің міндетіміз – оқушылардың бойында жасырын жатқан өз мүмкіндіктерін ашып көрсету. Сонымен, оқушыны әлеуметтік құзыреттілікке баулу, өз еңбегінің нәтижесін көру, оны бағалауға бағыттау өте күрделі үдеріс екендігіне көзіміз жетті. Себебі оқушының әлеуметтік құзыреттілікке мүмкіндігі оның жеке тұлға ретінде қалыптасу үдерісінде пайда болады. Егер

әлеуметтік құзыреттілік оқушының жас кезінде бағалы бағдар болып орнықпаса, онда болашақта оның қалыптасуы екіталай. Жоғарыда келтірілген пікірлерді қорытындылай келе, біз мектептерде әлеуметтік құзыреттілігі дамыған тұлға қалыптастыру – қазіргі оқу үдерісінің ең басты талаптарының бірі екендігін көреміз. Әлеуметтік құзырлы тұлға қалыптастыру оқушылардың танымдық ізденістерін дұрыс ұйымдастыру арқылы жүзеге асады. Енді, жоғарыда келтірілген түсініктерді басшылыққа ала отырып, зерттеу жұмысының мақсатына қарай өз анықтамамызды береміз*: оқушылардың әлеуметтік құзыреттілігі – қоғамда өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын, өмірді және өзін, өмірлік мақсаттары мен әлеуметтік құзыреттіліктің өзіндік, тұлғалық әлеуетін түсінетін, әлеуметтік маңызды құндылықтарды жүзеге асыра алатын, өзін және қоршаған ортасын сыйлайтын, жауапкершілігі бар рефлексивті қасиеттер жиынтығы.*

Сонымен, әлеуметтік құзыреттілік – бұл білім, білік, дағды және іс-әрекет тәсілдерінің бір-бірімен байланысқан жүйесі. Ол нақты объектілерге қатысты тұлғалық және әлеуметтік маңызды іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін қажет. Оқушылар үшін құзыреттіліктер – оның меңгеру нысаны. Оқу кезеңінде оқушыда болашақ өміріне дайындық құзыреттілігі емес, сонымен қатар күнделікті жағдаяттарға қажетті құзыреттіліктер де қалыптасады.

Көптеген зерттеушілер әлеуметтік құзыреттіліктің мәнін қарастыра отырып түрлі көзқарастарды айтады, кейбірі әлеуметтік құзыреттілікті адамның әлеуметтік өмірінің түрлі шеңберіндегі тәртібіндегі білім, білік, дағды, тәсілдер (үлгілер, қалыптар, сценарийлер) ретінде анықтайды.

Біз әлеуметтік құзыреттіліктің «тұлғаның өзі және қоғам туралы білім жүйесінде біріккен ықпалдастырылған тұлғалық білім беру, қоғамдағы жүріс-тұрыстың білігі, дағдысы сонымен қатар, әлеуметтік маңызды мақсаттар мен мәселелерді шешуде жетістікке жету үшін қажет ішкі және сыртқы ресурстарды ықпалдастыруға мүмкіндік беретін адамның жеке тұлғалық сапаларында, оның түрткілерінде, құндылықтық бағдарларында көрініс табатын қарым-қатынас» ретіндегі анықтамасын ұстанамыз [6, 40 б].

Осылайша, құзыреттілікті адамға қоғамда тез және біркелкі бейімделуіне және әлеуметтік ортамен тиімді өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін әлеуметтену үдерісінде қалыптасатын ықпалдастырылған тұлғалық білім беру ретінде анықтауға болады.

Адамның әлеуметтік құзыреттілігі өзіне төмендегілерді кіріктіреді:

қоғамдағы әлеуметтік институттардың жұмыс атқаруы мен құралдары туралы; әлеуметтік құрылымдар туралы; қоғамда жүріп жатқан түрлі әлеуметтік үдерістер туралы білім;

жалпыадамзаттық құндылықтар мен нормалар, сонымен қатар ұлттық,саяси, діни, экономикалық, рухани және де тағы да басқа түрлі әлеуметтік өмір аумағы мен кеңістігіндегі қалыптар (әдеттер, салттар, дәстүрлер, заңдар, ғұрыптар) туралы білім.

адамның өзі туралы білімі мен таныстыруы, өзін әлеуметтік субъект ретінде қабылдауы;
осы немесе өзге де әлеуметтік мәртебеге бағытталған рөлдік жүріс-тұрыстың дағдылары;
тиімді әлеуметтік өзара әрекеттесудің біліктері мен дағдылары (вербалды және вербалды емес қатынас құралдарын, қарым –қатынас үдерісіндегі өзара түсіністік тетіктерін меңгеру).
Әлеуметтік-құзыретті тәртіптің белгісі және де оның қалыптасу жағдайы диалогтік әрекеттесу болып табылады. Диалогтік әрекеттесу субъектілердің тең құқылығымен және тұлғалық өзара мойындау қарым-қатынасымен анықталады. Бұл, авторитарлық ықпалдан, оқушының өзіндік ұстанымын ынталандыратын диалогиялық өзара әрекет ету жағына қарай педагог дүниетанымының , оның кәсіби ұстанымының өзгеруін талап етеді.
Жаңа адамды тек жаңа адам тәрбиелеуі тиіс. Біздің қоғамдағы мұғалім балаларды болашақ туралы арманмен жігерлендіру үшін, оларды алдағы мұраттарға қазірден үйретететін болашақтың адамы. Мұғалімнің өзі тұлға болуы тиіс немесе өнегелі адамды тек өнегелі адам ғана тәрбиелейді; оның өзі биік парасатты тек ізгі жан дүниесімен ғана балаға дарытуға болады. Мұғалімдердің кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігі – білім сапасын көтерудің алғы шарты екенін мақсат еткен ұжымдағы әрбір педагогтың өзіндік жұмыс жүйесі айқындалуы қажет.
Жалпы, ғалымдардың еңбектеріне сүйенсек, «Құзыреттілік – бұл білімді, іскерлікті қолдану қабілеті, оқу міндеттерін шешуде практикалық тәжірибе негізінде стандарттан тыс жағдайда адамның табысты нәтижелі әрекет ету қабілеті» дегенді басшылыққа алады.
Білім тек білім беріп қана қоймай, сондай-ақ алған білімін әлеуметтік бейімделу, дамуы үшін дүниежүзілік білім кеңістігіне ену бүгінгі күннің басты міндеті. Тұлғалық-бағдарлық, құзыреттілік- іс-әрекеттік тәсілдер білім алушының әрекетін басқару және ұйымдастырудың педагогикалық құралы.
Мұғалім біріңғай ақпарат берудің көзі болудан қалды, бүгін ол сабақтың дирежері, оқушының ізденіс қызметінің көмекшісі болу керек. Қазіргі білім беру жеке адамның оңтайлы бірлесуіне, жастардың азаматтық және кәсіптік қалыптасуына, шығармашылық жағынан дамуына бағытталған.
Сондықтан да, біз төменде келтірілген суреттерде «Оқушылардың әлеуметтік құзіреттілігін қалыптастыру құрылымы», «Әлеуметтік құзыреттілік және оны қалыптастырушы субъектілер», « «Өзін-өзі тану» пәні сабақтарында оқушылардың әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық-үдерістік моделін» келтіреміз.

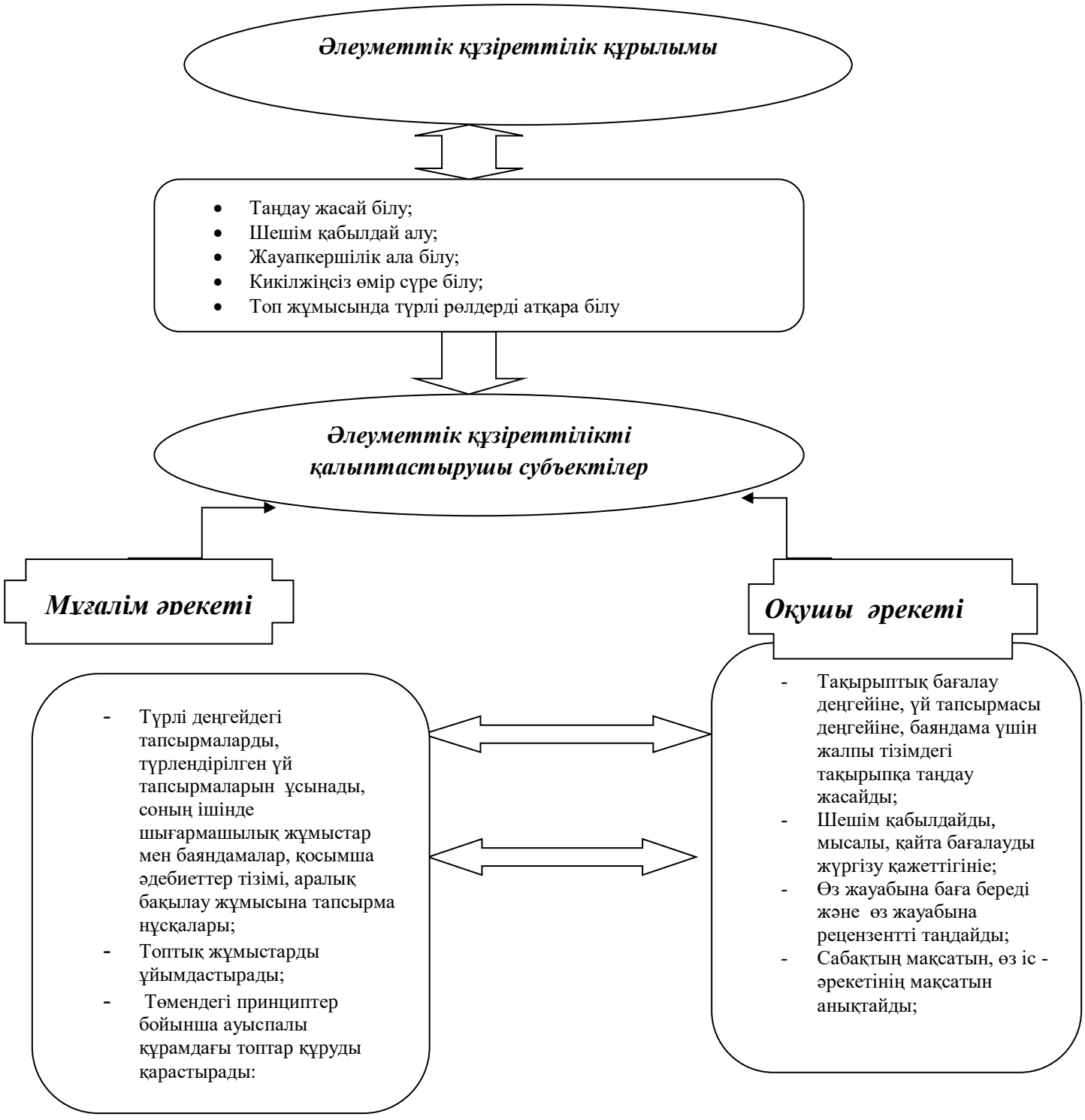

Сурет - 2. Әлеуметтік құзыреттілік және оны қалыптастырушы субъектілер

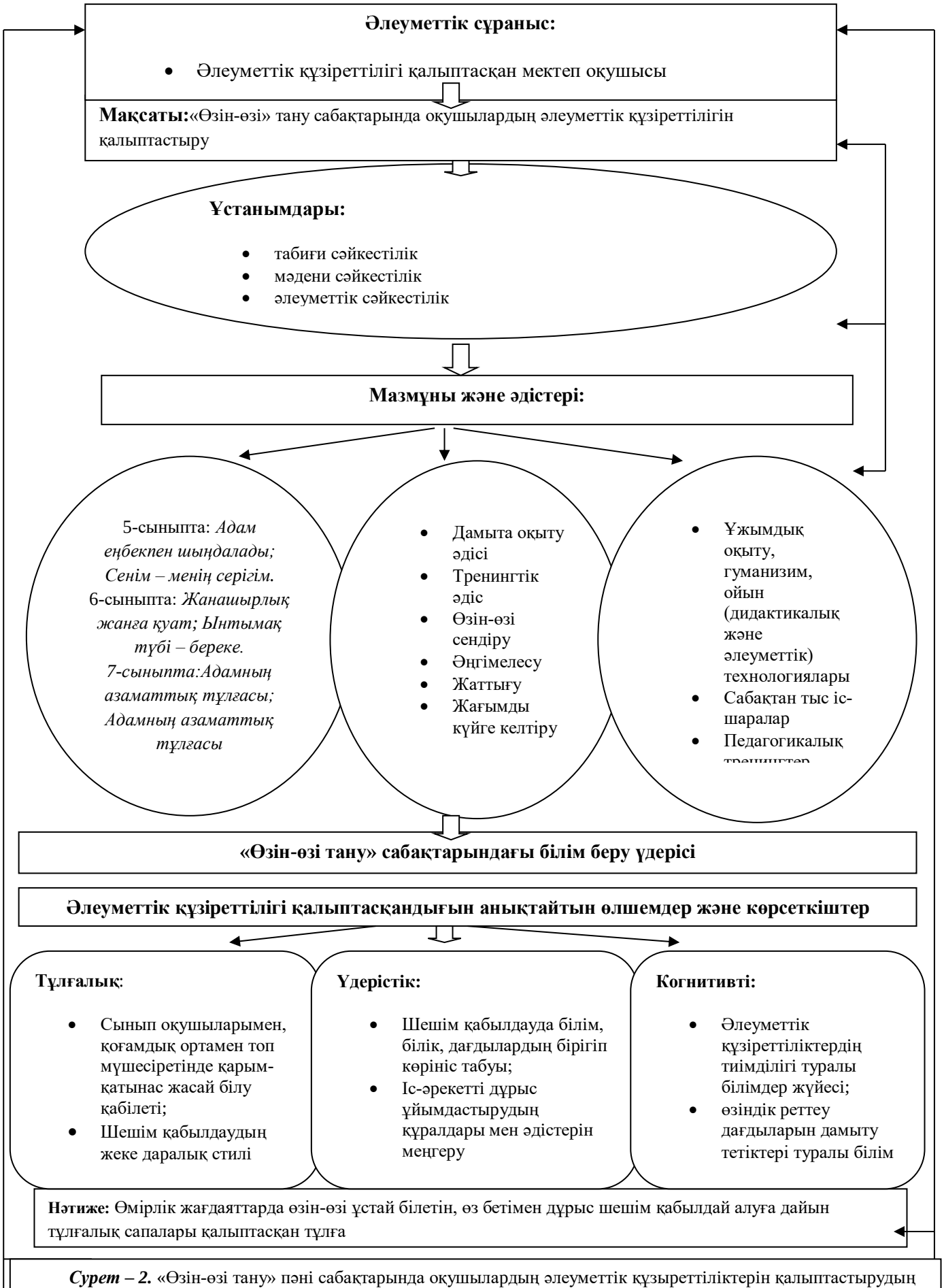

Сурет – 2. «Өзін-өзі тану» пәні сабақтарында оқушылардың әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық-үдерістік моделі.

Біздің жасап отырған моделіміз орта сынып оқушыларында өзін-өзі тану сабақтары арқылы әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастыру үдерісі элементтерінің байланысы мен құрылымдарының шектеулі сипатын көрсетеді. Біз алдымызға қойылған мәселенің толықтай шешімін емес, оны шешудің мүмкін нұсқаларын ұсынамыз.

Қорыта келе, құрылымдық моделіміздің мақсаты мектеп оқушыларында өзін-өзі тану сабағы арқылы әлеуметтік құзыреттілікті қалыптастыру болып табылады. Мақсатқа қол жеткізу үшін білім беру үдерісінде ұстанымдарды таңдауға, мақсаттылыққа, сенім мен қолдауға сүйенуіміз қажет. Жасалып отырған модель келесідей жағдайларда тиімді жүзеге асырылады: орта сынып оқушыларында әлеуметтік құзыреттілік қалыптасуында ынталандыруды қамтамасыз ету, оқушыларда әлеуметтік құзыреттілік қалыптасу деңгейіне сәйкес оқытудың мазмұнын іріктеу, орта сынып оқушыларының әлеуметтік құзыреттілігі қалыптасуының динамикасын және мерзімін болжау.

Әдебиеттер

Философиялық сөздік /Ред.басқарған: Р.Н. Нұрғалиев, Ғ.Г. Ақмамбетов. –Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1996. -525 б.

Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология / Жалпы ред.басқарған А.Қ.Құсайынов. –Алматы: «Мектеп».- 2002. -256 б.

Хмель Н.Д. Технология реализации целостного педагогического процесса: Программа спецкурса для магистратуры университетов. – Алматы: Қазақ университеті. -1998. -24 с.

Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студентов пед. Вузов. В 2 -х книгах. – М.: Центр Владос. Кн. 1 -1999. -575 с.

Маусымбаев С.С. Болашақ жаратылыстану пәндері мұғалімін кәсіби даярлау: теория және практика: Монография. –Алматы, 2007. -454 б.

КалининаН.В. Развитие социальной компетентности школьников в образовательной среде: психолого-педагогическое сопровождение / Н.В. Калинина. - Ульяновск: УИПК ПРО, 2004. – 228с.

ӘОЖ

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІК-РУХАНИ ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Мантай Г.М.-М1301-19 тобының магистрі
Ғылыми жетекші: Таутаева Г.Б.-п.ғ.к.,доцент
Сейілбек:Ж-М1301-19 тобының магистрі
Ғылыми жетекші: Жапбаров А.-п.ғ.д.,профессор
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент

Резюме

В статье рассматривается значение предмета самопознания во время духувного возрождения.

Summary

The article deals with the formation of moral and spiritual qualities through game technologies in primary classes.

Балалардың бірлескен түрінің аса маңызды түрі және оқуды, еңбекті, басқа да істерді ұйымдастыру тәсілдерінің бірі ретінде ойынның үлкен орны бар, ол әсіресе 1 сыныпта өте маңызды. Сюжеттік-шығармашылық ойындардың мазмұны мұғалімдерге балалардың назарын адамлардың өзара қарым-қатынастарының адамгершілік жағына аударуына жәрдемдеседі. Ойынның ережелері ойын қызықты болуы үшін қажетті адамгершілік нормаларды қатаң орындауды талап ететіндей болуы керек.Н.К.Крупская ойынның байқағыштыққа, ептілікке, өзін-өзі ұстай білушілікке және басқа мінездерге тәрбиелейтінін атап айтқан.

А.С.Макаренко; «Ойынның адам өміріндегі маңызы зор, ол енбекке даярлық болып табылады және бірте-бірте еңбекке ұласуы тиісің деп атап көрсеткен болатын. Дегенмен ойындар әдетте тәрбие мақсаттары үшін әлі де жеткілікті дәрежеде қолданылып келе жатыр деп айта алмаймыз. Шындап келгенде мектепке бару көптеген оқушылар үшін бұдан әрі ойнауды қойып, бірден елеулі іске – еңбекке, оқуға ауысатын шепке айналып кетеді. Мұғалімдер балаларға ұдайы «есею керектігін айтумен болады, ал ата-аналар бұл пікірге қосыла отырып, үйде де ойынға бөлінетін уақытты шектеуге тырысады. Бірақ балалар бұған қарамастан кез-келген бос уақытында: үзіліс кезінде, аула ішінде, үйде, жалғыз да, басқа балалармен бірге ойнайды. Ойындары да алуан түрлі: шығармашылық, стол үстілік, қимылды болып келеді. Осы ойындардың көпшілігіне баланың өз тәжірибесі, оны қоршағын өмір, кітаптардың, кинофильмдердің мазмұны арқау болады.Ұжымдық ойындар балаларды топтастырады, олардың арасында жолдастық қарым-қатынастың қалыптасуына көмектеседі. Мұндай ойындар кезінде балалар өздерінің іс-қимылдарын ойынның басқа қатысушыларының іс-қимылдарымен келісіп алуға, оз жолдастарына әділ болу жөнінде ережелерді орындауға тиіс. Балалардың көптеген ойындарында: кім бәрінен де мерген, бәрінен де епті, бәрінен де тез дейтін бәсекелі элементтер бар. Ойында біреулері жеңсе, енді біреулері жеңіледі. Мұндай жағдайлар тәрбиесінің бірінші сынып оқушыларының ұтылғанда да, ұтқанда да әлпетті болып қалыптастыруына мүмкіндік туғызады, ол ізгілікке, жолдасына көмектесіп, оған әлі жасай білмейтінін үйреткісі келетін тілекке негізделеді.Балалардың ойындары рольдерді, ойыншықтарды, материалдарды бөлісуден, кезекшілік белгілеуден, т.б. басталады. Бір рольдер қызықтырақ, ал енді біреулерінің қызығы шамалырақ болады; ойыншықтардың ойнаушылардың санынан аз болатыны да кездеседі, сондықтан әркімге өз кезегін күтуге тура келеді. Балалардың адамгершілік сапасы міне, нақ осы арада көрінеді. Әйткені бөлісудің әділ болуы немесе күш, айлакерлік принципіне негізделген әділетсіз болуы мүмкін ғой. Ойын үстінде мінез нормалары, ненің жақсы, ненің жаман екені, қандай жолдастың жақсы, қандай жолдастың жаман екені туралы түсінік қалыптасады.

Ойындардың мазмұны адамгершілікті болуы керек, яғни оларда қоғамдық өмірдегі оқиғалардан, адамдардың өзара қарым-қатынастарынан, еңбегі мен демалысынан байқалған жайттар көрінеді.

Ойнаушы топтар 4-5 адамнан, ал командалық ойындарда 8-10 адамнан құрылғаны дұрыс. Топтарда адам санының аздығы балалардың бір-бірімен белсенді өзара қарым-қатынас жасауына; жолдастық пен әділеттілік сезімдерін білдіруіне, ойында басқаларды өздереіне көндіруіне және өзінің де жолдастарының айтқандарын істеуіне мүмкіндік береді.

Ойнайтын топтар балалардың тілегі бойынша құрылса, біздер олардың өзара қарым-қатынастарын анықтай аламыз. Кей балалар басқалармен де ойнауға құмар келеді. Бірақ басқа балалармен ойнай алмайтын немесе ойнағысы келмейтін де балалар бар. Ешкіммен де ойнағысы келмейтін балаларға ересек адамдар тарапынан айрықша қолдау көрсетілуі қажет. Ондайларды ойынға қосу – міндеттердің бірі.Мұғалімнің міндеті – ойнап жүрген балаларды мұқият байқап, олардың адамгершілік деңгейін анықтау, сөйтіп дұрыс гуманистік қарым-қатынастарды қалыптастыруға белсенді ықпал жасау. Бұл үшін ұялшақ, жүрексінгіш балалардың өздеріне жолдастар табуына көмектесу, балалардың ойындағы алғашқы жетістіктерін, олардың көрсеткен жолдастық қарым-қатынастарын бағалап отыру керек.Төменде бастауыш сыныпта өткізуге мүмкін кейбір ойындарды ұсынамыз:

«Сыпайылар қаласың. Бұл ойынды оқу жылының аяғында өткізуге болады; онда бабалардың жыл бойына үлгергендерін қорытындылауға мүмкіндік болады. Ол үшін оқудан тыс күн бөлінеді. Бұл күрделі ойын. Балалардың қоғамдық жерлердегі (дүкен, автобус) мінез-құлықтың қарапайым ережелерін, жұмыстағы. Ойындардағы жолдастық ережелерін білуге тиіс.

Мектеп ойын өтетін кезде қалаға айналдырылады. Онда “почта”, “дүкені”, “кинотеатр”, “стадион” болады. Ойнаушылар қалада кім қандай қызмет атқаратыны жөнінде рольдерді өзара бөліседі. Ойынға қатысушылардың бәрі «қаланың тұрғындары болады, ал бір бөлігі жұмысшылар мен қызметкерлердің міндеттерін атқарады. Бұлар “сатушылар”, “шеберлер”, “киномеханиктер”, “кассирлер”, “бақылаушылар” т.б. Әр ойыншының “ақшасы” мен қатырма қағаз жетондары болады, олар “қаладағы” тәртіп ережесі бұзылған жағдайда қайтып алынады.

Ойынға бәрі дайын болғанда балалар топтары бір-біріне экскурсияға барады. “Экскурсия жетекшілері” жануарлар туралы әңгімелейді, экскурсияға келгендер сұрақтар қояды. Егер оған “экскурсия жетекшісінің ” өзі жауап қайтара алмаса, ол мұның жауаптарын кітаптардан табуға, ересек адамдардан сұрап білуге тырысуға міндетті.

Ойын үшін түрлі жануарлар бейнеленген картиналар, пластилин, түрлі түсті және ақ қағаз, кілем, қылқалам, қалам, текшелер керек.

Бастауыш сынып оқушылары үшін мұндай ойындарды көптеп ойлап табуға болады. Ойын бұған уақытымен жағдайлары бар балалардың талап-тілегі мен ерекшеліктеріне қарай мұғалімнің қалауы бойынша таңдап алынады.

Әрбір тәрбиешінің негізгі міндеттерінің бірі — балалардың қатынас өрісіне ену, олардың арасындағы қарым-қатынастарды реттеу, қатынас мәдениетіне баулу. Бұл қатынас мәселелері адамгершілік тәрбиесімен тығыз байланысты. Бұл арада тәрбиеші жалпы адамзаттық құндылықтарды негізге алады.

Ең биік құндылықтардың бірі – адамның өмірі. Оған озбырлық жасауға ешкімнің құқы жоқ. Келесі саған өмір сыйлаған, дүниеге әкелген анаңның алдында бас ию. Туған жер, отбасы – бұл құндылықтардан адамның ары, абыройы нәр алып, қоректенеді, оның еркіндікке талпынысы, патриоттық, азматтық қасиеттері қалыптасады. Өзінен басқа адамның да өзіңдік ерекшелікке, өзіндік пікірге құқылы екендігін мойындайды. Егер осы қасиет бала кезінен қалыптасса, ол сонда ғана басқа адамдардың қоғамның дамуына мүмкіндік бере алады.

Бұлардың барлығын бірден түсіну, әрине, өте қиын. Бірақ оларды күнделікті өмірде балалар ұжымының даму бағыттары ретінде алып отырса, олар адамдардың қылықтарын,араларындағы қатынастарды реттеп отыратын ережелерге айналатыны сөзсіз. «Балаларды қорғаушы тұрғысынан алатын болсақ окқ өрісіндегі сәттілікке жетелеудегі тәрбиешінің жұмыс бағыттары ерекше қырынан көрінеді. Әрбір тәрбиешінің басты назарында – оқушы – Адам, оқушы – тұлға, әр оқушының ерекше қасиеттері, оларды қоргау, дамыту міндеттері тұрады.

Тәрбие сағаттары – мектеп оқушыларына адамгершілік тәрбие беру міндетін мұғалімнің ойдағыдай шешуіне мүмкіндік туғызатын сыныптан тыс жұмыстардың қызықты бір формасы. Төменгі сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін, олардың алуан түрлі істермен әуестенуге ұмтылысын, тұрақты сараланған қызықты істерінің жоқтығын, сондай-ақ балалардың бір жақты жетілуін болғызбау қажеттігін ескере отырып, тәрбие сағаттыран ескеруіміз керек.

Тәрбие сағаттарын өткізу барысында мұғалімнің позициясы өзгеріп отырады. Егер сабақ үстінде мұғалім оқу-тәрбис процесін бірден-бір ұйымдастырушы болса, тәрбие сағаттар жүйесінде ол бәрінен де тәжірибесі мол, жасы үлкен, ақылды жолдас, балалардың барлық істері мен ойын-сауықтарындағы кенесшісі болады.

Бастауыш мектеп оқушылары мектеп табалдырығында көрген өнегесі өміріне арқау болу үшін әр тәрбие сағатының осы тәрбие процесінде алатын орнын нақты анықтап, онын тақырып, ұйымдастыру формаларын алдын-ала анықтап, даярлауға, өткізуге оқушылар мен ата-аналарын тарту қажет. Ата-аналар кеңесінің төрағасы, кеңесшілері, мектеп ұстаздары тәрбие сағатына үлгілі еңбек қайраткерлерін, ақылгөй қарттарды мәртебелі ағалар мен аналарды шақырып, кездесулер өткізудің кішкентай баланың сана-сезіміне тигізетін әсері мол екенін ескерген жөн.

Тәрбие сағаттары әр түрлі тақырыпта, әр түрлі мазмұнда, әр түрлі формада өткізілелі, яғни оның бағыты мұғалімнің біліміне, шеберлігіне, оқушылардың өмір тәжірибесі мен қызығушылықтарына байланысты. Неғұрлым жоғары кең үлгідегі әрбір тәрбие сағаты балалардың нағыз мерекесіне айналады.

Тәрбие сағаттары барысында ұлттық мінез-құлық пен әдет-ғұрып негізінде, ұлттық этикет нормалары негезінде тәрбие беру мүмкіндіктері мол.Қазақ халқының ұлттық мінез-құлқына тән негізгі қасиеттері: мейірімділік, кеңпейілділігі, сөзге беріктігі әңгімелесу арқылы осы қасиеттерді бойына сіңіру, үлкенді сыйлау, адалдық, имандылық, әділеттілікті билік ұстау сияқты әдет пен ғұрып қағидаларын үйрету дұрыс.

Имандылыққа, адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелеу бағытындағы тәрбие сағаттарының кейбір төмендегідей тақырыптарын ұсынамыз:

Кең болсаң – кем болмарсың.

Адалдық – қастерлі мінез.

Сөзі райлының- жүзі шырайлы.

Сыпайылық – адамды қоректендіреді.

Көптің мүлкін көргенсіз алар.

Үлкеге – құрмет, кішіге – ізет.

Ұл – ұятымен, қыз – кылығымен көрікті.

Қатыгездік қайдан шығады (пікірталас).

Арынды жастан сақта.

Имандылық бастауы не? (пікірталас).

Сәлем- сөздің анасы.

Достық – өмір кілті.

Иман және инабат. т.б.

Әдебиеттер

1. Құрманбаева С.К. «Алматы» 2004 ж. «Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі»
2.Саханова С.А Ұлттық ойындар. // Бастауыш сынып=Начальная школа. - 2009. - № 5. - С. 11-13 б.
3. "Білім туралы" жаңа заң сапалы білімге кепілдік береді [Текст] / Ж. Түймебаев // Егемен Қазақстан. - 2007. - 16 тамыз
4.Наурызбаев Ж. «Алматы» Ана тілі 1995 «Ұлттық мектептің ұлы мұраты» Оқушыларға мәдени- этникалық білім беру туралы
5 Айтмамбетова Б. Педагогика тағылымдары: мұғалімдерге арналған көмекші құрал . - Алматы : Рауан, 1993. - 87 б.

ӘОЖ

«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ

Алимова Қ.Ш. магистр, аға оқытушы, Апашова А.Қ. магистр, аға оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются основы формирования исследовательской деятельности учащихся на основе предмета «Самопознание»

Summary

This article discusses the basis for the formation of the research activity of the study based on the subject "Self-knowledge"

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында білім берудің мемлекеттік стандартына сәйкес мектептегі оқыту мен тәрбиелеу маңызы түбегейлі өзгеріп, бірінші кезекте бұрынғыдай оқушының пәндік білім, білік және дағдылардың белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқушының оқу әрекетін дұрыс және тиімді ұйымдастыру негізінде жеке бас тұлғасын қалыптастыру мақсаты қойылып отыр.

Қазақстанның әлемдегі барынша дамыған және бәсекеге қабілетті елдердің қатарына кіру стратегиясының шешуші басымдықтарының бірі – осы заманғы білім мен озық ғылымды дамыту болып табылады. Білім беруді дамыту векторы адам мен адамзаттың толыққанды өмір сүруінің басты шарты ретінде алынған руханилықпен анықталатын өмір сапасын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл мәселені шешудегі бүгінгі күні оқытушының басты мақсаты – өзіндік рухани-адамгершілік құндылықтарын білім алушының бойына дарытып, оның жүрек түпкіріндегі рухани қазынасын жарыққа шығару, әрбір білімгерді жеке тұлға ретінде жетілдіру

үшін оның бойындағы бар құндылықтарын дамыту. Осыған орай, білім беру ұйымдарында өзін-өзі тану пәнін оқытудың маңызды мәселелерінің бірі ретінде оқушылардың зерттеу іс-әрекетін қалыптастыру болып отыр.

Білім берудің басты мақсаты оқушыларды біліммен қаруландыру ғана емес, оларда жалпы оқу біліктілігі мен дағды, құзіреттіліктерді қалыптастыру, басты міндеті оқушы тұлғасының жан-жақты, үйлесімді дамуы үшін жағдай туғызу деген түйін шығара аламыз. Ол үшін әрбір оқушының қандай да бір өзіне тән қабілетін ашу және дамыта түсу керек. Барлық оқушының табиғатынан зерттеуші болуға, оқуға және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылысы жоғары болғандықтан, оқушы қабілетін ашу және дамыту құралдарының бірі, біздің ойымызша, зерттеу іс-әрекеті болып табылады.
Бүгінгі таңда рухани құндылықтар қоғам талабына сай өзгерістерге ұшырап, адамдардың арасында ізгілік, әділдік, өзара көмек, төзімділік сияқты қарым-қатынастар орнатуына ықпал ететін құндылықтар мен әр жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерінің ашылуы және оларды жүзеге асыруға түрткі болатын құндылықтарды зерттеу көкейкесті мәселелердің бірі болып отыр. Осы орайда, қоғамдық мұраттар мен адамдардың тәлімдік үдерістері өзгерді, сондықтан да білім мазмұнын түбегейлі жаңғырту, әдістерді жаңарту жас ұрпаққа тәрбие мен білім беру технологияларын жетілдіру қажеттілігі туындауда.
Қоғамның осындай дер кезіндегі қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру жобасының авторы, еліміздің Бірінші Ханымы Сара Алпысқызы тұңғыш рет мемлекеттік деңгейдегі өскелең ұрпақты жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу мәселесін көтерді.
Рухани-адамгершілік білімнің қазіргі әлемдегі басымдығы туралы сөз қозғауда қазіргі замандағы жаһандық мәселелер, адамзаттың жалпы дүниежүзілік тұтастығы мен рухани-адамгершілік құндылықтардың сипаты жан-жақты қарастырылып, жалпыадамзаттық құндылықтардың мәнін ашу көзделуде [5].
Өзін-өзі тану пәнін оқытуда сүйіспеншілік, сенім, шығармашылық шабыт атмосферасын құру, өзін-өзі зерделеуге, өзін-өзі интуитивті түрде ұғынуға жағдай жасалады. Рухани адамгершілік білім беруді мектептің тұтастай педагогикалық үдерісін интеграциялау арқылы жүзеге асыру қажет. Рухани адамгершілік білім беру үдерісінде тек жағымды және ойлау, жағымды күйге келу әдісін қолдану арқылы: тәртіп, өзін-өзі тану қадағалау, денсаулық, зейін қою, ақылдың байсалдылығы, ес, интуиция, басқаларға деген сүйіспеншілік, ішкі тыныштық орнатуға баса назар аудару қажет.
Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептердің дамуында жағымды өзгерістер және оқыту мен тәрбиелеу ісінің ұтымды жақтары ашылып жатқанымен, оқушылардың жеке басының шығармашылық жақтарына терең үңіле бермейміз. Оқушылардың шығармашылық іс-әрекетінің бүкіл тіршілік

көзі ретінде адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі екендігі, әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізудегі орны философия, психология, педагогика ғылымдарында қарастырылған. Шығыс ойшылдары әл-Фараби, Ж.Баласағұн және қазақ ойшылы А.Құнанбаев, философтар Ғ.Есім, Д.Кішібеков, Ә.Нысанбаев, М.Орынбеков еңбектерінен кең орын алған. Сонымен бірге шетел философтары Платон, Гегиль, И.Фихте, Дэкарт, Д.Дьюи, И.Кант, Г.Лейбниц, Б.С.Гершунский және т.б. еңбектерінде жан-жақты талданған.

Оқушының іс-әрекетіне жағдай туғызу дегеніміз – оқушыны ойлай білуге үйрету екені сөзсіз. Мектеп табалдырығын жаңа аттаған оқушыдан шығармашылық іс-әрекетті талап етпес бұрын, оны соған үйреткен жөн. Оған байланысты оқытудың жаңа технологияларын пайдалана отырып, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту тақырыбын мәселе етіп таңдап алдым. Бұл мәселені алудағы мақсатым- оқытудың жаңаша әдіс–тәселдерін қолдану арқылы баланың кішкентай кезінен дүниеге өзіндік көзқарасын қалыптасуына жол ашу шығармашылығын дамыту. Оқушының шығармашылығына бағыт – бағдар беруді ең алғаш білім мазмұнына енгізген М.Жұмабаев болатын. Ойлау жанның өте бір қыйын терең ісі – деп атап көрсете келіп, мұғалім баланы ойлап үйренуіне көп күш жұмсау керектігін ескертеді.

Мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетімен мен оқудан тыс уақытындағы іс-ірекетінде шығармашылық қабілетін дамыту өзкелең буынға тәлім-тәрбие берудегі күрделі психологиялық әрекет болып табылады. Шығармашылық қабілеттің дамуы оқушылардың интеллектісін дамытумен байланысты екендігін негізге ала отырып, оқу үдерісін тиімді ұйымдастырудың, іс-әрекет субьектісінің шығармашылық сапалық ерекшеліктерінің, сабақ кезіндегі ол сабақтан тыс кездерінде диагностикалық және шығармашылық тапсырмаларды ұтымды қолданудың мәні зор.

Қазіргі кезде мектептердегі білімдер жүйесінен дағдарыс кезеңдерін көруге болады. Мұның мәні оқыту әдіс-тәсілдерінің жеткіліксіздігі немесе мектеп өмірін басқаша ұйымдастыру емес. Бүгінгі күннің негізгі талабы – білімді адамды әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, шығармашылық танымменен тікелей қатынас жасай алатын, жаңаша ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру. Мектеп оқушыларында әлемнің көп бейнелі жақтарын шығармашылық таным негізінде интеллектуалды, креативті (шығармашылық қабілетті) ұрпақты тәрбиелеп оқыту педагогикалық психологияның маңызды мәселелерінің бірі деп білеміз.

Әрбір жеке адамның шығармашылық қабілетінің дамуының жоғары жетістігі тек сол адамның ғана жеке басының даму көрсеткішіне ғана емес, бұл қоғам дамуына да, өркендеуіне де едәуір әсер етеді.

Мектептердегі зерттеу іс-әрекеті әр пән бірлестігінің шығармашылық қызметі және оқушылармен зерттеу іс-әрекетін, ғылым тапқыштарының конкурстарын өткізу немесе интеллектуалдық, ғылыми шерулер, викториналар, кештер ұйымдастыру болып табылады. Ғылыми зерттеу және пән бірлестіктеріндегі жұмыс әр оқушының қызығушылығын арттыруға, зерттеу және эксперимент жұмыстарында балалардың қатысуына мүмкіндік береді. Мұндай жұмыстар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін аша түседі және зерттеу іс-әркетіне қызығушылықтарын оятады.

Шығармашылық дегеніміз – адамның өмір шындығына, өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін, дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі.

Оқушылардың белесенділігімен танымдық іс-әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, қажетті жағдайда айрықша шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау, осыған орай оқытуды ізгілендіру мектептерінің алдында тұрған үлкен міндет екені белгілі. Уақыт талабына сай оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін, оқытудың жаңа ақпараттық технологиясын пайдаланған жөн деп ойлаймын.

Шығармашылыққа үйрету үшін мынадай жағдайларды ескеру тиіс. Мұғалім ең алдымен, сыныпта шығармашылық көңіл күй тудыру үшін баланың назары бір нәрсеге бағытталуы керек. Әрбір шығармашылық тапсырманы оқушыға ұсынудың мазмұны жеткіншектердің жас ерекшеліктеріне, қызығушылығына үлесуі керек. Оқушының шығармашылықпен айналасуына мектепте, сабақ үстінде, үйде қолайлы жағдай туғызу. Шығармашылық бағытқа жүйелі, сапалы түрде қалыптастырып отыру қажет. Сондықтан баланың шығармашылығын дамытуда ұстаз көп еңбек сіңіру керек. Баланың қиялын дамытып, ойын ілгері жетектеуде, түрлі лингвистикалық жаттығулардың рөлі зор. Сабақ үстінде материалды салыстырып қарама-қарсы қою әдісі арқылы да ұғындыру өз нәтижесін береді.

Мұғалім сабақтарда әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға, өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсілмен өткізілген әрбір сабақ оқушылардың ойлауын және қиялын, ойын дағдысын, оларды сөйлесуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдерді пайдалану арқылы балалардың ортасынан қабілеті жоғары бала іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тану оқушылардың шығармашылық деңдейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің негізгі міндеті.

Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өсуіне жол бермеу адамның рухани күшін нығайтып, өзін-өзі тануға көмектеседі. Оқушының өз болмысын тануға көмектесіп, қабілетін ояту жаңа рухани күш беру білімнің ең маңызды мақсаты болып танылады. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділігін, қызығушылығын арттыра түсу үшін, шығармашылық қабілеттерін сабаққа және сабақтан тыс уақытта дамытуда әртүрлі әдіс-тәілдерді қолдануға болады.

Мектепте ғылыми-зерттеу қызметі әр пән бірлестігінің жұмысы болып табылады. Бұл тәжірибе мен зерттеу сипатына қарай болады. Олар:
- ғылыми мекемелерге, кәсіпорындарға, офистерге барып тұру;
- осы саладағы ғалым мамандармен кездесу;
- ғылым мәселелерге байланысты көрмелерге бару;
- мектеп оқушыларымен зерттеу жұмысын ұйымдастырып жүрген жетекшілермен кездесу;
- оқушылармен ғылыми жобалар қорғау және ғылыми сайыстарған, олимпиадаларға қатысу.

Зерттеу іс-әрекеті арқылы бала бойындағы қабілетті ашу оқушының шығармашылық бағытта дамуына жете мән беру болып табылады. Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру және зерттеу іс-әрекетін тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі ұстаздардың алдына тұрған үлкен мақсат өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Оқушының шығармашылық қабілетін дамыту үшін бірнеше шарт орындалуы тиіс. Олар:

1. Шығармашылық қабілетін дамытуды ерте бастан қолға алу;
2. Жүйелі түрде шығармашылық әрекет жағдайда болу;
3. Шығармашылық іс-әрекетке жағдай туғызу.

Аталған шартты басшылыққа ала отырып оқушылардың зерттеу іс-әретін қалыптастыру үшін білім беру ұйымдарында өзін-өзі тану пәнін жүргізетін мұғалімдердің теориялық білімдерінің жетік болуына баса назар аудару қажет. Ізгілендіру үрдісін жеке бір пәннің аясында ғана емес, өзін-өзі тану пәнінің мақсаттарын іске асыру іс-шараларының бірі ретінде басқа оқу пәндерінің мазмұнының құндылықтық мәнін күшейту мәселесі ретінде де қарастырған жөн.

Қазіргі таңдағы мұғалімдер оқушылардың іс-әрекеті арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда олардың жүрек түкпіріндегі рухани қазынасын жарыққа шығара білуге, зерттеу жүргізуге қызығушылығын оятуға көңіл бөлу керек. Сондай-ақ әр баланы тұлға ретінде жетілдіре түсу үшін оның бойындағы бар құндылықтарды аша білу және дамыту әрбір ұстаздың парызы саналады.

Мектепте зерттеу іс- әрекеті арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда жүргізілген тәжірибе жұмыстарының нәтижелері анықау барысында оқушыларға зерттеу жұмыстарын жүргізудің негізгі кезеңдерін түсіндірдік. Атап айтқанда:

проблеманың өзектілігі (болашақ зерттеулерді анықтау, проблемаларды табу);
зерттеу саласын анықтау (негізгі мәселелелерді белгілеу);
зерттеу тақырыбын таңдау (зерттеу шеңберін белгілеу);
шешімге келу тәсілдерін анықтау, жүйелеу (зерттеу әдістерін таңдау);
зерттеу жүргізудің жүйелілігін анықтау;
ақпарараттар жинау, реттеу (алған білімдерін есепке алу);
алынған материалдарды жинақтау, талдау (белгілі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, материалдарды жинақтау);
есеп беруге дайындау (негізгі түсініктерге анықтама беру, зерттеу нәтижесі бойынша хабарлама дайындау);
баяндама (зерттеу нәтижелерін құрбылары алдында баяндау, сұрақтарға жауап беру).

«Өзін-өзі тану» пәні адам баласына шынайы бақытқа жетуге, өмірлік жан тыныштығына жетуге мүмкіндіктер тудырады. Сонымен бірге, адам мінезінің кемелденуіне, тұлғаның үйлесімді дамуына мүмкіндіктер тудырады. Оқушылар мен жастарға ізгілік негізіндегі рухани-адамгершілік бағытында тәрбиелеуде рухани-адамгершілік қасиетіне ие текті азаматшалар мен азаматтарға тәрбие берудің тірегі болуды мақсат етеді. Бүгінгі қоғамның болашағы білім жүйесіне тәуелді екендігі анық, себебі бүгінгі жас ұрпақ ертеңгі ел болашағы екендігі анық.

Әдебиеттер

Қазақстанның 2050 жылға дейінгі даму стратегиясын іске асыру жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығы. 2012 ж, 14-желтоқсан, № 3834.-Алматы: Юрист, 2012, 15-16 б.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. //Интернет: www.edu.gov.kz.

Мұкажанова Р.А.и др.Мұғалімге арналған нұсқаулық. Руководство для учителя./ Р.А. Мұкажанова., Г.А.Омарова, Р.Мұратханова. – Алматы: «Бөбек» ҰҒПББСО, 2015. – 192 бет.

Поддьяков А.Н. Зерттеудің мінез-құлқы, парасат және шығармашылық // Мектеп оқушыларының зерттеу жұмыстары.-2002.-№2. .29б.

ӘОЖ 17

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ортаева А.С. PhD, аға оқытушы
Сейдаева А.Н. магистр оқытушы
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье дается научное описание эмоционального состояния подростков девиантного поведения. Рекомендуем методы профилактической работы с подродстками девиантного поведения.

Summary

In this article the scientific description of an emotional condition of teenagers of deviant behavior is given. Recommends methods of scheduled maintenance with teenagers of deviant behavior.

Жасөспірімдердің мазасыздануын, агрессивтілігін жеңу процесінде әлеуметтік педагогтар, психологтар, қоршаған ортасы, яғни құрбы - құрдастары маңызды роль атқарады. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлық мәселелерінің қазіргі күйі туралы ғылыми негізделген, анықталған көзқарастар бар. Девиантты мінез-құлықты түсіндіру үшін түрлі психологиялық концепциялардың құндылығын мойындап, біз негізгі ретінде когнитивті мінез-құлықты көзқарасты бөліп шығарамыз. Кез - келген «табиғи» жағдай (отбасын құру, баланың дүниеге келуі, мектепке баруы, біреудің ауырып не өлуі, т.б.) және оның нәтижесіндегі қандай да бір мәселелі ситуация, дағдарыс туғызып, тұлғадан дұрыс шешім қабылдап, осыған орай қажетті күш жинауды талап етеді. Оларды «қалыпты стресс» деп атайды. Қазіргі кезде адам тап болатын өзге мәселелер мен дағдарыстар қалыпты емес жағдайлардан туындайды. Оларға уақытынан бұрын болған өлім, ажырасу, жұмысынан айрылу, сотталу, инфляция, жұмыссыздық, соғыс жатады. Қазақстан Республикасында болып жатқан экономикалық өзгерістер, ертеңгі күнге деген сенімсіздік, жұмыссыздық, саяси бағыттардың өзгеруі, жаңа ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту ісінде нақты мәдени-адамгершіліктік бағдарламалардың болмауы девиантты мінез-құлықтардың қалыптасуы мен жеткіншектерді тәрбиелеудің қиындығына әсер ететін факторларды анықтау, зерттеудің қажеттілігін туғызды. Бұл мәселенің ерекше өзектілігі сол, девиант- ты мінез-құлықтардың таралуы салдарынан қазіргі кезде қоғамның әр түрлі салаларының тұрақсыздануына, экономикалық және мәдени дамуының тежелуіне әкеліп отыр. Ең алғаш бұл мәселе бойынша зерттеу жүргізген П.П.Блонский болды, ол өз зерттеулерінде девиантты деп мінез-құлқы шамасынан ауытқыған, кәмелетке толмаған балаларды қарастырды. Девиантты мінез-құлықты қоғамда ортақ қабылдаған нормаларға қарсы әрекеттер жүйесі және ол психикикалық процестердің тұрақсыздығынан көрінеді деп қарастыруға болады. Бұл әсіресе өз мінез-құлқын эстетикалық бақылаудың ауытқушылығынан өз-өзін өзектілеу процесінен бұзылысынан көрінеді. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықты мәселесін қазақстандық педагог-психологтар мен әлеуметтанушылар да қарастырып жүр (А.Жұмабаев, Л.К.Керімов, Э.И.Шыныбекова, Г.А.Уманов, Ш.Е.Жаманбалаева, Д.Қазымбетова, Т.М.Шалғымбаев, А.М.Қарабаева, Г.А. Куребаева). Бұл зерттеушілердің пікірінше девиантты сияқты жағымсыз қасиеттің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететінін

зерттеген. Жасөспірімдердің девиантты мінез- құлықтарын спорт, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру, мектепке деген ықпалды күшейту, бойындағы белсенділікті арттыру, ұжымдағы әрекеттерге араластыру арқылы жеңудің әртүрлі жолдарын көрсетіп берген. Девиантты мінез-құлық мәселесі психологиялық тұрғыдан Л.С.Выготскийдің еңбектерінде қарастырылады, сонымен қатар А.С.Макаренконың тәжірибелерінен де үлкен орын алады Девиантті мінез - құлыққа әсер ететін факторлар мыналар:

- әлеуметтік - педагогикалық қараусыздық баланы тәрбиелеуде қажетті жағымды дағдылардың, білім және іскерлік дұрыс берілмеуінен, онда жағымсыз стеротивтер қалыптасады. Бұл мектептегі, отбасындағы және қоғамдық ортадағы тәрбие кемшіліктерінің бала дамуына әсер ететіні арқылы айқындалады.
- психикалық терең жабдықталмау, отбасында психологиялық ахуалдың жағымсыз орнауынан, отбасы мүшелері, мұғалім арасында өзара қатынастың қолайсыздығынан (әділ болмау, дөрекілік, мейірімсіздік) баланың оқуға де- ген ынтасын төмендетеді, құрбы - құрдастарымен қарым - қатынасқа дұрыс түсе алмайтын болады.
- денсаулық және психикалық жағдайының дамуы мен бұзылуы, жас ерекшелік дағдарысы, мінездегі акцентуация, түрлі физиологиялық және психоневрологиялық себептер жатады. Сонымен қатар балалардың ата-аналармен ген арқылы берілетін қасиеттер. Мысалы, ішкіш ата - аналардан туған балалар бойындағы дефект және т.б. психологиялық қысым көруден пайда болған ауытқу. Мысалы, конфликтті жағдайлар, қоршаған ортаның химиялық әсері және т.б физиологиялық дефект бар балалар. Сөзінде, сыртқы көрінісінде кемшілігі бар балалар. Олар өз құрдастары арасында дұрыс қарым - қатынаста бола алмайды.
- сыртқы жане ішкі белсенділікті шығаруға шынайы жағдайдың қарастырылмауы: пайдалы іс - әрекет түрімен шұғылданбау, балада әлеуметтік маңыздылықтың, жеке мақсат пен жоспардың болмауы.
- әлеуметтік-психологиялық бейімделмеу негізгі бақылаусыздық, онда әлеуметтік және жекелік құндылықтың жағымсыз жағы қарасты рылады, қоршаган ортаның кері әсері.
- психологиялық факторлар бұл – балалардың жүйке жүйелерінің ауру болуымен байланысты. Мұндай балаларға псхотерапевттің көмегі қажет болады . Баланың өсу барысында психологиялық дамуында жаңа қасиеттер пайда болып отырады . Бала екі түрлі қасиетке дағдыланады: бала өзі өмір сүретін ортадан біртіндеп аулақтап, бөлектенеді немесе бала біртіндеп қарым - қатынас арқылы өзі өмір сүретін ортаға сіңіп кетеді.
- әлеуметтік - экономикалық фактор бұл – әлеуметтік теңсіздік арқылы анықталады. Бұл қоғамдағы бай мен кедей болып адамдардың бөлінуіне байланысты.
- моральдық - этикалық фактор. Бұл – бүгінгі таңдағы адамдардың құндылықтарының материалдық бағытқа ауысуы арқылы, рухани

құндылықтардың бағынбауының әсер етуі арқылы анықталады. Меніңше бұл жерде, жетекші рольде әлеуметтік - психологиялық бақылаусыздық, себебі тәрбиеде немқұрайдылық, қарым - қатынаста назардан тыс қалу балада жалғыздық сезімін тудырады, өзін керексіз санайды. Осындай әлеуметтік жағымды тәжірибенің жоқтығы, әлемтану мен құндылық бағытын, этикалық нормаларды, эстетикалық сезімді дамытпайды. Осыдан барып балада үлкен- ді сыйламау, шеттелу, қажетсіз сезіну байқалады. Қазіргі жеткіншек микроортасы жағымды деп қарастыра алмаймыз себебі: қоршаған ортада, аулада және үйде түрлі мінез - құлықтың бұзылу түрлерімен кездеседі, оған әлеуметтік, мәдени, экономикалық факторлар әсер ететіні белгілі. Тұр- мыстық идеология негізі қоғамды ырықтандыру процесіне әкелуде. Күнделікті әңгімеде беделге жету жеке құндылықтар негізінде емес заңсыздық және құқық бұзу деңгейінде жеткені туралы көп қозғалады, ол тек материалды тұрғыда табысқа жетумен қатар қоршаған орта құрылымына енуі және қоғамдық лауазымды қошеметіне жетіп отырғаны баяндалады. Жас жеткіншектің идеалды әлеуметтік және жекелік құндылық бағыттарына кері әсерін тигізетіні сөзсіз. Кейде адам әлеуметтенудің құрбаны да болып кетеді. Ол әлеуметтену нәтижесі адамның ішкі сезімдері мен жан дүниесіне қайшы келгенде орындалады. Өз ойымды білдіре кетсем, мысалы,бала жеткіншек жасқа дейін сабақты бестікпен оқып жүрген. Ал жоғарғы сыныпқа өткенде, ол белгілі жағдайларға байланысты басқа сыныпқа немесе мектепке ауысты делік. Ал оның жаңа сыныбында қиын жеткіншектер. Бәрімізге белгілі жеткіншек жаста бәрінен бұрын құрбыларының көзқарасы маңызды рөл атқарады. Сонда бала «беделді» сыныптастарының көзқарасы маңызды болғандықтан, ол сабақты, қызығатын үйірмелерін тастап, «беделді» топқа қосылуға мәжбүр болады. Ал қосылмаса құрбы, сыныптастарының «оқымысты», «ботаник», «ақылды» т.б мазақ, күлкі сөздерге қалады. Ал жеткіншек үшін бұл топтан шығарып тастау деген сөз. Яғни, ол аутсайдер болады. Сондықтан бала өз қызығушылықтарынан бас тартуға мәжбүр бола- ды. Яғни, әлеуметтің құрбаны. Әлеуметтену процесінің тиімді жүзеге асы- рылуы – бұл, адам қоғамға өзін бейімдеп отыра алса, сонда ғана болады. Ал, егер адам қоғам өзгерістеріне сай пайда болған жаңа талаптарға сәйкес бейімделе алмаса, онда ол әлеуметтенудің құрбаны болып табылады. Мысалы, қазіргі уақыттағы жұмыссыз жүрген адамдарды алайық. Олар өз кезінде жаксы маман иелері болған. Бірақ, бүгінгі күннің талабына сай келмей қалуына сәйкес яғни оған қоғам талаптарына сай өз мүмкіндіктерін жетілдіріп, дайындалмауынан әлеуметтену құрбанына айналып отыр. Сонымен қатар адам қолайсыз жағдайлардың да құрбаны болуы мүмкін. Мысал келтіре кетсем, ата - анасы ішімдікке салынып кеткен отбасындағы балалар, медициналық қателіктің нәтижесі, экологиялық орта және т.б. да баланың қалыптасуында оның әлеуметтену құрбаны екендігін көрсетеді. Жасөспірімдер арасындағы ауытқушылық мінез-құлықтың шығу себептері және классификациясы. Адам өмірге келген сәттен бастап үлкен әлеуметтік ортаға тап болады. Оның осы ортада өзін нық, еркін сезінуі мен үйлесімді дамуы үшін көптеген факторлар

қажет. Қазіргі көпмәдениетті қоғамда балаға сырттан әсер етуші жағдайлар оның жаңа қалыптасып келе жатқан тұлғасына ауқымды әсерін тигізеді. Ст. Холл «бала толыққанды дамуы үшін өз халқының сезімдері мен көзқарастарын басынан өткеруі қажет» - деп санайды. Қандай да қылығы бар баланың даму жағдайы, әдетте қолайсыз, жағымсыз болады. Ол баланың дамуына кері тиетін тәрбиелеуші шағын әлеуметтің сипаттарынан тәрбиелеу, оқыту үрдістерінен және ықпал еткен тәрбиеленушілердің ішкі ұстанымынан құралады. Балалалардың әлеуметтік-педагогикалық қылығының пайда болу тетігі мен дамуы баланың тұлға болуға деген қажеттілігі мен сондай болу мүмкіндігінің арасындағы қайшылықтар негізінде іске қосылады. Баланың персонализациялануға ұмтылуы оған қатысты референттік топтардың (бірінші отбасының, одан кейін балалар бақшасындағы және мектептегі құрбыларының (оның әлеуметтік қалыптарға сай емес жеке дара көріністерін қабылдағысы келмейтіндігімен және құрбыларының жас ерекшелігіне байланысты мұндай ұстанымы педагогтердің және ата- аналардың олқылығы бар балаларға қатынасы негізінде қақтығысқа түседі. Әлеуметтік – педагогикалық олқылық ерте балалық шақтан, шамамен үш жастан басталады, яғни баланың өзіндік санасының, мінез – құлқының ережеге сәйкестігінің және нормативтік іс-әрекетінің дами бастаған шағымен қатар келеді. Жағымсыз даму жағдайында олқылықтардың сандық белгілері мен көріністері жинақталып қалады. Ерте зерттеу, алдын алу және түзету жұ- мыстары олардың жоғары нәтижелі маңызына ие. Балалар мен жасөспірімдер тұлғасы мен мінез-құлқындағы ауытқушылықтың алдын-алу жұмыстары тек мыналардың негізінде жүзеге асса ғана тиімді болады:

- оқу іс-әрекеті жемісті болғанда;
- оқушылардың қанағаттандыратын эмоционалдық жағымды өзара қарым-қатынас жүйелері (құрбыларымен, әлеуметтік педагог, мұғалімдерімен, ата-аналарымен) және психологиялық қорғалуы болғанда. Соңғы жағдай тікелей түрде әлеуметтік қорғалумен байланысты. Оған мыналар кіреді:
- оқушылардың өздерінің құқықтары мен міндеттерін білуі;
- оларды мұғалімдер мен оқу және тәрбие үрдісіндегі басқа субъектілердің бұлжытпай орындалуы;
- оқушылардың қандай да бір белгісіне қарай дискриминацияға ұшырауына жол бермейтін психологиялық және әлеуметтік теңдік;
- оқушылардың жеке дара ерекшелігі мен өзін-өзі анықтау құқығын сақтау. Бұл талаптарды орындау жасөспірімдердің барлық топтарымен және типтерімен өткізілетін оқу-тәрбие жұмыстарын педагогикалық дифферен- циация жолымен жүргізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Беркімбаева Ш.К. Жалпы білім беретін қазақ мектебіндегі оқу- тәрбие үрдісінің дамуы (1980-2000ж.ж.): автореф.…пед.ғыл.канд., -Алматы, 2003. -27б.
2. Дайрабаева А.Е. Қазақтың халықтық педагогикасындағы қыздардың адамгершілік тәрбиесі: пед. ғыл. канд. дисс. –Алматы, 1993. -173б.

3. Өтешова Б.Қ. Жоғары сынып оқушыларының дүниетанымын халық тағылымы материалдары арқылы да- мытудың педагогикалық шарттары: пед. ғыл. канд. дисс. –Алматы, 2004. -136б.
4. Қоңыратбаева Т.Ә. Халық педагогикасы және оны оқу тәрбие ісіне ендіру жолдары: автореф... пед. ғыл. канд. –Алматы, 2001. -23б.

ӘОЖ

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ МӘНЕРІН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ

Байдасова Гүлжан Абуталиповна – бастауыш сынып мұғалімі
С.Ерубаев атындағы №24 ІТ мектеп- лицейі, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается развитие речи и формирование речевых умений и навыков в начальной школе

Summary

In this article given information about development of speech and forming speech abilities and primary school skills.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев қазақ тілінің дамуына әрдайым көңіл бөліп келе жатқаны белгілі. Президент саясатының арқасында тілге қамқорлық жасалып, оның аясын кеңейтуге барлық мүмкіндіктер қарастырылған. Ата Заңымыздан бастап, мемлекеттік бағдарламаларда, жекелеген заңдарда тіл мәселесі қалыс қалып көрген жоқ.

«Ана тілі» – бәріміздің анамыз, өйткені ол – ұлтымыздың анасы. Ана тілін қадірлеу – әр азаматтың перзенттік парызы. Ұлттық тілмен ұлттық сана қалыптасады. Ана тілін армансыз бойға сіңіруіміз керек, өйткені бабаларымыздың ғұмыр тәжірибесі, дүниетанымы, мінез-құлқы, өзіндік болмыс-бітімі осы тілде қаттаулы жатыр. Тілге деген көзқарас – шындап келгенде, елге деген көзқарас. Қазақ қазақпен қазақша сөйлессін. Ана тіліміз – бізді ғасырдан ғасырға, заманнан заманға аман жеткізген бірден-бір барымыз да, нарымыз да. Бізге Ана тілімізден асқан тарихи мұра жоқ» - деген болатын. Ендеше, оны жан аямай қастерлеуден асқан биік парыз да жоқ. Әр елдегі қазақ әр елдің тілін мықтап игерсе, ол – білім. Бүгінгі таңда қазақ мектептерінің өзекті мәселелерінің бірі осы тіліміз болып отыр. Оқушылардың тіл мәдениетін көтеру, олардың сауатты жазып, өз ойын айқын жеткізе алатын үлкен азамат тәрбиелеу болып отыр. Бұл мәселе туралы көптеп айтылып та, жазылып та жатыр. Жас ұрпақты өзінің ана тілінде еркін, мүдірмей сөйлетіп үйрету, үшін оқыту әдістемесін жетілдіре түсуіміз керек − бұл бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Бүгінгі таңда тілек – талап тұрғысынан білім мазмұнын жаңғырту, өмір қажеттілігіне орай дамыта оқыту, оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерін қолданып заман ағымына жауап беру мұғалімдерге көптеген жауапкершіліктерді жүктейді. Бастауыш сынып оқушылары үшін тіл – білім алудың көзі болып саналады. Сондықтан да ата-аналар мен мұғалімдер баланың

тілін дамытуың маңызын түсінуі тиіс. Жас балалардың тілін дамытудың бір жолы ол - көрнекіліктер пен ойын. Ойын арқылы түрлі тілдік проблемалар туғызып, балалардың түрлі тақырыпта сөйлеуіне жағдай жасауға болады. Ойын кезінде баланың сөйлеуге ынтасы артады, көңіл-күйі өседі, сөйлеуге белсенді қатысады. Ойын баланың сана-сезіміне де әсер етіп, тәрбиелік мақсатын да орындайды. Ойын кезінде балалар бір-бірімен тіл арқылы тығыз қарым-қатынасқа түседі. Ойынға байланысты кейбір сөздер бірнеше рет қайталанады. Сондықтан ойынды белгілі сөздердің қайталануына орай ойын-жаттығу деп атау ғылымда да бар, біз де осы пікірге толықтай қосылып, ойын-жаттығу терминін қолдану дұрыс деп таптық. Ойын-жаттығу мына талаптарға сәйкес болуы керек: 1. Ойын-жаттығу баланың жасына сай болуы керек. 2. Ойын-жаттығу негізінен сөйлесімдік шарты құрылуы керек. Яғни, ойынның негізі саналатын тілдік жағдай сөйлеу әрекетін туғызатын болуы керек. 3. Тілдік қатысымды жүзеге асыратын сөйлеу нәтижесіне ойнау нәтижесі қосылу керек. 4. Ойын-жаттығу ұжымдық болады, бала ойында өзі қалаған рөлді таңдай алуы керек. 5. Ойын-жаттығу баланың ауызша сөйлеу дағдысын, сөйлей білуін нақтылы сөйлеу әрекеттері арқылы жүзеге асу жағдайын белгілеу керек. Бұл әдісте білім мен ойын сабақта елеусіз байланысады да, ойында, сабақта бала өзін еркін ұстайды. Оқыту әдістемесін зерттеген ғалымдар оқытуда қолданылатын көрнекіліктің мынадай түрін ұсынды, олар: демонстрация, иллюстрация. Оқытуды демонстрациялық негізде ұйымдастыру оқушылардың оқу материалын жеңіл әрі терең ұғынуына мүмкіндік туғызады, олардың ойлау әрекетін жандандырып, қосымша ақпараттар береді. Оқушылардың құбылысты және танымдық процесті, өздері белсенділік танытып оқып үйренсе, шын мәнінде бұл әдіс нәтижелі болмақ. Олар тарапынан мұндай қарым-қатынас оқыту процесінде проблемалық және ізденушілік жағдайға итермелейді. Иллюстрация - демонстрация әдісімен тығыз байланыста болады. Бұл әдісті иллюстративті құралдарды (суреттер, сызбалар, портреттер, модельдер) көрсету қолданылады. Мысалы, қазақ тілі сабағында оқушыларға сурет көрсетіліп, оны сипаттау жұмысы немесе мәтін құрастыру, не болмаса екінші бір суретпен салыстыру жұмысын орындатуға болады. Көрнекіліктер ашық түсті, барлық оқушыларға жақсы көрінуі тиіс және ол оқушының жас ерекшелігіне сәйкес келуі ескеріледі. Сабақта қолданылатын түрлі көрнекіліктер оқушыларды әртүрлі ойлау әрекетіне бейімдейді. Түсіндірілген материалды саналы түрде меңгеруге ықпал жасайды. Бастауыш мектеп бағдарламасында балалардың жас ерекшелігіне байланысты тапсырмалар, жаттығу жұмыстары берілген. Сол сияқты тіл жұмыстары мәтіндерді оқу, оны мазмұндап айту, сұрақтаға жауап беру және шығарма, мазмұндама жазу арқылы жүзеге асырылады. Көптеген мұғалімдердің байқауы бойынша бастауыш сынып оқушыларының жаттығуларды түсінбеуі, олардың тілінің дамуының жетіспеушілігінің себебі болып отыр. Жаңа сөздермен жұмыс тіл дамыту барысында ерекше орын алады. Оқушы әр сабақ барысында белгілі бір мөлшерде жаңа сөздерді меңгеруі тиіс. Сөйтіп, оқушылардың сөздік қоры молаяды. Сабақ барысында сөздерді

жеке дара емес, белгілі бір жағдайға байланысты тақырып аясында қолдануға мүмкіндік жасалуы тиіс. Ахмет Байтұрсыновтың: «Тіл дамыту мәселесі тек қана грамматика заңдарын үйретіп, не болмаса, сөздерді балаға үйрету ғана емес, сөзді тіршілігінде пайдаланып көрсету барысында ғана шешуге болады», – деген тұжырымы бұған дәлел бола алады. Сөйлеу тілі мен сөздік қоры молая бастаған сайын бала айналадағы адамдармен, құрбылары мен белсенді түрде сөздік қарым-қатынас жасайды. Бала тілін дамытып қалыптастыруда өз ұлтымыздың ауызекі шығармашылығының тигізер ықпалы зор. Халқымыздың ертегі, аңыз әңгімелері, мақал–мәтелдері, жұмбақ, жаңылтпаштары, ойнақы, жеңіл тілімен беріледі. Балаға жаңылтпаш үйретіп, оны айтқызу сөзді дұрыс сөйлеуге әдеттендіреді, кейбір тілі келмей, бұзып айтатын дыбыстарды анық айтуға жаттықтырады. Ал жұмбақ айтқызу баланы тапқырлыққа үйретіп, ойлау қабілеті мен тілін ұштайды. Мақал-мәтелдерді пайдаланудың әдіс-тәсілдері көп. Оларды сыныпта, сыныптан тыс оқуда белгілі бір тақырыпты оқытумен бірге сәйкестендіріп алған ыңғайлы. Сөйлеу тілін меңгерудің келесі жолы – кешенді оқыту. Ал оқушыларға арналған кешен: оқулық, фонограмма, күйтабақтар, үнтаспалар, бейнетаспалар, дидиактикалық үлестірмелік жаттығулар, сөздіктер т.б. Қазақ тілі сабақтарында үнтаспаны қосу немесе бейнетаспаны көрсету арқылы тақырыпқа шығуға болады. Тақырыпты тапқаннан кейін оқушылар алдарына мақсаттарды қояды. Сабақ барысында тақырып мазмұнына сай дидактикалық үлестірмелі жаттығуларды беруге болады. Мысалы, жұппен жұмыста өз көршіңмен бірлесіп диалог құру және оны сахналау. Бұл оқушылардың бір-бірімен қатынасын жақсартып, сахналауда тапқырлық пен ептеліктерін дамытады. Ал топтық жұмыста оқушыларға сурет бойынша ертегі құрастыру тапсырылғанда, олардың тек сөйлеу тілі ғана емес ойлау, қиялдау қабілеттері де дамиды. Топпен жұмыста тақырыпты меңгеру, бір-бірін тыңдау, ой бөлісу, қабылдау, қорытынды шығару қабілеттерін дамыту, достық, бірлік қасиеттерге баулу т.с.с сабақтың үш негізгі мақсаты орындалады. Шығармашылық тапсырмада оларға эссе жазу, немесе тестер құру сияқты тапсырмалар беріледі, яғни бұл жерде олардың ойын жүйелеу, талдау және оны көркем сөйлеу арқылы жеткізу қабілеттері дамиды. Тақырыпты оқыту барысында түрлі әдістерді қолданудың тиімділігін озат мұғалімдердің іс-тәжірибесі көрсетіп отыр. Мәселен, үшінші сыныптың әдебиеттік оқу пәнінен сабақтың әдістерін қарастырып көрейік. Білім беру саласындағы түбегейлі өзгерістер елімізге қазақшаға жетік, сауатты, білікті мамандар қажет екендігін көрсетіп отыр. Сондықтан тіл үйретудің тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыруымыз керек.

Әдебиеттер

1.Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.- Астана, 2010.
2.ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті жаңа бастауыш білім беру стандарты. Жоба.- Астана,2014.
3.Педагогикалық энциклопедия. -Алматы, 2009. -456 б.

4.Сабыров Т. Болашақ мұғалімдердің дидактикалық дайындығын жетілдіру. Алматы 2003ж.

ӘОЖ

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУДЫҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Молдагулова Гулбахар Кадиркулова – бастауыш сынып мұғалімі
С.Ерубаев атындағы №24 ІТ мектеп -лицейі, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается использование активных методов обучения.

Summary

In this article given information about active methods of teaching.

Ел Президенті Н.Ә Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауында «Қазақстан әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына енуі үшін: білімді де зерделі, жан-жақты дамыған дарынды, қабілетті ұрпақ керек» деген. Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні туралы мәселе қайта қаралуда. Осы мәселе аясында «Балалар XXI ғасырда табысты болу үшін нені үйренуі керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгі сауалдар туындап отыр. Бұл сауалдар білім беру бағдарламасымен және білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда қолданылатын педагогикалық тәсілдермен тығыз байланысты. Қазіргі білім жүйесінің ерекшілігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру саласында инновациялық үрдісті жүзеге асыру мұғалімдерден өз мінез – құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді талап етеді. Қазіргі кезде Қазақстанда жаһандық проблемаларға жауап бере алатындай деңгейде ұлттық мәтіндегі жұмыстар жүргізілуде. Білім беру бағдарламасындағы ұлттық стандарттарға, бағалауға, оқулықтар мен оқыту әдістеріне қатысты білім беру саласындағы өзекті құндылықтар мен мақсаттар мектеп оқушыларының жалпы үлгерімін арттыруды, сондай-ақ инновация мен көшбасшылықты енгізу үшін талап етілетін дағдыларды дамытуды, мектеп мәтіні арқылы ұлттық сананы қалыптастырып, іске асыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесуді көздейді. Жаңартылған білім беру бағдарламасы мен бағалау жүйесін енгізу аталған міндеттерді шешу үшін қабылданған шаралардың бірі болып табылады. Осы реформалау аясында бастауыш сыныптарға арналған білім беру бағдарламасы да өзіндік ерекшеліктер де бар. Бұл оқушылардың оқылым, жазылым, айтылым, проблемаларды шешу, ғылыми зерттеу жүргізу және анықтамалық материалдарды зерделеумен байланысты дағдыларын дамытуға көмектеседі. Оқушылар бастауыш сыныпта оқытылатын әр пәндік саланы түсінетіндігін көрсете отырып, алдағы уақытта осы білімдерін басқа жағдайларда қолдана білулері қажет. Сондықтан оқушыларды өз білімдерін кез

келген жағдайға қалай бейімдеу керектігін біліп, болашақта кездесуі мүмкін кез келген күрделі тапсырмаларды шешуге икемді болуға баулу маңызды болып табылады. Жаңаша білім беру жүйесінде белсенді оқытудың әдістері жеке тұлғаның қалыптасуында маңызы зор. Оқытудың белсенді әдістері – оқу материалын игеру үдерісінде оқушыларды белсенді ойлау және практикалық әрекетке итермелейтін әдістер. Белсенді оқыту мұғалімнің дайын білімдерді баяндауына, оларды есте сақтауы мен қайта жаңғыртуына емес, оқушылардың белсенді ойлау және практикалық әрекет үдерісінде өз бетінше білімдер мен біліктерді меңгеруіне бағытталған әдістер жүйесін пайдалануды білдіреді. Белсенді оқыту әдістерінің ерекшеліктері олардың негізінде практикалық және ойлау әрекетіне ояту жатыр. Онсыз білімдерді игеруде алға жылжушылық болмайды. Оқытудың белсенді әдістерінің пайда болуы және дамуы оқытудың алдына оқушыларға білім ғана беріп қоймай, танымдық қызығушылықтар мен қабілеттердің, шығармашылық ойлаудың, өз бетінше ақыл-ой еңбегінің қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ету т.б. жаңа міндеттер қойылуымен байланысты. Мұғалім оқу үрдісінде белсенді оқу стратегияларын тиімді қолдану оқушының кез-келген материалды жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Қай сыныпта болмасын білімді меңгеру оқушының оқу мақсатын түсінуіне байланысты. Білім беру жүйесінің жаңартылған бағдарламасына сәйкес күнделікті сабақ барысында оқу мақсатын түсінген оқушы тақырыпқа байланысты тапсырманы орындай алады. Бұл үшін жаңа тақырыппен жұмыста ең алдымен мұғалімнің дұрыс нұсқау беруі маңызды орын алады. Яғни оқушы ерекше назар аударатын мәселелерді назардан тыс қалдырмайды. Белсенді оқыту мен оқу әдістерін таңдау, пайдалану және әзірлеу – оңай жұмыс емес, өйткені мұғалімдерде қандай да бір тәсілді қолданардың алдында көптеген сұрақтар туындайды, мысалы: • Осы сабақ білім алушылардың жасына сәйкес келе ме? • Сыныпта қандай балалар жиналған, мысалы, қабілеттерінің деңгейлері әртүрлі, саны, жынысы және т.б. • Жекелеген оқушыларда жоспарлау барысында ескерілуі тиіс белгілі бір мұқтаждық, өзіндік мән-жайлар бар ма? Мектепте қолданылатын неғұрлым тиімді белсенді оқыту әдістерге: - Дәстүрлі сабақты дәстүрлі емес басталуы; - Проблемалы сұрақтар қою және шешу, проблемалы жағдаяттар құру; - Релаксацияны және қорытынды шығаруды ұйымдастыру; - Оқу материалының тұсаукесері; - Индуктивті және дедуктивті логикалық сызбаларды пайдалану; - Интербелсенді оқыту формаларын немесе олардың элементтерін пайдалану. Белсенді оқудың тиімділігі оқушы өзінің ой-пікірін еш бүкпесіз айтуға, сонымен қатар басқа адамның айтқан пікіріне құрметпен қарауды үйренеді. Бірлесіп оқу технологиясы оқушыларды тың идеяларды ұсынумен қатар олардың жаңа мүмкіндіктерді қолдануға бағыттап отырады. Белсенді оқудың тиімділігі білім алу үрдісінде оқушының жеке көзқарасы мен басқалардың пікірімен санаса білу мәдениеті қалыптасады. Оқушылардың бірлесіп жұмыс істеу барысындағы негізгі мақсаты – қиын тапсырмаларды орындауда, топтық жұмыстарда, ортақ тіл табысу кезінде, өзін-өзі басқара білуде қажет болатын дағдыларды

қалыптастыру. Тыңдалым – айтылым дағдысын қалыптастыруда белсенді оқудың тиімділігі адамның ойлау қабілетін дамытады. Өйткені, оқушы айтылғанды тыңдап, қабылдап және оны түсінуге үйренбейінше, басқа дағдыларды жеткілікті деңгейде меңгере алмайды. Белсенді оқыту мен оқудың белгілі бір әдісін пайдаланардың алдында мұғалімдер өздеріне әртүрлі сұрақтар қойып, өзінің үдерістегі рөлі мен іс-қимылын ұдайы ойластырып отыруы керек. Белсенді оқу тәсілі жаңа білімді бұған дейінгі біліммен байланыстырады, қателіктер бізге өзімізді тексеріп, түсінігімізді жетілдіруге жол ашып, нәтижесінде терең білім мен көзқарасты өзгертеді. Белсенді оқуда өз тәжірибесінің негізінде үйреніп, оқушыларға эксперимент жасап, мәнін ұғынып, түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірлескен оқу тәсілі құрылымдалған топтық жұмыстан тұрады. Бұл әдісте тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары жетіліп, ақпарат алу және жоғары деңгейлі ойлау дағдылары дамиды. Оқу пәндері арасында байланыс орнату білім беру бағдарламасының аясын кеңейтіп, теңестіреді, тереңірек білім алуға мүмкіндік береді, көптеген дағдыларды қалыптастырады, түсінік пен дағдыларды дамытуға көмектесе алады, оқудың анағұрлым саналы меңгерілуіне көмектеседі, оқуға деген уәжді арттыра алады. Оқушылардың қажеттілігін қанағаттандыру тәсілінде оқушылардың оқуға қолдау көрсету мақсатында тексеру және кері байланыс ұсынылады. Яғни, уәжді және өзін-өзі бағалау деңгейін арттыра отырып қай бағытта оқыту керектігін анықтауға көмектесеміз. Сонымен бірге оқушылардың өз жұмысын жақсартуына мүмкіндік беріп, оқушылардың барынша тиімді оқу жолдарын түсінуіне көмектесеміз. Оқушылар өзара әңгімелесу арқылы тапсырмаларды талқылауы бір-біріне білім мен дағдыларды үйрете отырып, тақырыпты терең түсінуіне жол ашады. Оқушылардың өз үлгерімі туралы ойланып, әрі қарай не істеу керектігі туралы шешім қабылдауына мүмкіндік ала отырып, тапсырманы күрделендіріп, оқушылардың оқуға деген уәжін арттырып отырады. Оқыту процесінде білім алушының қойылған оқыту мақсаттарын түсінгендігін растау ретінде басқа да оқу міндеттері қойылып және тиімді сыныптық пікірталас қалыптасқаны маңызды. Мұғалімнің тұрақты түрде кері байланыс жасауы білім алушыларды алға қарай жылжуға, жақсы нәтижеге жетуге ынталандыратын болады. Оқушының білімге деген ынтасына мұғалім мен ата-ана, қоршаған орта әсер етеді. Мұғалім белсенді әрекет ете отырып, оқушылардың танымдық қабілетін дамытып, ғылым негіздерін игеруге, белгілі бір білімдердің, дағдылар мен іскерліктерін қалыптастырып, оқушының рухани, физикалық және еңбек қабілеттерін жетілдіріп, еңбек және кәсіби дағдыларын дамытуда аянбай еңбек ету қажет.

Әдебиеттер:

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана: Елорда, 2014ж.

Тойлыбаев Б.А. «Бастауыш мектеп оқушыларына дене тәрбиесін беруде халықтық педагогика элементтерін пайдалану» п.ғ.к., дисс. автореферат. Алматы, 1995.- 83 б.

Ахметов Н.К. "Ойын арқылы жоғары оқу орындарында педагог кадрларын әзірлеудің ілімі мен практикасы" п.ғ.д., диссертациясы. Алматы,1994.-92 б.

ӘОЖ 373

ДҮНИЕТАНУ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Рысбаева Ғ.А., б.ғ.к., доцент
Мамадалина Д.У., магистрант
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы интерактивного обучения, суть которых состоит в том, что учебный процесс организован таким образом, что практически все учащиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают. Совместная деятельность учащихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности.

Summary

The article discusses the issues of interactive learning, the essence of which is that the educational process is organized in such a way that almost all students are involved in the process of learning, they have the opportunity to understand and reflect on what they know and think. Joint activity of students in the process of learning, mastering the educational material means that everyone makes their own special individual contribution, there is an exchange of knowledge, ideas, and methods of activity.

Қазіргі білім берудің жай-күйі және қоғамның даму үрдістері білім беру ортасын дамытудың жаңа жүйелі ұйымдастырушылық тәсілдерін талап етеді. Білім беру процесінде тұлғаға бағытталған тәсіл интерактивті әдістерді қамтамасыз етуге көмектеседі. "Интерактивтік әдістер" ("interactive") түсінігі: "inter "" арасында"," арасында "дегенді білдіреді;" active " – " act " – әрекет ету, әрекет ету) қатысушылардың өзара әрекеттесу әдістері ретінде аударылады, ал осы әдістер арқылы жүзеге асырылатын оқытуды интерактивті деп санауға болады, яғни өзара әрекеттесуге негізделген. Оқытудың интерактивті әдістері-оқушылардың бір-бірімен және мұғаліммен оқу, іскерлік, рөлдік ойындар, пікірталастар түрінде нәтижелі өзара әрекеттесуін ұйымдастыру ережелерінің жүйесі, онда жаңа тәжірибе игеріліп, жаңа білім алынады. "Интерактивті әдістер" термині өзара байланысты әдістердің екі тобымен байланысты: бірінші топ – компьютермен және компьютер арқылы қарым – қатынасқа негізделген оқыту, екінші топ – компьютерлік емес-студенттер арасындағы арнайы ұйымдастырылған оқу өзара әрекеті. Интерактивті әдістер келесі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

1. Әр оқушыны оқу материалын игеру процесіне белсенді қосу.
2. Танымдық мотивацияны арттыру.

3. Сәтті қарым-қатынас дағдыларын үйрету (бір-бірін тыңдау және есту, диалог құру, түсінуге сұрақтар қою).
4. Дербес оқу іс-әрекетінің дағдыларын дамыту: жетекші және аралық міндеттерді анықтау, өз таңдауының салдарын көздей білу, оны объективті бағалау.
5. Көшбасшылық қасиеттерді тәрбиелеу.
6. Командамен және командада жұмыс істей білу.
7. Нәтижеге жету үшін бірлескен және жеке іс-әрекеттер үшін жауапкершілікті қабылдау.
Интерактивті оқытудың мәні - оқу процесі барлық студенттер таным процесіне қатысатын етіп ұйымдастырылған, олар өздері білетін және ойлайтын нәрселерді түсінуге және рефлексиялауға мүмкіндік алады. Таным, оқу материалын игеру процесінде студенттердің бірлескен іс-әрекеті әркім өзінің ерекше жеке үлесін қосатынын, білім, идеялар, іс-шаралар алмасу бар екенін білдіреді. Сонымен қатар, бұл ізгілік пен өзара қолдау атмосферасында орын алады, бұл жаңа білім алуға ғана емес, сонымен қатар танымдық іс-әрекеттің өзін дамытуға мүмкіндік береді.
Оқытудың бұл түрі келесі белгілермен сипатталады:
- бұл білім алушылардың бір-бірімен және оқытушымен өзара қарым-қатынасы (тікелей немесе жанама түрде);
– бұл "тең дәрежеде" қарым-қатынас жасау процесі, онда мұндай қарым-қатынастың барлық қатысушылары оған қызығушылық танытады және ақпарат алмасуға, идеялары мен шешімдерін білдіруге, мәселелерді талқылауға және өз көзқарастарын қорғауға дайын;
– бұл "шындықты" оқыту, яғни бізді қоршаған шындықтың нақты проблемалары мен жағдайларына негізделген оқыту.
Бастауыш мектепте оқытудың интерактивті формаларын қолданудың орындылығы бүкіл сабақтың міндеттерімен және оның кезеңдерімен жеке анықталады. Оқу міндеттері мен мақсат қою оқушылардың сабақтардағы қарым – қатынасы мен өзара іс-қимылына негізделген интерактивті оқытудың кейбір әдістерін оқытуды пайдалану үшін жағдайлар мен мүмкіндіктер жасайды. Бастауыш сынып оқушыларының өзара іс-қимылы негізінде оқу процесін ұйымдастыру таңдаулы және қысқа мерзімді сипатқа ие. Бұл дегеніміз: оқушылардың интерактивті оқыту технологиясындағы жұмысын белгілі бір мақсатта және белгілі бір уақыт аралығында сабақтың белгілі бір кезеңінде ғана ұйымдастыруға болады. Интерактивті оқыту әдістерін қолданудың маңызды шарты бұл әдістерді қолданудың тиімділігі, сабақты ұйымдастыруда оларды таңдаудың негізділігі.
Топтық оқыту коммуникативтік құзыреттілікті іске асыруға мүмкіндік береді, өйткені балаларды өмірдің маңызды дағдыларына баулиды: тыңдай білу, бірлесіп жұмыс істей білу, басқа адамды түсіне білу, оның көзқарасын қабылдау, жанжалдардан аулақ болу немесе оларды бейбіт жолмен шешу.

Топтардағы жұмыс оқушылардың үлгерімі мен өзін-өзі бағалау деңгейін арттыруға, балалар арасындағы достық қарым-қатынасты нығайтуға, өзара көмектің құндылығын көрсетуге мүмкіндік береді.
Бұл оқушыларға ақпаратты басқа формада көбейту сияқты әдісті игеруге және түсінуге өте жақсы көмектеседі. Мысалы, әңгімені тыңдап, оны суреттерде суреттеңіз.
Мен өз қызметімде балалардың зерттеушілік, шығармашылық белсенділігін дамытуға, сондай-ақ әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған жобалар әдісін қолданамын.
Жоба әдісі үйлесімді тұлғаның дамуына ықпал етеді және қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне жауап береді деп санаймын. Балалар жобаларды жеке және ұжымдық түрде орындайды.
Мен өз жұмысымда компьютермен қарым-қатынасқа негізделген интерактивті оқыту әдістерін белсенді қолданамын. Бұған электронды оқулықтар, аудиоматериалдар, бейнематериалдар жатады. Мен оқу процесінде заманауи құрал – интерактивті тақтаның мүмкіндіктерін қолданамын, ол сынып бөлмесінде компьютермен, проектормен және құжат камерасымен бірге тұрақты түрде орнатылады.
Тақта бастауыш мектепте оқытудың маңызды принциптерінің бірін жүзеге асырады - көрнекілік, оған әр түрлі ақпаратты орналастыруға болады (диаграммалар, кестелер, мәтіндер, иллюстрациялар, анимациялар, дыбыстық эффектілер және т.б.).
Оқу барысында мен интерактивті тақтаны және сыныпта жұмыс істеуге арналған қарапайым тақтаны қолданамын. Оқушылар электронды қарындашпен әріптер мен сандарды жазуды ұнатады. Сондай-ақ, тақта зерттелетін адамның оқу ақпаратын визуализациялау үшін демонстрациялық экран (слайдтар, көрнекі материалдар, фильмдер көрсету) ретінде қызмет етеді. Сондай – ақ сандық түрде дайындалған мамандандырылған бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып интерактивті құрал ретінде қызмет етеді.
1-сыныптағы сабақтарда әсіресе маңызды болып табылатын торға, сызғышқа экранды бөлуді қолдану бірыңғай орфографиялық режим ережелерін игеру және әріптер мен сандарды жазу дағдыларын қалыптастыру басталған кезде дәптер парағына бағдарлаудың негізін салуға мүмкіндік береді. Күнделікті дұрыс толтыруды үйрену экранда күнделік парағының пайда болуына көмектеседі. Кіші жастағы оқушыларға интерактивті тақтамен жұмыс ұнайды. Олар тақтаға барудан қорықпайды. Егер қате жасалса, онда маркердің көмегімен олар дұрыс емес бөлікті жояды немесе әрекетті болдырмайды, сондықтан жігіттер интерактивті тақтада сенімді сезінеді. Сонымен қатар, олар жай ғана қызықты және қызықты, сондықтан сабақ барысында мотивация артады. Мен барлық сабақтарда құжат камерасының мүмкіндіктерін қолданамын. Ол эксперименттік жұмысты (қателермен жұмыс, бақылау алдау, математикалық диктанттар, каллиграфия, тесттер, жұмыс дәптері және т.б.) көрнекі түрде көрсетуге, балалардың зерттеу дағдыларын қалыптастыруға

мүмкіндік беретін қиындықтарды түзетуге мүмкіндік береді. Осы типтегі жабдық практикалық іс-әрекеттің кезеңдерін (шаблон бойынша жұмыс, кесте, матамен жұмыс және т.б.) көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Көбінесе ол жаңа материалды түсіндіру кезеңінде және білімді бақылау кезінде қолданылады. Камераның көмегімен оқушылардың жазбаша жұмыстарын талдау өте ыңғайлы.

Қорыта айтқанда, интерактивті оқыту-танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше түрі-ол нақты және болжамды мақсаттарды білдіреді. Осындай мақсаттардың бірі-ыңғайлы оқу жағдайларын жасау, яғни оқушы өзінің жетістігін, зияткерлік өміршеңдігін сезінетін жағдайлар жасау, бұл оқу процесін нәтижелі етеді. Интерактивті оқытудың мәні оқу процесін ұйымдастыруда, онда барлық студенттер таным процесіне қатысады, олар өздері білетін және ойлайтын нәрселерді түсінуге және ойлауға мүмкіндік алады. Бастауыш мектептегі сабақтарда оқытудың интерактивті әдістерін қолдану қажет, өйткені олар материалды қол жетімді, қызықты, жарқын және бейнелі түрде оқытуға мүмкіндік береді, білімді жақсы игеруге ықпал етеді, танымға қызығушылық тудырады, коммуникативті, жеке, әлеуметтік, интеллектуалдық құзіреттілікті қалыптастырады.

Әдебиеттер

Әлімов А.қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» . 2014. – 188 бет

2. Н.А.Волгина. Организация, формы и методы проведения учебных занятий и самостоятельной работы: требования, условия, механизмы:Учебно методическое пособие / Под ред. Н.А.Волгина.Ю.Г.Одегова. –М.:Изд-Рос.экон.акад., 2004–136с

3. Рысбаева А.Қ. Білім алушылардың оқу-танымдық іс –әрекеті табыстылығын интерактивті оқыту арқылы қалыптастыру: Оқу-әдістемелік құрал./ Рысбаева А.Қ., Құлмышева Н.А., Исмайлова А.Т.,ТұңғатоваН.Ә. –Алматы,2010– 221б

4. Абдуллина Г. Интерактивті оқыту таным белсенділігінің қазіргі бағыты./ Абдуллина Г // Ұлт тағылымы –2009–№2–36-39б.

5. Бағиева Ш.М. Интерактивті әдістер – өмірлік дағдыны қалыптастырудың тетігі / Бағиева Ш.М //- Білім – 2007– №6 –57-60б

ӘОЖ 372.8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙЫ МЕН ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Есназар Асель Жаңабергенқызы докторант

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,

Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье всесторонне рассматриваются вопросы развития мысли и речи младших школьников, определяются требования к развитию речи. Уточняется содержание понятия развития речи и мышления, и анализируются отзывы и исследования ведущих мировых педагогов.

Summary

The article comprehensively discusses the development of thought and speech of primary school children, defines the requirements for speech development. The content of the concept of speech and thinking development is clarified, and reviews and research by the world's leading teachers are analyzed.

Тіл дамыту мәселесінің тарихы өте терең және бай, өйткені көптеген ғалымдар бұл мәселемен ұзақ жылдар бойы айналасып келеді. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын дамыту мәселесін Ы.Алтынсарин еңбектерінде, сондай-ақ А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, Т.Шонанұлы, С.Рахметқызы және т.б. педагог-ойшылдардың ілімдерінде кездестіруге болады.

Ы.Алтынсарин оқушылардың ойы мен тілін дамыту, мәтін арқылы баланы сөйлеуге үйретудің маңыздылығы туралы өзінің еңбектерінде: «Тілін, сезімін дамыту, – дейді ол, – оқушылардың мектепке келгендігі сөз қорын әрі қарай байыту, ал ол оқушылардан сабақ пен жаттығулардың әбден ойланған жүйесін талап етеді» деп тұжырымдайды [1]. Ұлы педагогтың көзқарасы бойынша оқушылардың сөздік қорын молайта отырып, қазақ тілінің тазалығы мен сөздердің қолданылуына да үлкен мән беріп, бала тілін дамытудағы түсіндірмелі оқу әдісінің маңыздылығын көрсетті.

А.Байтұрсынұлының қазақ тілін оқыту арқылы оқушыларды сөйлеуге үйрету мәселесіне қатысты еңбектері мен мақалалары, әдістемелік құралдары жарияланды. Оның «Тіл тағылымы» кітабында: «Тіл – адамдық белгісінің зоры, жұмсайтын қаруының бірі. Біздің заманымыз – жазу заманы: жазумен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен заман. Алыстан ауызбен сөйлесуге болмайды, жазумен дүниенің бір шетіндегі адам екінші шетіндегі адаммен сөйлеседі. Сондықтан сөйлей білу қандай керек болса, жаза білудің керектігі одан да артық», - дей келіп, тілдік қарым-қатынастың жазбаша және ауызша сөйлесу түрлері болатынын көрсетті [2].

М.Жұмабаев «Ана тілі: бастауыш мектепте» аты еңбегінде оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін, алдымен, мынадай дағдылар қалыптасу керек: «естігенін әңгімеге айналдыру, ойдан шығарып айту, хат жазу, пікірін қорғап дәлелмен сөйлей білу, әдеби шығарманың көркемдігін бағалап айту, жазуда қатесіз әрі тіл заңдылықтарын ескеріп, ой жүйесін бұзбай нақты, әсерлі жазуға дағдылану» [3]. Бұдан шығатын қорытынды оқушынының сөйлеу әрекетін дамыту үшін оқушы өзінің алған әсерін айтып және бастан кешкен оқиғаларға ойдан әңгіме шығарып үйренуі тиіс.

С.Жиенбаевтың тіл сабағының басты мақсаты баланың сөйлеу тілін (ауызша, жазбаша) дамыту: «Орта мектепке жүктелетін маңызды жұмыстың бірі –

оқушыларына ана тілінде сөз сөйлеуді үйретіп шығару. «Сөз сөйлеу» деп, сөзді ауызша және көбінесе жазба түрде мазмұндай білуді айтамыз»,-деуі соның дәлелі. Сонымен бірге ол: «Сөзге дағдыландыру жұмысы оқу мен жазу сабақтарымен байланыстырылып оқылатын болған соң, оған бөлек жоспар жасаудың қажеті жоқ деп ойлау қате»,-деп ескертті. Оқушының сөз байлығын молайту үшін: 1) оқушының сөз сапасын арттыратын; 2) ойлағанын дәлелдеп, жүйелеп айтуға дағдыландыратын; 3) дұрыс жазуға үйретететін жұмыстар жүргізу керек деп есептеп, сөйлеуге жаттықтыратын жұмыс түрлерін, оны жүргізудің мынадай әдіс-жолдарын да көрсетті: а) қиын сөздердің мәнін сурет арқылы түсіндіру; ә) оқушылар сөйлеген уақытта оларға ойын дәл көрсететін сөзді тауып айтуға, мүмкін болғанша жәрдемдесіп отыру; б) жаңа сөздерді жаздырғанда, тұтас мәтінге сол сөзді ендіруді тапсыру т.б. [4].

Р.Әміров тіл дамыту жұмысын ұйымдастыруға мынадай талаптар қояды:

1. Оқушылардың сөздік қоры мол, бай болуға тиіс. Сөздік қоры оқушының ұғымы да кеңейе береді, тілі оралымды болып, пікірін толық жеткізе алады.

2.Оқушылардың сөзі грамматикалық жағынан дұрыс, мінсіз болуға тиіс. Сөйлемдегі сөздердің орны, грамматикалық байланысы тілдің заңдарына сай болғаны жөн.

3.Оқушылар өз ойын рет-ретімен бір жүйеге түсіріп айта білуі тиіс. Бұлай дағдыланбаған оқушы әңгімедегі оқиғаларды еске түсіруіне қарай байланыссыз шашыратып айтады да, оның мәні мүлде түсініксіз болып шығады.

4.Оқушылар ойын күмілжітпей, айқын дәл айтуға үйрену керек. Бұл үшін айтайын деген ой ұғымына мағынасы дәл келетін сөзді теріп жұмсауға, ойды білдіруге көмегі жоқ, артық сөздерден аулақ болуға, таза сөйлеуге дағдыландырылады.

5.Оқушылар сөйлем ішінде ойдың тірегі болып тұрған сөздерді тауып, оған логикалық екпін түсіре сөйлеуге, лепті, сұраулы, хабарлы сөйлемдерді, төл сөздерді тиісті интонацияға түсіріп сөйлеуге дағдылануы тиісті деп есептейді [5]. Автордың пікірін тақырыбымыз тұрғысынан қорытатын болсақ, оқушылардың ойы мен тілін дамыту жұмысын ұйымдастыру үшін осы аталған бес талапты толықтай басшылыққа алу қажет, - деп санаймыз. Өйткені, қандай да бір тіл дамыту жұмысы осындай талаптарды жүргізу арқылы іске асатыны белгілі.

Х.Арғынов оқушылардың сөйлеу мен ойлау қабілетін, ой-өрісін жетілдіру мен тілдік қорын байытатындай мақсаттағы синтаксистік жаттығулар мынадай шарттарға негізделуін талап етті: жаттығулар арқылы құбылысты байқату; оқытылып отырған материалды оқушының бұрыннан білетінімен салыстыру, өзіндік белгілерін тануға дағдыландыру; бақылау арқылы оқушыларға өз ой-өрісін қалыптастыру мен ой қорытындысын жасауға баулу; синтаксис пен пунктуациядан алған білімін қатысымда қолдана білуге бейімдеу т.б. [6]. Біздің тақырыбымыз тұрғысынан талдайтын болсақ, оқушылардың ойлау мен сөйлеу қабілетін қалыптастыру үшін, ойлау қабілетіне әсер ететін сыртқы

құбылыстарды ажырата білуі мен саралай, салыстыру, ой қорытындысын жасай білу қажеттілігін түсінуіне басымдық берілетінін ескеру болып табылады.

И.Ұйықбаев оқушылардың ауызекі тілін дамыту үшін, ең алдымен 1) олардың өзіндік сөздік қорын байыту; 2) әдеби сөйлеудің нормасын, сөйлемді дұрыс құрауды үйрету; 3) ойын байланыстырып жүйелі айтып беру дағдылары мен машығын қалыптастыруға баса назар аударуды ұсынды [7]. Бұл талаптарға байланысты тіл дамыту жұмысының нәтижелі болуы тілдің стилистикасынан білім мен дағды беру мен тіл мәдениетін арттыруға байланысты екендігі ескеріле бастады.

Р.Сыздықова: «Ең алдымен тіл мәдениетіне үйрету – тілді дұрыс қолдана білгізу деп мектептерімізде күні бүгінге дейін тілдің құрылымын теориялық тұрғыдан танытуға басты назар аударамыз да, сол теориялық түсініктерді тәжірибе жүзіне асыра білу дегенді назардан тыс қалдырамыз [8].

Өмір талабына байланысты тіл дамытудың жалпы мәселелерімен бірге жекелеген бағыттары бойынша да зерттеу жұмыстары жүргізіле бастады. Бұған А.Жапбаров пен Мусинаның «Қазақ тілі сабақтарындағы тіл дамыту» еңбегі жатқызуға болады [9]. Бұл еңбекте алғаш рет қазақ тілі пәнін оқытудағы тіл дамытудың ғылыми негіздерін, салалары мен міндеттерін анықтауға қадам жасалды. Сондай-ақ фонетика, лексика, морфология және синтаксистен білім беруге байланысты оқушылардың тілін дамытудың әдіс-тәсілдері қарастырылды. Авторлар мұғалімнің тілін дамыту жұмысындағы әдіс-тәсілдерін анықтап, оқушылардың қызметін ұйымдастырудағы жаттығу жұмыстарын жүйеледі.

С.Рахметованың ойынша, «бастауыш сынып оқушыларының тілін дамытудың мазмұны белгілі бір тақырыпты оқыта отырып, баланың сөздік қорын дамытатын сөздерді үйрете отырып, жаңа сөздер жасайтын формаларды меңгеру барысында оларды байланыстырып сөйлем құрауға, сөз тіркесіне, сондай-ақ ойларын ауызша және жазбаша сауатты, жүйелі, дұрыс жеткізуге, сөйлей білуге үйрету. Сонда осы үшеуі күнделікті өтілетін сауат ашу, грамматика, оқу сабақтарымен байланысты, біртұтас жүргізіліп отырса, тіл дамыту жұмысы да біршама жүйелі өткізіледі деуге болады» [10]. Біз автордың тіл дамыту саласын үшке бөліп қарастырған пікірі туралы ойына қосыла отырып, оқушылардың тілдік әрекеттерін дамытуда осы үшеуі де қатар іске асатындықтан оны басты назарда ұстаймыз.

Р.Ж.Базарбекова «Бастауыш сынып оқушыларын жазбаша байланыстырып сөйлеуге үйрету әдістемесі» атты кандидаттық жұмысында мәтін арқылы жазбаша байланыстырып сөйлеуді дамыту мәселесін қарастырған [11]. Ол мәтін құру арқылы жазбаша сөйлеуді жетілдіру, тілін дамыту, тілін ұстарту бағытында зерделеді.

Өзге де шетелдік ғалымдар сөйлеу дағдысын дамыту мәселесіне қызығушылық танытып, көптеген еңбектер арнаған. Солардың ішінде атап өтетін зерттеу – Түркия ғалымы Фирдевс Гюнеш еңбектері. Ол оқушыларының сөйлеу, ақыл-ой, сөйлеу кезінде сөздердің таңдалуы жайында зерттеу жүргізе келе, сөйлеу

процесінде ақпараттың дұрыс берілуі ойлау және ақыл-ой қабілеттерінің дамуына тікелей байланысты екенін айтады. «Ақыл-ой дағдыларының дамымағаны ақпараттың берілу тәртібіне және сөз таңдауына кері әсерін тигізеді. Мұндай жағдайда берілуі керек хабарлар жеткізілмейді, ал тиімді әрі жақсы сөйлеу мүмкін емес. Сөйлеу процесінде сөздерді әсерлі ету үшін ымдау, мимика, интонация, екпін сияқты элементтер қолданылады. Сөйлеу процесі дене тілі арқылы жүзеге асырылады. Басқаша айтқанда, айтылатын сөздерден басқа дауыстың қатты болуы, сөйлеу жылдамдығы, тыныс алу режимі, үзіліс, бет әлпеті, көздің қимылдары, қалып, адамдар арасындағы қашықтық сияқты элементтер де маңызды. Сөйлеу тікелей тыңдаумен байланысты. Балалар алдымен қоршаған ортадағы адамдармен сөйлеуді үйренеді. Содан кейін олар жеке күш салу және әлеуметтік қарым-қатынас арқылы сөйлеу дағдыларын жетілдіреді. Оқушылар өз ойын білдіру, қарым-қатынас жасау, білім алу және ақыл-ой құрылымдарын дамыту үшін сөйлеу шеберлігінің пайдасын көреді. Сөйлеу сонымен қатар оқушылардың бірлесіп жұмыс жасауы, талқылауы, бірлесіп шешім қабылдауы және проблемаларды шешудің маңызды саласы болып табылады» - деп түсіндіреді де, сөйлеу дағдыларын жетілдіру мақсатында проблемаларды шешу және сыныптағы ынтымақтастық сияқты сөйлеуге негізделген оқу әрекеттеріне көбірек көңіл аударады [12].

О.Куру 4-ші сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын жетілдіру мәселесін зерттесе [13], Курудаоглу және Озбай сөйлеуді зерттеудегі ең маңызды іс-әрекеттердің бірі - бұл оқылым мен әңгімелеу деп қарастырды.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқуышыларының ойы мен тілін дамытудың бала өміріне тигізетін пайдасы мен маңызын ұлы педагог ғалымдарымыз өз еңбектерінде дәлелдегеніне көз жеткіздік.

Ғылыми еңбектерге жасалған талдаулар мынадай қорытынды жасауға негіз болды: тіл дамытудың негізі – әрекет болып табылады. Тілдік әрекеттің басты мақсаты ойлау әрекетін және тілдік сауаттылықты жетілдіру. Сөйлеудің тілден айырмашылығы, тілдік құралдар жүйесі емес, коммуникативті байланысты шешетін тілдік әрекет екенін байқадық. Оның басты мақсаты тілдік бірліктерді зерттеу емес, тілдік бірліктерді ақпараттық мазмұн құруда, ақпаратты мәтін түрінде беру және сақтауда қолдану. Олай болса тілдік әрекет ойлау әрекетімен бірге болады.

Әдебиеттер

Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар / Құраст. баспаға дайындаған Б.С.Сүлейменов; Қаз.ССР ҒА Тарих, археология және этнография ин-ты. - Алматы: Қаз.ССР ҒА басп., 1955. – 415 б.

Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. Алматы: Ана тілі, 1992. – 144 б.

Мектептегі ана тілі - барлық білімнің негізі https://www.inform.kz/kz

Жиенбаев С. Жаттығу, емле мен тіл дамыту. Алматы, 1944.

Әміров Р.С. Грамматика, емле, тіл дамыту.

Арғынов Х.Қ. Қазақ тілі методикасы. Алматы: Мектеп, 1974.296 б.
Ұйықбаев И. Оқушының ауызекі сөйлеу мәдениетін жетілдірейік. 1975. №2.40-41 б.
Сыздықова Р. Сөз сазы. Алматы: Мектеп, 1995
Жапбаров А., Мусина М. Қазақ тілі сабақтарында тіл дамыту. Алматы: Кітап, 1989. 86б.
Рахметова С. Бастауыш мектеп оқушыларының тілін дамытудың ғылыми әдістемелік негіздері (ауызша және жазбаша тіл дамыту): Пед.ғыл.док. ... автореф. -Алматы, 1994. – 291б.
Базарбекова Р.Ж. Бастауыш сынып оқушыларын жазбаша байланыстырып сөйлеуге үйрету әдістемесі: Пед.ғыл.канд . ... автореф. -Алматы, 2008. – 162б.
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ Konuşma Öğretimi Yaklaşım ve Modelleri Bartin University Journal of Faculty of Education Volume 3, Issue 1, p. 1 - 27, Summer 2014 BARTIN – TURKEY
Oğuzhan KURU' nun "Akıcı Konuşma Problemi Yaşayan İlkokul 4. Sınıf

ӘОЖ

АҚСЕЛЕУ СЕЙДІМБЕК ЖӘНЕ ТАРИХТЫ ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ АРҚЫЛЫ ЗЕРДЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Анарбаев Қайрат Сапарханұлы –Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, «Рухани жаңғыру және тәрбие» бөлімі басшысы, т.ғ.к., доцент м.а.

Резюме

В данной статье затронуты вопросы и переосмысления национальной истории в научных работах и литературных произведениях Акселеуа Сейдимбека.

Summary

This article addresses the issues and rethinking of national history in the scientific works and literary works of Axeleu Seydimbek.

Тарих ғылымына, жалпы тарихты тануға деген ерекше қызығушылық білдірген адам, тарихи танымдағы екі жолды анық байқайды. Бірінші жол - кез келген елдің, халықтың тәжірибелік немесе ғылыми негізде қалыптасқан өзіндік ерекшелігі бар ұлттық тарихын тану жолы. Ал екіншісі өзгелердің, яғни ол халықтың өкілдері еместердің сол халыққа қатысты «сырткөздердің» қарапайым бағалаулары мен сырт елдердің «саяси мақсатты көздеген» мүдделеріне қызмет ететін және соған лайық түзілген методологиялары арқылы жүретін таным жолы.

Осы тұрғыдан келгенде кәсіби мамандығы бойынша журналист, кейінгі ізденістері арқылы сан қырынан, яғни филолог, әдебиетші, жазушы, этнограф, тарихшы, мәдениеттанушы т.б. ретінде танылған А.Сейдімбек еңбектерінде осы екі жолдың біріншісіне басымдық берілгені және тарихты кешенділік сипатта зерделеудің өзіндік үлгілерін көрсеткені анық байқалады.

Біздіңше, бұл ғалымның жастық шағының өзі айтқандай «мына сайын далада көшпелілер қалыптастырған мәдениеттің іздерімен таныс болған соңғы ұрпақтардың өкілдері болуымен де» сабақтасып жатса керек. Өз кезегінде бұл жағдай оның сол көп қырлылығының негізін құраған болашақ ғалымның бала кездегі ұлттық таным арқылы қалыптасқан өмірлік ұстанымдарын

орнықтырғанын байқау қиын емес. Соның әсерінен болар Ақселеу Сейдімбектің кез-келген жанрдағы жазылған шығармалары ұлттық құндылықтарды тарихи санаға ұлттық таным арқылы бере білуімен ерекшеленеді. Нәтижесінде оны оқыған жанның да бойында ұлттық құндылықтар туралы, азаматтың руханият көкжиектері жайлы танымы кеңейіп, қазақтың болашағы кемел ұлттардың қатарынан көрінуіне мақсат ете қызмет етуіге қарай ұмтылысы ояна түседі.

Ақселеу Сейдімбектің жазушылықтан бастап кейінгі ғылыми зерттеулерінің қайсысын алып қарамаңыз тарихи сананы ояту және ол мәселеге кешенді келуімен ерекшеленеді. Соның ішінде қазақтың тарихына қатысты мәселелерді ұлттық таным мен ерекшелікті алдыңғы қатарға қоя отырып зерттемей шынайы шындыққа жете алмайды деп тұжырым жасайды. Және өзі де осы ұстанымдарды тіршілігінде барынша ұстануға тырысқаны байқалады. Тағы бір анық байқалатыны қай тақырыпқа қалам сілтесе де ұлттық таным мен ұлттық құндылықтарды дәріптеуді қаперде ұстануды мақсат еткені мен олар жайлы келелі ойларын ғылыми негізде ұсынатыны дер едік.

Әсіресе, адамзаттық тарихқа қатысты тарихи теориялық тұрғыдан әзірлігі мықты ғалым. Ғалым жалпылық пен ұлттық бірегейлікке қатысты теорияларды ұлттық таным арқылы терең пайымдайды. Мысалы, ғалым «*XX ғасырды тарихи кезең ретінде далалықтардың алдыңғы үш мыңжылдық тарихымен салыстыра алғанда қазақ халқы үшін ерекше ғасыр*» деп бағалайды. Оның ішінде дәл осы ғасырда «*далалық өмір салтында технократтық дамудың жеңісі орныгып табиғи даму жолдары жеңілді*» деп қарастырады [1, 3 б.].

Адамзат тарихына қатысты мәселелерде «жалпы адамзаттық» деген ұғымның аясы белгілі бір ұлттық қасиетті анықтауыш етпейді. Ал «интерұлттық» деген ұғым болса, керісінше, ұлттық қасиеттерді қаперге алғанда ғана белгілі мән-мағынаға ие болады. Ұлттық төлтумалыққа шәк келтірген немесе ұлттық төлтумалықты қаперге ілмеген интерұлттық деген ұғым өзінен-өзі антиұлттық (антинациональный) болып шығады» деп салмақты ойлар айтады.

Жалпы барлық жазылған, айтылған ойларының түйінді арқауы ретінде ұлтты өзінің төл бастауларымен қайта қауышуына қарай бағыттау екенін де ашық айтады. Оны Ақселеу Сейдімбектің: «***маргинальды ұлт*** *жалпы адамзаттық мәдениет арқылы өзінің төлтума дүниелерімен танысады. Ал* ***болашағы кемел ұлт*** *өзінің төлтума мәдениеті арқылы жалпы адамзаттық мәдениетке қол жеткізеді*» - деген сөздерінен анық байқаймыз [2]. Ғалымның:«Егер халық біткенге әлемдегі барша әдет - ғұрыптар мен салт - дәстүрлердің ішінен ең озығын таңдауға ерік берілер болса , онда әрбір халық мұқият елеп- екшей келіп, өздерінің әдет - ғұрыптар мен салт - дәстүрлерін таңдаған болар еді» - деп жазған пікірі оның шығармаларының негізгі арқауы ретінде алуға келетіндей [3, 570 б.].

Ғалымның ғылыми зерттеулерін айтпағанда, жазушы және жорналшы ретінде жазған дүниелерінің өзінде ұлттық құндылықтарды дәріптеу мен оларды елге таныстыруда ұлттық таным жолдарын қолдануды естен шығармайды. Тіл мен

сөздің қадірін, өз кезегінде сөз қадірі арқылы өз қадірін арттырған бабалар үнін түсінуге шақырады.

Ғалым, жазушы ретінде өз шығармаларында көтерілген мәселеге ұлтты тәрбиелеуді көздейтін бірегей ұстанымы ерекше көрініс береді десек қателесе қоймаспыз. Сөзіміздің дәлелі балалар мен ересектерге де тәрбие беретіндей ел аузындағы әңгімелер, аңыздар, ертегілерді негізгі желісін сақтай отырып, тыңдаушысының құлағына «майдай жағымды етіп» шұрайлы тілмен жеткізе білген шеберлігі өз алдына бір төбе. Мысалы, ертегілер жанрында Ғабдолла Құлқыбаевпен бірлесе жазған «Бақыт» атты ертегі желісінде осы қасиеттері айқын көрініс берген. Ғалымның «Қазақ: «Бақыт балақтан кіріп, басқа қонады» дейді. Осы сөздің мәнісі қандай? Халқымыздың Бақыт туралы түсінігі қандай болған?-деп сауал қоя отырып оқырманды ел аузындағы әңгіме желісімен ойлануға қарай жетелейді. Адамзат әулеті үшін туу ортақ, өлу ортақ, ішкен су мен жұтқан ауасы ортақ, олай болса бәріне «бақыт та» ортақ екенін айта келе, «табанын жерге тигізіп, маңдайын күнге сүйгізіп, өз тіршілігін өз қолына алған кезде бақыт адамның балағынан кіреді» дей келе, ары қарай «бақыттан басы айналған» біреудің сол бақытты балағында тұншықтыратынын, ал бағасына жете білген ерлер одан ары оны көтеріп «белге» өткізіп күш-қуатқа ие болатынын айтады. Одан ары күш-қуатты елінің бақытына жұмсай алмаған жанның сан соғып өкініп қалатынын «Жүк ауырын нар көтереді, ел ауырын ер көтереді», «Өзін-өзі билеген ел бақытты, өзін-өзі билеген ер бақытты» деп ой түйеді. Одан ары бақыттың қарынға, кеудеге, тілге, содан соң барып басқа қонатын тұстарын және біртіндеп жоғарылаған сайын «бақытты ұстап қалудың» қиындай түсетін деңгейлерін салыстырмалы түрде шұрайлы тілмен жеткізеді. Және авторлар әңгіме желісін халықтың тіліндегі қанатты сөздерімен тұздықтай отырып түсіндіреді. Иә, бір ғана «Бақыт» туралы ертегісі ғана емес, жазушының «Бақ, Дәулет және Аман», «Әйел - Ана» сияқты т.б. шығармаларының өн бойы тұнған ұлттық танымға толы материалдар [4, 307-315 бб.].

Ел ішіндегі дүниетанымдық, этно-тәрбиелік және этнологиялық тұрғыдан маңызға ие бұндай шығармалармен өзі айтатындай жастайынан таныс болған А.Сейдімбектің ұлттық тарихқа деген қызығушылығы ерте оянғаны заңдылық деп санаймыз. Оның ішінде ұлттық тарихты тануы мен өз тарапынан халі жеткенше елге танытуы эмоцияға негізделген жолдың бірі саналатын жай ғана қызыл тілге ерік берумен емес, негізінен ғылыми негіздерде жүрген. Бұл жайттар ғалымның ғылыми теориялық тұрғыдан қыруар әзірліктерден өткен мықтылығын да айқындап тұр. Оны ғалымның ең алдымен «тарих» деген не? Және тарих ғылымына тікелей қатысты «деректеме», «деректану», «тарихнама» терминдерінің мәніне терең үңілгенінен байқалады. «Кеңістік пен уақыттан тыс ештеңе жоқ» -дей келе, «тарихтың өзі адам қоғамы бар жерден басталып», «тарихты тек адам санасы ғана парықтай алады» деген ғылыми маңызға ие қорытындыларынан байқауға болады [1, 14-15 бб.]. Ғалым соның ішінде этнографиялық деректердің халықтың рухани жаңғыруы мен тарихи санасының

оянуындағы маңыздарына өз еңбектерінде ерекше мән бере қарастырады. Қазақ халқының ұмытылып бара жатқан рухани әлеміне қайта үңілуге қоғам назарын аударған еңбектері де аз емес. Оның ішінде ЖОО студенттеріне оқу құралдарын әзірлегені белгілі [5].

Біз зерттеу мақаламыздың мақсатына орай, яғни ғалымның тарихты ұлттық таным арқылы зерделеуге сіңірген тұстарына тоқталмастан бұрын, Ұлы Даладағы тарихи сана шежірелік деректер арқылы ұрпақтан ұрпаққа жетіп отырғанына аздап тоқтала кеткенді жөн санаймыз.

Әрине, далалықтардың тарихи санасын қалыптастырып, сақтауға қызмет еткен жазба тарихы болмаған дей алмайсыз. Болған. Оның өзі де сол шежірелік сипаттарда жазылғаны тарихи деректер арқылы анық байқалады. Сондықтан шежіре деректерді пайдалану маңызы айтпаса да түсінікті. Алайда, кешегі кеңестік кезеңде тарихты оқыту батыстық мектептердің соңынан кетті де, дәстүрлі шежіретанулық мектептер жұмысы біртіндеп тежелді. Тіпті, ғасырлардан сабақтастық тауып келе жатқан шежірешілер мектебі жойылуға бет алды. Тарихшы мамандар «жаңаша» талаптармен әзірлене бастады. Бұл істер мақсатты түрде халықты тарихи жадынан айыруды көздеген саясаттың нәтижелері еді. Міне, сол кезеңде қазақ зиялыларының арасынан аз ғана шоғыр ғалымдар рухы жетіп шежіренің тарихи дереккөз ретіндегі маңызына тоқтала алды. Идеологиялық тұрғыдан шежіреге «ескіліктің қалдығы» сипатында берілген бағалаулар ғалымдардың құлашын кеңге серпуге мүмкіндік бермеді. Жазылғандарының өзі әдеби тұрғыдан басымдау қаралып, көп жағдайларда жалпыламалық сипаттарда қарастырылды.

Дегенмен ұлттық зиялылар кез келген мүмкіндікті жібермеуге тырысқан. Бірақ үстем саясаттың шоқпарын соғушылар ондайларды аямаған. Мысалы, кезінде Қазақ Совет энциклопедиясының 1972-1979 жж. жарияланған он екі томдығында жарияланған шежірелік деректердің сол кезеңде партия саясатына теріс келетін тұстары туралы мәселе көтеріліп, ескілікті дәріптеп отыр деп редакциялық алқаның қызметкерлері идеологиялық қыспақтан зорға құтылғаны бұл бағыттағы жұмыстың қаншалықты «қауіпті» болғанын анық байқатады. Сонда да болса сол еңбекте қазақ шежірелері туралы қаншама жол мақалалар жазылып, шежірелік сана туралы ойлар тарихи сабақтастығын белгілі бір деңгейде сақтауға тағы бір мүмкіндік алыпты [6, 9-11 бб.]. Сондықтан қазақ шежірелерін тарихи дереккөз ретінде ғылыми зерделелу жұмыстарының жанданған кезеңі елдің тәуелсіздік дәуірімен тікелей байланысты деп айта аламыз. Осы кезеңде шежірені тарихи дереккөз ретінде пайдалану бойынша арнайы ғылыми тақырыптарда диссертациялар қорғалып, құнды пікірлер өмірге келді.

Ақселеу Сейдімбек өз зерттеулерінде қазақ тарихындағы шежірелік сананың орны мен оның ғылыми негіздерін алғашқылардың бірі болып назарға алу бойынша сүбелі ойларын ортаға салған ғалымдар қатарынан саналады. Әсіресе, ғалымның мәселеге ғылыми келудің жолдарына қатысты құнды пікірлері бар екеніне тоқталмауға болмас. Бұл орайда, ең алдымен ғалым шежірені нағыз

тарихи дереккөз ретіндегі маңызына ерекше мән береді. «Қазақ шежіресінде адам-тарихтың негізгі тұлғасы, ал адам сапасы - тарихтың қозғаушы күші» деген пікірлері ұлттық тарихқа әлемдік тарихтың деңгейлерімен сыңаржақ қана бағалауға болатынын байқататын ой айтады. Екіншіден, ғалымның сондай ғылыми негізі берік, тұжырымды ойларының қатарында қазақ шежірелерінің Қазақ хандығы құрылған соң қайта жинақталып, жіктелгені жайлы пікірлерін қосар едік. Ғалым кез келген қазақ шежірелерінде келтірілетін ру-тайпалардың аталарының санына қарай таратқанда 24-25 атадан аспайтын тұстарына қарап осындай қорытынды жасаған. Бұл ғылыми танымнан алшақ емес. Сонымен бірге ғалым одан да көп санды шежіре деректердің ел ішінде кездесетін тұстары бар екенін де тілге тиек ете отырып, халықтың тарихи санасын қалыптастырып сақтап келген шежірелердің тарихы тереңде жатқанын байқататын да пікірлерін білдірген. Үшіншіден, ғалым өз пікірлерін тек фольклорлық деректерге ғана негіздеп қоймай тарихи жазба деректердегі материалдарды, этнографиялық, мәдениеттанулық және археологиялық т.б. деректермен толықтырып отырады. Бір сөзбен айтқанда, кешенді зерттеу әдістерімен қарастырады. Ең бастысы қандай деңгейдегі еңбегі болсын ондағы дүниені ұлттық мүдде тұрғысынан зерделеуге бейім. Ал өз кезегінде бұл көпшілік мамандарға кейде жетпей жататын қасиеттер.

Әрине, баяндама аясында ғалымның шежіреге қатысты барлық зерттеулеріне тоқталып шығу мүмкін емес. Бұл жерде біздің мақсат ғалымның қазақ шежірелеріне қатысты бай мұраға ие екендігіне және оларды таратып елге жеткізудің ғылыми жолдарына ерекше ден қойғанына көпшіліктің назарын аударғымыз келеді. Сол бағытта ең алдымен ұлттық танымды арқау ете отырып мәселеге келгені ұлттық тарихи сананың қырларын былайғы елдің тез түсінуіне кең жол ашатын тұстарына көңіл бөлгеніміз артық болмас еді. Бүгінгі кәсіби тарихшылар әзірлеуде бұл жайттар жас мамандар бойынан табылуы тиіс ең бір керекті қасиеттердің бірі деп санаймыз.

Қазақ ғылымында «Ақселеутану» мектебінің тұлғатанулық бағыттары берік қалыптасып келеді. Алдағы уақыттарда ол бағыттың жан-жақты, кешенді түрде дамитынына ғалымның өзі қалам тартқан ғылым салаларының санының көптігі мен сапасы ғана емес, сол еңбектерді бүгінгі және кейінгі ізденушілерінің тұлғаның асқақ армандарымен қоса қаншалықты меңгергеніне тікелей қатысты болмақ.

Әдебиеттер

1. А.Сейдімбек. Сауға//Алты томдық шығармалары. 3 том. Астана: Фолиант, 2010.-832 б.
2. А.Сейдімбек. Алты томдық шығармалары. 2 том. Астана: Фолиант, 2010.-816 б.
3. Ақселеу Сейдімбек. Алты томдық шығармалары. 5 том. Астана : Фолиант, 2010 Мақалалар , пікірлер, сұхбаттар. – 880 б.
4. Ақселеу Сейдімбеков. Аққыз. Повестер, әңгімелер және ертегілер. –Алматы: Жазушы, 1991.- 368 б.
5. Сейдімбек А. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау. Оқу құралы. –Алматы, Санат, 1997. -464 б.

6. Байұзақ Қожабекұлы Албани. Қазақ шежіресі һәм қазақ энциклопедиясы//Тарихи таным: ежелгі халықтар, тайпалар, рулар, жер жұтқан қалалар. Алматы:Ататек,1994, - 400 б.

ӘӨЖ

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ДІНИ АХУАЛЫ

Жарылқасын Дана Нұрышқызы
Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік Университетінің студенті,
Қазақстан, Шымкент

Қазіргі таңда қоғамның үздіксіз дамуындағы адамның қалыптасуы, рухани мәдениетінің артуына діннің әсері мол екені айтпаса да белгілі. Расында діннің жағдайы мемлекеттің өркендеуіне тікелей қатысы бар. Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Сындарлы он жыл» атты еңбегінде «Бүгінгі күнгі жекеленген елдердегі діни сана-сезімнің өсуі кездейсоқ құбылыс емес. Дін ұлттың және мәдени біртектілікті сақтаудың негізіне айналып отыр», — дейді [1].

Қазақстан мемлекеті діншіл де, дінге түбегейлі қарсы да емес. Авторитарлық, тоталитарлық және теократиялық басқару жүйесі бар мемлекеттерден еліміздің ерекшелігі – көпұлтты, көптілді және конфессияаралық келісім мен бейбітшіліктің болуында. Шындығында бұл – күрделі мәселе. Қазақстан дүниежүзіге діни-рухани форумның орталығы есебінде танылып отыр. Берілген нақты деректер бойынша ҚР дін істері агенттігі деректері бойынша Республикада 17 конфессия, 3088 діни бірлестік тіркелген. 2009 жылғы өткізілген халық санағының нәтижесіне сүйене отырып, Қазақстан халқының 97 %-ы өзін діндар деп санап, 3 %-ы өзін атеист деп санап немесе жауап беруден бас тартқан. Респонденттер басым бөлігі мұсылмандар 11 237,9 мың (70,19%) адамды құраса, екінші орында христиан өкілдері 4 190,1мың (26,17%), ал атеисттер 450,5 мың (2,81%) санын көрсетіп отыр.

Ал Түркістан облысының діни ахуалы бойынша облыс көлемінде 6 діни конфессияға енетін 30 жергілікті діни бірлестіктер мен 725 филиал жұмыс жасауда. Оның ішінде бағыттары бойынша: православиелік – 12; христиан-баптистер – 7; елуіншілер-4; пресвитериандар-4; Иегова куәгерлері-3. 725 филиалдар қатарында исламдық бағыттағы Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының (ҚМДБ) филиалдары – мешіттер саны – 723, исламдық емес бағыттағы филиалдар – 2.

Облыста заңды түрде тіркелген 1 миссионерлік қызмет христиандық-протестанттық бағыты жұмыс атқаруда.

Жыл басынан бері облыстық ақпараттық түсіндіру топтардың тарапынан 154 кездесулер өткізіліп, оларға 9980 адам қамтылды. Қалалық, аудандық АТТ тарапынан 641 кездесулер өткізіліп, 59690 адам қамтылды. Жалпы, өткізілген кездесулердің саны 795 болса, оларға қамтылған адамдардың саны 69670 [2].

«Дін ұстай алсаң – қасиетің, ұстай алмасаң – қасіретің» демекші, экстремизм мен терроризм идеологтары дәстүрлі ислам дінінің атынан шығып, оны ерекше қаруы ретінде қолдануда. Қоғамның белсенді тобы жастар үшін бұл насихаттық қызмет оларға ыңғайлы нысан болып табылады. Шетелдердің айлакерлікпен жасалған идеологиялық шырмауының нәтижесінде қаншама

білімге құштар және ізденгіш келетін жастар қылмыс әлеміне кіріп жатқаны жанға батады. Бүгінде Қазақстандағы халықтың жалпы санының 27,8 пайызын құрайтын 14 пен 29 жас аралығындағы жастар, олардың ішінде студенттердің үлес салмағы 700 мыңнан астам. Бұл ретте ауылдық жерлердегі жастарға қарағанда қала жастарының саны басым. Осы мәселені зерттеу барысында әлеуметтік желі арқылы (instagram) жастардың арасынан сауалнама жүргізген болатынмын. 100 адамның арасынан 94% ислам дінін, 1% христиан, 5% атеисттер екенін көрсетті. Діни сауаттылығы бойынша 10% дінді өте жақсы білетінін, басым көпшілігі нақтырақ айтсам, 80% толық білмейтінін, 9% аз ғана сауаты бар екендігін, 1 адам ғана дін туралы мүлдем бейхабар екендігін байқатты. Сонымен қатар, 50 адам діннің қоғамдағы рөлі аса зор болуын, қоғамды реттеуші функция екендігін алға тартса, 30% дін саяси және қоғамдық өмірден алшақ болғандығын жөн деп есептейді. Дінге деген көзқарастарын қарастырар болсам, мешітке жиі баратын, дінді берік ұстанатын жандар ширек пайызды құраса, тең жартысы дінді ұстанатындығын, дегенмен діни орындарға бармайтындығын, 3%-ы діннің аса маңызы жоқтығын хабардар етсе, 7%-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналғандығын жеткізді.

Сонымен қатар дін жолында адасып, Сирия еліне аттанып кеткен қазақтарды елге қайтару мақсатында «Жусан» операциясы жүргізілді. Бұл көлемді акцияны ұсынған Тұңғыш Президент – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев болатын. Нәтижелі шаралар бойынша Қазақстанға 357 бала оралды. «Жусан» гуманитарлық операциясының әсерінен мемлекетіміздің аса күрделі мәселелерді тиімді шешуге қабілетті екенін айқындады.[3]

Қорытындылай келе, шиеленіскен дін мәселесінде бұқаралық ақпарат құралдары арқылы келешек жастарға рухани-имандылық құндылықтарын арттыратын, экстремистік және террористік әрекеттерді дер кезінде әшкерелейтін жұмыстар жүргізілген жөн. Мемлекет бекіткен діни сайттарға ғана кіруге рұқсат етіліп, мектеп жасынан бастап тек мұғалімдер ғана емес, түсіндіру жұмыстарына ата-аналар да ат салысуы қажет. Бұл жұмыстарды бірлесе іске асыру үшін Қазақстан Мұсылмандар діни басқармасына аса басымдылық беру арқылы дінге деген көзқарасты туралай аламыз. Болған мәселенің салдарымен күреспей себебіне терең үңіле отырып, кемел болашақтың негізін қалайтын жас буындарды тура жолға салуды басты назарға алғанды жөн деп есептеймін.

Әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаев «Сындарлы он жыл»
2. http://www.din.gov.kz
3. http://egemen.kz

МАЗМҰНЫ

Сугирбаева Г.Д
АЛҒЫ СӨЗ..... 3

ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ ҰСТАЗ КЕЛБЕТІ, ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Bulekbayeva L.A., Muldabekova K.T.
THE IMPORTANCE OF ROLE-PLAYING GAMES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE..... 4

Усипбекова Айжан Суттибековна,Сайымбекқызы Айжан, Давранова Розаой Камалбековна
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ..... 9

М.М.Дуйсенова, К.М.Беркинбаева
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕСТТЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЕТЕЛ ТІЛІН МЕҢГЕРУ ДЕҢГЕЙІН БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ..... 12

Дуйсенова М.М., Алимова К.Д.
АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ АДАМНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН БАҒАЛАЙТЫН БАЙЛАНЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ..... 17

Усипбекова Айжан Суттибековна,Максим Назерке Бахытқызы, Ускенбаева Айдын Жолымбекқызы
БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ..... 22

Богатова Л.А, Матаева С.Р., Жупарбек А.М.
МҰҒАЛІМ МЕН ОҚУШЫНЫН НӘТИЖЕЛІ ЫНТЫМАСТЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ДАМЫТУДА ДИОЛОГТІК ОҚЫТУДЫН ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ 24

Мамбеталиев Т.М., Байдибекова А.У., Қалмурат Ә.Б
БАСТАУЫШ СЫНЫП МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЛОГИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ОЙЛАУҒА ҮЙРЕТУ..... 28

Мунашова Д.Б., Жанибекова Г.О., Мыраманова С.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІ..... 34

Турсынбаева А.З ., Эргешова Д., Баймаханова А.
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДАҒЫ КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ..... 38

Ускенбаева А.С., Бектурсынова Д.Т., Токбергенова И.А.
ҚОҒАМДАҒЫ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫӘЛЕУМЕТТІК- ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕУДІҢ МАҢЫЗЫ..... 41

Толеутай С.А
СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА..... 46

Одаманова Г.П., Курманбаева Ж.И., Орал А.Б.
ОҚУ ҮДЕРІСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА ФОРМАСЫНЫҢ БІРІ – ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ..... 51

Одаманова Г.П., Бәймішева А.Ж. Сейсенбек М.Ә.
АРАЛАС ОҚЫТУ (BLENDED LEARNING) ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ РОЛІ..... 56

Анарбекова Б.Д., Шингарева М.Ю

SOCIAL NETWORK INSTAGRAM AS A GENRE OF INTERNET COMMUNICATION..... 61
Ахметова Акмарал Баиенкожаевна
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ ОБУЧЕНИЯ ПРИ РАБОТЕ С ТЕКСТАМИ..... 66
Аширбаева Жанна Рахматуллаевна
ОРГАНИЗАЦИЯ РЕФЛЕКСИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ 73
Болганова Айгул Маликовна
ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ КАК ФОРМА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ..... 77
Айдарқұлова А.Ж., Исахова Л.Т.,Мауленкулова Д.Е.
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІГІ..... 84
Мейірбек Н.Қ., Гусейнова М.М.
ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ..... 87
Құлбаев.А.Б
ТӘРБИЕ – ТӘЛІМДЕ..... 90
Amzeyeva Tolganai Omaralikizy, Zhumagulova Gulshat Kopzhankizy
THE IMAGE OF A TEACHER OF THE XXI CENTURY, INNOVATIVE METHODS OF TEACHING AND UPBRINGING A DEVELOPED PERSONALITY..... 93
Саймбетова Ж.Т., Жолдасбекова Г.Д.
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ЭТНИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА В КОНТЕКСТЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 98
Курбаналиев Б.У. , Г.А. Дүйсенбиева
ҚАЗІРГІ ОҚУШЫ ТҰЛҒАСЫНЫҢ БАЗАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК..... 102
Әсілхан Н.Ж. ,Ортаева А.Е.
ҚАШЫҚТАН ОҚУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНАТЫН БАҒДАРЛАМАЛАР..... 105
Мамбетова Алтынай Токмуратовна
ОҚУ МЕН ОҚЫТУДА СТУДЕНТПЕН ОҚЫТУШЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН АРТТЫРУДАҒЫ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ-ҰЖЫМ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ ЫҚПАЛЫ..... 108
Ақынова Л.А., Нурсейтова Л.О. , Исалиева Н.С.
ДҮНИЕТАНУ ПӘНІН ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫ ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ..... 112
Байымбетова Ж.А.
БАСТАУЫШТА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР..... 116
Арзымбетова Ш.Ж., Тоқтасынова А.Ғ.
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ РЕТІНДЕ..... 121
Байдыбекова Е.И., Аскарова А.Т. , Досыбеков А.К.
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК БІЛІМНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 126
Кадирбаева Р.И., Әтірбек Қ.Е., Асанова М.Ж ., Казбекова Г.К
АРАЛАС ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ – БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ 131

.....
Кадирбаева Р.И., Джанисбаева Г. К.
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ШАРТТАРЫ..... 135

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ САЛАСЫНДАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Балғабаева Д.Т.
ГЕОФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГЕОДЕЗИЯЛЫҚ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ИНДИКАТОРЛЫҚ МОДЕЛІН ҚҰРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК УПЕРПОЗИЦИЯЛЫҚ ФОРМАТЫ ЖӘЙЛІ..... 139

Абрамова Г.И., Ембердиева П.С.
COMPUTER TERMINOLOGY IN THE SPEECH OF SCHOOL CHILDREN..... 140

Кулжатаева К.М., Бүркитбаева Н.С., Таубаева С.А.
ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ АКТ САБАҚТАРЫНДА LEARNINGAPPS.ORG СЕРВИСІН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ..... 145

Дүйсенбек Арайлым Кәмілжанқызы, Рамазанова С. А
ОРТА МЕКТЕПТЕ ЭЛЕКТРОДИНАМИКА КУРСЫН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ БІЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 148

Дарбанов Б.Э.,Төлегенова Дина Мелдебеккқызы
ЕМДІК ӨСІМДІКТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ШЫҒУ ЭТИМОЛОГИЯСЫ..... 152

Рысбаева Ғ.А., Джанатбекқызы Г.
САБАҚТА ЖӘНЕ САБАҚТАН ТЫС ІС-ӘРЕКЕТТЕ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫ ЖҮЙЕЛІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯНЫ БАСҚА ПӘН ПӘНДЕРІМЕН БАЙЛАНЫСЫ..... 157

Кадирбаева Р.И., Қаратаев А.О., Мұратбекова Ұ. А.
ӨЗГЕРМЕЛІ ПАРАМЕТРЛЕРІ БАР ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ФИГУРАЛАРДЫ КЕСКІНДЕУДЕ GEOGEBRA БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУ..... 159

Зулхайдарова А.В., Валиханова Б.С., Бүркіт Ә.Қ.,
ЖАЛПЫ ОРТА МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА ПӘНІНЕН ЕСЕП ШЫҒАРУ САБАҚТАРЫН ЖҮРГІЗУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 164

Қаратаев А.О., Лес А. Б.
ПАРАМЕТРЛІ ИРРАЦИОНАЛ ТЕҢДЕУЛЕРДІ, ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖҮЙЕЛЕРІН ШЕШУ..... 170

Қаратаев А.О., Жотабай Н.М
БІРІНШІ ТҮЙІНДЕС ДАРБУ ЕСЕБІ МЕН ТОЛҚЫН ТЕҢДЕУІНІҢ БАЙЛАНЫСЫ..... 174

Қаратаев А.О., Бахтыбай Ә.Б
ОРТА МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЛИМПИАДА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУ ӘДІСТЕРІН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРМЕН ОҚЫТУ..... 177

Кожабекова Э.К, Мирзаметова М.А., Жұмәлі Ә.Б.
МЕКТЕПТЕ ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ БІЛІМІН ЦИФРЛАНДЫРУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ 183

Журабоева М.Қ., Валиханова Б.С., Бүркітов Ә.Қ.
БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ВИРТУАЛДЫ АСПАПТАРДЫ ҚОЛДАНУҒА БОЛАШАҚ ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 188

Таштенова Айгуль Оспановна, Абдрахманова Хадиша Кенесовна МЕКТЕПТЕГІ ФИЗИКА КУРСЫНДА ЭЛЕКТР ТОГЫ БӨЛІМІН ОҚЫТУ 193

МӘСЕЛЕСІ.....
Салихов Т.К., Салихова Т.С.
ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ГЕОЛОГИЯ ЧИНГИРЛАУСКОГО РАЙОНА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ 198
Салихов Т.К.
КЛИМАТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЧИНГИРЛАУСКОГО РАЙОНА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ 204
Салихов Т.К., Салихова Т.С.
РЕЛЬЕФ И ГИДРОЛОГИЯ ЧИНГИРЛАУСКОГО РАЙОНА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ..... 209
Салихов Т.Қ.
БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ШЫҢҒЫРЛАУ АУДАНЫНЫҢ ЖЕР РЕСУРСТАРЫ..... 216

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯЛЫҚ ӨРКЕНДЕУ ҚАДАМДАРЫ

Қошаманова Ғ.Ә.
ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ПӘНДЕРДЕГІ ТУРБУЛЕНТТІ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ КОНЦЕПЦИЯЛЫҚ ТӘУЕЛДІЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ 221
Мыңбаева А.П.
СҰЛТАНБЕК ҚОЖАНОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ 222
Ералиева М., Молдалиева Д.А.
СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ РАЗРЯДОВ МЕСТОИМЕНИЙ В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ..... 228
Гультураева Х.Ш., Жуматаев О.К.
УРОК ФИЗКУЛЬТУРЫ В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ..... 230
Тастанбек Д., Молдалиева Д.А.
ОСОБЕННОСТИ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ В КАЗАХСКОЙ ШКОЛЕ..... 234
Абдикадир Оразкуль Абилгасиркызы, Аврамова Г.И.
ВЛИЯНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В ПРИОБРЕТЕНИЕ ВТОРОГО ЯЗЫКА..... 236
Керімбаева З.К.
МҰСАБЕК БАЙЗАҚОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТЫҢ КӨНЕРГЕН ТӨЛ СӨЗДЕРІ..... 240
Айтмурзаева А.А.
ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ..... 246
Нуржанова А.М., Бейсекова Р.Т.
ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ДУХОВНАЯ ОСНОВА КАЗАХСТАНСКОГО МЕНТАЛИТЕТА..... 250
Султанова Н.Ж., Жолдасбек А.С.
МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И МОДЕЛЬ ЭТНИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА..... 255
Алипбекова Ф.Б, Мұсабекова А.Ә, Испандиярова М.М
ОНИМДЕР – ЛИНГВОМӘДЕНИ АҚПАРАТ ТАРАТУДЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ.... 260
Төреева Н.Ж., Шингарева М.Ю.
SUBTITLES AS AN ELEMENT OF CINEMA DISCOURSE..... 264
Жартай А.Б., Абрамова Г.И.
АҒЫЛШЫН ӘДЕБИЕТІНДЕГІ РОМАНТИЗМ АҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ. Д.Г. БАЙРОН

ЖӘНЕ «КӨЛ МЕКТЕБІ» АҚЫНДАРЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ РОМАНТИЗМ МЕН ПИССИМИЗМ ЭЛЕМЕНТТЕРІ..... 270
Ғ. Танабаев, А.С. Айнабекова
Н.Т. САУРАНБАЕВТЫҢ СЫН ЕСІМ ЖӘНЕ ОНЫҢ ШЫРАЙ КАТЕГОРИЯСЫ ТУРАЛЫ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ..... 276
Әділбек Ақерке Әжібекқызы, Абрамова Галина Иосиповна CHARACTERISTRICS FEATURES OF TEACHING ENGLISH TO PRESCHOOL CHILDREN..... 280
Кемешев Д.А., Шуланбеков Б.Л., Кемешев Б.Д.
ВИЗУАЛДЫ ӨНЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ 285
Іляс Г.Ө., Дуйсенова М. М.
MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH..... 288
Ескермес Арайлым Нұржанқызы, Дуйсенова Маржан Молдакасымовна
THE USE OF E-BOOKS IN ENGLISH LESSONS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATIONAL SPACE..... 293
Байтанаева–Молдалиева Д.Ә.
ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ОҚЫТПАЙТЫН МЕКТЕПТЕРДЕ ОЙЫН АРҚЫЛЫ ТІЛ ДАМЫТУ..... 298
Мирполатова Ирода
COMPARATIVE ANALYSIS AS A METAPHORICAL MODELING OF A CONCEPT 301
Orynbekova G., Mamedova A., Artykbayeva F.
THEORETICAL FOUNDATIONS OF EDUCATIONAL AND SPEECH ACTIVITIES IN ENGLISH LESSONS..... 306
Taiteliyeva M.A, Barysova.N.T., Beisenbayeva A. A.
POTENTIAL OF WEB 2.0 FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHING..... 309
Абдулла Назгул Бақыткелдіқызы
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ КАК РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА..... 313
Жуманалиева Баян Еркиновна
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ НАВЫКА ПИСЬМА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ..... 317
Құлпенов Еламан Мырзағалиұлы
ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТОДОВ И ПРИЕМОВ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА..... 322
Әлімтайқызы Жансая
МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ..... 327
Өміртаева Аруна Ахметқызы
ПРИМЕНЕНИЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ..... 331
A.K.Dildabekova, A.A.Dauletova, G.F.Sultanova
DISTANCE LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE AS ONE OF MODERN EDUCATION REQUIREMENTS..... 334
Әбутәліп А.Ә., Бейсенбаева Қ.Н., Байдосова А.А.
ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖЕТІЛДІРУ..... 340
Жаукен А.Қ.,**Тынышбай З.Б.**, **Шегенбаев Н.Б.**

САУЫҚТЫРУ КЕШЕНДЕРІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 344
Жусипова Г.Т., Шегенбаев Н.Б. , Рахым А.Е
САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТТЫ ДАМЫТУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАР..... 349
Шегенбаев С.А., Құрбанбекова З.М.,Шегенбаев Н.Б.
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ..... 354
Шегенбаев С.А., Құрбанбекова З.М., Шегенбаев Н.Б.
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ..... 358
Шегенбаев Н.Б. , Байдосова А.А., Жақсылық А.Қ
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ОЙЫННЫҢ ӘСЕРІ..... 362
Марина Г.А.
ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ ИСТОРИЧЕСКИХ МАКРОПРОЦЕССОВ..... 367
Калыков А.Ш., Асаева К.Т.
ДИЗАЙН-БІЛІМ БЕРУДЕ КӨРКЕМДІК ЖОБАЛАУ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ..... 372
Muratova M.A., Khamza Balnur
INNOVATIVE APPROACHES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES..... 377
Бекманова Д.М.
ТЕМІРБЕК ЖҮРГЕНОВ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҚУ-АҒАРТУ КОМИССАРЫ..... 381
Калдыбаева Айчурок Токтополатовна, Оралова Зауреш Мекенбаевна
ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ЭКОНОМИСТОВ ВО ВРЕМЯ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ..... 385
Мамытов Абакир Мамытович, Туребеков Биржан Анарбекович
ТРЕТИЙ УРОК ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАК ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ РОЛИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ..... 389
Тұрғымбай А.Б.,Байдыбекова Е.И., Ашимова Ұ.И.,Оразбаева Э.Б
БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКА МЕН ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ..... 394
Жаңбыршиева С.Н.
БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ОҚЫТУ – ЗАМАН ТАЛАБЫ..... 399
Арынғазиева Б.Б.
МӘДЕНИ СҰХБАТ ФИЛОСОФИЯСЫ..... 402
Танабаев Ғ., Байғұтова А.
«ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ» КОНЦЕПТІСІ ӘЛЕУМЕТТІК ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ..... 407
Балтабаева Наргиза Смаиловна
ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ РОМАН-ЭССЕ..... 412
Абдукаримова А.А., Балқыбекова С.Ж.
KREATIVE UNTERRICHTSEINSTIEGE UND WARM-UP-SPIELE..... 420
Арыстанова Ш.С
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АСПАПТЫҚ МУЗЫКАСЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ЖАНРЛАР 425

С.З. Байбатшаева
КҮЙ ЖАНРЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 430
Досбағанбетова А.Т.
МУЗЫКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ..... 434
Кененбаев С.Н., Байғонова А.С.
БАЛАНЫҢ БОЙЫНДАҒЫ МУЗЫКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ЖЕТІЛДІРУ..... 438
Смаилова М.С.
ПЕДАГОГТЫҢ ІСКЕРЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕР..... 442
Тұрдалиев А.М.
ҚАЗАҚ ХОР ӨНЕРІҢ НЕГІЗІН САЛУШЫЛАР..... 445
Байбатырова У.А.
ӘН ӨНЕРІ ЖӘНЕ АДАМНЫҢ ЖАН ДҮНИЕСІ..... 448
Кененбаев С.Н.
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ АСПАПТАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК-ОРЫНДАУШЫЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ..... 453
Жапарова Жанна Абишовна
АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ..... 458
Рахимгалиева Ж.Б.,Кожамкулова А.С.
ЗАРУБЕЖНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ..... 460
Бегалиева Рауан Нармахановна, Байырбекова Ляззат Мырзахановна, Каратаев Нурлан
ИННТЕГРАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИИ..... 465
Бегалиева Рауан Нармахановна, Байырбекова Ляззат Мырзахановна ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ЧТЕНИЕ И ПИСЬМО..... 469
Karazhigitova K. N., **Nurmanova Zh. K.**
THE GREAT THINKER AL-FARABI AND THE WISE ABAY LEARNING..... 473
Айдарбеков К.Д., **Тұрдалиев А.А., Керимбеков М.А.**
ОТБАСЫ - ТӘРБИЕНІҢ БАСТАУ МЕН ҚАЙНАР КӨЗІ..... 478
Балабаев Е.Ш., Ефремов А.В., Жунисбекова Д.А.
ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ИНТЕНСИФИКАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ТЕМЫ «ФУНКЦИИ НЕСКОЛЬКИХ ПЕРЕМЕННЫХ»..... 483
Битабаров Е.А., Алтынбекова Н.М. , Жунисбекова Ж.А.
ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҰЛТТЫҚ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ АТҚАРАТЫН РӨЛІ..... 488
Жумабаев А.Б., Смирнова Д.А., Жунисбекова Ж.А.
НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПОЛИЭТНИЧЕСКОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ..... 492
Жуматаев О.К., **Битабаров Е.А., Қойшыбаева Н.И.** 496

АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚ - ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУІ.....
Катешов М.Д., **Шекербек С.К.**, **Жунисбекова Ж.А.**
ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІ - ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ..... 501
Колесникова Н.В., Батаев Д.А. , Жунисбекова Ж.А.
НЕКОТОРЫЕ ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТИПИЧНЫХ ЗАТРУДНЕНИЙ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ..... 506
Құрманбаев Б.І., **Ускеналиев А.К.**, **Қойшыбаева Н.И.**
ТҰЛҒАНЫҢ ӨМІР ЖОЛЫН БАҒДАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕР..... 511
Moshchenko N.A., Pegova O. A., Zhunisbekova D.A.
SOME BASIS OF TEACHING PROBABILITY THEORY AND MATHEMATICAL STATISTICS IN HIGHER SCHOOL..... 516
Сотов В.В., Самохвалов В.И., Жунисбекова Д.А.
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА К ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ..... 521
Темірханов М.Т., **Кулсеитов М.Т.**,**Қойшыбаева Н.И.**
ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕГІ ҰЖЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 526
Шоманбаева А.О..,**Курасов О.Ю.** ,**Ломакина О.А.**
ИЗ ОПЫТА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СИНДРОМА ПСИХИЧЕСКОГО ВЫГОРАНИЯ У РЯДА СПЕЦИАЛИСТОВ..... 531

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДОГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Усипбекова Айжан Суттибековна,Қалыбек Меруерт, Жарқынбекова Анар ДАМЫТА ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ..... 537
Ешманова Жақұт Альжановна
ЕСТУІ НАШАР БАЛА ӨМІРІНДЕГІ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 540
Ж.З.Торыбаева, М.У. Тусеев., С.А.Кузжанова.
МЕКТЕПТЕГІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗОРЛЫҚ - ЗОМБЫЛЫҚ КӨРІНІСТЕРІН АЙҚЫНДАУ..... 545
Джумагулова Г.Ш., Бектурсынова Д.Т.,Байтас Ж.
ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ « ЖЕКЕ ТҰЛҒА» ҰҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ..... 550
Исраилова Г.А., Қатыш Ә.Қ.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ..... 554
Султанова У.С., Эсимханова М.А., **Сатыбалды Б.Б.**
ОТБАСЫ - ҚОҒАМНЫҢ БАСТАПҚЫ ҰЯСЫ..... 558
Жапбаров А., Сейілбек Ж.
БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ..... 562
Әбішева Л.П., Сарман М.П.
ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 565
Ш.Ж. Арзымбетова, **Тоқтасынова А.Ғ.**
«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ МОДЕЛІ..... 569
Мантай Г.М., Таутаева Г.Б., Сейілбек:Ж, Жапбаров А.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІК-РУХАНИ ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ..... 576
Алимова Қ.Ш., Апашова А.Қ.
«ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ..... 581
Ортаева А.С., Сейдаева А.Н.
ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 587
Байдасова Гүлжан Абуталиповна
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ МӘНЕРІН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ЖОЛДАРЫ..... 591
Молдагулова Гулбахар Кадиркулова
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУДЫҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 594
Рысбаева Ғ.А.,Мамадалина Д.У.
ДҮНИЕТАНУ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ..... 597
Есназар Асель Жаңабергенқызы
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙЫ МЕН ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ..... 601
Анарбаев Қайрат Сапарханұлы
АҚСЕЛЕУ СЕЙДІМБЕК ЖӘНЕ ТАРИХТЫ ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ АРҚЫЛЫ ЗЕРДЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 605
Жарылқасын Дана Нұрышқызы
ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ДІНИ АХУАЛЫ..... 607